

มหาดลธรรม

มหิตลธรรม

คำอธิบายภิกษุณีศีลมหาวิद्याลัยมหิตล บวชภาคฤดูร้อนปี ๒๕๑๗

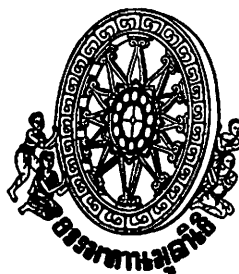
และ

สิ่งที่ทุกคนควรรู้จัก

คำอธิบายภิกษุณีศีลจุฬาลงกรณ์มหาวิद्याลัย บวชภาคฤดูร้อนปี ๒๕๑๗

ของ

พุทธทาสภิกขุ

ธรรมทานมูลนิธิ

จัดพิมพ์ด้วยดอกผลทุน "ธรรมทานปริวรรตน์"

เป็นการพิมพ์ครั้งที่ ๒ ของหนังสือธรรมโฆษณ หมวดปกรณ์พิเศษ

หมายเลข ๑๗.๗ บนพื้นแถบสีแดง จำนวน ๑,๐๐๐ เล่ม

พุทธศักราช ๒๕๔๕

ฉบับที่ระลึกครบ ๑๐๐ ปี พุทธทาส

[ลิขสิทธิ์ไม่สงวนสำหรับการพิมพ์แจกเป็นธรรมทาน, สงวนเฉพาะการพิมพ์จำหน่าย]

លេខ ០០០'១ លេខ ៤៦

គ.ជ.ក ២.៧ រាជធានីភ្នំពេញ

ក្រសួងសេដ្ឋកិច្ច

លេខ ០០១'១ លេខ ៤៦

គ.ជ.ក ២.៧ រាជធានីភ្នំពេញ

ក្រសួងសេដ្ឋកិច្ច

ក្រសួងសេដ្ឋកិច្ច

លេខ ០០១'១ លេខ ៤៦

พุทธทาสจักอยู่ไปไม่มีตาย
แม้ร่างกายจะดับไปไม่ฟังเสียง
ร่างกายเป็นร่างกายไปไม่ลำเอียง
นั้นเป็นเพียงสิ่งเปลี่ยนไปในเวลา

พุทธทาสคงอยู่ไปไม่มีตาย
ถึงดีร้ายก็จะอยู่คู่ศาสนา
สมกับมอบกายใจรับใช้มา
ตามบัญญัติขององค์พระพุทธไม่หยุดเลย

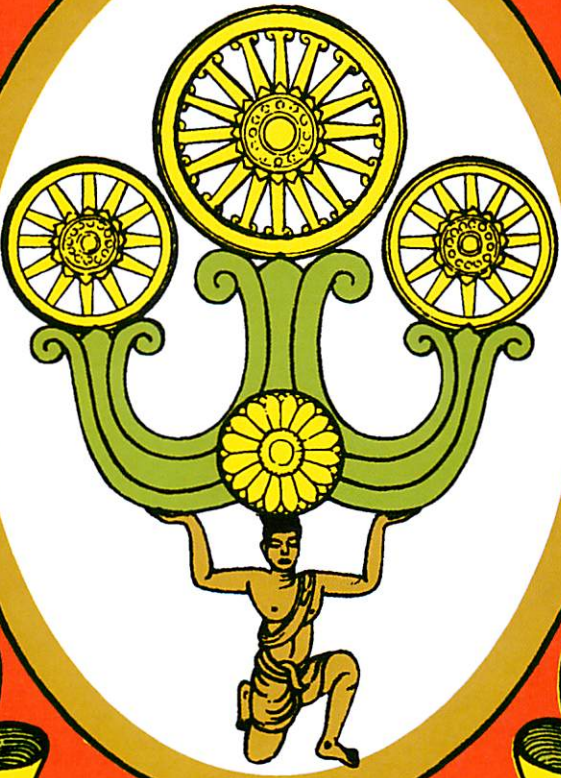
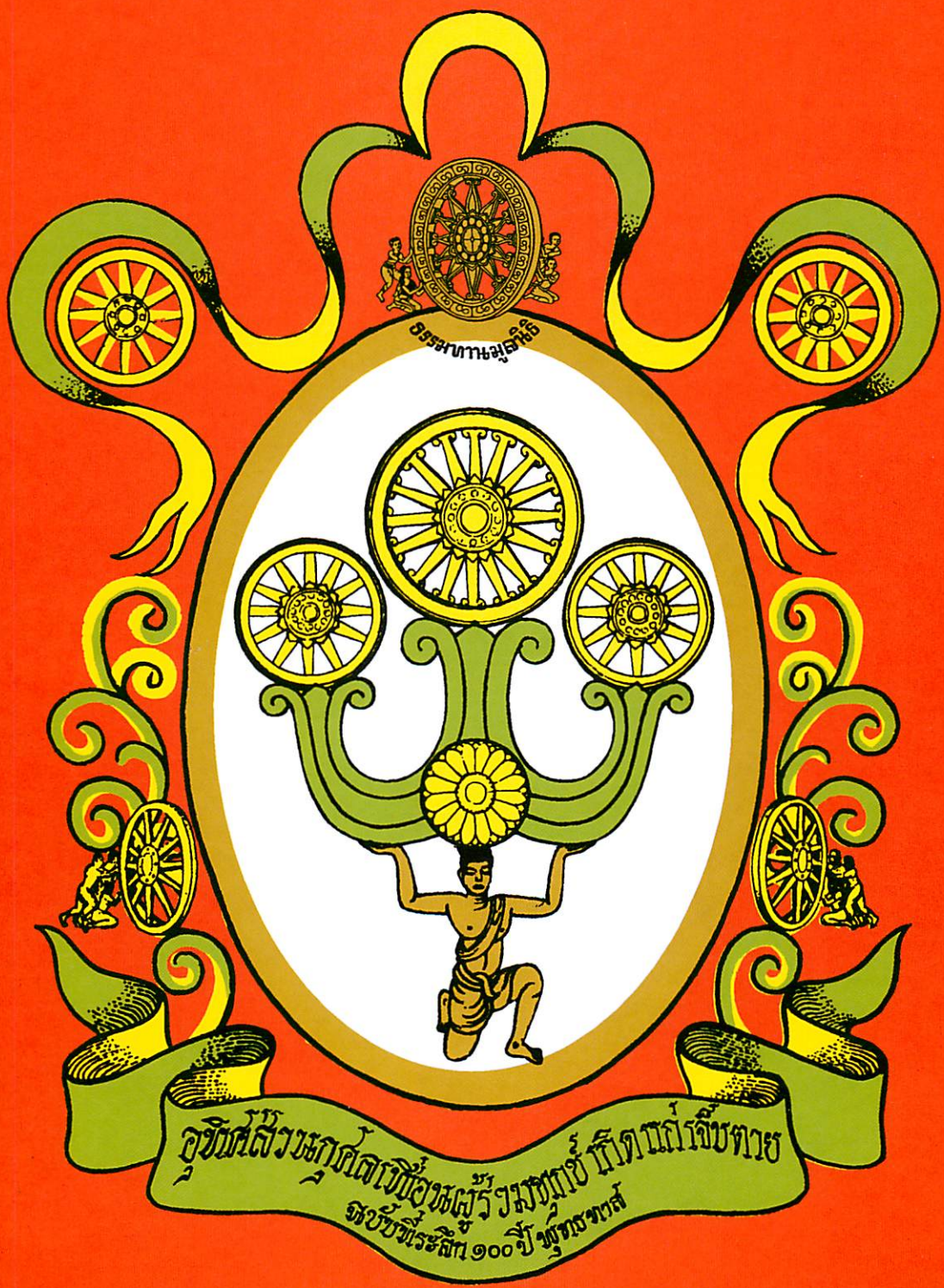
พุทธทาสยังอยู่ไปไม่มีตาย
อยู่รับใช้เพื่อนมนุษย์ไม่หยุดเฉย
ด้วยธรรมโฆษณตามที่วางไว้อย่างเคย
ไอ้เพื่อนเอ๋ยมองเห็นไหมอะไรตาย

แม้ฉันตายกายลับไปหมดแล้ว
แต่เสียงสั่งยังแจ้วว่าหูสหาย
ว่าเคยพลอดกันอย่างไรไม่เสื่อมคลาย
ก็เหมือนฉันไม่ตายกายธรรมยัง

ทำกับฉันอย่างกะฉันนั้นไม่ตาย
ยังอยู่กับท่านทั้งหลายอย่างหนหลัง
มีอะไรมาเสียใค้ให้กันฟัง
เหมือนฉันนั่งร่วมด้วยช่วยชี้แจง

ทำกับฉันอย่างกะฉันไม่ตายเกิด
ย่อมจะเกิดผลสนองหลายแขนง
ทุกวันนี้ดสนทนอย่าเลิกแล้ง
ทำให้แจ้งที่สุดได้เลิกตายกัน.

พุทธทาส อินฺทปญฺโญ

อุบาสกผู้วิเศษ ผู้มีศีลวิเศษ ผู้มีสมาธิวิเศษ ผู้มีปัญญาวิเศษ ผู้มีศรัทธาวิเศษ
จัดขึ้นที่ระยอง ๑๐๐ ปี พุทธชยันตี

คุณไมทาค

ครูที่ทำงานขบถได้ทำอะไรตามสำเนา
 แก่ครูจิตพัฒนาหนังสือธรรมไมทาคเล่มที่ ๕
 มาในฉบับนี้ มีชื่อของท่านคุณไมทาค ทั้งโดย
 ส่วนตัว และในนามของพุทธบริษัททั้งมวล
 ในฐานะที่เป็นครูช่วยให้ศิษย์ แพร่ขยายไปใน
 โลกมนุษย์ ๕ ทิศมาที่โลกนี้ คือ ทำคุณธรรม
 เป็นอย่างอื่น.

รอดิ์การโลก ยังไม่สามารถตั้งอยู่ในฐานะผู้
 พิทักษ์สันติภาพของโลกได้ แต่กลายเป็นโลกที่
 ย่ำแย่ยิ่งกว่าที่เคยได้เปรียบแก่กันและกันเสีย
 มากกว่า. ถ้าสันดานคืออยู่เป็นหนึ่ง ส่วนสุดท้าย
 ก็จะเป็นความสงบ หรือที่หนึ่ง ของโลก, แต่ก็มี
 มิใช่เป็นหนึ่งใจกัน อย่างเพียงพอ; ยังละทิ้ง
 ความเข้าใจกัน และประสานงานกัน อีกมาก. การ
 ธรรมธรรมไมทาค มีอุดมมุ่งหมายส่วนลึก เพื่อ
 แก้ปัญหาส่วนนี้.

ทุกศาสนา ล้วนแต่มีธรรมะเป็นหัวใจ ซึ่ง
 ที่สามารถนำออกมาใช้ได้ ก็จะถูกใช้ในกิจการของ
 โลกได้. ครูทำให้โลกมีศาสนา เป็นสิ่งอัน
ยิ่งใหญ่ แห่งยุคสมัยนี้. ศาสนิกของแต่ละศาสนา
 จะต้องเห็นแก่กันเห็นแก่กัน เห็นศาสนาของตน

ล่อง = ร่วมมือกัน ช่วยเหลือกันได้. กิจกรรมธรรมในธรรม
กิลล อัมเหณีเม เพลอวตฺตฺยปรสฺสคิ ลังกาท่อหิ.

ล่อง คือ ร่วมมือ หรือ ช่วยเหลือ กัน. กิจกรรมธรรมในธรรม
คือ การปฏิบัติธรรม ที่ ทำร่วมกัน ได้แต่ เพียง "ธรรม"
แต่ "ไม่มี" ธรรม, ยัง ไม่มี ธรรมใช้ 4 นทร แก่
ยี่สิบห้าคน อยู่ เพียง ๑ คน. เขา มี บัญญัติ ตัวเอง ใช้
มี ธรรม = อย่าง ที่ เขา ได้ เรียน รู้, เขา ยัง ไม่ ละ ตาย ใน
นทร ที่ เขา มี ธรรม, เขา ยัง ไม่ กลัว อันตราย ยี่สิบห้า
คน จาก นทร ที่ เขา มี ธรรม; นทร สอน และ นทร เรียน
ธรรม ยัง เป็น สิ่ง ที่ มี ผล ไม่ คุ้ม ทุน. กิจกรรม ธรรม-
ในธรรม ล่อง มี ไป 4 นทร นทร การ ที่ ใช้ มี ธรรม ยัง
กว่า ที่ ละ เพียง แต่ ใช้ มี ธรรม เท่านั้น.

นทร ที่ การ รวม "ล่อง" แห่ง โลก ยุค ปัจจุบัน นี้
นอกจาก ไม่ สอน ธรรม, มัน สอน แต่ นทร
ก็ มี วิชา แล้ว ยัง สอน ไป ใน ทาง ไม่ ให้ มัน คุ้ม
ตัวเอง ด้วย โดยนทร ที่ เป็น นทร เสีย คือ ธรรม และ
ผล โลก ยุค ปัจจุบัน คือ อยู่ ใน
ฐานะ ที่ ยาก ที่ จะ มี ธรรม อย่าง ที่ เขา ทำ เพื่อ ผล
ที่ รับ ได้ แห่ง นทร ที่ ใช้ ตัวเอง คือ เป็น ขี้ ที่ ต่อ
ธรรม. คน ใน ยุค ปัจจุบัน พูด ตาม รอย เท้า
๓ - ๔ - ๕ - ๖ - ๗ - ๘ - ๙ - ๑๐ - ๑๑ - ๑๒ แห่ง นทร ที่ พระ
เจ้า, ทั้ง คน แก่ และ เด็ก, ทั้ง ที่ รับ และ เอา ทรัพย์,

มีกตมเห็นตรงกัน ในข้อนี้; ละเว้นการชก นี้
ก็ทรงจะมากัดบ้าง ให้หนีไปมุกธรรมะ แทนทร
มุก อพยตนะ ที่มิได้เพื่อ ทมารมณี! เสกแห่งกมา-
กจรฐณี ที่คือ ดรของโลก, โลกกว้างอัดแออยู่ด้วย
เหยื่อ แห่งทมารมณี และวิธีกรรมมิใช่โลกกมา-
รณณ์ อย่างวิธีปรวัติตตารชনীก็ไม่เคยมีมาก่อน;
กักรณม ธรรมโฆษาน์ ละทิ้งอยู่ไหนลกัษณ= เหม้อห
กักรณจันฐา หรือ ละทิ้งมี อุบขัยลอุดรเจมิ
โศภณ์ได้ย่อ, แต่พอเรา ก็ยังทอดทิ้งมารฐะธิน
มิได้ อยู่นั้น เอง.

ตั้งให้กตมร่วมมือ แก่กักรณณ์ มากน้อย
เพียงไร ก็ยอมตั้งอยู่ในฐานะ เป็นผู้มีพระคุณ
แก่ของเรา อย่างใหญ่หลวง อยู่นั้น เอง. อาตมา
ขอแลละความชอบคุณ อนุโมทนา และ อำนวยการ
แทน โสมนามของบรรดา ผู้มองเห็นประโยชน์ ของ
แห่งกักรณม ธรรมโฆษาน์ นี้ ทุกถ้วนหน้า.

ขอให้ท่านผู้เขียนทบทวนดี มรดกทั้งปวง ญาติ
คอได้รับผลกตม แห่ง กักรณมธรรมทานนี้ โดยทั่วกัน
ทั้งในกาลอันเป็นปัจจุบัน และ สัมปรายภ; ประสพสันต์สุข
ยิ่งๆ ขึ้นมี อยู่ทุก กัฆาชาติทุก เชอล ๕

โสมกตมธรรม โธษ,

ผู้ทบทวน ธรรมโฆษาน์

คำปรารภพิมพ์ ของธรรมทานมูลนิธิ

[ในการพิมพ์ครั้งที่ ๒ พ.ศ. ๒๕๔๕.]

ธรรมโฆษณ์ของพุทธทาส พิมพ์มาแต่ต้นจนบัดนี้ มีจำนวน ๗๑ เล่ม หรือ ๗๑ เรื่อง, เล่มที่ขาดคราวพิมพ์มีอยู่หลายเล่ม; ได้มีผู้ประสงค์สั่งซื้อไปยังธรรมทานมูลนิธิ เนื่องๆ แต่ก็ไม่อาจส่งให้ได้ สำหรับเล่มที่ขาดคราวพิมพ์ เพราะหมดแล้วบ้าง หมดไปนานแล้วบ้าง, หลายท่านหลายหน่วยงานประสงค์จะมีไว้ให้ครบชุดทั้ง ๗๑ เล่ม ก็ไม่อาจส่งให้ครบชุดตามประสงค์ เพราะยังไม่มีโอกาสนำมาพิมพ์ใหม่ให้มีครบทุกเล่ม ด้วยเหตุผลหลายประการ.

วันที่ ๒๗ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๔๔ เป็นปีที่ครบ ๑๐๐ ปี แห่งการเกิดมาทางชีวิตร่างกายของท่านอาจารย์พุทธทาสภิกขุ, ในการนี้ ธรรมทานมูลนิธิขอถือเอาเป็นโครงการหนึ่งในโครงการทั้งหลายเกี่ยวกับฉลอง ๑๐๐ ปีพุทธทาส คือจะพิมพ์ “ธรรมโฆษณ์ของพุทธทาส” เล่มเต็มๆ ที่ขาดคราวพิมพ์ (ประมาณ ๒๐ กว่าเล่ม) เพื่อเป็นอนุสรณ์, โดยจะทยอยพิมพ์ออกมาเรื่อยๆ ในเล่มที่ขาดนั้นๆ ตั้งแต่ต้น; ท่านผู้ใดประสงค์จะมีหนังสือธรรมโฆษณ์เล่มที่ขาดไว้ให้ครบ โปรดทยอยติดต่อสั่งซื้อได้ที่ธรรมทานมูลนิธิ หน้าสวนโมกขพลาราม ไชยา ซึ่งมีรายละเอียดที่อยู่และหมายเลขโทรศัพท์อยู่ในหนังสือพิมพ์ “พุทธศาสนา” รายตรีมาส ของคณะธรรมทาน, หรือตอนท้ายเล่มแห่งหนังสือธรรมโฆษณ์นี้.

อนึ่ง ท่านผู้ใดมีศรัทธาประสงค์จะขอรับเป็นเจ้าของภาพพิมพ์หนังสือ “ธรรมโฆษณ์ของพุทธทาส” เล่มที่ขาดคราว หรือศรัทธาที่จะพิมพ์ “ธรรมโฆษณ์ของท่านพุทธทาส” เล่มที่จะออกใหม่ ซึ่งคณะผู้จัดพิมพ์หนังสือตั้งปณิธานทำต้นฉบับธรรมโฆษณ์อีก ๒๐ กว่าเล่ม ให้ได้พิมพ์เป็นหนังสือธรรมโฆษณ์ครบ ๑๐๐ เล่ม เพื่อเป็นอนุสรณ์ และเป็นธรรมทานมัยกุศลฉลอง ๑๐๐ ปีพุทธทาสด้วย โปรดติดต่อรับเป็นเจ้าของภาพพิมพ์ได้ที่สวนโมกขพลาราม หรือที่ธรรมทานมูลนิธิ.

สำหรับหนังสือธรรมโฆษณ์เล่ม “มหิตลธรรม” นี้ เป็นเล่มที่ ๒ ที่ขาดคราวพิมพ์ นำมาพิมพ์ใหม่เป็น “ฉบับที่ระลึกครบ ๑๐๐ ปีพุทธทาส”, พิมพ์ขึ้นด้วยทุน “ธรรมทานปริวรรตน์”

คำนำ*

หนังสือ มหิตลธรรม นี้ ได้จัดพิมพ์ขึ้นด้วยเงินทุน ธรรมทาน
ปรีวรรตน์ อันเป็นทุนเกิดจากการหมุนเวียน สำหรับจัดพิมพ์หนังสือชุด
ธรรมโฆษณ์ ซึ่งเป็นคำบรรยายของ“พุทธทาสภิกขุ”; จัดเป็นธรรมโฆษณ์
หมายเลข ๑๗ ข. บนพื้นแถบสีแดง.

คำบรรยายในเล่มประกอบด้วย ภาคแรกเป็นคำบรรยายอบรม
ภิกษุ ผู้เป็นนิสิตมหาวิทยาลัยมหิตล ระหว่างวันที่ ๒๘ มีนาคม - ๒๕
เมษายน ๒๕๑๗ ในหัวข้อชื่อเรื่องว่า มหิตลธรรม หรือ ธรรมะเสมอด้วย
แผ่นดิน รวม ๑๕ ครั้ง, และภาคผนวก เป็นคำบรรยายอบรมภิกษุผู้เป็น
นิสิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ระหว่างวันที่ ๒๖ เมษายน - ๑ พฤษภาคม
๒๕๑๗ ในหัวข้อชื่อเรื่องว่า สิ่งๆที่ทุกคนควรรู้จัก รวม ๙ ครั้ง.

ธรรมบรรยายสองภาคดังกล่าว องค์บรรยายปรารถนาว่า การพูด
อบรมธรรมะ ได้พูดกันมานานแล้ว คราวนี้กล่าวตะล่อมเข้ามา ด้วยมุ่งหมาย
จะฝากปัญหาไว้ ให้ไปช่วยกันคิดนึก ทำให้ธรรมะกลับมาครองโลก โดยทบทวน
ความจำอยู่เสมอ เมื่อได้ฟัง ได้อ่านธรรมหมวดนี้ แล้วขอให้ปฏิบัติกันจริงๆ
ให้มีธรรมะอยู่ที่เนื้อที่ตัวให้จงได้ ดังมีคำอธิบายละเอียดอยู่ในคำบรรยายแล้ว.

หวังว่าหนังสือนี้จะใช้ประโยชน์ในการให้ความรู้ และส่งเสริม
การปฏิบัติธรรมแก่เพื่อนผู้ร่วม เกิด แก่ เจ็บ ตาย ทั้งหลาย เป็นประหนึ่ง
คู่มือสำหรับชีวิตประจำวันได้อีกเล่มหนึ่ง.

ธรรมทานมูลนิธิ

๕ มีนาคม ๒๕๑๘

* เมื่อพิมพ์ครั้งแรก

สารบาญ มหิดลธรรม

๑. ธรรมนั้นเสมอด้วยแผ่นดิน	หน้า ๑
๒. การปฏิบัติธรรมนั้นคือหน้าที่	,, ๓๑
๓. หน้าที่ย่อมมีผลสมควรแก่หน้าที่	,, ๕๗
๔. หน้าที่ตามแบบของพุทธบริษัท	,, ๘๐
๕. หน้าที่ในการใช้ธรรมะให้ถูกหน้าที่	,, ๑๐๔
๖. หน้าที่ในการทำธรรมะให้อยู่กับเนื้อกับตัว	,, ๑๒๘
๗. ความถูกต้องคือธรรมที่อยู่กับเนื้อกับตัว	,, ๑๕๐
๘. การมีธรรมให้ทันแก่เวลา	,, ๑๗๕
๙. อุปายมีสติสัมปชัญญะให้ทันแก่ขณะจิต	,, ๑๙๖
๑๐. การเป็นอยู่โดยชอบ สำเร็จด้วยสติสัมปชัญญะ	,, ๒๑๙
๑๑. อวิชชากับการทำสิ่งที่ไม่จำเป็นต้องทำ (คือทุกข์)	,, ๒๓๗
๑๒. สัมมาทิฏฐิย่อมประมวลมาแต่สิ่งที่พึงปรารถนา	,, ๒๖๒
๑๓. ธรรมะกับสิ่งที่เรียกกันว่าชีวิต	,, ๒๘๕
๑๔. มาดอยหลังเข้าคลองกันเกิด	,, ๓๐๙
๑๕. โลกย่อมมีสันติภาพได้ทุกยุคทุกสมัยที่ยังมีธรรมอยู่ในโลก	,, ๓๓๖
<i>ภาคผนวก สิ่งที่ทุกคนควรรู้จัก</i>	
๑. หลักธรรม ที่ทุกคนควรทราบ	หน้า ๓๕๙
๒. ตัวเอง ที่ทุกคนควรรู้จัก	,, ๓๘๐
๓. อาหาร ที่ทุกคนต้องรู้จักเลือกรู้จักกิน	,, ๓๙๙
๔. อันตราย ที่ทุกคนควรรู้จัก	,, ๔๑๗
๕. มิตรสหาย ที่ทุกคนควรรู้จักคบ	,, ๔๓๕
๖. ทรัพย์สินสมบัติ ที่ควรสะสม	,, ๔๕๓
๗. ผู้ที่ทักท้วง ที่ทุกคนควรรู้จักและเชื่อฟัง	,, ๔๗๑
๘. ผู้ปลุกปลอบ ที่ทุกคนควรรู้จักและยินยอม	,, ๔๘๙
๙. ผู้คำ ที่ทุกคนควรรู้จักและพอใจ	,, ๕๐๘

โปรดดูสารบาญละเอียดในหน้าต่อไป.

สารบัญอย่างละเอียด

๑. ธรรม นั้นเสมอด้วยแผ่นดิน

ถ้าเข้าใจสิ่งที่เรียกว่า “ธรรม” เพียงพอ ง่ายที่จะศึกษาธรรมขั้นต่อไป	๑
ในการบรรยายธรรมมี ๒ วิธี ชั้นวัตถุหรือชาวบ้าน ชั้นลึกเป็นนามธรรม	๒
พูดอย่างภาษาคนก็มีคน, พูดอย่างภาษาธรรมนั้นพูดถึงธรรมชาติ	๓
เมื่อพูดว่า “คน” เรายึดถือเป็นตัวตน; ถ้ารู้สึก คนจะเป็นเพียงธรรมชาติ	๔
ธรรมะมี ๒ ชั้น พูดอย่างแรกเป็นภาษาคน อย่างหลังเป็นภาษาธรรม	๕
ธรรมะเปรียบได้คล้ายแผ่นดิน เพราะธรรมเป็นที่อาศัยของจิต	๖
แผ่นดินมีความหมายเหมือนธรรม เพราะเป็นที่รองรับ	๗
ธรรมะเสมือนกับแผ่นดินแ่งที่ ๑ เพราะเป็นที่รองรับสิ่งทั้งปวง	๘
แ่งที่ ๒ แผ่นดินเป็นที่ให้ชีวิตแก่สิ่งทั้งปวง	๙
แ่งที่ ๓-๔ ในแผ่นดินมีสิ่งทั้งปวง, มีการแสดงธรรมอยู่ตลอดเวลา	๑๐
แ่งที่ ๕ แผ่นดินมีลักษณะที่น่าสนใจคือ เจยได้	๑๑
พูดให้แรงกว่า ธรรมนั้นแหละคือแผ่นดินเพราะเป็นที่ตั้งอาศัยของจิต	๑๒
“ธรรม” คำเดียว มีความหมายทั่วไปถึงทุกสิ่งไม่ยกเว้นอะไร	๑๓
ธรรมในความหมายที่จำเป็นต้องรู้ หมายถึงหน้าที่	๑๔
ความหมายของธรรมะส่วนที่เป็นอันตรายควรรู้จักก่อน คือความทุกข์	๑๕
ที่จำเป็นต่อไปคือหน้าที่ เพื่อกำจัดความทุกข์ออกไปแล้วปฏิบัติธรรมความดี	๑๖
ธรรมะเกิดขึ้นมาได้อย่างไร เป็นสิ่งที่ควรศึกษา	๑๗
อาศัยการศึกษาเทียบเคียงด้วยเหตุผลก็พอจะรู้ได้ว่า ธรรมเกิดขึ้นอย่างไร	๑๘

ลักษณะของธรรมมี ๔ :-	๑. การค่อย ๆ รู้จักหน้าที่มากขึ้น	นั่นแหละคือธรรม	๑๙	
๒. เมื่อทำหน้าที่อยู่	ก็ยอมได้ผลจากการทำหน้าที่	๒๐	
๓. ธรรมะคือความจริงที่ปรากฏ	ภายหลังเมื่อรู้หน้าที่และรู้จักผล	๒๑	
๔. ธรรมะ คือธรรมชาติที่โปร่ง	รู้จักไว้ใช้สำหรับจัดการรับมันให้ถูกต้อง	๒๒	
ธรรมะหมายถึงหน้าที่นั้นแหละ	จำเป็นที่สุด ไม่ทำไม่ได้	๒๓	
การมีธรรมะคือมี	โดยการปฏิบัติหน้าที่	ทำลงไปด้วยกาย วาจา ใจ	๒๔
ถ้ามองเห็นธรรมะถึงขนาดที่	ว่าจำเป็นแก่ชีวิต	ก็ไม่มีทางจะมกมาย	๒๕
ที่เกิดมีสิ่งศักดิ์สิทธิ์ถึงขนาด	เป็นพระเจ้านี้	เพราะมีคนจำนวนหนึ่งคิดไปอย่างนั้น	๒๖
พวกที่รู้ธรรมชาติ หรือวิทยาศาสตร์	ชั้นสูง	จะมีธรรมะเป็นพระเจ้า	๒๗
คนพวกใดจะมีธรรมชาหรือธรรมคำ	ก็เรียกว่า “ธรรม”	ตามความเข้าใจของเขา	๒๘
แผ่นดินธรรมะสำหรับใจอยู่	จะเรียกว่า แผ่นดินพระเจ้านี้ได้	๒๙	
เราจะรู้จักแผ่นดินนี้ดี	ควรเข้าใจคำว่า “ธรรมะนั้นแหละคือแผ่นดิน”	๓๐	

๒. การปฏิบัติธรรมนั้น คือหน้าที่

การจัดการกับแผ่นดิน	นี้คือการปฏิบัติธรรม	เพราะธรรมเหมือนแผ่นดิน	๓๑
การปฏิบัติธรรมนั้นแหละคือหน้าที่	มี ๒ สถาน	โดยสัญญาญาณ, โดยสติปัญญา	๓๒
มนุษย์ใช้สติปัญญาหน้าที่	ดีกว่าปฏิบัติหน้าที่โดยสัญญาญาณ	๓๓
การทำหน้าที่เพื่อประโยชน์	เกื้อกูล	จึงจะถือว่าควรทำ	๓๔
หน้าที่อย่างถูกต้อง	แยกออกเป็นทางกาย ทางใจ	๓๕
หน้าที่ทางกายต้อง	ให้มีชีวิตอยู่รอด	ถ้าเพื่อการนั้นมันเพื่อ	๓๖
จะต้องกันส่วนเกินออกไป	เสียในฐานะที่ไม่ใช่หน้าที่	๓๗
หน้าที่ทางใจ	ก็เพื่อความสูงขึ้นสูงทางจิตใจ	กระทั่งมรรคผลนิพพาน	๓๘
หน้าที่ในระบบอื่นมี ๓ :	เพื่อตัวเพื่อผู้อื่น	เพื่อสถาบันมนุษย์	๓๙
ความเห็นแก่โลกทั้งปวง	นี้ก็ต้องเป็นหน้าที่	๔๐

การปฏิบัติธรรม คือการทำหน้าที่ หรือการทำงานนั่นเอง	๔๑
การที่รู้จักชีวิตมากขึ้น นั้นแหละคือผลที่ได้จากทำงาน	๔๒
หน้าที่ที่ยากเท่าไร ก็ยังเป็นการปฏิบัติธรรมมากขึ้นเท่านั้น	๔๓
การทำกรรมฐานประเภทสมาธิ ก็คือการทำงานทางจิต	๔๔
ผลของการทำงานทางปัญญา เรียกว่าพัฒนาทางปัญญา	๔๕
ความสุขแท้จริงนั้นเกิดขึ้น เมื่อเรารู้สึกพอใจในการทำงาน	๔๖
เมื่อรู้ว่าการงานเป็นการปฏิบัติธรรมก็จะพอใจว่า ได้ทำสิ่งที่ดี แล้วมีความสุข	๔๗
มีความสุขพอใจทำการงานที่เป็นหน้าที่ นี้ประโยชน์มหาศาล ส่วนไปงกเงินนั้นเป็นเปรต	๔๘
เป็นการของเงินแล้วจะมีจิตใจต่ำทราม นี้เพราะไม่รู้ค่า เกิดมาทำไม	๔๙
สมัยนี้เกิดมาเป็นทาสของกิเลส ควรเลื่อนชั้นเป็นปฏิบัติธรรมเสียบ้าง	๕๐
ภรรยาตายยังทำหน้าที่โดยผูกพัน ผู้พันการผูกพันมีแต่พระอรหันต์	๕๑
พระอรหันต์ท่านทำหน้าที่ที่ด้วยความเมตตากรุณา	๕๒
การปฏิบัติธรรมย่อมมีทั้งแก่ปุถุชนและผู้หลุดพ้นแล้ว	๕๓
ผู้ยังไม่หลุดพ้นทำหน้าที่ด้วยเจตนา ส่วนผู้พ้นแล้วไร้เจตนา	๕๔
มนุษย์ต้องทำหน้าที่ตรงตามธรรมชาติกำหนดให้ และต้องรีบด่วน	๕๕
การประพฤติกปฏิบัติธรรมต้องรีบทำ เพื่อให้เสร็จเสียก่อนตาย	๕๖

๓. หน้าที่ย่อมมีผลสมควรแก่หน้าที่

เรื่องที่น่ามาบรรยายนี้ เป็นเรื่องมีประโยชน์ จะหาอ่านไม่ได้จากหนังสือ	๕๗
บางคนเรียนธรรมะตาม ๆ เขาไปไม่เห็นประโยชน์แท้จริงของธรรม	๕๘
การปฏิบัติธรรมจะมีผลประโยชน์สมควรแก่การปฏิบัติ	๕๙
การปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม ต้องถูกต้องหลักการของเรื่องนั้น ๆ	๖๐
ถ้ามีวแต่พูด คิด สำหรับเดียวกันแล้ว หน้าที่จะเข้ากันได้อย่างไร	๖๑
พระพุทธเจ้าตรัสรู้ ก็เกี่ยวกับธรรมชาติ และหน้าที่เดียวกัน	๖๒

[๕]

ให้รู้จักกรรมชาติในฐานะเป็นสิ่งอิสระ มีกฎเกณฑ์เฉียบขาด	๖๓
หน้าที่ตามธรรมชาติที่กำหนดให้ ก็มีอยู่เป็นธรรมดาตามวัย	๖๔
หน้าที่ตามวัยเริ่มแต่เด็กจนมัธยมวัยก็มีมาก	๖๕
เช่นเป็นบุตร; เป็นพ่อแม่ ผู้เป็นบูรพาจารย์ ฯลฯ	๖๖
ถึงขั้นปัจฉิมวัย ถ้ามีธรรมะ สติปัญญาจะแจ่มใสไม่หลงไหล	๖๗
คนแก่ควรเป็นดวงตะเกียงส่องทางแก่ลูกหลาน แม้อย่างมีสติ	๖๘
ตายอย่างมีสติป คือตายอย่างมีสติ	๖๙
หน้าที่ตามประสงค์ของ “พระเป็นเจ้า” นี้ถึงถึงกฎของธรรมชาติ	๗๐
หน้าที่ตามพระเป็นเจ้าคือสลัก “ตัว” อย่างมีศิลปะเสีย	๗๑
พระธรรม จะเรียกว่ากฎธรรมชาติก็ได้ หรือว่า พระเจ้าก็ได้	๗๒
พระธรรมในพุทธศาสนาจะประสิทธิ์ประสาทสติปัญญาให้	๗๓
ต้องพัฒนาธาตุในกายให้สูง มีค่าจนเป็นมรรคผลนิพพาน	๗๔
ให้รู้จักความหมายของคำว่า “นิพพาน” ซึ่งมีอยู่หลายระดับ	๗๕
หน้าที่ตามธรรมชาติ ตามพระเจ้า, ตามพระธรรม, ปรับให้เข้ากันเสีย	๗๖
ให้หยั่งพิจารณาทบทวนดูตัวเองบ้างว่ากำลังเป็นอย่างไร	๗๗
รู้จัก โลก, วัตถุ, จิตใจ, วิญญาณ ซึ่งหมายถึงสติปัญญาให้ถูกต้อง	๗๘
อย่าหลับตาตื่นตมศึกษาธรรมะ แต่ให้ลืมตา คือมีสติสัมปชัญญะ	๗๙

๔. หน้าที่ตามแบบของพุทธบริษัท

เรารู้เรื่องธรรมะกันมากจนเพื่อ, ควรรู้ประเด็นใดประเด็นหนึ่งให้ชัดเจน	๘๐
ขอให้เห็นประโยชน์ของธรรมะ เช่น เทียบได้กับปัจจัย ๔	๘๑
เปรียบธรรมะสำคัญที่สุดคือ ถ้าไม่มีแผ่นดินแล้ว ไม่รู้ว่าจะอยู่บนอะไร	๘๒
ปลายทางของศาสนาคือ ความรอดทางวิญญาณ	๘๓
ทำหน้าที่แบบพุทธบริษัทนั้นก็เพื่อความรอดทุกอย่าง	๘๔

ควรรู้ว่าพุทธบริษัท ก็คือนั่งกันเป็นวงรอบ ๆ พุทธะ	๘๕
“พุทธ” หมายถึงตื่นจากหลับ หมายถึงธรรมที่ทำให้ตื่นตัว	๘๖
พุทธะคือธรรมะ, เอาธรรมะเป็นจุดศูนย์กลาง จะช่วยดับทุกข์ได้	๘๗
พุทธบริษัท ๔ ต้องทำให้ตนรู้ ตื่น เบิกบานจริง ๆ จึงจะถูก	๘๘
หน้าที่ของพุทธบริษัทข้อ ๑-๒ คือ ดับทุกข์ได้, เป็นมนุษย์เต็ม	๘๙
ข้อ ๓ ทำหน้าที่เพื่อประโยชน์แก่หน้าที่นั้น คือเต็ม	๙๐
ทำหน้าที่ด้วยจิตที่รู้ ตื่น เบิกบาน จะไม่ทิว ไม่มีตัวกู-ของกู	๙๑
ทำหน้าที่ตามหน้าที่แล้ว ผลย่อมได้ตามสมควรแก่หน้าที่	๙๒
ข้อ ๔ หน้าที่ของพุทธบริษัทถึงที่สุด ก็คือมีความรัก ไม่มีประมาณ	๙๓
ที่กล่าวมาเป็นหน้าที่เกี่ยวกับตน ต่อไปจะเกี่ยวกับธรรมชาติ	๙๔
ข้อ ๑-๒ เราต้องรู้จักธรรมชาติ, ธรรมชาติทั้งหลายมีกฎอัน ไม่มีใครต่อต้านได้	๙๕
กฎของธรรมชาติทางจิตใจก็เกี่ยวกับความสุข-ทุกข์	๙๖
ข้อ ๓ ต้องปฏิบัติหน้าที่ตามธรรมชาติให้ถูกต้อง	๙๗
ข้อ ๔ ถ้าปฏิบัติถูกต้องตามธรรมชาติ ผลก็เป็นไปตามธรรมชาติ	๙๘
เราต้องทำธรรมะให้เป็นแผ่นดิน เพื่อรองรับไม่ตกจมในความทุกข์	๙๙
การทำธรรมะให้เป็นแผ่นดินก็คือทำหน้าที่เพื่อหน้าที่	๑๐๐
ทำหน้าที่เพื่อหน้าที่จะมีความสุข และจะทำลาย ตัวกู - ของกู เรื่อย ๆ	๑๐๑
เป็นพุทธบริษัทจริงจะมีพระพุทธเจ้าอยู่ในหัวใจ ซึ่งเป็นธรรมชาติ	๑๐๒
หน้าที่ของพุทธบริษัทต้องทำให้เข้าถึงภาวะที่เป็นสัจว่าธาตุตามธรรมชาติ	๑๐๓

๕. หน้าที่ในการใช้ธรรมะให้ถูกหน้าที่

ต้องทบทวนเรื่องที่ได้อ่านมาแล้วตั้งแต่ต้นก่อน	๑๐๔
การพูดซ้ำ ๆ เพื่อให้ทุกคนมีธรรมะเหมือนกับแผ่นดิน	๑๐๕
การใช้ธรรมะให้ถูกหลักมี ๒ คืออย่างศีลธรรม, อย่างปรมัตถ์	๑๐๖

ธรรมะชั้นศีลธรรมนั้นพูดด้วยภาษาคน ชั้นปรมาัตว์พูดด้วยภาษาธรรม	๑๐๗
หน้าที่ของศีลธรรมได้แก่ปรับปรุงคนให้เป็นคน	๑๐๘
หน้าที่ของคนต่อศีลธรรมต้องศึกษา, ปฏิบัติ, ช่วยเผยแผ่	๑๐๘
หน้าที่ระหว่างปรมาัตว์กับคน : ๑. ทำให้รู้จักวัตถุประสงค์ของการเกิดมา	๑๑๐
๒. ชีวิตนี้ต้องมีอุทมคติ ๓. ช่วยให้อยู่เหนือปัญหาทุก ๆ กรณี	๑๑๑
คนจะต้องเป็นทุกข์ ปรมาัตว์ธรรมจะช่วยให้ไม่รู้สึกรับทุกข์	๑๑๒
หน้าที่ของคนต่อปรมาัตว์ต้องรู้แจ้ง และใช้แก้ปัญหานี้คือศีลธรรม	๑๑๓
ถ้าปฏิบัติสำเร็จถูกต้องจะเกิดคนถึงธรรม ธรรมถึงคนทันที	๑๑๔
เรามีหน้าที่ป้องกันสิ่งไม่พึงประสงค์ไม่ให้เกิดขึ้น ถ้าเกิดก็ต้องขจัด	๑๑๕
ปัญหาต่าง ๆ เกิดขึ้นเพราะความมิจิตราม ปราถนาลามก ทั้งที่พระพุทธเจ้าตรัส	๑๑๖
ปัญหาที่เกิดขึ้นมาจากจิตธรรมก็เพราะชาติศีลธรรม	๑๑๗
การแก้ปัญหาคือทำด้วยการ สร้าง, รักษา, ขยาย สิ่งพึงประสงค์นั้น	๑๑๘
ศีลธรรม วัฒนธรรมที่มีอยู่ดีเต็มที่แล้ว ต้องหันหลังเข้าคลองเกิด	๑๑๙
การแก้ปัญหาคือรู้ความพอเหมาะพอดี ซึ่งเรียกว่าสายกลาง	๑๒๐
คนมีหน้าที่ทำแล้วต้องพอใจสนุกสนานในการทำหน้าที่นั้น ๆ	๑๒๑
การใช้ธรรมะให้ถูกหน้าที่นั้น ๆ นี้เรียกว่าแก้ปัญหา	๑๒๒
การอยู่เหนือปัญหา จะต้องรู้ธรรมะชั้นไม่มีตัวตนเรื่องกรรมและธรรมชาติ	๑๒๓
การอยู่เหนือปัญหา มี ๓ ลักษณะ : ๑. ประสบความสำเร็จไม่หลง ๒. ไม่สำเร็จก็ไม่เสียใจ	๑๒๔
๓. ประสบความวิเศษเหลือวิสัย ป้องกันไม่ได้ ก็หัวเราะได้	๑๒๕
การใช้ธรรมะให้ถูกหน้าที่ มีหลายระดับ จึงต้องทำธรรมะให้เหมือนแผ่นดิน	๑๒๖
ทำธรรมะให้เหมือนแผ่นดิน เพื่อรองรับปัญหาได้ทุกอย่าง	๑๒๗

๖. หน้าที่ในการทำธรรมะให้อยู่กับเนื้อกับตัว

ธรรมะเสมอด้วยแผ่นดิน คือการทำหน้าที่ให้มีผลสมควรแก่หน้าที่	๑๒๘
ธรรมในภาษาของการปฏิบัติธรรมจะต้องอยู่ใน ๔ ความหมาย ...	๑๒๙

ทำกรรมให้อยู่กับเนื้อกับตัวอยู่ในความหมายที่ ๓ คือถูกตามกฎของธรรมชาติ	๑๓๐
ต้องมีกรรมที่กายวาจาใจ จึงจะถือว่าอยู่กับเนื้อกับตัว	๑๓๑
กรรมต้องอยู่ที่เนื้อที่ตัว ไม่ใช่อยู่ที่ตัว	๑๓๒
คำว่า “เนื้อตัว” อยู่ที่กายและความรู้สึกในร่างกาย	๑๓๓
มนุษย์เป็นทาสของ “ความอโรย” จึงทำให้กรรมมีอยู่กับเนื้อกับตัวไม่ได้	๑๓๔
จิตซึ่งเป็นตัวรู้สึก ก็เคยชินจนเป็นนิสัยอยู่แต่เรื่อง “ความอโรย”	๑๓๕
ควรเอากรรมเป็นนัตถุสำหรับอโรยกันบ้าง อย่าเอาแต่ทางกิเลส	๑๓๖
ความอโรยทางกรรมจะมีสุขสูงสุด ที่เกิดจากหมดกิเลสอีกด้วย	๑๓๗
กายนี้เหมือนแผ่นดิน ปลูกสิ่งใดลงไป ก็จะได้รับผลสิ่งนั้น	๑๓๘
ปรับปรุงกายนี้ให้เป็นที่สิงสถิตของพระเจ้า คือกรรม	๑๓๙
มีคำอุปมาอีกอย่างหนึ่ง : ให้ใช้กายนี้เหมือนเป็นยานพาหนะ	๑๔๐
การเริ่มมีกรรมอยู่กับเนื้อกับตัว ก็ต้องใช้เนื้อตัวเป็นพาหนะจนเป็นกรรมเสียเอง	๑๔๑
ปฏิบัติหน้าที่ให้ถูกต้อง คือไม่ทำผิดตามกฏลกรรมบท	๑๔๒
ถ้ามีกรรมทั้งเนื้อทั้งตัว ก็คือทำกาย วาจา ใจ เป็นกรรมเสีย	๑๔๓
ถ้ามีการค้ำว่าไม่มีตัว แล้วใครจะประพฤติกกรรม ก็ต้องพูดเป็น ๒ ระดับ	๑๔๔
ภาษาคน นั้น มีตัวตน ทำตนนั้นแหละให้ถูกต้อง	๑๔๕
จิตใจบันทาลอย่างไร ก็เอาอย่างนั้นเป็นตัวตนไปก่อน	๑๔๖
ใครทำแก่ใครในภาษาปรมาตม์ ? ก็ตอบว่า ธรรมชาติ	๑๔๗
บัญญัติมีขึ้น จะรู้ว่า การกระทำมีได้ แต่ตัวผู้ทำไม่มี	๑๔๘
หน้าที่ประเสริฐของมนุษย์คือ ทำกรรมให้อยู่กับเนื้อกับตัว	๑๔๙

๗. ความถูกต้อง คือกรรม ที่อยู่กับเนื้อกับตัว

กรรมจะรองรับบุคคลทั้งทางร่างกาย และจิตใจ	๑๕๐
หน้าที่โดยตรงของพุทธบริษัท ต้องเป็นผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน	๑๕๑

๘. การมีธรรมะให้ทันเวลา

ธรรมะเสมอด้วยแผ่นดินนี้ หมายถึงแผ่นดินทางใจ	๑๗๕
พุทธบริษัทมีหน้าที่อันสำคัญ คือ ทำธรรมะให้อยู่กับเนื้อกับตัว	๑๗๖
การทำหน้าที่ก็ต้องทันแก่เวลา ตามฤดูกาล สถานการณ์	๑๗๗
ต้องทันแก่ขณะจิตซึ่งเร็วกว่าสายฟ้าแลบ, ส่วนใหญ่ต้องทันแก่ชีวิต	๑๗๘
ถ้าไม่ให้เกิดการศึกษาที่ถูกต้องก็เรียกว่า ไม่ทันตามฤดูกาลของโลก	๑๗๙
มีธรรมะให้ทันแก่ขณะจิต จะต้องใช้สติสัมปชัญญะควบคุมทุกอิริยาบถ	๑๘๐
ฝึกสติสัมปชัญญะอย่างอานาปานสติ เป็นวิธีที่ดีที่สุดวิธีหนึ่ง	๑๘๑
ต้องมีธรรมะให้ทันในขณะจิตที่มีเกิด - ดับอยู่ภายในตัว	๑๘๒
ถ้าจิตขาดสติ อวิชชาจะเข้าผสมรอยทันที	๑๘๓
ต้องรู้จักและจำสิ่งที่เกี่ยวข้องกัน ๖ คู่ ของตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ	๑๘๔
ต้องรู้พฤติของจิตในวันหนึ่ง ๆ : เมื่อมีตา + รูป - การเห็น แล้วมีทุกข์	๑๘๕
อายตนะคู่ที่เป็นปัญหาแก่นมนุษย์มากที่สุดคือ เรื่องสัมผัสทางผิวหนัง	๑๘๖
ธาตุต่างๆ ประจุแต่งเป็นอายตนะ กระทั่งเกิดวิญญาณ นี้ไว้มาก	๑๘๗
การปรุงของธาตุไว้มากจนนึกว่ามีอยู่ตลอดเวลา ที่แท้มันเพิ่งเกิด	๑๘๘
เมื่อเกิดผัสสะแล้วจะปรุงเวทนาเดียวเป็น เวทนา ตัณหา อุปาทาน	๑๘๙
ขณะที่เป็นผัสสะนี้แหละ ถ้ามีสติสัมปชัญญะ อวิชชาก็ไม่มี	๑๙๐
เมื่อมีผัสสะขึ้นในขณะจิตนั้น ควรจะมีสติสัมปชัญญะเป็นวิชาสัมผัส	๑๙๑
ต้องฝึกฝนเป็นผู้มีสติสัมปชัญญะ ก่อนมีการเคลื่อนไหวใดๆ	๑๙๒
การฝึกสมาธิภาวนา มีอานิสงส์ให้เกิดสติสัมปชัญญะสมบูรณ์	๑๙๓
การมีธรรมะให้ทันแก่เวลาก็คือ ต้องมีสติสัมปชัญญะขณะมีผัสสะ	๑๙๔
การบ่วงกันไม่ให้กิเลสเกิด ก็ต้องมีธรรมะให้ทันแก่เวลา	๑๙๕

๘. อุปายมีสติสัมปชัญญะให้ทันแก่ขณะจิต

พูดเรื่องธรรมะเสมอด้วยแผ่นดิน มุ่งหมายจะให้มึนธรรมะจริง ๆ เป็นประจำ	๑๙๖
ต้องมีอุปายที่จะมีสติสัมปชัญญะให้ทันแก่ขณะจิตด้วย	๑๙๗
จะมีอุปายต้องรู้จักปัญหาที่ว่า โลกเป็นที่ตั้งแห่งรัก โกรธ เกลียด กลัว เสรว่า	๑๙๘
ปัญหาต่าง ๆ ไม่พ้นจาก ๕ อย่างข้างต้น จะต้องหีบขึ้นมาแก้ไข	๑๙๙
เราไม่สามารถกั้นปัญหานี้ ๆ ได้ จึงต้องมีอุปาย มีสติให้ทันแก่ขณะจิต	๒๐๐
สิ่งที่เรียกว่าจิตมี ๒ ระดับ เต็มสำนึก กับไม่เต็มสำนึก	๒๐๑
ถ้าควบคุมความรู้สึกได้สำนึกได้ จะมีประโยชน์มาก	๒๐๒
ความละอายกลัวบาป ต้องลึกถึงจิตได้สำนึก จึงจะสมบูรณ์	๒๐๓
ความพอใจตนเอง ทำให้รู้สึกเป็นสุข จะมีได้โดยทำจนชินเก็บไว้ได้สำนึก	๒๐๔
การทำชั่วอย่างเต็มสำนึก เรียกว่ากิเลส ส่วนที่เก็บไว้ได้สำนึก เรียกอนุสัย	๒๐๕
ทำดีจนเคยชินอยู่ได้สำนึก นี่เป็นความมีสติที่ต้องการ	๒๐๖
มีสติอยู่ประจำจนเคยชิน จิตและเจตสิกจะออกมาเป็นสติทันการณ	๒๐๗
เราต้องบ่มเจตสิกที่เป็นสติสัมปชัญญะให้มาก จะทำให้มีสติทันขณะจิต	๒๐๘
อุปายในการมีจิตเต็มสำนึก มีหลายระดับเริ่มแต่อย่าเข้าใจ		
ถ้าจำเป็นต้องรู้สึกตัว, เตรียมจิตให้เข้มแข็ง	๒๐๙
ถ้าเผชิญกัน ต้องยับยั้ง, มีความรู้สึกที่เป็นกุศล, และสู้อย่างไม่ยอมแพ้	๒๑๐
ขั้นสูงสุดต้องทำด้วยจิตว่าง :		
๑. ประสานงานกันระหว่างจิตเต็ม กับได้สำนึก	๒๑๑	
๒. ต้องทำงานกลมกลืนกัน	๒๑๒	
๓. สำนึกไว้ว่า เป็นสิ่งที่ปรับปรุงแก้ไขได้	๒๑๒
๔. ต้องมีความเหมาะสมแก่เวลา	๒๑๓	
๕. จิตได้สำนึกช่วยปรุงแต่งให้แก่จิตเต็มสำนึก	๒๑๓	
หัดมีสติให้ทัน ดังเช่น หยุดไว้ก่อน, นับสิบก่อน	๒๑๔
การเจริญอานาปานสติจะช่วยให้มีสติ หรือฝึกมีสติอยู่เสมอในเรื่องธรรมตา	๒๑๕
ท่องคาถาไว้ว่า “ชาติสติคือประมาท ประมาทคือตาย”	๒๑๖

พระอรหันต์มีสติสมบูรณ์ตลอดเวลา เราควรปฏิบัติตามที่ท่านบ้าง	๒๑๗
อย่าให้โอกาสแก่กิเลส บ้างกันไว้ก่อน ถ้าพลาดก็ระงับให้ทันเวลา	๒๑๘

๑๐. การเป็นอยู่โดยชอบ สำเร็จด้วยสติสัมปชัญญะ

การมีชีวิตเป็นอยู่ชอบ จะสำเร็จได้ด้วยสติสัมปชัญญะ	๒๑๙
การมีชีวิตเป็นอยู่ชอบ หมายถึงชีวิตทุกระดับ ต้องทำให้เป็นอยู่ชอบ	๒๒๐
“เป็นอยู่ชอบ” ภาษาคนเป็นเรื่องศีลธรรม ถ้าภาษาธรรมเป็นเรื่องเหนือโลก	๒๒๑
เป็นอยู่ชอบนี้ต้องการทั้งระดับโลก และเหนือโลก	๒๒๒
ตามแนวมัชฌิมาปฏิปทาที่มีหลายนัย : ๑. ปฏิบัติอย่างมัชฌิมาปฏิปทา	๒๒๓
ถ้าไม่ใช่มัชฌิมาปฏิปทาต้องพูดว่า ทุกอย่างต้องเป็นไปตามเหตุปัจจัย	๒๒๔
หลักอิทัปปัจจยตาเป็นกลางที่สุด ถือเอาทุกอย่างเป็นไปตามเหตุปัจจัย	๒๒๕
นัยที่ ๒. สรุปลงไปที่อัญฐังกิกมรรค หมายถึงมี ความครบถ้วน	๒๒๖
ความถูกต้อง ๘ ประการนี้สำคัญยิ่ง เรียกว่าเป็นอยู่ชอบ	๒๒๗
นัยที่ ๓. มีความถูกต้อง ๘ ประการ นัยที่ ๔. จะเรียกว่าพรหมจรรย์ก็ได้	๒๒๘
นัยที่ ๕. การเป็นอยู่ถูกต้องนั้น อยู่อย่างมีเทคนิคหรือเคล็ด	๒๒๙
เป็นอยู่ชอบจะสำเร็จได้ด้วยสติสัมปชัญญะเป็นเครื่องมือ	๒๓๐
การเป็นอยู่ชอบทำไม่ได้ ก็เพราะว่าขาดสติสัมปชัญญะ	๒๓๑
ถ้าความรู้สึก ทั่วๆ - ของกู เกิดขึ้นแล้ว จะทำให้มีความทุกข์	๒๓๒
ต้องมีสติสัมปชัญญะที่จะไม่เกิดปฏิจสมุปบาท หรือบัญญัติปาทานขันธ	๒๓๓
ผลดีของ “เป็นอยู่ชอบ” จะมีความสำเร็จไม่ทุกข์ กิเลสไม่ได้อาหาร	๒๓๔
เป็นอยู่ชอบ ก็คือ เป็นอยู่โดยไร้แผ่นดินคือวิญญาณให้ถูกต้อง	๒๓๕
ทุกอย่างจะสำเร็จได้ด้วยสติสัมปชัญญะ	๒๓๖

๑๑. อวิชา กับ การทำสิ่งที่ไม่จำเป็นต้องทำ (คือทุกข์)

ให้ทบทวนจนเข้าใจความประเสริฐของธรรม จนรักและศรัทธาที่จะทำ	๒๓๗
ข้าศึกต่อสติ หรือ สัมผัสปัญญะนั้นคืออวิชา	๒๓๘
อวิชาแปลได้หลายอย่างได้แก่ ๑. ไม่มีความรู้ที่ถูกต้อง	๒๓๘
๒. สิ่งที่ไม่จำเป็นต้องรู้ หรือไม่อาจจะรู้	๒๔๐
สรุปว่า อวิชาเป็นภาวะที่ปราศจากความรู้ถูกต้อง และไม่ต้องรู้ก็ได้	๒๔๑
ถ้ามีความรู้ ปฏิบัติผิด อวิชาก็เกิดขึ้นเฉพาะกรณีนั้น ๆ	๒๔๒
ผลของอวิชา ข้อ ๑. ทำให้ไปทำในสิ่งที่ไม่จำเป็นจะต้องทำ	๒๔๓
สิ่งต่าง ๆ ที่ทำกันในโลกร่วมมาก ไม่จำเป็นต้องทำ	๒๔๔
ข้อ ๒. อวิชาทำให้ไม่สนุกสนานในการทำสิ่งที่มีประโยชน์	๒๔๕
ข้อ ๓.-๔. อวิชาทำให้หวังหรือต้องการเกินจำเป็น, และขี้ขลาดตาขาว	๒๔๖
ข้อ ๕. อวิชาทำให้เกิดความกล้า หรือกลัวก็ได้ ถ้ากล้าก็กล้าจนบ้าบิ่น	๒๔๗
ข้อ ๖. อวิชาพาโลกให้ตกลงไปในแหวนแห่งสาม ก.	๒๔๘
สาม ก. (คือ กิณ กาม เกียรติ) เป็นเหตุลึกลับสำหรับโลกตกลงไป	๒๔๙
เรื่องกามมีสองได้แก่ วัตถุกาม และกิเลสกาม	๒๕๐
เรื่องเกียรติรู้สึกไปในทางความมี ความเป็นต่างจาก กิณ และ กาม	๒๕๑
ถ้าหลงในกาม กิณ เกียรติ การค้นคว้าทางหลักวิชา ก็กลายเป็นทาสของเรื่องนี้	๒๕๒
สาม ก. นี้ขยายตามกิเลส และหกดกลับได้ตามสติปัญญา	๒๕๓
อวิชาที่มีอยู่ได้ก็เพราะมีสาม ก. หลอเลี้ยงไว้	๒๕๔
โลกปัจจุบันอยู่ใต้อำนาจของสาม ก. จึงสร้างวิกฤตกาลอย่างมโหฬาร	๒๕๕
มนุษย์ฉลาดไปแต่ในทางโง่มากขึ้น ยิ่งมีความรู้ท่วมหัว เอาตัวไม่รอด	๒๕๖
“เอาตัวไม่รอด” เพราะเรียนสิ่งที่ไม่จำเป็น และปฏิบัติไม่ได้	๒๕๗
พระพุทธเจ้าตรัสว่า “อวิชาก่อนนั้นมีได้มี เพิ่งเกิดขึ้นภายหลัง”	๒๕๘

เราสามารถที่จะกำจัด บรรเทา ทำลาย อวิชชาได้ โดยทำลายอาหารมันเสีย	๒๕๙
จะทำลายอวิชชาก็ขจัดที่โคนราก คือคบสตับุรุษ	๒๖๐
ตั้งต้นด้วยการคบสตับุรุษจนกระทั่งไม่ให้อาหาร อวิชชาก็ผอมตาย	๒๖๑

๑๒. สัมมาทิฏฐิย่อมประมวลมาแต่สิ่งที่พึงปรารถนา

จิตใจจำเป็นต้องมีธรรมะเป็นที่อาศัยเหมือนแผ่นดิน	๒๖๒
สัมมาทิฏฐิเป็นสิ่งที่ควรรู้จักในฐานะเป็นคู่ปรับกับอวิชชา	๒๖๓
เราล่องพ้นจากทุกข์ทั้งปวงได้ เพราะมีสัมมาทิฏฐิ	๒๖๔
ต้องศึกษาสัมมาทิฏฐิควบคู่กับอวิชชา เพื่อสะดวกแก่การเข้าใจ	๒๖๕
เรื่องธรรมะที่จะดับทุกข์ได้ต้องมีทฤษฎี (ทิฏฐิ) ที่ถูกต้อง	๒๖๖
สัมมาทิฏฐิเป็นแสงสว่างชนิดที่เห็นอะไรได้ถนัด ทาไม่พร่า	๒๖๗
สัมมาทิฏฐิจะประมวลมาแต่สิ่งที่พึงปรารถนาจึงไม่มีทุกข์	๒๖๘
สัมมาทิฏฐิแยกเป็นสองฝ่าย ศีลธรรม กับ ปรมัตถ์	๒๖๙
ฝ่ายศีลธรรมหมายความว่า การกระทำอย่างนั้น ก็มีผลอย่างนั้น	๒๗๐
ถ้าเป็นมิจนาทิฏฐิจะปฏิเสธคุณค่าทางความรู้สึก แต่คิดไปทางวัตถุนิยม	๒๗๑
คติเก่า ๆ มีมาก ไม่จำเป็นต้องไปยกเลิก เราอธิบายไปในทางเกิดประโยชน์ได้	๒๗๒
ฝ่ายสัมมาทิฏฐิขึ้นศีลธรรมพื้นฐาน ความหมายเป็นสัจวับุคคลก็ใช้ได้	๒๗๓
ฝ่ายศีลธรรมยังมีตัวตนก็ยังใช้ได้ มีทัศนะไม่วิปริต มิฉะนั้นจะเป็นมิจนาทิฏฐิ	๒๗๔
สัมมาทิฏฐิฝ่ายปรมัตถ์ไกลไปถึงทุกอย่างเป็นธรรมชาติ มีเหตุปัจจัยปรุงแต่ง	๒๗๕
ถ้ามีสัมมาทิฏฐิก็มิอย่างอื่น “ชอบ” จึงนำมาแต่สิ่งพึงปรารถนา	๒๗๖
ถ้าเห็นอย่างถูกต้องจะไม่พูดว่า “มี” หรือ “ไม่มี” โดยส่วนเดียว	๒๗๗
สัมมาทิฏฐิที่สูงลิบยิ่งขึ้นไป จะไม่ยึดสิ่งใดเป็นตัวตน - ของตน	๒๗๘
ประโยชน์สุดท้าย สัมมาทิฏฐิทำให้เชื่อตนเอง ไม่ต้องมีผู้อื่นเป็นบ้จ้าย	๒๗๙

พระสารีบุตรได้กล่าวในสัมมาทิฏฐิสูตรหลายประการ	๒๘๐
แม้ในเรื่องอาสวะสาม : กาม ภพ อวิชชา ก็ต้องมีสัมมาทิฏฐิ	๒๘๑
สรุป สัมมาทิฏฐิก็คือ ความอยู่ในอำนาจแห่งเหตุผล แล้วปลอดภัย	๒๘๒
ทุกสิ่งไม่มีสิ่งใดเป็นเหตุหรือผลส่วนเดียว ต่างปรุงกันเรื่อย	๒๘๓
จงมีธรรมะอยู่กับเนื้อตัว ก็คือมีสัมมาทิฏฐิอยู่กับเนื้อตัว พันทุกข์ได้	๒๘๔

๑๓. ธรรมะกับสิ่งที่เรียกว่า ชีวิต

ให้ทบทวนจนเห็นว่า ธรรมะนี้เป็นเสมือนแผ่นดินได้อย่างไร	๒๘๕
ธรรมะกินความไปได้ทุกแง่ทุกมุมทั้งฝ่ายผิดฝ่ายถูก	๒๘๖
ธรรมะที่หมายถึงธรรมชาติ มีทั้งชนิดมีบ้างจ้อยบ้าง และไม่มีบ้างจ้อยบ้าง	๒๘๗
ถ้าชีวิตนี้ไม่ประพาศิธรรม ไม่ทำหน้าที่ที่ต้องตาย	๒๘๘
คนต้องการความไม่ตายด้วยกันทั้งนั้น ถ้าบุญญาสูงก็ไม่ตายทางวิญญาณ	๒๘๙
ชีวิตนี้อย่างน้อยมี ๒ ความหมาย ทางวัตถุ และทางวิญญาณ	๒๙๐
จะพิจารณาในเรื่องความสัมพันธ์ ระหว่างธรรมะกับชีวิต	๒๙๑
การปฏิบัติธรรมมีระบบฝ่ายกาย จิต และฝ่ายวิญญาณ	๒๙๒
ทางวิญญาณหมายถึง spiritual เกี่ยวด้วยเรื่องสติปัญญา	๒๙๓
กาย วาจา เป็นฝ่ายข้างนอก ใจคือระบบจิต ส่วนความคิดนั้นลึกขึ้นไปอีก	๒๙๔
จะรู้จักชีวิต ต้องรู้จักให้สมบูรณ์ตามหลักกรรม และลูปคาล่าอยู่ประจำวัน	๒๙๕
การปฏิบัติธรรมเป็นการลูปคาล่าลงไปทั่วชีวิตทุกระดับ	๒๙๖
พออะไรเกิดขึ้น ให้รู้ทันทีว่า เกิดขึ้น - ตั้งอยู่ - ตับไป อย่างไร	๒๙๗
โลกนี้มีแต่การเกิดขึ้น ตับลงแห่งทุกข์, ชีวิตเหมือนปลาบินเบ็ด	๒๙๘
เมื่อคุณชีวิตอยู่จะเห็นธรรม เห็นความจริงทุกแง่ทุกมุม	๒๙๙
ถ้าได้ผ่านสิ่งนั้น ไปด้วยจิตใจโดยตรงเรียกว่า “เห็นแจ้งแห่งตลอด”	๓๐๐
การเห็นธรรมต้องเห็นจากที่ได้ผ่านสิ่งนั้น ๆ มาด้วยปัญญาสมบูรณ์	๓๐๑

เห็นธรรม คือเห็นความจริงของชีวิต ไม่มีอะไรนอกจากมีทุกข์ และตัวทุกข์ ...	๓๐๒
ดูชีวิตโดยลำดับ นำสงสาร ต้องแก้ปัญหานี้ด้วยการมีธรรมะ	๓๐๓
คนฉลาดดับความโง่ เอาชนะได้ ก็เหมือนหลุดจากโซ่ตรวน	๓๐๔
มีความสังเวชต่อความหลงกลวง ต้องการมีจิตปรกติ นี้เรียกว่าชีวิตอมตะ ...	๓๐๕
ชีวิตจริงแท้ต้องไม่หวั่นไหว ไม่อาพาธทางวิญญาณ	๓๐๖
ถ้ามีธรรมะจริง ชีวิตเป็นอมตะ ความเกิด แก่ เจ็บ ตาย ไม่มีปัญหา ...	๓๐๗
ธรรมะกับชีวิต มีความสัมพันธ์กัน มีหน้าที่เราต้องให้ปฏิบัติ	๓๐๘

๑๔. มาถอยหลังเข้าคลองกันเถิด

พุทธบริษัทต้องทำแผ่นดินธรรมะให้เจริญ อยู่กับเนื้อกับตัว	๓๐๙
เที่ยววัน โลกเทลิดออกนอกร่องรอยของธรรมโดยไม่รู้สีกตัว	๓๑๐
ออกไปนอกแนว จนกำลังจะตกแหแล้ว รีบถอยหลังเข้าคลองเถิด	๓๑๑
พิจารณาเรื่องที่ออกนอกแนวไปตามลำดับ : ๑. เรื่องศาสนา	๓๑๒
ศาสนาถูกจัดเป็นเรื่องปรัชญาไปเสียแล้ว เกลียตตัวการปฏิบัติเพราะไม่สนุก ...	๓๑๓
ถอยหลังมาเสียจากปรัชญา มาหาตัวการปฏิบัติ ควบคุม กาย วาจา ใจ	๓๑๔
ถอยจากวัฒนธรรมที่เป็นไปเพื่อตัวใครตัวมัน มาเป็นเพื่อเมตตา	๓๑๕
เลิกอ้อยทางวัตถุนิยม ถอยไปหาระบบที่มีวิญญาณอันงดงามเถิด	๓๑๖
การศึกษาควรจะถอยไปหาระบบที่ควบคุมกิเลส ทำให้คนเป็นสุภาพบุรุษ	๓๑๗
เลิกผลิตครูผีเสื้อ ศิษย์ผีสิง ผลิตแต่ครูปุชฌิณบุคคล ศิษย์เชื่อฟัง	๓๑๘
การศึกษาควรทำให้เกิดสัจบุรุษบนปราสาทปัญญา	๓๑๙
หยุดการศึกษาที่รู้แต่เรื่องทางวัตถุ มาเป็นรูสิ่งที่ลึกที่สุดที่มนุษย์ควรรู้	๓๒๐
หยุดการศึกษาที่จัดแต่ผู้อื่น หันมาจัดตัวเองให้ถูกต้องก่อน	๓๒๑
หยุดเป็นอยู่อย่างมหานคร เป็นอยู่อย่างหมู่บ้านตามธรรมชาติจะรวมเย็น	๓๒๒
การเป็นอยู่สมัยนี้ทำให้เสื่อมสุขภาพอนามัยจิตธรรมชาติ	๓๒๓

อนามัยทางจิตดีแล้ว ทางกายก็จะดี อย่าทำทายธรรมชาติมากไป	๓๒๔
เดี๋ยวนี้ไม่มีการศึกษาที่ไหนสอนให้รู้ว่า เป็นมนุษย์ทำไมกัน	๓๒๕
เรื่องการกินที่อยู่ดีจะพาลงเหว ต้องกินอยู่แต่พอดี ตามพุทธโอวาท	๓๒๖
ระบบการเมืองควรต้องเป็นชนิดที่ประกอบอยู่ด้วยธรรม	๓๒๗
ประชาธิปไตยควรต้องระบุงลงไปเป็นสังคมนิยม เอาส่วนเกินไม่ได้	๓๒๘
ควรเลิกระบบการเมืองที่ดูหมิ่นศาสนา เปลี่ยนเป็นเทิดทูนศาสนา	๓๒๙
พระพุทธเจ้าทรงมีอุดมคติเป็นสังคมนิยม แต่ใช้เผด็จการปฏิบัติงาน	๓๓๐
ถ้าพระราชามีทศพิธราชธรรมแล้วปฏิบัติงานเผด็จการ จะประเสริฐ	๓๓๑
ระบบกฎหมายก็ดีขึ้นไป จนไฉนกว่าธรรมชาติ เลยไม่ได้ผล	๓๓๒
ดีขึ้นไปนั้นผู้ดีใช้ได้ แต่ไม่เหมาะแก่คนอันธพาล	๓๓๓
ยกตัวอย่างมาหลายแง่ เพื่อชวนให้ถอยเข้าคลอง ไปหาความถูกต้อง	๓๓๔
อย่าโง่งจนเป็น “แมลงเม่าโผล่เข้ากองไฟ” ต้องมีธรรมให้ทันเวลา	๓๓๕

๑๕. โลกย่อมมีสันติภาพได้ทุกยุคทุกสมัย ที่ยังมีธรรมอยู่ในโลก

โลกยังมีสันติภาพ หมายความว่า ยังมีธรรมะอยู่ในโลก	๓๓๖
ธรรมะเสมอด้วยแผ่นดิน เพราะเป็นที่ตั้งที่อาศัยของโลก	๓๓๗
โลกจะมีสันติภาพได้ทุกสมัย ในเมื่อโลกยังมีธรรมะอยู่	๓๓๘
ถ้าไม่มีใครเบียดเบียน กอบโกยส่วนเกิน ก็ยังมีสันติภาพ	๓๓๙
สัตว์ไตรจันนไม่กอบโกยส่วนเกินนับว่ามีธรรมะโดยธรรมชาติ	๓๔๐
ยุคเป็นครั้งสัตว์ครั้งคนก็ยังมีสันติภาพ เพราะกอบโกยไม่เป็น	๓๔๑
สมัยหินมนุษย์ก็ยังไม่เบียดเบียนกันมากเหมือนปัจจุบัน	๓๔๒
จิตใจของสัตว์จะรู้สึกไม่จำเป็นที่จะต้องกัดกันเหมือนมนุษย์	๓๔๓
ความมีกิเลสเพิ่มมากขึ้น จนกระทั่งเกิดมีพระเจ้าสมมติราช	๓๔๔
ความเจริญทางสติปัญญามากขึ้นก็ก้าวหน้าออกไปตามลำดับ	๓๔๕

พอเกิดความรู้สึกจะกินที่อยู่ดี ก็เลยเกิดวัฒนธรรมกอบโกย	๓๔๖
เมื่อมีพระราชกรั ^ง แรก ก็มีแบบฉบับการปกครองโดยธรรมชน	๓๔๗
แบ่งวรรณะเป็นกษัตริย์ แพศย์ พราหมณ์ ศูทร ก็แบ่งกันตามหน้าที่	๓๔๘
วรรณะโดยหน้าที่การงาน เลิกไม่ได้ เพราะช่วยให้กำหนดงานกันง่าย	๓๔๙
เราต้องจัดการกับโลกนี้ โลกหน้า โลกอื่นให้สมบูรณ์แบบ จะมีสันติภาพได้	๓๕๐
ถ้าสถานการณ์ของโลกเปลี่ยนเป็นหลงวัตถุ วัตถุนิยมก็เริ่มครองโลก	๓๕๑
ต้องปรับปรุงจิตใจ โดยใช้ความถูกต้อง ๘ ประการ จึงจะอยู่กับวัตถุนิยมได้	๓๕๒
โลกอาจจะมีสันติภาพได้ ในเมื่อธรรมะกลับมาอีก	๓๕๓
ถ้าหวังพึ่งธรรม นั้นแหละจะเป็นทางมาของสันติภาพ	๓๕๔
ขอให้ท่องมนต์ว่า “สัตว์ทั้งหลายเป็นเพื่อนทุกข์ เกิด แก่ เจ็บ ตาย ฯลฯ”	๓๕๕

ภาคผนวก

สิ่งที่ทุกคนควรรู้จัก

คำบรรยาย อบรมภิกษุ นิสิตจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๑๗

๑. หลักธรรมที่ทุกคนควรทราบ

ธรรมะจำเป็นที่ทุกคนต้องรู้ แต่คนไม่รู้จักธรรมะ	๓๕๙
เขารังเกียจธรรมะอยู่ในใจอย่างนั้นแล้ว ก็ไม่มีวันรู้จักธรรมะ	๓๖๐
คำว่า “ธรรม” หมายถึงทุกสิ่งไม่ยกเว้นอะไร ถ้าบัญญัติก็มี ๔ ความหมาย	๓๖๑
๑ - ๒ คือธรรมชาติ และกฎ, ๓ - ๔ คือหน้าที่ของธรรมชาติและผลจากหน้าที่	๓๖๒
ธรรมะในฐานะเป็นหน้าที่สำคัญมากกว่าอื่น	๓๖๓
หน้าที่ของตนเองมีสาม : ๑. ทำให้ตนเองมีสุขทางกาย, กินอยู่พอดี	๓๖๔
การกินที่เข้าไปตามอำนาจของกิเลส จะมีลักษณะเป็นกาม	๓๖๕
สมัยนี้เป็นทาสของกามารมณ์มากขึ้น เรียกว่าอยู่ในกองไฟ	๓๖๖
๒. หน้าที่ทำความสุขใจคือ ทำจิตใจให้สงบเยือกเย็น	๓๖๗
ถ้ามีความสุขตามแบบของสมาธิ นี้เป็นโลกอื่นออกไปจากโลกกาย	๓๖๘
หน้าที่ที่ทำให้ตนอยู่เหนือความสุข จะเรียกว่า จิตว่าง ก็ได้	๓๖๙
ถ้าสามารถทำหน้าที่ทั้งสามนี้ได้ ก็เรียกว่า ทำหน้าที่ต่อตนเองได้ครบถ้วน	๓๗๐
หน้าที่ต่อผู้อื่นไม่ยกเว้นอะไร นี้ต้องรู้สึกรู้สีกว่าสัตว์ทั้งหลายเป็นเพื่อน	๓๗๑
พยายามรู้สึกรู้สึกว่าเขาเป็นเพื่อนของเรา จะเพาะนิสัยเมตตากรุณา	๓๗๒
เพราะไม่มีใครคิดเมตตา จึงรบราฆ่าฟันกันไม่มีที่สิ้นสุด	๓๗๓
ถ้ามีหลักธรรมว่า “เป็นเพื่อนกัน” ก็มีทางที่จะตกลงกันได้	๓๗๔
เมื่อทำหน้าที่ครบสองฝ่าย ก็นับว่าเราเป็นมนุษย์อย่างถูกต้อง	๓๗๕

หน้าที่ต่อผู้อื่นที่ควรปฏิบัติเป็นนิจ ได้แก่เป็นบุตรดี เป็นศิษย์ดี	๓๗๖
เป็นเพื่อนที่ดีตั้งแต่ออยู่ในโรงเรียนและที่อื่น	๓๗๗
เป็นพลเมืองดี, เป็นสาวกดี, ทำให้เช่นนี้หน้าอื่น ๆ ก็ถูกต้องหมด	๓๗๘
ขอให้สนใจปฏิบัติเป็น บุตร ศิษย์ เพื่อน พลเมือง สาวก ที่ดี	๓๗๙

๒. ตัวเองที่ทุกคนควรรู้จัก

การรู้จักตัวเอง นั่นแหละคือเรื่องธรรมะโดยตรง....	๓๘๐
การไม่รู้จักตัวเอง เป็นการบิณฑังธรรมะ มองไม่เห็นเบื้องหลัง	๓๘๑
ถ้าประมาทอยู่จะเป็นคนตายอยู่ ต้องหยุดประมาทรู้จักตัวให้ถูก	๓๘๒
สิ่งควรรู้สูงสุดคือ ทับความทุกข์ตามหลักของธรรมชาติ	๓๘๓
ตัวเองที่ควรรู้จัก คือตนเองของกิเลส ตนเองของธรรม	๓๘๔
พูดเรื่องธรรมะนี้ลำบากอยู่ที่คำพูดสับสน และยืมคำชาวบ้านมาใช้	๓๘๕
เช่น ไฟ คือ โลภะ โทสะ โมหะ นี้ ล้วนแต่เผาให้ร้อน	๓๘๖
ตัวตนชนิดคำก็มีธรรมคำ เรียกว่าชาวบ้านว่า อธรรม	๓๘๗
ถ้าไม่สนใจธรรมะ ว่าธรรมะไม่จำเป็น ก็เป็นตัวตนอย่างภุมตวิปีศาจ	๓๘๘
ตนของธรรมเป็นตนขาว กระทำแต่กรรมขาว	๓๘๙
คนธรรมตาเกิดตัวดำ เป็นตัวกุ่มง่าย เกิดตนของธรรมได้ยาก	๓๙๐
คนธรรมตาไม่สนใจธรรมะ ไม่กลัวบาป อยากระคนแต่กิเลส	๓๙๑
รู้จักตัว ๒ ตัวไว้ เพื่อควบคุมตัวดำ แล้วส่งเสริมตัวขาว	๓๙๒
ความรู้จักเห็นหลายเจ็บปวดจะเป็นที่พึงแก้ตนดำได้	๓๙๓
“ตนเป็นที่พึ่งแก่ตนได้” เริ่มตั้งแต่รู้จักเจ็บปวด, การทำโทษจึงช่วยให้ดีขึ้นได้	๓๙๔
การขนาบคุดันของผู้ใหญ่ให้ถือว่า เป็นการข่มขู่ทรัพย์	๓๙๕
พระพุทธเจ้าตรัส “พรหมจรรย์” นี้เป็นระบบการขุดเกลตาเพื่อให้ขาว	๓๙๖

เราเกิดมาเป็นชาวตะวันออก ชินกับการชุกเกลามาเป็นอย่างดีแล้ว	๓๙๗
ภาพประกอบสำหรับหน้า ๓๙๔	๓๙๘

๓. อาหารที่ทุกคนต้องรู้จักเลือก รู้จักกิน

ให้สังเกตว่า เราไม่ค่อยรู้จักสิ่งที่อยู่ใกล้กันเกินไป	๓๙๙
ต้องรู้จักความต่างกันของคำว่า “อาหาร” กับ “เหยื่อ”	๔๐๐
อาหารมีความหมายว่าเป็นปัจจัยที่จะทำให้เกิดผลได้แก่ ๑. คำข้าว ๒. ผัสสะ	๔๐๑
ผัสสะเกิดขึ้นเมื่อสามประการอยู่พร้อมกันเช่น ทา + รูป เกิดจักขุวิญญาณ	๔๐๒
ความคิดเจตนาเป็นอาหารของการกระทำ, วิญญาณให้เกิดนามรูป	๔๐๓
นามรูปเหมือนหลับอยู่ ต่อรูปกระทบตาจึงเกิดวิญญาณ	๔๐๔
อาหารคือคำข้าวทำให้สัตว์ตั้งอยู่ได้ แต่ถ้าไม่มีจิตใจก็รอดไม่ได้	๔๐๕
การกินอาหารก็เพื่อร่างกายอยู่ได้พอเหมาะที่จะประพาศิพรหมจรรย์	๔๐๖
อย่ากินเพื่ออร่อย แต่กินส่วนที่จะบำรุงกาย จะปลอดภัยจากอันตราย	๔๐๗
อาหารคือผัสสะต้องระวัง เมื่อกระทบจะเกิดกิเลสได้	๔๐๘
ต้องรู้จักป้องกันเหมือนวัวเตี๋ยก่อนเมื่อถูกถลกหนังออกหมด	๔๐๙
อาหารที่ทำให้เกิดการกระทำต้องระวังเหมือนอยู่ปากหลุมถ่านเพลิง	๔๑๐
พออยากอย่างใดขึ้นมาต้องหยุดยั้งตั้งตัว จะได้คิดรอบคอบ	๔๑๑
วิญญาณธาตุมีส่วนทำความรู้สึกให้ จึงนับว่าเป็นอาหาร	๔๑๒
วิญญาณคือความรู้สึก ต้องทำให้ปลอดภัย เพื่อปรุงนามรูปให้ไม่ทุกข์	๔๑๓
สรุปแล้วอาหารทั้ง ๔ นี้ต้องระวังอย่างเต็มที่	๔๑๔
ควรถือหลักว่าจะคิดนึกทำอะไร ต้องทูลถามพระพุทธเจ้าก่อน	๔๑๕
“พระพุทธเจ้า” มีอยู่ทุกหนทุกแห่งนั่นก็คือ สติสัมปชัญญะ	๔๑๖

๔. อันตราย ที่ทุกคนควรรู้จัก

ทบทวนเรื่องข้างต้นที่บรรยายมาแล้ว ๓ ครั้ง	๔๑๗
ให้รู้จักอันตรายเพื่อมีความรู้ และทำให้กลมกลืนกับสัตยชาติญาณ	๔๑๘

ให้ระวัง ยิ่งเล่าเรียนมากจะยิ่งขาดความเหมาะสมตามธรรมชาติ	๔๑๙
การศึกษานี้ควรต้องรู้ว่า เพื่อให้มีการกระทำถูกต้อง เพื่อความเหมาะสม	๔๒๐
ถ้าเกิดอันตรายก็หมายความว่าทำไม่ถูกต้องทั้ง กาย จิต วิทยญาณ	๔๒๑
ทางวิทยญาณนั้นสำคัญที่สุด ซึ่งคลุมถึงทางกาย และจิตด้วย	๔๒๒
สิ่งที่เรียกว่าอันตราย ควรจะแยกได้เป็น ๒ ประเภท ภายใน ภายนอก	๔๒๓
อันตรายภายในคือจิตที่ตึงไว้ผิด ทำให้ได้รับทุกข์ยิ่งกว่าศัตรูร้ายกาจ	๔๒๔
จิตตึงไว้ผิดทำให้กาย วาจา ใจ ผิดหมด ขาดสติสัมปชัญญะ	๔๒๕
จิตตึงไว้ผิดเป็นอันตรายทางวิทยญาณออกมาเป็นกิเลส โลก โกรธ หลง	๔๒๖
เมื่อเกิด โลก โกรธ หลง แล้วจะมีปฏิภริยา จนเกิดเป็นอนุสัย (ความชิน)	๔๒๗
เคยชินแล้วยังหมกคองสะสมเรียกว่า อาสวะ ซึ่งละยากอย่างยิ่ง	๔๒๘
อาสวะนี้ซ่อนอยู่ในส่วนลึกของจิต เป็นอันตรายอย่างยิ่ง	๔๒๙
อันตรายประเภทนิรวรณ ๕ อย่างนี้ก็มีารบกววจิตเป็นผิว ๆ อยู่ข้างนอก	๔๓๐
อันตรายทางกายที่เนื่องมาจากสัญชาตญาณ ก็ได้แก่ความเจ็บ ความตาย	๔๓๑
จิตตึงไว้ผิดคำเดียวเกิดอันตรายทุกทาง ต้องแก้ไขตรงตามโรค	๔๓๒
อันตรายทุกชนิดต้องแก้ด้วยการตั้งจิตไว้ให้ถูกต้อง	๔๓๓
ขอให้สนใจว่าอันตรายอยู่ที่จิตตึงไว้ผิด แล้วต้องรู้วิธีป้องกันและทำลาย	๔๓๔

๕. มิตรสหาย ที่ทุกคนควรรู้จักคบ

ให้ทบทวนความรู้ที่ฟังมาแล้วแต่ต้นโดยลำดับ	๔๓๕
เรื่องมิตรสหายที่ควรคบนี้ ต้องรู้จักคำว่า เพื่อน เสียก่อน	๔๓๖
“เพื่อน” มาจากคำว่าสหาย มีความหมายกว้าง	๔๓๗
คำว่า เพื่อน มีน้ำหนักมากถึงขนาดว่า เป็นทั้งหมดที่โลกนี้มี	๔๓๘
เพื่อนในภาษาธรรมมีความหมายสูงถึง ช่วยชี้ทางนิพพานก็ได้	๔๓๙
ธรรมะที่ประพฤติได้จะเป็นเพื่อนในความหมายสูงสุดที่ควรคบ	๔๔๐

โลกยังไม่รู้จักใช้ธรรมะเป็นเพื่อน จึงยังไม่มีสันติภาพ	๔๔๑
ถ้าไม่มองเห็นว่าชีวิตเป็นการต่อสู้ ก็ไม่เห็นความจำเป็นเรื่องธรรมะเป็นเพื่อน	๔๔๒
เพื่อนที่ดีคือตัวธรรมะ ที่ตนต้องทำด้วยตนเอง	๔๔๓
มีตนเองเป็นที่พึ่ง กับ มีธรรมเป็นที่พึ่ง น้อย่างเดียวกัน	๔๔๔
มีตนเป็นธรรม หรือมีธรรมเป็นตน นี่คือเพื่อนที่แท้จริง	๔๔๕
ธรรมะข้อสัมมาทิฏฐิ ^๕ นี้เป็นเพื่อนธรรมที่ดีที่สุด ช่วยได้ทุกอย่าง	๔๔๖
สัมมาทิฏฐิตับกิเลสอยู่แล้ว ยังตัดต้นเหตุที่ทำให้เกิดทุกข์ได้	๔๔๗
เมื่อธรรมเป็นเพื่อนแท้ อธรรมก็เป็นศัตรูแท้ด้วยเหมือนกัน	๔๔๘
พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ เป็นเพื่อนชั้นสูงสุด	๔๔๙
เรามีเพื่อนไว้สำหรับช่วยให้เกิดความสบายใจ เบาใจ	๔๕๐
พระอริยบุคคลและธรรมของท่าน เป็นเพื่อนยอดสุดทั้งบุคคลและจิตใจ	๔๕๑
ทุกคนควรมีธรรมะเป็นที่พึ่งทั้งส่วนตัวและสังคม	๔๕๒

๖. ทรัพย์สินสมบัติที่ควรสะสม

ทรัพย์สินสมบัติภาษาคนเป็นวัตถุสิ่งของ ภาษาธรรมหมายถึงคุณธรรม	๔๕๓
คำว่า “ทรัพย์สิน” เป็นสิ่งสำหรับสะสม ตามพจนานุกรมแปลว่าเครื่องปลื้มใจ	๔๕๔
ตามอัตตะ ทรัพย์สินเป็นสิ่งที่คนต้องการแสวงหามาสะสม	๔๕๕
ทรัพย์สินที่เป็นภาษาธรรมเรียกว่าอริยทรัพย์ – ทรัพย์สินนำไปสู่ความเป็นอริยเจ้า	๔๕๖
อริยทรัพย์มี ๗ : ๑. ความเชื่อที่ถูกต้อง ๒. ศีล ๓. หิริละอายต่อความชั่ว	๔๕๗
๔. โอตตปปะ – กลัวบาป ๕. พาหุสัจจะ – ได้ยินได้ฟังมาก ศึกษามาก	๔๕๘
๖. จาคะ – สละสิ่งที่ควรสละ เช่นความตระหนี่ ความยึดถือ	๔๕๙
๗. บัญญาความรู้ทั่วถึงในสิ่งที่ควรจะรู้, ตัวปัญญาเองก็เป็นทรัพย์สินอย่างยิ่ง	๔๖๐
ประโยชน์ของอริยทรัพย์ ๑. ป้องกันมิให้ทรัพย์สินเป็นอันตรายแก่เจ้าของ	๔๖๑

๒. บ๊องกันความทุกข์ได้	๓. สัตบุรุษต้องการแต่อริยทรัพย์	๔๖๒
ชีวิตที่ประเสริฐเป็นเรื่องของอริยทรัพย์	ทรัพย์อื่นเป็นเพียงให้ความสะดวก	๔๖๓
๔. อริยทรัพย์เป็นทรัพย์ที่ใครแย่งเอาไปไม่ได้	๔๖๔
๕. เป็นทรัพย์ที่ติดอยู่กับตัวตลอดเวลาคุ้มใจไม่ให้เป็นทุกข์	๔๖๕
๖. ไปเกิดในภพไหนอริยทรัพย์ก็ติดตามไปได้,	๗. ทำให้เป็นชีวิตจริง	๔๖๖
๘. ทำให้ไม่เสียสิ่งที่เกิดมา	แล้วได้สิ่งที่ดีที่สมควรได้	๔๖๗
การบวชก็เพื่อรู้จักธรรมที่ควรรู้และได้อริยทรัพย์	๔๖๘
ถ้าผู้ใดอยากให้มีชีวิตที่มีประโยชน์สูงสุด	ก็ต้องสนใจอริยทรัพย์	๔๖๙
ให้ชีวิต ^๕ สดชื่นไม่รู้จักทุกข์	นี่คือทรัพย์ที่ควรสะสม	๔๗๐

๗. ผู้ที่ทักท้วงทุกคนควรรู้จัก และเชื่อฟัง

ได้พูดถึงสิ่งที่ควรรู้จักมาเรื่อย ๆ แต่คนก็ไม่รู้จัก	๔๗๑
ผู้ที่ทักท้วง ^๕ ถ้ารู้จักจริงจะเชื่อฟัง	จะกลัวไม่กล้าต่อ	๔๗๒
ผู้ที่ทักท้วงภาษาคนก็คือคน	ภาษาธรรมคือธรรม หรือคนที่ ^๕ เป็นธรรม	๔๗๓
โลกที่ทักท้วงกันยาก	เพราะคนไม่ใคร่ฟัง	เพราะหลงเหยื่อที่คอยล่อ	๔๗๔
เมื่อเขาทักท้วงควรเชื่อฟัง	คือเอามาพิจารณาดูให้ดี ๆ	๔๗๕
ผู้ที่ทักท้วงที่อยู่ที่ตน	เพราะว่า “ตนเป็นที่พึ่งแก่ตน”	๔๗๖
พระพุทธเจ้าตรัสว่า “ตนเป็นที่พึ่ง	ตนเป็นสรณะ และมีธรรมเป็นที่พึ่งเป็นสรณะ”	๔๗๗
ธรรมะที่ทักท้วงข้อ ๑. ว่าพิจารณาแล้วจึงเสพบัจฉัย ๔	๔๗๘
บัจฉัย ๔ จำเป็นแก่นมนุษย์ทุกประเภท	ถ้าเกินจากนั้นก็เพื่อ	๔๗๙
ถ้าไม่พิจารณาก่อนอาจจะเลือกผิดและไม่ถูกต้อง	๔๘๐
ข้อที่ ๒. พิจารณาแล้ว ออกกลั่นอกตน มีขันติ	๔๘๑
ไม่ว่ากิเลสชนิดไหนครอบงำจิตแล้ว	ต้องออกตน หยุด และต่อสู้	๔๘๒
ธรรมที่ทักท้วงข้อที่ ๓. ขึ้นชื่อว่าบาป	อกุศลต้องเว้นขาด	๔๘๓

ข้อที่ ๔. พิจารณาแล้วบรรเทาเสีย เช่นวิตกไปทางกาม พยาบาท เบียดเบียน	๔๘๔
ความคิดที่ชั่วร้ายเรียกว่า อกุศลวิตก ต้องบรรเทาเสีย	๔๘๕
จงทำตามพระพุทธภาษิตที่ว่า “จงหักท้วง โจอท พิจารณาตนด้วยตน”	๔๘๖
ปัจจุบันโลกเต็มไปด้วยค้ายศกไม้มองมาร คนหักท้วงกันไม่ได้	๔๘๗
ผู้หักท้วงที่คนไม่รู้จักนั้น เป็นผู้ที่ทุกคนต้องรู้จัก	๔๘๘

๘. ผู้ปลุกปลอบ ที่ทุกคนควรรู้จักและยินยอม

ให้ทบทวนสิ่งที่พูดกันมาแล้วแต่วันก่อน ๆ อยู่เสมอ	๔๘๙
ผู้ปลุกปลอบ คือทำหน้าที่ช่วยกระตุ้นมิให้ทอดลอย	๔๙๐
ทุกคนต้องการปลุกปลอบ หรือปลอบโยนทุกสมัย	๔๙๑
ผู้ทำอะไรอย่างวิมานในอากาศเกินขอบเขต เพราะขาดการปลุกปลอบที่ดี	๔๙๑
ผู้ปลุกปลอบที่ดีอยู่ที่การมีธรรมะที่ควรรู้จัก	๔๙๓
การปลุกปลอบเกี่ยวกับการงานก็ต้องประกอบด้วยธรรม	๔๙๔
การปลุกปลอบจะต้องกลมกลืนกับเจ้าแม่ธรรมชาติ	๔๙๕
เจ้าแม่หรือกฎธรรมชาติที่เจียมขนาดคือ พระไตรลักษณ์	๔๙๖
จะต่อสู้อุปสรรคหรือเผชิญกับธรรมชาติก็ต้องใช้พระไตรลักษณ์	๔๙๗
ปัญหาเกี่ยวกับธรรมชาติไม่มีทางจะผิดในเมื่อกลมกลืนกับกฎธรรมชาติ	๔๙๘
พระไตรลักษณ์จะทำหน้าที่ปลุกปลอบที่ถูกต้องที่สุด	๔๙๙
ผู้ปลุกปลอบที่ดีก็คือรู้เรื่องธรรมชาติที่เป็น อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา	๕๐๐
ไตรลักษณ์เป็นนามธรรม ก็คือพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์นั่นเอง	๕๐๑
ถ้าไม่ศึกษาก็เข้าใจว่าทุกสิ่งเที่ยง แท้จริงไม่มีอะไรเที่ยงได้	๕๐๒
ไตรลักษณ์คือ อนิจจัง – ไม่เที่ยง, ทุกขัง – สังขารทั้งหลายเป็นทุกข์	๕๐๓
เป็นอนัตตา—เป็นตัวตนแท้จริงไม่ได้ เพราะเกิดขึ้น—ดับไป	๕๐๔
รู้ไตรลักษณ์ ทุกสิ่งไม่เที่ยงเป็นทุกข์ เป็นอนัตตา จะปลุกปลอบทุกกรณี	๕๐๕

การปลุกปลอบที่พอที่ต้องถูกต้องตามกฎเกณฑ์ของไตรลักษณ์	๕๐๖
ผู้ปลุกปลอบที่ควรจะอยู่เคียงข้างสัตว์ทั้งหลายตลอดเวลา	๕๐๗

๘. ผู้ดำ ที่ทุกคนควรรู้จัก และพอใจ

ต้องพิจารณาการดำ กับ การสอน ว่าต่างกันอย่างไร	๕๐๘
ผู้ดำหรือการดำยากที่จะรู้จัก เพราะพอถูกดำก็เป็นไฟเป็นไฟ	๕๐๙
การดำต้องดูว่าพูดด้วยความโกรธหรือหวังดี ที่เป็นโทษก็อย่ารับเอา	๕๑๐
คำดำเป็นคำชี้โทษกล่าวโทษ มองในแง่ดีเป็นการชี้ชมทรัพย์	๕๑๑
ควรรู้จักผู้ดำ แล้วแยกแยะ ให้ถือว่าเป็นการชดเชย	๕๑๒
ผู้ดำได้แก่บุคคลหลายประเภท : บิฑามารดา ครูอาจารย์ เพื่อน	๕๑๓
เกี่ยวกับการดำพระพุทเจ้าตรัสว่า “เราจะขนานชี้โทษแล้วชี้โทษอีก ๆ...”	๕๑๔
สมัยครูอาจารย์ว่ากล่าวไม่ได้ เขาโกรธหรือเล่นงานครู	๕๑๕
สำนวนคำดำที่เกินกว่าชี้โทษก็มี เช่น “ทุกคนควรขะเขยงไม่ควรคบ ฯลฯ”	๕๑๖
บางคราวรู้จักดำตัวเองบ้าง นั่นคือผู้ดำที่ดีที่สุด	๕๑๗
โลกนี้มีสันติภาพอย่างยิ่ง ถ้ามองการดำเป็นการชี้ชมทรัพย์ให้	๕๑๘
ผู้มีปัญญากล่าวชี้โทษอยู่เรื่อย เพราะอาศัยความเมตตา	๕๑๙
คนที่มึนธรรมนั้นแหละเป็นผู้ดำที่ดี ดำตัวเอง ไม่ต้องดำผู้อื่น	๕๒๐
ใครดำก็ตามรับเอาหมดเลย “ดูให้ตึมิแต่ได้ไม่มีเสีย”	๕๒๑
โบราณสอนกันมาก “ให้รู้จักแปลความหมายไปในทางดี”	๕๒๒
เข็ญนี้ไม่อยากให้ใครดำ แต่กลับมีการดำทำลายกันมากขึ้น	๕๒๓
คนสมัยนี้ “ต้องปลุกด้วยการถลกหนังหัวเท่าเหรียญทองแดง”	๕๒๔

มหิตลธรรม

- ๑ -

๒๘ มี.ค. ๑๗

ธรรมนั้นเสมอด้วยแผ่นดิน

ท่านนักศึกษา ผู้มีความสนใจในธรรมทั้งหลาย,

ท่านทั้งหลาย มีความสนใจ ถึงกับบวช ในโอกาสที่จะบวชได้
เพื่อมีโอกาสศึกษาธรรมะมากขึ้นเป็นพิเศษ. ในการบรรยายครั้งแรกนี้ ผม
ก็อยากจะกล่าวเพื่อให้เข้าใจในคำว่า “ธรรม” เพียงคำเดียว หรือในสิ่งที่
เรียกว่าธรรมเพียงสิ่งเดียว; โดยที่เห็นว่า ถ้าเข้าใจสิ่งที่เรียกว่าธรรม ใน
ฐานะเป็นความเข้าใจพื้นฐานให้เพียงพอแล้ว จะเป็นการง่ายที่จะศึกษา
ธรรมในขั้นต่อไป. ฉะนั้นขอให้ตั้งใจให้ดีที่สุด ที่จะเข้าใจการบรรยาย
ในครั้งแรกนี้ จะได้กล่าวถึงสิ่งที่เรียกว่าธรรมเป็นพิเศษ ซึ่งจะได้กล่าว
โดยหัวข้อว่า ธรรมะนั้นเสมอด้วยแผ่นดิน.

การที่จะรูเรื่องธรรมะเสมอด้วยแผ่นดินได้นั้น เราก็ต้อง
รู้ความหมายของคำว่า แผ่นดิน ในทุกแง่ทุกมุม แล้วจึงจะรู้จัก
ความหมายของคำว่า ธรรม ในลักษณะที่เสมอกับแผ่นดิน.

การบรรยายธรรมะนั้น ขอให้ทราบไว้ว่า มีอยู่เป็น ๒ อย่าง หรือ ๒ วิธี
หรือ ๒ ระดับ แล้วแต่จะเรียก. ก่อนหน้านั้นเราไม่ค่อยจะสนใจกัน ในข้อเท็จจริง
อันนี้ คือไม่พยายามที่จะสังเกตให้เข้าใจว่าเรากำลังพูดถึงธรรมะในลักษณะอะไร.

การบรรยายธรรมะระดับที่ ๑ ชั้นต้น ๆ ชั้นนอก หรือชั้นวัตถุ หรือชั้น
ชาวบ้านทั่วไป เราพูดถึงธรรมะโดยภาษาคน ก็ต้องยกเอาคนขึ้นมาเป็น
เรื่องสำหรับพูด :- คนนั้น คนนี้ ทำอย่างนั้น ทำอย่างนี้ แม้แต่ว่าคนเรา
ตายแล้วเกิด หรือ ตายแล้วไม่เกิด อย่างนี้ก็เอาคนนั้นแหละเป็นหลัก ; ดังนั้น
การบรรยายธรรมะด้วยภาษาอย่างนี้ เขาก็เรียกว่า บรรยายอย่าง บุคคลาธิษฐาน
คือเพ่งเล็งบุคคลเป็นหลัก ; น้อย่างหนึ่ง.

ระดับที่ ๒ ชั้นลึก ถ้าเราจะพูดกันในชั้นลึก ที่เป็นนามธรรม ไม่ใช่
วัตถุ แล้วเป็นชั้นใน โดยวิธีพูดของบุคคล ผู้เห็นธรรมแล้ว เขาพูดโดยภาษา
ธรรม ที่เรียกว่า ธรรมาธิษฐาน คือเพ่งเล็งถึงสิ่งที่เรียกว่า ธรรม เป็นหลัก.
ในเมื่ออย่างแรกเราพูดว่า คน เช่น คนตาย คนเกิด, คนตายแล้วเกิด, คน
ตายแล้วเกิดก็อย่างนี้ ; หรือว่าคนเสวยผลกรรมของเขา เป็นอย่างนั้น เป็น
อย่างนี้ นี่เป็นภาษาบุคคล ภาษาคน. ถ้าพูดภาษาธรรม ก็พูดอย่างที่ไม่มีคน
ไม่ต้องมีคน ; ก็เลยต้องพูดว่า มีแต่ธาตุที่เป็นไปตามธรรมชาติอย่างนั้นอย่างนี้
โดยให้เข้าใจว่า สิ่งที่เราเรียกว่าคนนั้นก็ไม่ใช่คน.

คนประกอบขึ้นด้วยธาตุหลาย ๆ ธาตุ ตามเหตุ ตาม
ปัจจัย ตามกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ ให้เดินได้ พุดได้; ^๕นี้ที่เรา
เรียกกันว่า คน นั้นแหละ.

ถ้ายังไม่ทราบข้อนี้ ก็ขอให้ทราบเสียว่า วิถีบรรยาย หรือพูดกัน
ทางธรรมะนั้นมีวิธีอยู่ ๒ ^๕ชั้นอย่างนี้ พุดอย่างภาษาคน ก็มีคน เช่น คนตาย
คนเกิด; พุดอย่างภาษาธรรม ^๕นี้ไม่พุดถึงคน. พุดถึงสิ่งที่เรียกว่า
ธรรม หรือ ธรรมชาติ ที่ประกอบกันขึ้นเป็นคน ก็ได้แก่สิ่งที่ เรียกว่าธาตุ
และธาตุทั้งปวงนี้ก็เป็นไปตามธรรมชาติ ตามกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ.

นี่ขอให้รู้จักเทียบเคียงดูให้ดี : พุดว่า “มีคนตายแล้วเกิด” อย่างนั้น
อย่างนี้ กับพุดว่า “ไม่ใช่คน ไม่มีคน” เป็นแต่เพียงธาตุทั้งหลายตามธรรมชาติ
ประกอบกันเข้า แล้วเป็นไปตามธรรมชาติ; โดยที่เทียบเคียงดูว่า เมื่อพูดกัน
เป็นสองอย่าง อย่างนี้แล้ว พุดอย่างไหนเป็นเด็ก ๆ หรือตื่น ๆ พุดอย่างไหนลึกซึ้ง
หรือว่า จะพุดอีกอย่างหนึ่งก็ว่า อันไหนถูกกว่า : พุดว่า **มีคนตายแล้วเกิด**
กับพุดว่า **ไม่มีคน มีแต่ธาตุ** เป็นไปตามธรรมชาติ; พุดสองอย่างนี้ อย่างไหน
ถูกต้องกว่า.

ถ้าคนที่ **ไม่**เคยรู้เรื่องธาตุมาก่อน ว่าธาตุเป็นไปตามธรรมชาติ ก็ **ไม่**
เข้าใจ ก็เลยไม่สนใจ; รู้จักแต่ว่า มันมีแต่คน เขาถือเอาว่า ตัวเขาเองก็เป็นคน
กำลังเป็นอย่างนั้นอย่างนั้น ^๕อยากจะรู้ ^๕อยากจะดี. เขาก็อาจจะคิดว่ มันมีเพียง
เท่านั้น; หรือเขาคิดว่ารู้ดีกว่า ถูกกว่า.

ในการที่จะตัดสินว่า พุดอย่างไหน เป็นการพุดอย่างเด็ก ๆ พุด หรือ
พุดตื่น ๆ, อย่างไหนเป็นการพุดอย่างลึกซึ้ง สำหรับบัณฑิต หรือนักปราชญ์

ท่านพูดกัน ; ยังมีเรื่องที่จะต้องเข้าใจอีกต่อไปอีกว่า บางทีเราก็ไม่พูดด้วยคำๆ นั้น แต่เรารู้ความหมาย หรือเรามีความรู้สึกดี ตามความหมายที่แท้.

ยกตัวอย่าง เช่นว่า เมื่อเราพูดว่า รถ เมื่อเราพูดว่า เรือน บ้านเรือน หรือรถยนต์ เป็นต้น ; ถ้าเราพูดว่ารถ พูดว่าเรือน ก็มีความหมายไปอย่างหนึ่ง ถ้าเราพูดว่า มันไม่มีรถ ไม่มีเรือน มีแต่ส่วนประกอบหลาย ๆ ส่วน มาก ๆ ส่วน ประกอบกันเข้าอย่างถูกต้อง, แล้วเมื่อบังคับมันถูกต้อง มันก็เป็นรถ หรือเป็นเรือนขึ้นมาได้ ; ที่เป็นรถ ก็วิ่งได้ ที่เป็นเรือน ก็ใช้ประโยชน์ได้ อย่างนั้นอย่างนี้. เราเคยชินจะพูดแต่คำว่า รถ หรือ คำว่า เรือน ; แล้วความรู้สึกของเรา ก็มุ่งหมายไปตามความหมายของคำ ว่า รถ ว่า เรือน ; ไม่เคยมุ่งหมายไปถึงข้อเท็จจริงที่ว่า ส่วนต่างๆ มากมายประกอบกันขึ้น เป็นรถ เป็นเรือน.

แต่ เทียบกัน ขอให้สังเกตว่า เป็นวิธีการพูดที่คนลึกกว่ากัน เป็นคนละชั้น ; เมื่อพูดว่า รถ ว่า เรือน นี้เป็นความรู้สึกของคนที่มีความยึดถือ เป็นตัวเป็นตน ; ถ้าพูดว่า ส่วนประกอบต่างๆ ประกอบกันขึ้นเป็นสิ่งๆ อย่างนั้น ก็ไม่เป็นที่ตั้งแห่งความยึดถือ ว่าเป็นตัวเป็นตน เหมือนอย่างแรก.

สำหรับ คน เรนาก็เหมือนกัน เราเรียกกันว่าคน, เรายึดถือเป็นคน รู้สึกแต่ว่าเป็นคน, มันก็เกิดความรู้สึกถือเป็นตัวเป็นตน แล้วก็เกิดความเห็นแก่ตน เกิดกิเลสต่าง ๆ นานา. แต่ถ้าเรารู้ลึกไปถึงว่า นี้ไม่ใช่คน ไม่มีคน เป็นสักว่า ธาตุ ตามธรรมชาติ เป็นไปตามกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ ปຽงแตงกันอยู่ หมุนไปอยู่ ตามอำนาจแห่งเหตุแห่งปัจจัย ; เมื่อไม่มีความรู้สึกว่า คน อย่างนั้นแล้ว จิตใจมันก็เป็นคนละอย่าง ต่างไปจากคนที่ไม่รู้อย่างนั้น.

ถ้าไม่มีคนแล้ว ก็ไม่ก่อจะเป็นที่ตั้งแห่งความเห็นแก่ตน, หรือ
ไม่เป็นที่ตั้งแห่งความเห็นแก่ตน. เมื่อไม่เป็นที่ตั้งแห่งความเห็นแก่ตน มันก็ไม่มี
ทางที่จะเกิดกิเลส เป็นความโลภ ความโกรธ ความหลง. นี่ภาษาพูดที่สำคัญ
อย่างนี้ สำหรับที่จะเข้าใจสิ่งที่เราเรียกกันว่า ธรรม.

ขอสรุปความในชั้นนี้ที่หนึ่งก่อนว่า ธรรมะ^{๕๒}มีสองชั้น และการพูดถึง
ธรรมะนั้นก็เกิดเป็นสองภาษา : ภาษาแรก คือภาษาคน ภาษาหลัง คือภาษา
ธรรม. ภาษาแรกนั้นพูดกันอย่างสมมติ หรือพูดอย่างบุคคลผู้ไม่รู้อาตมาจริง
อะไรมากไปกว่าที่พูดกันอยู่ตามธรรมดา; ส่วนอย่างหลังนั้น สำหรับคนที่เขารู้
อะไรมากไปกว่านั้นพูด เช่น พระอริยเจ้าท่านพูด แล้วก็ใช้พูดกันอยู่ในวงของ
พุทธศาสนาเป็นส่วนใหญ่; ภาษาคน พูดกันอยู่ในวงชาวบ้าน ที่อยู่ที่บ้านที่เรือน.

สมัยก่อน คำแทนชื่อสำหรับพระ หรือเณรนี้ ใช้คำว่ารูป เมื่อ
ตอนที่ผมยังแรก ๆ บวช ก็ยังมีใช้คำว่ารูป เคียง^{๕๓}เกิดใช้คำว่า อาตมาแทน ;
นี่จะเป็นเรื่องผิดทุกอย่างไว้ก็สุดแท้. แต่ใช้คำว่า รูป/ นั้นแหละฉลาดกว่า คือ
มันเป็นสักว่า ธาตุตามธรรมชาติ; ที่พูดว่า อาตมานี้ เป็นที่ตั้งแห่งความ
ยึดถือ เพราะคำว่า อาตมา นี้ แปลว่า ตัวตน หรือ ตัวฉัน.

ธรรม เป็นที่ตั้งที่อาศัยของจิตใจ เปรียบได้เสมอกับแผ่นดิน

ที่^{๕๔}นี้ เมื่อมาถึงหัวข้อที่ ได้กล่าวแล้วข้างต้นว่า ธรรมะนั้นเสมอด้วย
แผ่นดิน ให้ธรรมะเสมอกับแผ่นดิน, ให้แผ่นดินเสมอกับธรรมะ. ธรรมะนั้น
เป็นนามธรรม, แผ่นดิน นี้ เป็นวัตถุ. นี้ก็แปลว่า เรา รู้จักพูด ให้เกิดเป็น
ความหมายขึ้นได้ทั้งสองประการ แผ่นดินที่เป็นวัตถุก็มี; แต่ความหมายของ
แผ่นดินนั้น เมื่อเอาไปใช้ถูกต้องแล้ว ไม่จำเป็นจะต้องหมายถึงวัตถุเสมอไป;

แต่หมายถึงทั้ง ที่อาศัยของอะไรก็แล้วกัน ซึ่งพอที่จะเรียกว่า แผ่นดินอย่างนี้ก็ได้. ทั้งนี้ ธรรมะก็เปรียบได้ด้วยแผ่นดิน หรือ เสมอด้วยแผ่นดิน เพราะธรรมะนั้นเป็นที่ตั้งที่อาศัยของจิตใจ หรือจะพูดว่า ของคนก็ได้.

คนต้องมีธรรมะเป็นที่ตั้งที่อาศัย, คนอาศัยอยู่บนธรรมะ ธรรมะนั้นก็เลยกลายเป็นแผ่นดินให้; ฉะนั้นแผ่นดินไม่จำเป็นจะต้องเป็นแผ่นดินอย่างที่เรานั่งอยู่นั่งเสมอไป แต่มีความหมายเป็นที่รองรับ ทั้งนี้ก็ถือโอกาสพูดถึงคำว่าแผ่นดินกันเสียพอสมควรก่อน.

คำว่า “แผ่นดิน” ตามตัวพยัญชนะในภาษาบาลีมีมาก แล้วก็น่าสนใจ เช่นคำว่า มหิ ก็แปลว่า แผ่นดิน. พวกที่มาจากมหาวิทยาลัยมหิตล ลองนึกถึงคำว่า มหิตล นั้นแปลว่าอะไร? มหิ แปลว่า แผ่นดิน, ตล หรือ ตละ แปลว่า พื้น หรือ ชั้น, มหิตล ก็แปลว่า พื้นของแผ่นดิน. ภู-มิ ภูว ก็แปลว่าแผ่นดิน, บางที่เราได้ยินคำว่า ภูมิตล, ภูวตล ก็แปลว่า พื้นแผ่นดิน. ภูริ ก็แปลว่าแผ่นดิน, ภูริตล ไม่ค่อยเคยได้ยิน. ปฐพี ก็แปลว่า แผ่นดิน, บางทีก็ได้ยินคำว่า ปฐพีตล คือพื้นแห่งปฐพี. คำว่า ธรณี ก็แปลว่าแผ่นดิน; ธรณีตล ก็เคยได้ยิน.

คำว่า “แผ่นดิน” มีในภาษาบาลีหลายคำด้วยกัน แล้วความหมายของมันเหมือนกัน คือมันอยู่ข้างล่าง เป็นที่รองรับอะไรอย่างหนึ่ง; ฉะนั้นจะถือเอาคำว่า มหิตล เป็นคำสำหรับเป็นหัวข้อบรรยายสำหรับท่านทั้งหลาย ที่อุทิศสัพพัญญูมาเพื่อจะฟังธรรมชุกุน.

ขอให้ถือเอาคำว่ามหิตล เหมือนกับเป็นที่ระลึก สำหรับการบรรยายชุกุน แล้วเข้าใจความหมายของคำ ๆ นี้เรื่อยไป. ถึงแม้คำว่า ภูมิ ปฐพี ธรณี

ก็เช่นเดียวกัน แล้วแต่จะได้ยินคำไหน ; คำว่า ภูมิ หรือ ภู-มิ ก็ใช้กันอยู่ในภาษาไทยมาก ที่เขาแปลว่าชั้นเสียเลยก็มี ภูมิ ก็แปลว่า แผ่นดิน เพราะแผ่นดินมันเป็นชั้น ๆ.

แผ่นดินเป็นสิ่งที่มีความหมาย เหมือนกับคำว่าธรรม เพราะ

แผ่นดินเป็นที่รองรับ ; ถ้าไม่มีที่รองรับก็ไม่มีอะไรตั้งอยู่ได้ : ต้นไม้ก็ไม่มีที่งอกที่อาศัย สัตว์ก็ไม่มีที่อาศัย คนก็ไม่มีที่พึ่งที่อาศัย สิ่งทั้งหลายก็อยู่ไม่ได้ เพราะเกิดขึ้นไม่ได้. มันต้องมีสิ่งที่ให้อาศัย แล้วสิ่งอื่นจึงจะมาอาศัย แล้วก็เกิดขึ้นได้ หรือตั้งอยู่ได้.

พูดถึงคำว่า ภู-มิ แผ่นดินกันดีกว่า ; ภู-มิ หรือ แผ่นดิน นี้เป็นที่ตั้งที่อาศัยของสัตว์ เหมือนกับพระธรรม, หรือ ธรรมเป็นที่ตั้งที่อาศัยของสัตว์ แต่เป็นส่วนจิตใจ. ที่มีคนตั้งศาลพระภูมิก็คือเพราะ พระภูมิก็คือ ภู-มิ, ภู-มิ ก็คือ แผ่นดิน ; ฉะนั้น ศาลพระภูมิ ก็คือ ศาลของพระภูมิ หรือศาลของเทวดาที่เป็นตัวแทนของแผ่นดิน. ที่เขาเรียกกันว่าศาลพระภูมิเวลานั้น เขาเชื่อว่า แผ่นดินนั้นมีเทวดาเป็นเจ้าของ หรือว่า เป็นความหมายของคำๆ นี้ แล้วจึงตั้งศาลพระภูมิ.

ที่มันเสียชื่อของพุทธบริษัท ที่ยังมงงายเหมือนเด็ก ๆ ; ผมขอบอกว่า นั่นเป็นเพราะไม่รู้ความหมายของคำว่า ภู-มิ หรือ ภูมิ โดยแท้จริง ; อย่าไปเอาเรื่องเทวดาอะไรกันนัก. ภู-มินั้น แปลว่า แผ่นดิน เป็นที่รองรับ ; โดยแท้จริงก็หมายถึงธรรม หรือ พระธรรม. ฉะนั้น เลิกเรียกว่าศาลพระภูมิกันเสียที ; เปลี่ยนเป็นเรียกว่า ศาลพระธรรม จะเข้ารูปกันดี แล้วจะมีประโยชน์เต็มที่ ดีกว่าที่จะไปเข้าใจว่า เป็นศาลพระภูมิ ซึ่งมันจะกลายเป็นว่ามีไส้เดือนเป็นเทวดา แล้วก็มาไหว้กันให้ชายช้วน้า.

ถ้าเรียกว่า ศาลพระธรรม จะมีความหมายถึงแผ่นดิน ในภาษาธรรม หรือธรรมาธิษฐานอย่างทีกล่าวมาแล้ว; เรามีศาลพระธรรมประจำบ้านเรือน เพื่ออย่าให้ลืมพระธรรม มีไว้ให้ง่ายให้สะดวกแก่การที่จะมองเห็นอยู่ หรือระลึกนึกถึงพระธรรมอยู่ทุกคราวที่เหลือบไปเห็นศาลเล็ก ๆ นั้น. ศาลพระภูมินั้น ควรเรียกว่า ศาลพระธรรมเสียด; เคยแนะนำอย่างนั้นหลายแห่งแล้ว ว่าไม่ต้องซื้อไปตั้งที่ไหน ศาลก็สวยดี แล้วก็แพงด้วย เพียงแต่เปลี่ยนชื่อเสียดสักนิด เรียกว่า ศาลพระธรรม แล้วมันจริงกว่า.

คำว่า “แผ่นดิน” นี้ เปรียบด้วยพระธรรม เป็นที่ตั้งอาศัยแห่งหมู่สัตว์

ศัพท์พยัญชนะ เป็นอย่างนี้ คือ คำว่า แผ่นดิน นี้ ในภาษาไทยมาจาก คำว่า มหิ ภู-มิ ภู-ริ ปฐวี ธรณี คำไหนก็ได้ แต่ความหมายเหมือนกันหมด ตรงที่เป็นที่รองรับหมู่สัตว์. ถ้าเป็นอย่างวัตถุก็รองรับร่างกาย, ถ้าเป็นอย่างนามธรรมก็รองรับจิตใจ, เราจึงมีแผ่นดินทั้งที่เป็นวัตถุ และที่เป็นจิตใจ.

ที่นี่ จะดูให้ละเอียดกันต่อไป ถึงความหมายของคำว่า ธรรมะนั้นเชื่อมต่อกับแผ่นดิน เราดูแผ่นดินจริงๆ ก่อน เรานั่งอยู่บนแผ่นดิน ที่นี้เราก็ดูแผ่นดินนั้นกันก่อน :-

แผ่นดิน ในแง่ที่ ๑. แผ่นดินนี้เป็นที่รองรับสิ่งทั้งปวง, รองรับทุกอย่างที่กำลังนั่ง หรือ นอน หรือ ยืน หรือ เดิน หรือ ออกอยู่บนแผ่นดินนี้, เป็นที่รองรับสิ่งทั้งปวง. ถ้าเป็นแผ่นดินวัตถุ อย่างนี้ ก็รองรับต้นไม้ สัตว์ เป็นต้น หรืออะไร ๆ ก็ตาม ที่มันตั้งอยู่ในแผ่นดิน. ถ้าหมายถึงแผ่นดินธรรมะ ธรรมะนั้นก็เป็นที่รองรับจิตใจของเรา หรือจะเรียกว่า เป็นเครื่องรองรับชั้นพิเศษ

คือรองรับการประพาศปฏิบัติทางกาย ทางวาจา ทางใจ ไว้ทั้ง ๓ อย่างดีก่า; เรียกว่า รองรับทั้งกาย ทั้งวาจา ทั้งใจ เป็นที่รองรับอย่างนั้น.

แผ่นดินในแง่ที่ ๒. แผ่นดินนี้เป็นที่ให้ชีวิตแก่สิ่งทั้งปวง; เราหมายความว่า สิ่งที่มีชีวิตนั้นมันเกิดขึ้นในดิน ในแผ่นดิน อาศัยแผ่นดิน ได้มีชีวิตเจริญงอกงาม. อย่างสัตว์ที่เกิดในน้ำ หรือเกิดบนบก หรือว่าสัตว์ชั้นแรกที่สุด ก็ล้วนแต่อาศัยแผ่นดินนี้ก่อนทั้งนั้น จึงเกิดสิ่งที่มีชีวิต หรือเกิดก่อกำเนิดการมีชีวิตเรียกว่าถึงกับให้ชีวิตเลยก็ได้; เช่นแผ่นดินนี้ มันให้ชีวิตแก่ต้นไม้ที่เราเห็นได้ง่าย ๆ. แล้วมีอะไรหลาย ๆ อย่างที่เกิดอยู่ในแผ่นดินนี้ ที่สัตว์หรือคนได้ใช้บริโภคในลักษณะใดลักษณะหนึ่ง จึงมีชีวิตรอดอยู่ได้, ลองไม่มีแผ่นดินชนิดนี้ก็ไม่มีจะกิน ไม่มีข้าวจะกิน ไม่มีอะไรอีกหลายอย่าง ไม่มีอาหารอะไรที่จะกิน จะไม่มีชีวิตอยู่ได้; นี่แผ่นดินเป็นที่ให้ชีวิตแก่สิ่งทั้งปวง.

ที่นี้แผ่นดินธรรมะก็เหมือนกันอีก **แต่ว่าให้ชีวิตที่ลึกซึ้ง** ละเอียด ประณีตกว่าแผ่นดินธรรมดา. ถ้าใครไม่เข้าใจก็มองไม่เห็น; ถ้าใครเข้าใจ ก็จะชอบธรรมะมากขึ้น จะเห็นความสำคัญ ความจำเป็น ของธรรมะมากขึ้น ว่ามีค่าเท่ากับชีวิตทีเดียว. ถ้าลองขาดธรรมะเท่านั้น ก็เท่ากับไม่มีชีวิตทั้งสองความหมาย; ขาดธรรมะแล้ว จะต้องตาย ไม่เร็วก็ช้า ไม่ช้าก็เร็ว โดยที่ร่างกายนี้ ถ้าขาดธรรมะแล้วจะต้องตาย; โดยทางจิตใจถ้าขาดธรรมะแล้ว แม้ร่างกายยังไม่ตาย ก็เท่ากับตายแล้ว คือไม่มีความหมายอะไร ก็เรียกว่าตายในทางธรรม.

ขาดธรรมะแล้วเป็นต้องตายในทางธรรม ในทางภาษาธรรมนี้ แม้จะยังมีชีวิตอยู่; แต่แล้วไม่เท่าไร ชีวิตในทางวัตถุทางร่างกายนี้ จะต้องเสียไป; เพราะคนที่ขาดธรรมะแล้ว ก็จะปฏิบัติผิด ๆ หนักขึ้น ปฏิบัติเลว ๆ หนักขึ้น

กระทั่งถูกฆ่าตาย หรือว่าเจ็บป่วยตาย. ขอให้เข้าใจชีวิตทั้งสองความหมาย ;
ธรรมะให้ชีวิตทั้งสองความหมาย.

แผ่นดินในแง่ที่ ๓. ดูในแง่นี้จะเห็นว่า ในแผ่นดินมีสิ่งทั้งปวง ;
เพราะว่า แผ่นดินเป็นที่รองรับสิ่งทั้งปวง. คำว่า แผ่นดินจะหมายหมด ไม่ยกเว้น
อะไร แม้แต่ทะเล มหาสมุทร ภูเขา อะไรต่างๆ ก็รวมเรียกว่าแผ่นดิน, กระทั่ง
บรรยากาศที่หุ้มห่อแผ่นดินอยู่ เราก็เรียกว่า แผ่นดิน ขึ้นอยู่กับคำว่า แผ่นดิน,
หรือจะเรียกรวมๆ กันว่า โลก. มันมีสิ่งทั้งปวง ที่เป็นรูปธรรม เป็นวัตถุ ก็มี,
ที่เป็นนามธรรม คืออาศัยวัตถุนั้นๆ อยู่ก็มี เรียกว่า สิ่งทั้งปวง. แผ่นดิน
ทางวัตถุ ก็มีสิ่งทั้งปวง อย่างนี้, แผ่นดินทางธรรม ก็ยังมีสิ่งทั้งปวงที่เกี่ยวกับ
นามธรรม หรือเรื่องทางจิตใจครบถ้วน อย่างนี้ด้วยเหมือนกัน.

อย่าทำเล่นกับคำพูดเพียงคำเดียวว่า “ธรรม” ธรรมะนั้นมีสิ่ง
ทั้งปวง, คำว่า ธรรม นจะหมายถึงสิ่งทั้งปวง ทั้งทางวัตถุ และทางนาม
ธรรม ทั้งที่เป็นเหตุ และทั้งที่เป็นผล, กระทั่งแม้เป็นสิ่งที่อยู่เหนือความเป็นเหตุ
เหนือความเป็นผล; นี้ก็เรียกด้วยคำเพียงคำเดียวว่า “ธรรม” นั้น. ถ้าผู้ใด
ยังไม่ทราบ ก็ทราบเสียว่า คำว่า “ธรรม” นี้ ในภาษาบาลี หมายถึงทุกสิ่ง
ไม่ยกเว้นอะไร จึงพูดว่า ในคำว่า “ธรรม” เพียงคำเดียวนั้น หมายถึงทุกสิ่ง.

แผ่นดินในแง่ที่ ๔. ดูว่า ในแผ่นดินนั้น มีการแสดงธรรมอยู่
ตลอดเวลา แต่ว่าคนเราไม่เห็น ไม่ได้ยินเสียเอง. แผ่นดินเป็นที่รองรับ
สิ่งทั้งปวง มีสิ่งทั้งปวง; ที่สิ่งทั้งปวงนั้นมันมีอะไรที่เหมือนกันว่า บอกกล่าว
อยู่ตลอดเวลา แต่เราไม่ได้ยิน. นี้หมายถึงลักษณะของสิ่งต่างๆ ที่มีอยู่ใน
แผ่นดิน คือมีอยู่ในโลก มีลักษณะใหญ่ๆ ก็คือ ลักษณะของความไม่เที่ยง
เป็นทุกข์ แล้วก็เป็นอย่างอนัตตา คือไม่มีลักษณะที่ควรจะถือว่า เป็นตัวตน.

ถ้าเราสังเกตด้วยสติปัญญา เราก็จะเห็นลักษณะเหล่านี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง “ลักษณะที่มันเป็นไปได้ ตามเหตุตามปัจจัยอยู่เบื้องนี้”. เหมือนบทสวดปัจเจกเวกชน์ ที่ว่า สักว่า ธาตุตามธรรมชาติ เป็นไปตามเหตุตามปัจจัยอยู่เบื้องนี้. ถ้าใครเข้าใจข้อนี้ ก็เหมือนกับว่า เราได้ยืนแผ่นดินแสดงธรรม หรือมันตะโกนบอกเราอยู่เสมอ ถึงความจริงที่ว่า ไม่มีส่วนไหน ที่ควรยึดถือเอาเป็นตัวเป็นตนของเรา.

แผ่นดินในแง่ที่ ๕ แม้ที่สุดแต่จะมองกันในแง่ปลีกย่อยเล็ก ๆ น้อย ๆ ก็ควรจะนึกถึง พระพุทธโอวาทที่ตรัสแก่พระราหุล พระโอรสของพระองค์. พระพุทธเจ้าท่านตรัสเตือนให้พระราหุลสังเกตให้เห็นว่า แผ่นดินนั้นมันมีลักษณะที่น่าสนใจที่สุด คือว่า เฉยได้. ใครจะทิ้งของหอม หรือ ของเหม็นลงไป มันก็เฉยเท่ากัน, ใครจะทำอะไรแก่แผ่นดิน แผ่นดินก็คงจะเฉยอยู่ได้เท่ากัน, สมกับที่เป็นที่รองรับสิ่งต่าง ๆ. ใครเฉยได้เหมือนแผ่นดิน ก็หมายความว่า เขารู้ความจริงในข้อที่ว่า มันไม่มีอะไรต่างกัน; ในเรื่องความดี ความชั่ว บุญ หรือบาป ก็เป็นแต่สิ่งที่เป็นไปตามเหตุตามปัจจัย ยึดถือเอาเป็นตัวตน หรือ เป็นของตนไม่ได้.

ให้เปรียบเทียบกันดูว่า แผ่นดินนี้ พนดินพนทรายนี้ ก็ไม่รู้จักยินดีฉินร้าย ต่อสิ่งที่เขาทิ้งลงไป จะเป็นของเหม็น ของหอม อูจจาระ บัสสาวะอะไร แผ่นดินก็เฉยได้.

ที่นี้ แผ่นดินธรรมะในหัวใจนี้ ทำไมจึงเฉยไม่ได้? ก็เพราะคนมันโง่ คนไม่มีธรรมะจึงเฉยไม่ได้ จะโง่ ไปรักไปหลง ในสิ่งที่สวย ที่หอม ที่งามนั้น แล้วก็โง่ไปเกลียดสิ่งที่เหม็น สิ่งที่ไม่สวย อะไรต่างๆ; เพราะว่า

ไม่รู้จักความที่แผ่นดินมันแสดงธรรมอยู่ตลอดเวลา แต่คนก็ไม่ได้ยิน. ฉะนั้น ขอให้ถือเอาความหมายที่ยกมาให้ฟังเป็นตัวอย่าง ก็จจะรู้จักความของหัวข้อที่พูด ในวันหน้า “ธรรมะนั้นเสมอด้วยแผ่นดิน” ได้ดีขึ้นไปอีกชั้นหนึ่ง.

แผ่นดิน เป็นที่รองรับสิ่งทั้งปวง แผ่นดินให้ชีวิตแก่สิ่งทั้งปวง
แผ่นดินมีสิ่งทั้งปวง แผ่นดินแสดงธรรมบอกความจริงทั้งปวง อยู่ตลอดเวลา.
แผ่นดินธรรมะก็รองรับสิ่งที่เป็นามธรรม ให้ชีวิตทางนามธรรม มีสิ่ง
ทั้งปวงทางนามธรรม แสดงความจริงทางนามธรรมอยู่ตลอดเวลา. นี้
แผ่นดิน กับ ธรรมะ นี้ เหมือนกันโดยความหมาย อย่างนี้ นี้เรียกว่าเราดูสิ่งที่
เรียกว่า แผ่นดินกันพอสมควรแล้ว.

ทีนี้ มาดูคำว่า ธรรม กันโดยละเอียด อยากจะพูดว่า ธรรมะ
นี้ คือ แผ่นดิน จะดีกว่า; ดีกว่าที่จะพูดว่า เหมือนกับแผ่นดิน.

ธรรมะเสมอด้วยแผ่นดิน นี้หมายความว่า เปรียบแล้วคล้ายกับแผ่นดิน
นี้ความหมายหนึ่ง. อยากจะพูดให้แรงกว่านี้ว่า ธรรมะนั้นแหละคือแผ่นดิน
เสียเลย; นี้จะฟังออกสำหรับผู้ที่รู้จักธรรมะบ้างพอสมควรเท่านั้น. ธรรมะนั้น
คือแผ่นดิน แผ่นดินธรรมะนั้นเป็นที่ตั้งที่อาศัย แห่งจิตใจของมนุษย์ ที่มี
ความเป็นมนุษย์ ถ้ายังโง่เกินไปเหมือนกับสัตว์ ก็ไม่เรียกว่ามนุษย์ก่อนก็ได้.

คนที่จิตใจสูงพอสมควร ก็เรียกว่ามนุษย์. ที่จิตใจสูงขึ้นมาได้
เพราะอะไรมาหนุน หรือเพราะอะไรมาค้ำขึ้น จึงสูงได้? ก็เพราะธรรมะนั้นเอง.
ดังนั้นธรรมะก็คือแผ่นดิน ที่เป็นที่ตั้งอาศัยของจิตใจของมนุษย์. เรายังรู้
ความหมายของคำว่าธรรมะไม่พอ ก็เข้าใจไม่ได้ หรือกำลังเข้าใจสับสน เดียว
ธรรมะอย่างนั้น ธรรมะอย่างนี้ ธรรมะอย่างโน้น. ในวันนี้ ต้องการจะให้เข้าใจ
ความหมายที่สำคัญว่า ธรรมะ เสมือน ด้วแผ่นดิน หรือ คือ แผ่นดิน.

ที่มันสับสน เพราะมีความหมายหลายอย่างนั้น เราควรจะรู้ไว้บ้าง เกยพุดโดยละเอียดในการบรรยายครั้งอื่น ; ดูเหมือนเขาจะพิมพ์แล้ว ไปหาอ่าน ดูก็ได้ ก็พุดกันไปยืดยาวนั่นแหละ ในทีนี้จะพุดแต่หัวข้อสั้น ๆ.

“ธรรมะ” ในความหมายทั่วไป หมายถึงทุกสิ่งไม่ยกเว้นอะไร

ไปจาระไนเอาเองเถอะ ; แล้วก็เชื่อได้เลยว่า เป็นอย่างไร หรือ ความหมายไหน ก็เรียกว่า ธรรม ทั้งนั้นในภาษาบาลี. ทุกสิ่งจะเป็นวัตถุ หรือ เป็นนามธรรมก็ได้, เป็นสิ่งที่ปรากฏ หรือไม่ปรากฏ ก็ได้, เป็นสิ่งที่เป็น เหตุ ก็ได้ เป็นผล ก็ได้, อยู่เหนือความเป็นเหตุเป็นผล ก็ได้, เป็นสิ่งดี หรือ สิ่งชั่ว สิ่งบุญสิ่งบาป อะไรก็ตาม ; เรียกในความหมายทั่วไป ก็เรียกว่า ธรรมะ ทั้งนั้น : ธรรมดี ธรรมชั่ว ธรรมดำ ธรรมขาว ธรรมเป็นกุศล ธรรมเป็นอกุศล ธรรมเป็นอภัยกฤต คือพุดว่า อะไรยังไม่ได้ ; เขาเรียกว่า “ธรรม” คำเดียว มีความหมายทั่วไป หมายถึงทุกสิ่ง ไม่ยกเว้นอะไร.

ทีนี้ ความหมายเฉพาะ ที่เราใช้กันอยู่ในภาษาพุด โดยเฉพาะใน ภาษาไทย คำว่า ธรรมหมายถึง ความดี ความงาม ความจริง ความถูกต้อง ความยุติธรรม จำกัดอยู่แต่เพียงเท่านั้น เรียกว่าธรรม คือเอาแต่ฝ่ายดี ฝ่ายที่ เราเห็นว่าดี น่านิยมชมชอบ นี้เอามาเรียกว่า ธรรม ; นอกนั้นเรียกว่า อธรรม. ที่จริงคำว่า อธรรม ก็คือธรรมที่ไม่ใช่ธรรม ได้แก่ ธรรมที่เลว ธรรม ที่ดำ ธรรมที่เป็นอกุศล ; หลักภาษาบาลีเดิม เขาหมายถึงอย่างนี้. ทีนี้เอา ความหมายเฉพาะที่เราพุดกัน เฉพาะในหมู่คนที่พุดกันนั้น ธรรมในความหมาย เฉพาะนี้ จะหมายถึง สิ่งที่ดีที่งาม ที่จริง ที่ถูกต้อง ที่ยุติธรรม ที่เป็นธรรม ที่เรา หวังจะเอาเป็นที่พึง นี้โดยความหมายเฉพาะ เป็นอย่างนี้.

ธรรมในความหมาย ที่จำเป็นจะต้องรู้ หรือจำเป็นจะต้องเกี่ยวข้องกับเวลานั้น

ธรรมในความหมายที่จำเป็นนี้ หมายถึงหน้าที่. หน้าที่ ก็หมายถึง หน้าที่ของสิ่งมีชีวิต; สิ่งที่ไม่มีชีวิตเราไม่ถือว่า มีหน้าที่. เมื่อมีชีวิตแล้ว จะเป็นสัตว์ไตร่จรรย์ หรือต่ำลงไปถึงต้นไม้ มันก็มีชีวิต; ต้นไม้ชั้นเลว พืชชั้นเลว ก็มีชีวิตคล้ายเหมือนกัน. ที่มีชีวิตชั้นเลว เช่นพืช, ชั้นกลาง เช่นต้นไม้ใหญ่ๆ ขึ้นมา กระทั่งถึงสัตว์ไตร่จรรย์ กระทั่งชั้นสูง คือคน หรือมนุษย์ เรียกว่ามีชีวิต. **ถ้าพูดถึงสิ่งที่จำเป็นแก่สิ่งมีชีวิต อย่างนี้แล้ว; คำว่า ธรรม นั้น แปลว่า หน้าที่.**

ได้เคยบอกให้หลายคนเปิดดู ปทานุกรมภาษาสันสกฤต หรือภาษาบาลี ที่เป็นปทานุกรมกลางๆ ไม่ใช่ทางธรรมะ คือ เป็นปทานุกรมของภาษา เขาจะแปลคำว่า ธรรมะ นี้ว่า หน้าที่ คือ duty ซึ่งเป็นความหมายที่ดี. ถ้าทำหน้าที่แล้ว มันก็หมดปัญหา; หน้าที่เฉพาะคน แล้วก็หน้าที่ทุกระดับ. หน้าที่มีหลายระดับ เพราะคนมีหลายระดับ; แล้วก็หน้าที่ทุกยุค ทุกสมัย ทุกวัย ทุกกาล ทุกเวลา. **หน้าที่ที่ถูกต้องเรียกว่า ธรรม ธมฺม หรือ ธรรมะ หรือ ธรรม** แล้วแต่จะใช้คำไหน ก็แปลว่า หน้าที่ อย่างนี้ก็เรียกว่า ความหมายที่จำเป็นสำหรับคนเรา.

คำว่า ธรรมะ แปลว่า หน้าที่ จำเป็นอย่างไร? ลองไม่ทำหน้าที่ซิ มันตายทันทีเลย; เช่น ไม่กินอาหาร มันก็ตาย หรือถ้าไม่ทำหน้าที่หายใจมันก็ตาย. นับตั้งแต่ต้องหายใจ ต้องกินอาหาร ต้องบริหาร ต้องอะไรทุกอย่าง นี้ก็เป็นหน้าที่ กระทั่งสูงขึ้นไปถึงหน้าที่ทางจิตทางใจ ก็เรียกว่า หน้าที่ทั้งนั้นแหละ; ลองไม่ทำหน้าที่ ก็เป็นมนุษย์อยู่ไม่ได้. นี้เรียกว่าความหมายชั้นที่จำเป็น.

ยังมีความหมายอีกอันหนึ่ง เรียกว่า ความหมายที่เป็นอันตราย ที่ต้องระวัง ยิ่งกว่าจำเป็นเสียอีก อย่างนี้. ความหมายที่อันตรายคือ ตัวความทุกข์ หรือ อาทีนะ อูปัทวะ อะไรต่างๆ หรือความทุกข์นี้ ในภาษาบาลีก็เรียกว่า ธรรม เหมือนกัน. ได้บอกมาแล้ว แล้วก็บอกอีก บอกซ้ำๆ ซากๆ ว่า คำว่า “ธรรม” นี้หมายถึงทุกสิ่ง. ส่วนที่เป็นอันตราย เป็นทุกข์ เป็นโทษ เป็นอูปัทวะ เป็นวิบัติ เป็นอะไรต่างๆ นี้ก็เรียกว่า ธรรม เหมือนกัน ในฐานะที่เป็นอันตราย; แต่แล้วก็มี ความหมายพิเศษ ในฐานะที่มันเป็นปัญหา.

คนเรา ถ้าไม่มีปัญหา มันก็ไม่มีเรื่อง ไม่มีอะไรจะต้องมาพูดกัน, หรือไม่จำเป็นจะต้องมาพูดกันอย่างนี้. คนเรา หรือว่า ชีวิตทุกชีวิตคน มีปัญหาที่ทำให้หนึ่งอยู่ไม่ได้ ให้ทนอยู่ไม่ได้ ต้องทนรันทงนั้น; ปัญหาหนักคือความทุกข์. ถ้าเราปล่อยไปตามเรื่องแล้วต้องมีทุกข์ หรือเป็นความทุกข์; เราก็ต้องจับเอาปัญหานั้นขึ้นมาสะสาง หรือแก้ไข. ฉะนั้นจึงถือว่าธรรมะที่จะต้องสนใจก่อนเป็นพิเศษนี้ คือ ธรรมะในความหมายที่เรียกว่าเป็นอันตราย ที่ต้องระวัง.

ถ้าเราจะดูให้ดี เราจะเห็นได้ไม่ยากเลยว่า ทุกคนมีปัญหาอยู่ที่ สิ่งที่เราเห็นว่า เป็นอันตราย หรือเป็นทุกข์; เช่นเราไม่อยากตาย นี้ ความตายเป็นปัญหา, หรือสิ่งที่จะทำให้เราตายนั้นมันเป็นปัญหา เราจะต้องนึกถึงสิ่งนี้ก่อน. ฉะนั้นมนุษย์จึงมีปัญหาแรก คือ บัณฑิต เครื่องยังชีวิตให้รอดอยู่ได้ แล้วจึงมาถึงปัญหาปลีกย่อย เช่นว่า จะมีอนามยติ อย่างนี้เป็นปัญหาที่หลัง.

ขอให้รู้จักธรรมะในความหมายที่จำเป็น
ที่อันตราย ก่อนสิ่งอื่น ก็คือ :

๑. ความทุกข์. ถ้าความทุกข์ไม่บีบคั้นแล้ว เราก็ไม่ต้องทำอะไร. เดียวความทุกข์มันบีบคั้น ในลักษณะที่หยาบ หรือว่าละเอียด, หรือละเอียด

อย่างยิ่ง; มันบีบคั้นให้พวกท่านทั้งหลาย ต้องศึกษาเล่าเรียนอย่างนี้ก็เพราะอะไร? ก็เพราะมันบีบคั้น; ไม่ศึกษาเล่าเรียนก็ไม่ได้ เพราะรู้อยู่ว่าจะเป็นทุกข์, หรือจะประสบความทุกข์, หรือว่าจะถึงกับต้องตาย. ฉะนั้นเราจึงเริ่มการต่อสู้ด้วยการศึกษาเล่าเรียน ด้วยการมีอาชีพที่ถูกต้อง แล้วก็อยู่ยืนยาวไปได้; ดังนั้น **ธรรมะในความหมายที่อันตราย ก็จะตองคิดถึงก่อนก็คือ ความทุกข์.**

๒. **ความหมายที่จำเป็นนอกคอกหน้า,** หน้าที่ก็เพื่อกำจัดความทุกข์ออกไป หรือจะเลยไปถึงว่าสร้างความสุขก็ตามใจ. แต่ในทางพุทธศาสนานี้ ถือเอาเพียงว่า กำจัดความทุกข์ได้ก็พอแล้ว เมื่อไม่มีความทุกข์ ก็มีมีความสุขอยู่ในตัวมันเอง.

๓. **ความหมายที่จะเลื่อนขึ้นไป** เป็นความหมายเฉพาะ แคบเข้ามา คือ ความดี ความงาม ความถูกต้อง ความยุติธรรม ความเป็นธรรมนั้น เอามาเป็นหน้าที่ ที่จะต้องประพฤติปฏิบัติ เพื่อขจัดปัญหา. ส่วนความหมายทั่วไปนั้น หมายถึงสิ่งทั้งปวง สิ่งทั้งปวงนั้นก็ประกอบกันขึ้นเป็นนั่นเป็นนี่ กระทั่งมีสิ่งที่เป็นปัญหา.

ผมอยากจะให้ท่านทั้งหลาย เข้าใจคำว่าธรรมะ ในลักษณะอย่างนี้ ในฐานะเป็นความเข้าใจพื้นฐาน สำหรับจะศึกษาธรรมะให้ได้ผลดี ไม่ใช่สักว่าได้ยิน ได้ฟัง ได้ท่อง ได้จำ แล้วก็รู้ธรรมะ จะต้องเข้าใจอะไรลึกกว่านั้น หรือมองเห็นสิ่งที่เรียกว่า ธรรมะนั้นลึกถึงที่สุด คือถึงตัวธรรมะจริง ๆ.

สิ่งที่ควรทราบต่อไป เราก็จะได้พูดถึงถึง การเกิดขึ้นแห่งธรรม.

ธรรมะจะเกิดขึ้นในโลกอย่างไร หรือว่ามนุษย์เราจะเริ่มมีคำว่าธรรมะ ธรรมะ **พูดขึ้นมาด้วยปาก** เป็นครั้งแรกอย่างไร? ด้วยเหตุใด? นี่เป็น

สิ่งที่ควรจะศึกษา; ไม่เสียเวลา ไม่เสียประโยชน์. อย่างที่ท่านทั้งหลายได้เคยศึกษามาแล้ว ว่า ครั้งแรกที่เที่ยวในโลกนี้ ยังไม่มีมนุษย์; แล้วต่อมาโลกนี้เกิดมีมนุษย์เป็นชั้นคนป่า พูตจาเสียงเจี๊ยวจ๊าว คล้ายกับลิงเป็นต้น ไม่ได้พูดอย่างเราเดี๋ยวนี้; แล้วธรรมจะเกิดขึ้นมาในคำพูด เรียกว่าธรรมะ - ธรรมะนี้ได้อย่างไร. ถ้าเข้าใจข้อเท็จจริงอันนั้นแล้ว ก็จะเข้าใจสิ่งที่เรียกว่า ธรรมะ ได้ง่ายขึ้น.

ตรงนี้จะขอแทรกสักหน่อยว่า มีบางคนเขาไม่ยอมเชื่อว่า การมีคนมีมนุษย์ขึ้นมาในโลกนั้น มีอย่างที่เราเรียกว่า คอยมีขนมามากตามลำดับ ตามวิวัฒนาการทางชีววิทยา; มีคนเป็นอันมากไม่ยอมเชื่ออย่างนั้น คือเขาไม่ยอมเชื่อคำพูดทางวิทยาศาสตร์ เขาจะเชื่อตามทางศาสนา. บางศาสนาพูดขึ้นเลยว่า คนนี้เป็นคนขึ้นมา อย่างนี้เลย ในโลกนี้ คนเป็นคนขึ้นมาทันที อย่างนี้เลย; นี้ก็มีอยู่พวกหนึ่ง. อย่างนี้เราจะปรับความเข้าใจกันได้อย่างไร.

ถ้าใครมีความเชื่อว่า คนเป็นคนขึ้นมาในโลกทันที ก็เพราะพระเจ้าสร้าง หรืออะไรก็ตาม; เราก็ควรจะพิจารณาคุณอีกสักชนิดหนึ่งว่า คนเดี๋ยวนี้กับคนเมื่อ ๒๐ ปีก่อนนี้ มันไม่เหมือนกันเสียแล้ว มีการกินอยู่ นุ่งห่ม คิดนึก ศึกษาอะไร ต่างกันเสียแล้ว. ส่วนคนเมื่อสัก ๕๐ ปีก่อนมานี้ ก็ยังไม่เหมือน; แล้วคนเมื่อ ๘๐ - ๙๐ ปีมาแล้วก่อนหน้านั้น ก็ยังไม่เหมือน. นี้จะเข้าใจได้ เฉพาะคนที่อายุ ๘๐ - ๙๐ ปี ซึ่งเขาพอจะเข้าใจได้ว่า คนเมื่อ ๘๐ - ๙๐ ปีมาแล้ว ไม่เหมือนกับผู้เดี๋ยวนี้ เวลาในเรือนื้อหนึ่ง ร่างกาย กินอยู่ นุ่งห่ม ตกแต่งความคิด สติปัญญา การศึกษา ไม่เหมือนกัน. ถ้าสมมติว่า ถอยหลังไปร้อยปี สองร้อยปี พันปี ก็ยังไม่เหมือนกัน ยิ่งเพิ่มความไม่เหมือนมากขึ้น หลายร้อยหลายพัน หลายหมื่นเปอร์เซ็นต์ จนพอจะยอมรับได้ว่า ที่แรกคนไม่มีคำพูดว่า

ธรรมะ; แล้วคำว่า ธรรมะนี้เกิดขึ้นในปากคน สำหรับพูดได้อย่างไร. นี่ต้องการจะให้สนใจกันในเรื่องนี้ จะได้อรรถกถาของสิ่งที่เรียกว่า “ธรรม”.

ทรงนี้ ผมก็ต้องขอออกตัวบ้าง ว่าไม่ใช่ผมได้เกิดอยู่เมื่อหลายพันปี หลายหมื่นปี แต่อาศัยการศึกษา การเทียบเคียงด้วยเหตุผลต่างๆ มาตามลำดับ ก็พอจะรู้ได้ว่า สิ่งนี้เรียกว่า ธรรมะ นี้เกิดขึ้นได้อย่างไร. สิ่งที่มีชีวิต นับตั้งแต่พืชพันธุ์ ต้นไม้ มากกระทั่งสัตว์เทรจันจนกระทั่งคน นี้เกิดมาแล้วกระทั่งคนพูดได้แล้ว แล้วคนเริ่มรู้จักอะไร. ลองคิดดูเอง ก็พอจะมองเห็นได้ว่า คนจะต้องรู้จักสิ่งที่เรียกว่า หน้าที่ นั้นแหละ แต่ไม่ใช่ในภาษาไทย หรือภาษาอะไร ที่พูดว่าหน้าที่ หรือ duty อะไร ยังไม่ต้อง; คนไม่รู้จักคำเหล่านี้ แต่คนได้รู้จักหน้าที่.

พูดถึงสัตว์ก่อนดีกว่า หรือต้นไม้ก็ได้ ต้นไม้มันไม่มีคำพูด แต่มันก็ต้องรู้จักหน้าที่ เพราะต้นไม้มีความรู้สึกบางอย่าง ทำให้มันต้องทำหน้าที่ เช่นมันจะต้องออกรากไปพบน้ำ ไปหาน้ำ หาอาหาร อย่างนี้มันก็รู้หน้าที่ ทำหน้าที่. สัตว์ก็เหมือนกัน มันต้องไปกินอาหาร มันต้องออกไปทุ่งนา ไปกินหญ้า อะไรต่างๆ นี้มันก็รู้จักหน้าที่ ๑๐๐ เปอร์เซ็นต์เลย แต่มันไม่มีคำพูด ซึ่งไม่ต้องเรียกว่าหน้าที่หรืออะไร.

ทีนี้ คนเรา เป็นคนป่าในตอนแรก อยู่ถ้อย่างนั้น มันก็ต้องรู้หน้าที่ ที่ว่าจะต้องหาอาหาร จะต้องป้องกันตัว; แม้ที่สุดแล้ว จะต้องหาที่มุง ที่บัง นี้มันก็รู้หน้าที่. คนป่ารู้อาณาที่ ทั้งที่พูดไม่เป็น ก็รู้หน้าที่. ต่อมาเมื่อคำพูดเกิดขึ้น จะเรียกเป็นถ้อยคำว่าอะไรก็ตามใจ สมัยคนป่า แสนมีมาแล้ว หมิงมีมาแล้วก็ตาม; แต่ต้องมีความหมายว่าหน้าที่ เพราะรู้จักสิ่งที่ป็นหน้าที่นั้นก่อน. แล้วต่อมา.

จะพูดถึงสิ่งนั้นด้วยคำพูดว่าจะไรก็ตามใจ. แต่ในภาษาของชนชาติที่อยู่ในประเทศอินเดีย ที่เป็นต้นตอของภาษาบาลี มาถึงพวกเรานี้ ต้องใช้คำว่า ธรรม เป็นคำธรรมชา ไม่ใช่คำวิเศษวิโสอะไร; พอพูดว่าพระธรรม พระธรรมเจ้า ก็ยกมือไหว้ท่วมหัว ไม่ใช่อย่างนั้น; ธรรม เป็นคำธรรมชา ที่เขาพูดอย่างพูดกันที่บ้านที่เรือน ตามถนนหนทาง.

ลักษณะของธรรมะ มี ๔ ประเภท

๑. ธรรมะ คือหน้าที่ แล้วมนุษย์หรือคน ในระดับนั้น ก็ได้รู้จักหน้าที่แล้วเป็นครั้งแรก ในฐานะที่ต้องทำ; ถ้าไม่ทำจะต้องตาย แล้วก็ต้องเชื่อฟัง ในการที่ต้องทำหน้าที่ ก็ยอมทำหน้าที่. ที่นั้สัตว์เทวเจ้านั้นก็รู้จักสิ่งนี้ ในฐานะที่เป็นหน้าที่ รู้จักสิ่งนี้ตามภาษาสัตว์ มันก็ต้องออกไปหากิน หรือต้องทำอะไร ต้องวิ่งหนี ต้องทำหน้าที่ เพื่อชีวิตรอดอยู่ได้; สัตว์ไม่มีภาษาพูด ก็ไม่ต้องเรียกกัน. แต่ส่วนคนมีภาษาพูดสูงขึ้นมา - สูงขึ้นมา จนมาปรากฏอยู่เป็นคำสั่งท้าย ที่ไม่เปลี่ยนแปลงอีก คือคำว่า ธรรม หรือ ธรรม น.

การที่คอย ๆ รู้จักหน้าที่มากขึ้น นนแหละคือ ธรรม คือ รู้จัก ธรรมะมากขึ้น.

ขอให้เข้าใจคำที่ผมกำลังพูดนี้ ว่าการที่สังคมชีวิต เริ่มรู้จักสิ่งที่เป็น หน้าที่มากขึ้น นนแหละ คือการที่มนุษย์รู้จักสิ่งที่เรียกว่าธรรมะมากขึ้น โดยไม่ต้องมีภาษาพูดก่อน; แล้วก็ภาษาพูด, แล้วก็ภาษาพูดสูงสุด อยู่แต่คำว่า ธรรมะ สำหรับคนเป็นอันมากที่ใช้ภาษาบาลีเป็นหลัก.

ชนชาติไทยก็ไม่เคยใช้ภาษาบาลีเป็นหลักมาก่อน แต่เมื่อชนชาติอินเดียเอาภาษาบาลีมาให้ ก็รับคำนี้ไว้ ในฐานะเป็นคำที่ใช้สำหรับเรียกสิ่งที่สำคัญที่สุด คือ ธรรม เราก็เลยมีคำว่าธรรมใช้.

ขอให้สนใจพิจารณาเป็นพิเศษถึงข้อเท็จจริงอันนี้ แล้วมันจะช่วยประหยัดเวลาได้มาก ในการที่จะทำให้ท่านทั้งหลาย เข้าใจสิ่งที่เรียกว่า ธรรมะ หรือซึมซาบในสิ่งที่เรียกว่า ธรรมะ นี้ ได้อย่างแท้จริง.

เราจะต้องพิจารณาคูกันให้ละเอียดถึงอย่างนั้นว่า ค่อย ๆ รู้จักหน้าที่มากขึ้น ๆ หน้าที่นั้นคือธรรม; ฉะนั้นเรารู้จักธรรมมากขึ้น ๆ และเป็นไปโดยอัตโนมัติ. เดียวก็จะไม่เชื่อว่าเป็นไปโดยอัตโนมัติ. ขอให้นึกดูว่า ใครเล่าจะมาสอน ? ก็เดิมเป็นคนป่า เป็นสัตว์เดรัจฉาน เป็นต้นไม้ ใครจะมาสอนให้รู้จักหน้าที่นั้นเล่า ? ไม่มีโรงเรียนสักที; มันก็รู้จักได้โดยสัญชาตญาณ กระทั่งรู้สึกได้โดยอัตโนมัติในตัวเอง. เช่น ต้นไม้มันจะออกรากไปในทางที่มันขึ้น แผ่นดินค้ำไหนขึ้น มันจะออกรากไปทางนั้น; นี้ใครสอนมัน ? ก็เรียกว่า มันรู้ได้โดยอัตโนมัติ โดยธรรมชาติ.

สัตว์ ก็เหมือนกัน มันรู้จักไปหากินที่นั่นที่นี้ แล้วทำหน้าที่อะไรทีไรก็ว่านั้น โดยอัตโนมัติ; คนป่าก็เหมือนกัน เขารู้หน้าที่ หรือรู้ธรรมะนัยงบนทีละน้อย ๆ และโดยอัตโนมัติ; เพราะว่าต้องทำหน้าที่อยู่ตามธรรมชาติตลอดเวลา จำเป็นต้องทำหน้าที่นั้นอยู่ตลอดเวลา จนมันมีประสบการณ์เกิดขึ้นเองโดยอัตโนมัติ ในทุกแง่ทุกมุม. นี้เรียกว่ารู้หน้าที่ คือรู้ธรรมะโดยอัตโนมัติ; หน้าที่นั้นคือ ตัวธรรมะที่มันรู้.

๒. ธรรมะออกมูมหนึ่ง เมื่อทำหน้าที่อยู่ ก็ย่อมได้ผลจากการทำหน้าที่ คือ ได้กินดี ได้สบายดี อะไรดี; แล้วก็รู้จักสิ่งที่เรียกว่าผลของหน้าที่.

เมื่อทำหน้าที่ได้ผล ก็รู้จักทำให้ผลดียิ่งๆ ขึ้นไป เช่น รู้จักจะกิน ให้ร่อยรังๆ ขึ้นไป อย่างนี้ เช่นที่แรก กินเนื้อดิบๆ ต่อมารู้จักย่าง รู้จักต้ม รู้จักปรุง รู้จักทำ เพื่อให้มีผลดียิ่งๆ ขึ้นไป. นี่คือ ได้รู้ผลของหน้าที่ที่เป็นทาง วัตถุ ก็เป็นรูปวัตถุ ที่เป็นทางจิต ก็เป็นเรื่องทางจิต; แต่เขาสามารถทำให้มี ผลดียิ่งๆ ขึ้นไป.

ที่นี้ ทางวัตถุมันก็เกินไป จนกระทั่งเป็นที่ตั้งแห่งกิเลสตัดหาอย่าง ที่เดียว เรามีปัญหาเรื่องกิน ที่จะกินอย่างสุดสามารถ ให้หรุหรา ให้เอริเตอร์้อยได้ เป็นตั้งคนบ้า; เดียวกันกำลังเป็นบ้าเรื่องกิน ให้หรุหรา ให้มันเอริเตอร์้อย จนเป็นที่ตั้งของกิเลส ตกอยู่ภายใต้อำนาจของสิ่งที่เบียดเบียนเสียแล้ว. ที่แรกก็ กินอาหารตามที่จำเป็น ที่นี้รู้จักทำให้เป็นของร่อย เลยความเป็นอาหาร เลยระดับของความเป็นอาหารจนเบียดเบียนเสียแล้ว แล้วก็เป็นที่เกิดขึ้น นี้ก็โดย อัตโนมติเหมือนกัน.

ธรรมะในความหมายนี้ หมายถึงผลที่ได้มาจากการทำหน้าที่. ให้เข้าใจให้ดีๆ; อย่าให้สับสนกัน คือครั้งแรกๆ นั้น ต้องทำหน้าที่ตาม ธรรมชาติ จึงรู้จักหน้าที่. ครั้นทำหน้าที่เรื่อยๆ มา ก็รู้จักสังเกตถึงผลของหน้าที่ ก็ขยายผลให้ดียิ่งๆ ขึ้นไป.

๓. ธรรมะคือความจริงที่ปรากฏ เรียกว่ากฎของธรรมชาติ เมื่อรู้หน้าที่แล้ว รู้จักผลแล้ว, ต่อมาฉลาดกว่านั้น รู้จักสังเกตสิ่งซึ่ง ก็พบ ความจริงที่ปรากฏ ก็เรียกว่าสังเกต รู้จักกฎความจริง ระหว่างหน้าที่ กับ ผล คือระหว่างเหตุกับผล ซึ่งมีกฎเกณฑ์อันหนึ่ง; ถ้าใครพบแล้วก็ทำได้. ฉะนั้นสัตว์มันรู้จักกฎต่างๆ ไปตามประสาของสัตว์, มนุษย์รู้จักกฎของธรรมชาติ ดิบๆ ตามประสาของมนุษย์ จนถึงเป็นมนุษย์ขนาดที่วางกฎต่างๆ ได้.

แม้มนุษย์ครั้งนั้นจะยังไม่เจริญเหมือนคนเตยวน^๕ ยังไม่เป็นนักวิทยาศาสตร์ เหมือนคนเตยวน^๕; เขาก็รู้จักกฎ และวางกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ได้มากขึ้นทุกที จนกระทั่งใช้ความรู้ในทางกฎ^๕ ทำหน้าที่พิเศษขึ้นไป ได้ผลดีพิเศษขึ้นไป อย่างกฎสูงสุดที่สุดที่มนุษย์จะรู้จักคือ กฎอิทัปปัจจยตา^๕ ที่จะเป็กฎวิทยาศาสตร์ เป็นกฎอะไรก็ได้ต่าง ๆ.

ผมจะพูดให้ไว้ล่วงหน้า ว่าแม้นักวิทยาศาสตร์จะค้นพบกฎเกณฑ์อะไรมา ประดิษฐ์อะไรได้ตามวิธีทางวิทยาศาสตร์ อีกก็มากน้อยเท่าไร ก็ล้วนแต่เป็นกฎที่เรียกได้ว่า กฎแห่งอิทัปปัจจยตา^๕ เท่านั้น. อย่างเดียวกับที่คนป่าเขาเคยพบมาแล้ว ตั้งแต่เป็นคนป่าสมัยหินนั้น^๕ อย่างที่เขาจะพบแร่โลหะธาตุโดยบังเอิญ เขาก็พบกฎ^๕ ซึ่งเป็นกฎของอิทัปปัจจยตา^๕; จนกระทั่งเตยวน^๕ ก็ไม่มีกฎอะไรมากไปกว่า กฎอิทัปปัจจยตา. เตยวน^๕ มนุษย์รู้จักสิ่งที่เรียกว่ากฎ; เพราะฉะนั้น สิ่งที่เราเรียกว่าธรรม ในความหมายนี้ จะหมายถึงกฎ, ธรรมะที่หมายถึงกฎ.

ตอนนี้ **อย่าให้สับสนกัน** ธรรมะแรก หมายถึง **หน้าที่**, ธรรมะ ถัดมา หมายถึง **ผล** ที่เกิดจากการทำหน้าที่. ที่นี้ **ธรรมะระดับนี้** หมายถึงกฎ คือความจริงที่ซ่อนเร้นอยู่อย่างลึกซึ้ง ซึ่งก่อนหน้านั้น ไม่รู้ เตยวน^๕ รู้ คือรู้จักกฎธรรมะในลักษณะนี้ คือที่ว่า หมายถึงกฎ.

๔. **ธรรมะ คือธรรมชาติที่ปวง ในที่สุด เขาครุจทุกสิ่งทุกอย่าง อย่างถูกต้อง คือรู้จักธรรมชาติทุกอย่าง อย่างถูกต้อง; หรือว่าจะไม่ถูกต้องไปทุกอย่าง ก็ต้องเรียกว่ารู้จักทุกสิ่ง ได้รู้จักทุกสิ่ง จะรู้จักผิดบ้างก็ได้. แต่เตยวน^๕ เขารู้จักมันในแง่ใดแง่หนึ่ง ในความหมายใดความหมายหนึ่ง ก็เลยรู้จักทุกสิ่ง ว่ามีลักษณะอย่างไร, มีอันเป็นไปอย่างไร, มีธรรมชาติอย่างไร, นั้นแหละเราจะรู้ไว้ สำหรับจัดการกับมันให้ถูกต้อง.**

คำว่า ธรรม ตามที่ผสมสังเกตเห็น ไม่มีความหมายมากมายไป
กว่า ๔ ความหมายนี้ แต่ต้องพูดอย่างย้อนทวนกลับ เอาข้างล่างขึ้นไปข้างบน
จะฟังง่ายกว่า. ที่แรกเราพูดอย่างลงมา ว่า มนุษย์ได้รู้จักหน้าที่ก่อน, แล้ว
รู้จักผลของหน้าที่, แล้วรู้จักกฎของสิ่งเหล่านั้น, แล้วรู้จักสิ่งทั้งปวง.

นี่ จะพูดย้อนกลับขึ้นไป จะพูดว่า ข้อที่ ๑ รู้จักธรรมชาติทั้งปวง
สิ่งทั้งปวงนั้นคือ ธรรม, หรือ ธรรมชาตินั้นแหละคือธรรม. ข้อที่ ๒
รู้จักกฎของธรรมชาติ, กฎธรรมชาตินั้นแหละคือธรรม. ข้อที่ ๓ รู้จักหน้าที่
ตามกฎของธรรมชาติ, ทั่วหน้าที่นั้นแหละ คือธรรม. ข้อที่ ๔ รู้จักผลที่
เกิดขึ้นจากการปฏิบัติหน้าที่; แล้วตัวผลนั้นแหละคือ ธรรม มีผลสูงสุดเป็น
มรรค ผล นิพพาน นิพพานเป็นผลสูงสุดที่มนุษย์จะได้รับ ในฐานะที่ปฏิบัติ
หน้าที่.

สรุปเป็นคำสั้นๆ ไม่ก็คำ กว้าง ธรรมชาติดอย่างหนึ่ง, แล้วกฎ
ธรรมชาติดอย่างหนึ่ง, หน้าที่ตามกฎธรรมชาติดอย่างหนึ่ง, แล้วผลที่ออกมา
จากการทำหน้าที่ ตามกฎธรรมชาติน้อย่างหนึ่ง ก็เลยเป็น ๔ อย่างเท่านั้น
เป็นความหมายของธรรมทั้งหมด.

นี่ดูให้ทีจะพบว่า คำว่า ธรรม หมายถึงสิ่งทั้งปวง; แต่แล้วสิ่ง
ทั้งปวงนั้น แยกออกได้เป็น ๔ ชนิด ๔ กลุ่ม ๔ พวก อย่างที่ว่ามีมาแล้ว. แล้วก็
จะเห็นได้ทันทีว่า พวกไหนจำเป็นที่สุด สำคัญที่สุด? ก็คือ พวกที่หมายถึงหน้าที่
ธรรมะ คือ หน้าที่ ธรรมะหมายถึงหน้าที่ นั้นแหละจำเป็นที่สุด ไม่ทำไม่ได้;
ข้ออื่นนอกนั้น มันขึ้นอยู่กับหน้าที่ ถ้าเราทำหน้าที่ เราก็อธิปไตย; หรือว่า เรา
ทำหน้าที่ เราก็อธิปไตยจากการทำหน้าที่. ประเด็นสำคัญ อยู่ตรงที่ทำหน้าที่
ให้ได้ นั่นแหละคือการปฏิบัติธรรม.

ธรรม หรือ ธรรมะ คือหน้าที่ แล้วต้องมีธรรมะ คือมีหน้าที่ มีหน้าที่โดยการปฏิบัติหน้าที่ ไม่ใช่มานอนท่องตัวหนังสืออยู่ มันต้องทำลงไปด้วย กาย วาจา ใจ มันเป็นหน้าที่ นั่นคือธรรม.

มนุษย์มีธรรมะอย่างนี้ ธรรมะก็รองรับมนุษย์ให้สูงขึ้น ๆ เป็นมนุษย์ที่สูงที่สุด, เป็นมนุษย์ที่วิวัฒนาการจากคนป่า มาเป็นคนบ้าน เป็นคนบ้านอย่างบุดูชน แล้วก็เป็นคนบุดูชนชั้นดี ชั้นสูงขึ้นไปจนเป็นพระอรียเจ้า: เป็นชั้นสูงสุดที่มนุษย์จะเป็นได้ ก็ได้แก่พระอรียเจ้าชั้นสูงสุด เป็นพระอรหันต์เป็นต้น. นี่เพราะธรรมะหนุนส่งขึ้นมา หนุนขึ้นมา คนจึงเลื่อนชั้นขึ้นมา จนกระทั่งเป็นพระอรียเจ้าชั้นสูงสุด นี่ธรรมะในฐานะเป็นหน้าที่.

การศึกษา ธรรมะ ไม่ใช่เรื่องงมงาย แต่เป็นวิทยาศาสตร์อย่างยิ่ง

นี่จะต้องขอให้พิจารณาอย่างละเอียด ก็คือว่า การศึกษาธรรมะ เป็นเรื่องที่เป็นไปตามธรรมชาติ ตามกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ เป็นวิทยาศาสตร์อย่างยิ่ง ไม่มีความงมงายเจืออยู่เลย ถ้าเราศึกษาธรรมะกันจริงจัง เป็นเรื่องของธรรมชาติโดยบริสุทธิ์; และก็จะต้องเข้าใจได้ โดยวิถีทางวิทยาศาสตร์ คือมันมีเหตุผลที่แสดงให้เห็นชัดอยู่ว่า มันต้องเป็นอย่างนั้น มันต้องมาอย่างนั้น แล้วมันต้องเกิดขึ้นอย่างนั้น. ฉะนั้น การที่เข้าใจธรรมะ และรู้ธรรมะนี้ ไม่ใช่เรื่องงมงาย ไม่ใช่เรื่องโง่; แล้วมันก็ไม่ใช่เรื่อง ที่ว่า ทำไปเผื่อๆ ไว้ ทำไปอย่างเห่อๆ ตามเขา มาศึกษาธรรมะ เพราะเห่อๆ ตามเขา อย่างนั้นไม่ถูกเลย.

ต้องมองเห็น ความจำเป็นอย่างที่ว่า ถ้าไม่มีธรรมะ มันจะตายไม่ทางกาย ก็ทางใจก่อน แล้วก็ตายหมดทั้งสองทาง. เหมือนอย่างที่มาศึกษาธรรมะนี้

ต้องมองเห็นความจำเป็นข้อนี้ จึงจะเรียกว่าเหมาะสม ไม่อย่างนั้นก็จะมาอย่าง คนที่บ้า มาอย่างเห่อ มาอย่างตาม ๆ กันมา มันก็มลายอนั้นแหละ. แม้จะพูดว่า มาศึกษาธรรมะที่ไหนก็ตาม. ถ้ามองเห็นธรรมะถึงขนาดที่ว่าจำเป็น อย่างนี้แล้ว ก็ไม่มีทางจะมลาย, หรือจะถูกหาว่า เป็นคนเห่อ คนบ้า; เพราะว่าได้ทำ ถูกต้องตามหน้าที่ ของสิ่งที่มีชีวิตแล้ว.

ที่นี้ ขอแทรกเข้ามาอีกส่วนหนึ่ง ว่าในขณะที่มนุษย์ส่วนหนึ่ง หรือพวกหนึ่ง ได้เดินมาอย่างลึมหลิมตา อย่างนี้ เห็นธรรมชาติ เห็นกฎของ ธรรมชาติ เห็นหน้าที่ตามธรรมชาติ เห็นผลเกิดจากหน้าที่ตามธรรมชาติ; เหมือนนักวิทยาศาสตร์เห็นอะไรต่าง ๆ นี้ ก็เจริญรุ่งเรืองเป็นมนุษย์ขึ้นมา เป็นผู้ สำเร็จประโยชน์ ในวิทยาศาสตร์ทางจิตใจ เช่น พระพุทธเจ้าเกิดขึ้น พระอรหันต์เกิดขึ้น นี้พวกหนึ่ง. พร้อมกับที่พวกนี้เป็นมาอย่างนี้ อีกพวกหนึ่ง ก็เป็นมาอีกอย่างหนึ่ง ซึ่งไม่เหมือนกัน; อีกพวกหนึ่งนั้นคล้าย ๆ กับเดินไป ในทางที่ตรงกันข้าม เพราะว่าเขาไม่อาจจะเข้าใจ ในบางสิ่งบางอย่าง ในเบื้องต้น นั้นก่อน คือไม่อาจจะเดินมาตามทางนี้.

ด้วยเหตุใดก็ตาม ที่ไหนก็ตาม หรือจะเป็นใครก็ตาม ได้มีมนุษย์ หรือคน; เรียกว่าคน ตึกว่า; อีกพวกหนึ่ง แหกแนวออกไป โดยที่เขาไม่ เข้าใจเรื่องจริงของธรรมชาติ อย่างที่กล่าวมาแล้วตั้งแต่ต้นนั้น เขาเข้าใจไม่ได้จึง แหกแนวเหวี่ยงไปทางอีกข้างหนึ่ง. เขาเข้าใจสิ่งเหล่านั้นไม่ได้ หรือเข้าใจบางสิ่ง บางอย่างไม่ได้ ก็เลยมีสิ่งที่เข้าใจไม่ได้นั้นเหลืออยู่; เขาก็เลยจัดสิ่ง หรือส่วน ที่เขาเข้าใจไม่ได้นั้น ว่ามันผิดธรรมชาติ. นี่จึงเกิดมีสิ่งที่ เขาเข้าใจว่า เป็นสิ่ง ศักดิ์สิทธิ์ เป็นผี เป็นเทวดา เป็นเทพเจ้า เป็นพระเจ้า อะไรขึ้นมา.

เพราะมีคนจำนวนหนึ่ง หรือส่วนหนึ่ง เกิดความคิดเดินไปคนละทาง กับคนที่เข้าใจได้ จึงเกิดระบบ **สิ่งศักดิ์สิทธิ์** ที่เรียกว่าศตจากธรรมชาติ หรือเหนือธรรมชาติ; นี่จึงเกิดพระเจ้า เกิดมีเทพเจ้า มีระดับสูงสุด ไปจนถึง ระดับสูงสุด ขนาดเรียกว่าพระเจ้า.

เรื่องคำว่า “พระเจ้า” นี้ ก็น่าแปลกที่ว่า ในภาษาฝรั่งเศสเขาใช้คำว่า Ghost ซึ่งหมายถึงผีก็ได้ หมายถึงพระเจาก็ได้; แล้ววิญญานศักดิ์สิทธิ์คือพระเจ้านั้นก็เรียกว่า ghost ผีก็เรียกว่า ghost ที่ผิวนั้นเข้ารูปกันเหมาะทีเดียว ว่าผีที่สูงขึ้นไปจนเป็นผีชั้นสูงสุดนั้น เป็นพระเจ้า ถ้าไม่ถึงขนาดนั้นก็เทพเจ้า เป็นเทวดาทำ ๆ เป็นผีตามธรรมดา ๆ ไป; นี่เพราะความงมงาย ความไม่เข้าใจ ซึ่งเดินแหวกแนว เดินไปเสียอีกทางหนึ่ง.

ที่นี้ ดูให้ดูว่า ในสมัยปัจจุบันนี้ ที่เรียกว่าสมัยวิทยาศาสตร์เจริญ ในโลกนี้ ก็ยังมีคนเชื่อผี เชื่อเทวดา เชื่อพระเจ้า ในความหมายที่ไม่ไปตามร่องรอยของเหตุผล. นักวิทยาศาสตร์บางคนเรียกตัวเองว่า นักวิทยาศาสตร์ แต่เป็นทางฟิสิกส์และเคมี; นักวิทยาศาสตร์พวกนี้ยังงมงาย ถึงกับเชื่อผีอยู่ก็มี คือเขาไม่รู้วิทยาศาสตร์ทางจิตใจให้เพียงพอ เป็นนักวิทยาศาสตร์แล้ว ยังเชื่อผี เชื่อฤกษ์ เชื่อยาม เชื่อเทวดา อย่างงมงาย. เรื่องนมนันพิศุจน์ไม่ได้ แต่ก็ยังเป็นของมีอยู่จริง; อำนาจของสิ่งต่าง ๆ ของดวงดาว ก็ต้องมีอยู่จริงหรือมีอยู่บ้าง แล้วก็เข้าใจไม่ได้ ก็ต้องยกให้เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติ.

พวกฝรั่งที่เป็นนักวิทยาศาสตร์ เขาก็ยังเชื่อเรื่องผี ๆ แม้แต่ที่เรียกว่า जानผี เขาก็ยังคิดว่า มาจากผีอะไร; แต่ก็ไม่ใช่ทุกคน ยังมีเหลืออยู่ส่วนหนึ่งเท่านั้น แล้วก็เชื่อได้ว่า ยังมีต่อไปอีกไม่มีที่สิ้นสุด คนโง่ที่จะเชื่อผี เชื่อสิ่ง

ศกัศศีลธรรม เชื่อเทวดา เชื่อพระเจ้าอะไรเช่นนั้น ก็จะต้องมีต่อไปข้างหน้าอย่างไม่มี
ที่สิ้นสุด.

พวกที่รู้ธรรมชาติ วิชาศาสตร์จริง ๆ ก็ยังคงมีอยู่พวกหนึ่ง
ขนานกันไป; พวกนั้นก็ธรรมดาเป็นพระเจ้า มีองค์ธรรมะนั้นแหละเป็นพระเจ้า
เห็นชัด ๆ อยู่เลยว่า เป็นอย่างนั้น ๆ เช่นกฎของธรรมชาติ หรือหน้าที่ตามธรรมชาติ
นี่เป็นพระเจ้า. แต่พวกหนึ่งเอาผี เอาเทวดาที่ไหนก็ไม่รู้มาเป็นพระเจ้า โดยที่
ไม่ต้องพิสูจน์ และไม่ยอมให้พิสูจน์.

ความเชื่อมันก็มีประโยชน์ สำหรับคนที่ไม่มีสติปัญญาสำหรับจะ
ศึกษา สำหรับจะพิสูจน์; ฉะนั้นให้เขาเชื่อผี เชื่อเทวดาไปในทางที่ว่า ไม่ทำชั่ว;
เมื่อไม่อยากจะให้จิตใจผี ขัดใจเทวดา ขัดใจพระเจ้า แล้วก็อย่าทำชั่ว แล้วก็
ทำชั่ว มันก็มีประโยชน์เหมือนกัน; เรียกว่า ผี เทวดา หรือพระเจ้านั้น ก็ช่วย
คนจำนวนหนึ่งไว้จากการทำชั่วได้เหมือนกัน. แต่คนอีกจำนวนหนึ่ง หรืออีก
ครึ่งหนึ่งนั้น มีปัญญาพอที่จะมอง เห็นธรรมชาติ เห็นกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ
เห็นหน้าที่ตามธรรมชาติ ที่จะให้ผลตามธรรมชาติ แล้วเขาเชื่อหลักเกณฑ์
อันนี้ เขาก็มีธรรมะนั้นเป็นพระเจ้า แล้วก็รอดตัวไปได้เหมือนกัน.

เรื่องเชื่อผี เทวดา กับเรื่องธรรมชาติ จะต้องแบ่งเคียงคู่กันไป
อย่างนี้; แต่ที่เอามาพูดถึงอีกฝ่ายหนึ่งนี้ ก็เพื่อให้รู้ว่า แม้จะเป็นความงมงาย
หรือเป็นอะไรก็ตาม ก็ยังเรียกว่า ธรรม อยู่นั่นเอง, ธรรมที่เป็นหน้าที่. เขา
งมงาย เขาก็ต้องปฏิบัติหน้าที่อย่างงมงาย; เช่นเชื่อผี ก็ต้องทำหน้าที่ปฏิบัติ
บำรุงบำเรอผี; เพราะเป็นหน้าที่ แล้วเขาก็ต้องได้ผลอย่างนั้น แล้วเขาก็รอดตัว
ไปได้ ก็เรียกว่าธรรมเหมือนกัน; แต่ว่า ต้องแยกเป็นธรรมต่ำ หรือว่าธรรม
ชั้นเลว หรืออะไร, แม้ธรรมชั้นต่ำ ก็ไม่พ้นที่จะเรียกว่า ธรรม.

เป็นอันว่า คนเรา^{นี้} จะมีธรรมที่ขาวใสกระจ่าง ถูกต้องก็ได้; แล้วพวกหนึ่งเขามีไม่ได้ เขาก็ต้องมีธรรมคำ ธรรมมีด ๆ ธรรมที่เข้าใจไม่ได้ ยังเข้าใจไม่ได้ นอ^{นี้}อยู่^{นี้}ก็^{นี้}ต้องเรียกว่าธรรมเหมือนกัน. ฉะนั้น ธรรมที่แจ่มใส กระจ่าง เป็น สันติภูมิ โภ^{นี้}จ^{นี้}ตัด^{นี้}ตั้ง เวที^{นี้}ทัพ^{นี้}โพ^{นี้} นั้นก็พวกหนึ่ง เป็นธรรมที่เราเรียกว่าพระธรรม; ธรรมสำหรับคนทิ้งมกาย ก็ต้องมีไปอีกพวกหนึ่ง สำหรับคนทิ้งมกายซึ่งเขาก็ต้องถือที่ฟัง^{นี้}ชน^{นี้}ดิน^{นี้} จะเรียกว่าธรรมของคนทิ้งมกายก็ได้. แต่ที่มันนำหัว^{นี้}ที่^{นี้}ว่า สัตว์^{นี้}เตร^{นี้}จ^{นี้}ฉ^{นี้}าน^{นี้}มัน^{นี้}ไม่^{นี้}ต้อง^{นี้}มี สัตว์^{นี้}เตร^{นี้}จ^{นี้}ฉ^{นี้}าน^{นี้}ไม่^{นี้}ต้อง^{นี้}มี^{นี้}ธรรม^{นี้}ที่^{นี้}โง^{นี้}หรือ^{นี้}ม^{นี้}ง^{นี้}าย^{นี้}ชน^{นี้}ดิน^{นี้}; สัตว์^{นี้}เตร^{นี้}จ^{นี้}ฉ^{นี้}าน^{นี้}ไม่^{นี้}กลัว^{นี้}ผี ไม่^{นี้}กลัว^{นี้}เท^{นี้}ว^{นี้}ตา ไม่^{นี้}ต้อง^{นี้}นั่ง^{นี้}ไหว^{นี้}เท^{นี้}ว^{นี้}ตา ไม่^{นี้}ต้อง^{นี้}ทำ^{นี้}อะ^{นี้}ไร^{นี้}เหมือน^{นี้}อย่าง^{นี้}คน^{นี้}บาง^{นี้}พวก.

ขอ^{นี้}ให้^{นี้}เทียบ^{นี้}ดู^{นี้}ว่า สัตว์^{นี้}เตร^{นี้}จ^{นี้}ฉ^{นี้}าน^{นี้} กับ คน^{นี้} นี้ โง^{นี้}กว่า^{นี้}กัน^{นี้} เพราะ^{นี้}ว่า คน^{นี้}อุ^{นี้}ถ^{นี้}ริ^{นี้}มี^{นี้}มัน^{นี้}สม^{นี้}อง^{นี้}ค^{นี้}ิ^{นี้}ติ^{นี้}ได้^{นี้}มาก^{นี้}กว่า^{นี้}สัตว์^{นี้}เตร^{นี้}จ^{นี้}ฉ^{นี้}าน^{นี้}. ที่^{นี้}นี้^{นี้}พอ^{นี้}เดิน^{นี้}ผิ^{นี้}ต^{นี้}ทาง^{นี้}นิ^{นี้}ค^{นี้}เ^{นี้}ย^{นี้}เท่า^{นี้}น^{นี้}ัน^{นี้} เลย^{นี้}ลำ^{นี้}า^{นี้}ก^{นี้}กว่า^{นี้}สัตว์^{นี้}เตร^{นี้}จ^{นี้}ฉ^{นี้}าน^{นี้} หรือ^{นี้}โง^{นี้}ไป^{นี้}กว่า^{นี้}สัตว์^{นี้}เตร^{นี้}จ^{นี้}ฉ^{นี้}าน^{นี้}. ที่^{นี้}แรก^{นี้}ก็^{นี้}ไม่^{นี้}รู้^{นี้}ตัว^{นี้}ย^{นี้}กัน^{นี้} มัน^{นี้}สม^{นี้}อง^{นี้}ทำ^{นี้}เหมือน^{นี้}กัน^{นี้} แต่^{นี้}มัน^{นี้}สม^{นี้}อง^{นี้}คน^{นี้} มี^{นี้}วิ^{นี้}ว^{นี้}ฒ^{นี้}น^{นี้}า^{นี้}การ^{นี้}เร็ว^{นี้}มาก^{นี้} แล้ว^{นี้}เดิน^{นี้}ผิ^{นี้}ต^{นี้}ทาง^{นี้}ไป^{นี้} เป็น^{นี้}โม^{นี้}หะ^{นี้} มัน^{นี้}ก็^{นี้}เลย^{นี้}ลำ^{นี้}า^{นี้}ก^{นี้}; ต^{นี้}้อง^{นี้}เรีย^{นี้}ก^{นี้}ว่า^{นี้}โง^{นี้}กว่า^{นี้}สัตว์^{นี้}เตร^{นี้}จ^{นี้}ฉ^{นี้}าน^{นี้}. แต่^{นี้}ว่า^{นี้}อีก^{นี้}ทาง^{นี้}หนึ่ง^{นี้} มัน^{นี้}เป็น^{นี้}โง^{นี้}ค^{นี้}ติ^{นี้} ที่^{นี้}มี^{นี้}คน^{นี้}ฉ^{นี้}ล^{นี้}า^{นี้}ต^{นี้}พวก^{นี้}หนึ่ง^{นี้} เดิน^{นี้}ทาง^{นี้}ไป^{นี้}ถู^{นี้}ก^{นี้}ทาง^{นี้} จน^{นี้}เกิ^{นี้}ต^{นี้}พระ^{นี้}พุ^{นี้}ท^{นี้}ร^{นี้}เจ้า^{นี้}ชน^{นี้}มา^{นี้} ใน^{นี้}โล^{นี้}ก^{นี้}นี้^{นี้} แล้ว^{นี้}ก็^{นี้}ส^{นี้}อน^{นี้}ธ^{นี้}ร^{นี้}ม^{นี้}ะ^{นี้}ให้^{นี้}, ให้^{นี้}คน^{นี้}เร^{นี้}า^{นี้}เดิน^{นี้}ถู^{นี้}ก^{นี้}ทาง^{นี้}ถึง^{นี้}ที่^{นี้}สุด^{นี้} สูง^{นี้}สุด^{นี้}เท่า^{นี้}ที่^{นี้} ม^{นี้}นุ^{นี้}ษ^{นี้}ย^{นี้}จะ^{นี้}ไป^{นี้}ได้^{นี้}.

จง^{นี้}ดู^{นี้}ให้^{นี้}ดี^{นี้} ธรรม^{นี้}ะ^{นี้}คือ^{นี้}อะ^{นี้}ไร^{นี้} อยู่^{นี้}ที่^{นี้}ไหน^{นี้}
 สำหรับ^{นี้}ม^{นี้}นุ^{นี้}ษ^{นี้}ย^{นี้}เร^{นี้}า^{นี้}จะ^{นี้}ต^{นี้}้อง^{นี้}ถือ^{นี้}ธ^{นี้}ร^{นี้}ม^{นี้}ะ^{นี้}กัน^{นี้}อย่าง^{นี้}ไร^{นี้}

เอา^{นี้}ละ^{นี้} จะ^{นี้}ต^{นี้}้อง^{นี้}จบ^{นี้}เร^{นี้}ื่อง^{นี้}กัน^{นี้}เสีย^{นี้}ที^{นี้} โดย^{นี้}ย^{นี้}อน^{นี้}ไป^{นี้} ให้^{นี้}นี้^{นี้}ก^{นี้}ถึง^{นี้}คำ^{นี้}ว่า^{นี้} ธรรม^{นี้}ะ^{นี้}เหมือน^{นี้}ค^{นี้}้วย^{นี้}แ^{นี้}่น^{นี้}ดิน^{นี้} หรือ^{นี้}ธรรม^{นี้}ะ^{นี้}นั้น^{นี้}สม^{นี้}อ^{นี้}ด้วย^{นี้}แ^{นี้}่น^{นี้}ดิน^{นี้} กัน^{นี้}อีก^{นี้}ครั้ง^{นี้}หนึ่ง^{นี้} ก็^{นี้}เลย^{นี้}เกิ^{นี้}ต^{นี้}เป็น^{นี้}สอง^{นี้}แ^{นี้}่น^{นี้}ดิน^{นี้}ขึ้น^{นี้}มา^{นี้} : แ^{นี้}่น^{นี้}ดิน^{นี้}โล^{นี้}ก^{นี้}ๆ^{นี้} นี้^{นี้} อย่าง^{นี้}หนึ่ง^{นี้}, แล้ว^{นี้}ก็^{นี้}แ^{นี้}่น^{นี้}ดิน^{นี้}ธรรม^{นี้}ะ

ของธรรมะนั้นอีกอย่างหนึ่ง มีอยู่สองแผ่นดิน. ถ้าไม่มีแผ่นดินเช่นนี้แล้ว
สิ่งมีชีวิตก็อยู่ไม่ได้ : แผ่นดินโลกนั้น สำหรับร่างกายอยู่, ไม่มีแผ่นดินโลก
ร่างกายก็ไม่มีที่อยู่. แผ่นดินธรรมะนั้น สำหรับใจอยู่ จะเรียกว่าแผ่นดิน
พระเจ้าก็ได้ แต่ต้องเป็นพระเจ้าที่ถูกต้อง คือ พระธรรมนั้นแหละเป็นพระเจ้า.

เดี๋ยวนี้ ในโลกนี้เราก็ไม่ตักศาสนาอื่น เราจะไม่ต้องตักศาสนาอื่น
ด้วยความถูกต้อง เพราะศาสนาอื่นเขาก็มีคำว่า แผ่นดินพระเจ้ายกกับแผ่นดิน
โลกนี้ คู่กันอยู่; เขาไม่หลงไหลในแผ่นดินโลกนี้ เขาหวังที่จะไปแผ่นดิน
พระเจ้า. ถ้าคำว่า แผ่นดินพระเจ้า หมายความว่า แผ่นดินของพระธรรม
ที่ถูกต้องแล้ว ธรรมะหรือพระเจ้ายกอันเดียวกัน; ฉะนั้นขอให้ทุกคนรู้จัก
แผ่นดินเสียทั้งสองแผ่นดิน.

ขอให้ทุกคน ที่เป็นนักศึกษา รู้จักแผ่นดินเสียให้ครบทั้งสองแผ่นดิน
คือ แผ่นดินโลกสำหรับวัตถุ, แผ่นดินธรรม หรือ แผ่นดินพระเจ้ายก สำหรับ
จิตใจ; อย่าเป็นคนไม่มีแผ่นดินจะอยู่. เมื่อพูดว่า ไม่มีแผ่นดินจะอยู่
นี้หมายถึงสิ้นเนื้อประดาตัว เตือตรอน เป็นทุกข์เหลือประมาณแล้ว ไม่มีแผ่นดิน
จะอยู่. ไม่มีแผ่นดิน ในภาษาโลก หรือ ภาษาคนนี่ คือ ไม่มีแผ่นดินอย่างนี้จะอยู่;
แล้วก็ไม่มีแผ่นดินในภาษาธรรม คือ ไม่มีธรรมสำหรับให้จิตใจอยู่, นี้เรียกว่า
คนที่ไม่มีแผ่นดินจะอยู่ มีอยู่สองความหมายอย่างนี้.

เดี๋ยวนี้ยังมีที่อยู่บ้าง ที่เราก็มียกแผ่นดินโลกนี้ สำหรับจะอยู่ และมา
นั่งอยู่ที่นั่นได้, และทางจิตใจ เราก็มียกธรรม หรือ แผ่นดินธรรมะสำหรับอยู่.
เราจึงมีจิตใจอย่างที่เรากำลังมีอยู่เดี๋ยวนี้ได้; คือมีจิตใจที่สะอาด สว่าง สงบ
พอสมควร มีจิตใจที่เยือกเย็นอยู่พอสมควร เพราะได้อาศัยแผ่นดิน คือ ธรรมะ;
เพราะฉะนั้น ธรรมะจึงเป็นเหมือนแผ่นดิน ธรรมะนั้นเสมอด้วยแผ่นดิน.

ขอให้รู้จักธรรมะให้เพียงพอ สมแก่ความสำคัญของธรรม

สรุปความว่า ธรรมะนั้นเสมือนด้วยแผ่นดิน ถ้าใครเก่งกว่านั้น ก็ให้เห็นลึกกว่านั้น จะรู้สึกว่า ธรรมะนั้นคือแผ่นดินเลย; ธรรมะนั้นแหละคือ แผ่นดิน จริงเท่าไร จริงแค่ไหน? ถ้าใครไม่รู้ธรรมะ หรือความจริงชนิดนี้ ก็เสียชื่อนักศึกษามหาวิทยาลัยมหิตล; เพราะ มหิตล แปลว่า พื้นแห่งแผ่นดิน เรามีชื่ออย่างนั้น.

เราควรจะรู้จักแผ่นดินนั้นดี ควรจะเข้าใจคำว่า ธรรมะนั้นแหละ คือ แผ่นดิน, หรือเข้าใจว่า ธรรมะนั้นแหละคือ มหิตล อันแท้จริง. อย่างนี้ ไม่เสียที่ที่เกี่ยวข้องกับคำว่ามหิตล.

นี่ผมก็พูดผิดจากธรรมดาไปบ้างจากที่ควรจะพูดนั้น พูดเลยไปบ้าง ก็เพื่อว่า ให้ง่าย ให้สบาย จึงหวังว่า นักศึกษาจากมหาวิทยาลัยมหิตลนี้ จะรู้จักธรรมะได้สมชื่อ; แล้วจะมีธรรมะได้สมชื่อ, แล้วจะตั้งอาศัยอยู่บน ธรรมะได้สมชื่อ ด้วยกันได้ทุกคน เป็นแน่นอน.

นี่คือ คำบรรยาย ที่ให้รู้จักธรรมะให้เพียงพอแก่ความสำคัญของ ธรรมะ โดยหัวข้อว่า “ธรรมะนั้นเสมือนด้วยแผ่นดิน” พอสมควรแก่ เวลาแล้ว.

ขอยุติการบรรยายวันนี้ไว้เพียงเท่านี้.

มหิตลธรรม

- ๒ -

๓๑ มี.ค. ๑๗

การปฏิบัติธรรม นั้นคือหน้าที่

ท่านนักศึกษา ผู้มีความสนใจในธรรมทั้งหลาย,

ในการบรรยายครั้งที่แล้วมา เราได้พูดกันโดยหัวข้อว่า ธรรมะนั้น
นั้นเสมอด้วยแผ่นดิน เราได้อาศัยธรรมะนั้น เหมือนอย่างกับว่าอาศัย
แผ่นดิน ดังนั้นเราก็มีหน้าที่ที่จะต้องจัดการกับแผ่นดิน หัวข้อบรรยาย
ในวันนี้จึงมีว่า การปฏิบัติธรรมนั้นคือหน้าที่

ขอให้ฟังดูให้ดีๆ ให้เข้าใจความหมายที่วรวัดที่สุด : เมื่อธรรมะนั้น
เสมอด้วยแผ่นดิน ซึ่งจำเป็นแก่เรา เราก็ต้องจัดการกับแผ่นดิน ; การจัดการ
กับแผ่นดินนั้น คือการปฏิบัติธรรม เพราะธรรมะนั้นเหมือนแผ่นดิน.

การปฏิบัติธรรมนั้นแหละ คือหน้าที่อันจำเป็นต่อองกระทำ

การปฏิบัติธรรมนั้นแหละคือหน้าที่; ทั้งนี้ท่านจะสังเกตเห็นว่า คำว่า หน้าที่ ในที่นี้ มีความหมายลึกเป็นพิเศษ และกว้างที่สุดด้วย. ชีวิตนี้ อาศัยแผ่นดิน คือ ธรรมะ; ชีวิตนี้ก็ต้องมีหน้าที่ ที่จะจัดการกับแผ่นดิน คือ ธรรมะ เพื่อให้มันอยู่ได้. หน้าที่ก็คือการปฏิบัติธรรม, การปฏิบัติธรรมถ้าเรียกสั้น ๆ ก็เรียกว่าธรรมะด้วยเหมือนกัน; ฉะนั้นปทานุกรมธรรมศาสตร์ จะแปลคำธรรมะว่าหน้าที่เท่านั้นเอง. หน้าที่ที่เกิดขึ้นได้ รู้จักได้โดยธรรมชาติ โดยอัตโนมัติเรื่อย ๆ มา จนมาอยู่ในรูปของธรรมะอย่างนี้ วันหนึ่งเราก็จะพุดถึงหน้าที่นั้น โดยละเอียด.

สิ่งมีชีวิต มีหน้าที่ เราจะเห็นได้ว่าสิ่งที่ไม่มีชีวิตนั้น มันไม่จำเป็นจะต้องมีหน้าที่; คำว่า "หน้าที่" นั้นจึงมีแต่แก่สิ่งมีชีวิต จะเป็นชีวิตคน ชีวิตสัตว์ ชีวิตต้นไม้ กระทั่งชีวิตพืชอันละเอียด แทบจะดูด้วยตาไม่เห็น ถ้ามันมีชีวิตแล้ว มันก็ต้องมีหน้าที่ทั้งนั้น. ฉะนั้นหน้าที่ก็คือ **สิ่งมีชีวิตนั้นจะต้องทำ;** ถ้ามันไม่ทำหน้าที่มันก็ต้องตาย หรือว่ามันจะอยู่ด้วยความยากลำบากที่สุด แต่แล้วในที่สุดมันก็ต้องตาย.

สิ่งที่เรียกว่า หน้าที่นั้นมีได้โดย ๒ สถานด้วยกัน คือ โดยสัญญาตญาณก็ได้, โดยสติปัญญาที่เพ่งจะอบรมกันมาก็ได้; ทั้งมนุษย์และสัตว์ ล้วนแต่ยังมีสัญญาตญาณอยู่ด้วยกันทั้งนั้น.

สถานที่ ๑ หน้าที่บางอย่างนั้น ทำไปได้โดยสัญญาตญาณ ซึ่งไม่ค่อยจะรู้สึก และบางคนก็ไม่ถือ หรือไม่รู้สึกรู้ว่าเป็นหน้าที่ เช่น เราต้องกิน ต้องอาบต้องถ่าย นี่ก็เป็นหน้าที่ตามสัญญาตญาณ. แม้ที่สุดแต่หน้าที่ที่จะเอาตัวรอดในชนพื้นฐาน อย่างนี้ก็ทำไปได้โดยสัญญาตญาณ; เช่น มีอะไรที่เป็นอันตราย เข้ามาก็สะดุ้ง แล้วก็หนีไป ด้วยความรู้สึกละอย่างสัญญาตญาณเป็นพื้นฐาน.

ถ้าจะมีสติปัญญาในการวิงหนั นั่นมันเป็นส่วนหนึ่ง **พื้นฐานของการ** วิงหนันั่นก็เป็นสัญชาตญาณอยู่เต็มที่แล้ว ฉะนั้น ขอให้ไปศึกษาดูให้ถี่ ๆ ว่า **สัญชาตญาณ**ก็ทำให้มนุษย์เราทำหน้าที่. การทำหน้าที่อย่างนี้ จะเรียกว่าธรรมะ หรือการปฏิบัติธรรมะหรือไม่? ก็ไม่มีทางที่จะตอบไปอย่างอื่น; การวิงหนัก็ เป็นการทำหน้าที่ หรือการปฏิบัติธรรมก็เป็นหน้าที่โดยสัญชาตญาณ **ไม่ควร** จะแยกออกไปเสียจากการปฏิบัติหน้าที่; เพราะว่า เป็นหน้าที่ชนิดหนึ่ง ที่สัญชาตญาณมีไว้ให้ สำหรับสิ่งที่มีชีวิต รวกับว่าพระเจ้าบันดาลให้ หรือมอบ หมายให้. การปฏิบัติธรรม หรือทำหน้าที่ชนิดที่ **ไม่มีเจตนา** ไม่เกี่ยวกับ สติปัญญา เป็นไปได้เองโดยอัตโนมัติ ก็คงถือว่า **เป็นหน้าที่โดยสัญชาตญาณ.**

สถานที่ ๒ **หน้าที่โดยสติปัญญา** นี้หมายถึงว่า มนุษย์เริ่มฝึกฝน เริ่มรู้จักสังเกตอะไรต่าง ๆ จนเกิดสติปัญญา; สติปัญญานี้ก็วิวัฒนาการ คือเจริญ งอกงามได้เรื่อย ๆ มา จนกระทั่งเราไม่รู้ว่ มันจะไปสูงสุดสิ้นสุดกันที่ตรงไหน. ในขณะที่จะต้องถือว่า วิวัฒนาการไต่ไม่มีที่สิ้นสุด **มนุษย์ใช้สติปัญญานำปฏิบัติ** หน้าที่ **ได้ดีกว่าที่จะปฏิบัติโดยสัญชาตญาณ** แต่แล้วเขาก็ไม่อาจจะควบคุมมันได้ สติปัญญามันเพื่อจับ หรือมันเพื่อไต่ หน้าที่ที่ไม่จำเป็นมันก็เกิดขึ้น.

พุทธบริษัท ต้องรู้จักปฏิบัติหน้าที่โดยสติปัญญาแต่พอดี

เราจะเห็นได้ว่า **ในความเจริญแดนใหม่** ในโลกปัจจุบันนี้ **มีสิ่งที่** **มนุษย์ไม่จำเป็นจะต้อง**ทำมากมายเหลือเกิน; แต่คนพวกหนึ่งยังรู้สึก หรือ เห็นว่า เป็นหน้าที่ที่จะต้องทำ ทั้งที่การปฏิบัติหน้าที่ชนิดนี้เพื่ออย่างนี้ มันทำให้ โลกปั่นป่วนวุ่นวาย อย่างที่เห็นกันอยู่. **พุทธบริษัทจะต้องรู้จักความพอเหมาะ** **พอดี**เอาเอง ว่าเราควรจะมีหน้าที่กันอย่างไร ในทางสติปัญญา; แล้วก็ปฏิบัติ หน้าที่นั้นด้วยสติปัญญาจึงจะชื่อว่า เป็นการปฏิบัติธรรม. ถ้าปฏิบัติหน้าที่เพื่อ เกินจำเป็น นี่แหละคือสิ่งที่ไม่ควรจะเรียกว่าการปฏิบัติธรรม.

เราดูเหตุการณ์ต่าง ๆ ในโลกนี้ คือสิ่งที่มนุษย์เขาจัดกันอยู่ในโลกนี้ ในเวลานี้ คนที่จัดนั้น จะต้องเห็นว่า จำเป็นทั้งนั้น จึงได้จัด. ยกตัวอย่าง เช่นว่า ชาวเมื่อตะกัน ก็มีกาต่อมวย ซึ่งจะต้องเก็บบัตรค่าผ่านประตูได้เป็นเงิน ๗๐ - ๘๐ ล้านบาท คนชนะได้รางวัลถึง ๑๔ ล้านบาท อย่างนี้เป็นต้น; น้ำมันยุ่งยากสักเท่าไร คิดดูก็แล้วกัน. แล้วก็คิดต่อไปว่า น้ำมันเป็นหน้าที่ที่มนุษย์จะต้องทำหรือเปล่า? คนพวกหนึ่งซึ่งมีจำนวนน้อย คือพวกนักกีฬาชนิดนั้น เขาก็จะต้องเถียงเสียงแข็งว่า มันเป็นหน้าที่ที่มนุษย์เราจะต้องมีกิจกรรมอันนั้นไว้ เพื่อมนุษย์จะดีจะเจริญ อะไรก็ตาม, แต่เราพุทธบริษัทนั้นไม่อาจจะมีความรู้สึกอย่างนั้นได้; เพราะหน้าที่หนักกว่านั้น ยังมีอีกมาก แล้วก็ไม่ได้ทำ. ฉะนั้นหน้าที่อย่างนี้ ถ้าจะขาดเสียก็ไม่เป็นไร ไม่เห็นว่า ใครจะเดือดร้อน บางทีโลกนี้ จะมีความยุ่งยาก โกลาหลล่วนวายน้อยลงไปได้อีกมาก ก็เป็นได้.

กิจการชนิดเดียวกันกับอย่างทีกล่าวก่อนหน้านี้ ยังมีอีกมากมายหลายสิบอย่าง ในโลกนี้ ที่กำลังทำกันอยู่; มันก็ต้องเถียงกัน พวกหนึ่งเห็นว่า เป็นหน้าที่ที่จะต้องทำ; อีกพวกหนึ่งเห็นว่ามันยุ่งไปเปล่า ๆ. ไปตัดสินเอาเองก็แล้วกัน ตูว่า ถ้ามันเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูล จึงจะถือว่าเป็นสิ่งที่ควรทำ, หรือเป็นหน้าที่; แล้วเป็นหน้าที่ ที่ทำด้วยสติปัญญา. ถ้าผิดจากนี้ มันก็เป็นเรื่องบ้า ๆ บอ ๆ หรือเป็นหน้าที่บ้า ๆ บอ ๆ แล้วก็ไม่ได้ทำด้วยสติปัญญา เพราะว่ามันทำให้โลกนี้ยุ่งยาก โกลาหลล่วนวาย บั่นบ่วนมากขึ้นเท่านั้น.

หรืออย่างกับว่า เขาบรรทมูกม้าไปแข่งกันระหว่างประเทศ โดยเครื่องบิน น้ำมันยุ่งเท่าไร? มันเปลืองเท่าไร? และผลอะไรจะเกิดแก่มนุษย์? นี่เป็นเพียงตัวอย่างน้อย ๆ อย่างเดียวสองอย่างในบรรดาเรื่องทั้งหมด ที่กำลังทำกันอยู่หลายร้อยหลายพันอย่าง. เราไม่ถือว่าเป็นหน้าที่ที่มนุษย์จะต้องทำโดยสติปัญญา แต่เขาก็ถือว่านี่แหละคือหน้าที่ ที่มนุษย์ควรจะต้องทำโดยสติปัญญา.

นี้ไปพิจารณาเอาเองว่า เราจะเลือกเอาข้างฝ่ายไหน. ในที่นี้บอกให้รู้ว่า เพื่อให้รู้จักสังเกตหน้าที โดชธรรมะ, หน้าทีที่เกี่ยวข้องกันอยู่กับธรรมะ, หรือ เรียกว่าการปฏิบัติธรรมชั้นคือหน้าที.

เมื่อโลกนี้ปฏิบัติหน้าทีผิด ๆ จากหลักเกณฑ์ของธรรมะ โลกก็เต็มไปด้วยวิฤตกาล มีความทุกข์ยากลำบากโกลาหล วุ่นวาย เป็นการถาวรทีเดียว เรียกว่าวิฤตกาลถาวร นี้มีอยู่จริงในโลกนี้. สันติภาพถาวรหาไม่พบ สันติภาพชั่วขณะก็แทบจะหาไม่พบ เพราะว่าไม่รู้จักทำหน้าที ชนิดที่เรียกว่าการปฏิบัติธรรม.

มองดูคนนอกทางหนึ่ง ส่วนหนึ่ง สิ่งนี้เรียกว่า หน้าทีหนึ่ง ก็มี ๒ สถานอีกเหมือนกัน : หน้าทีทางกาย กับ หน้าทีทางใจ.

นี้ จะพูดถึงหน้าทีจริง ๆ กันแล้ว คือหน้าทีที่เป็นหน้าทีอย่างถูกต้อง ก็ต้องแยกออกเป็นหน้าทีทางกาย, หน้าทีทางใจ. เพราะว่ามันต้องมีกาย ใจ จึงจะอยู่ได้; และเพราะว่าต้องมีใจ กายนี้จึงจะทำอะไรได้ มันอาศัยกันอยู่ เห็นได้ชัดว่า ต่างฝ่ายต่างต้องทำหน้าที : หน้าทีทางกายก็เพื่อรอดชีวิต, หน้าทีทางจิต ก็เพื่อให้ชีวิตนั้นได้สิ่งที่ดีที่สุด ที่มนุษย์จะเป็นไปได้เต็มที่อย่างไร.

การปฏิบัติหน้าทีทางกาย ควรต้องปฏิบัติให้พอดี

เราจะเห็นได้ง่าย ๆ เข้าใจได้ง่าย ๆ ใน หน้าทีทางกาย นี้; อย่างเช่นว่า บัจฉัย ๔ มีเครื่องนุ่งห่ม มีอาหาร มีที่อยู่อาศัย มีหยูกยา หรือการบำบัดโรค นี้ก็เป็นหน้าทีทางกาย เพื่อการรอดชีวิตอยู่ได้; แม้จะเป็นความผาสุกก็ยังเป็นความผาสุกทางกายเท่านั้น ยังไม่ใช่ความสุขถึงที่สุด มันก็เลยไปถึงหน้าทีที่ว่า จะต้องสืบพันธุ์.

หน้าที่การสืบพันธุ์ พังทนต์แล้วก็น่าหวั ยังกิตไปจะเห็นว่า มันเป็นการตกหลุมพรางของธรรมชาติ มนุษย์หรือสัตว์ก็ตาม ; แต่มนุษย์นี้ไม่มากกว่าสัตว์ ทำสิ่งที่สกลปรกนากลียด เพื่อความวูบวาบในใจแว็บเดียว ไม่มีอะไรที่กว่านั้น แล้วยังเพื่อการสืบพันธุ์ ซึ่งเป็นหลุมพรางของธรรมชาติ ที่ไม่ต้องการให้มนุษย์สูญพันธุ์.

การสืบพันธุ์ มันเป็นเรื่องสกลปรกนากลียดลำบาก ธรรมชาติจึงเอาอะไรมาฉาบหน้าเข้าไว้ คือ กามารมณ์ กระทั่งความรู้สึกทางกามคุณ อย่างหยาบ อย่างเลว อย่างกลาง อย่างละเอียด อย่างไหนก็ตาม มาเป็นคำจ้างของธรรมชาติ ที่หลอกสัตว์ผู้โง่เขลาให้ทำการสืบพันธุ์ ; ก็เลยเป็นหน้าที่ที่ซับซ้อนที่ธรรมชาติจ้างให้ทำหน้าที่ ; แล้วมนุษย์ก็โง่เขลา รับเอามาเป็นภาระเป็นหน้าที่เลยเที่ยววนเวียนรับนับถือกัน ว่าเป็นหน้าที่ ที่มนุษย์จะต้องสืบพันธุ์ ก็เลยมีหลักวิชา มีการปฏิบัติอะไรส่วนนั้น โดยเฉพาะขึ้นมาอีกส่วนหนึ่ง. ในที่นี้เราก็ยอมรับด้วยเหมือนกันว่าเป็นหน้าที่ จัดไว้เป็นหน้าที่ทางกาย เนื่องกันอยู่กับที่ว่าชีวิตนี้จะไม่สูญพันธุ์ไปจากโลก แล้วก็มาปฏิบัติหน้าที่ให้รอดชีวิตอยู่ได้ แล้วก็เพื่อให้มีความผาสุกพอสมควร.

ในที่สุดปัจจุบันนี้ ที่เรามองเห็น ๆ กันอยู่นี้ มันกลายเป็นเพื่ออีกเหมือนกัน หน้าที่ทางกาย เพื่อความสุขทางกายนมมันเพื่อ ; ความสุขทางเนื้อหนังนมมันเข้ารูปกันไต่กับกิเลส หรือมันเป็นตัวกิเลสนั่นเอง.

มนุษย์ตกหลุมพรางของกิเลส ก็ลุ่มหลงแต่เรื่องความสุขทางกาย ซึ่งเนื่องอยู่กับวัตถุ ; เราจึงเห็นความเจริญ ความก้าวหน้าทางวัตถุ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ อะไรต่าง ๆ นี้ ประดิษฐ์กันขึ้นมา อย่างที่เรียกว่า ท่วมฟ้า

ท่ามกลางโลก คนก็หลงไหลกันในเรื่องนี้. เอาเวลา เรียวแรง เงินทอง ใช้จ่ายไปเพื่อแสวงหาวัตถุมาบำรุงบำเรอความสนุกสนาน ซึ่งเขาโง่งงไปเรียกมันว่าความสุข; ที่แท้มันเป็นเพียงความสนุกสนาน; แล้วมากเข้ามันก็เป็นความโง่ความหลง จนถึงกับเป็นที่ตั้งแห่งความเห็นแก่ตัว เห็นแก่กิเลส แล้วก็เสื่อมศีลธรรม แล้วก็เบียดเบียนกันด้วยการเสื่อมศีลธรรม.

ดูให้ดีๆ ความเบียดเบียนกันในระหว่างมนุษย์นั้น มากบนทุกทีในโลกนี้ เป็นสงคราม เป็นมหาสงคราม แล้วยังมีปฏิกริยาต่างๆ ที่ออกมาจากสิ่งเหล่านี้อีกมากมาย : เตือนรื้อกันทางเศรษฐกิจ ทางการเมือง ทางอะไรต่างๆ เหล่านี้มีมูลมาจากความเสื่อมศีลธรรม.

ความเสื่อมศีลธรรมมีมูลมาจากความเป็นทาสของเนื้อหนัง คือ กิเลส ที่ไปหลงไหลในวัตถุ; เพราะว่า ได้จัดกันไปผิดทางจนเพื่อ ไม่ได้จัดกันอยู่แต่ในเพียงขอบเขต ว่าเรามีหน้าที่แต่ทางวัตถุทางร่างกาย เพื่อมีชีวิตรอดอยู่เป็นผาสุกตามปกติธรรมดาเท่านั้น แต่จัดเกินไปทั้งนั้นจนไม่ใช่หน้าที่ จะต้องกันส่วนที่เกินออกไปเสีย ในฐานะที่ไม่ใช่หน้าที่.

หวังว่าทุกคนจะรู้จักจัดสรรในเรื่องนี้ให้ดีๆ อย่าให้มีส่วนที่เกินหน้าที่เข้ามาเป็นหน้าที่ เพราะจะลำบากตัวเอง. อย่างคนโง่ๆ ยังสูบบุหรี่อยู่ เพื่ออะไร? ก็เพื่อทำลายร่างกายมากกว่า; เพราะการสูบบุหรี่นั้นไม่ใช่หน้าที่ทางกาย เพื่อความรอดของชีวิต หรือความผาสุกของชีวิต. ขอให้ไปคิดดูเอาเอง.

นึกตัวอย่างแต่เรื่องบุหรี่อย่างเดียวสำหรับคนโง่ ที่ไม่รู้แม้แต่เพียงเท่านั้น ว่าหน้าที่ทางกายนั้นมันมีอะไร; เขาก็เอามาเป็นหน้าที่ ที่เขาจะต้องมี เขาจะต้องทำ.

มนุษย์อย่างนี้จะรู้ธรรมะไม่ได้ เพราะยังโง่งนาทหนัก้อย่างนี้. การรู้ธรรมะ ต้องการสติปัญญา ที่ยิ่งไปกว่านั้น คือรู้หน้าที่ทางกายให้ถูกต้อง เช่นว่า สูดบุหรืนั้นมันทำลายร่างกายต่างหากเล่า ไม่ใช่บำรุงร่างกาย หรือ รักษาร่างกายให้ถูกต้อง. เรื่องอื่นๆ ที่เท่ากับบุหรืนั้น ก็มีอีกมากมายหลายสิบหลายร้อยเรื่อง ไปดูเอาเอง ในเรื่องหน้าที่ทางกายเพื่อความรอดชีวิตอยู่ได้ โดยเป็นผาสกปกติเท่านั้น ไม่เกิน ไม่เพื่อ.

การปฏิบัติหน้าที่ทางใจ ก็ปฏิบัติเพื่อได้รับความสุขสูงสุด

ที่นี้ หน้าที่ทางใจ เมื่อมีชีวิตรอดอยู่แล้ว ก็เพื่อความสุดที่สูงสุดขึ้นไปในทางจิตใจ ที่มนุษย์จะได้รับ กระทั่งเป็นมรรค ผล นิพพาน ในที่สุด; นี่การปฏิบัติธรรมก็เป็นหน้าที่ขึ้นมา ก็จะทำให้ใจมีความสุข ตั้งแต่ระดับต่ำที่สุดจนถึงสูงสุด คือความสุขอย่างที่เรียกกันว่า เกิดมาจากการบรรลุนิพพาน.

ถ้าไม่ผูกกันถึงเรื่องบรรลุนิพพาน ผล นิพพาน ก็ยังมีความสุขทางใจในระดับสามัญธรรมคา ที่สูงไปกว่าความสุขทางกาย จะเห็นได้ในข้อที่ว่า คนที่บ้าวัตถุ บ้าความสนุกสนานทางกายนั้น เตี้ยเขาก็นั่งลงพักผ่อน; จะบริโภคกามารมณ์ หรืออะไรตลอด ๒๔ ชั่วโมงนั้นเป็นไปไม่ได้ ต้องพักผ่อน; ความพักผ่อนนั้นกลายเป็นความสุขขึ้นมาอีก. นี่เป็นตัวอย่างความสุขทางจิตใจ ซึ่งมีรากฐาน หรือมีใจความสำคัญอยู่ที่ว่า ไม่มีอะไรบกรวนใจ.

การที่ไปบ้าความสุขทางกาย สนุกสนานทางกายนั้น มันมีอะไรบกรวนจิตใจเหลือประมาณ; ทางร่างกายมันสนุกสนาน แต่ว่าทางจิตใจมันต้องทน มันถูกกระทบกระทั่งอยู่เรื่อยไป. ต่อเมื่อใดจิตใจไม่ถูกกระทบกระเทือน ไม่ถูกรบกรวน นี่จึงจะเป็นความสุขในทางจิตใจ : เราจึงแสวงหาความพักผ่อน

ทางจิตใจอย่างนั้นอย่างนี้ ไปตามเรื่องตามราว จนกว่าจะพบความพักผ่อนที่แท้จริง คือ ความที่กิเลสไม่รบกวนจิตใจ. **อยู่อย่างที่ไม่มึนกิเลสรบกวนจิตใจ นั่นคือ ความสุขทางใจ.** แล้วจึงค่อยขยับขยายขึ้นไป ถึงเรื่องมีสมาธิ มีสมบัติ กระทั่งเป็นการบรรลุมรรค ผล นิพพาน ในที่สุด, **นี่เป็นความสุขทางใจด้วยกันทั้งนั้น.**

คำว่า **หน้าที่** จึงมีทั้งทางกาย และทางใจ **เพื่อให้มนุษย์ได้สิ่งที่มนุษย์ควรจะได้** คือได้ความรอดชีวิต, **แล้วก็ได้ความสุขจากการที่รอดชีวิต** อยู่ได้ สูงขึ้นไปในขั้นจิตใจ; **นี่เรียกว่า หน้าที่ ๒ อย่าง** ทางกาย และทางใจ.

ทีนี้คู่ต่อไป **ยังมีหน้าที่ในระบบอื่น มีหน้าที่ โดย ๓ สถานคือ** **หน้าที่เพื่อตัวเอง,** **แล้วก็หน้าที่เพื่อผู้อื่น** หรือเพื่อสังคม, **และ** **หน้าที่เพื่อสถาบันมนุษย์ทั้งหมด** หรือเพื่อธรรมชาติ หรือเพื่อโลกทั้งปวง **ซึ่งกว้างไปกว่าเพื่อผู้อื่น** สังเกตตุลสักหน่อยก็จะเข้าใจได้ :

๑. **หน้าที่เพื่อตัวเราเอง** **นั้นก็เห็นชัดอยู่แล้วทุกอย่่างที่เราจะต้องทำ;** **อย่างทีกล่าวนมาแล้วข้างต้น** ทางกายก็ดี ทางใจก็ดี **แม้ทางสัญญาชาติญาณ หรือทาง** **สติปัญญาที่ดี** **ที่เพื่อตัวเอง** **ทำกันเป็นส่วนมาก** **จนไม่มีใครมีเวลาคิดถึงผู้อื่น.**

๒. **หน้าที่เพื่อผู้อื่น** **นี่เพราะการทำเพื่อตัวเอง** **นี่ เป็นกิเลสครอบงำ** **เห็นแก่ตัวมากไป** **จึงต้องมีการแบ่งหน้าที่ไว้ส่วนหนึ่ง** **คือทำเพื่อผู้อื่นด้วย,** **หรือทำ ๒ อย่างพร้อมกันไป** **ทั้งเพื่อตัวเอง** **และทั้งเพื่อผู้อื่น.**

๓. **หน้าที่อีกอย่างหนึ่ง** **แยกออกไปว่า** **เรายังจะต้องทำหน้าที่เพื่อ** **โลกมนุษย์** **มนุษยโลก** **หรือโลกทั้งปวง** **เพื่อสถาบันมนุษย์ยังคงมีความเป็นมนุษย์** **หรือเพื่อธรรมชาติโดยตรง.** **คนเลว** **คนอกตัญญู** **ย่อมไม่รู้คุณค่าของธรรมชาติ**

เช่นธรรมชาติบนผิวโลกนี้ ป่าไม้ ภูเขา ลำธาร ห้วย หนอง คลอง บึง บาง ธารต่าง ๆ ที่เป็นความร่มเย็นตามธรรมชาตินี้. เราต้องรู้บุญคุณของสิ่งนั้น แล้วก็มีหน้าที่ ที่จะช่วยคุ้มครองสิ่งนั้น ให้ยังคงอยู่; ถ้าลองไม่มีธรรมชาติเหล่านี้ คนก็อยู่ไม่ได้ จะต้องตายเหมือนกัน.

เดี๋ยวนี้มีคนเลว ๆ ทำสิ่งที่ทำลายธรรมชาติกันมากับน นับตั้งแต่พวก pollution ธารต่าง ๆ ที่เขาเรียกว่าน้ำเน่า น้ำหนอง ธารใดกันนี้, ทำลายธรรมชาติออกไป ๆ จนไม่เป็นโลกที่น่าดู. นี้คือครุฑอันกระทั่งสัตว์เดรัจฉาน ในที่บางแห่งนกตาย เพราะว่ามันติดที่น้ำมัน ที่เรือเดินทะเล ทำหกตกหล่นกันมากขึ้น ๆ ลอยไปอยู่ในอ่าว ในทะเลบางแห่ง; อย่างนี้ก็เรียกว่า ทำลายธรรมชาติ มนุษย์มีจิตใจทรมานไม่เห็นแก่ธรรมชาติ.

ความเห็นแก่โลกทั้งปวง เห็นแก่ธรรมชาติทั้งหลาย **นี้ต้องเรียกว่าเป็นหน้าที่** เราจึงมีหน้าที่เพื่อตนเอง และมีหน้าที่เพื่อผู้อื่น ที่แวดล้อมตัวเราอยู่ใกล้ ๆ แล้วก็มีหน้าที่อันกว้างขวางไม่จำกัดเขต **หน้าที่ตามธรรมชาตินี้** คนโบราณเขาพูดไว้ดีแล้ว คนเดี๋ยวนี้ไปหาว่าโง่; ที่จริงตัวเอว่นั้นแหละโง่ เข้าใจไม่ได้ว่า ทำไมคนโบราณเขาจึงพูดว่า พระอาทิตย์ พระจันทร์อะไรต่าง ๆ นี้ มีบุญคุณทำบุญกุศลก็ต้องตรวจน้ำ อุทิศแก่พระอาทิตย์พระจันทร์อะไรต่าง ๆ ล้วนแต่เป็นธรรมชาติ ทั้งนั้นแหละ.

ถ้าไปคิดตุ๊กตักหน่อยก็จะเข้าใจได้ เหมือนที่กำลังกล่าวอยู่นี้ **ว่าเราจะต้องขอบคุณธรรมชาติทั้งหลายทั้งปวง** ที่ช่วยกันพิทักษ์รักษาความปรกติของธรรมชาติไว้. เดี่ยวนี้มีมนุษย์ทำลายป่า เอามาเป็นประโยชน์อย่างอื่น จนไม่มีป่า จนฝนไม่ตก จนเดือดร้อนกัน เพราะว่าดินมันแข็งเป็นหิน หรือเป็นทะเลทราย; ถ้าว่ารู้จักขอบคุณพระธรณี ขอบคุณพระพาย ขอบคุณพระคงคา ขอบคุณ

พระอาทิตย์ พระจันทร์กันบ้างแล้ว ก็คงไม่ทำอย่างนั้น; อย่างนี้ก็เรียกว่าหน้าที่เพื่อธรรมชาติ.

สรุปการปฏิบัติธรรม คือการทำหน้าที่ อาจแยกได้หลายประเภท เราคุยที่เดียวกันหมดอย่างคร่าว ๆ ก็ว่า หน้าที่ ๒ สถาน คือ หน้าที่โดยสัญญาตญาณ และหน้าที่โดยสติปัญญา, แล้วก็หน้าที่ ๒ สถาน คือ หน้าที่ทางกาย และหน้าที่ทางจิต แล้วก็หน้าที่ ๓ สถาน คือ หน้าที่เพื่อตนเอง และหน้าที่เพื่อผู้อื่น แล้วก็หน้าที่เพื่อโลก หรือธรรมชาติทั้งปวง. ใครทำหน้าที่เหล่านี้ คนนั้นเรียกว่า เป็นผู้ปฏิบัติธรรมหนึ่ง. อย่าได้มัวหลับหูหลับตา คิดอยู่ว่า การปฏิบัติธรรมนั้น ต้องมานั่งโคนไม้ นับลมหายใจอยู่อย่างเดียว.

ขอให้เข้าใจกันเสียใหม่ว่า การปฏิบัติธรรมนั้น คือการทำหน้าที่ทุกอย่าง ที่สิ่งมีชีวิตทุกอย่างจะต้องทำ โดยนัยดังที่กล่าวแล้ว.

ขอให้อู่ว่า การปฏิบัติธรรม ก็คือการทำหน้าที่ หรือ การทำการงานนั่นเอง. ในที่นี้จะใช้คำว่า “การทำการงาน”; อย่างคนเรียนหนังสือจบแล้ว เรียนวิชาในโรงเรียน ในมหาวิทยาลัยจบแล้ว ก็ไปทำการงาน การทำการงานนั้นคือ การทำหน้าที่. ตอนนั้นคงไม่มีใครเถียง อย่างน้อยก็ทำหน้าที่หาเลี้ยงปากเลี้ยงท้อง; ที่จริงการทำการงานนั้นยังมีอะไรที่กว้างขวางมาก มีผลมีอานิสงส์มีอะไรที่กว้างขวางมาก.

อย่าลืมว่า การทำงานคือการทำหน้าที่, การทำหน้าที่คือการปฏิบัติธรรม : ฉะนั้นการทำการงาน ก็คือการปฏิบัติธรรม. เมื่อเรียนหนังสือเรียนวิชาความรู้เสร็จ จบแล้วก็ไปทำหน้าที่ เป็นลูกจ้างอยู่ที่บริษัทแห่งหนึ่ง; นี่จะเรียกว่าเป็นการปฏิบัติธรรมได้อย่างไร? นี่เราหมายความว่า ไปเป็นลูกจ้างอยู่

ที่บริษัทแห่งหนึ่ง ไม่ใช่ไปเป็นหมอ เป็นตุลาการ เป็นอะไรที่เห็นชัด ๆ ว่าจะเป็นการปฏิบัติธรรม. ยกมาเป็นตัวอย่างว่า เป็นลูกจ้างอยู่ที่บริษัทแห่งหนึ่ง จะเป็นการปฏิบัติธรรมได้อย่างไร.

การทำหน้าที่คือการปฏิบัติธรรม นัตองดูกันในด้านจิตใจ; เรียกว่าหน้าที่ทางจิตใจ หรือเรียกว่าหน้าที่ทางใจ.

จะพูดอย่างคร่าว ๆ กว้าง ๆ เสียที่หนึ่งก่อนว่า *การทำงานทุกชนิด* ไม่ว่าการงานชนิดไหนหมด อย่างเร็วที่สุดก็ตาม *การงานนั้นจะสอนอะไรให้* พร้อมกับกับการกระทำนั้น แล้วมันจะสอบไล่ไปด้วย แล้วมันจะเลื่อนขั้นให้ด้วย, เพื่อสอบไล่ได้ในตัวมันเอง โดยอัตโนมัติด้วย. ฉะนั้นการไปทำอะไร ทำนา หรือไปเป็นลูกจ้าง ก็จะมีอะไรที่ธรรมชาติสอนให้ในตัวการงาน; แล้วมันสอบไล่ ก็คือว่า มันต้องทำได้; ถ้าทำไม่ได้ ก็คือว่า สอบไล่ตก.

คนที่ทำการงานได้ดียิ่งขึ้นไป ก็คือธรรมชาติได้เลื่อนขั้นให้ในตัวการทำงานนั้น; แม้ว่าเขาไม่เลื่อนเงินเดือนให้ แต่ธรรมชาติจะเลื่อนขั้นให้ คือความฉลาด ความสามารถ ความไหวพริบสุขุมอะไร มันจะมีเพิ่มขึ้นโดยอัตโนมัติในตัวเอง. แต่สิ่งเหล่านี้ไม่มีอะไรที่ไปยังกว่า การที่รู้จักชีวิตมากขึ้นนั้นแหละคือผลดีที่ได้จากการทำการงาน.

การปฏิบัติหน้าที่ให้ดีที่สุด นั่นคือการปฏิบัติธรรม

ถ้าใครตั้งใจทำการงานให้ดีที่สุด อย่างกับว่าเป็นการปฏิบัติธรรมแล้ว การงานนั้นมันจะให้ผล คือทำให้รู้จักชีวิตดีขึ้น : คนทำนาทำไร่ ก็รู้จักชีวิตดีขึ้น. คนเป็นลูกจ้างอยู่ที่บริษัท ก็จรรู้จักชีวิตดีขึ้น, ตลอดถึงทำการงานที่สูงไปกว่านั้น ก็จรรู้จักชีวิตดีขึ้น, แม้จะไปตีบสามล้อ ก็จรรู้จักชีวิตดีขึ้น.

ถ้าเขากระทำโดยความรู้สึกที่ถูกต้อง หรือรับศึลชอบในหน้าที่ จะรู้จักว่าอะไรเป็นอะไรมากขึ้น กระทั่งจะเกิดความรู้สึกว่า เป็น อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ในสิ่งต่าง ๆ ได้มากขึ้น. คนที่ไม่เคยทำงาน ก็จะนอนงัวอยู่; หรือบางทีอาจจะต้องตายด้วย ไม่มีโอกาสที่จะให้ธรรมชาติสอบไล่ หรือเลื่อนชั้นในการที่จะรู้จักว่า ชีวิตนี้คืออะไร, คนเราเกิดมาทำไม.

ทำงานทางกาย หรือทำงานทางจิตใจ ก็เป็นผู้มีสติปัญญาทำงานด้วยสติปัญญา ก็ล้วนแต่เป็นการทำงานทั้งนั้น; และการทำงานนั้นงานจะสอนให้รู้จักชีวิตในด้านลึกเพิ่มขึ้น มีงานมากเท่าไร ก็ยังมีการสอนมากเท่านั้น ยิ่งร้อนเป็นไฟ อย่างที่คนรอกังเป็น ก็ยังสอนมากขึ้น. อย่างที่เป็นนักการเมือง อย่างนายกรัฐมนตรีปัจจุบันของประเทศไทยได้ยืนยันว่า กำลังทุกข์หนัก กำลังเดือดร้อน กำลังทำหน้าที่ของตนด้วยความยากลำบาก; แต่ว่าจะมีผลดีที่สุดในทางจิตใจ ที่จะทำให้รู้ว่า โลกนี้เป็นอย่างไร ชีวิตเป็นอย่างไร การงานเป็นอย่างไร.

การเป็นนายกรัฐมนตรีที่ร้อนเหมือนไฟนั้น ทำให้ ไกล้นิพพานมากขึ้น, รู้จักความทุกข์ รู้จัก อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา อะไรมากขึ้น, จิตใจมันแล่นไปนิพพานได้ง่ายขึ้น. ฉะนั้นคงไม่มีอะไรเสียหายไปหมด แม้จะล้มเหลวในทางวัตถุ ถ้าสมมติว่าเป็นไปอย่างนั้น แต่จะไม่มีล้มเหลวทางจิตใจ. ถ้ารู้จักทำให้เป็นการงานที่เป็นการปฏิบัติธรรม หน้าที่ยังขาดเท่าไร ก็ยังเป็นการปฏิบัติธรรมมากขึ้นเท่านั้น.

ควรรู้จักทำหน้าที่ทางวิญญาณกันบ้าง

การทำงานที่สูง ก็คือ การทำงานทางวิญญาณ; ซึ่งเรียกว่าทำกัมมัฏฐาน. แต่ขอบอกให้รู้ว่า คำว่า “กัมมัฏฐาน” นั้น แปลว่า ฐานที่ตั้ง

แห่งการงาน. คนไม่เคยรู้ ไม่เคยเรียนบาลี ก็ไม่รู้ว่า คำว่ากัมมัฏฐาน หรือ กรรมฐาน แปลว่าอะไร. กรรมฐาน แปลว่าที่ตั้งของการงาน. ที่พระทำ วิปัสสนา ทำสมาธิเรียกว่า กรรมฐานนั้น ก็คือ การทำงาน; เพราะ คำว่า กัมม หรือ กรรม นี้แปลว่า การงาน ในที่อย่างนี้ กรรมฐาน ก็คือ ที่ตั้ง แห่งการงาน แต่เป็นการทำงานทางวิญญาณ ทำทางจิต ทำทางสติปัญญา นี้ก็มีผลเกิดขึ้นตามสมควรแก่การกระทำด้วยเหมือนกัน.

คนที่หลับตา หรือยังงออยู่ ไม่รู้ว่า กรรมฐานคืออะไร; ไปเข้าใจ เสียว่า เป็นภาษาวัตรครีๆ บ้างๆ แล้วก็ ไม่ทำกรรมฐาน ไม่ยอมทำ กรรมฐาน ไม่สนใจเรื่องการทำกรรมฐาน ก็เพราะว่า เขาไม่รู้จักว่า กรรมฐาน นั้นคืออะไร. ถ้ารู้จักแล้ว ก็รู้ว่า กรรมฐานคือ ที่ตั้งแห่งการงาน; เป็น การงาน เช่นเดียวกับการทำไรไถนาของชาวนา หรือการงานอย่างอื่น ที่เขาต้อง ทำกัน ซึ่งเป็นเรื่องทางฝ่ายร่างกาย. ส่วนกรรมฐานเป็นการงานทางฝ่ายจิตใจ เท่านั้น; มันก็เป็นการงานนั่นเอง เป็นการงานที่ต้องทำด้วยจิต ด้วยสติปัญญา ทำทางจิต มันก็เป็นเรื่องพัฒนาจิตให้สูงสุด.

กรรมฐานประเภทสมาธิ นี้ ก็คือการทำงานทางจิต แล้วก็ให้ผล ล้นเหลือ คือ ได้ผลว่า จิตนี้ถูกอบรมแล้ว อย่างนี้ จะเป็นจิตที่มีกำลังมากกว่า ธรรมดา อย่างจะเทียบกันไม่ได้.

กำลังจิตใจตามธรรมตามีเท่าไร พอฝึกฝนในทางจิตจนชินแล้ว กำลัง จิตนี้จะเพิ่มขนอกหลายเท่าตัว หลายสิบ หลายร้อยเท่า; สมรรถนะทางจิต จะเพิ่มขึ้น อานาภาพทางจิตจะเพิ่มขึ้น เป็นจิตที่มีพลังกำลัง มีสมรรถนะความ สามารถ แล้วมีอานาภาพเหมือนกับปาฏิหาริย์ขึ้นมา นี่เป็นผลของการทำ การงาน ทางจิตมันมีได้อย่างนี้.

ผลของการทำกรงานทางปัญญานั้น เรียกว่าพัฒนาทางปัญญา จะได้ความรู้ ความรู้แจ้ง ความเห็นแจ้ง ความรู้ที่ได้มาจากปัญญา แยกออกได้เป็นผล ๒ อย่าง.

อย่างแรกที่พระพุทธศาสนาไม่ประสงค์ ก็คือ ความรู้ชนิดที่ทำให้มีอะไร ๆ ประเภทที่เรียกว่า เป็นทิพย์ มีหูทิพย์ ตาทิพย์ มีอะไรเป็นทิพย์เกินธรรมดา มีฤทธิ์ มีปาฏิหาริย์อย่างหนึ่ง เป็นพวกญาณชนิดที่จะทำให้เกิดปาฏิหาริย์; นี้ไม่ใช่ความประสงค์มุ่งหมายของพุทธศาสนา แต่มันเป็นผลอย่างหนึ่งที่มีอยู่อย่างแน่นอน เมื่อมีการพัฒนาทางปัญญา หรือการทำกรงานทางปัญญา.

อย่างหลังเป็นผลที่ต้องการ มุ่งปรารถนาในทางฝ่ายพุทธศาสนานั้น คือการทำลายกิเลส, ให้เกิดการละวาง ให้เกิดการหลุดพ้นจากอำนาจของกิเลส. ถ้าเราทำกรงานทางปัญญา ในทางพุทธศาสนา มุ่งหมายที่จะให้เกิดความรู้ชนิดที่ทำลายกิเลสได้, ทำลายอุปาทานได้ และละวางสิ่งทงปวง ที่เป็นที่ตั้งแห่งความทุกข์, ไม่ยึดมั่นถือมั่นสิ่งใดไว้ในฐานะที่เป็นที่ตั้งแห่งความทุกข์; นี้เป็นยอดสุดของปัญญา.

ขอให้รู้กันเสียทีเถิดว่า สิ่งที่เราเรียกว่า **กรรมฐาน** นั้นก็คือ การทำกรงาน ในความหมายอย่างเดียวกับเรื่องทำอะไรไถนา แต่นั่นเป็นกรงานทางกาย; ส่วนกรรมฐานนี้เป็นกรงานทางวิญญาณ หรือทางจิต ซึ่งมีผลตามมาในแบบของกรงานทางจิต มีจิตที่มีคุณสมบัติสูงสุด แล้วก็มีปัญญา คือรูสิ่งที่สุดที่สุดที่มนุษย์ควรจะรู้.

ขอให้ดูให้ต้งแต่ต้นจนปลาย ตั้งที่กล่าวมาแล้วนี้ จะเห็นได้ชัดว่า การทำกรงานนั้น มีผลเป็นการปฏิบัติธรรม และเป็นกรทำหน้าที่ ที่มนุษย์จะต้อง

กระทำ. จะเห็นได้ชัด ๆ เลยว่า การทำงานนั้นเป็นการปฏิบัติธรรม หรือการปฏิบัติธรรมนั้น ก็คือการทำงานนั่นเอง ; มนุษย์ไม่มีอะไรมากไปกว่านี้ คือต้องทำหน้าที่ ที่มีอยู่เป็นชั้น ๆ อย่างนั้น เมื่อทำหน้าที่แล้วก็คือ การปฏิบัติธรรมนั่นเอง.

ที่นี้ มนุษย์ไม่สนใจ ไม่รู้ ไม่เข้าใจ บางจำพวกก็โง่งจนถึงกับเกลียดการปฏิบัติธรรม ; รองลงมาก็โง่งในการที่ไม่อยากทำงาน อยากจะมีแต่ความสุขสบายโดยไม่ต้องทำงาน, หรือโง่งจนไม่อยากทำหน้าที่ ; นี่มันมีอยู่มากถึงอย่างนั้น. แม้จะทำอะไรบ้าง นั้นก็ทำเพราะจำใจ เพราะความจำเป็นบังคับ จึงต้องทำหน้าที่ ฉะนั้นคนเหล่านี้จะไม่สนุกในการทำงาน. ถ้าเขามีความเข้าใจในข้อนี้แล้วเขาจะสนุกในการทำงาน.

ขอให้ทุกคนไปทดสอบตัวเองดู ว่าใครบ้างเมื่อทำงานแล้ว รู้สึกสนุก ? ชั่วโมงทำงานนั้น ใครรักบ้าง ? มีแต่อยากจะให้มันผ่านไปเร็ว ๆ ให้ถึงตอนบ่าย ให้ถึงตอนเย็น แล้วก็เลิกงานกลับบ้าน แล้วไปพักผ่อน อย่างนั้นใช่ไหม ?

ใครรู้สึกสนุกในการทำงาน ในขณะที่กำลังทำงาน, คนนั้นแหละรู้ความจริงข้อนี้คือ ความจริงที่เรากำลังพูดกันอยู่นี้ ว่าการปฏิบัติธรรมนั้นคือการทำหน้าที่. ผู้ที่สนุกในการทำงานก็เพราะรู้ข้อเท็จจริงนี้. คนที่อึดหนาระอใจในการทำงาน ก็เพราะไม่รู้ข้อนี้ เป็นคนโง่ง ; เมื่อไม่รู้จักแสวงหาความสุขจากการทำงาน จึงไม่มีการเลื่อนชั้นในทางจิตใจ สอบไล่ไม่ได้ในทางจิตใจ ไม่รู้ว่าความสุขที่แท้จริงนั้นมันอยู่ที่ตรงไหน. ถ้าเขามีปัญญาจริง เขาจะรู้ว่า ความสุขที่แท้จริง ที่ไม่ปลอม นั้นแหละคือ ความสุขที่เกิดกับเมื่อเรารู้สึกพอใจในการทำงาน.

ควรศึกษาให้รู้ว่า ความสนุกในการงาน คืออะไร

ถ้าพูดว่า **ปฏิบัติธรรม** คนก็มักจะยอมรับเพียงว่า เป็นการได้บุญ ได้กุศล แล้วก็พอใจ แล้วก็รักในการปฏิบัติธรรม; แต่พอพูดถึงการทำหน้าที่ ที่ออฟฟิศประจำวันนี้ คนก็สั่นหัว ไม่รู้สึกว่ามีค่า เหมือนกับการปฏิบัติธรรมที่วัด หรือที่ในป่านี้. นี่เรามองไม่เห็น เพราะเขาไม่เข้าใจว่า การงานนั้นแหละคือ **การปฏิบัติธรรม**. เมื่อรู้ว่ามันเป็นการปฏิบัติธรรม ก็คงจะรักจะพอใจ ว่าเรา ได้ทำสิ่งที่ดี แล้วก็มีความสุข; เพราะรู้สึกว่าจะเราได้ทำสิ่งที่ดี เป็นคนที่เคารพ นับถือตัวเอง. ส่วนคนขี้เกียจ คนที่ไม่รู้จักหาความสุขจากการงานนี้ เป็นคนไม่เคารพตัวเอง เป็นคนคดโกง.

ขอให้ศึกษา และสังเกต สิ่งที่เรียกว่า ความสนุกในการงาน ว่า มันคืออะไร? แล้วเขียนขึ้นไปอีกนิดว่า ความสุข ความพอใจอันแท้จริงในการงานนั้นคืออะไร? เรากำลังยกมือไหว้ตัวเองได้ เพราะว่า เรากำลังได้ ทำหน้าที่ ที่ดีที่สุดของมนุษย์; นี่เรามีความพอใจ จนจิตใจรู้สึกเป็นสุข เลย เรียกว่าความสุขในการทำงาน.

เดี๋ยวนี้ **ไม่มี** ใครคิดเห็นความสุขในการทำงานอย่างนี้ เห็นว่าการทำงานนี้ ถ้าหลีกเลี่ยงได้เป็นหลัก; ถ้าทำการงานอะไรสักนิด ก็จะเรียกค่าจ้าง จะเรียกร้อยเอาก็จ้าง. นี่ก็ต้องเรียกว่าเป็นคนที่ยังหลับหูหลับตา ทำหน้าที่อะไร หน้อย **กลัวว่าจะเรียกร้อยค่าจ้าง** จนเกิดปัญหาเรื่องค่าจ้าง ระหว่างนายจ้างกับ ลูกจ้าง เต็มไปหมดในโลกนี้; เพราะว่าคนโง่ **ไม่รู้ว่าการทำการงานนั้นคือ การปฏิบัติธรรม ได้ผลเป็นการปฏิบัติธรรม**. ส่วนการที่จะได้ค่าจ้างบ้างนั้น มันเป็นเรื่องเล็กน้อย เป็นเรื่องขุ่น เป็นเรื่องขยะมูลฝอย. **เงินเดือนที่ได้ ค่าจ้างที่ได้ นั้นมันเป็นขยะมูลฝอย**; ถ้าเรามาเปรียบกับผลที่ได้ในทางจิตใจ

ที่จิตใจมันสูงขึ้นไป มันสอน มันสอบไล่ มันเล่นมันชนให้ อย่างนั้นมี
ค่ามาก. ฉะนั้น ขอให้พอใจในการทำงาน เพื่อผลอย่างนั้นก่อน แล้วก็
ได้ค่าจ้างรางวัลซึ่งเป็นเรื่องขุ่น ให้มาอยู่ใต้ฝ่าเท้า.

ยกตัวอย่าง เหมือนกับที่เรา เราเป็นครู เรารู้สึกว่าได้ผลของการ
เป็นครู โดยยกสถานะทางวิญญาณของเพื่อนมนุษย์ให้สูงขึ้น ; ส่วนเงินเดือนนั้น
ให้ถือเป็นของที่เขาบูชา แล้วก็เอาไปไว้ใต้ผ้าเท้าดีกว่า. อย่าเอาเงินเดือนมา
เทิดไว้บนหัว มันจะงกเงิน มันจะหลงเงิน แล้วมันจะเห็นแต่แก่เงิน แล้วก็ไม่ทำ
หน้าที่ของครู ผู้ยกวิญญาณของสัตว์โลก.

เมื่อเป็นภิกษุก็เหมือนกัน ให้ทำหน้าที่ของภิกษุ, ทำการงานที่เป็น
หน้าที่ของภิกษุ. อย่าไปเห็นแก่ลาภสักการะที่จะได้มา ซึ่งนั่นมันควร
จะเป็นขี้ฝุ่น เอาไว้ใต้ฝ่าเท้า ; แล้วเอาความพอใจ ที่ได้ทำหน้าที่ของภิกษุ
สืบอายุพระพุทธศาสนา ว่านี่เป็นสิ่งสูงสุด น่าชื่นใจที่สุด มีความสุขที่สุด ;
อย่างนั้นแล้ว ก็จะเป็นสาวกของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่แท้จริง เพราะว่าได้ทำ
หน้าที่ ได้ปฏิบัติธรรม, ได้ทำการงานที่เป็นหน้าที่โดยตรงของตน, แล้วความ
สุขนั้นก็มอยู่ในการทำงาน มีความพอใจในการทำหน้าที่นั้นอยู่ทุกเวลานาที.

นี่เรียกว่า ประโยชน์อันมหาศาล หรือ อานิสงส์อันแท้จริงนั้น ถูก
มองข้ามไปเสียหมด แล้วก็ไปงกเงิน ไปงกเงินเดือน คอยภาวนาอยู่แต่ว่า
เมื่อไรเขาจะขึ้นเงินเดือนให้ ; อย่างนี้ก็คือคนที่เปเรต มีความทิว มีความ
กระหาย เหมือนกับเป็นเปเรตอยู่ตลอดเวลา ; แล้วก็ไม่ได้รับประโยชน์อันสูงส่ง
ของการปฏิบัติธรรม เพราะเขาไม่รู้ว่าเกิดมาทำไม.

เพราะไม่รู้ว่าจะเกิดมาทำไม จึงไม่ได้อันสืบเนื่องของการปฏิบัติธรรม

นี่ผู้หมั่นจะเลื่อนมาสำหรับพิจารณากัน อยู่ที่ว่า **เกิดมาทำไม?** เกิดมาเพื่อกิน เพื่อเล่น เพื่อเอร็ดอร่อย เพื่อเนื้อเพื่อหนัง หรือว่า เกิดมาทำอะไร? เราจะตามใจเนื้อหนัง หรือว่าจะตามใจพระธรรม ซึ่งมันไปด้วยกันไม่ได้. ถ้าตามใจเนื้อหนังก็ไปหากามารมณ์; ถ้าตามใจพระธรรมก็มาหาความสงบเย็น สงบจากกิเลส. ถ้าตามใจเนื้อหนัง ก็ไปรับจ้างเขาเอาเงินมาซื้อหากามารมณ์; ถ้าตามใจพระธรรม ก็ทำหน้าที่อันสูงสุด เพื่อประโยชน์แก่หน้าที่ ทำหน้าที่เพื่อประโยชน์แก่หน้าที่ หรือจะเรียกสั้น ๆ ว่า **ทำงานเพื่องาน.**

อย่าได้ทำงานเพื่อเงินเลย มันจะเป็นทาสของเงิน แล้วจะมีจิตใจต่ำทราม จะทำลายประโยชน์ของตน และประโยชน์ของผู้อื่นโดยไม่รู้สึกรู้ตัว; เพราะเขาไม่รู้ว่าจะเกิดมาทำไม เกิดมาแล้วมีหน้าที่อะไร. เกิดมาแล้วมีหน้าที่ตามใจกิเลส เนื้อหนัง, หรือว่าเกิดมาแล้วมีหน้าที่ ตามใจพระธรรม คือธรรมะที่เป็นสัจจะ เป็นความจริงเป็นความถูกต้อง เป็นความสูงสุด หรือเรียกว่า พระเจ้าก็ได้; อย่างนั้นแล้วก็จะพุ่งเข้าอีกว่า เกิดมานี้เพื่อตามใจเนื้อหนัง หรือว่าเกิดมานี้เพื่อตามใจพระเจ้า.

ถ้าตามใจพระเจ้าย่อมต้องปฏิบัติธรรม ตามแบบที่พระเจ้าท่านต้องการ; ถ้าเกิดมาเพื่อเนื้อหนัง ก็ไปลุ่มหลงมัวเมาในเนื้อหนัง แล้วก็ไม่มีการทำงานที่เป็นการศึกษา ไปรับจ้างกิเลส. ที่นี้เมื่อกิเลสมันสิงจิตใจให้เราร้อน เป็นสัตว์นรกอยู่; แล้วก็จะเอาสติปัญญาที่ ไทหนมารู้ว่า การงานคือการปฏิบัติธรรม

นี่เพราะไม่รู้ว่าจะเกิดมาทำไม; เอาเวลานี้ สมัยนี้ ยุคนั้นแหละ เป็นหลักกันว่า
 คนเกิดมาทำไม; อย่าไปมัวพูดถึงยุคพุทธกาลอะไร ให้มันเป็นปัญหาอะไร
 มากมายไป.

ดูให้ดีเถิด คนในยุคนี้ บัจจุบันนี้ เกิดมาทำไม? ดูให้ดีแล้วจะ
 เห็นว่า เกิดมาเพื่อเป็นทาสของกิเลส, เกิดมาเพื่อเป็นทาสของเนื้อหนังทั้งนั้น.
 ที่กำลังศึกษาเล่าเรียนในโรงเรียน ในมหาวิทยาลัยนี้ ก็เตรียมตัวพร้อมที่จะเป็น
 ทาสของกิเลส และเนื้อหนังทั้งนั้น จริงไหม? ใน ๑๐๐ ส่วนจะมีอยู่สักเท่าไร
 ที่ว่าจะเกิดมาตามใจพระธรรม?

ถ้าว่าเดี๋ยวนี้ยังโง่อยู่ ก็ควรจะเล่นขันธ์ให้ฉลาดกันเสียบ้างว่า ไม่ได้
 เกิดมาเพื่อตามใจเนื้อหนัง; ฉะนั้นถ้าเราจะศึกษาเล่าเรียน และออกไป
 ประกอบการงาน ก็ให้ถือว่าเป็นการปฏิบัติธรรม; กำลังเรียนอยู่ จะสอบไล่ให้
 ได้ นี้ก็เป็นหน้าที่ เป็นการปฏิบัติธรรม, การเล่าเรียนในโรงเรียน ในมหา-
 วิทยาลัย ก็เป็นการปฏิบัติธรรม, ออกไปแล้ว ไปประกอบอาชีพก็เป็นการ
 ปฏิบัติธรรม เพราะเรารู้ว่า เราเกิดมาทำไม; ไม่ได้เกิดมาตามใจกิเลสหรือ
 เนื้อหนัง.

ถ้าใครทดสอบตัวเองแล้วเห็นชัดว่า กำลังมีความคิดชนิดที่ เกิดมา
 ตามใจกิเลส ตามใจเนื้อหนังแล้ว รีบไปเปลี่ยนแปลงเสียเถิด; ถ้าไม่ไป
 แก้ไขเปลี่ยนแปลงข้อนี้ ก็ป่วยการที่มาสวมโมกข์ จะไม่ได้รับประโยชน์อะไรใน
 การมาสวมโมกข์เลย. นี่เพราะว่า ไม่รู้ว่า เกิดมาทำไม.

ถ้าเข้าใจเรื่องเกิดมาทำไมให้ถูกต้องแล้ว ไปที่ไหน ๆ ก็จะมี
 ประโยชน์, จะศึกษาอะไรก็จะมีประโยชน์, จะไปทำงานที่ไหนก็มีประโยชน์

ในการที่จะเลื่อนขั้นแห่งความเป็นมนุษย์ของตนให้สูงขึ้นไป โดยรู้ว่าเกิดมาทำไม เกิดมาทำหน้าที่ ชนิดที่เป็นการปฏิบัติธรรม ทำการงานก็เป็นการปฏิบัติธรรม.

ถ้าได้มีการอบรมสั่งสอนกันมาให้ตั้งแต่เล็ก ๆ แล้ว คนเราก็จะถึงที่สุดแห่งหน้าที่การงานชนิดใดเร็วก็เร็วมาก. เสียวันไปเสียเวลาทำผิด ๆ พลตา ๆ อยู่เรื่อยไป กว่าจะรู้ตัวก็สายไปเสียแล้วก็มี; เวลามันไม่รอ ไปรู้สึกตัวตอนจวนจะเข้าโลงแล้ว มันก็ทำไม่ทันเหมือนกัน. ควรจะรู้เสียแต่เดี๋ยวนี้ว่าเกิดมาทำไม? มีหน้าที่อะไร? แล้วก็ให้ถือเป็นอุดมคติสูงสุดว่า การปฏิบัติหน้าที่นั่นคือการปฏิบัติธรรมอย่างสูงสุดอยู่ในตัวมันเอง.

ปฏุชน ทำหน้าที่โดยผูกพัน พระอรหันต์ทำด้วยเมตตา

ที่นี้ อยากจะพูดให้สนุกระแเสความต่อไปอีกสักหน่อย คือ เรื่องเกี่ยวกับหน้าที่นั้น ถ้าเรายังเป็นคนธรรมดา ก็เรียกว่ายังผูกพันอยู่ด้วยหน้าที่. ผู้หลุดพ้นจากการผูกพันของหน้าที่นั้น มีแต่พระอรหันต์เท่านั้น มีพระพุทธเจ้าเป็นผู้นำ.

พระพุทธเจ้าก็เป็นพระอรหันต์องค์หนึ่ง แต่ว่าเป็นพระอรหันต์ในขนาดที่เป็นผู้นำของพระอรหันต์ทั้งหลาย; ผู้ที่พ้นจากความผูกพันของหน้าที่ คือพระอรหันต์. แม้จะเป็นพระโสดาบัน พระสกิทาคามี พระอนาคามี ก็ยังไม่พ้นจากความผูกพันของหน้าที่ แต่ว่าเบาลง ๆ - เบาลงมาก.

ความผูกพันโดยหน้าที่นั้น อาศัยความไม่รู้ อาศัยกิเลส ยังต้องลำบากอยู่; แม้ว่าจะปฏิบัติธรรม ก็ยังต้องยอมรับว่า ต้องลำบากอยู่ เพราะยังไม่พ้นความผูกพันของหน้าที่.

พระพุทธเจ้า เป็นผู้พ้นความผูกพันของหน้าที่ พระอรหันต์ทั้งหลาย ท่านย่อมหมดความรู้สึกว่า มีตัวตน - มีของตน. ถ้ายังไม่ถึงพระอรหันต์ ก็ยังไม่หมดความรู้สึกว่า มีตัวตน มีของตน; ถ้ายังไม่ถึงพระอรหันต์ ก็ยังไม่หมดความรู้สึกว่า มีตัวตน มีของตน; ฉะนั้นจึงถูกผูกพันด้วยหน้าที่ เพราะตัวตนนั้น ยังยึดมั่นถือมั่นอยู่; ถ้าหมดความรู้สึกว่า ตัวตน ก็ไม่มีอะไรที่จะผูกพันความรู้สึกว่าตัวมีหน้าที่อะไร อย่างนี้จะดีไหม? สนุกไหม? ลองคิดดูบ้าง ถ้าใครได้เป็นเช่นนั้น จะนำภากฎุมิใจไหม? นำเลื่อมใสไหม?

ข้อนี้จะมองเห็นได้ ก็ต่อเมื่อได้เลื่อนขั้นจิตใจสูงสุดขึ้นไป จนถึงระดับสูงสุดของหน้าที่ คือทำหน้าที่สูงสุดแล้ว ก็เกิดความรู้สึกที่หลุดพ้นจากตัวตน จึงจะเข้าใจข้อนี้ได้; แต่แล้วก็ยังมีความสุข เพราะการทำหน้าที่อยู่นั่นเอง. พระอรหันต์ท่านทำหน้าที่ ด้วยอำนาจของความเมตตากรุณา หรืออะไรก็ตาม ซึ่งไม่ใช่การผูกพัน.

พระพุทธเจ้าท่านก็ทำหน้าที่ทำงานมากกว่าพวกเราเสียอีก; ไม่ใช่ว่าเป็นพระอรหันต์ หรือเป็นพระพุทธเจ้าแล้วไม่ทำการงาน แต่เป็นการงานที่ไม่อยู่ในความผูกพัน, ไม่ใช่การงานของกิเลส ไม่ใช่เพราะกิเลสรบเร้าให้ทำ. เพราะอำนาจของสติปัญญา หรือเมตตา กรุณา ที่เหลืออยู่บ้าง, หรือเพราะว่าตามธรรมชาติ, ร่างกายนั้นมันอยู่นิ่งไม่ได้ มันไม่มีความสุข จึงต้องเคลื่อนไหว ฝ่ายสติปัญญาก็บอกให้เคลื่อนไหวไปในทางที่ควรเคลื่อนไหว ท่านจึงทำหน้าที่ของพระพุทธเจ้า คือการโปรดสัตว์.

ทีนี้ ก็อยากจะพูดแทนพระพุทธเจ้า ว่า ท่านก็ต้องรู้สึกสนุกเป็นสุขในการทำการงาน ทั้งที่ไม่มีความยึดถือ. เรามีความสุขเพราะความยึดถือ; แต่พระอรหันต์ท่านมีความสุขได้เหมือนกัน เพราะไม่มีความยึดถือ. แล้วเขายังมีกล่าวไว้เป็นหลักอีกว่า นิพพานํ ปรมิ สุขํ - นิพพานนี้เป็นความสุข

อย่างยิ่ง, หรือนำมาซึ่งความสุขอย่างยิ่ง. ผู้ที่บรรลุนิพพานนั้นย่อมมีความสุข
อย่างยิ่ง เพราะความหมดตัวตน หมดความยึดมั่นถือมั่นของตน.

จะพิจารณาเอาอย่างใกล้ชิด ๆ ว่า พระอรหันต์ท่านพ้นความผูกพันของ
หน้าที่ แล้วทำไมท่านไม่ต้องมีความผูกพัน หน้าที่จึงบริสุทธิ์. เรา
อยู่ได้ด้วยความผูกพันของหน้าที่ ทำหน้าที่เพราะจำต้องทำหน้าที่; ส่วนท่าน
เหล่านั้นท่านไม่ได้ทำหน้าที่เพราะความผูกพันว่าจำต้องทำหน้าที่ จึงสนุกกว่าพวกเรา
ที่ทำหน้าที่ หรือมีความสุขกว่าพวกเรา ที่ทำหน้าที่; แล้วก็เป็นการปฏิบัติธรรม
ตามแบบของท่านเหล่านั้น คือเป็นการปฏิบัติธรรมที่ไร้เจตนา.

พวกเราต้องมีเจตนาในการที่จะปฏิบัติธรรม ต้องสำนึกในความ
เป็นมนุษย์ของตัว แล้วต้องทำหน้าที่โดยเจตนาจะทำหน้าที่; พระอรหันต์ท่าน
ไม่มีความยึดมั่นถือมั่น จึงไม่มีเจตนา ไร้เจตนา แต่เป็นการปฏิบัติธรรม คือ
การทำหน้าที่.

เราจะเปรียบเทียบกันได้อีกคู่หนึ่งว่า การปฏิบัติธรรมนี้ มีทั้ง
ของผู้ที่ยังไม่หลุดพ้นจากตัวตน และมีแก่ทั้งผู้ที่หลุดพ้นแล้วจาก
ตัวตน.

พวกแรกทำด้วยเจตนา; พวกหลังไร้เจตนา ทำไปด้วยความ
ผลัดกันของสติปัญญา ความเมตตาการุณา สนุกสนานไปด้วยความเมตตาการุณา
ในการโปรดสัตว์ แต่แล้วก็ต้องเรียกว่า เป็นการปฏิบัติธรรม. ถ้าใครจะใช้คำพูด
อย่างอื่น เช่น จะพูดว่าพระอรหันต์ ไม่ต้องปฏิบัติธรรมก็ได้เหมือนกัน แต่ยังไม่รู้
จริงในข้อที่ว่า การปฏิบัติธรรมนั้น ไม่ใช่มีแต่อย่างชนิดที่ตัวเองต้องปฏิบัติ
เพราะจะต้องทำหน้าที่อย่างมนุษย์.

พระอรหันต์ผู้พ้นความหมายของความเป็นมนุษย์ หรือ ความเป็นอะไร
หมดแล้วนี้ ๘๘ การปฏิบัติธรรมอีกแบบหนึ่ง ไร้เจตนา ไม่ผูกพันด้วยหน้าที่
นี้จบกันเพียงแค่นี้. การทำหน้าที่จะมาสันสุดจบกันลงเพียงเท่านั้น นับตั้งต้นแต่ว่า
หน้าที่ของสัตว์ไตร่จัน มันก็ต้องหากิน ต้องต่อสู้เพื่อเอาชีวิตรอด แล้วก็ยัง
ต้องสืบพันธุ์; มนุษย์ชั้นเลวที่สุด ก็ไม่ผิดจากสัตว์ไตร่จันเท่าไร.

นี่ควรจะไปทดสอบกันดูบ้างว่า มนุษย์ที่เห็นแต่เพียงว่า รอดชีวิต
อยู่ได้ หรือว่าซบเซาหดหู่อันตราย หรือว่า เพื่อสืบพันธุ์อย่างนี้ ไม่ดีไปกว่า
สัตว์ไตร่จันสักเท่าไร? มันต้องเลื่อนขั้นมาถึงการทำหน้าที่ ที่สูงไปกว่านั้น
กระทั่งหน้าที่สูงสุด : เลื่อนจากความเป็น อัมพาตมาเป็นปุถุชน - มาเป็น
ปุถุชนชั้นดีชั้นเลิศ - แล้วเป็นพระอริยเจ้า สูงขึ้นไปตามลำดับ จนเป็นพระอรหันต์
กระทั่งอยู่เหนือความมีหน้าที่ อย่างที่กล่าวมาแล้ว. ถ้ายังไม่เป็นพระอรหันต์
ยังมีหน้าที่ ที่ผูกพัน; พอเป็นพระอรหันต์แล้วก็หมดความผูกพันของหน้าที่
สูงสุดกันเพียงเท่านั้น.

การปฏิบัติธรรมนั้น คือ การทำหน้าที่ มีความหมายอย่างนี้คือ ปฏิบัติ
ธรรมของผู้ซึ่งไม่หลุดพ้น ก็ทำไปด้วยเจตนา, การปฏิบัติธรรมของผู้หลุด
พ้นแล้วก็ไร้เจตนา; สรุปลงความได้เพียงเท่านั้น.

การทำงาน คือ การปฏิบัติธรรม ต้องทำโดยรีบด่วน

สรุปใจความสั้น ๆ ยังได้อีกครั้งหนึ่ง ว่า การปฏิบัติธรรมนั้น คือ
การทำหน้าที่ หรือการทำการงานนั่นก็คือ การปฏิบัติธรรม; นี้ทำไปตาม
ที่ธรรมชาติกำหนดให้.

ธรรมชาตินั้นแหละคือกฎของธรรม, กฎของธรรมชาติ คือกฎ
ของพระธรรม หรือเป็นตัวพระธรรม. ธรรมชาติดำหนดกฎนี้ไว้ตายตัว ใคร

ทำผิดต้องเป็นทุกข์, ใครทำถูกจะดับทุกข์ จะหมดทุกข์ จะไม่มีทุกข์ตาม
ธรรมชาติกำหนดให้. นี้พูดอย่างวิทยาศาสตร์ที่สุดแล้ว ว่ามนุษย์ต้องทำตาม
หน้าที่ ให้ตรงตามที่ธรรมชาติกำหนดให้; จะพูดให้ศักดิ์สิทธิ์สักหน่อยก็ต้อง
พูดว่า ตามที่พระเป็นเจ้าประสงค์.

ในบางศาสนาเขามีพระเป็นเจ้าเป็นสิ่งสูงสุด จะไม่พูดถึงธรรมชาติ อย่าง
นักวิทยาศาสตร์; ที่จริงก็อันเดียวกัน. สิ่งที่มีอำนาจเหนือสิ่งใด คือ
กฎธรรมชาติ; ที่เขาเรียกว่าพระเจ้า ก็ได้เหมือนกัน. ตามที่พระเจ้า
ประสงค์ ไม่มีพระเป็นเจ้าที่ไหน ที่ต้องการให้มนุษย์ทำผิด, ต้องการแต่
ให้มนุษย์ทำถูกขึ้นไปตามลำดับ จนถึงกับเข้าถึงความเป็นอันเดียวกับพระเจ้า.

ศาสนาที่เขาสอนว่ามีพระเจ้านั้น เขามีคำสอนว่า จุดหมาย
ปลายทางคือ ความเข้ารวมเป็นอันเดียวกับพระเจ้า ที่มนุษย์เหล่านั้นต้อง
ปฏิบัติให้ถูกต้องขึ้นมาตามลำดับ ๆ จนกระทั่งถึงว่า มีความเหมือนกันกับพระ-
เป็นเจ้า และเข้าถึงความเป็นอันเดียวกับพระเป็นเจ้า คือไม่มีความทุกข์อีก
ต่อไป; เข้าถึงธรรมชาติอันลึกซึ้งอันสูงสุด จนถึงกับไม่มีความทุกข์อีกต่อไป.

เดี๋ยวนี้เป็นพุทธบริษัท เราไม่ใช่ นักวิทยาศาสตร์ เราจะไม่ใช่คำว่า
ธรรมชาติก็ได้ เราจะใช้คำว่า ต้องปฏิบัติธรรม หรือทำหน้าที่ ตามที่
พระธรรมจะประสิทธิ์ประสาทให้. เรามีคำว่า พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์;
พระพุทธเจ้าตรัสรู้พระธรรม วางพระธรรมไว้เป็นกฎเกณฑ์ แล้วพระสงฆ์ก็ปฏิบัติ
ตาม. ที่นี้เราพุทธบริษัทในฐานะที่จะเป็นพระสงฆ์ ในความหมายใดความหมาย
หนึ่ง จะต้องปฏิบัติหน้าที่ ตามที่พระธรรมจะประสิทธิ์ประสาทให้.

สิ่งที่เรียกว่าหน้าที่ นั้นจะต้องทำเพราะเหตุนี้ แล้วยังจะต้องทำเป็นการ
รีบด่วน ด่วนที่สุดที่มนุษย์จะพึงกระทำได้ เพื่อประโยชน์อะไร? ก็เพื่อ

ประโยชน์ว่า อย่าให้มันตายเสียก่อน. ถ้าว่าไม่ตายเสียก่อน ก็มีส่วนที่จะได้รับประโยชน์ที่สูงสุดนี้ นาน – นานกว่าพวกที่มันขี้เกียจถือคอกขี้เขื่อนอยู่. เรื่องนี้ไม่ใช่เรื่องที่มีขี้ข้อยู่ ต้องรีบทำ เพื่อให้เสร็จเสียก่อนตาย; ถ้าเสร็จเร็วก่อนตาย ก็จะมีเวลาเสวยความสุขอันแท้จริงในการเป็นมนุษย์ ได้เป็นระยะยาว ฉะนั้นอย่ามัวเฉื่อยชาเถลไถล ไร่เอ้อยู่เลย.

ขอให้รีบสนใจให้ถูกต้องให้ดี ๆ แล้วก็ทำหน้าที่ เพราะว่ามันคือการปฏิบัติธรรม, หรือว่าการปฏิบัติธรรม นั้นคือการทำหน้าที่ มีหลักเกณฑ์อย่างทีกล่าวมานี้ พอสมควรแก่เวลาแล้ว.

ขอยุติการบรรยายวันนี้ไว้เพียงเท่านี้.

มหิทธิธรรม

— ๓ —

๓ เม.ย. ๑๗

หน้าที่ ย่อมมีผลสมควรแก่หน้าที่

ท่านนักศึกษา ผู้สนใจในธรรมทั้งหลาย,

การบรรยายเรื่อง *กรรมะเสมอด้วยแผ่นดิน* ได้ดำเนินมาถึงครั้งที่ ๓ แล้วโดยหัวข้อนี้ ขอให้พยายามทำความเข้าใจให้มากเป็นพิเศษ.

ผมได้พยายามนึกคิด หรือคัดเลือก เรื่องที่จะนำมาบรรยาย โดยหวังจะให้เป็นที่ประโยชน์แก่ท่านทั้งหลายมากที่สุด เท่าที่จะมากได้ อย่างน้อยที่สุดก็เป็นเรื่องที่จะหาอ่านไม่ได้ จากหนังสือที่มีอยู่แล้ว. ถ้ามีอยู่ในหนังสือแล้ว ก็ไม่จำเป็นที่จะต้องเอามาบรรยาย ไปหาอ่านเอาเองก็ได้; แต่โดยเหตุที่หนังสือที่มีอยู่นั้น ก็เป็นไปในลักษณะอื่น.

แม้เป็นเรื่องเดียวกัน ก็พูดไปในลักษณะอื่น; ไม่พูดกันในลักษณะที่จะให้เข้าใจธรรมะ หรือเข้าถึงตัวธรรมะได้. นี่คือใจความสำคัญหรือความมุ่งหมายสำคัญของการบรรยาย; ฉะนั้นขอให้พยายามทำความเข้าใจให้ได้ในคำบรรยายนั้น ๆ.

แม้ว่าท่านจะอ่านหนังสือมาตั้งร้อยเล่มพันเล่ม ก็ไม่เคยเกิดความคิดว่าธรรมะนั้นคือแผ่นดิน ไม่อาจจะรู้สึก ว่าเราต้องอาศัยธรรมะเหมือนที่เราอาศัยแผ่นดิน ให้แผ่นดินเป็นธรรมะ ถ้าขาดธรรมะแล้วจะไม่มีที่ตั้ง ไม่มีที่อยู่ ไม่มีที่อาศัย ก็จะเดือดร้อนคือเป็นทุกข์. เดียวนี้แม้ว่า คนกำลังมีความทุกข์กันอยู่มากมาย ก็ไม่ได้รู้สึก ว่า เพราะเขาไม่ได้ตั้งอยู่บนแผ่นดินที่สำคัญ คือ ธรรมะ นี้ มีลักษณะเหมือนกับต้นไม้ เป็นต้น ไม่มีแผ่นดินจะอาศัย มันก็ต้องเหี่ยวแห้งและตายไป.

บางท่านอาจจะมาเรียนธรรมะเพื่อ ๆ ตามเขาไป ไม่มองเห็นประโยชน์อันแท้จริงของธรรมะ; แต่เห็นว่ามันเป็นเรื่องที่สนุกสนาน หรือหรรษา กระทั่งว่ามีเกียรติมีเครดิต. ถ้ามุ่งหมายอย่างนี้ ก็ยังยากที่จะมองเห็นว่า ธรรมะนั้นเหมือนกับแผ่นดิน เพราะได้มุ่งอะไรอย่างหนึ่งมากเกินไป; ถ้าเคยมุ่งอย่างนั้นก็ควรจะพอกันที ควรจะมองกันใหม่ให้ลึกซึ้งว่า ธรรมะนั้นเหมือนแผ่นดิน. เอาไปคิดไปนึกให้มาก กว่าที่ผมจะพูด ให้เห็นชัดยิ่งขึ้นไปกว่านั้นอีกก็ได้ ว่าธรรมะนั้นเหมือนกับแผ่นดิน นี้จำเป็น.

ข้อที่ธรรมะเสมอด้วยแผ่นดิน ก็ได้พูดกันแล้วในวันแรก; ในวันถัดมาก็ได้พูดถึงในข้อที่ว่าเราจะต้องจัดการกับแผ่นดินให้ถูกต้อง นี่ก็คือการปฏิบัติธรรมนั่นเอง. ดังนั้นการปฏิบัติธรรมจึงเป็นหน้าที่ เหมือนกับที่ว่า ถ้าเราจะอาศัยแผ่นดิน เราก็ต้องมีหน้าที่ ที่จะต้องจัดการกับแผ่นดิน; เดียวนี้

เราได้จัดการกับแผ่นดิน คือธรรมะอย่างไรบ้าง? ถ้าไม่รู้จักความจริงข้อแรก มันก็ยากที่จะปฏิบัติในขั้นนี้. แม้จะเคยสนใจปฏิบัติ เคยพยายามปฏิบัติ แต่ถ้าไม่ถูกต้องกับแผ่นดิน คือไม่ถูกต้องกับธรรมะ ก็มีผลไม่ได้; ดังนั้นในวันนี้ ผมจะได้กล่าวในหัวข้อว่า หน้าที่ย่อมมีผลสมควรแก่หน้าที่.

การปฏิบัติธรรมย่อมให้ผลสมควรแก่การปฏิบัติ

หน้าที่ย่อมมีผลสมควรแก่หน้าที่ กล่าวว่าการปฏิบัติธรรมนั้นจะมีผลประโยชน์โดยสมควรแก่การปฏิบัติ; แต่แล้วมันกลับเกินค่าสำหรับมนุษย์. แม้ว่ามันจะมีผลสมควรแก่การปฏิบัติ ปฏิบัติเท่าไรก็มีผลเท่านั้น หรืออย่างนั้น; แต่แล้วผลนั้นมันเกินค่าสำหรับมนุษย์ มีค่าจนบรรยายไม่ไหว จนต้องจัดเป็นสิ่งที่หาค่ามิได้ไปเสียเลย. ภาษาไทยเราก็แปลอย่างนี้ แม้ภาษาอื่นก็เหมือนกัน คือถ้ามีค่า หรือมีอะไรมากเกินไปแล้ว ก็จะพูดว่า มีค่าหาไม่ได้ นั่นแหละ หมายความว่า มีค่า; ไม่ใช่ไม่มีค่า แต่ว่ามีค่าจนวัดไม่ได้ หรือตีค่ากันไม่ได้; तुจะเป็นอย่างนั้นกันทุกภาษา.

ขอให้มองดูในข้อนี้ด้วย ว่า ธรรมะนั้นให้ผลตามสมควรแก่การปฏิบัติ แต่แล้วผลนั้นกลับมีค่าจนตีราคากันไม่ได้.

ทีนี้ ก็จะพูดถึงหน้าที่ให้ชัดเจนออกไป จนเข้าใจคำว่า หน้าที่ย่อมมีผลตามสมควรแก่หน้าที่.

ข้อนี้หลักอยู่ว่า เราต้องทำหน้าที่ให้สมควรแก่หน้าที่; หรือพูดอีกอย่างหนึ่งก็ว่า จะต้องปฏิบัติธรรมให้สมควรแก่ธรรม. คำว่า “ให้สมควร” นั้นฟังยาก มันมีความหมายเฉพาะ หรือบางทีก็ลึกซึ้ง. เดียวนี้เราเรียนรู้ธรรมะถึงขนาดจตโวทัย ฯลฯ เล่มสมุท แต่แล้วก็ไม่มีการปฏิบัติธรรมที่สมควรแก่

ธรรม; ^{๕๕๕} ทงนก็เพราะว่า แม้ผู้ที่ปฏิบัติอยู่อย่างเคร่งครัด อย่างเอาเป็นเอาตาย ก็ยังยากที่จะมีความสมควรแก่ธรรม. ^๕ ฉะนั้นไม่ต้องกล่าวถึง ที่จิตไว้ในสมุท หรือว่า อยู่ในคัมภีร์ ตำรา ที่หามาไว้มากมาย.

การปฏิบัติธรรมให้สมควรแก่ธรรมนั้น มีความหมายเท่ากับคำว่า “กระทำอย่างถูกต้องเทคนิค หรือหลักการ หรือวิชาการ ของเรื่องนั้นๆ”

เรามีความรู้ แต่ไม่มีการใช้ความรู้^{๕๕๕}นั้นให้ถูกต้อง ก็เรียกว่า ไม่มีเทคนิคในการใช้ความรู้^{๕๕๕}นั้น มันก็ไม่ได้ผล. ธรรมะนั้นก็เหมือนกัน มักจะเป็นเสียอย่างนั้น เราจึงไม่ได้ผล; โดยเฉพาะอย่างยิ่งการปฏิบัติธรรมในระดับการกระทำทางจิตด้วยแล้ว ยิ่งลำบากมากขึ้นไปอีก คือมันยากมากขึ้นไปอีก ที่จะทำให้เป็นการสมควรแก่ธรรม. นี่เนื่องจากว่า เราไม่รู้จักอะไร ๆ อยู่หลายอย่าง จึงไม่มีอะไรที่สมควรแก่กันและกัน มันเข้ากันไม่ได้บ้าง หรือบางอย่างมันมากเกินไปบ้าง.

คนที่เคยทำอะไรที่เป็นเทคนิค หรือเป็นวิชาการ ^{๕๕๕}ย่อมจะรู้ดี; แม้แต่แม่ครัวที่จะปรุงอาหารก็ยังต้องมีหลักการอย่าง^{๕๕๕}นี้ ก็จะต้องสมควรแก่ธรรม. ไม่เชื่อก็ลองให้คนที่ไม่เคยทำครัวทำดู : คนไม่เคยทำครัว ไม่เคยเป็นแม่ครัวพ่อครัวลองไปทำดู มันจะมีอะไรที่ไม่สมควรแก่กันและกันมากอย่าง.

ธรรมะนี้มีมากอย่าง ก็ยังต้องเนื่องกันเป็นกลุ่ม ถ้ามีอะไรที่ไม่พอเหมาะพอดีแล้ว จะจับกลุ่มกันไม่ได้ ก็เรียกว่า ไม่มีสมังคีกัน คือไม่มีองค์ประกอบอันสมส่วนแก่กันและกัน. คำนี้เป็นภาษาที่ไม่ค่อยเคยได้ยินกันนัก เรียกว่า “สมังคี” – มีองค์ประกอบที่สมส่วนแก่กันและกัน.

พิจารณาาก็จะเห็นได้ว่า มันมีอะไรที่เป็นเคล็ด หรือเป็นเทคนิคอยู่มาก อย่างหยาบที่สุดก็คือว่า เรามันดีแต่พูด ดีแต่คิด สำหรับจะเคียงกัน จะอวดกัน จะเบ่งทับกัน แล้วก็วิวาทกัน ด้วยคำพูด ด้วยความคิด ด้วยทิวฐิ อย่างนี้แล้วลอง คิดดูเถิดว่า หน้าที่จะมีส่วนอันเหมาะสมกัน หรือเข้ากันได้อย่างไร. ผมเห็นว่า ข้อนี้เป็นปัญหาสำคัญที่สุดอยู่ในเวลานี้; ฉะนั้นจึงพูด และขอร้องให้สนใจเป็นพิเศษในเรื่อง “หน้าที่ย่อมมีผลสมควรแก่หน้าที่”.

ในครั้งที่แล้วก็ได้พูดถึงคำว่า “หน้าที่” แล้วก็แจกหัวข้อของหน้าที่ ที่เป็นเก่า ๆ หรือว่าอย่างคร่าว ๆ ไว้ กล่าวคือ หน้าที่ตามที่ธรรมชาติกำหนดให้, หรือหน้าที่ตามที่พระเป็นเจ้าต้องการ, หน้าที่ตามที่พระธรรมจะประสิทธิ์ประสาทให้.

การที่ยกเอา สิ่ง ๓ สิ่ง มาพูดพร้อม ๆ กัน คือ ธรรมชาติ อย่างหนึ่ง พระเจ้า อย่างหนึ่ง พระธรรม อย่างหนึ่ง นี้ก็มีประโยชน์อยู่ไม่น้อย หรือว่า จำเป็นอยู่ไม่น้อย ที่จะต้องพูดพร้อม ๆ กันอย่างนี้. ถ้าผู้ใดสังเกตดูสักหน่อยเท่านั้น ก็จะเข้าใจได้ว่า สิ่งทั้ง ๓ นี้ โดยหัวใจ หรือโดยเนื้อแท้ ก็เป็นสิ่งเดียวกัน นั่นเอง; เพียงเราแยกให้ความหมายกันไปคนละทาง ตามที่ว่าพวกไหน หรือพวกที่ถือศาสนาไหน ได้รับคำสั่งสอนให้ยึดถือกันมาอย่างไร. ความเกี่ยวข้องกันระหว่างสิ่งทั้งสามนี้ ได้เคยบรรยายไว้ในที่หลาย ๆ แห่ง แล้วก็มีการพิมพ์ไปแล้วด้วย แต่ก็ยังอาจจะพร่าไป.

ควรรู้จักธรรมชาติว่าเป็นพื้นฐานของสิ่งทั้งปวง

บัดนี้อยากจะพูดให้รวบรัดสั้น ๆ ว่า ธรรมชาตินั้นก็คือ สิ่งที่เป็นพื้นฐานของสิ่งทั้งปวง หรือเป็นตัวสิ่งทั้งปวง ซึ่งเป็นพื้นฐานทั้งหมด. คำว่า ธรรมชาติ ก็มีความหมายกว้าง มีหลายประเภทจำแนกกันไม่ไหว; แต่มีใจความสำคัญ ก็สักว่ามันเป็นธรรมชาติ ที่มันต้องเป็นอย่างนั้น ที่มันจะไม่เป็น

อย่างอื่น, ไม่เป็นอย่างอื่นที่ผิดไปจากความเป็นอย่างนั้น อย่างนี้เรียกว่าเป็น
 ธรรมชาติแล้วใครไปเปลี่ยนแปลงมันก็ได้ ใครจะไปแต่งตั้งถอดถอนมันก็ได้.

พระพุทธเจ้าท่านตรัสรู้ ก็ตรัสรู้ เรื่องที่เกี่ยวกับตัวธรรมชาตินั้น,
 เกี่ยวกับกฎของธรรมชาตินั้น ๆ, เกี่ยวกับหน้าที่ ที่มนุษย์จะต้องปฏิบัติ
 ตามกฎของธรรมชาตินั้น ๆ, แล้วเกี่ยวกับผลที่ได้รับมา เป็นการบรรลु
 มรรค ผล นิพพาน; เหล่านี้ไม่มีเรื่องอะไรที่ไม่ใช่ธรรมชาติ. สิ่งสุดท้าย คือ
 นิพพานก็ยังเป็นสภาวะธรรมชาตินั้นเอง, และเป็นธรรมชาติโดยความหมาย
 เกี่ยวกันกับสิ่งทั้งปวง คือ เป็นธรรมชาติ ไม่อาจจะเป็นตัวตน หรือเป็นของตน
 ให้แก่ใครได้ อย่างนี้; นิพพานมีความอิสระเฉียบขาดอยู่ในตัวมันเอง อย่างนี้.

คำว่า “ธรรมชาติ” นี้ ถ้าจะกล่าวกันอีกทีหนึ่ง ก็เป็นคำที่มีลักษณะ
 เป็นไปในทางวิชาการฝ่ายวิทยาศาสตร์; หากแต่ว่านักวิทยาศาสตร์ปัจจุบัน
 ไม่สนใจกับธรรมชาติส่วนลึก ที่เป็นนามธรรม หรือกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับ
 นามธรรม ไปสนใจแต่เรื่องวัตถุ กฎเกณฑ์ของวัตถุ เพื่อประโยชน์ทางวัตถุ
 แล้วก็เพื่อประโยชน์ทางเนื้อหนังของตัวเอง ฉะนั้นจึงรู้จักธรรมชาติน้อย. ส่วน
 ธรรมชาติทั้งหมดนั้นมีกฎเกณฑ์คล้าย ๆ กัน คือเป็นไปตามธรรมชาติ แล้วไม่ยอม
 ให้ใคร; คนต้องแก้ไขให้ถูกต้อง ต้องจัดการให้ถูกต้อง จึงจะเอามันมาใช้เป็น
 ประโยชน์ได้ ไม่ใช่ว่า เราจะบังคับเอาได้ตามชอบใจ.

อย่าเข้าใจผิดหลบลับตาว่า การที่เราเอาธรรมชาติต่าง ๆ ในแผ่นดิน
 ในโลกนี้มาใช้ทำรถ ทำเรือ ทำอะไรต่าง ๆ นั้น เราชนะมัน หรือว่าเราจัดการ
 กับมันได้ เปลี่ยนแปลงมันได้; ถ้าใครคิดอย่างนี้ ก็ให้เข้าใจเสียทีว่า มันเป็น
 ความคิดที่ตัน ๆ เกินไป หรือธรรมดากินไป. ตัวเราต้องทำให้ถูกต้องตามกฎของ

ธรรมชาติ จึงได้สิ่งนั้น ๆ มาตามที่ตัวต้องการนั้น อย่าไปเข้าใจว่าเราชนะมัน ; ถ้ามองให้ลึก ธรรมชาติฝ่ายธรรมะ ฝ่ายนามธรรมนั้นแล้ว ยังจะต้องรู้สึกว่ามีชนะเรามากกว่า, มันทำให้เราเป็นบ่าวเป็นทาส เป็นข้าของมันในที่สุด.

ที่เราคิดว่า เราทำลายธรรมชาติหมดสิ้น ร้อยหรือลงไปทุกที ถ้าคิดอย่างนั้นมันคงจะโง่งอยู่เกินครึ่ง คือธรรมชาติมันเปลี่ยนแปลงได้ และมันจะเปลี่ยนแปลงเป็นไปอย่างไร ก็ยังอยู่ในรูปของธรรมชาติอยู่นั่นเองแหละ และตัวความเปลี่ยนแปลงนั้น ก็ยังเป็นธรรมชาติอยู่ด้วยเหมือนกัน.

นี้ให้รู้จักคำว่า ธรรมชาติ ในฐานะที่ว่า เป็นสิ่งที่อิสระ หรือเด็ดขาด เฉียบขาด มีกฎเกณฑ์อะไรของมันเอง ; ฉะนั้นมันจึงมีอำนาจ เราก็เกี่ยวข้องกันอยู่กับสิ่งนี้อย่างใกล้ชิด หรือว่าเกินยิ่งไปกว่าใกล้ชิด เพราะว่าทั้งเนื้อทั้งตัว ร่างกาย จิตใจ อะไรของเราทั้งหมดทั้งสิ้น แม้แต่วิญญาณที่เราเรียกกันนั้น มันก็ยังเป็นธรรมชาติอยู่นั่นเอง. แล้วเราจะไม่สนใจกับธรรมชาติ หรือกฎเกณฑ์ของธรรมชาติอย่างนี้ ก็ไม่มีทางที่จะทำอะไรให้ถูกต้องได้ ; แม้จะพยายามให้สุดความสามารถ กระทั่งตายไป ก็คงจะตายเปล่า ไม่สามารถเอาประโยชน์จากธรรมชาติได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในทางจิตใจ หรือทางวิญญาณ.

หน้าที่ ตามที่ธรรมชาติกำหนดให้ เป็นอย่างไร

เอาละ ทีนี้ เราก็จะดูกันต่อไปถึงข้อที่ว่า **หน้าที่ตามธรรมชาติ กำหนดให้มัน เป็นอย่างไร.** เราไม่มีเวลาพอที่จะพูดกันทุกอย่าง ทุกแง่ ทุกมุม เรามีเวลาเพียงจะพูดกันเฉพาะที่มันเป็นปัญหา หรือที่กำลังเป็นปัญหา เฉพาะหน้าอยู่.

เรารู้กันหรือยังว่า ธรรมชาติมันทำให้เราเกิดมา ทั้งที่เราไม่ได้ตั้งใจจะเกิด ไม่มีเจตนาจะเกิด ; ธรรมชาติมันแหละเป็นสิ่งที่ทำให้เราเกิดมา. ใครจะ

ไปมองขึ้น ๆ ผิว ๆ เฝิน ๆ ว่า เกิดมาเพราะพ่อแม่ เพราะความต้องการของพ่อแม่ อย่างนั้นก็ยิ่งถูกแต่ผิว ๆ ; ธรรมชาติยังลึกกว่านั้น มันเป็นเหตุทำให้พ่อแม่ทำให้เกิดมา โดยเฉพาะอย่างยิ่งทางจิตใจ ซึ่งเป็นสิ่งที่ลึกลับที่สุด แล้วอธิบายยาก.

ขอให้รู้ไว้เถิดว่า **ธรรมชาติส่วนจิตใจนั้นแหละ ที่บันดาลอะไรให้เป็นไปอย่างใหม่ที่สุด** อย่างแปลกประหลาดที่สุดในโลกนี้. เราไม่ได้ตั้งใจจะเกิด แล้วก็ไม่รู้จักตัวเราด้วยซ้ำไป แต่แล้วธรรมชาติก็จัดการ จัดแจง ประู่งแต่ง อย่างนั้นอย่างนี้ จนเกิดมาเป็นคน มานั่งกันอยู่ที่นี่ อย่างนี้ได้.

หน้าที่ตามธรรมชาติ หรือที่ธรรมชาติกำหนดให้ นั้นก็มีอยู่เป็น **ธรรมดา** หรือตามธรรมชาตินั้นอีกเหมือนกัน ; ใครจะไม่รู้ก็ได้ ไม่รู้ก็ทำผิด ธรรมชาติ แล้วก็มีทุกข์ไปก็แล้วกัน จะแก้ตัวว่าไม่รู้ แล้วจะไม่เป็นทุกข์ ก็ไม่มีทางที่จะเป็นไปได้. ฉะนั้นจึงสมควรที่จะต้องศึกษาให้รู้. ธรรมชาติมีหน้าที่ให้เรา โดยที่เราไม่รู้ เป็นความรับผิดชอบของเราต่างหาก ที่จะทำให้รู้, เพราะธรรมชาติไม่ยอมให้แก้ตัว ไม่ให้หลีกเลี่ยง ไม่ให้บิดพริ้ว ; นี้เรียกว่า ธรรมชาติให้เกิดขึ้นมาแล้ว มีหน้าที่ ที่จะต้องทำให้ถูกต้องตามที่ให้เกิดมา.

ทีนี้ คุณง่ายๆ เที่ยวนั้นว่า **เราเกิดมาแล้วเป็นอย่างไรบ้าง ?** ที่เห็นได้ง่าย ๆ อย่างคร่าว ๆ แต่จริงที่สุด ก็คือ**ทำให้มีวัย** คือเวลาที่กำหนดไว้เป็นระยะ ๆ เรียกว่าวัย : วัยเด็ก คือเพิ่งเกิด หรือปฐมวัย, วัยผู้ใหญ่ เกิดได้พอสมควรแล้ว เรียกว่า มัชฌิมวัย, แล้วก็วัยชรา นี้จะสันการเกิดอยู่แล้ว ก็เรียกว่าปัจฉิมวัย. เมื่อวัยต่างกันอย่างนี้ หน้าที่มันก็ต่างกัน ฉะนั้นทุกคนจะต้อง **ปฏิบัติให้ถูกต้องตามวัยที่ธรรมชาติกำหนดให้ไว้.**

การ**ปฏิบัติตามวัย**นี้ก็มียาก พุทกันไม่หวาดไหว แล้วก็ไม่จำเป็นจะต้องพูดให้หมดทุกอย่างทุกประการ เอาแต่เพียงว่า เที่ยวนั้น เราเกิดมาเป็นมนุษย์

คือสัตว์ชนิดสูงสุดแล้ว ก็ต้องมีวัยอย่างมนุษย์; จะเอาอย่างสัตว์ไตรัจฉาน ในทุ่งนาเป็นหลัก ย่อมไม่ได้. เคี้ยวนี้เกิดมาเป็นมนุษย์ มีปฐมวัย มัชฌิมวัย บัจฉิมวัย ซึ่งพอเห็นได้ไม่ยากเลย ก็ปฏิบัติเสียให้ถูกต้อง; เช่นเด็ก ๆ จะปฏิบัติ เพียงให้ชีวิตรอด อย่างนี้ยังไม่หมด มันยังมีหน้าที่สูงกว่านั้น คือต้องปฏิบัติทาง ธรรมะด้วย.

เช่นว่า เมื่อเป็นเด็ก ก็ให้เป็นบุตรที่ดีของบิดามารดา เป็นศิษย์ที่ดี ของครูบาอาจารย์ ให้เป็นเพื่อนที่ดีของเพื่อน ให้เป็นพลเมืองที่ดีของ ประเทศชาติ กระทั่งให้เป็นพุทธมามกะที่ดีของพระพุทธเจ้า; เพียงเท่านี้ ก็ถึง ๕ อย่างแล้ว : เป็นลูกที่ดี เป็นศิษย์ที่ดี เป็นเพื่อนที่ดี เป็นพลเมืองที่ดี เป็นสาวกที่ดี นี้ใครบ้างที่จะไม่ยอมรับว่า เป็นหน้าที่. ถ้าจะไม่ยอมรับก็ได้ เหมือนกัน แต่แล้วก็ต้องไปเป็นวัวเป็นควายในทุ่งนา ทั้งที่สมรูปร่างเป็นคน, หรือเป็นสัตว์คู่ร้าย เป็นลิง เป็นเสือ เป็นอะไรไปตามเรื่อง ในเมื่อไม่ยอมรับ หน้าที่อันนี้.

สมยันทักจะมีคนไม่ยอมรับหน้าที่อันนี้หรืออย่างนี้ ไม่ยอมรับฟัง หน้าที่อย่างนี้ เป็นบุตรที่เลว เป็นศิษย์ที่เลว เป็นเพื่อนที่เลว ก็มีอยู่มาก แม้ ในรั้วของโรงเรียน ของมหาวิทยาลัย. ไปดูเอาเองก็แล้วกัน พูดยาก็เสียเวลา เพราะเป็นของเห็นได้ง่ายกันอยู่ทุกคนแล้ว. นี้ขอให้จำไว้แต่เพียงว่า ปฐมวัย ก็มีหน้าที่ ๕ ประการนี้.

ในชั้นมัธยมวัย ถ้าผู้ใดเป็นไปตามธรรมคาสาญญ ก็จะต้องเป็นบิดา มารดา คือ จะต้องมีการสมรส มีการรับผิดชอบในฐานะเป็นบิดามารดา; นี้ก็เกิด หน้าที่ขึ้นมาอย่างหนึ่ง ในฐานะที่เป็นพ่อแม่. ถ้าเป็นสักว่าพ่อแม่ ด้วยเหตุที่ว่า

ทำให้บุตรเกิดออกมาอย่างนี้ มันก็ไม่ดีไปกว่าสัตว์กลางทุ่งนาเหมือนกัน; ยังจะมีหน้าที่ย่างอื่นอีก ที่เป็นพ่อแม่ที่ดี. พ่อแม่ที่ดีนั้น ถ้าถือตามหลักพุทธศาสนา อย่างน้อยก็จะได้สัก ๓ อย่าง คือว่า เป็นอาจารย์คนแรกของลูก แล้วเป็นพระพรหมของลูก แล้วก็พระอรหันต์ของลูก; อย่างน้อย ๓ คำนี้ควรจำไว้.

แม้ว่า เรายังเป็นบุตร แต่ถ้าไปในกาลข้างหน้า ก็จะกลายเป็นบิดามารดา พ่อแม่ที่ดีจะเป็นบูรพาจารย์ที่ดี เพราะไม่มีใครจะเป็นอาจารย์แก่เด็ก ก่อนพ่อแม่ไปได้. ไม่ต้องอธิบายก็เห็นกันอยู่ทุกคน ว่า พ่อแม่สอนอะไรให้ตั้งแต่อนอนแบอยู่ในเบาะ; แล้วสอนลึกลงกว่าครูที่โรงเรียน เพราะว่าพ่อแม่อยู่ใกล้ชิดตลอดเวลา. พ่อแม่ถ่ายทอดอุปนิสัยใจคอ กระทั่งถ่ายทอดตัวอย่างเป็นประจำวัน; นี้เรียกว่า เป็นอาจารย์คนแรก อาจารย์พื้นฐาน อาจารย์อันลึกซึ้ง. ถ้าอาจารย์ไม่ดี อาจารย์คนแรกนี้ไม่ดีแล้ว ลูกก็ดีไปไม่ได้ นี่เป็นส่วนหนึ่ง.

ที่นี่ยังมีคำว่า เป็นพระพรหมของลูกนั้น หมายความว่า เป็นผู้มีเมตตา กรุณา เป็นที่พึ่งพาของลูกอย่างไม่มีใครเสมอเหมือน นี้ไม่ต้องอธิบายก็เห็นกันอยู่; ถ้าไม่เห็นก็แปลว่า เป็นคนที่ไม่สำคัญ ไม่รู้สึกรับคุณของพ่อแม่. บิดามารดามีเมตตา กรุณา เหมือนกับพระพรหม ตามความหมายของคำว่า พรหม ก็เป็นที่พึ่งอาศัยแก่ลูกอยู่ตลอดเวลา อย่างนี้ ในพุทธศาสนาเรียกว่าพรหม.

คำสุดท้ายที่จะพูดในวันนี้ก็คือ เป็นอาหุเนชยบุคคลของลูก เป็นพระอรหันต์ของลูก เป็นที่ตั้งแห่งความเคารพ เป็นแดนให้เกิดบุญตามความหมาย

ของคำว่าพระอรหันต์ ผู้เป็น อาหุเนยบุคคล ปาหุเนยบุคคล แล้วแต่จะเรียก ; แต่ใจความสำคัญ ก็ว่าเป็นบุคคลสูงสุด ที่ลูกจะต้องเอาใจใส่ แล้วก็ทำให้ เกิดบุญแก่ลูกนั่นเอง.

คำว่า เป็นอาจารย์คนแรกก็ดี คำว่าเป็นพรหมก็ดี เป็นพระอรหันต์ ก็ดี ของลูก เหล่านี้ พระพุทธเจ้าท่านตรัส ไม่ใช่ว่าผมจะพูดเอาเอง ; ท่านยัง ได้ตรัสไว้มากกว่านี้ แต่ที่เอามาพูดให้ฟัง เท่าที่เห็นว่า อย่างน้อยที่สุด ๓ คำนี้ ก็สำคัญที่สุดแล้ว หรือพอแล้ว : ในมัชฌิมวัยมีหน้าที่ ที่จะต้องเป็นบิดามารดาที่ดี ถึงขนาดเป็นอาจารย์คนแรกของลูก เป็นพระพรหมของลูก เป็นพระอรหันต์ของลูก.

ทีนี้ฝ่ายคน มันโง่ ไปหาที่พึ่งที่อื่นโน้น ; *ไม่รู้ว่าจะพระพรหมอยู่ที่ไหน พระอรหันต์อยู่ที่ไหน หงษ์มีอยู่ที่บ้าน* อยู่กับตัว หรือท่านปฏิบัติหน้าที่ ของท่านอยู่ตลอดเวลา. ถ้าว่าเราจะมีชีวิตอยู่ยืนยาวไปถึงมัชฌิมวัย ก็จะผ่านหน้าที่ อันนั้นไปไม่ได้โดยที่ไม่ทำ ; มันต้องทำ ต้องผ่านไปโดยการกระทำ จึงจะเรียกว่า ทำหน้าที่ถูกต้อง ตามกฎที่ธรรมชาติกำหนดให้ อย่างหนึ่ง.

ในชั้นมัชฌิมวัย เป็นคนแก่ เป็นคนแก่ คุณตา คุณทวด อะไรก็สุดแท้ ก็ยังมีหน้าที่สูง ที่พิเศษประเสริฐยิ่งขึ้นไป สมกับความเป็นคนแก่, ไม่ใช่ว่าเป็น คนแก่ แล้วก็หลงไหล งก ๆ เงิน ๆ ทำอะไรไม่ได้ เป็นภาระแก่ลูกหลาน นั้น เป็นคนแก่ที่ไม่มีแผ่นดินจะอยู่ เป็นคนแก่ที่ไม่ยอมรับหลักการ ในข้อที่ว่า ธรรมะนี้ เสมอด้วยแผ่นดิน. ถ้าเขายอมรับหลักการอันนี้มาตั้งแต่ที่แรก ตั้งแต่เป็นเด็กแล้ว คนแก่นั้นจะเป็นคนแก่ที่ยิ่งสมบูรณ์ไปด้วยสติปัญญา ; *แม้ว่าร่างกายจะทุพพลภาพลงไป แต่สติปัญญาก็ยังรุ่งเรืองแจ่มใส* ไม่หลงไหล เพราะว่า มีธรรมะ เป็นแผ่นดิน สำหรับอาศัยอยู่.

นี่ ขอให้เราไปคิดให้ถี่ ๆ เผื่อล่วงหน้าไว้ เพราะว่าจะต้องมาถึงเข้าวันหนึ่งในความแก่แน่. อย่าเป็นคนแก่ที่พินเพื่อน หลงไหล, อายุ ๘๐ ปีแล้วก็ไม่พินเพื่อน เหมือนกับที่พระพุทธเจ้าท่านตรัสเมื่อจะปรินิพพาน; นั้นเป็นสิ่งที่ลึกลับอยู่ ซ่อนเร้นอยู่. เพราะว่าคนเราจะถือเสียว่า ถ้าแก่เข้าแล้วก็ต้องพินเพื่อน ต้องหลงไหล นั้นเพราะว่าปล่อยไปตามธรรมชาติมากเกินไป จนเป็นคน ไม่มีแผ่นดินคือธรรมะสำหรับอยู่.

ถ้าคนแก่ ที่เขามีแผ่นดินเป็นธรรมะสำหรับอยู่แล้ว ก็จะอยู่อย่างที่มีอนามยัตติ หงทางกาย หงทางจิต และหงทางวิญญาณ คือทางสติปัญญา ก็เลยไม่พินเพื่อน, ก็มีโอกาที่จะอยู่ เป็นผู้ส่องตะเกียงในทางวิญญาณให้แก่ลูกหลาน เป็นที่ปรึกษาหารือ หรือแนะนำสั่งสอน ด้วยเรื่องที่ถูกหลานยังไม่อาจจะเข้าใจได้ เพราะเขาเพิ่งเกิดมา. คนแก่ทุกคนควรมี โอกาสเป็นดวงตะเกียงส่องทางวิญญาณให้แก่ลูกหลาน จึงจะเรียกว่า ได้ทำหน้าที่ตามที่ธรรมชาติกำหนดไว้อย่างสูงสุดสำหรับความเป็นมนุษย์.

เอาละ ที่นี้จะตายกันสักทีแล้ว ก็ให้ตายอย่างมีศิลป์ มีศิลปะ ใช้คำพูดออกจะนอกแนวไปหน่อย ว่าตายอย่างมีศิลป์; แต่มันเป็นความจริงอย่างยิ่งน้อยคนที่จะตายได้ อย่างมีศิลป์สำหรับการตาย เพราะว่ามันโง่ว่า ในความตายหรือในการตายนั้นไม่มีศิลป์ หรือจะเอาศิลป์ไปใช้กับความตายไม่ได้ แต่อย่างอื่นเขาเอาไปใช้ได้ ใช้ได้ตามชอบใจ หรือเกินไปเสียอีก.

เรื่องบ้า ๆ บอ ๆ เรื่องทางกามารมณ์ เรื่องอะไรต่าง ๆ นี้ เอาไปใช้อย่างมีศิลป์ แล้วก้าวมีศิลป์ แล้วก็ไปเป็นศิลป์ที่เลยไปจนเป็นบ้า เหมือนกับศิลป์ของศิลปินสมัยนี้ ยิ่งเป็นบ้า ก็ยิ่งไกลออกไปจากความเป็นประโยชน์กับทุกคน.

นี้ผมยอมให้เขาตำผม; แต่ก็ยังพูดอย่างนี้ตลอดเวลา ว่าศิลปะกำลังบ้า กำลังไกลออกไปจากความมีประโยชน์ ถ้าศิลปะแท้จริงมันต้องจำกัดอยู่ในวงที่มีประโยชน์อย่างงดงาม.

ตายอย่างมีศิลปะ ตายอย่างที่ในหลักธรรมถือว่าไม่ตาย คือตายอย่าง **ไม่ตาย** ไม่ต้องตาย อย่างน้อยก็ต้องตายอย่าให้เร็วกว่าสัตว์. ถ้าเราสังเกตดู จะเห็นว่า สัตว์เศรษฐกิจทั้งหลาย ตายไม่แลเลย ก็ไม่เป็นปัญหาอะไรมาก ไม่เป็นความยุ่งยากแก่ใคร ไม่มีอะไรบ้า ๆ บอ ๆ เหมือนกับมนุษย์สมัยนี้ ที่ตายอย่างตายยากเย็น ตายไม่มีระเบียบ ตายไม่มีศิลปะ. เมื่อจะตายอยู่แล้ว ก็ยังไม่ยอมให้ตาย ทำให้ลำบาก ทำให้ไม่มีระเบียบที่จะตาย คนจึงตายไปอย่างไม่มีสติ ทำกาละอย่างไม่มีสติ อย่างนี้เรียกว่าไม่มีศิลปะ.

พวกหมอก็คือเป็นต้นเหตุให้คนตายอย่างไม่มีศิลปะนี้ มากขึ้น; เขารู้กันแต่เรื่องทางวัตถุอย่างเดียว ไม่ยอมให้สิ้นสุดเรื่องทางวัตถุ ไม่เข้าไปในเขตของเรื่องทางจิตทางวิญญาณกันเสียบ้าง. **คนโบราณเขาตายอย่างมีศิลปะกว่าคนสมัยนี้** ซึ่งเจริญด้วยการแพทย์ประเภทที่ทำให้คนตายยาก หรือตายอย่างไม่มีสติ. ควรจะร่วมมือกันให้เขาได้ตายอย่างมีสติ ตามแบบโบราณ ให้ตายอย่างมีสติ อย่างมีศิลปะ; **นี่คือหน้าที่ที่เราจะต้องรับรู้อยู่**. นี้เรียกว่า ธรรมชาติกำหนดไว้มากมาย แต่ที่น่าสนใจ ก็มีอยู่อย่างนี้.

หน้าที่ตามพระประสงค์ของพระเป็นเจ้าเป็นอย่างไร

เอาละ **นี่หน้าที่ตามพระเจ้าของพระเป็นเจ้าประสงค์**. ใช้คำว่าพระเป็นเจ้าทำให้เกิดความหมายขึ้นมาอีกอย่างหนึ่ง น่ากลัว น่าเกรงขาม หรือน่าสนใจ; เพราะมีความกลัว จึงใช้เป็นโฆหารสมมติ ที่จะพูดเพื่อฟังง่าย และมีประโยชน์ชั้นสูงสุด. ถ้าเราจะมีหน้าที่ตามที่พระเป็นเจ้าประสงค์ เราจะต้อง

ทำตามที่พระเป็นเจ้าของเจ้าต้องการ เพื่อได้ ไปอยู่ร่วมกับพระเป็นเจ้าของเจ้า เป็นอย่าง
นรินทร์,

เมื่อพูดว่า “พระเป็นเจ้าของเจ้า” ในกรณีอย่างนี้ ก็หมายความว่า พระเจ้าของเจ้าที่
แท้จริง ไม่ใช่เจ้า ไม่ใช่พระเจ้าของเจ้า เหมือนที่ถือกันโดยมาก. พระเจ้าของเจ้า
ที่แท้จริง จะต้องเล็งถึงกฎที่เป็นของธรรมชาติก่อนสิ่งอื่น, แต่ถ้าพูดอย่างนี้
คนจำนวนหนึ่ง ประเภทหนึ่ง ไม่เข้าใจ. คนฉลาดเขาจึงพูดไว้ในรูปของพระเจ้าของเจ้า
หรือพระเจ้าของเจ้า ซึ่งมีลัทธิตายตัว เป็น dogma อย่างที่เขาเรียกกันในโหราศาสตร์
คือบทบัญญัติตายตัว, ไม่ให้แย้ง ไม่ให้วินิจฉัยอะไรกันอีกแล้ว ว่าต้องปฏิบัติ
ตามพระเจ้าของเจ้า เพื่อไปอยู่ร่วมกับพระเจ้าของเจ้าเป็นนรินทร์.

ถ้าพูดอย่างศาสนาคริสต์นิกาย พระเยซูคริสต์ ก็ว่า “ให้สละชีวิต แล้ว
ก็จะได้ชีวิต” หมายความว่า สละชีวิตอย่างธรรมดาสามัญเสีย เพื่อไปเอา
ชีวิตนรินทร์ ซึ่งไม่ตายอยู่ตลอดเวลา. ชีวิตธรรมาก็คืออย่างที่คุณธรรมเขา
ก็มีแว้วมาด้วยเรื่อง รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ อะไรนั้น แล้วก็เห็นแต่แก่สิ่งเหล่านั้น
นี่เรียกว่าชีวิตธรรม; อย่างนั้นมันเป็นชีวิตที่ตายอยู่ตลอดเวลา.

ถ้าใครฟังไม่เข้าใจ ก็อย่าโทษผมเลย โทษตัวเองดีกว่า ที่สนใจเรื่อง
อย่างนั้นน้อยเกินไป คือไม่เข้าใจคำพูดที่ว่า “ชีวิตชนิดที่ตายอยู่ตลอดเวลา” ซึ่ง
ก็ได้แก่ปู่คุณคนหนาไปด้วยกิเลส ที่หลงไหลอยู่แต่ในกองทุกข์ หรือในเหตุ
ให้เกิดทุกข์; น้อย่างนี้เขาเรียกว่า คนที่ตายอยู่ตลอดเวลา สำนักศาสนา
เขาใช้อย่างนี้.

โดยเฉพาะอย่างยิ่งศาสนาคริสต์นิกาย คำว่า “ตาย” นั้น หมายความว่า
มันผิดหมด แล้วก็มีความทุกข์. ต้องสละชีวิตธรรมตา อย่างนั้นเสีย จึงจะได้

“ชีวิตที่ไม่ตาย” คือเป็นนิรันดร. พุทโดยอุปมาถือว่า เหมือนกับว่า สละโลกอย่างหนึ่งเสีย แล้วก็ไปอยู่รวมในโลกเดียวกับพระเป็นเจ้า รวมกับพระเป็นเจ้า. ถ้าเราจะมีตัว อย่างของตัวที่มี ๆ กันนี้ คือตัวของกิเลส^๕ มันก็เข้าไปรวมกับพระเป็นเจ้าไม่ได้ มีอาการเหมือนอย่างว่า เหน้า กับ น้ำมันไปเขย่ารวมกัน มันไม่รวมกันได้. ถ้าว่าปุถุชนจะมีตัว ชนิดอย่างของปุถุชน มันก็ไม่อาจจะไปรวมกันกับตัวของพระเป็นเจ้าได้.

ที่เขาพูดอย่างมีตัว เขาสมมติเอาธรรมะ หรือสภาวะ ที่เป็นลักษณะเฉพาะของสิ่งนั้น ๆ ว่า เป็นตัว มีตัวชนิดอย่างของตัว ก็ไม่มีวันที่จะไปรวมกันกับตัวของพระเป็นเจ้าได้. ฉะนั้นหน้าที่ตามที่พระเป็นเจ้า คือสิ่งที่เราสมมติขึ้น เป็นสถาบันอันหนึ่ง ซึ่งยอมรับกันทั้งโลก^๕ แล้วเราจะต้องทำอย่างไร. หน้าที่นั้น ต้องทำตามพระเป็นเจ้า เพื่อได้ไปอยู่รวมกับพระเป็นเจ้า; ให้สลัดของเลว ๆ ^๕ ออกไปเสีย แล้วก็จะได้ของดียิ่งขึ้นไป จนถึงที่สุด หรือสูงสุด. พุทให้สนกว่านั้น ก็ว่า ให้สลัดตัวอย่างกิเลส^๕นั้นเสีย แล้วก็ไม่มีตัว อย่างที่ไม่มีมีกิเลส; เพราะของ ๒ อย่างนั้นมันตรงกันข้าม มันรวมกันไม่ได้.

หน้าที่ตามที่พระธรรมจะประสิทธิ์ประสาทให้เป็นอย่างไร

เมื่อพูอย่างนี้ ก็ขอให้เข้าใจว่า หมายถึงพระธรรมในพระพุทธศาสนา; ส่วนศาสนาอื่นในประเทศอินเดีย ที่เป็นเครือเดียวกันกับพระพุทธศาสนา ซึ่งมีความมุ่งหมายอย่างเดียวกัน แม้จะไม่อยู่ในระดับเดียวกัน หรือปฏิบัติไม่เหมือนกันโดยกิริยาอาการ แต่มุ่งหมายอย่างเดียวกัน ก็เรียกว่าธรรมในภาษานั้น. แล้วพอมานี้เป็นภาษาไทย เราเรียกว่า พระธรรม, เรียกว่าพระธรรมยังไม่จุใจ เราเติมเข้าไปอีกว่า “พระธรรมเจ้า”. พระพุทธเจ้า พระธรรมเจ้า พระสงฆ์เจ้า

จนไม่รู้ว่าจะเอาภาษาคำไหนมาพูด ให้สูงสุด ให้สมแก่ใจ ที่เราเคารพ นับถือได้.

ในที่นี้ เราเรียกว่า พระธรรมเฉย ๆ ก็พอ ตามที่พระธรรมจะประสิทธิ์ประสาทให้ หรือจะเรียกว่ากฎธรรมชาตินี้ หรือจะเรียกว่าพระเจ้าก็ได้; แต่ในศาสนาอย่างพุทธศาสนานี้ ไม่นิยมเรียกอย่างนั้น ก็เลยเรียกว่าพระธรรม. อย่างเช่นว่า มีพระธรรมเป็นที่พึ่ง, แล้วก็พระธรรมคือแผ่นดินนั้นแหละ พระธรรมคือแผ่นดินไปเสียทุกระดับ ตั้งแต่ระดับต่ำที่สุด จนกระทั่งระดับสูงสุด.

ธรรมะในพระพุทธศาสนานี้ ไม่ได้ต้องการให้ใครหนึ่ในโลก ทั้งโลกแล้วไปอยู่ที่ไหนก็ไม่รู้; คนที่พูดอย่างนี้โลกนั้นหลับหูหลับตาพูด เขาโง่ เขาไม่รู้ว่่า ทั้งโลกแล้วจะไปอยู่ที่ไหน แล้วก็ไม่ใช่วัตถุประสงค์อันแท้จริงของสิ่งที่เรียกว่าพระธรรม. พระธรรมไม่ได้ต้องการให้คนเราหนีโลกไปไหน แต่ต้องการให้อยู่ในโลกนี้ อย่างมีชัยชนะ หรือไม่เป็นคู่แข่ง ไม่มี ความทุกข์ ไม่มีอะไรที่ไม่น่าปรารถนา แล้วก็ไม่ต้องหนีไปไหน คือให้ต่อสู้อย่างมีชัยชนะให้ได้ในที่สุด; นี้ไม่ต้องพูดว่าหนีโลก หนีอะไรให้มากนัก.

สมมติว่า จะออกมาบวช อย่างนี้ ก็ยังอยู่ในโลก โดยวิธีหนึ่งที่จะชนะโลกให้ได้; เพราะคำว่า โลกนี้มันหมายถึงกิเลส หรือความโง่ ความไม่รู้ ความอะไรต่าง ๆ ที่มันติดอยู่ในจิตใจ. เมื่อมาบวชที่วัด ก็มาเป็นโลกที่วัดนี้อีก, ไปนั่งอยู่ในถ้ำในป่าคนเดียว มันก็มีโลกติดอยู่ในใจนั้นแหละ; หากแต่ว่า สถานที่อันสงบสงบบนนั้น, ในบางกรณีคือไม่ใช่ทุกกรณี, มันช่วยให้สะดวกในการที่จะต่อสู้กับกิเลส หรือต่อสู้กับโลก จนเอาชนะโลกให้ได้. ฉะนั้นขอให้ถือเป็นหลักเสียทีว่า อย่าพูดถึงการหนีโลกกันให้เสียเวลาเลย; พุทกันแต่ว่า จะเอาชนะโลกได้อย่างไร แล้วจะได้ไม่ลำบาก ไม่ต้องเที่ยวหนี, คนหนึ่ลำบาก มันมีความทุกข์หรือเป็นคนแพ้.

พระธรรมในพระพุทธศาสนา จะประสิทธิ์ประสาทสติปัญญา

ความรู้อะไรให้ ชนิดที่ว่าสัตว์ไม่ต้องพ่ายแพ้แก่โลก หรือสิ่งต่างๆ ในโลก หรือวิสัยโลกอีกต่อไป; ฉะนั้นเราต้องยอมรับหน้าที่อันนี้ สนองความประสงค์อันนี้ คือเราต้องยอมรับหน้าที่ ที่จะอยู่ในโลกนี้ อย่างมีชัยชนะ.

การที่จะอยู่ในโลกนี้ อย่างมีชัยชนะ จะต้องเรียนรู้เรื่องราวธาตุ ที่นี้ถ้ามองทางหนึ่ง การทำอย่างนั้นมันก็เหมือนกับการพัฒนาสิ่งต่างๆ ซึ่งอยากจะเรียกว่า ธาตุต่างๆ ที่มีอยู่แล้วในตัวเรา ให้เป็นผลิตผลอันสูงสุด ตามที่มันจะเป็นไปได้.

คำว่า “ธาตุ” ในพุทธศาสนา มีความหมายเฉพาะในพุทธศาสนา ไม่ใช่ธาตุอย่างที่เรียกกันทางฟิสิกส์ เคมี อะไรทำนองนั้น; ขอให้ไปหาเรื่องธาตุในพุทธศาสนาอ่านโดยละเอียด. ในที่นี้จะพูดแต่เพียงว่า มีธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม ธาตุอากาศ ธาตุวิญญาณ; แล้วก็ปรุงขึ้น เป็นธาตุตา ธาตุหู ธาตุจมูก ธาตุลิ้น ธาตุกาย ธาตุใจ; แล้วก็ธาตุภายนอกเข้าไปเกี่ยวข้องกับธาตุภายใน คือ ธาตุรูป ธาตุเสียง ธาตุกลิ่น ธาตุรส ธาตุโผฏฐัพพะ ธาตุธัมมารมณ์ แล้วก็ยังมีกามธาตุ รูปธาตุ อรูปธาตุ, ยังมีสุขธาตุ ทุกขธาตุ โสมนัสธาตุ โทมนัสธาตุ อุเบกขาธาตุ; นี่เป็นธาตุพื้นฐาน อย่างนี้ให้ถือว่า เป็นสิ่งที่มีอยู่ตามธรรมชาติก่อน.

ต่อเมื่อได้เหตุได้ปัจจัย ผ่านมาทาง ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ นี้ ธาตุเหล่านี้มันจะปรุงตัวเป็นอายตนะ เป็นขันธ เป็นอะไรขึ้นมา; ถ้าเป็นไปในทางผิด เป็นบาป เป็นอกุศล ก็เรียกว่าไปในทางต่ำ ทางเลว; ถ้าเป็นไปในทางถูกต้อง มีญาณ มีสติปัญญาดับทุกข์ได้ ก็เรียกว่าเป็นไปในทางสูง. ฉะนั้น

ธาตุต่าง ๆ ที่มีอยู่ในมนุษย์มากมายนับไม่ถ้วนมันเหมือนกับวัตถุทิพย์ ที่มีอยู่ใน
ตัวคน; **ต้องพัฒนามันให้สูงขึ้น** หรือ develop มันให้สูงขึ้นมา ให้เป็น
ผลผลิตในอันดับสุดท้าย ระยะเวลาสุดท้ายที่มีค่าสูงสุด ตามที่มันจะเป็นได้.

อย่างเช่น ร่างกายนี้จะใช้มันทำอะไร? ถ้าจะใช้ให้มันทำหน้าที่เพียง
เรื่องกิน เรื่องกาม เรื่องเกียรติ นั้นมันจะสูงไปได้ถึงไหน; ควรจะให้มันได้
โอกาสเป็นสิ่งที่ทำอะไรได้มากกว่านั้น. *ภาษาศาสนา* เขาใช้คำว่า *ให้ร่างกาย*
นี้ได้เป็นวิหารของพระเจ้า; ถ้าพูดอย่างเราๆ ก็พูดว่า *ให้ร่างกายนี้เป็นโรง*
งานของพระธรรม คือให้มีพระธรรมเข้ามาเกี่ยวข้อง; แล้วก็พัฒนา หรือ
ผลิตธาตุอย่างธรรมดาต่างๆ *นี้ ให้เป็นสิ่งที่มีค่าสูงขึ้น* จนเป็น มรรค ผล
นิพพาน. นิพพานก็เรียกว่าธาตุ : นิพพานธาตุ สอุปาทิเสสนิพพานธาตุ
อนุปาทิเสสนิพพานธาตุ นี้ก็สักว่าธาตุ แต่ยังไม่ปรากฏ เพราะจิตไม่ถูกพัฒนา;
เราทำให้ปรากฏแก่ใจ นิพพานก็มาเป็นเรื่องใหม่ที่ปรากฏแก่ใจ.

สรุปความได้สั้น ๆ ว่า ในร่างกายของคนเราที่ยาวสักว่าหนึ่งเท่านั้น
แล้วยังเป็นอยู่ ยังไม่ตาย มีวัตถุทิพย์ มี material ต่าง ๆ นี้ครบถ้วน ที่จะ
พัฒนา หรือปรุง ให้มันเป็นผลิตผลสูงสุด เป็นมรรค ผล นิพพาน ได้.

ขอให้ยอมรับหน้าทอนนี้ สำหรับผู้ทูลสักว่า ธรรมะนั้นเสมอด้วย
แผ่นดิน; ขอให้เป็นที่ตั้งที่อาศัย สามารถทำให้มีนิพพานที่นี้ เคียงข้าง และมีตลอด
เวลา คือให้มีความเห็นไม่เป็นทุกข์ ซึ่งเป็นความหมายของคำว่า นิพพาน.
จะเป็นนิพพานระดับไหนก็ตามใจ แต่ก็ต้องเป็นนิพพานขั้นต้น ๆ ไปก่อน ก็ยังไม่
จริง ยังกลับไปกลับมาได้, หรือยังต่ำอยู่; แต่ให้ปรากฏที่นี้ เคียงข้าง รักษา
ไว้ตลอดเวลา; แล้วนิพพานนั้นก็ค่อยคงรูป อยู่ตัว ไม่เปลี่ยนแปลงยิ่งขึ้น.

ตอนแรก ๆ เราไม่มีสติสัมปชัญญะพอ ก็รักษานิพพานไว้ไม่ค่อยได้ ล้มลุกคลุกคลานไปเรื่อย ๆ ; แต่ถึงอย่างนั้นก็ยังดีกว่าคนประเภทหนึ่ง ซึ่งไม่รู้จักกับความเย็นเสียเลย มันร้อนอยู่ตลอดเวลา. **ถ้ารู้จักความเย็นได้เสียบ้างเมื่อไร ก็เรียกว่ามีนิพพาน ;** เพราะคำว่านิพพาน แปลว่าเย็น. ความหมายเกี่ยวกับคำ ๆ นี้ ผมก็ได้เคยบรรยายไว้มาก แล้วก็ตีพิมพ์ไปมากแล้วเหมือนกัน ที่ว่านิพพานหมายความว่าอย่างไร.

นิพพานมีหลายระดับ : นิพพานของถ่านไฟก็มี นิพพานของสัตว์เทร็จจันก็มี นิพพานของมนุษย์ก็มีหลายระดับ. นับตั้งแต่ครั้งที่ยังโง่งมอยู่ก็เอาอาการมรณมาเป็นนิพพาน, ต่อมาเอาฌานสมาบัติเป็นนิพพาน, ต่อมาถึงยุคพระพุทธเจ้า ก็เอาความที่หมดกิเลสสิ้นเชิงเป็นนิพพาน. นิพพานมีให้เลือกหรือมีต่อรองกัน มีสำหรับให้ต่อรองกันเท่าที่ความสามารถจะมีอยู่ในเวลานั้นอย่างไร แล้วเอาออกมาให้ได้ รักษาไว้ให้ติดต่อกันไป อย่าให้ขาดตอน ในที่สุดก็จะเป็นความเย็นที่ตายตัว ที่ไม่เปลี่ยนแปลงกลับเป็นความร้อน ; นี่ก็เป็นหน้าที่อันหนึ่ง ที่มนุษย์เราควรจะทำ จะตีสมกับคำว่า เป็นมนุษย์.

คำว่า **มนุษย์** แปลว่า**มีใจสูง, มนุสสยะ** หรือ **อุสสะ** อะไรก็ตาม ก็แปลว่า**มีใจสูง**. แม้แต่ทางไวยากรณ์จะแปลกันว่า เหล่ากอแห่งพระมนู พระมนูก็มีใจสูงอยู่นั้นแหละ. ฉะนั้นผู้ที่จะเป็นเหล่ากอของพระมนู คือต้นกำเนิดของมนุษย์ ก็ต้องมีใจสูงด้วยกันทุกคน จึงจะเป็นมนุษย์.

หน้าที่ตามพิธีกรรม หรือ**พระธรรม** จะประสิทธิ์ประสาทให้แก่เราที่มีอยู่อย่างนี้ ขอให้ช่วยไปคิดนึกดูให้ดี **คือไม่ต้องหนีโลก ;** เพราะว่ามีหน้าที่ที่จะเอาชนะโลก. เมื่อจะชนะโลกให้ได้ก็ต้องพัฒนาธาตุต่าง ๆ ที่ยังไม่มีความ

ให้กลายเป็นสิ่งที่มีค่าสูงสุด คือเป็นมรรค ผล นิพพานขึ้นมา; อย่าใช้ร่างกาย
นี้เป็นเครื่องมือ สักว่าเรื่องกามารมณ์ เรื่องกาม จนกระทั่งเนาเข้าไป.

หน้าที่ ๓ ประการ ควรปรับให้เข้ากัน เพื่อมีผลดี

หน้าที่ ๓ อย่างนี้ คือ หน้าที่ตามที่ธรรมชาติกำหนดให้ก็ดี,
ตามที่พระเป็นเจ้าจะประสงค์ก็ดี, ตามที่พระธรรมจะประสิทธิ์ประสาทให้ก็ดี,
คือสิ่งเดียวกัน. แต่การที่แยกพูดอย่างนี้ ก็เหมาะสมแก่ยุค แก่สมัย แก่ถิ่นที่
หรือความเป็นอยู่ของมนุษย์ในโลกนี้ ซึ่งมีต่าง ๆ กัน. เราคนไทย ใ้รับวัฒนธรรม
คือศาสนา มาจากหลายทิศหลายทาง หลายยุค หลายสมัย คือ หลายศาสนานั่นเอง;
ถ้าปรับเข้ากันไม่ได้ เอมาสำหรับทะเลาะวิวาทกัน แล้วก็วินาศด้วยความโง่
ของตนเอง; ไม่ใช่เป็นเรื่องที่ศาสนาทำให้เป็นอย่างนั้น แต่มันเป็นเรื่องของ
คนโง่ทำเอาเอง เพื่อความเป็นอย่างนั้น แล้วไม่ได้รับประโยชน์อะไรจากศาสนา
ไหนหมด ในโลกนี้.

หน้าที่สำหรับคนเราก็มีอยู่อย่างนี้ เราต้องทำหน้าที่ แล้วผลก็จะ
เกิดขึ้นตามสมควรแก่หน้าที่ อย่างที่ว่ามาแล้วนั้น แล้วสิ่งนั้นมีค่า เกินค่า
สำหรับมนุษย์จะตราค่าได้.

เมื่อทำหน้าที่ให้ถูกต้องแล้ว เราจะได้มีความถูกต้องไปหมด นับทั้ง
แต่เป็นบุตรที่ดีของบิดามารดา, เป็นศิษย์ที่ดีของครูบาอาจารย์, เป็นเพื่อนที่ดีของ
มนุษย์ทุกคน อย่างนี้, กระทั่งเป็นพ่อแม่ที่ดี, เป็นคนแก่ที่เป็นดวงประทีป,
แล้วก็ตายอย่างมีศิลปะ ไม่เลวกว่าสัตว์เดรัจฉาน, ใ้ได้อยู่ร่วมกับพระเจ้า หรือมีชีวิต
นิรันตร หรือถึงพระนิพพาน ก็แล้วแต่จะเรียก แล้วก็ทีนี้และเตียนนี้ ตลอดเวลา
ทีนี้และเตียนนี้.

ชีวิตนิรันดรที่เราเห็นอยู่ง่าย ๆ ก็คือ **ที่^{๑๔}และที่^{๑๕}** ; เมื่อที่^{๑๔}และที่^{๑๕}ได้รับผลอย่างไร ถ้าสมมติว่าตายไปแล้ว จะยังมีโลกมีอะไรอีก ก็คงได้เหมือนกัน. ปัญหาสำคัญมันอยู่ตรงที่ว่า จักรการที่^{๑๔}และที่^{๑๕}ให้ถูกต้องอนาคตก็หมดปัญหาไปเอง คือจะเท่าเหมือนกัน ; เราทำความดีจนไม่ตกนรกที่^{๑๔}และที่^{๑๕}แล้ว ตายไปแล้ว ถ้านรกมี ก็ไม่มีตกนรกอีก.

ควรซักซ้อมตัวเองอยู่เสมอว่า มีสภาพอย่างไร

ในที่สุดก็อยากจะซักซ้อมความเข้าใจของตัวเองด้วยกันทุกคน เช่น จะถามว่า เรากำลังเป็นอย่างไร ? ในเวลานี้เรากำลังเป็นอย่างไร ? ไม่ต้องการคำตอบที่ว่า เป็นนักเรียน เป็นนิสิต เป็นนักศึกษา หรือเป็นอะไรทำนองนั้น ; แต่ต้องการจะทราบภาวะจิตใจในภายใน หรือสถานะทางวิญญาณ ทางสติปัญญาที่แท้จริงนั้น ว่ามันกำลังเป็นอย่างไร ? เรากำลังคิดอะไรอย่างไรจึงทำอย่างนี้ ? กำลังชวนชวชวยอย่างนี้ เพราะเราคิดอย่างไร ? จะได้เป็นเครื่องทดสอบตัวเองว่า มันสูงหรือต่ำ หรือว่าถูกก็มากน้อย.

ถ้าเราขยันคิด หรือพิจารณาทบทวนอยู่ว่า เรากำลังเป็นอย่างไร ? โดยเฉพาะอย่างยิ่ง คือเรากำลังมีสภาพทางจิตอย่างไร ? กำลังคิดอย่างไร ? รู้จักตัวเองว่าเกิดมาทำไมหรือเปล่า ? ถ้ารู้จักหรือมีคำตอบว่า เกิดมาทำไม ; ก็ดูให้ดีเสียก่อน ว่าเป็นคำตอบที่ถูกต้องหรือเปล่า ? ถ้าถูกต้อง มันถูกถึงที่สุดหรือเปล่า ? หรือจะถามว่า เกิดมานี้จะได้อะไร ถ้ายังตอบไม่ได้ ก็หมายความว่า ยังมีติด มีติดยิ่งกว่าคนตามอด เตียวนี้เรารู้จักสิ่งที่เรียกว่าโลกหรือเปล่า รู้จักอย่างถูกต้องหรือเปล่า.

โลก ในความหมายทาง ภาษาคน ก็หมายถึงแผ่นดินและสิ่งต่าง ๆ ที่กำลังระส่ำระสายกันอยู่ในโลกนี้ เรียกว่าโลกภาษาคน ; ส่วนโลกภาษาธรรม

นั้น เล็งถึงโลกที่มีความสงบด้วยธรรม. หรือจะพูดอีกทีหนึ่งให้ง่ายกว่านั้น ก็ว่าโลกภาษาคนหมายถึงเปลือกข้างนอก; โลกภาษาธรรมหมายถึงจิตใจ หรือ วิญญาณที่อยู่ข้างใน. และเราจัดการ กับสิ่งที่เรียกว่าโลกนี้อย่างถูกต้องดีแล้ว หรือยัง? เรารู้เรื่องสิ่งต่างๆ ทุกระดับหรือเปล่า? เช่นเรื่องโลกเป็นต้นนี้.

อย่างอื่นยังมีอีก สิ่งต่างๆ มีระดับที่เป็นวัตถุ ระดับที่เป็นจิตใจ กับ สถานะทางจิตใจ แล้วยังมีระดับวิญญาณ และสติปัญญา ทิฏฐิ ความคิด ความเห็น, ซึ่งจะง่าย ๆ ก็ต้องพูดว่า ทางกาย ทางจิต ทางวิญญาณ. อย่างน้อยที่สุด ต้องรู้จักปัญหาทางกาย คือร่างกายของเราไม่เป็นปกติสุข, แล้วก็รู้จักเรื่องทางจิต 'คือจิตของเราไม่มีสมรรถภาพ เป็นจิตอ่อนสมรรถภาพ, แล้วเรื่องทางวิญญาณก็คือว่า เราไม่มีสติปัญญาหรือความคิดเห็นถูกต้อง. ขอให้มองเห็นส่วนเล็ก ปัญหาทางวิญญาณเป็นปัญหาสุดท้าย ที่แก้กันไม่ค่อยจะได้ เพราะไม่รู้จักสิ่งที่เรียกว่าวิญญาณอย่างถูกต้อง.

เรารู้จักกันแต่เรื่องทางร่างกายกับจิต ยังไม่พอ; ต้องรู้จักเรื่องที่สูงกว่านั้น ผมเรียกว่าเรื่องทางวิญญาณ เพราะไม่มีคำอื่นจะเรียก ไม่มีความรู้จะไปเรียก ก็ขอเรียกว่า เรื่องทางวิญญาณไว้ทีก่อน. ทางกายหมายถึงทางเนื้อหนัง ทางจิต หมายถึงที่เป็นตัวคิดนึก ถ้าทางวิญญาณ หมายถึง สติปัญญา ความคิดเห็นที่ถูกต้อง.

ในที่สุดก็อยากจะพูดแต่เพียงว่า เตียวหนเห็นด้วยกับคำพูด ที่ใช้เป็นชื่อของคำบรรยายชุดนี้ว่า ธรรมะเป็นแผ่นดิน นเห็นด้วยหรือเปล่า คือ เห็นจริงหรือเปล่า? จะได้เข้ามาเกี่ยวข้องกับธรรมะ ให้ถูกเรื่องถูกราว ถูกวิธี ถูกวัตถุประสงค์. เตียวหนจะเป็นเรื่องต้นตุมันเสียมาก; ที่นั่นมีกลุ่มพุทธศาสตร์, ที่นี้ก็ต่อมกลุ่มพุทธศาสตร์, ที่โน่นก็ต่อมกลุ่มพุทธศาสตร์; มันก็ถูกแล้ว. แต่ถ้าทำอย่างต้นตุมัน ต้นตอ อย่างนี้ก็ไม่ไหว.

บางทีอยากจะพูดว่า ยิ่งหลับตาตื่นตุมกันไปเสียอีก ตื่นตุมทั้งลืมตา นกอยยังชั่ว; กลัวแต่ว่าจะหลับตาตุมมาตึกษารธรรมะ ศึกษาพุทธศาสนา อะไรต่างๆ อย่างที่บอกตัวเองว่า มันหุหุหุที่สุดแล้ว. ถ้าเป็นอย่างนั้นก็ตองเล็ก คือเล็กอาการอย่างนี้เสีย ต้องมีสติสัมปชัญญะ มีใจคอสงบระงับ ทำสิ่งเหล่านี้ ด้วยลืมตา, เรียกว่า “ลืมตา” ซึ่งเรามีความหมายคือ สติสัมปชัญญะ ความไม่ประมาท, หรือจะเรียกว่า “ความรู้เท่าถึงการณ์” ก็ได้.

นี่คือคำบรรยายในวันนี้ สรุปลใจความได้ว่า เราจะต้องทำหน้าที่ให้ ถูกตรงตามที่อะไรก็ได้ ที่เราจะยึดถือเอาเป็นหลัก, จะถือหลักธรรมชาตีกก็ได้ เป็นวิทยาศาสตร์ก็ได้, จะถือว่าเป็นเรื่องของพระเป็นเจ้าก็ได้, มันขลังศึกศึกศึกศึก เป็นเรื่องของศาสนาประเภทที่มีความขลังศึกศึกศึก เป็นเครื่องกระตุ้นเตือนใจไปในทางที่ดี. แต่ถ่าถ่าอย่างพุทธบริษัทแล้ว ใช้คำว่า ธรรมะ คำเดียวพอ มีความหมายกว้างขวางจนบรรยายไม่ไหว; รู้จักสิ่งเหล่านี้ถึงที่สุดแล้ว จะเห็นว่า เป็นสิ่งเดียวกัน แต่เขาจะตกแต่งประดับประดาให้แปลกออกไป ตามสมควรแก่ เวลา ยุค สมัย ถิ่น หรือประเทศ อะไรก็สุดแท้.

อย่าไปยึดมั่นในส่วนหลักการอะไรนัก มาถ่าถ่าอะไรเป็นปัญหาสำคัญที่สุดอย่างรีบด่วน นั้นแหละดี คือ มาถูกที่ตัวเองว่า กำลังเป็นอย่างไร จะแก้ไขมันอย่างไร รีบทำเสียให้ทันเวลา; เพราะว่าหน้าที่ย่อมมีผลสมควรแก่หน้าที่ แล้วผลนั้นมีค่าเกินกว่าที่มนุษย์จะตีค่าได้.

การบรรยายวันนี้พอสมควรแก่เวลา ขอยุติไว้แต่เพียงเท่านี้ก่อน.

มหิตลธรรม

- ๔ -

๔ เม.ย. ๑๗

หน้าที่ ตามแบบของพุทธบริษัท

ท่านนักศึกษา ผู้สนใจในธรรมทั้งหลาย,

ผมอยากจะบรรยายโดยหัวข้อที่ว่า ธรรมะนั้นเหมือนแผ่นดิน
อย่างที่แล้วซ้ำอีก. เรามีความรู้เรื่องธรรมะ เรื่องศาสนากันมากแ
มากมม จนเพื่อ คือ ใช้ประโยชน์อะไรไม่ค่อยจะได้ ทั้งๆ ที่รู้มาก;
เดี๋ยวนี้อยากจะเน้นในความหมายประเด็นใดประเด็นหนึ่ง ซ้ำแล้ว
ซ้ำเล่า ให้ชัดเจน ให้เห็นจริงในข้อนั้นให้มากที่สุด ธรรมะจึงจะเป็น
ประโยชน์ได้จริง. เดียวนี้มันพว้า, ที่แล้วมากก็พว้า, และกำลังจะ
พว้าๆ สลัวๆ ต่อไปอีก; เพราะว่าจะไม่พยายามที่จะทำความเข้าใจกัน
ให้ชัดเจนในแง่ใดแง่หนึ่ง.

ทำความเข้าใจเรื่อง ธรรมะนั้นเหมือนแผ่นดิน อีกครั้ง

บางคนจะพูดกันโดยหัวข้อใหญ่ๆ ที่ว่า ธรรมะนั้นเหมือนแผ่นดิน ให้รู้จักเห็นประโยชน์ของธรรมะ จะได้เห็นความจำเป็นของธรรมะ หรือสนใจธรรมะให้ยิ่งขึ้นไป จะได้รักธรรมะ.

ที่จริงคำว่า “ธรรมะ” คำเดียวมันมันพอ แต่มันมีแง่มุมต่างๆ ให้เราศึกษา แล้วเราก็จับใจความสำคัญไม่ค่อยจะได้ มันจึงพรว้า. ขอให้ทำในใจไว้เสมอว่า เราจะต้องมีธรรมะในลักษณะเหมือนกับแผ่นดิน ; เพราะว่า ถ้าเราไม่มีแผ่นดิน เราก็อยู่ไม่ได้. ไม่มีที่อยู่ ไม่มีที่อาศัย ไม่มีที่อาศัยแล้ว ก็ไม่ต้องทำอะไรกัน ; มันก็เท่ากับตาย หรือยิ่งกว่าตาย.

ครูบาอาจารย์เขาเคยอุปมากันมากมาย เกี่ยวกับธรรมะ ว่า ธรรมะนั้นเหมือนกับอาหาร ธรรมะเหมือนกับเครื่องนุ่งห่ม ธรรมะเหมือนกับที่อยู่อาศัย ธรรมะเหมือนกับยาแก้โรค คือ บัจฉัย ๔ ที่เรารู้จักกันดี.

ธรรมะเหมือนกับอาหาร ก็เกี่ยวกับอาหารทางจิตใจ ถ้าจิตใจไม่มีอาหาร มันก็ไม่เป็นจิตใจ ไม่เป็นจิตใจอย่างมนุษย์ ที่จะมีความสุขสงบสุขได้.

ธรรมะเหมือนกับเครื่องนุ่งห่ม ก็คือ ไม่มีธรรมะก็จะเหมือนกับคนเปลือยกาย คือคนไม่ละอาย ; ต่อเมื่อมีธรรมะ เราจะมีเครื่องปกปิด ไม่ทำสิ่งที่ควรละอายนั้นเปิดเผยออกมา. นี่ธรรมะเหมือนกับเครื่องนุ่งห่มปกปิดร่างกาย ไม่เปิดเผยส่วนที่ควรละอาย.

ธรรมะเหมือนกับที่อยู่อาศัย ก็เพราะจิตใจนั้นต้องมีที่พักผ่อน มีที่อาศัย มีที่ซ่อนเร้นจากสิ่งที่เบียดเบียนจิตใจ ; กล่าวคือ ธรรมะ เหมือนกับห้องหับสำหรับจิตใจจะได้อยู่อาศัยได้.

ธรรมะเหมือนกับยาแก้โรค นั้นเห็นได้ไม่ยาก แต่ว่ามันเป็นโรคทางจิต หรือโรคทางวิญญาณ.

เดี๋ยวนี้ผมอยากจะพูดให้เห็นในข้อที่ว่า **ธรรมะเหมือนแผ่นดิน** ให้กินความได้หมด หรือให้ใกล้ซึ้งยิ่งขึ้นไปอีก; หมายความว่า **แผ่นดินนี้** ได้ให้อาหาร ให้เครื่องนุ่งห่ม ให้ที่อยู่อาศัย กระทั่งให้ยารักษาโรค : เพราะว่าเราเอามาจากแผ่นดิน เราเพาะปลูกขึ้นมาจากแผ่นดิน สิ่งเหล่านั้นมันงอกงามอยู่ในแผ่นดิน. คำว่าแผ่นดินนี้ควรจะถือว่า มีใจความกว้างขวางที่สุด; แต่ที่สำคัญที่สุดก็คือว่า **ถ้าไม่มีแผ่นดินแล้ว ก็ไม่รู้ว่าจะอยู่บนอะไร** มันก็จะพลัดตกตายหมด. **ขอให้สนใจธรรมะในแง่เงินจันทลอกเวลา** ที่จะพูดจากันทีนี้.

ในครั้งแรก ก็พูดถึงว่า **ธรรมะนั้นเชื่อมด้วยแผ่นดิน** พอสมควรแล้ว การจัดการกับแผ่นดินนั้นคือหน้าที่ หน้าที่ก็คือธรรมะอีกนั่นแหละ ธรรมะในแง่ที่เป็นหน้าที่ แผ่นดินคือธรรมะ จัดการกับแผ่นดินนั้นคือหน้าที่ **ธรรมะในฐานะเป็นหน้าที่** หน้าที่นั้นมันจะมีผลโดยสมควรแก่หน้าที่ ผลก็คือธรรมะอีก ธรรมะในฐานะที่มันเป็นผล.

หน้าที่ตามแบบพุทธบริษัท คือ การปฏิบัติธรรม เพื่อความรอดอยู่ได้

วันนี้จะว่าโดยหวัช้อย่อยที่ว่า **หน้าที่ตามแบบของพุทธบริษัท**; หน้าที่ก็คือธรรมะ ขยายความออกไปเป็นการปฏิบัติธรรมะ ปฏิบัติหน้าที่ แต่เป็นหน้าที่ตามแบบของพุทธบริษัท. หน้าที่นั้นมีหลายแบบ และแยกออกไปได้หลายแขนงหลายระดับ แต่ว่าทุก ๆ แขนง ทุก ๆ ระดับนั้นมีความมุ่งหมายในที่สุดอย่างเดียวกัน **คือความรอดอยู่ได้.**

คำว่า **ความรอดอยู่ได้** หรือความรอดเฉยๆก็ได้ มีความสำคัญมาก เรียกเป็นภาษาไทยไม่ค่อยขลังไม่ค่อยศักดิ์สิทธิ์ **เรียกเป็นภาษาบาลี** เรียกว่า **วิมุตติ - หลุดพ้น** นั่นก็เลยศักดิ์สิทธิ์; รู้จักในภาษาไทยเสียว่า **ความรอด** นี้ เป็นความหมายพิเศษ คือให้ถือเป็นคำบัญญัติเฉพาะคำหนึ่ง. ที่ว่ามีความสำคัญมากก็คือ ใช้คำนี้กันทุกศาสนา แม้ว่าจะเป็นภาษาอื่น ๆ ซึ่งแปลกหู แต่ความหมาย หรือใจความนั้นอยู่ที่ความรอด.

ชนชาติต่าง ๆ ในทวีปเอเชีย มีศาสนามากมายหลายศาสนา **ปลายทางของศาสนา คือความรอด**; ที่ไกลออกไปทางตะวันตก ก็ล้วนแต่ความรอด เพราะพระเจ้านั่นคือความรอด. บางทีก็ใช้คำว่าความรอดเฉยๆ **ในคัมภีร์ของพวกคริสเตียน จะพบคำว่า “ความรอด” เต็มไปหมด**; เช่นเดียวกับในพุทธศาสนาเรา จะพบคำว่า **ความหลุดพ้น ความรอด ความวิมุตติ** นี้พร่าไปหมด. **ขอให้จำไว้ ในฐานะเป็นคำที่ควรจะสนใจและประหลาดด้วย** จุดหมายปลายทางไปรวมกันอยู่ที่นั่น แม้ว่าจะตั้งต้นจากจุดที่ต่าง ๆ กัน ในลักษณะที่ต่าง ๆ กัน หรือหลาย ๆ ระดับ แต่ว่าจะไปพบจุดสุดท้ายที่ความรอด.

แต่ ถ้าเราจะขยับเข้ามาว่า **ความรอดนงมความหมายได้หลายแบบ** ทุกแบบ; แม้แต่รอดไปจากปัญหาเล็ก ๆ น้อย ๆ ก็ได้ : รอดจากความยากจน รอดไปจากความเจ็บไข้, รักษาหาย, หรือแม้ที่สุดแต่จะรอดตายอย่างธรรมดาสามัญ คือตายทางร่างกายนี้ ก็เรียกว่าความรอดได้; แต่ในทางศาสนานั้น เขาเล็งถึง**ความรอดทางวิญญาณ** ไม่ใช่เกี่ยวกับความตาย หรือไม่ตาย คือว่า **อยู่ที่นี้ไม่ตายนี้ดีกว่า** แล้วก็มีจิตใจที่รอดไปได้จากสิ่งที่มันผูกมัดตรึง หรือทรมาน.

คำว่า **“วิมุตติ หลุดพ้น”** ในพุทธศาสนานี้ **ไม่ต้องตาย ไม่ต้องรอด** ต่อตายแล้วจึงจะรอด เป็น ๆ อยู่นี้ก็รอดได้. บางทีจะไปอ่านพบถ้อยคำในศาสนาอื่น

ว่า รอคต่อตายแล้ว ตายแล้วรอด ไปอยู่กับพระเจ้า; ^{๕๕}นั่นต้องมี ^{๕๖}แต่นั้นเป็น
ถ้อยคำชั้นต้น ๆ เอาไว้สอนให้พวกที่เขาเชื่อว่า มันต้องเป็นอย่างนั้น. ^{๕๗}นี่เขา
ก็มุ่งหมายความรอดชนิดที่ไม่รู้จักตาย; มีจิตใจชนิดที่อยู่เหนือความตาย แล้วก็
อยู่ที่นี้ ก็เรียกว่ารอด.

นี่ คำว่า ความรอด หรือ ความหลุดพ้น หรือ วิมุติ ^{๕๘}นี้เป็นจุดหมาย
ปลายทางของหน้าที่ทุกอย่าง ตั้งแต่หน้าที่ของลูกเด็ก ๆ อดมือไปที่เดียว ซึ่งก็
ทำอะไรของตนไป ตามที่มันจะรอดจากสิ่งที่ต้องการจะรอด; เช่นว่า เรียนหนังสือ
ก็ต้องการให้รอดจากความยากลำบาก เพราะไม่รู้หนังสือ, ทำงานอาชีพ ก็เพื่อ
รอดจากความยากจน.

ที่นี้ ^{๕๙}หน้าที่ตามแบบของพุทธบริษัท ^{๖๐}จะเล็งกันในลักษณะไหน
แง่ไหน รูปไหน ? มันก็เพื่อความรอดในที่สุด. ^{๖๑}ฉะนั้นจึงถือว่า หน้าที่ตามแบบ
พุทธบริษัท มันครอบคลุมหน้าที่ทั้งหลาย ในบรรดาคำที่เรียกว่าหน้าที่. ขอให้
ทำหน้าที่ตามแบบของพุทธบริษัทให้ถูกต้อง ^{๖๒}ซึ่งจะเอามาพูดกันแล้วพูดกันอีก
อย่างซ้ำซาก; ^{๖๓}แต่ว่าจะขยายความให้มันกว้างออกไป ให้มันชัดเจนยิ่งขึ้น
เพื่อให้เข้าใจคำนี้ให้จนได้, จึงขอร้องให้พิจารณาอย่างละเอียด อย่าทำเล่น ๆ กับ
คำพุทธชนิดนี้.

หน้าที่ แบบ พุทธบริษัท

ต่อไป ^{๖๔}จะลองพูดกันถึงหัวข้อที่ว่า ^{๖๕}หน้าที่แบบพุทธบริษัท ^{๖๖}เป็น
อย่างไร คือ มันจะครอบคลุมได้กว้างขวางอย่างไร ? บางคนอาจจะยังไม่ทราบ
ความหมาย ของคำว่า “บริษัท” หรือ “พุทธบริษัท” ก็ได้, ^{๖๗}หรือเขา
ถือว่า ทราบความหมายนั้นแล้ว ตามที่รู้จักกันอยู่ว่า ^{๖๘}นั่นก็คือ ผู้ที่ถือพุทธศาสนา.

เรียนภาษาบาลีกันเสียบ้างในบางคำ ก็ดีเหมือนกัน. บริษัท แปลว่า **นั่งกันเป็นวงรอบ ๆ สิ่งใดสิ่งหนึ่ง**; บริ แปลว่า **รอบ**, ษัท แปลว่า **นั่ง**.

บริษัท ในบาลี แปลว่า **นั่งเป็นวงรอบ ๆ สิ่งใดสิ่งหนึ่ง**; **สิ่งนั้น** ต้องเป็นสิ่งที่สำคัญ หรือว่าเป็นวัตถุประสงค์ แล้วเราก็มานั่งพิจารณากัน โดยมี **สิ่งนั้น** เป็นวัตถุประสงค์. หรือไม่ต้องเป็นวัตถุก็ได้ เป็นอุทมคติอันใดอันหนึ่งเป็นหลัก, หรือความคติอันใดอันหนึ่ง, หรือวัตถุประสงค์ที่ปรารถนาอันใดอันหนึ่งก็ได้; แล้วก็มานั่งรอบ ๆ วัตถุประสงค์อันนั้น คือ นั่งพิจารณากันรอบ ๆ. คำนี้แม้จะเอามาใช้ในภาษาไทย เช่นตั้งบริษัทค้าขาย หรืออย่างไรก็ตาม คำนี้ก็ยังมีความหมายอย่างเดิม คือคนมาก ๆ เข้ามารวมกัน นั่งปรึกษาหารือกัน เพื่อวัตถุประสงค์อันใดอันหนึ่ง นั้นเรียกว่า บริษัท ตั้งบริษัท นี้ก็ตรงตามความหมายเดิม.

เดี๋ยวนี้เรามีคำว่า **พุทธบริษัท** ก็คือ **นั่งกันเป็นวงรอบ ๆ พุทธะ** พุทธะนี้ก็มีปัญหาหลายชั้นอีก : พุทธะของลูกเด็ก ๆ, พุทธะของผู้ใหญ่แล้วแต่ไม่มีการศึกษา ไม่มีการเห็นธรรมะ, กระทั่งถึงพุทธะของผู้ที่เห็นธรรมะแล้ว. พุทธะก็มีหลาย ๆ แบบ หลาย ๆ ลักษณะอีก ในที่นี้เราเล็งถึงพระพุทธเจ้าที่แท้จริงก็แล้วกัน : แท้จริง สำหรับคนแรกศึกษา, แท้จริง สำหรับคนที่ศึกษาพอสมควรแล้ว, แท้จริง สำหรับผู้บรรลุธรรมแล้ว; อย่างนี้ ความหมายก็ยังคงเดิม สำหรับคำว่า **พุทธะ** เพราะเขาเล็งถึงบุคคลที่ **รู้ หรือตน หรือเบิกบาน**.

คำว่า **พุทธะ** ในภาษาบาลีตามปกติ ที่ชาวบ้านใช้กันอยู่นั้น **หมายถึงการตื่นนอนคือไม่หลับ ไม่หลับไหล ตื่นนอนอยู่ไม่หลับไหล อย่างนี้, หรือว่าตื่นนอนก็ได้ นั้นแหละคือคำ ๆ นี้.** ต่อมากำรวมตาของชาวบ้านนั้น ค่อย ๆ เปลี่ยนมาเป็นคำทางศาสนา หรือเมื่อมีการ **รู้ธรรมะอันลึก** เอามาสอนมาพูด เขา

ก็ไม่ได้ตั้งคำใหม่ขึ้นมา เอาคำเดิมที่ชาวบ้านใช้พูดจากันมาใช้ แล้วก็ให้ความหมายไปในทางสูง คือทางจิต ทางวิญญาณ ดังเช่น คำว่า ถนน ก็เอาไปใช้เป็นชื่อมรรคมงคลแปด สำหรับปฏิบัติไปนิพพาน, คำว่า เย็นไม่ร้อน เอามาเป็นชื่อของนิพพาน, คำว่า ผู้ตื่นนอน นี้เอามาใช้เป็นชื่อของพุทธะ.

คำว่าพุทธะในทางศาสนา มีความหมายว่า ตื่นจากหลับ; หลับ คือโง่, คือไม่รู้, คืออวิชชา, คือกิเลส. สัตว์ทั้งหลายหลับอยู่ด้วยอวิชชา; เมื่อใครตื่นนอนขึ้นมาได้ คนนั้นเรียกได้ว่าเป็นพุทธะ, แล้วก็เป็นคนที่ไม่หลับ. ถ้าหลับอยู่ก็ไม่มีทางที่จะรู้อะไรได้; ไม่รู้สักอะไรได้; เมื่อตื่นมาแล้ว ก็รู้สึกได้ คือ เป็นผู้ส่วนที่เบิกบาน สดใส แจ่มใส เป็นสุข. ตื่นนี้เป็นความหมายที่เลื่อนออกไปอีกทีหนึ่ง โดยถือว่าหลับก็ง่วงงวย หุบอยู่ ไม่เบิกบาน พอตื่นก็เบิกบาน.

นี่เราจะต้องรู้คำสำคัญคำนี้ ให้รู้สึกถึงรากของคำ คือภาษา ว่าพุทธะ หมายถึงตื่นจากหลับ. เอาคำธรรมตาไปใช้เป็นคำพิเศษ คือคำทางศาสนา มีความหมายทางจิต ทางวิญญาณ ที่สูงขึ้นไป จนเราเรียกกันว่า พระพุทธเจ้า. เรามักมีความเชื่อ มีความเลื่อมใส มีความอะไร สำหรับยึดมั่นถือมั่นไปเสียก่อน แต่ที่จะได้ศึกษาคำนี้โดยละเอียด; ฉะนั้นจึงไม่ค่อยรู้กัน ว่าโดยละเอียดหมายถึงอะไร, ในทางภาษาพูดหมายถึงอะไร, กระทั่งเป็นภาษาพิเศษ. อย่างที่พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า “ผู้ใดเห็นธรรม ผู้นั้นเห็นเรา, ผู้ใดเห็นเรา ผู้นั้นเห็นธรรม”. พุทธะ พระพุทธเจ้า^{๕๕}กลายเป็นธรรมไป เช่นนี้เป็นต้น.

ถ้าเป็นธรรม หมายถึงตัวธรรมไม่ใช่บุคคล ก็เป็นธรรมะสำหรับทำให้บุคคล ตื่นจากหลับ คือกิเลส นั่นอีก ที่ให้ดับกิเลสได้ ดับความทุกข์ได้;

ธรรมะนั้นแหละคือพุทธะ พุทธะนั้นแหละคือธรรมะ. ฉะนั้นจึงไม่หนีไป
จากความหมายของคำตามรากศัพท์ ของคำๆนี้ ที่ว่าผู้ตื่นนอน คือตื่นจากหลับ
คือกิเลส ก็คือผู้รู้ ผู้เบิกบาน.

ที่นี้ พุทธบริษัทเป็นศูนย์กลางล้อมรอบ ๆ พุทธะ ถ้าพูดทางวัตถุ
มันก็หมายความว่า ไปนั่งแวดล้อมรอบ ๆ บุคคลที่เรียกกันว่าพระพุทธเจ้า.
ถ้าถือเอาความหมายทางวัตถุอย่างนั้นมันก็ล้มเหลวหมด เป็นไปไม่ได้ คือไม่
มีพระพุทธเจ้ามาประทับให้เรานั่งแวดล้อม; ฉะนั้นความเป็นพุทธบริษัทก็มีไม่ได้
ก็เป็นการล้มละลายหมด.

เกี่ยวกันความเป็นพุทธบริษัทยังมีอยู่ได้; ฉะนั้นเราก็ต้องมีพุทธะ
มาอยู่ตรงจุดศูนย์กลาง ที่จะนั่งแวดล้อมได้ จึงคือธรรมะ. ธรรมะคือพุทธะ
พุทธะคือธรรมะ ก็เอาธรรมะเป็นจุดศูนย์กลาง หรือเป็นวัตถุประสงค์ที่จะนั่ง
ล้อมกัน เพื่อพิจารณาศึกษาอยู่เป็นประจำ เฟื่องผลปลายทางเป็นความรอด.

ความรอดก็เป็นธรรมะด้วยเหมือนกัน เป็นเครื่องช่วยให้มีความหวัง
ธรรมะคือความรอด ก็เป็นจุดศูนย์กลางสำหรับจะประสงค์มุ่งหมาย เข้าถึงให้ได้
พุทธบริษัทต้องมีความรู้สึกลึกคึกอย่างนี้ และพระพุทธเจ้าก็จะยังคงมีอยู่ให้
จนกระทั่งทุกวันนี้ หรือต่อไปข้างหน้า สำหรับคนจะได้นั่งแวดล้อม แล้วได้ชื่อ
ว่าเป็น “พุทธบริษัท”.

สมัยนี้เป็นพุทธบริษัทกันตามภาษาพูด ก็สักแต่ว่าปากพูด; แม้
ตั้งใจจะประพฤติปฏิบัติให้ดีกว่านั้น ก็ไม่รู้ว่าจะทำอย่างไร. ฉะนั้นขอให้มัจฉ
ใจมุ่งหมายที่จะอยู่รอบ ๆ จุดศูนย์กลางอันหนึ่ง คือธรรมะที่จะช่วยดับความ
ทุกข์ โศก ที่จะทรงบุคคลไว้ไม่ให้ตกไปในที่ชั่ว แล้วแต่จะขยายความออกไป.

ทำความเข้าใจ พุทธบริษัทกัน ให้ถูกต้อง

เรารู้จักคำว่า พุทธบริษัทกันเสียก่อน ซึ่งจะหมายถึงภิกษุ หรือ ภิกษุณี ก็ได้ จะหมายถึงอุบาสก หรือ อุบาสิกา ก็ได้, เรียกว่าพุทธบริษัท ๔ ตัวกันทั้งนั้น เป็นฆราวาสก็ได้ เป็นบรรพชิตก็ได้, ผู้หญิงก็ได้ ผู้ชายก็ได้, แม้สามเณรยังไม่เป็นภิกษุ ภิกษุณีก็ได้; เพราะว่าเขารวมไว้ในคำว่าภิกษุ หรือ ภิกษุณี. แต่ว่า เราจะถือเอาเพียงสักว่าชื่อสมมติอย่างนี้ ก็จะเป็นเรื่องสมมติอยู่เรื่อยไปว่า ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา เป็นพุทธบริษัท ก็โดยสมมติอย่างผิวเผินอยู่เรื่อยไป. ฉะนั้นภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา จะต้องทำอย่างไร ก็ทำอย่างนั้นแหละ จึงจะมีความเป็นพุทธบริษัทขึ้นมา.

ที่พูดมานี้เสียเวลาพูดถึงคำว่า พุทธบริษัทกันเสียหน่อยก่อน เพื่อจะารู้ว่า หน้าที่ตามแบบของพุทธบริษัทนั้นเป็นอย่างไร? คำตอบก็เหมือนกับกำปั้นทุบดิน ไม่มีทางผิด. เมื่อพุทธะแปลว่า ผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน; พุทธบริษัทก็คือผู้ที่ตั้งหน้าตั้งตา ทำตนให้เป็นผู้รู้ ผู้เบิกบาน ขึ้นมาอีกนั่นเอง. ถ้าอยากเป็นพุทธบริษัทกันจริงๆแล้ว ก็พยายามทำให้รู้ ให้ตื่น ให้เบิกบานขึ้นมาให้ได้จริงๆ; ที่แล้วมานั้นเป็นแต่ทะเบียน จดทะเบียนเป็นพุทธบริษัทกัน.

หน้าที่ตามแบบพุทธบริษัท ข้อแรกคือหน้าที่เกี่ยวกับคน

พุทธบริษัท ก็มีใจความว่า ให้รู้ ให้ตื่น ทำให้เบิกบาน; คำว่า เบิกบานนั้นเป็นคำที่น่าสนใจกว่า คือว่า น่าสนุก ฟังดูมันน่าสนุก. ผู้รู้ ผู้ตื่น นี้ก็ยังไม่น่าสนุก ต้องรู้หรือตื่นกันเสียก่อน จึงจะเบิกบานได้; ฉะนั้น จึงต้องปฏิบัติหน้าที่ :

ข้อที่ ๑ ทำให้รู้ ให้ตื่น ให้เบิกบาน

ให้ละเอียดลงไปอีก หมายถึงดับทุกข์

ความดับทุกข์เป็นเป้าหมายสำคัญ; รู้หรือตื่น ในขั้นนี้, แล้วก็
 ได้ผลเป็นความดับทุกข์. ถ้าดับทุกข์ไม่ได้ ไม่มีทางที่จะเบิกบาน. ขอให้
 มุ่งหมายไปถึงข้อที่จะดับทุกข์ให้ได้; แล้วใครมีความทุกข์อย่างไร จัดการ
 สะสาง แก้ไขให้มันดับให้ได้; เหมือนที่เรากำลังทำอยู่นี้ เวลานี้ ก็เป็นส่วนหนึ่ง
 ของการทำความดับทุกข์. อย่างน้อยที่สุด ก็เป็นขั้นต้นที่สุด คือศึกษาให้รู้ว่า
 จะดับกันอย่างไร พุทธบริษัทก็มีหน้าที่ที่จะดับทุกข์เป็นข้อแรก.

ข้อ ๒ ความเต็มเปี่ยม

หรือความสมบูรณ์แห่งความเป็นมนุษย์

อยากจะกล่าวไปตามหลักของจริยธรรม ที่เขาคิดกันไว้ดีแล้ว มันมีอยู่
 อีกคำหนึ่ง คือคำที่ว่า “ความสมบูรณ์” ความเต็มเปี่ยม หรือ ความสมบูรณ์
 นี้เป็นความหมายของพระอรหันต์. คำว่า เต็ม สมบูรณ์ หรือ perfect นี้
 เป็นความหมายของคำว่าพระอรหันต์, พระอรหันต์แปลว่า เต็ม หรือ สมบูรณ์
 ฉะนั้นหน้าที่ที่หลีกเลี่ยงความออกไปถึง การทำให้เต็มหรือสมบูรณ์ แห่งความ
 เป็นมนุษย์.

ถ้าพูดว่าเฉยวันยังเป็นคนที่ไม่สมบูรณ์ คือ เป็นคนที่ยังไม่เต็มความเป็น
 คน นี้ก็เป็นคำตำหนิร้ายแรงมาก; แต่ที่จริงมันก็เป็นอย่างนั้นแหละ จะตำหรือ
 ไม่ตำก็สุดแท้. เมื่อยังไม่รู้ ไม่ตื่น ไม่เบิกบาน นี้ก็เรียกว่ายังไม่เต็มอยู่แล้ว
 คือไม่เต็มคน ไม่เต็มความเป็นมนุษย์; ถ้าเต็มความเป็นมนุษย์ ก็เป็น
 พระอรหันต์ เท่านั้นเอง.

เที่ยวใครกล่าบอกตัวเองว่าเป็นพระอรหันต์บ้าง ? ก็แปลว่ายังไม่
 เป็นพระอรหันต์ ก็คือยังไม่เต็ม ; ฉะนั้น จะต้องทำความพยายามต่อไป
 ให้มีความเต็มแห่งความเป็นมนุษย์ในทางวิญญาณมากกว่า. ความเต็มไม่ได้หมายถึง
 ถึงทางเนื้อหนังร่างกาย แต่หมายถึงความเต็มในทางจิต ในทางวิญญาณ ; ในที่สุด
 ก็หมายถึงความรู้ที่เต็ม หรือการปฏิบัติที่เต็ม เมื่อได้รับผลของการปฏิบัติที่เต็ม
 คือความเป็นมนุษย์ที่เต็ม ก็อยู่ที่ตรงนั้น.

ถ้าใครรู้สึกว่าคุณค่าอย่างมาก เมื่อมีใครมาว่าเรา ว่ายังไม่เต็ม คนนี้
 ยังไม่เต็ม ; ก็ควรรีบทำเสียซิ ทำให้เต็มซิ. **ทุกๆ คนมีหน้าที่ ที่จะต้อง
 ทำให้ตัวเองเต็ม :** เต็มความเป็นมนุษย์ เต็มความเป็นคนก็ได้. เมื่อยังขาด
 อยู่ ยังไม่รู้อะไรอยู่ เรียกว่ายังขาดอยู่ ; เมื่อมีสิ่งใดที่เป็นความเต็มของความ
 เป็นมนุษย์ ก็จะต้องรีบทำส่วนนั้นสิ่งนั้น เท่านั้นก็พอ ไม่ต้องมากไปกว่านั้น ;
 ไม่ต้องมากไปกว่าความเต็มเปี่ยมของความเป็นมนุษย์ นอกนั้นมันพอๆ
 เหมือนกับว่าดวงอาทิตย์น่าน ที่มีคลื่นทะน่านก็ไม่ต้องการ เอาแต่เพียงที่เต็ม
 ทะน่านหนึ่ง นั้นเต็ม. ความเป็นมนุษย์ของเราก็เหมือนกับทะน่าน หรือ
 เครื่องวัดอันหนึ่ง ซึ่งเราจะต้องทำให้เต็ม.

ข้อ ๓ ทำหน้าที่เพื่อหน้าที่ให้เต็ม

ดูต่อไปอีก ถึงหน้าที่ที่ทำให้เต็มนี้ เรามีหลักจริยธรรมสากลมาใช้ได้ดี
 ต่อไปอีก คือ**ทำหน้าที่เพื่อประโยชน์แก่หน้าที่ นั้นแหละคือเต็ม.** ถ้าทำ
 หน้าที่นั้นนี้ เพื่อตัวกู - ของกู ก็เพราะว่า นั้นมันยังหิวอยู่ใช่ไหม ? ถ้าทำอะไร
 เพื่อตัวกู - เพื่อของกู แสดงว่าคน ๆ นั้นยังอยากอยู่, มีความอยากอยู่ ก็คือมี
 ความหิวอยู่ ; แล้วคนที่หิวอยู่มันจะเต็มอย่างไรได้. **คนที่เต็ม ก็ต้องไม่อยาก
 ไม่หิว ;** เพราะฉะนั้น จึงไม่ได้ทำอะไรเพื่อตัวกู - ของกู.

การกระทำเพื่อตัวกู - ของกู - **ของกู** **ไปนิพพานไม่ได้** เพราะว่าเป็นไปเพื่อนิพพานนั้น ต้องดับเสียซึ่งตัวกู - ของกู จึงจะบรรลุถึงระดับของนิพพานได้; จะเอาตัวกู - ของกูไปเข้านิพพานด้วย ทำไม่ได้, ต้องไม่ทำเพื่อตัวกู - ของกู มันจึงจะเต็ม. ฉะนั้นเขาจึงใช้คำว่า **ทำหน้าที่เพื่อหน้าที่**, ตามหน้าที่, ด้วยจิตใจ **ทรู ททน ทเบิกบาน**; ถ้าหิวจิตใจจะไม่เบิกบาน.

ถ้าพูดกันให้เข้าใจง่ายๆ ก็ว่า **ถ้าใครหิวอยู่ คนนั้นก็เบิกบานไม่ได้.** หน้าที่ชดหน้าเขี้ยวอยู่ หรือกระสับกระส่ายอยู่ อย่างนี้ยังหิว; ถ้าสติขึ้นเบิกบาน ก็ต้องไม่หิว. ฉะนั้นคนนั้นจึงไม่ได้ทำเพื่อตัวกู - เพื่อของกู; แต่ว่าทำหน้าที่ตามหน้าที่ เพื่อหน้าที่ ก็เป็นเรื่องของพระอรหันต์อีกนั่นแหละ. **คนททำหน้าที่เพื่อหน้าที่ โดยบริสุทธิ์สมบูรณ์แท้จริง ก็มีแต่พระอรหันต์;** นอกนั้นก็เบียดเบียน ผู้พยายาม ผู้บังคับ เจตนาจะบังคับฝึกฝนตนเอง ให้ทำหน้าที่เพื่อหน้าที่ คืออย่าเพอกิเลส อย่าเพอบาป เพ้ออะไรต่างๆ.

เราไม่ค่อยจะเข้าใจคำว่า ทำหน้าที่เพื่อหน้าที่ โดยที่มีคนถามว่า ถ้าไม่ทำเพื่อตัวเราแล้วจะไปทำไมกัน? ไปตามกันเสียอย่างนี้. ถ้าพูดว่า **ทำด้วยจิตว่าง เพื่อหน้าที่** ฉะนั้นเขาไม่เข้าใจ **นี้ก็ควรจะศึกษาให้เข้าใจว่า ทำหน้าที่เพื่อหน้าที่แล้ว ไม่มีตัวกู ไม่มีของกู;** นั่นแหละจิตใจจึงจะสูง จึงรู้ หรือตื่น หรือเบิกบาน ตั้งที่กล่าวมาแล้ว.

อย่าไปกลัวว่า ถ้าทำหน้าที่เพื่อหน้าที่แล้ว เราจะไม่มีอะไรกิน; พูดอย่างนี้เป็นความคิดที่สูง เป็นอุคตมคติที่สูง. พูดอย่างนี้ก็ฟังยาก สำหรับคนที่ยังมีความคิดต่ำ มีความรู้สึกต่ำ; แต่ก็อาจจะไปคุยเอาเองได้ **ว่าเราทำหน้าที่เพื่อหน้าที่ แล้วคงได้ผล ผลของงานนั้นก็คงต้องได้.** อย่างเช่นทำนา **นั้นก็** ต้องได้ข้าว ทำสวน ก็ต้องได้พืชผล หรือทำราชการ ทำอะไรก็ตาม เป็นลูกจ้างเขา

ก็ได้เงินเดือนนั้นแหละ; แต่ในจิตใจของเรานั้นทำเพื่อความเป็นมนุษย์ที่ไม่มีความทุกข์; เป็นผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน นั้นมีเจตนาเพียงทำหน้าที่.

เมื่อเกิดมาเป็นสิ่งที่มีชีวิต ก็มีหน้าที่ เมื่อทำหน้าที่ แล้วก็พอใจ สบายเสียแล้ว; ยังไม่ต้องรับเงินเดือน ยังไม่ได้รับผลอะไรหมด ก็พอใจ หรือสบายใจเสียแล้ว เป็นสุขเสียแล้ว เบิกบานเสียแล้ว. ลองไปหักทำกันเสียใหม่ หรือทำความเข้าใจกันเสียใหม่ในขั้นนี้เถิด จะมีความสุข. แต่คนธรรมดา มักฟังไม่ถูก เมื่อพูดว่า มีความสุขในการทำงาน; เพราะเขาจะมีสุขต่อเมื่อได้ผลงาน พอไม่ได้ผลของงาน เขาก็มีความทุกข์ ร้องไห้ร้องให้.

ที่นี่ เราพอใจได้ เป็นสุขได้เต็มที่เสียแล้ว เมื่อได้ทำหน้าที่ตามหน้าที่ เมื่อทำงาน; ส่วนผลของงานจะได้มาเป็นเงินเป็นทอง เป็นอะไรหรือไม่ได้อะไรเลย ก็ไม่มีปัญหาอะไร เพราะว่าเป็นไปตามเหตุตามปัจจัยของมัน; แต่ตามธรรมดาแล้วผลก็ต้องได้ตามสมควรแก่การทำงาน. ถ้าพลาดไปไม่ได้ ผลงานตามที่ต้องการ ก็ยังได้อะไรที่ดี คือ ได้ความรู้ ได้หาใจ; ความโง่ถูกขจัดออกไป ว่าทำอย่างนั้นมันผิดพลาด จะต้องทำอย่างอื่น นี่ก็ยังไม่เป็นการได้อยู่แน่นอน. แต่ว่าได้ความสุขแล้ว ตั้งแต่ขณะทำงาน พอใจในการทำงาน สนุกสนานในการทำงาน ชมเชยตัวเองได้ตั้งแต่ลงมือทำงาน.

โดยมากไม่มีใครมีจิตใจในขั้นนี้ คือมีความสุขในการทำงาน เพราะ ว่า เขากำลังละโมภโลกลาภ ในเรื่องเงิน ในเรื่องสิ่งเอร็ดอร่อยสนุกสนาน ที่จะได้จากเงิน ที่หามาได้จากการงาน. ถ้าใครมีจิตใจอย่างนี้ ไม่ควรจะต้องว่าคนนั้นเป็นพุทธบริษัท เพราะยังโง่เกินไป ยังหลับอยู่ที่ท้ายกิลีสบางอย่างมากเกินไป. ถ้าเป็นพุทธบริษัท ผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบานแล้ว ควรจะมองเห็นความหมายของ

คำ ๆ นี้ ว่าสิ่งที่มีชีวิตได้ทำหน้าที่ของสิ่งที่มีชีวิต ตามหน้าที่ที่จะต้องทำ แล้ว เขาก็ควรจะพอใจได้ แล้วก็ทำไป; ผลเหล่านั้นก็เป็นปฏิกิริยาเกิดขึ้นตาม ธรรมดา ตามระเบียบ ตามขนบธรรมเนียมประเพณี แล้วก็ไม่มียึดถือหลงไหล บუชาอะไรนัก กงบูชาหน้าที่เพื่อหน้าที่.

ข้อ ๔ ความเมตตากรุณาอย่างไม่มีขอบเขต

ข้อสุดท้ายที่พุทธบริษัทจะมี ก็คือว่า ความเมตตากรุณาสากล หมายความว่า รักสัตว์ทั้งหลายทั้งปวงไม่มีขอบเขตจำกัด. คนที่มีตัวกู - ของกู นั้นรักใคร่ไม่ได้ เขาจะรักแต่ตัวกู - ของกู, รักตัวกู รักลูกเมียของกูอะไรอยู่ แต่อย่างนั้น จะรักคนอื่นทั่วจักรวาลไม่ได้; เว้นไว้แต่สหาย หรือคน หรือเบิกบาน เท่านั้น ที่จะรักสัตว์ทั้งหลายทั่วสากลจักรวาลได้. เพราะว่าผู้รู้จริงนั้นตื่นจาก อวิชชา ตื่นจากหลับคืออวิชชา ไม่เห็นแก่ตัวกู - ของกู, แล้วมีจิตใจกว้างขวาง ไม่มีขอบเขต, รู้ความที่สัตว์ทั้งหลายเป็นเพื่อนเกิด แก่ เจ็บ ตาย ค้ำยันกัน ทั้งหมดทั้งสิ้น เป็นอย่างเดียวกัน มีอะไร ๆ อย่างเดียวกันหมด มีปัญหาอย่าง เดียวกัน มีความทุกข์อย่างเดียวกัน มีอะไรที่ต้องแก้ไขอย่างเดียวกันหมด; จิตใจจึง กว้างขวางอย่างนั้น.

นี่เรียกว่า หน้าที่ที่พุทธบริษัทจะทำให้ถึงที่สุด ก็คือมีความรักไม่มี ปรมาณ รักสัตว์ทั้งหลายทั้งปวงอย่าให้มีปรมาณ; เพียงซ้อนข้อเดียวทำได้แล้ว จะแก้ปัญหาคำต่าง ๆ ในโลกนี้ ได้หมด. เดียวกันคนในโลกกันแต่รุนแรงไปด้วย ความคิดประเภทตัวกู - ของกู ยิ่งหลับตัวก็เลสมากขึ้นไปอีก ไม่มีเมตตากรุณากัน พร้อมที่จะเอาเปรียบกัน หรือสุมเลือกสุมเหื้อผู้อื่นอยู่เสมอ แล้วโลกก็เป็นอย่างนั้น; ถ้าเขาปฏิบัติอย่างพุทธบริษัท หรือเป็นพุทธบริษัทด้วยกัน แล้วโลกจะเป็นอย่างอื่น ที่เต็มไปด้วยความผาสุกสงบสุข.

หน้าที่ตามแบบพุทธบริษัทนั้น ทำให้ให้มีผลเป็นความดับทุกข์ สงบเย็น, ให้มีความเต็มเปี่ยมของความเป็นมนุษย์, แล้วก็มีความสุขอยู่ด้วยการทำหน้าที่เพื่อหน้าที่, มีความรักสัตว์ทั้งหลายทั้งปวงไม่มีประมาณ. นี้ไปกำหนดตนเองว่า มันเป็นหน้าที่สูงสุดอย่างไร? หน้าที่ที่กว้างขวางอย่างไร? หรือว่าประเสริฐอย่างไร? หลักเช่นนี้มีได้มีไว้สำหรับคนใจแคบ เห็นอะไรนึกก็เห็นแต่แก่ตัวกู - ของกู.

นี่คือความหมายของคำว่า หน้าที่ตามแบบของพุทธบริษัท ที่ผมอยากจะพูดเป็นข้อแรก ก็คือว่า หน้าที่เกี่ยวกับคนนั่นเอง หมวดนี้จะเรียกว่า หน้าที่ที่เกี่ยวกับคนนั่นเอง.

หน้าที่ของพุทธบริษัทข้อที่ ๒ คือหน้าที่เกี่ยวกับธรรมชาติ

ต่อไปอยากจะพูดอีกสักหมวดหนึ่ง ก็ว่า หน้าที่เกี่ยวกับธรรมชาติ. เรื่องเกี่ยวกับธรรมชาตินี้ เคยพูดมาหลายครั้งหลายหนแล้ว บางคนอาจจะเข้าใจได้แล้วก็ได้ ถ้าเคยอ่านเคยฟัง; แต่เพื่อประโยชน์แก่คนที่ยังไม่เคยอ่านเคยฟัง ก็จะพูดอีก, หรือว่า คนที่เคยฟังแล้ว ก็ควรจะได้ฟังอีก เพื่อเข้าใจอะไรให้กระจ่างยิ่งขึ้นไป.

หน้าที่ที่เกี่ยวกับธรรมชาตินี้ ควรจะมองเห็นได้เอง เพราะไม่มีอะไรที่ไม่ใช่ธรรมชาติ; เนื้อหนังร่างกายทั้งหมด จิตใจของเราทั้งหมดนี้ ก็คือธรรมชาติ ไม่มียกเว้นส่วนไหน. ในบุคคลหนึ่ง ๆ นี้แหละ ร่างกายก็ดี จิตใจก็ดี อะไรก็ดี รวมหมด นี้ก็คือธรรมชาติ, สิ่งที่เราแวดล้อมบุคคลนั้นอยู่ ไม่ว่าสิ่งไหนอะไร เล็กน้อยอย่างไร ก็คือธรรมชาติ จะเป็นอะไรก็ตามใจ จะมองเห็น หรือไม่มองเห็น ก็แวดล้อมบุคคลนั้นอยู่ ล้วนแต่สิ่งๆ ที่เรียกว่าธรรมชาติ.

ข้อ ๑ ธรรมชาติเป็นสิ่งที่แรกที่เราจะต้องรู้จัก

เมื่อมีความรู้ในเรื่องธรรมชาติ ก็เรียกว่าเป็น ผู้รู้ ผู้คน ผู้เบิกบานขึ้นมาได้. ถ้ายังโง่เขลาที่ไม่รู้ว่า ตัวเราก็คือธรรมชาติ, ทั้งหมดรอบตัว ก็คือธรรมชาติ, อย่างนั้นนับว่าเป็นคนที่ยังหลับตาอยู่ ยังหลับอยู่มาก ไม่ลืมหูลืมตาเลย. ทั้งนี้ก็เพราะว่า ความเห็นแก่ตัว มันมาปิดบังห่อหุ้มเสียหมด ตาของเขา ลืมไม่ได้ จึงมองไม่เห็นอย่างชัดเจนว่า “เอ๊ะ, มันก็สักว่าธรรมชาติ มันเป็นธรรมชาติ เพียงสักว่าธรรมชาติ”. อย่าเป็นตัวกู - ของกูกันให้มากนักเลย.

ข้อที่ ๒ ธรรมชาติทั้งหลาย มีกฎเกณฑ์ เรียกว่ากฎของธรรมชาติ

ที่ควรรู้ต่อไป คือข้อที่ว่า ธรรมชาติทั้งหลายเหล่านั้น มันมีกฎเกณฑ์ของมันเรียกว่ากฎของธรรมชาติ. เราต้องรู้อะไร สิ่งที่เราเรียกว่ากฎของธรรมชาตินี้เป็นสิ่งสูงสุด ไม่มีใครต่อต้านได้, ถูกสมมติให้เป็นพระเจ้าบ้าง เป็นพระธรรมบ้าง เป็นอะไรบ้าง. นี้ แม้แต่พระพุทธเจ้าก็ต้องเคารพพระธรรม คือกฎธรรมชาติ. ที่เขาเรียกว่า พระเจ้าผู้สร้างโลก พระเจ้าผู้ควบคุมโลก ผู้ทำลายโลก อะไรอย่างนี้ ก็คือกฎของธรรมชาติ สูงสุดถึงขนาดนี้; ถ้าไปหลับหูหลับตา ไม่รู้จักสิ่งนี้ ก็เรียกว่ามากเกินไป หรือยังหลับมากเกินไป ไม่ควรที่จะเรียกว่าเป็นพุทธบริษัท.

กฎเกณฑ์ต่าง ๆ ของธรรมชาตินั้น มีอยู่ทั่วไปในที่ทุกหนทุกแห่ง ทุกห้วงแห่ง ทุกแง่ทุกมุม. ถ้าทำผิดธรรมชาตินิดเดียวก็ต้องเกิดปัญหาขึ้นมาทันที; เพราะว่ากฎธรรมชาตินั้นเฉียบขาด มันยอมไม่ได้, หรือมันไม่ยอม. พวกนักวิทยาศาสตร์ เขารู้จักธรรมชาติ รู้จักกฎของธรรมชาติ ก็รู้ไปในแง่หนึ่ง

มุมหนึ่ง ซึ่งเป็นส่วนน้อยอยู่มาก แล้วก็ไม่เกี่ยวกับจิตใจ ซึ่งเป็นเรื่องสำคัญ ; เขารู้จักธรรมชาติ **รู้จักกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ** เขาก็**ทำให้ธรรมชาตินั้นเป็นประโยชน์ได้**. การประดิษฐ์อะไรต่าง ๆ แห่งยุคปัจจุบันนี้ เป็นของประหลาดมหัศจรรย์ยิ่งขึ้นทุกที ก็เพราะเขาค้นพบกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ ลึกซึ้งยิ่งขึ้นทุกที ; เขาก็สามารถไปโลกพระจันทร์ไปอะไรก็ได้ ก็เพราะรู้จักกฎเกณฑ์ของธรรมชาติในส่วนที่จะใช้ธรรมชาตินั้น ๆ ให้ทำงานตามที่เขาประสงค์.

ที่นี้เรามาคู่กันถึงเรื่องจิตใจ **กฎเกณฑ์ของธรรมชาติในค่านจิตใจนี้** เกี่ยวกับความสุขความทุกข์อะไรของจิตใจ ไม่เกี่ยวกับวัตถุ ยิ่งสำคัญกว่า. ถ้าเราทำผิดธรรมชาติ มันก็มีปฏิกิริยาออกมาเป็นความไม่สงบสุข เป็นความวุ่นวาย ; ซึ่งจะถือเป็นหลักได้เลยว่า ; **ถ้าอยู่ตามธรรมชาติมันจะสงบ ถ้าผิดจากธรรมชาติมันจะเป็นความวุ่นวายขึ้นมา**.

เดี๋ยวนี้ **คนกำลังเป็นโรคประสาทกันมากขึ้น** กระทั่งวิกลจริตกันมากขึ้น ; แต่คนที่ เป็นโรคเส้นประสาท เขาก็ไม่รู้ตัวว่าเขาเป็นโรคทางประสาท. เขาจะคิดว่า เขายังดี ยังปกติ ความคิดเห็นของเขายังถูกต้องอยู่เสมอ กระทั่งถูกจับไปส่งโรงพยาบาล คนวิกลจริตก็ยิ่งมากไปกว่านั้น.

ทำไมจึงต้องเป็นโรคเส้นประสาท โรคจิต โรคอะไร จนเสียไปหมดในทางจิตทางวิญญาณ ? **นี้ก็เพราะทำผิดกฎของธรรมชาติ ในส่วนวิญญาณ,** หรือส่วนที่เป็นฐานรองรับของวิญญาณ เช่นระบบจิตใจ ระบบประสาทนั่นเอง. ทางกายซึ่งเป็นเรื่องทางกาย ก็ต้องทำให้ถูกต้อง จึงจะมีความปกติทางกาย, ทางจิตก็ต้องถูกต้องจึงจะมีความปกติทางจิต, ทางวิญญาณก็ต้องถูกต้อง จึงจะมีความปกติทางระบบวิญญาณ คือสติปัญญา, **นี่เป็นความรู้อันลึกซึ้ง อันไม่มีทางที่จะ** ทำให้ผิดกฎธรรมชาติ แล้วอยู่เป็นสุขได้ **ดังนั้นจึงเกิดหน้าที่ขึ้นมา**.

ข้อ ๓ หน้าที่ตามธรรมชาติต้องปฏิบัติให้ถูกต้อง

หน้าที่ตามธรรมชาติ ที่เราจะต้องทำให้ถูกต้องกับกฎของธรรมชาตินั้น **ไม่ทำก็ไม่ได้**; เมื่อทำแล้วก็ต้องทำให้ถูกต้องตามกฎนั้น ๆ ด้วย. ที่ว่าไม่ทำไม่ได้ อยู่เฉยๆ ไม่ได้ นั้นเพราะว่า สิ่งที่เราเรียกว่าธรรมชาติ ที่เข้ามาประกอบกันเป็นสัตว์ เป็นคนนั้น มันเป็นเรื่องที่ปรุงแต่ง และเปลี่ยนแปลงอยู่เรื่อย; ฉะนั้นจึงมีความตายตัว ที่จะต้องทำให้ถูกต้องตามกฎเกณฑ์นั้น ๆ.

อย่างน้อยที่สุด **ทางกาย** ก็คือต้องกินอาหาร ต้องย่อยอาหาร ต้องถ่ายอาหารที่ย่อยเสร็จแล้วออกมา แล้วต้องกินอาหารใหม่ วนเวียนกันอยู่อย่างนั้น แล้วก็มิอะไรมาเกี่ยวข้องกับพัวพัน แทรกแซงด้วยเยอะเยอะไปหมด; นี่ก็ล้วนแต่เป็นหน้าที่ทางร่างกาย.

ทางจิต ก็มีระบบใหญ่อีกเหมือนกันไม่เช่นนั้นจิตจะผิดปรกติ; **ทางสติปัญญา** จะต้องทำให้ถูกต้อง ไม่เช่นนั้นจะโง่ จะไม่รู้สิ่งที่ควรรู้ มันเกิดเป็นหน้าที่ตามธรรมชาติขึ้นมาอีกส่วนหนึ่ง ซึ่งเราก็จะต้องรู้จักอีกเหมือนกัน ต้องทำให้ถูกต้อง.

ที่นี้ **คนคิดจะมองกันแต่หน้าที่ที่เลียงปากเลียงท้อง** แล้วพอร่อยช่นมาก็เลยเทลิตเปิดเบิ่งไป เป็นเรื่องบุษาคความเอร็ดอรรอย, เกิดความรู้สึกมีหน้าที่แต่จะแสวงหาสิ่งซึ่งเอร็ดอรรอย สนุกสนานเหมือนกับที่กำลังเป็นอยู่กันมากในโลกนี้. นี่ก็คือกิเลสที่ค่อยๆ เกิดขึ้น หรือประทังกันเข้ามา **ศีลธรรมในโลกนี้ก็เสียหายเลย** จะมีแต่คนที่ต้องการความเอร็ดอรรอยทางเนื้อหนังของตัวเท่านั้น; ไม่รู้ตามที่เป็นจริงว่าผิดถูกอย่างไร หรือธรรมชาติเป็นอย่างไร ต้องการอะไร. นี่กำลังเป็นกันมากขึ้น ๆ จนเกือบทั้งโลกแล้ว ที่บุษาคความเอร็ดอรรอยทางเนื้อหนัง.

เรื่องนั้นคุณไปสังเกตุเขาเองก็แล้วกันว่า เขาทำอะไรกัน เขาหาเงินมาก ๆ แล้วเขาเอาไปใช้ในเรื่องอะไรกัน. เขาอุทิศส่ำโก่งกันมาก ๆ แล้วเขาเอาไปใช้ในเรื่องอะไรกัน. เขาสูบเลือดคนอื่นก็ได้มากมาย แล้วเขาเอาไปใช้ในเรื่องอะไรกัน; นี่เป็นกันทั่วโลกไม่ใช่เฉพาะที่ไหน.

คนพากันละเลย หรือไม่เข้าใจหน้าที่ที่แท้จริง ก็ต้องเกิดไปเป็นทาสของกิเลส เป็นทาสของความโง่ จึงทำไปตามกิเลส ตามความโง่; แล้วก็เลยเกิดหน้าที่ที่ทำตามอำนาจของกิเลส หรือความโง่. โลกนี้จึงเต็มไปด้วยความทุกข์ยากมากขึ้น ความรักความเมตตาอะไรก็มีไม่ได้ ศีลธรรมก็มีไม่ได้; ดังนั้นเราจึงมีหน้าที่ที่จะรู้ แล้วกระทำให้ถูกต้องตามหน้าที่ของธรรมชาติ ตามหน้าที่ ที่เป็นไปตามกฎของธรรมชาติ.

ข้อ ๔ ผลของการปฏิบัติหน้าที่ถูกต้องตามธรรมชาติ

ควรรู้ข้อสุดท้ายอีกที ก็คือผลของมันที่แท้จริงเป็นอย่างไร? ถ้าปฏิบัติถูกต้องตามธรรมชาติแล้ว ผลจะเป็นอย่างไร? อย่าไปเอาผลผิด ๆ มา อย่างที่ว่า ผลอันเป็นความเอรีตอรรอยทางเนื้อหนังนั้น ซึ่งเป็นผลที่ผิด ไม่ได้ถูกต้องตามที่มนุษย์ควรจะหวัง หรือจะปรารถนา เพราะไม่สร้างความสงบให้แก่มนุษย์ และกลับทำลายมนุษย์ หรือทำให้มนุษย์เดือดร้อน.

ธรรมชาตินั้น เที่ยงตรง ยุติธรรม ย่อมเป็นไปตามเรื่องของธรรมชาติ, ธรรมชาตินั้น ไม่ใช่ว่าจะแกล้งใครให้เป็นทุกข์ หรือจะต้องส่งใครให้เป็นสุข. ธรรมชาตินี้ก็เป็นเรื่องของกฎของธรรมชาติ เป็นตัวธรรมชาติ; แต่มนุษย์นั้นพอทำผิดเข้า หรือทำถูกเข้าแล้ว ก็มีเรื่องเป็นของมนุษย์ ตามความรู้สึกของมนุษย์. เมื่อมนุษย์ไม่ต้องการความทุกข์ ก็ควรจะทำให้ถูกต้อง เพื่อจะได้รับความสุข ในฐานะอันเป็นผลที่จะพึงได้จาก การปฏิบัติหน้าที่ถูกต้องตามธรรมชาตินั้นเอง

เรารู้จักรักรรรมชาติในลักษณะอย่างนี้กันหรือเปล่า? หรือว่า เรา เข้าถึงธรรมชาติดังนี้กันจริง ๆ หรือเปล่า? นี้แสดงให้เห็นว่า ถ้าเราอยากจะทำ ปฏิบัติหน้าที่ตามแบบของพุทธบริษัท ก็จะต้องประพฤติกิระทำให้ถูกต้องตาม กฎเกณฑ์ ที่ได้ยกมาให้ดูเป็นตัวอย่างสองกลุ่มนี้ : เอาคน นั้นเองเป็นหลัก จะต้องกับทุกข์ให้ได้, ทำคนนั้นให้เต็ม ทำหน้าที่เพื่อหน้าที่, มีความรักสัทว์ ทั้งหลายทั้งปวง เหมือนกับว่า เป็นคน ๆ เดียวกัน.

ถ้าเอาธรรมชาติเป็นหลัก เราก็ต้องรู้หน้าที่ตามธรรมชาติ โดยรู้จัก ตัวธรรมชาติ รู้จักกฎของธรรมชาติ รู้จักหน้าที่ตามที่เป็นจริง แล้วก็ปฏิบัติให้ได้ ผลขึ้นมา; ถ้าทำได้อย่างนี้ก็เรียกว่า ทำหน้าที่ของพุทธบริษัท ผู้มีความสว่างไสว ในทางวิญญาณ เป็นผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบานทางวิญญาณ เป็นพุทธบริษัทที่แท้จริง.

เป็นพุทธบริษัตที่แท้จริง จักต้องทำธรรมะให้เป็นแผ่นดิน

การทำให้ธรรมะเป็นแผ่นดิน ธรรมะเสมอด้วยแผ่นดิน; เราต้องทำ ธรรมะให้เป็นแผ่นดิน ให้เป็นที่รองรับสัตว์ทั้งหลายไว้ อย่าให้ตกจมลงไป ในความทุกข์. เกี่ยวกันเรายังไม่สามารถทำธรรมะให้เป็นแผ่นดิน หรือไม่รู้จัก ทำธรรมะให้เป็นแผ่นดิน เราจึงไม่มีที่อยู่; หมายความว่า จิตใจไม่มีที่ตั้งที่อาศัย ที่ถูกต้อง จึงพากันเป็นทุกข์ นับตั้งแต่เป็นโรคประสาท โรคจิต นี้เรียกว่า แผ่นดินสำหรับจิตไม่มี.

ถ้าปฏิบัติไม่ถูกจนจิตไม่มีแผ่นดินจะเหียบ หรือจะอยู่ ในที่สุด ก็คือเป็นความพินาศในทางจิตนั้นเอง; เพียงแต่เป็นโรคเส้นประสาทหรือเป็น โรคจิตนี้ ก็เสียหายหนักอยู่แล้ว เรียกว่าเป็นความเสียหายในชั้นรากฐานหมดแล้ว. ต่อไปนี้ก็ทำอะไรไม่ได้ คือพลาดจากการบรรลุมรรก ผล นิพพาน หรือว่าสิ่ง

ที่ดีที่สุดที่มนุษย์ควรจะได้รับ นั่นคือความสุข เพราะเราทำให้จิตไม่มีแผ่นดินจะอยู่ หรือจะเหี่ยวบ.

การทำหน้าที่ตามแบบของพุทธบริษัท ก็คือทำให้จิตมีแผ่นดินอยู่ โดยทำธรรมะนั้นให้เป็นแผ่นดิน; เพราะว่ธรรมะนั้นก็เสมือนกับแผ่นดินอยู่แล้ว การกระทำเช่นนั้นมันต้องสูงสุดแก่ ธรรมะแล้ว ย่อมเกินกว่าที่จะเรียกว่าทำ เพื่อผู้ทำ. การทำเพื่อผู้ทำเองนั้น เป็นชั้นธรรมตาสามัญที่สุด แล้วมันก็เอียงไปทางกิเลสเรื่อยไป. ทำเพื่อตัวกู และเพื่อของกู จะต้องเอียงไปทางกิเลสเรื่อยไป เลยไม่ใช่การกระทำของพุทธบริษัท หรือไม่ใช่การกระทำธรรมะให้เป็นแผ่นดิน เพราะว่ทำอย่างนั้นมิได้เป็นธรรมะเสียแล้ว จะเป็นแผ่นดินอย่างไรได้.

การทำธรรมะให้เป็นแผ่นดิน นั้น เกินที่จะเรียกว่า ทำเพื่อผู้ทำ และเกินกว่า ที่จะเรียกว่า ทำเพื่อโลกทั้งมวลเสียอีก. ทำเพื่อผู้ทำนั้นก็ดีเหมือนกัน ทำเพื่อโลกทั้งมวลก็ดีเหมือนกัน; แต่ยังไม่ดีเท่ากับว่า ทำหน้าที่เพื่อหน้าที่. ถ้าเราก็คว่าทำเพื่อเรา มันก็ต้องมีความผิดหวัง ไม่อย่างใดก็อย่างหนึ่ง ไม่คราวใด ก็คราวหนึ่ง; แม้จะทำเพื่อโลกทั้งมวล มันก็ยังมีเรื่องผิดหวัง ไม่คราวใด ก็คราวหนึ่ง อย่างใดอย่างหนึ่ง.

ถ้าทำหน้าที่เพื่อหน้าที่ แล้วจะไม่มีทางผิดหวัง มันจะเต็มเปี่ยม อยู่เสมอ; นั่นคือใจความอันแท้จริง ของการที่จะทำหน้าที่ตามแบบของพุทธบริษัท คือ ทำธรรมะให้เป็นแผ่นดิน. เพราะว่ ธรรมะนั้นคือแผ่นดินอยู่โดยธรรมชาติ แล้ว, แต่ว่เราไม่รู้จักทำ ทำไปอย่างผิด ๆ มันก็ไม่ใช่แผ่นดิน. ฉะนั้น อย่าให้ทุกอย่างเกิดความหมายเป็น ตัวกู - เป็นของกูขึ้นมา ซึ่งบางทีเขาเรียกว่า อัตตา อัตตนิยา; อัตตา แปลว่า ตัวตน, อัตตนิยา แปลว่า เนืองด้วยตน หรือของตน.

ถ้าทำเป็นอัครา เป็นอัครนียาแล้ว ก็เรียกว่า ทำด้วยอวิชชา - ความหลับ; คนที่ตื่นจากหลับคืออวิชชาแล้ว จะไม่ทำเพื่อตน หรือเพื่อของตน. เดียวนี้ผมใช้คำว่า ตัวกู - ว่าของกู นี้เป็นคำหยาบไปหน่อย; แต่ความหมายมีเท่าเดิม คือ อัครา อัครนียา นี้. ถ้ามันเดือดจืดขึ้นมา มันก็เป็นตัวกู - เป็นของกู ถ้าไม่สู้เดือดก็เป็น ตัวเรา - เป็น ของเรา ถ้าตามปกติก็เป็น ตน หรือ เป็น ของตน ล้วนแต่เป็นอวิชชาทั้งนั้น.

ถ้าทำหน้าที่เพื่อหน้าที่ อย่าให้ตัวตนเข้ามาเกี่ยวข้อง จะมีความสุขตั้งแต่วินาทีแรกที่ลงมือทำ; เพราะว่าเป็นสติปัญญาที่เพียงพอแล้ว จึงจะรู้สึก ว่าทำหน้าที่เพื่อหน้าที่ได้. พุทธบริษัทควรจะทำหน้าที่เพื่อหน้าที่อย่างไหนแหละ ที่เรียกว่าตามแบบของพุทธบริษัท, และเมื่อทำหน้าที่เพื่อหน้าที่ เราต้องไปตรวจดูตัวเรวว่ากำลังมีตัวกู - ของกูลึกลับลุ่ม อยู่หรือเปล่า.

แน่นอนละ อย่าหาว่าตำหนิติเตียน คุณกู คุณมันเลย; เมื่อยังเป็น คนธรรมดาอยู่ ก็ต้องมีตัวกู - ของกู. เรากำลังศึกษาเล่าเรียน ก็เพื่อตัวกู - ของกู; แม้จะมาที่สวนโมกข์นี้ ก็เป็นเรื่องของตัวกู - ของกูอยู่. แต่ว่าเรามีทางที่จะทำให้มันเกลี้ยงเกลามาตามลำดับ ๆ; เพราะตัวกู - ของกูจะหมดไปได้ และจะหมดกันจริง ๆ ก็ต่อเมื่อถึงขั้นสุดท้ายเท่านั้น ที่เรียกว่าเป็นพระอรหันต์ จุฬหมายปลายทางอยู่ที่นั่น.

เดี๋ยวนี้เราต้องมีหน้าที่จะทำลายตัวกู - ของกูเรื่อยไป ๆ; จะใช้คำพูดว่าอย่างไรก็ได้ทั้งนั้น ก็ทำให้ตัวกู - ของกู นั้นร่อยหรอลงไป อย่าให้มันเกิด อย่าให้เกิดบ่อย ให้เกิดน้อย ให้เกิดช้า จนกระทั่งมันไม่ปรากฏเลย.

เป็นพุทธบริษัท ต้องมีธรรมะอยู่ท่ามกลางจิตใจ

ทั้งหมดคนคือสรุปความว่า หน้าทีตามแบบของพุทธบริษัท คือบุคคลผู้รู้ ผู้ตื่นผู้เบิกบานอย่างเดียวกันกับพระพุทธเจ้า จึงสามารถเข้าไปนั่งแวดล้อมรอบ ๆ พระพุทธเจ้าได้ ไม่ว่าที่ไหน ไม่ว่าเมื่อไร แม้กระทั่งบน ที่นึ่งเดียวนี้. ถ้าเขา เป็นพุทธบริษัทจริง เขาก็จะมีพระพุทธเจ้าอยู่ในหัวใจของเขา เมื่อพระพุทธเจ้า เข้าไปอยู่ในหัวใจของเขา แล้วจะไม่เรียกว่า เขานั่งแวดล้อมรอบ ๆ พระพุทธเจ้า แล้วจะเรียกว่าอะไร.

เมื่อธรรมะในลักษณะที่เป็นพระพุทธเจ้า เข้าไปอยู่ในท่ามกลาง จิตใจของเขาได้แล้ว เขาจะเป็นพุทธบริษัทที่ถูกต้อง. เขาจะนั่งแวดล้อม รอบพระพุทธเจ้าได้จริง ทำหน้าที่ด้วยความทุกข์ได้จริง มีความเต็มเปี่ยมแห่ง จิตใจของความเป็นมนุษย์ ไม่หิว ไม่พรวง ไม่รู้สึกว้า ซากอะไร; เลยกลาย เป็นคนที่ทำหน้าที่เพื่อหน้าที่ แล้วจะมีความรักสิ่งที่มีชีวิตทั้งหลายทั้งปวงตลอด สากลจักรวาลได้โดยอัตโนมัติ โดยไม่ต้องเจตนาจะทำ. ความรักอันนี้ ก็เป็น ความรักที่เกิดขึ้นมาเอง เพราะว่าว่างจากตัวกู-ของกูเสียแล้ว เข้าถึงความเป็นอัน เดียวกันทั้งหมดของชีวิตทั้งปวง เพราะว่ามี ความหมายเหมือนกันหมดทุก ๆ ชีวิต.

เราสมัครใจอย่างนั้นกันหรือเปล่า? เราต้องการอย่างนั้นกันหรือเปล่า? จะเอาอย่างนั้นกันหรือเปล่า? ไปพิจารณาเอาเอง ไปคิดเอาเองเถิด. แล้วก็ ฟังรู้สึกต่อไปอีกหน่อยหนึ่งว่า ทั้งหมดนี้เป็นเรื่องของธรรมชาติ. อย่ามีตัวกู- ของกู. ถ้าเรารู้สึกว่า เป็นตัวกู-ของกู ก็ให้รู้ว่า นั่นเป็นธรรมชาติชนิดที่ ยังไม่รู้อะไรตามที่ เป็นจริง, แล้วทำให้เกิดความรู้สึกขึ้นมาในใจเสมอ ๆ มันก็ เป็นไปตามกฎของธรรมชาติได้.

เมื่อรู้สึกว่าเป็นตัวกู - ของกูแล้ว ต้องมีความทุกข์ โดยแน่นอน ไม่มีทางหลีกเลี่ยง; เป็นหลักที่พระพุทธเจ้าท่านได้ค้นพบ มองเห็นแล้ว. ท่านมาสอนว่า ความยึดมั่นถือมั่น โดยความเป็นตัวเราของเราในเบญจขันธ์ทั้ง ๕ นั้นคือตัวความทุกข์. พระพุทธเจ้าท่านก็ไม่ได้ทำอะไร ให้เกิดการเปลี่ยนแปลงแก่ธรรมชาติได้; ยังคงมีธรรมชาติ เป็นไปตามกฎของธรรมชาติ. แม้ท่านจะเป็นผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน ถึงที่สุด ท่านก็ไปบังคับธรรมชาติไม่ได้; แต่ที่ท่านรู้ว่าธรรมชาติส่วนไหนที่จะต้องเอามารูมาศึกษา มาเข้าถึง แล้วมันจะขจัดธรรมชาติส่วนไหนออกไปได้.

ข้อนี้หมายความว่า ธรรมะส่วนที่จะให้เกิดความดับทุกข์ ก็เป็นธรรมชาติอันหนึ่ง เมื่อเข้าถึงธรรมชาตินั้น จะดับธรรมชาติที่เป็นตัวความทุกข์ได้. ความทุกข์ก็เป็นตัวธรรมชาติ ความดับทุกข์ก็เป็นธรรมชาติซึ่งจะได้ยินได้ฟังกันอยู่เป็นแน่นอนว่า แม้พระนิพพานก็เป็นธรรมชาติอันหนึ่ง ซึ่งเป็นที่ดับสนิทแห่งความทุกข์ทั้งปวง; ความทุกข์ทั้งปวงนั้นก็คือ ธรรมชาติ.

ถ้ารู้จักความหมายของคำว่าธรรมชาติดี้อย่างแล้ว มันก็ง่ายแก่การศึกษาที่จะดับทุกข์; แต่เดี๋ยวนี้เรามากไม่ยอมเห็นเป็นธรรมชาติ เห็นเป็นตัวกู - ของกูเสมอ, เมื่อไรเห็นว่าทั้งหมดคนเป็นสักว่าธาตุที่เป็นไปตามธรรมชาติ เมื่อนั้นก็เรียกว่า ผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบานได้ เป็นแน่นอน. หน้าทีตามแบบของพุทธบริษัทก็คือ ทำให้เข้าถึงธรรมชาตินั้น บัญหาก็คือหมดไป.

คำบรรยายสำหรับวันนี้ ก็พอสมควรแก่เวลา จะยุติไว้เท่านี้ก่อน.

มหิตลธรรม

- ๕ -

๑๐ เม.ย. ๑๗

หน้าที่ในการใช้ธรรมะให้ถูกหน้าที่

ท่านนักศึกษา ผู้มีความสนใจในธรรมทั้งหลาย,

การบรรยายเรื่องการทำธรรมะให้เป็นแผ่นดิน ในครั้งที่ ๕ นี้ จะได้อีกโดยหัวข้อว่า หน้าที่ในการใช้ธรรมะให้ถูกหน้าที่. ทุกคนควรจะทบทวน เรื่องที่ได้กล่าวมาแล้วตั้งแต่ต้น ว่าได้มีการอธิบายให้เห็นเป็นลำดับมาอย่างไร. ในข้อแรกว่า ธรรมะนั้นเชื่อมด้วยแผ่นดิน ก็ต้องจัดการกับแผ่นดิน คือธรรมะนั้น ได้แก่หน้าที่ หน้าที่ก็จะมีผลสมควรแก่หน้าที่ แล้วครั้งสุดท้าย นี้ก็ได้พูดถึงหน้าที่ตามแบบของพุทธบริษัท.

วันนี้จะขยายความออกไปว่าหน้าที่ในการใช้ธรรมะให้ถูกหน้าที่.

การที่ได้พยายามเน้นคำบางคำ หรือเรื่องบางเรื่องอย่างซ้ำซากเช่นนั้นก็ด้วยความประสงค์จะให้เข้าถึงตัวธรรมะยิ่งขึ้น. ความล้มเหลวมันอยู่ตรงที่มีการศึกษาธรรมะกันอย่างคร่ำ ๆ. ผมได้สังเกตข้อเท็จจริงอันนี้มาเรื่อย ๆ ว่าเราไม่ค่อยจะได้พยายาม เพื่อจะอธิบาย หรือเพื่อจะฟังเรื่องใดเรื่องหนึ่ง ให้ละเอียดลอออย่างชัดเจนพอ; เพราะว่ากิเลสของคนพูด และคนฟัง นั้นมันเด่นเร็วเกินไป. ยิ่งคนสมัยนี้ตัวยแล้ว ก็มีความอดทนน้อย และมีความโง่มาก ในการที่จะเข้าใจ; เขาถือว่าฟังลวก ๆ อย่างนั้นก็พอแล้ว, หรือเข้าใจแล้ว; แล้วจะมาทำอย่างนี้กับการศึกษาธรรมะ ก็จะทำไม่ได้ จะเป็นการศึกษาธรรมะอย่างพร่า ๆ กันไปหมดเท่านั้นเอง. นี้ขอให้ไปพิจารณาถึงข้อเท็จจริงข้อนี้ของตัวเอง.

ตั้งแต่เริ่มศึกษาธรรมะมา จนกระทั่งบัดนี้ ผมพยายามที่จะพูดโดยหลักที่ว่าจะให้ทุกคนมีธรรมะเหมือนกับแผ่นดิน หมายความว่า จะแยกจากกันไม่ได้. สัตว์ทั้งหลายต้องอาศัยอยู่บนแผ่นดินอย่างที่จากกันไม่ได้; แต่ทุกคนดูเหมือนว่าเราไม่ได้อยู่กับธรรมะตลอดเวลา สนใจธรรมะแต่บางเวลา นี้ก็ถึงธรรมะแต่บางเวลา; นั่นเพราะ เขาไม่รู้ว่า ธรรมะนั้นคืออะไร, และตัวเองนั้นคืออะไร.

เดี๋ยวนี้ต้องการจะให้มองเห็นชัดเจนยิ่งขึ้น หรือใกล้เข้าไปยิ่งขึ้น ต่อสิ่งที่เรียกว่าธรรมะ; ให้สติปัญญาของเราใกล้ต่อธรรมะนั้นยิ่งขึ้น. ถ้าพูดอีกทีหนึ่งก็ว่า ธรรมะใกล้ธรรมะ; ตัวคนนั้นก็เป็ธรรมชาติ หรือเป็นธรรมชาติประเภทหนึ่ง, ตัวธรรมะสำหรับปฏิบัติของคนนั้น ก็เป็นธรรมะอีกประเภทหนึ่ง; อยากให้ธรรมะระหว่างประเภทนี้เข้าถึงกันให้มากยิ่งขึ้น เราจึงไม่ศึกษาธรรมะอย่างในโรงเรียนทั่ว ๆ ไป.

แม้กระทั่งในโรงเรียนมัธยม ก็เรียนธรรมะอย่างพร่ำ อย่างสะเพร่า วันหนึ่งไม่รู้วาก็หัวข้อ หรือก็เรื่องก็ราว แล้วก็ไม่เคยสัมพันธ์กัน, มีลักษณะเหมือนกับสะสมอะไรหลายๆ อย่าง โยนทิ้งเข้าไว้ในถังในฉาง อะไรทำนองนั้น เรือนกันเพียงแต่มีหัวข้อธรรมะมาก ๆ แล้วก็ ไม่เข้าใจ, หรือใช้เป็นประโยชน์ไม่ได้. นี่คือ ข้อเท็จจริง และความจำเป็น ที่ต้องบอกร้องให้มีความอดทน; พูกรู้กันแต่หัวข้อเดียว ประเด็นเดียวอยู่เรื่อยไปอย่างนี้ คือธรรมะนั้น เสมอด้วยแผ่นดิน.

วันหนึ่งจะพูดโดยหัวข้อว่า หน้าที่ ในกาไรธรรมะให้ถูกหน้าที่ ก็เป็นการบรรยายที่ต่อเนื่องจากครั้งที่แล้วมา ว่า หน้าที่ตามแบบของพุทธบริษัทนั้นเป็นอย่างไร เป็นการบอกหน้าที่หลายๆ อย่างพร้อม ๆ กันไป; ขอให้ไปทบทวนดู. ส่วนวันนี้จะบอกเฉพาะกรณีที่ว่า ใช้ธรรมะให้ถูกหน้าที่นั้น ๆ เป็นหน้าที่ ๆ ไป.

**โดยหลักทั่วไปแล้ว มีการแบ่งธรรมะเป็น ๒ ประเภท
คือ ธรรมะอย่างศีลธรรม และธรรมะอย่างปรมัตถธรรม.**

ถ้ามีปัญหากเกิดขึ้นทางศีลธรรม ก็ต้องใช้ธรรมะอย่างศีลธรรม; แต่ถ้าปัญหากเกิดขึ้นเหนือวิสัยของศีลธรรม ก็ต้องแก้ปัญหากด้วยธรรมะอย่างปรมัตถธรรม. คำ ๒ คำนี้จึงกลายเป็นคำที่จะต้องจำไว้ให้ดี.

ทบทวนอย่างสั้น ๆ อีกครั้งหนึ่งว่า **เรื่องศีลธรรมนั้นพูดในขั้นต้น** สำหรับคนที่ยังมีความยึดมั่นถือมั่น ว่ามีตัวมีตน หรือคนที่ยังรู้สึกว่ามีตัวตน แล้วต้องการอะไรเป็นของตน; ส่วนปรมัตถธรรมนั้น **พูดสำหรับคนที่ลบลบลมตา** เป็นพุทธบริษัทมากกว่านั้น.

บุคคลที่เป็น **ขุขุ** **ขุขุ** **ขุขุ** จะรู้จนกระทั่งว่า **มิ** ได้สิ่งที่เรียกว่า **ตัวตน** หรือบุคคล หรือของตน ; มันมีแต่ธรรมชาติล้วน ๆ ที่ปรุงแต่งกันไป. แล้วจะเกิดความรู้สึกในทำนองที่ เราเรียกกันอย่างไรว่า **ตัวตน** - ของฉัน แล้วมัน ก็เป็นเพียงความรู้สึกของธรรมชาติ ที่จะต้องรู้สึกอย่างนั้น ไปตามสิ่งที่มันกำลัง ปรุงแต่ง หรือแวดล้อมกันไป.

ถ้าใครมองเห็น **ตัวธรรมชาติ** อย่างนี้จริง ๆ ก็จะไม่มองเห็นเป็น **บุคคล** **ตัวตน** **เราเขา**, จะเห็นเป็นธรรมชาติไป; แล้วเรื่องราวอัน ๆ ก็เป็นภาษา ธรรมะ หรือภาษาปรมาัตถธรรม ของบุคคลที่เห็นธรรมะ ในชั้นที่ไม่มีตัวตน.

ถ้าทำไปกว่านั้น ก็เป็นเรื่องราวของคนที่มี **ตัวตน** **ก็ต้องมีตัวกู - มี ของกู**; อะไร ๆ ก็ทำเป็นเรื่อง **ตัวกู - เรื่องของกู**. แล้วเมื่อความทุกข์เกิดขึ้น เพราะทำผิดธรรมชาติ ก็เหมือนกับ โกงธรรมชาติทำนองนี้ แล้วเขาจะแก้ปัญหานี้ หนึ่งอย่างไร; โดยมากก็แก้ไม่ได้ แล้วมานั่งร้องไห้อยู่. หรืออีกทางหนึ่ง ก็คิดวนเวียนจนเป็นโรคเส้นประสาท หรือเป็นบ้าไปในที่สุด; เพราะว่าความรู้ ในระดับศีลธรรมนี้ จะแก้ปัญหานี้ไม่ได้. นี่จึงต้องศึกษาความรู้ธรรมะใน ชั้นปรมาัตถธรรมเพิ่มขึ้นอีกส่วนหนึ่ง สำหรับคนเราจะได้ก้าวหน้าไปตามทาง ธรรมะนั้นถึงที่สุดจริง ๆ.

สรุปความว่า **ธรรมะเรื่องศีลธรรม** ก็พูดด้วยภาษาคน เพราะมัน มีคน, **ธรรมะในชั้นปรมาัตถธรรม** ก็พูดด้วยภาษาธรรม เพราะมันเป็น ธรรมชาติเท่านั้น มันไม่เป็นบุคคล. แล้วเลยจับคู่กันได้ว่า ถ้าศีลธรรมก็เป็น เรื่องของคน ก็พูดภาษาคน; ถ้าปรมาัตถธรรม เป็นเรื่องของธรรมชาติ ก็ต้อง พูดภาษาธรรมหรือธรรมชาตินั้นเอง.

ที่นี้ คำว่า “หน้า” ; ผมอยากจะให้มองให้ลึกซึ้ง ให้ละเอียดจน ถึงกับว่า **ธรรมกับคนต่างมีหน้าที่ต่อกันทั้งสองฝ่าย** คือธรรมะก็มีหน้าที่ต่อคน แล้วคนก็มีหน้าที่ต่อธรรมะ. ฟังดูให้ดี นี่พูดเหมือนกับคนบ้า ธรรมะมีหน้าที่ต่อคน ; เพราะธรรมะมีขึ้นมา เพื่อความประสงค์อย่างใดอย่างหนึ่งแก่คน. อย่างนี้เรียกว่า ธรรมะมีหน้าที่แก่คน ที่จะทำอะไรให้แก่คน หรือที่จะช่วยคนให้พ้นจากทุกข์ นี่ก็หน้าที่ของธรรมะต่อคน. ส่วนคนก็มีหน้าที่ต่อธรรมะ คือคน ต้องสนองหน้าที่ของธรรมะ ด้วยการทำหน้าที่ของคน ให้ตรงตามหน้าที่ของธรรมะ. ที่นี้ เราดูทีละพวก พวกที่หนึ่งก็คือ พวกศีลธรรมกับคน อย่างที่ว้ามาแล้ว.

หน้าที่ของศีลธรรมที่มีต่อคนนั้น จะทำอย่างไร

หน้าที่ของศีลธรรมที่มีต่อคน ก็ได้แก่การปรับปรุงคนให้เป็นคน, ปรับปรุงคนให้เหมาะสมแก่หน้าที่. เมื่อยังมี “คน” อยู่ ต้องพูดถึงคน ต้องพูดอย่าง “มีคน” **หน้าที่ของศีลธรรมก็คือ ปรับปรุงคนให้เป็นคน** คือให้มนุษย์นั้นเองเป็นมนุษย์ดีกว่าคนหน้อย หรือปรับปรุงคนให้เหมาะสมแก่หน้าที่ของคน.

ถ้าไม่มีศีลธรรมจะเห็นได้ว่า คนนี้ไม่เป็นคน อย่างว่าแต่จะเป็นมนุษย์เลย. มนุษย์นั้นมีใจสูง คำว่า มนุษย์ นี้ แปลว่า มีใจสูง, คำว่า “คน” แปลว่า เกิดมา เท่านั้นเอง มาจากคำว่า นร หรือ ช - น แปลว่า เกิดมา. ธรรมะมีหน้าที่สำหรับปรุง “คน” ให้เป็นคน และให้เป็นมนุษย์ พร้อมๆ กันนั้นก็ให้เหมาะสมแก่การที่จะทำหน้าที่ของคน.

หน้าที่ของคนต่อศีลธรรมจะทำอย่างไร

๑. **หน้าที่ของคนต่อศีลธรรม ก็คือว่า คนต้องศึกษาธรรมะ.** อย่า มัวหลับหูหลับตา ไม่สนใจในการศึกษาศีลธรรม. เดียวกันไม่ค่อยศึกษา

ศีลธรรม ในหลักสูตรของโรงเรียน ดูเหมือนเกือบจะตัดออกไปเลย ถึงมีบ้างก็ให้เด็กจดเล็ก ๆ น้อย ๆ ใส่สมุดไว้ ซึ่งก็จำไม่ได้; แล้วยิ่งเดี๋ยวนี้ คนในโลกนี้ มัวเมาในกามารมณ์ มีจิตทรมานเต็มที ก็เลยไม่สามารถจะศึกษาเรื่องศีลธรรม ไปศึกษาแต่เรื่องหาเงินมาซื้อหา กามารมณ์เท่านั้น ในโลกนี้จึงไร้ศีลธรรม.

๒. คน มีหน้าที่จะต้องศึกษาศีลธรรม เสร็จแล้วก็จะมีหน้าที่จะต้องปฏิบัติตามศีลธรรม; ศึกษากับปฏิบัติ^๕ อยู่คนละชั้น. ศึกษาแล้วต้องปฏิบัติ; ปฏิบัติแล้วก็ยังไม่หมดหน้าที่ ยังจะต้องรักษาส่วนที่ปฏิบัติได้นั้นไว้. เดี่ยว^๕ คนช้เกียจ ศึกษาพอรู้ ๆ แล้วก็ไม่ค่อยปฏิบัติ; หรือปฏิบัติได้บ้าง แล้วก็ไม่รักษาไว้ ธรรมะก็กลับละลายหายสูญไปเสียอีก; นี่โดยมากก็เห็นตำตาคันอยู่ที่นี้ ทั้งพระ^๕ ทั้งเณร ทั้งอุบาสก อุบาสิกา ไม่รักษาการปฏิบัติธรรมให้คงอยู่ หรือให้แน่นแฟ้นให้ตายตัว.

๓. หน้าที่ต่อไปอีกก็จะต้องช่วยกันเผยแผ่ ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ให้^๕ธรรมะ ให้ปฏิบัติ; แม้การปฏิบัติธรรมก็ยังจะต้องช่วยกัน ตามแต่จะช่วยได้. ในที่สุดก็จะต้องมีหน้าที่ที่จะทำให้สังคม หรือว่าโลกทั้งโลกนี้ให้มีธรรมะ.

คนมีหน้าที่ต่อศีลธรรมอย่าง^๕นี้ คือ ศึกษาให้รู้ ปฏิบัติให้ได้ รักษาส่วนที่ปฏิบัติได้เอาไว้ให้ได้ แล้วก็ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ให้^๕รู้ ให้ปฏิบัติ กระทั่งว่าทั้งโลกประกอบอยู่ด้วยศีลธรรม; ถ้าได้อย่าง^๕นี้จริง โลกนี้ก็จะเป็ นโลกพระศรีอารียอย่างที่ว่าไม่มีปัญหา ไม่มีควมร้อน.

นี่ หน้าที่ระหว่างศีลธรรมกับคน ศีลธรรมมีหน้าที่^๕ทาคนให้เป็นคน, แล้วคนก็มีหน้าที่ที่จะต้องศึกษา ปฏิบัติ รักษา เผยแผ่ศีลธรรม. เดี่ยว^๕เรา

ก็ทำกันอย่างนี้อยู่บ้าง แต่ที่ทำโดยไม่รับผิดชอบ; แล้วส่วนมากก็ทำอย่างละเมอๆ เท่านั้นเอง, ขอให้มองตัวเองให้มาก ว่าได้ทำอย่างละเมอๆ หรือเปล่า? นี่คือคู่แ้วระหว่างศีลธรรมกับคน.

หน้าที่ระหว่างปรมาตถ์ กับ คน

หน้าที่ของปรมาตถ์ธรรมต่อคนนั้น มองได้กว้างขวางมาก เป็นเรื่องลึกซึ้ง กว้างขวางมาก

๑. หน้าที่ของปรมาตถ์ธรรมข้อนี้ ก็อยากจะระบุลงไปว่า เพื่อทำให้คนรู้วัตถุประสงค์ของการเกิดมา; ลำพังความรู้ทางศีลธรรมนั้น ยากมากที่จะให้ความประสงค์ของการเกิดมา แล้วก็รู้สั้นๆ รู้ต่ำๆ เสียด้วย.

การที่จะรู้ว่า เราเกิดมาเพื่อบรรลุนิพพานในที่สุดนั้น ไม่ใช่เรื่องศีลธรรม แต่เป็นเรื่องของปรมาตถ์ธรรม ซึ่งรู้จักธรรมชาติอันลึกซึ้ง ธรรมชาติอันกว้างขวาง ที่จะปรุงแต่งเปลี่ยนแปลง ไหลเวียนไป - ไหลเวียนไป; แล้วไปสุดไปจบลงที่ไหน? นั่นก็คือไปจบลงที่นิพพาน. อย่างนั้นมันเลยหน้าที่ของศีลธรรม แต่เป็นหน้าที่ของปรมาตถ์ธรรม ที่จะทำให้คนรู้ว่า เราเกิดมาทำไม.

ถ้าปล่อยไปตามประสาของคนโง่ๆ บูดุขคนธรรมดาคนเกิดมาก็เพื่อมากิน มาเล่น มาบริโภค กามารมณ์ให้สูงสุด จนกว่าจะตายไป; อย่างนั้นก็คิดศีลธรรมแล้ว ไม่ต้องพูดถึงปรมาตถ์ธรรม. เกิดมาทำไม? เกิดมาจากอะไร? หรือจะไปกันอย่างไร? จะไปสุดจบลงที่ตรงไหน? เหล่านี้เป็นเรื่องของปรมาตถ์ธรรมทั้งนั้น เมื่อเรารู้เรื่องนี้ ปรมาตถ์ธรรมนั้นก็ช่วยให้เรามีอุกมคติอันถูกต้องแท้จริง.

๒. ชีวิตต้องมีอุทิศอุทิศ แต่คำว่า “อุทิศอุทิศ” เทียบกับกลายเป็นคำสำหรับล้อเล่นว่า กินไม่ได้ ซื่ออะไรกินไม่ได้; ถ้ามีแต่อุทิศอุทิศ ก็อดตายหรือผอมตาย คนก็เลยไม่ถึงอุทิศอุทิศ. ที่จริงก็เป็นเรื่องแก้ตัวที่จะไปหมกมุ่นหลงไหลในกามารมณ์ แล้วเขาก็เอาอารมณ์นั้นแหละเป็นอุทิศอุทิศ; แต่จะสารภาพอย่างนั้นก็จะอาย ก็เลยไล่อุทิศอุทิศไปเสีย เลยไม่รู้ว่ เราจะมียุติอุทิศในวิถีชีวิตจิตใจในความเป็นคนไปวันหนึ่ง ๆ นี้ได้อย่างไรกัน.

อุทิศอุทิศของคำว่ามนุษย์นั้น อย่างน้อยจะต้องมีใจสูง มีใจสูง อยู่เหนือกิเลส หรือความทุกข์, หรือว่า อย่างน้อย อย่างพูดกันกว้าง ๆ ก็ว่า เรามีอุทิศอุทิศในข้อที่ว่า เราจะไม่มีทุกข์เลย ในการที่มีชีวิตอยู่นี้; ควรต้องมีอุทิศอุทิศอย่างนี้. นี้เขาก็ไม่มองเห็น หรือเขาจะเห็นว่า มันไม่มีทุกข์อยู่แล้ว, ได้กิน ได้เล่น ได้ร้องไห้ ได้หัวเราะอยู่ นี้ก็ไม่มีทุกข์อยู่แล้ว; แม้จิตใจจะร้อนเป็นไฟ เหมือนกับตกรกทั้งเป็นอยู่ เขาก็ไม่คิดว่าเป็นความทุกข์เลย; นี่เป็นเหตุให้พูดกันไม่รู้เรื่อง.

ถ้าใครรู้สึกว่ ความร้อนรนเหล่านั้น เป็นความทุกข์ แล้วก็มีอยู่เป็นประจำ อุทิศอุทิศของคนเรานั้นก็น่าจะเป็นไปในทางที่ว่า เราต้องไม่มีสิ่งที่ไม่น่าปรารถนาเหล่านั้น อันได้แก่ความทุกข์ทั้งหลาย; แล้วก็ถือว่า เราไม่ได้เกิดมาเพื่อความทุกข์. นี้ปรมัตถธรรมเช่นนี้เท่านั้น ถ้าศึกษาอย่างถูกต้องแล้ว จะช่วยให้รู้จักอุทิศอุทิศของความเป็นมนุษย์ที่สูงสุก กระทั่งเป็นพระอรหันต์.

๓. อยากจะพูดอีกอย่างหนึ่งว่า หน้าที่ของปรมัตถธรรมอันแท้จริง นั้น คือ ต้องการจะช่วยให้คนเรายู่เหนือปัญหาทุกปัญหา นี้ใช้คำว่า “ปัญหา” ตีกว่า ที่ใช้คำว่า “ความทุกข์” ยังแคบไป. **เราจะมีฐานะอยู่**

เหนือปัญหาทุกปัญหา ไม่ว่าปัญหาอะไร ; แม้ที่สุดแต่ว่า ความสงสัยที่เรา
 รู้ไม่ได้ ที่ชอบถามกันนัก ให้เสียเวลาเปล่า ๆ ว่า “ตายแล้วเกิด หรือว่า ตายแล้ว
 ไม่เกิด, อะไรพาไปเกิด” เหล่านี้เป็นต้น ซึ่งเป็นความสงสัยแล้วก็ยังเป็นปัญหา
 แล้วก็รบกวนเส้นประสาท. อย่างนี้เราเรียกว่า ปัญหา มันยังไม่ถึงกับทำ
 ให้เป็นทุกข์ แต่ว่าเป็นปัญหารบกวน หรือว่า มีความทุกข์อย่างอ้อม อย่าง
 ซ่อนเร้นที่สุด.

ที่ปัญหาที่มีว่า คนจะต้องเป็นทุกข์ ปรมัตถธรรมจะช่วยให้อยู่
 เหนือปัญหา ที่ว่า จะไม่ยอมให้รู้สึกเป็นทุกข์ จะทำให้มีจิตใจชนิดที่อยู่เหนือ
 ปัญหาทุกปัญหาเสมอไป ; ไม่ต้องพูดถึงปัญหาเรื่องโลก ๆ ปัญหาเรื่องเกี่ยวกับ
 สังคม ปัญหาทำมาหากิน หรืออะไร ที่มันเป็นปัญหา. ปัญหาเหล่านี้ ถ้ารู้
 ปรมัตถธรรมจริง ก็จะช่วยให้จิตใจอยู่เหนือปัญหาเหล่านี้ สามารถประพาศปฏิบัติ
 หน้าที่เหล่านั้นไปได้ โดยไม่มีความรู้สึกว่าเป็นปัญหา หรือเป็นเรื่องหนักอกหนักใจ.

คนตามธรรมดาที่เป็นปุถุชนคนโง่ จะมีปัญหาหนักอกหนักใจไปหมด
 ไม่ว่าอะไร : จะทำมาหากิน หรือว่า เจ็บไข้ เงินไม่พอใช้ อะไรไม่มี ล้วนเป็น
 ปัญหาหนักเป็นทุกข์หนัก. แต่ถ้าคนที่สมบูรณ์ด้วยธรรมะในขั้นปรมัตถ์แล้ว
 เขาจะขจัดส่วนที่เป็นทุกข์หนัก หรือที่เรียกว่า บีบคั้น กดดัน นี้ออกไปได้, แล้วก็
 จะทำหน้าที่นั้นไปได้อย่างสนุกสนาน สะดวกสบาย. นี้เรียกว่าเป็นหน้าที่อย่าง
 สูงสุด ของสิ่งที่เรียกว่า ปรมัตถธรรม คือจะทำให้คนเราอยู่เหนือปัญหา
 ในทุกกรณี.

สรุปสั้น ๆ ว่า ปรมัตถธรรมมีหน้าที่ต่อคน ก็คือทำให้คนมีอุคมคติ
 ในการเกิดมา แล้วก็อยู่เหนือปัญหาหมดในทุกกรณี.

หน้าที่ของคนต่อปรมัตถธรรม จะมีอยู่อย่างไร

๑. **หน้าที่ของคนต่อปรมัตถธรรม** ก็คล้าย ๆ กันกับเรื่องศีลธรรม แต่มันลึกกว่า คนจะต้องเข้าถึงปรมัตถธรรม ในลักษณะที่เรียกว่า **รูแจ้ง** **แทงตลอด**. ในกรณีของศีลธรรมเขาใช้คำว่าเรียน ว่าปฏิบัติ ว่าอะไรไปตามเรื่อง แต่พอมาถึงขั้นปรมัตถธรรม เราไม่ใช่คำอย่างนั้น เราใช้คำว่า **“เข้าถึง แล้วก็รูแจ้งแทงตลอด”** เหมือนกับของแหลม ที่มันเสียบทะลุ ผ่านไปเลย อย่างนั้น ; นี่คือหน้าที่ของคนที่จะพึงกระทำต่อปรมัตถธรรม.

๒. **หน้าที่ของคนอีกอย่างหนึ่ง** ก็คือ **จะต้องใช้ปรมัตถธรรมนี้** **ในกรณีที่ ศีลธรรมช่วยแก้ปัญหาให้ไม่ได้**, คือในกรณีที่อยู่นิววิสัย เหนืออำนาจ ของศีลธรรมที่จะช่วยเราได้แล้ว เราต้องใช้ปรมัตถธรรมเพื่อจะแก้ปัญหาเหล่านั้น.

นี่หน้าที่ของคนต่อปรมัตถธรรมจะต้องให้รูแจ้งแทงตลอดปรมัตถธรรม **และให้เอามาใช้ในกรณีที่เหนือวิสัยของศีลธรรม** นี้เรียกว่า **หน้าที่ของธรรมะ** **กับคน** **หน้าที่ระหว่างคนกับธรรม**.

ความสัมพันธ์กันระหว่างธรรมะกับคน

ที่นี้ **อยากจะพูดเลยไปเสียอีกนิดหนึ่ง** **เป็นการสะดวกก็** **ก็คือความสัมพันธ์กันระหว่างธรรมะกับคน.**

ขอให้นึกถึงเรื่องที่เคยอ่านมาแล้ว เพราะว่า **ผมก็เคยพูดมาแล้ว** **คือเรื่อง “คนถึงธรรม ธรรมถึงคน”**; **ในคำบรรยายเรื่องนั้น** **ได้พูดไว้อย่างละเอียด** **ถึงลักษณะอาการที่เรียกว่า คนถึงธรรม ธรรมถึงคน.** **คนที่ไม่เข้าใจ**

ไม่รู้เรื่อง ฟังไม่รู้ จะรู้สึกเหมือนกับว่า มันคนละที คนละคราว คนละเวลา
 อย่างนั้น. ธรรมถึงคน กับคนถึงธรรมนี้ เห็นเป็นเรื่องคนละเวลาคนละฝ่าย
 แยกไปเป็น ๒ ฝ่าย; ที่จริงไม่ใช่เป็นอย่างนั้น มันจะต้องพร้อมกัน หรือเรียกว่า
 เป็นเรื่องเดียวกัน.

คนจะถึงธรรมไม่ได้ ถ้าธรรมไม่ถึงคน, ธรรมก็ถึงคนไม่ได้
ถ้าคนไม่ถึงธรรม; นี่เป็นเพียงสำนวนพูดเท่านั้น. ขอให้หลับตาพิจารณาดู
 ให้ดี ในการที่คนจะถึงธรรมนั้น มันก็มีลักษณะที่ธรรมถึงคนพร้อมกันอยู่ในตัว
 โดยอัตโนมัติ แล้วก็ทันทีด้วย; ถ้าเราศึกษามันอย่างคร่าว ๆ หรือสะเพร่า เราก็
 จะรู้สึกว่าเป็นเรื่องคนละที.

การที่จะพยายามให้คนถึงธรรม, พยายามให้ธรรมถึงคนนั้น, ในขั้นแรก
 เราอาจจะพูดไปตามลำดับ : เบื้องต้นก็ว่า **คนพยายามถึงธรรมก่อน แล้วก็**
ได้ผลในขั้นสุดท้าย ก็คือธรรมนั้นถึงคน. คนพยายามถึงธรรม ก็เป็นสิ่งที่
 ปฏิบัติได้ คือพยายามจะถึงธรรม แต่มันยังไม่ถึงธรรม; ถ้าปฏิบัติสำเร็จถูกต้อง
 จะเกิดคนถึงธรรม ธรรมถึงคนขึ้นมาทันที.

ถ้าเห็นชัดกว่านั้น เห็นจริงกว่านั้น ก็จะเห็นไปในทำนองที่ว่า **คน**
กับธรรมนั้นเป็นสิ่งเดียวกัน; ที่เรียกว่าคน ก็คือธรรมชาติ, ธรรมก็คือ
 ธรรมชาติ, แล้วเป็นสิ่งเดียวกัน อย่างนี้ก็ได้อีก; แต่อยากจะทำให้ดีกว่านั้น.
 ในจิตใจของคนที่มีธรรมะจริงๆ แล้ว ก็เรียกได้ทั้งสองอย่างว่า **คนถึงธรรม** และ
ธรรมถึงคน, เป็นความสัมพันธ์กันอย่างนี้ จนจะพูดได้ว่า **คนนั้นแหละคือธรรม**
 หรือว่า **ธรรมนั้นแหละคือคน;** เรื่องมันก็จะจบเท่านั้น ไม่มีอีกแล้ว.

เดี๋ยวนี้เรายังไม่ไปถึงนั้น เพราะปัญหายังมีอยู่ เรื่องยังไม่จบ ก็จะคุยกันให้ละเอียดยิ่งขึ้นไปอีกสักหน่อย เกี่ยวกับสิ่งที่เรียกว่า ปัญหาและหน้าที่ที่เกิดขึ้น เพราะว่า มีปัญหา.

หมวดที่ ๑ ปัญหา และหน้าที่ ที่เกิดขึ้น

ในขั้นแรกนี้ เราพูดถึงตัวปัญหากันพอเป็นตัวอย่างจะดีกว่า เอาเรื่องในปัจจุบันนี้ ในโลกนี้ ในประเทศเรา นี้ หรือว่า ในวงแคบ ๆ ของเรา ในวัด ในบ้าน ในครอบครัว อะไรก็ตาม เป็นปัญหาอันแรก คือป้องกันสิ่งที่ไม่พึงประสงค์ เป็นคำพูดที่กว้าง.

ข้อที่ ๑. เรามีหน้าที่ ที่จะป้องกันสิ่งที่ไม่พึงประสงค์ ไม่ให้มันปรากฏขึ้น หรือเกิดขึ้น; นี่เป็นปัญหา นับตั้งแต่ความเจ็บไข้ หรือความถูกรบกวนอย่างนั้นอย่างนี้ ซึ่งไม่พึงประสงค์ อะไรก็ตามใจ เราอยากจะป้องกันไว้ นี้ก็เพื่อที่จะเป็นปัญหาขึ้นมา.

ข้อที่ ๒. เรามีหน้าที่ ที่จะขจัดสิ่งที่ไม่พึงประสงค์นั้นออกไป ในเมื่อเราป้องกันไม่ได้แล้ว หรือมันเกิดอยู่แล้ว. สำหรับปัญหาอันแรกก็ควร จะอยู่ที่ว่า ประสงค์จะป้องกันสิ่งที่ไม่พึงประสงค์.

นี่ดูให้ดีจะเห็นว่า ปัญหาทั้ง ๒ ประเภทเนื่องมาจากชาติศีลธรรม มันจึงเกิดปัญหา.

ที่ว่า ชาติศีลธรรมนี้ ก็คือชาติศีลธรรมของตัวผู้มันเองก็ได้ หรือชาติศีลธรรมของผู้อื่น หรือชาติศีลธรรมของคนในโลกทั้งโลกก็ได้; เพราะ ชาติศีลธรรม จึงเกิดปัญหา. อย่างทำเล่น ๆ กับเรื่องนี้ แต่การจะทำให้จริงจัง กับเรื่องนี้ มันก็ยากเหมือนกัน; เพราะเมื่อตัวเองชาติศีลธรรมเสียเรื่อยไป

จะให้คนที่ชาติศีลธรรมมามองดูปัญหาการชาติศีลธรรม นี้ก็ยาก. เพราะว่าคน
เข้าข้างตัวเสมอไป คนทำผิดหรือจำเลยก็ตาม มักจะมองแต่คนอื่น เพื่อหา
เรื่องชดให้คนอื่น ไม่มองตัวเอง ก็เลยไม่ค่อยจะรู้ว่าปัญหาต่าง ๆ นั้นมันเกิดมา
จากการชาติศีลธรรม.

เดี๋ยวนี้ในบ้านเมืองของประเทศไทยเรา มีปัญหาอะไรบ้าง คุณก็พอ
จะรู้ได้เอง ก็อ่านหนังสือพิมพ์กันอยู่ทุกวัน : ปัญหาเรื่องสิ่งลามก อนาจาร
เอามาเทศน์กันขึ้น เป็นของตีพิเศษไป, ปัญหาโสเภณี ปัญหาวัยรุ่น ปัญหา
จิตทรมาลงทุกที. ปัญหาที่ใหญ่กว่านั้น เป็นกลุ่มเป็นก้อน ก็คือปัญหาทาง
เศรษฐกิจ ปัญหาทางการเมือง การทหาร การสงคราม ล้วนเป็นปัญหาคลุมโลก
เพราะชาติศีลธรรมจึงเกิดปัญหาทุกปัญหา ที่ยกมาเป็นตัวอย่าง.

ปัญหายังมีอีก หลายสิบ หรือหลายร้อยปัญหา ที่ยกตัวอย่างมาไม่กี่
ปัญหา พอเป็นเครื่องพิจารณา แล้วก็ศึกษา.

ในการพิจารณาเรื่องเช่นนี้ อยากจะใช้คำว่า จิตทรมาม
เป็นสำคัญ หรือเป็นประธาน โดยพูดได้ตามที่พระพุทธเจ้าท่านได้ตรัสไว้
ว่า มนุษย์สมัน ; คำว่า “สมัน” แม้ครั้งพุทธกาลก็เริ่มใช้คำว่า “สมัน”
มีจิตทรมารรณาลามก คือ ปรรณนาไปตามอำนาจของกิเลสตัณหา. ปัญหา
จึงเป็นเรื่องจิตทรมาม คือจิตต่ำ หรือทรมาลง, แล้วก็รู้สึกตัว, หรือแกล้งทำ
เป็นไม่รู้สึกตัวเสียอย่างนั้นแหละ จึงเกิดนิมิตสิ่งที่ต่ำทรมาม. เพราะตกเป็นทาส
ของสิ่งที่เรียกว่ากามารมณ์ นั่นแหละคือจิตทรมาม แล้วปัญหาต่าง ๆ มันก็เกิด
ตามกันขึ้นมาเรื่อย ๆ จนกระทั่งมีปัญหาขยายตัว ไปในทิศทางอื่น ซึ่งนอกไปจาก
กามารมณ์.

เราจะสังเกตเห็นกันหรือไม่? ผมเคยเห็นจากรูปภาพ หรือบันทึก
เหตุการณ์ต่าง ๆ ว่าคนมีจิตใจทรมามเพียงไรอย่างไร. *ทำไมจะต้องให้สตรีนั่งน้อย*

ห่มน้อย? ทำไมจะต้องเห็นสภาพสตรีเลขานุการปฏิบัติงานหน้าที่ในออฟฟิศ ใช้
เครื่องมือเครื่องใช้ในออฟฟิศ นุ่งกระโปรงสั้นจู้? **นั่นเป็นจิตกรรมของใคร?**
ก็เป็นจิตกรรมของเจ้าของกิจการ หรือผู้จัดการนั้นแหละ. เขามีจิตกรรม เขาจึง
ต้องการให้สิ่งเหล่านั้นมีอยู่; ถ้าเขาไม่รู้ ก็นิยมตามที่เขาทำ ๆ กัน นั่นก็คือ
จิตกรรมทั้ง ๆ ที่ไม่รู้ แล้วก็ไปนิยมความมีจิตกรรม.

สตรีที่ยอมใช้เครื่องนุ่งห่มสั้นจู้ **นั่นก็จิตกรรม; เพราะหวัง
จะได้อะไรจากการที่ทำตนอย่างนั้น;** เคยวันทั้งโลกกำลังเป็นอย่างนี้. ฝ่าย
บุรุษก็ออกแบบเครื่องแต่งตัวให้สตรีมีจิตกรรม โดยยอมรับเครื่องแบบที่เขาออกให้
เพื่อหลอกให้สตรีเป็นของเล่นของบุรุษ; แล้วสตรียังมีหน้าไ้ มาเรียกร้อง
สิทธิเสมอภาค ระหว่างสตรีกับบุรุษ ถูกหลอกถึงขนาดนี้แล้วยังไม่รู้สึกตัว.
คำว่า **“จิตกรรม”** ในลักษณะอย่างนี้คำเดียวเท่านั้นแหละ มีปัญหาที่ก่อให้เกิด
ปัญหาอื่น ๆ อีกมากมาย หลายร้อยหลายพันปัญหา.

ปัญหาการุณกรรม อาชญากรรมระหว่างเพศ ปัญหาอะไรต่างๆ
ที่ว่่าเกิดทุก ๆ วินาทีในบางประเทศนั้น มันเกิดขึ้นมาจากการที่มีจิตกรรม เพราะ
ไม่มีศีลธรรม เพราะขาดศีลธรรม จึงเกิดมีปัญหา. ขอให้มองเห็นกันอย่างนี้.
อย่างปัญหาโสเภณี ซึ่งเป็นปัญหาหนักโลก ก็เพราะคนมีจิตกรรม. ผมอยากจะ
ขอรับรองว่า ถ้าไม่ยอมมีจิตกรรม ก็อย่าไปสนใจเรื่องโสเภณี ในเมื่อสีก็ออกไปแล้ว
เพราะมันเป็นเรื่องของความมีจิตกรรมแท้ ๆ.

สัตว์เตรัจฉานไม่มีปัญหาเรื่องโสเภณีเห็นไหม? มีสัตว์เตรัจฉานที่ไหน
ที่ว่ามันมีองค์การโสเภณี. ฉะนั้นคนอย่าเสวกว่าสัตว์เตรัจฉานซี, อย่ามีจิตกรรมไป
ถึงกับทำปัญหาโสเภณีให้เกิดขึ้นอย่างนี้เป็นต้น.

ขอให้ใช้คำว่า "จิตธรรม" คำเดียว เป็นต้นตอของปัญหาต่าง ๆ ของมนุษย์ในโลก แล้วก็ระวางเรื่องนั้นให้มาก. เรื่องลามาจนอาจารย์กำลังระบาศ; เพราะเป็นเรื่องสนับสนุนจิตธรรม แล้วมาจากจิตธรรม. วัชรุณหังหึงหังชาย กำลังมีเรื่องโรคจิตธรรม : ทางกามารมณกัทราม, ทางโมหะกัทราม ชอบเสพยาเสพคิต ชอบเป็นฮิบบืออะไรต่าง ๆ ซึ่งมันไม่จำเป็นเลย; นี่ล้วนเป็นลักษณะแห่งความมีจิตธรรม.

ที่มากมายปัญหาใหญ่ ๆ เท่าภูเขาเสากาของประเทศชาติ : ปัญหาทางเศรษฐกิจ ปัญหาทางการเมือง การทหาร การสงคราม ก็แก้ไม่ตก; นี่ก็เพราะเรื่องมีจิตธรรม ขาดศีลธรรม. มันเป็นจิตธรรมในระดับที่สูงขึ้นไป คือขาดศีลธรรม จึงพูดกันไม่รู้เรื่อง; แก้ปัญหาทางเศรษฐกิจไม่ได้ เพราะต่างฝ่ายต่างพร้อมที่จะเอาเปรียบ. ความคิดที่จะเอาเปรียบ นั่นคือจิตธรรม; แล้วก็ไม่ต้องมีเหตุผล เราแก้ปัญหาล้านไม่ตก, เพราะว่า ขาดศีลธรรมกันทั้ง ๒ ฝ่ายและทุกระดับ ตั้งแต่ระดับเล็ก ๆ น้อย ๆ ขึ้นไป จนถึงระดับสูงสุดของโลก. นี่ก็เพราะว่าขาดศีลธรรม เพราะมีจิตธรรม; นี่คือตัวปัญหา.

หมวดที่ ๒ การแก้ปัญหา

เรื่องถัดไปอีกนี่ก็จะพูดเรื่องแก้ปัญหา การแก้ปัญหานี้ อยากรจะแก้เป็นหัวข้อย่อยเหมือนกันว่า ๑. สร้าง สิ่งอันพึงประสงค์ที่ยังไม่มี สร้างให้มีขึ้นมา ๒. รักษา สิ่งที่พึงประสงค์ไว้, ๓. แล้วก็ ขยาย สิ่งที่พึงประสงค์นั้นให้กว้างขวางออกไป. นี่ก็ไม่มีอะไรอีก ก็คือเรื่องศีลธรรม เรื่องวัฒนธรรม ทุกสิ่ง ที่จะแก้ปัญหามนุษย์. ถ้าเราเล็งถึงผลก็คือความสุข; แต่ความสุขจะเกิดขึ้นเองไม่ได้ มันต้องมีการกระทำ ซึ่งนั่นก็คือการประพฤติธรรมทั้งหลาย ที่อยู่ในรูปของศีลธรรม ของวัฒนธรรมอะไรต่าง ๆ.

การแก้ปัญหา ต้องมีศีลธรรม และวัฒนธรรม. วัฒนธรรมนี้ ถ้ามองดูก็จะเห็นได้ว่าเป็นเครื่องรักษาศีลธรรม, แล้วศีลธรรมทางศาสนา เอามาปฏิบัติกันอยู่อย่างสม่ำเสมอ ก็กลายเป็นวัฒนธรรมประจำบ้านเรือน วัฒนธรรมประจำคน ประจำชาติอะไรเสียเลย และเป็นการรักษาศีลธรรมอยู่ในตัวเอง โดยไม่รู้สึกรู้สัก. เมื่อวัฒนธรรมที่ดีแท้ของคนไทยตามหลักของศาสนา หายไป ก็เรียกว่าไม่มีการรักษาสิ่งอันพึงประสงค์. นี้ไม่ต้องพูดถึงเรื่องที่จะขยายสิ่งอันพึงประสงค์ ให้กว้างขวางออกไป; จะสร้างใหม่ ก็สร้างอะไรให้ดีกว่าอันไม่ได้. ศีลธรรม วัฒนธรรม ระบบทั้ง ๆ อยู่แล้ว นั้นแหละ นับว่าคืออยู่แล้วเต็มที่แล้วสำหรับจะแก้ปัญหาทางศีลธรรม.

การที่จะสร้างสิ่งที่พึงประสงค์ จะรักษาสิ่งที่พึงประสงค์ จะขยายสิ่งที่พึงประสงค์นั้น ต้องการศีลธรรมที่ประณีตสูงขึ้นไปตามลำดับ จึงจะทำได้ ในการที่จะสร้างขึ้นมา ในการที่จะรักษาเอาไว้ ในการที่จะขยายออกไป; เติบโตเรามีศีลธรรมตกต่ำ หรือไม่มีศีลธรรม, เรากำลังเหอออกนอกทางของศีลธรรม.

ตรงนี้อาจจะขอแทรกสักหน่อย เพื่อเตือนสติว่า ถอยหลังเข้าคลองกันเถิด เพราะว่าได้ออกไปนอกทางของศีลธรรม ไปมีศีลธรรมแล้ว จนกระทั่งไม่มีศีลธรรมอยู่แล้ว, จะตกเหวอยู่แล้ว; ถอยหลังซิ, ถอยหลังมาหาศีลธรรมที่ดีกว่า ที่ดีที่สุด ที่บุญตายายเคยมีมา. อย่าไปตามกันพวกที่เขาเจริญแบบสมัยใหม่ ซึ่งไร้ศีลธรรมนั้นเลย. พูดว่าถอยหลังเข้าคลองมันน่ากลัว ฟังแล้วน่ากลัว หรือน่าสงสัย; แต่เตือนสถานการณ์อันแท้จริงเป็นอย่างนั้น เพราะมนุษย์หมดความเป็นมนุษย์ เป็นคนที่เสื่อมศีลธรรม ไกลออกไป ๆ จะพลัดตกเหวของศีลธรรมอยู่แล้ว ไม่ให้ถอยหลังเข้าคลอง แล้วจะให้ทำอย่างไร.

เหมือนอย่างเราขับรถยนต์จวนจะลงไปในคูแล้ว ถ้าไม่ให้ถอยหลัง จะทำอย่างไร. คำว่า “ถอยหลังเข้าคลอง” ในกรณีนี้มีความหมายพิเศษ ที่ที่สุด และจำเป็นที่สุด สำหรับมนุษย์สมัยนี้ “ถอยหลังเข้าคลอง” เพื่อให้เข้าสู่ คลองที่ถูกตอง เพื่อกลับไปมีศีลธรรม ที่ประณีต ที่ดีกว่า อยู่ตามเดิม ไป ตามเดิม.

การแก้ปัญหาต้องรู้ความพอเหมาะพอดี

ที่นี้ขอต่อไป ก็ยากจะระบุว่า การรู้ความพอเหมาะพอดี หรือความ ถูกตอง. อย่าเพ้ออวดดีกับเรื่องนี้. ขอร้อง ขอวิงวอน ขออะไรทุกอย่างเลย ว่าอย่าเพ้ออวดดีกับเรื่องนี้ ว่าเรา^๕รู้ความพอเหมาะพอดี หรือความถูกตอง อยู่แล้ว. เรื่องนี้เข้าใจยากที่สุด ถ้าเรา^๕รู้ความพอเหมาะพอดีแล้ว เราไม่เป็น อย่างนี้ เราจะทำพอเหมาะพอดี และถูกตอง และเป็นพระอรหันต์เสียแล้ว; เตี่ยวันมันมีแต่ชาติ หรือเกิน ไม่มีความพอเหมาะพอดีทุกเรื่องไปเลย.

ถ้ามีความพอดี จะมีผลดี จะมีแต่ความเจริญ แล้วจะก้าวหน้าไป ตามทางของธรรมะ ที่แท้จริงอย่างรวดเร็ว และเป็นพระอรหันต์แล้ว. พระ พุทธเจ้าท่านได้ตรัสเรื่องนี้ไว้ว่า “ถ้าภิกษุเหล่านี้ จะเป็นอยู่โดยชอบแล้วไซ้ร โลกจะไม่ว่างจากพระอรหันต์” ถ้าภิกษุเหล่านี้ จะเป็นอยู่โดยชอบไซ้ร : เป็น อยู่โดยชอบ คือความถูกตองพอเหมาะพอดี แล้วโลกจะไม่ว่างจากพระอรหันต์ ไม่มีอะไรมากไปกว่านี้.

จะสรุปความทั้งหมดอีกทีหนึ่ง ก็ว่าธรรมะทั้งหมดในทางพระพุทธ ศาสตร์^๕ เป็นเรื่องพอเหมาะพอดีจะเรียกว่า สายกลาง หรืออะไรก็ได้.

แล้วโลกก็ไม่ว่างจากพระอรหันต์; ถ้าคนในโลกยังอยู่ หรือประพฤติ หรือ
กระทำถูกต้องคือพอเหมาะพอดี. เตียนมันมีแต่ชาติหรือเกิน แล้วมีแต่เกิน
สุดเหวี่ยงออกไปทุกทิศ ทุกทาง ฉะนั้นจึงแก้ปัญหาก็ไม่ได้. ถ้าจะแก้ปัญหาก็
ต้องรู้ความถูกต้องพอเหมาะพอดี ในสิ่งที่เบ็นหน้าที่ หรือเป็นการกระทำ.

การแก้ปัญหาคือต้องพอใจในหน้าที่

อยากจะแถมพอกันสุดท้ายว่า **จะต้องมีความเป็นสุขสนุกสนาน ใน
การทำหน้าที่.** ในครั้งที่แล้วมา ก็ได้พูดถึงหลักจริยธรรมสูงสุดของมนุษย์ที่ว่า
หน้าที่เพื่อหน้าที่, หน้าที่เพื่อหน้าที่ไม่ใช่งานเพื่อเงินแต่ว่างานเพื่องาน หน้าที่เพื่อ
หน้าที่ เราไม่ต้องไปพะง้อเพื่อต่อเงิน หรืออะไรที่ได้มาจากการทำงาน.
จิตมันหยุดอยู่แค่หน้าที่ มันมีอยู่อย่างนั้น, แล้วก็ทำหน้าที่ลงไป แล้วก็พอใจ
และยกมือไหว้ตัวเองได้ แล้วสนุกสนานอย่างยิ่งในการทำหน้าที่.

เตียนคนโดยมากทำอย่าง “**หน้าที่เพื่อหน้าที่**” นี้ไม่ได้; ถ้าไม่
หวังจะได้เงินก็ไม่ทำเลย. ถ้าหวังไม่ได้ว่าจะได้เงินแล้วเป็นไม่มีใครทำงานเลย,
ไม่มีใครทำงานเพื่องาน เพื่อหน้าที่ มีแต่หวังจะเอาเงินมา แล้วก็ชื้อชอกามารมณ
นี่คนในโลกมีจิตทรมถึงขนาดนี้ จะเอาแต่เงิน แล้วก็ชื้อชอกามารมณ. เขา
ทำงานเพื่อเงิน เพื่อชื้อชอกามารมณ ไม่ได้ทำงานเพื่องาน. ถ้าจะแก้ปัญหิต่าง ๆ
ของมนุษย์แล้ว จะต้องรู้ข้อที่ว่า **ทำงานเพื่องาน, ทำหน้าที่เพื่อหน้าที่.**

คนมีหน้าที่ทำแล้วจึงจะเป็นมนุษย์ ครั้นพอได้ทำแล้วก็พอใจ แล้วก็
สนุกสนานในการทำหน้าที่ *motive* นี้เป็นสิ่งสำคัญที่เราจะต้องมีในการทำางาน.
แต่ถ้าจะเอาเรื่องเงินมาเป็น *motive* แล้ว เตียนก็ทุจริต เตียนก็คอร์รัปชั่น เพราะความ
อยากได้เงิน ความภูมิใจไว้ไม่อยู่; ฉะนั้นจึงต้องเอา ศีลธรรม ความถูกต้องนั้น

มาเป็นหลัก เป็น motive สำหรับผลักดันให้คนทำงาน สนุกสนานในการทำงาน มีความเคารพตัวเอง มีธรรมะ.

ถ้าเอากาไรได้เงินมาเป็นกำลังช่วยทำงาน คนก็บูชาเงิน เคียดก็ออกนอกกลุ่มนอกรทาง; จึงต้องพยายามอย่างยิ่ง ให้เราสนุกสนาน เป็นสุขในการได้ทำงาน. เงินหรืออะไรนั้น มันไม่ไปไหนเสีย หรือเกียรตินั้น มันก็ไม่ไปไหนเสีย ยังคงได้ แต่ว่าได้อย่างบริสุทธิ์; เพราะว่า เราไม่เป็นทาสของสิ่งเหล่านั้น แต่สิ่งเหล่านั้นจะเป็นทาสของเรา. เราทำงานทำหน้าที่อย่างบริสุทธิ์ เงินหรือเกียรติเข้ามาในฐานะเป็นคนรับใช้ หรือเป็นทาส; อย่างนี้จะเรียกว่า สัตบุรุษในพุทธศาสนา เป็นพุทธบริษัท ผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน.

นี่เราพูดถึงการแก้ปัญหาของมนุษย์ จะต้องมศีลธรรมที่ประณีตที่สูงยิ่งขึ้นไป, จะต้องรู้ความพอเหมาะพอดี หรือถูกต้อง ของสิ่งที่มนุษย์จะต้องทำ, แล้วก็ให้สนุกสนานในการทำหน้าที่เพื่อหน้าที่. ทั้งหมดนี้เลยเกิดเป็นหน้าที่ขึ้นมาใหม่ คือหน้าที่ที่ไต่ยกไว้ เป็นหัวข้อของการบรรยายหน้าที่ในการใช้ธรรมะให้ถูกหน้าที่. ธรรมะมีหลายอย่าง หน้าที่ก็มีหลายอย่าง; ใช้ธรรมะให้ถูกหน้าที่นั้น ๆ นี้เรียกว่าแก้ปัญหา.

หมวดที่ ๓ การอยู่เหนือปัญหา

ขอให้ฟังดูให้ดี ๆ ว่า ผมได้พูดหมวดแรกว่าปัญหา, หมวดที่ ๒ ว่าการแก้ปัญหา, แล้วหมวดที่ ๓ นี้ว่า การอยู่เหนือปัญหา. นี่เป็นเรื่องสูงสุดของมนุษย์ หรือของพุทธบริษัท; หมายความว่า จุดสุดยอด จุดหมายปลายทาง เราจะคงเป็นผู้อยู่เหนือปัญหา; ไม่มีอะไรเป็นปัญหาแก่เรา ไม่มีอะไรมาขยับจิตใจของเรา; ไม่มีแม้แต่ความสงสัย วิตกกังวล; นี้ก็เรียกว่าอยู่เหนือปัญหา.

ขั้นนี้ ก็มาถึงปรมัตตธรรม หรือผลของปรมัตตธรรม ลำพังศีลธรรมไม่สามารถจะช่วยให้เราอยู่เหนือปัญหาได้ ในทุกกรณี หรือว่าในชั้นสูงสุดได้; ศีลธรรมจะแก้ปัญหาก็ขั้นที่ไม่หมดปัญหา. นี่ฟังดูเถอะปัญหาที่ศีลธรรมแก้ได้นั้น จะแก้ไม่ทันถึงกับหมดปัญหา; แก้ได้แต่เฉพาะปัญหาเฉพาะหน้า แล้วเล็ก ๆ น้อย ๆ ชันมาเรื่อย ๆ บางทีก็ยังมีปัญหาที่ลึกซึ้งเหลืออยู่; ฉะนั้นจึงต้องมาถึงเรื่องของปรมัตตธรรม.

การที่อยู่เหนือปัญหานี้ ต้องรู้ปรมัตตธรรมสูงสุด ได้แก่รู้ธรรมะในขั้นที่ไม่มีตัวตน; *ทุกอย่างเป็นสักว่าธรรมชาติ มีกฎของธรรมชาติ มีหน้าที่ตามธรรมชาติ ปฏิบัติแล้วก็ได้ผลตามธรรมชาติ, ไม่มีตัวตน ไม่มีบุคคล* คือเป็นเรื่องของธรรมชาติล้วน ๆ. นี่เรียกว่า ความรู้ทางปรมัตตธรรมนั้น มีความรู้ เห็นว่า เป็นของธรรมตา ตามธรรมชาติ.

ถ้ารู้เรื่องกรรม *รู้เรื่องกรรมชนิดที่อยู่เหนือกรรม*; การที่ไปรู้ว่าสัตว์เรา ทำดีแล้วได้ดี ทำชั่วแล้วได้ชั่ว นั้นเป็นเรื่องกรรมประเภทศีลธรรม จะช่วยแก้ปัญหานั้นที่สุดไม่ได้. ถ้าเรารู้เรื่องกรรม คือทำด้วยจิตใจที่ไม่มีตัวตน ถ้ามั่นความดีหรือความชั่วนั้น ก็เลยหมดอำนาจไป นี่เรื่องกรรมชั้นสูงสุด หมายถึงระดับเสียซึ่งกรรมดีและกรรมชั่ว เป็นผู้หลุดพ้นไป.

ถ้าจะกล่าวอีกนัยหนึ่ง ให้กว้างขวางหรือครอบคลุมไปทั้งหมดแล้ว ต้องพูดว่า *รู้กฎเกณฑ์แห่งธรรมชาติ ที่พระพุทธเจ้าท่านได้ตรัสรู้ ที่เรียกกันว่ากฎเกณฑ์ของอิทัปปัจจยคา.* ไปหาเรื่องอิทัปปัจจยตามาศึกษาโดยละเอียด เป็นเรื่องยืดยาวสลบซับซ้อนมาก นี่ยกมาแต่ชื่อ. ถ้าใครเข้าใจเรื่องอิทัปปัจจยาก็หมายความว่า เขาจะไม่มีความเข้าใจว่าเป็น สัตว์ บุคคล ตัวตน เราเขา อะไรรีก็

ต่อไป; เพราะมองเห็นสักว่าธรรมชาติ เป็นไปตามธรรมชาติ ประงแต่งไปตามธรรมชาติ ตามหลักของอิทัปปัจจยตา ที่ว่า “เมื่อสิ่งหนึ่งเป็นปัจจัย สิ่งหนึ่งก็มิอยู่”.

“เมื่อสิ่งหนึ่งเป็นปัจจัย สิ่งหนึ่งก็มิอยู่, เมื่อสิ่งหนึ่งมิเป็นปัจจัย สิ่งหนึ่งก็มิอยู่”

เป็นกฎวิทยาศาสตร์ ที่ไม่มีทางที่ใครจะค้านได้; นี้เรียกว่า อิทัปปัจจยตา, เป็นรากฐานของปรมัตถธรรม. ถ้าปรมัตถธรรมต้องไม่มี ตัวตน บุคคล เรา เขา มิงกู อะไรเช่นนั้น ทุกอย่างเป็นแต่ธรรมชาติ เป็นไปตามกฎของธรรมชาติ อย่างน้อยเห็นปัญหา.

การอยู่เหนือปัญหานี้แจกออกเป็น ๓ ลักษณะ

๑. เมื่อประสบความสำเร็จ ไม่ไป โง่ไปหลง ไปยินดีถึงโลกอะไรกับมัน, เมื่อประสบความสำเร็จ จิตไม่ไปหลงไหลยินดี หัวเราะว่าเริงตีปึกตีทาง อะไรอย่างนั้น. ถ้าไปยินดีหลงไหลหัวเราะว่าเริง นั่นคือเป็นคนโง่อยู่ใต้อำนาจความครอบงำของความสำเร็จ ไม่ได้อยู่เหนือปัญหา. ปัญหาที่จะต้องหัวเราะมันยังมี หัวเราะจนตายเพราะประสบความสำเร็จ หรือว่าถูกลอตเตอรี่ เป็นลมไปเลย หรือเป็นบ้าไปเลย; นี้ไม่ได้อยู่เหนือปัญหา ที่ว่าเมื่อประสบความสำเร็จก็ไม่ถึงโลกหลงไหล.

๒. เมื่อไม่ประสบความสำเร็จ ก็ไม่เศร้าโศกเสียใจ มีอะไรที่ต้องเศร้าโศกเสียใจ และเมื่อประสบความสำเร็จวินาศชนิตที่เหลือวิสัย ก็หัวเราะได้คือเห็นเป็นของธรรมดาไปเลย หัวเราะได้ เพราะว่าสิ่งเหล่านั้นมีอยู่จริง ต้องมีอยู่จริง จำจะต้องเป็นไปตามนั้น. ทบทวนกันอีกทีหนึ่งก็ว่า เมื่อประสบความสำเร็จ ก็ไม่หลงไหล, เมื่อไม่ประสบความสำเร็จก็ไม่เสียใจ.

๓. เมื่อประสบความสำเร็จใหญ่หลวงตามธรรมดาของโลก **นิก**
หัวเราะได้ เช่นว่า เกิดมีอุบัติเหตุ มีมหากภัยเกิดจากน้ำท่วม ไฟไหม้ สงคราม
อะไรก็ตาม ที่ว่ามันเหลือวิสัยของคนใดคนหนึ่ง จะป้องกันได้ ก็ยังหัวเราะได้.

เมื่อคราวสงครามโลกครั้งที่แล้วมานี้ คนที่มีอายุน้อยก็ยังไม่ได้เห็น ได้แต่
คาดคะเนเอา ผมสังเกตเห็นว่า จนเป็นทุกข์กันมากเหลือเกิน เป็นทุกข์เปล่า ๆ
ปล้ ๆ ไม่มีเรื่องอะไรที่จะทำให้เขาเดือดร้อน แต่ก็เป็นที่ทุกข์ไว้ล่วงหน้า แล้ว
เป็นทุกข์อยู่ตลอดเวลา. เมืองที่เรือบินไม่ได้มาทำอะไร เพียงแต่บินผ่าน คนก็
มีความทุกข์ มีความกลัวสทุกข์เหมือนกัน แล้วก็กลัวอย่างไม่มีเหตุผล กลัวอยู่ตลอด
เวลา. นี่น่าสงสาร และน่าเสียดายที่ว่า ทำไมจะต้องไปกลัวถึงขนาดนั้น; แต่แล้ว
มันก็ช่วยไม่ได้ ไม่มีใครช่วยได้ ล้วนแต่กลัวกันทั้งนั้น วันไว้แต่จะได้ศึกษา
ธรรมะในระดับนี้เท่านั้น จึงจะหัวเราะได้.

เราควรที่จะอยู่เหนือปัญหา เพราะว่าในโลกนี้จะไม่มีความปัญหาอะไรนอก
เหนือไปจากนี้ ซึ่งได้แก่ปัญหา เมื่อประสบความสำเร็จในการทำงาน, หรือเมื่อไม่
ประสบความสำเร็จในการทำงาน, หรือเมื่อมีความวินาศเหลือวิสัย ที่มนุษย์จะป้องกัน
ได้เข้ามาถึง; เราไม่มีปัญหา เป็นปรกติอยู่ได้ อย่างนี้เรียกว่าอยู่เหนือปัญหา.
ต้องรู้จักใช้ธรรมะในขั้นนี้ ให้เหมาะแก่สถานะอย่างนี้ จึงจะประสบผลของการอยู่
เหนือปัญหา.

ขอให้เข้าใจเอาเองเถิดว่า หน้าที่ในการใช้ธรรมะให้ถูกหน้าที่ ให้ถูกต้องกับ
ระดับของปัญหาชนิดของปัญหาแล้ว ก็จะแก้ปัญหาได้ แล้วก็อยู่เหนือปัญหา
ได้ในที่สุด.

นี่สรุปความว่า มนุษย์มีปัญหา แล้วมนุษย์ต้องแก้ปัญหาก็ต้องแก้
แก้จนกระทั่งให้หมดปัญหา หรือว่า อยู่เหนือปัญหา จนไม่มีอะไรเป็นปัญหา;
นั่นก็คือเป็นพระอรหันต์นั่นเอง. พระอรหันต์เท่านั้นจะเป็นพวกที่อยู่เหนือปัญหา
ถ้าฟังแต่เป็นพระโสดาบัน สกิทาคามี อนาคามี นี่ก็ยังมีปัญหาเหลืออยู่มาก;
ต้องมีจิตใจสูงขนาดเป็นพระอรหันต์ จึงจะอยู่เหนือปัญหาทั้งปวง.

ที่พูดนี้เราไม่ได้กังวลว่าจะไปแข่งกับพระอรหันต์ หรือว่าจะยกตน
เป็นพระอรหันต์ แต่ให้รู้ไว้ว่า หน้าที่มันมีอยู่อย่างนั้น ตั้งแต่ต้นจนปลาย ตั้งแต่
ต่ำที่สุดจนถึงสูงที่สุด. หน้าที่ต้องมีอยู่อย่างนั้นสำหรับคนเรา. ฉะนั้นถ้าท่าน
ผู้ใดมีความปรารถนาว่า เกิดมาเป็นมนุษย์ที่หนึ่ง ต้องได้สิ่งที่ดีที่สุด ที่มนุษย์
ควรจะได้แล้ว ก็ขอให้สนใจหลักเกณฑ์เหล่านี้. แต่ถ้าใครไม่คิดว่าจะได้
สิ่งที่ดีที่สุดที่มนุษย์ควรจะได้ แล้วก็ไม่ต้องสนใจก็ได้ ปล่อยให้มันไปตามเรื่อง
ไม่เท่าไรก็มีจิตทรมานโดยแน่นอน แล้วก็เต็มไปด้วยปัญหา.

นี่คือ การใช้ธรรมะให้ถูกหน้าที่ ซึ่งมีอยู่หลายชนิด และหลายระดับ :
รู้จักปัญหา, รู้จักแก้ปัญห, รู้จักทำตนให้อยู่เหนือปัญหา, รู้จักของ ๒ สิ่งคือ
ศีลธรรม กับ ปรมัตถธรรม ซึ่งจะแก้ปัญหาก็ได้ในระดับที่ต่างกัน, เมื่อเหลือวิสัย
ที่ศีลธรรมจะแก้ได้แล้ว ก็เป็นหน้าที่ของปรมัตถธรรมที่จะแก้ปัญหานี้. ดังนั้น
เราจะต้องทำให้ธรรมะเป็นเหมือนกับแผ่นดิน ที่เราจะเหยียบ เรายืน เรานั่ง
อยู่บนมัน. ฉะนั้นการที่มานั่งพูดกันที่ตรงนี้ ผมขอใจว่านั่งบนดิน นั่งกลางดิน
เหมาะที่สุดที่จะเข้าใจคำว่า ธรรมะนี้เหมือนแผ่นดิน แล้วยิ่งกว่านั้นยังจะได้เป็น
ที่ระลึกถึงพระพุทธเจ้าด้วย.

อย่าลืมเสีย นึกไว้เสมอว่า พระพุทธเจ้าท่านประสูติกลางดิน ใต้ต้น
สาละที่สวนลุมพินี, แล้วท่านนั่งตรัสรู้กลางดิน ที่โคนต้นโพธิ์ ริมตลิ่งแม่น้ำ

หน้าที่ในการใช้ธรรมะให้ถูกหน้าที่

๑๒๗

เนรดูชรา, แล้วท่านก็นิพพานกลางคืน ใต้ต้นสาละ ที่อุทยานของพวก
มัลลกะศรัย โกลีเมืองกุสินารา, เมื่อท่านส่งสอนสาวกของท่าน ก็นั่งอยู่กลางคืน
แทบทั้งนั้นเลย คำสอนนั้นมีอยู่ในพระไตรปิฎก. กุฎิของพระพุทธเจ้า^๕นั้นเป็น
พื้นดิน ผมได้ไปเห็นแล้ว ผมพยายามดูในชั้น^๕มากที่สุด. กุฎิที่เซตวัน ใน
ราชคฤห์ บนยอดภูเขา นั้นเป็นเรื่องพื้นดินหมด; นี้เข้ากับอุคคคติที่ว่า ธรรมะ^๕
น^๕เหมือนกับพื้นดิน. ทำแผ่นดินให้เป็นประโยชน์ คือทำธรรมะให้เหมือนกับ
แผ่นดิน ที่จะรองรับทุกอย่างที่เป็นปัญหา.

การบรรยายสำหรับวันนี้ ก็พอสมควรแก่เวลา ขอยุติไว้ที่ก่อน.

มหิตลธรรม

- ๖ -

๑๐ เม.ย. ๑๗

หน้าที่ในการทำธรรมะให้อยู่กับเนื้อกับตัว

ท่านนักศึกษา ผู้มีความสนใจในธรรมทั้งหลาย,

การบรรยายเรื่องธรรมะเสมอด้วยแผ่นดิน ในครั้งที่ ๖ นี้จะพูดโดยหัวข้อว่า หน้าที่ในการทำธรรมะให้อยู่กับเนื้อกับตัว สืบต่อจากการใช้ธรรมะให้ถูกหน้าที่ ข้อนี้จะต้องทบทวนมาตามลำดับ ให้เข้าใจให้ติดต่อกัน ให้จนได้.

ธรรมะเสมอด้วยแผ่นดิน คือการจัดการกับแผ่นดิน กล่าวคือ ธรรมะนั้น ซึ่งเป็นหน้าที่; การทำหน้าที่ก็ต้องมีผลสมควรแก่การกระทำหน้าที่ เรามีหน้าที่ตามแบบของพุทธบริษัท ทำหน้าที่ในการใช้ธรรมะให้ถูกหน้าที่นั้น ๆ นี้จะต้องมองเห็นอย่างชัดเจนอยู่เสมอ. ที่นี้

เราจำกััดหน้าทีให้แคบเข้ามา ถึงกับว่าเรามีหน้าที่ที่จะต้องทำให้ธรรมะ
ช น้อยกับเนื้อกับตัว นเป็นการขยายความ หรือว่า ระบุให้ชัดเจนไปว่า
เกี่ยวกับธรรมะนั้น ต้องทำให้ธรรมะอยู่กับเนื้อกับตัว เพื่อให้ถึงตัว
ธรรมะยิ่งขึ้น.

ขอให้ลองคิดดู ให้สังเกตดู ใ้พิจารณาด้วยกันให้ละเอียด ทั้ง
เพราะว่า คำว่า ธรรม หรือ ธรรมะ นั้น มีหลายความหมาย มันกำกวม
และตันได้ ก็เลยต้องทบทวนหลักที่เกี่ยวกับคำว่าธรรมะน้อยบ่อยๆ อย่าให้คำว่า
ธรรมะนั้นเล่นตลก หรือหลอกเอาได้. คำว่า ธรรม โดยภาษาพูด มีความหมาย
อย่างหนึ่ง, ใช้เป็นคำพูดทั่วไป. คำว่า ธรรม ในภาษาของการประพาศิธรรม
ปฏิบัติธรรมนั้นเป็นอีกความหมายหนึ่ง; จะต้องระลึกรู้ถึงคำว่า ธรรม ใน
๔ ความหมายไว้เสมอ :-

๑. ธรรม คือ ธรรมชาติ ธรรมชาติทั้งหลายไม่ว่าอะไรก็เรียกว่าธรรม.
๒. กฎของธรรมชาติ ก็เรียกว่า ธรรม ในฐานะที่เป็นกฎ เป็นสัจจะ
เป็นหน้าที่ ที่คนเราจะต้องทำให้ถูกต้องตามกฎของธรรมชาติ นี้ก็เรียกว่า ธรรม
อีกเหมือนกัน. ธรรมในความหมายนี้ อยู่เฉพาะหน้า มีความจำเป็นอยู่เฉพาะหน้า.
๓. คำว่าประพาศิธรรม มีธรรมเป็นที่ฟัง นี้ก็หมายถึงธรรมใน
ความหมายที่ ๓ นทงนน คือ หน้าทีมนุษยจะต้องกระทำใ้ถูกต้องตามกฎ
ของธรรมชาติ นี้ก็เรียกว่า ธรรม.
๔. ผล ทีเกิดจากการทำหน้าที่ถูกต้องตามธรรมชาติ นี้ก็ยังเรียกว่า
ธรรม เป็นมรรค ผล นิพพาน เป็นต้น. นี้ไม่สำคัญ เพราะมันขึ้นอยู่กับการทำ
หน้าที่ ถ้ามีการทำหน้าที่ถูกต้อง ผลเป็นมีแน่ และก็มีสมส่วน มีโดยสมควร
แก่การทำหน้าที่.

ที่ว่าจะทำกรรมให้อยู่กับเนอกับตัวนั้น เป็นกรรมในความหมายไหน ?

ถ้าเป็นความหมายแรกมันก็น่าหวั เพราะว่ามี **เนอตัว ร่ากาย จิตใจ** อะไรต่าง ๆ **นี้** เป็นธรรมชาติ, แล้วก็เรียกว่า กรรม เรียกว่า รูปธรรม นามธรรม เป็นต้นอยู่แล้ว, แล้วมันก็เป็นกรรมอยู่ในตัวแล้ว แต่เป็นความหมายหนึ่ง ซึ่งไม่เข้ารูปกันในที่นี้. กรรมคือธรรมชาติ ร่ากาย จิตใจ คือธรรมชาติ นั้นเป็นกรรมอยู่ในตัวแล้ว.

ที่ที่เราพูดว่า **ทำกรรมให้อยู่กับตัวอีกทีหนึ่ง** มันก็เลื่อนไปความหมายอื่น ; เมื่อพูดถึงกรรมในความหมายที่ ๒ คือกฎของธรรมชาติ นี้ก็ไปทำไม่ได้ ไปเปลี่ยนแปลงไม่ได้ จะมันเลยเลื่อนมาถึงกรรมในความหมายที่ ๓ คือ **หน้าที่ที่เราจะต้องทำให้ถูกต้องตามกฎของธรรมชาติ นั้นแหละคือกรรมที่ต้องประพฤติ** แล้วก็มุ่งหมายแต่ในฝ่ายดี ฝ่ายถูกเท่านั้น เพราะฝ่ายผิด ฝ่ายชั่ว ฝ่ายบาปนั้น ไม่มีใครประสงค์จะประพฤติ เว้นไว้แต่เขาไม่รู้ หรือรู้ผิด กลับกันเสีย.

หน้าที่ ที่ต้องทำให้ถูกต้องกฎของธรรมชาติ นี้ ต้องทำให้อยู่กับเนอกับตัว

เมื่อกล่าวเป็นคำกล่าว หรือเป็นหลักทั่วไป กรรมที่ควรประพฤติ ก็หมายแต่ กรรมฝ่ายดี ฝ่ายถูก ฝ่ายกุศล ทั้งนั้น ; จะมันหน้าที่ที่มนุษย์จะต้องทำนั้น จึงเล็งแต่ฝ่ายที่ดี ที่ถูก ที่เป็นประโยชน์ หรือเรียกว่ากุศลกรรม. ดังนั้นจึงสรุปความได้ว่า เราทำให้กุศลกรรมอยู่กับเนอกับตัว เพื่อให้เรา, โดยสมมติว่า “เรา” นี้ เข้าถึงตัวกรรมของตน.

นี่ก็เป็นอันเข้าใจได้ว่า เรากำลังพูดกันโดยภาษาคน คือคำพูดชนิดที่ใช้กับผู้ที่ยังมีตัวมีตน, ยังมีความรู้สึกเป็นเราเป็นเขาอยู่ ยังมีตัวตนเป็นผู้ได้ผู้เสียอยู่ จึงต้องพูดอย่างนี้. ขอให้เข้าใจว่า ถ้าเป็นการพูดตามธรรมตา เรื่อยไปตามธรรมตาแล้ว ก็จะมีภาษาคนทั้งนั้น ก็เลยฟังถูกทันที. ถ้าพูดภาษาธรรมภาษาปรมาตมธรรมละก็ต้องเป็นเรื่องพิเศษเฉพาะ.

ที่พูดว่า “เนื้อตัว” อยู่กับเนื้อกับตัวนั้น เนื้อตัวนั้นมันอยู่ที่ไหน? ภาษามันก็เล่นตลกอีกตามเคย. เนื้อตัวไม่ได้หมายถึงเนื้อหนังอย่างเดียว. คำว่า “เนื้อตัว” หรือ “ตัว” นี้ก็ต้องหมายถึง กาย วาจา ใจ ในฐานะที่เป็นหลักเป็นประธาน สำหรับที่เราจะพูดกันในทางธรรมะ; จะพูดแต่ว่า กาย กับ ใจก็ได้เหมือนกัน อยากรจะแยกวาจาออกไปอีกอย่างหนึ่งด้วย ก็เลยเป็น กาย วาจา ใจ ถ้ามีธรรมะอยู่ที่กาย ที่วาจา และที่ใจ นั้นจึงจะเรียกว่า มีธรรมะอยู่กับเนื้อกับตัว; นี่เป็นเรื่องที่จะต้องพูดกันโดยละเอียดในวันนี้ ให้ธรรมะอยู่กับเนื้อกับตัว แล้วก็ตลอดเวลาด้วย.

ต้องมีธรรมะอยู่ที่ กาย วาจา ใจ

จึงจะเรียกว่าธรรมะอยู่กับเนื้อกับตัว

เวลานี้รู้สึกว่าคุณยังมีความเข้าใจธรรมะน้อย รู้จักสิ่งที่เรียกว่าธรรมะนั้นน้อย จนถึงกับพูดว่า ต้องมาหาธรรมะที่วัด “ตัว” นั้นอยู่ที่บ้าน, “ธรรมะ” นั้นอยู่ที่วัด; อย่างนั้นมันเป็นคำพูดที่แสดงความไม่รู้อยู่มาก ไม่รู้จักสิ่งที่เรียกว่าธรรมะนั้น. มันเป็นเรื่องมาหาความรู้ธรรมะมากกว่าที่จะหาตัวธรรมะ ความรู้เรื่องธรรมะนั้น ก็เป็นธรรมะในความหมายหนึ่งเหมือนกัน; แต่ไม่ใช่ความหมายที่ต้องการในที่นี้. ธรรมะที่จะอยู่กับเนื้อกับตัวนั้น ก็จะต้องอยู่

๕๕ ๕๖
 ทเหนือที่ตัวตลอดเวลา; ไม่ใช้จะไปหาความรู้ที่วัด ไปหาธรรมะที่วัด เพื่อ
 เอามาทำให้อยู่กับเนื้อกับตัว.

ขออย่าได้เข้าใจว่า ธรรมะอยู่ที่วัด ไปหาธรรมะที่วัด อย่างนั้นมัน
 ผิดมากเกินไป ธรรมะต้องอยู่ที่เนื้อที่ตัว. ถ้าเราอยู่ที่บ้าน ธรรมะอยู่ที่วัด
 มันจะถึงกันได้อย่างไร ลองไปถามตัวเองดู. ธรรมะอยู่ที่เนื้อที่ตัว ก็คืออยู่ที่
 กาย วาจา ใจ ที่กระทำไว้ดีแล้ว.

๕๗
 ที่นี้ อยากจะพูดถึงคำว่า “กาย” ๕ ให้เป็นที่เข้าใจกันให้ดีกว่าที่
 เข้าใจกันอยู่แล้ว; ถ้าเข้าใจคำว่า “กาย” ดี หรือเพียงพอ ก็จะรู้เรื่องที่ว่า
 ให้ธรรมะอยู่ที่เนื้อที่ตัวมันได้ง่ายขึ้น. นี่จึงจำเป็นที่จะต้องพูดภาษาธรรมะ ภาษา
 ปรมัตถธรรมเสียแล้ว ในกรณีอย่างนี้. คำว่า “กาย” ใน ภาษาวาจา ก็แปลว่า
 หมู่ หรือ กลุ่ม เท่านั้นเอง; มีแยกเป็น หมู่รูป หรือหมู่นาม เช่น รูปกาย
 ก็หมู่รูป, นามกายก็หมู่นาม.

ในบางกรณีต้องแยกจิตออกไปต่างหากอีก ที่จะเป็นตัวผู้กระทำ เกี่ยว
 กับหมู่กาย หมู่รูปหรือหมู่นาม นี้อีกทีหนึ่ง. รูปกาย ก็คือร่างกายเนื้อหนังนี้,
 นามกาย ก็หมายถึงพวก เวทนา สัญญา สังขาร ซึ่งเป็นความรู้สึก สุข หรือทุกข์
 หรือความสำคัญมั่นหมายในสิ่งนั้นๆ หรือความคิดนึกเกี่ยวกับสิ่งนั้นๆ อันล้วนแต่
 เป็นพวกนาม เป็นพวกเจตสิกธรรม สำหรับเกิดกับจิต นั้นมันเป็นภาษาวัค; ต้อง
 ใช้คำว่า “ภาษาวัค” ขอให้จำไว้ด้วย. เมื่อพูดถึงนามกาย เขาก็มักจะหมาย
 แต่เพียง เวทนา สัญญา สังขารเท่านั้น เขาแยกจิตออกไปอีกอันหนึ่งต่างหาก
 สำหรับเป็นเจ้าของเรื่อง.

หน้าที่ในการทำธรรมะให้อยู่กับเนื้อกับตัว

เมื่อพูดถึง **รูปร่าง** ก็หมายถึงวัตถุ เป็นวัตถุสำหรับเป็นที่ตั้งของสิ่งต่าง ๆ ของนามธรรม, เมื่อพูดถึงนาม ก็คือ **ความรู้สึกทั้งหลาย**, เมื่อพูดถึงจิตนั้นก็คือ **ผู้** หรือ **สิ่ง** ที่รู้สึกนั่นเอง. นี่ค่อนข้างจะละเอียด ถ้าฟังไม่ถี่ก็จะสับสน.

จะพูดทบทวนกันเสียใหม่ **กว่า** จิตคนเป็น **ผู้** หรือ **สิ่ง** ที่รู้สึก, **ความรู้สึก** นั้นเรียกว่า **เจตสิก** ซึ่งต้องเป็นไปกับด้วยจิต; **ที่รูปร่าง** คือร่างกาย. ในคนเราก็มีร่างกาย, ส่วนที่เป็นร่างกาย, แล้วก็มีส่วนที่เป็นเจตสิก คือความรู้สึกต่าง ๆ, แล้วก็มีส่วนที่เป็นจิต คือสิ่งที่รู้สึก ทำหน้าที่รู้สึก; เขาเรียกโดยสมมติว่า **ผู้** ที่รู้สึก.

รูปร่าง นั้นเป็นวัตถุ ก็เป็นที่ตั้งของสิ่งอื่น เช่นเป็นที่ตั้งของความรู้สึก อร่อย. ถ้าเรารู้สึกอร่อย มันก็มีวัตถุเป็นที่ตั้งของความอร่อย จะอร่อยเรื่องกิเลสหรืออร่อยเรื่องธรรมะก็ได้; **ตัวความอร่อยนั้นแหละคือ** นามกาย หรือ **เจตสิกธรรม**, **สิ่งที่อร่อยนั้นคือ** จิต. ถ้าแยกออกอย่างนี้ ก็หมดตัวคนหมดตัวตน.

แต่ที่นี้ ตามปกติคนที่ได้รับการศึกษามา ตามแบบวัฒนธรรมอินเดีย เดิม ๆ นั้น เขาจะเอาจิตนี้เป็นตัวตน เรียกว่า **วิญญาณ**, เรียกว่า **เจตภูติ** หรือเรียกว่าอะไรก็สุดแท้แต่จะเรียก นั้นเป็นตัวตน เป็นตัว "ผู้" เป็น "ตัวเจ้าของ" เป็นตัวผู้ยึดครอง เป็นตัวผู้กระทำ; อย่างนี้เรียกว่า **จิต** ผู้ที่ทำความรู้สึก. **จิตอาศัย** ร่างกายเหมือนกับเป็นบ้านเรือน เป็นที่ตั้งที่อาศัย แล้วแต่จะอุปมา.

บัดนี้เราจะพูดถึง คำว่า "เนื้อตัว" ให้ชัดเจน มันก็อยู่ที่นี้ **เนื้อตัว** กออยู่ภายนอก, แล้วก้อยู่ที่ **ความรู้สึก** ที่ม้อยู่ในร่างภายนอก, แล้วก็มี "ตัวสิ่ง

เป็นผู้รู้สึก” คือตัวจิตโดยเฉพาะนี้. บัญหามันอยู่ที่นี้ ที่ทำให้สำเร็จไม่ได้ เพราะว่าเราควบคุมมันไม่ได้. จิตเป็นผู้แสวงความอร่อย เจตสิกเป็นตัวความอร่อย กายเป็นที่ตั้ง ที่รองรับสิ่งเหล่านี้.

มนุษย์เป็นทาสของความอร่อย จึงแก้ปัญหาให้มีธรรมะอยู่กับเนื้อตัวไม่ได้

ที่ใช้คำว่า “อร่อย” นี้ พังคฺอุหยาบคายหน้อย แต่ไม่รู้จะใช้คำว่าอะไร ครั้นเรียกเป็นภาษาบาลีก็จะพังไม่ถูกอีก. บาลีเรียกว่า อัสสาหะ ก็แปลว่า อร่อยอีก. ส่วนที่เป็นความยั่ววนถึงจุดที่สุด คือความอร่อยนี้เป็นปัญหาของมนุษย์ที่มนุษย์ไม่รู้จัก แล้วจัดการกับมันไม่ได้ “เราพ่ายแพ้แก่ความอร่อย”. ถ้าไม่เข้าใจข้อนี้ ก็คงจะเข้าใจเรื่องอื่นได้ยาก.

สิ่งที่เราพอใจ แล้วก็รู้สึกเป็นความอร่อย นั้นแหละเป็นตัวปัญหา. เป็นบ่อที่เกิดของกิเลสของอะไรต่าง ๆ สำหรับมนุษย์เรา. มนุษย์ตกเป็นทาสของความอร่อย คือ อัสสาหะ.

ทุกสิ่งนั้นมีอัสสาหะ ไม่โดยตรงก็โดยอ้อม ไม่แฉงโตก็แฉงหนึ่ง ; ส่วนที่มาถึงจุดเราให้ไปหลงรักมันได้นั้น เรียกว่า อัสสาหะ มีได้แม้แต่ในวัตถุ. วัตถุนี้ให้ความอร่อยได้, มีได้แม้ในการกระทำ ในเมื่อการกระทำนั้น ทำให้เกิดความอร่อยได้. นี่จึงระบุไปยัง ตัวความอร่อย ว่าเป็นปัญหา.

ที่นี้ เมื่อร่างกายนี้ ถูกใช้ไปเพื่อความเอร็ดอร่อยเสียหมดแล้ว ตั้งแต่เกิดมานั้นแหละ มันไม่รู้จักใช้ไปในทางอื่น, ความอร่อยก็หาได้ในสิ่งทั้งหลาย ; แล้วจิตนั้นก็เลยชิน แต่จะแสวงความอร่อย. ถ้าไม่ได้อย่างนั้นมันก็โกรธขึ้นมา

หรือเป็นทุกขขึ้นมา; มันก็จะเร็วไปหา หรือเสไ้ไปหา แต่เรื่องของความอรร้อย. คำว่ากาย มันหมายถึงอย่างนี้ หมายถึงกลุ่มหนึ่ง ๆ ของรูป ของเจตสิก หรือว่า ของจิต.

ตรงนี้เรียนบาลีกันเสียสักชนิดหนึ่งว่า คำว่า กาย นั้น แปลว่า หมู่ หรือ กลุ่ม เช่น พลกาย นี้ก็แปลว่า หมู่ทหาร; คำว่ากายในที่นี้ไม่ได้แปลว่า ร่างกาย. คำว่า พลกาย ก็แปลว่า หมู่แห่งพล เช่นหมู่แห่งพล เช่นหมู่ทหาร เป็นต้น. คำว่า กาย แปลว่าหมู่ เช่น หมู่รูป หมู่นาม แล้วมีจิตเป็นเจ้กั้เจ้การ โดยสมมุติหนึ่ง ที่จริงมันเป็นธรรมชาติหนึ่ง ๆ เท่านั้น.

เมื่อพูดถึงคำว่า กาย แล้ว ก็จะสับสนแก่คนที่ไม่รู้ภาษาบาลี เราจะรู้จัก คำว่า กาย กันแต่เพียงร่างกายเท่านั้น; แต่เดี๋ยวนี้ กาย มีหลายความหมาย อย่างนี้ ในส่วนที่เป็นปรมาัตถธรรม แล้วมันเป็นตัวปัญหาในโลกนี้. ตั้งนั้นในวัน นี้จึงขอรับรองเพียงแต่ว่า ให้พยายามอย่างยิ่ง ให้รู้จักสิ่งี่เรื่อกว่ารูปกาย คือกลุ่ม หรือหมู่ แห่งวัตถุที่ประกอบกันขึ้นเป็นกาย, และนามกาย คือ ความรู้สึก ต่าง ๆ ที่มันจะเกิดขึ้นเกี่ยวกับกายนี้, แล้วจิตอกุศลหนึ่งจะเป็นตัวรู้สึกเรื่อง ที่รู้สึกสนใจ หรือเคยชินจนเป็นนิสัยนั้น ก็มีแต่เรื่องความอรร้อย. ถ้าไม่อรร้อยก็เป็น อันไม่ต้องการ เมื่อตกเป็นทาสของความอรร้อยแล้วจะเป็นอย่างไร? มันก็แสวงหา แต่ความอรร้อย แล้วจะแก้ปัญหาน้อย่างไร?

ฟังศึกษาให้รู้จักเรื่องเกี่ยวกับความอรร้อย

ขอให้นักขยายความของคำว่า อรร้อย ออกไป อย่างน้อยก็เป็นสัก ๒ อย่าง : ที่อรร้อยทางกิเลสอย่างหนึ่ง, แล้วอรร้อยทางธรรมะอีกอย่างหนึ่ง.

เมื่อไม่มีธรรมะมันก็คือมีกิเลส ฉะนั้นก็อ้อยไปตามเรื่องของกิเลส โลกทั้งโลก สัตว์โลกทั้งหลาย ที่กำลังอ้อยไปตามทางของกิเลส เรียกว่าเป็นทาสของกิเลส นี่เป็นธรรมทาสสามัญ.

ทีนี้ถ้าว่ามีใครสักคนหนึ่งเกลียดกิเลส ไปแสวงหาความอ้อยอย่างอื่น ก็มีอยู่เหมือนกัน เป็นความอ้อยทางธรรมะ; โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การทำจิตให้เป็นสมาธิ คือเป็นจิตที่สงบเยือกเย็น ประณีต แล้วก็มีอ้อยชนิดธรรมะนี้เกิดขึ้น. คนบางพวกก็หลงใหลในความอ้อยชนิดนี้ แต่ว่ามีน้อย, พวกที่อ้อยด้วยกิเลสนั้นมีมาก เป็นธรรมทาสในโลก.

ขอให้พิจารณาตามที่กล่าวมาแล้ว. เมื่อจะเรียกว่า วัตถุประสงค์ของความอ้อย ก็อย่าเอาแต่วัตถุประสงค์สำหรับอ้อยทางกิเลส ให้เอาวัตถุประสงค์สำหรับอ้อยทางธรรมะกันบ้าง อย่าเอาแต่ความอ้อยทางกิเลส.

หรือเมื่อพูดถึงความอ้อย **ตัวความอ้อย** ก็ให้มีความอ้อยทางธรรมะกันบ้าง; อย่าเอาแต่ความอ้อยทางกิเลส. หรือจะพูดถึง **ตัวผู้รู้** ในความอ้อยนี้ ก็ขอให้มีความรู้สักอ้อยทางธรรมะกันบ้าง; อย่ารู้สักแต่เรื่องทางกิเลส, หมายความว่าจิตได้รับการอบรมดี ตามแบบของธรรมะ จึงเกลียดความอ้อยที่สกปรก. ความอ้อยตามแบบของกิเลสนี้ น่าเกลียดน่าชังไม่น่าดู มีอาการเหมือนกับบ้า เพื่อความรู้สักวาบวาบๆ แวนเดียวเท่านั้นเอง ซึ่งเป็นความอ้อยทางกิเลส.

ถ้าเป็นความอ้อยทางธรรมะจะเยือกเย็น มีการทำธรรมะให้อยู่กับเนื้อกับตัว. ถ้าเอากายเป็นหลัก ก็ควรจะทำให้ธรรมะน้อยกับความเริ่ดอ้อย, ทำให้จิตนี้มีความเริ่ดอ้อยในทางธรรมะ, มีธรรมะอยู่กับเนื้อกับตัว เพื่อจะแทนความอ้อยทางกิเลส ซึ่งเป็นปรกติธรรมทาสของคน. แต่ว่าใครจะสมัคร

หน้าที่ในการทำธรรมะให้อยู่กับเนื้อกับตัว

๑๓๗

ก็คนนั้นก็ไม่ว่าบ ส่วนวิธีก็จะต้องมีอยู่อย่างนี้ ก็คือเอาความอริยทางธรรมะ มาแทนที่ความอริยทางกิเลส, สามารถมีธรรมะอยู่กับเนื้อกับตัว.

เสียคนไม่สามารถที่จะมีธรรมะอยู่กับเนื้อกับตัว เพราะไปเป็น หาสของกิเลส ก็เลยมีกิเลสอยู่กับเนื้อกับตัว โลกทั้งโลกกำลังเป็นอย่างนี้.

อย่าคิดว่าผมตงหน้าตางตาจะค่าคนอื่น ค่าโลกทั้งโลกอยู่ตลอดเวลา, แต่เป็นเรื่องต้องการพูดให้เห็น **สิ่งที่เรียกว่าธรรมะ, เห็นข้อเท็จจริงในโลก** เกี่ยวกับธรรมะ, หรือให้เห็นอุปสรรคที่ทำให้ **โลกนี้มีสันติภาพไม่ได้**; เพราะ ว่าโลกนี้ไม่ยอมมีเนื้อเป็นตัวเป็นธรรมะ มีแต่กิเลสเป็นเนื้อเป็นตัวเสียเรื่อยไป, เพราะว่าเขาไม่รู้จักใช้สิ่งที่เรียกว่า **กาย** นั้นให้ถูกต้องตามหลักของธรรมะ เอากาย ไปใช้เพื่อความอริยทางกิเลส เสวยความอริยทางกิเลสอยู่ เป็นธรรมคาสามัญ ไปเลย.

ความอริยทางธรรมะ นอกจากความสุขที่เกิดจากสมาธิแล้ว ก็ยังมีความสุขชั้นสูงสุด ที่เกิดจากการหมดกิเลส.

เมื่อยังไม่หมดกิเลส ก็เสวยสุขที่เกิดจากกิเลสเสียเรื่อยไป สุข อย่างนี้ ผมเคยแนะว่าควรใช้ตัว ก สะกต ส สระ อุก สะกต คือมันสุขร้อน สุขใหม่ สุขเกี่ยม สุขอะไรกันไปตามเรื่อง, แต่มันอริยเพราะว่า จิตมันยัง ทรามอยู่.

ถ้าจิตสูง ก็จะมีสุขสูงขึ้นไป เป็นความอริยทางธรรมะ ที่เป็นสุข ข สะกต ; ควรจะเรียกว่า สุขเย็น สุขสงบ ที่เป็นชั้นสมาธิก็ได้ คือไม่มีกิเลส ครอบงำ แต่ไม่ใช่หมดกิเลส.

ความสุขขั้นสูงสุด เป็นขั้นปัญญาสุดท้าย คือหมดกิเลส ทำให้หมดกิเลสได้ แล้วก็สิ้นสุดถาวร เพราะกิเลสไม่มีอีก.

กายนี้เปรียบเหมือนเป็นแผ่นดิน ต้องใช้ให้ถูกต้อง

ขอให้รู้จักสิ่งที่เรียกว่า กาย ที่กำลังไปใช้เป็นเรื่องของกิเลสอยู่เป็นประจำ; กายนี้ก็เป็นเหมือนแผ่นดินเราจะปลูกอะไรลงไปก็ได้. ถ้าปลูกกิเลส ก็ได้กิเลส; ถ้าปลูกธรรมะ ก็ได้ธรรมะ. กายนี้เป็นเหมือนแผ่นดินแล้วแต่ใครจะปลูกอะไรลงไป ถ้าจะให้ธรรมะนี้อยู่กับกาย ที่ว่าเป็นแผ่นดินนี้แล้ว ก็ต้องทำให้ถูกต้อง ตามวิธีของธรรมะที่อยากจะพูดโดยอุปมา :

๑. ผู้มีปัญญามีความรู้แต่กาลก่อน เขาอุปมาไว้ดีแล้ว ว่า กายนี้เป็นวิหารของพระเจ้า.

พวก คริสเตียนเขาพูดไว้มาก, พวกอื่นก็พูดเหมือนกัน ว่าร่างกายนี้เนื้อหนังร่างกายของเราเป็นวิหารของพระเจ้า. นับว่าเขาเป็นคนมีจิตสูง ไม่ใช่จิตทราม มองเห็นไปในแง่ว่า กายนี้ธรรมชาติสร้างมาเพื่อเป็นวิหารของพระเจ้า เพื่อให้พระเจ้ามาสถิตอยู่ในวิหารนี้. ฉะนั้นเขาไม่สนใจแก่โบสถ์วิหารสวย ๆ เขียว ๆ แดง ๆ; โบสถ์วิหารอย่างนั้นไม่ใช่ที่สถิตของพระเจ้า. เขาต้องการให้ร่างกายนี้เป็นที่สถิตของพระเจ้า จึงได้พูดว่ากายนี้คือวิหารของพระเจ้า. ต้องเตรียมกันให้ดี เตรียมร่างกายให้ดี ให้มีพระเจ้าอยู่ในกายนี้; นั่นแหละคือความหมายของคำว่า มีธรรมะอยู่กับเนื้อกับตัว.

พระเจ้าในทันทีไม่มีอะไรมากไปกว่า ธรรมะอันสูงสุด, เมื่อธรรมะอันสูงสุดมาอยู่ในกายนี้ ก็เรียกว่ามีพระเจ้าอยู่ในกายนี้ เช่นมีธรรมะถึงกับเป็นความหลุดพ้น ไม่มีความทุกข์เลย ตลอดกาลนิรันตร. อย่างนี้ก็เรียกว่ากายนี้เป็นวิหารของพระเจ้าโดยสมบูรณ์ เป็นชีวิตนิรันตร ที่ไม่มีความทุกข์เลย.

เดี๋ยวเราใช้กายนี้เป็นวิหารของพระเจ้า เป็นที่สถิตของ พระเจ้ากันหรือเปล่า? ก็เหมือนกับที่ว่ามาแล้ว ว่าตุแล้วจะเห็นว่า เขาใช้ กายนี้เป็นที่สถิตของยักษ์มาร ของกิเลส ของซาตาน. ร่างกายของใครบ้าง กำลังเป็นที่สถิตของพระเจ้า? ร่างกายของใครบ้างเป็นที่สถิตของยักษ์มารคือ กิเลส ซึ่งเรียกโดยสมมติ ก็เรียกว่ายักษ์มาร หรือซาตาน แล้วแต่ว่าจะใช้ภาษาไหน? ถ้าว้นหนึ่งคืนหนึ่งมันเต็มไปด้วยการเกิดกิเลส กายนี้ก็เป็นที่สถิตของยักษ์มาร.

ตัวกายนี้ต้องถือว่าเป็นกลางเสมอ ไม่ได้สร้างมาสำหรับอย่างใด อย่างหนึ่งโดยเฉพาะ เหมือนกับแผ่นดิน มีไว้สำหรับจะปลูกต้นไม้อะไร ก็ได้ : ที่เป็นพืชก็ได้ ที่เป็นประโยชน์ก็ได้. แต่แล้วโดยเหตุที่ว่า คนที่ไม่ได้ใช้ไปในทางที่ถูกต้อง เพราะว่าเรื่องราวของกิเลสมันร่อย, เพราะว่า คนมีกิเลสมีความเคยชินกับกิเลส; ก็เลยร่อยแต่เรื่องของกิเลส มันก็ทำแต่ เรื่องของกิเลส จนเคยชินเป็นนิสัยสันดานไปเลย; ก็เรียกว่า ร่างกายของเขา เป็นที่สถิตของกิเลส คือ ยักษ์มาร.

ทีนี้ คนหนึ่งเขาแย้งว่า กายเป็นที่สถิตของพระเจ้า ธรรมชาติ ต้องการอย่างนั้น; มาตุกันเสียใหม่ มาจัดการกันเสียใหม่ ปรับปรุงให้กายนี้ เป็นที่สถิตของพระเจ้า. นี่คือข้อที่ผมกำลังพูดโดยประโยคว่า ให้ทำธรรมะ ให้อยู่กับเนื้อกับตัว เพื่อให้เห็นว่า เนื้อตัวนี้เป็นที่สถิตของพระเป็นเจ้านั่นเอง.

นี่เมื่อมองดูคนทั้งโลกแล้ว มันน่าใจหาย ที่เขาใช้กายนี้เป็นเครื่องมือ เพื่อการมารมณ์; พุคแล้วมันก็หยาบคายอีกนั่นแหละ มันช่วยไม่ได้. คนในโลก กำลังใช้กายนี้ เป็นเครื่องมือสำหรับมารมณ์ : สำหรับแสวงหากามารมณ์, สำหรับสะสมกามารมณ์, สำหรับบริโภคมารมณ์, สำหรับมัวเมาหลงใหลอยู่ด้วย

เรื่องกามารมณ์ เขาใช้ร่างกายนี้เป็นเครื่องมือเสวยกามารมณ์; พุทอย่างนั้นจะเป็นท่า หรือไม่ท่า ไปกิตตูกี่แล้วกัน.

ไปสังเกตตูกี่แล้วกัน; เป็นเรื่องพูดความจริง ไม่ใช่เรื่องท่า; แต่ให้รู้ว่า คนทั้งโลกนี้กำลังบำรุงบำเรอเนื้อหนัง เพื่อประโยชน์แก่การเสวยกามารมณ์ แล้วธรรมะจะเข้ามาได้อย่างไร. สิ่งที่เป็นกุศล ที่เป็นความถูกต้อง ที่จะระงับดับทุกข์ ที่จะเป็นสันติภาพนั้น เข้ามาไม่ได้; เพราะว่าเขาเอากายไปใช้เป็นเครื่องมือเสวยกามารมณ์กันเสียหมด มันก็เกิดกิเลส เป็นที่อยู่ของกิเลส.

๒. มีอุปมาอีกอันหนึ่ง ซึ่งจะถือเป็นประโยชน์ เป็นฟังได้ ก็คือที่เขาว่า ให้ใช้กายนี้เหมือนกับเป็นพาหนะ.

คำว่า พาหนะ ก็เข้าใจกันที่อยู่แล้ว ไม่ต้องให้อธิบาย. พาหนะก็คือที่จะชนะอะไร พาอะไรไปได้ เช่นรถ เช่นเรือ จะชนะอะไรไปได้, หรือแม้ที่สุดแต่ม้าสำหรับขับขี่เป็นพาหนะ แล้วไปทางไกลได้ นกก็เป็นพาหนะ. ถ้ารู้จักใช้กายนี้ให้เป็นพาหนะ นั้นแหละจะใกล้กิจการทำเนือทำตัวให้เป็นธรรมะ. อย่าใช้ร่างกายนี้เป็นเครื่องมือเสวยกามารมณ์; สำหรับผู้มีปัญญาจะมองเห็นว่ากายนี้จะใช้ให้เป็นพาหนะ.

มีรูปภาพที่เขียนอยู่ในตึกหลังน้อยภาพหนึ่ง ที่เป็นภาพคนขี่ศพข้ามฟากไปฝั่งโน้น แล้วพ้นจากโจรที่ไล่ติดตามเขามา. ถ้าใครยังไม่ได้ไปตูกี่เสียใหม่ จะเข้าใจความหมายอันนี้. โจรไล่คน ๆ หนึ่ง เขาหนีมาถึงริมตลิ่งไม่มีที่ที่จะหนีไปไหนแล้ว; เผอิญมีศพของอืดลอยมา เขาก็กระโจนขึ้นศพของอืดออกห่างตลิ่งไปจนข้ามฝั่งโน้นได้; โจรทำอะไรไม่ได้. ศพของอืดนั้นเขาเปรียบเป็นอุปมาของร่างกายว่า เต็มไปด้วยสิ่งปฏิกูล.

๓. **เมื่อวันบวชนั้น** จะบวชเณรหรือบวชพระก็ตามใจ **อุปัชฌาย์**จะสอนเรื่องปฏิญญาของร่างกายว่า **เกสา โลมา นขา ทันตา ตโจ** อื่น ๆ อีก. นี่จะเห็นว่า ร่างกายนี้คือกลุ่มของความเป็นปฏิญญา; แล้วเมื่อเขาจะเขียนรูปภาพของร่างกาย ให้ตรงตามความหมาย เขาเขียนเป็นรูปภาพศพที่พองอืด. แต่แล้วมันกลับมีประโยชน์สูงสุดได้เหมือนกัน คือชี้ข้ามฟากไปฝั่งโน้นได้; หมายถึงละจากความเป็นเหยื่อของกิเลส^๕ ออกไปสู่ธรรมะ มรรค ผล นิพพานได้.

นี่ก็รู้จักใช้ร่างกายเหมือนเป็นพาหนะ เช่น เรือ แพ ข้ามฟาก, หรือเปรียบเหมือนกับม้าที่จะขับไปในที่ไกล ซึ่งก็มีความหมายว่า ไม่ใช่ให้ไปเป็นทาสของม้า หลงรักม้า อะไรมากมาย; เพียงแต่ให้เลี้ยงดูดี ๆ พอให้สำเร็จประโยชน์ในการขับขี่ พอขับไปถึงที่แล้วก็เลิกเกี่ยวข้องกับม้า; เช่นเดียวกับว่าเมื่อถึงฝั่งข้ามฟากได้แล้ว ก็เลิกเกี่ยวข้องกับเรือแพ.

อย่างนี้^๕ก็เรียกว่า **ใช้กายนี้เป็นพาหนะ** สำหรับไปสู่จุดหมายปลายทาง; ^๕นี่ก็เป็นเรื่องแสดงความมีธรรมะอยู่กับเนื้อกับตัวแล้ว เพราะว่าใช้เนื้อตัวส่วนหนึ่งให้เป็นพาหนะ. **การปฏิบัติธรรมะต้องเนืองนิตย์หมดทั้งกาย ทั้งใจ ทั้งจิต ทั้งเจตสิก ทั้งรูปกายนี้**; เปรียบรูปกายเหมือนกับม้า แล้วจิตนั้นก็เหมือนกับคนขี่ม้า เจ้าของม้าก็จะใช้ขี่ออกนอกอันตรายได้ พันอันตรายไปได้.

การเริ่มต้นให้ธรรมะอยู่กับเนื้อกับตัว ก็ต้องเริ่มกันอย่างนี้ โดย **ใช้เนื้อตัวนี้เป็นพาหนะ** เป็นอย่างน้อย, กระทั่งว่าให้มันเป็นที่สิงสถิตของธรรมะเสียเลย. มีความถูกต้องในการขี่ม้า ในการใช้รถ ใช้เรือ ^๕นี่ก็เรียกว่าเป็นธรรมะอยู่แล้ว; ยิ่งให้ถึงวัตถุประสงค์ จุดหมายปลายทางแล้ว ก็ยังเป็น

ธรรมะยิ่งขึ้น. นี่จะเห็นความที่มีธรรมะเป็นเนื้อ เป็นตัว อยู่กับเนื้อกับตัว มาก ๆ ขึ้นในลักษณะอย่างนี้ นั่นคือมีธรรมะอยู่กับเนื้อกับตัว.

เมื่อนึกถึงคำพุทธประโยคแรกที่ว่าธรรมะนี้เสมือนแผ่นดินขึ้นมาอีก ๓๒ ๓๒ มาอีกครั้งหนึ่ง ก็ให้ร่างกาย หรือ วาจา หรือใจ นี้ให้เป็นแผ่นดิน ที่ปลูก ผักลงไปได้แล้ว มีผลไปในทางดี. เมื่อปลูกต้นไม้ลงไปบนแผ่นดินที่ดี เป็นต้นไม้ ที่ดี ก็ได้ผลไปในทางดี; ทำกายให้เป็นแผ่นดินที่ดี ทำวาจาให้เป็นแผ่นดินที่ดี ทำใจให้เป็นแผ่นดินที่ดี สำหรับปลูกต้นไม้ คือธรรม.

การปฏิบัติหน้าที่ให้ถูกต้องตามธรรมะ ก็คือประพฤติตามหลักกุศลกรรมบถ

ธรรมะใน ๓๕๔๔ การปฏิบัติหน้าที่ ที่ถูกต้อง อย่างที่กล่าวแล้ว ไม่ต้องพูดถึงบาป อกุศล ซึ่งเป็นธรรมะฝ่ายหนึ่งที่ไม่ต้องการ และไม่ใช้หน้าที่ ที่เราต้องการ. หน้าที่หรือสิ่งที่เป็นหน้าที่ที่ต้องการ คือฝ่ายถูกต้อง; อย่าให้ มีความผิด ความบาป ความชั่ว อะไรขึ้นมา ทางกาย ทางวาจา ทางใจ. รายละเอียดก็ไปศึกษาเอาได้ จากเรื่องเกี่ยวกับกาย วาจา ใจ ที่มีอยู่ในตำรับ ตำราแบบเรียนทั้งหลายอยู่แล้ว : ทำผิดทางกาย มีเท่านั้น เท่านั้น, ทำผิดทางใจ มีอย่างนั้นอย่างนี้, โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่เรียกว่า กุศลกรรมบถ.

อย่าไปทำเฉยเมยกับหลักเกณฑ์ที่เรียกว่า กุศลกรรมบถอย่างนี้ ที่คน เดียวนี้เขามองเห็นเป็นเรื่องของคนโบราณ ครีคระ ไม่สนใจ; กายกรรมมี ๓ วิจิตรกรรมมี ๔ มโนกรรมมี ๓ เขามักจะหัวเราะเยาะกัน. แต่ถ้าไปศึกษาให้ดี แล้วจะพบว่า เป็นความสำคัญอย่างยิ่ง จำเป็นอย่างยิ่ง ที่เราจะต้องรู้ และทำ

ให้ถูกต้องตามนั้น ; อย่าให้มีสิ่งที่เรียกว่าบาป หรือความผิดอยู่ที่สิ่งนั้น ๆ คือที่
กาย วาจา ใจ.

อีกอย่างหนึ่ง เขาเรียกว่าทวาร กาย วาจา ใจ นี้ แทนที่จะเป็นตั
งตั้งตัวที่อย่างนี้ เขากลับไปเรียกทวารเสียก็มี : กายทวาร วาจาทวาร มโนทวาร
แปลว่าประตูที่จะเปิดรับอะไรเข้ามา. ทางกายก็รับอะไรเข้ามาได้ ทางวาจาก็
รับอะไรเข้ามาได้ ทางจิตก็รับอะไรเข้ามาได้ ซึ่งเป็นความผิด บาปก็ได้ เป็นความ
ผิดก็ได้ ; อย่าให้มีจิตบาปจึงจะเรียกว่า มีธรรมะ ในที่นี้.

กาย วาจา ใจ นี้ มันเป็นเรื่องที่รวมกลุ่มกันอยู่ พอที่จะเรียกว่าเป็นตัว
ได้ เป็นตัวคน เป็นตัวบุคคลได้ ; บุคคลต้องมีกาย วาจา ใจ ที่ทำหน้าที่อยู่.
ความหมายหรือความสำคัญมันอยู่ที่การทำหน้าที่ทางกาย ทางวาจา ทางใจ นี้มัน
จึงจะมีค่าขึ้นมา คือไม่ใช่คนตาย. ทำได้อย่างนี้ก็เรียกว่ามีธรรมะเป็นแผ่นดิน,
ทำแผ่นดินให้เป็นธรรมะ คือมีกาย วาจา ใจ เป็นธรรมะ, หรือมีกาย วาจา ใจ
เป็นแผ่นดินสำหรับธรรมะ. เขาเรียกแทนกันก็ได้ ธรรมะกับแผ่นดินนี้เรียก
แทนกันได้ ในกรณีสูงสุดอย่างนี้แล้ว ก็เรียกว่าเป็นธรรมะที่เป็นแผ่นดิน.

ถ้าเราจะแยกออกไปก็ได้ : กาย วาจา ใจ เป็นแผ่นดิน เพื่อเป็นที่
อาศัยของธรรมะ ; แต่ถ้ามีธรรมะจริงๆ แล้ว ก็เป็นธรรมะไปเสียทั้งเนื้อทั้งตัว
คือ กาย วาจา ใจ เป็นธรรมะไปเสียเอง ; แล้วบุคคลนั้น บุคคลที่สมมติ
นั้นก็จะเป็นธรรมะไปเสีย เป็นตัวธรรมะไปเสีย ไม่ไว้ตัวกู - ของกูของกิเลส
แล้ว เป็นตัวของธรรมะไปเสีย. นี้เรียกว่าทำธรรมะให้อยู่กับเนื้อกับตัวก่อน
เมื่อทำได้ เมื่อมันอยู่กับเนื้อตัวจริงๆ แล้ว เนื้อตัวมันกลายเป็นธรรมะไปเสียเอง
มันเป็นสองครั้งอยู่.

เดี๋ยวนี้เรากำลังต่อสู้; เพราะว่าเราทำผิดอยู่ ต้องแก้ไขต้องเปลี่ยนแปลง จึงใช้คำพูดว่า ทำธรรมะให้อยู่กับเนื้อกับตัว ด้วยความพยายามอย่างยิ่ง. เมื่อทำไปได้เป็นปรกติแล้ว ธรรมะก็กลายเป็นเนื้อตัวไปเสีย มีเนื้อตัวเป็นธรรมะไปเสีย ก็เลยเป็นแผ่นดิน ที่เป็นตัวธรรมะอย่างสมบูรณ์, นี่ ธรรมะที่เป็นสมอด้วยแผ่นดินก็เป็นอย่างนี้ เป็นที่พึงปรารถนาอย่างยิ่ง.

ปัญหาที่ว่า เมื่อไม่มีตัวตน ใครจะเป็นผู้ทำใครในภาษาคน

ในที่นี้ อยากรจะพูดไปในทำนองตอบปัญหา ซึ่งอาจจะมีผู้ถาม ก็จะถูกถามว่า ใครจะเป็นผู้ทำใคร? ในเมื่อพูดอยู่เสมอว่า ไม่มีตัว ไม่มีตน มีแต่ธรรมชาติ นี่พวกนักค้าน ที่เขาอยากรจะค้าน เพราะว่าเขาไม่อยากจะปฏิบัติก็มักจะถามว่า เมื่อไม่มีตัวมีตนแล้ว ใครเล่าจะเป็นผู้ประพฤติธรรมะ หรือเสวยผลของการปฏิบัติธรรมะ? ถ้าถูกถามอย่างนี้ ก็อย่าลืมหลักที่พูดแล้วพูดอีก บอกแล้วบอกอีกว่า เรื่องของธรรมะทุกอย่าง ให้แบ่งออกเป็น ๒ ชั้น หรือ ๒ ระดับ คือเป็น ชั้นศีลธรรม และเป็นชั้นปรมาคต์ อย่างที่พูดมาแล้วในครั้งที่แล้ว ๆ มา.

ถ้าชั้นศีลธรรมก็พูดเป็นภาษาคน ถ้าเป็นปรมาคตธรรม ก็พูดเป็นภาษาธรรม; ถ้าพูดภาษาคนก็มีตัวมีตน พูดอย่างภาษาของคนที่มีตัวตน. ถ้าพูดอย่างปรมาคตธรรม ก็ไม่มีตัวตน มีแต่ธรรมชาติ : สุทธิ ธมฺม สมุปรูปนา สุทธิ สงฺขาร สนฺตติ. ภาษาบาลีนี้ไม่ต้องเอาก็ได้ คือว่า มีแต่ธรรมชาติล้วน ๆ เกิดขึ้น มีแต่ธรรมชาติล้วน ๆ สืบต่อกันไป. อธิบายคำว่า ไม่มีคน นี้อธิบายอย่างนี้ : ธรรมชาติล้วน ๆ สักว่าธาตุตามธรรมชาติ, นี่ธรรมชาติล้วน ๆ มีอยู่ ปรากฏอยู่เป็นดิน น้ำ ลม ไฟ; ไม่ใช่ว่ามันไปรวมกันเข้าแล้ว มันทำความรู้สึกได้ แล้วความรู้สึกนั้นจะเป็นตัวตน สำหรับกลุ่มที่มันไม่รู้.

นี่เป็นอันเรียกว่า ความสืบทอดของธรรมชาตินั้น มันมีการสืบทอดกัน เรื่อยไม่ขาดตอน **สุทธิ สงฺขาร สนฺตตี. สงฺขาร** แปลว่า **เครื่องปรุงแต่ง** **สิ่งปรุงแต่ง การปรุงแต่ง หรือสิ่งซึ่งมีการปรุงแต่งในตัวมันเอง; สนฺตตี-** **การสืบทอดกันไม่ให้ขาดตอนได้.** เพราะมันมีการสืบทอดกันแห่งการปรุงแต่งไม่ขาดตอน หรือว่า **เพราะมีการปรุงแต่งที่ไม่ขาดตอนนั้น มันจึงมีสิ่งที่รู้สึก** **คิดนึกได้, และกำลังเป็นไปอยู่, เป็นไปอยู่.**

สิ่งที่เรากำลังเรียกกันอยู่เดี๋ยวนี้ว่า **คน นั้น นั้นเป็นเพียงธรรมชาติ** **ล้วน ๆ เกิดขึ้น แล้วมันเป็นเพียงการปรุงแต่งที่สืบทอดกันไม่ขาดสาย.** คำ **บัญญัติเฉพาะ** อย่างนี้สำคัญมาก ขอให้พยายามเข้าใจไว้เรื่อย ๆ; แต่เมื่อคน **ไม่มองเห็นอย่างนี้** ก็เอาตามความรู้สึก ที่รู้สึกอยู่ในใจจริงๆ ก็ว่า **กู ขึ้นมา, ว่า** **ของกู ขึ้นมา.**

ถ้าเมื่อถามว่า ใครเป็นผู้ทำแก่ใคร ที่ทำให้มีธรรมะเป็นเนื้อ **เป็นตัวนี้ ?** ก็ตอบโดยภาษาศีลธรรม **ภาษาคน นั้นว่า** **กัตตนันนัแห่งละ,** **ตัวกูที่มีความรู้สึกอยู่ว่า** **ตัวตน ตัวกู - ของกู นี้.** แต่ให้มันเป็นความรู้สึกที่ดี **ที่ถูกต้อง** เช่นว่า **จะต้องรักตน สงวนตน ช่วยตน หรือทำที่พึงให้แก่ตน;** **นี้หมายความว่า** **มันมีตน จะเอาตนฝ่ายข้างดี.** ถ้ามีตัวตน ก็ให้มีความรักตน **อย่างถูกต้อง,** **แล้วก็สงวนตนไว้** **ให้ถูกเรื่องถูกราว** **กระทั่งว่าช่วยตนด้วยตน;** **คนอื่นนั้นช่วยไม่ได้** **และในที่สุดก็ทำที่พึงให้แก่ตนสำเร็จ.**

นี้หมายความว่า **คนพวกนั้นเขาไม่มีความรู้เรื่องอรรถา เรื่องสุญญา** **เรื่องปรมัตถะอะไร;** **โดยเฉพาะลูกเด็ก ๆ ที่เขายังไม่รู้อะไรมา** **แล้วก็จะมาเรียน** **ธรรมะ เรียนศีลธรรม** **นี้จะต้องมีตัวมีตนแน่.** **เมื่อพูดกันด้วยภาษาคนเท่านั้น**

ก็ให้มีตนนั้นแหละ, เมื่อคนมีตัวตนอยู่ที่ไหน ก็เอาตนนั้นแหละ มาทำให้ตนนั้นประกอบอยู่ด้วยธรรมะทั้งหลาย. ถ้าเขาหาไม่ได้ ก็หมายความว่า เขาไม่รู้จักตัวตน ก็ต้องเอาตัวคนที่เขารู้นั้นแหละ มาเป็นผู้ทำการช่วยตน.

ที่จริงมันก็เป็นอยู่อย่างนั้นตลอดเวลา เป็นตึก ๆ แล้วโตขึ้นมา แล้วชวนชวายเป็นอย่างนั้น อย่างนี้ เล่าเรียนอย่างนั้น อย่างนี้ ประกอบอาชีพอย่างนั้น อย่างนี้; มันก็ไม่ได้มีตัวตนที่แท้จริงที่ไหนเลย เหมือน ๆ กันเท่านั้นเอง ว่า หมคนนี้เป็นตัวฉัน, มีความรู้สึกที่เป็นจิตใจ อยู่เป็นส่วนสำคัญอยู่ข้างใน.

จิตใจมันมันบันดาลไปอย่างไร ก็เอาอย่างนั้นแหละเป็นตัวตน; แล้วร่างกายมันก็ทำตามคำสั่งของจิตใจนั้น. เอาตัวตนชนิดนั้น เป็นผู้ที่ฟังให้แก่ตน; นี่ก็ให้เรารักตนให้มาก ๆ สงวนตนให้มาก ๆ เอาให้ดีอย่างที่สุขเข้าใจแล้วทำที่ฟังให้แก่ตนไปเรื่อยเถอะ ในที่สุดมันก็จะไปถึงจุดที่อยู่ฝ่ายโน้น คือฝ่ายปรมาตถธรรม. เพราะว่า ตน หรือ กิเลสนี้จะพิสูจน์ความยุ่งยากลำบาก มีปัญหาหรือมายาให้เห็นออกมาเรื่อย ๆ อย่างน้อยก็เมื่อแก่เฒ่าชราลงไป จะพบความจริงข้อนี้ได้ คือ ไม่มีตัวตน.

ปัญหาว่าใครเป็นใครในทางภาษาธรรม

ทีนี้ เราจะพูดพร้อมกัน เราก็แยกพูดเป็นเรื่อง ๆ เป็นเรื่องของปรมาตถอีกส่วนหนึ่ง เพราะว่าเด็กบางคนอาจจะฉลาด หรือจะเข้าใจเรื่องนี้ได้ อย่างไร พระบาทสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ แห่งมหามกุฏราชวิทยาลัย อดิเรกธรรมวิมลเถระ อายุ ๑๕ ปี อยู่ ๒ - ๓ องค์ เราไม่เชื่อก็ได้ แต่ถ้าเราอยากจะเชื่อ เราก็ถือว่า เป็นบุคคลพิเศษ ซึ่งสามารถเข้าใจปรมาตถธรรมได้ตั้งแต่อายุน้อย ๆ.

เมื่อถามว่า **ใครเป็นผู้ทำแก่ใคร** ในภาษาธรรม โดยปรมาัตถธรรม ก็ตอบว่า **ธรรมชาติ** คำเดียวล้วนๆ. ธรรมะในความหมายของธรรมชาติ หรือธรรมชาติที่รวมเรียกสั้นๆว่า ธรรมะ ธรรมชาตินี้เป็นสิ่งที่กระทำ, จะเรียกว่า ธรรมะก็ได้ จะเรียกว่าธรรมชาติก็ได้; มันเป็นสิ่งที่กระทำ โดยบทที่บอก เมื่อตะกัณว่า โดยบทว่า **สุทฺธิ์ สงฺขาร สนฺตติ์; สังขาร คือ การปรุงแต่ง ตามธรรมชาติ มันติดต่อกันไม่ขาดสาย.** มันเป็นไปอย่างธรรมชาติแห่งการ ปรุงแต่งล้วนๆ มันยังมีวิวัฒนาการได้ ถึงกับเกิดพระพุทธรเจ้าได้ โดยไม่ต้องมี ตัวตน หรือธรรมชาติเป็นผู้ทำ; เมื่อจิตรู้สึกสิ่งต่างๆอยู่ ร่างกาย^{นี้}ไปทำผิดเข้า เกิดเป็นความทุกข์ขึ้นมา จิต^{นี้}ก็รู้สึกอยู่, ไปทำถูกเข้า ก็มีความรู้สึกเป็นสุขขึ้นมา จิต^{นี้}ก็รู้สึกอยู่.

ความชัดเจนของจิตนั้นก็คือ สุทฺธิ์ สงฺขาร สนฺตติ์ ไม่ไปตัวตน อะไรที่ไหน; การปรุงแต่งที่มันเป็นไปในทางจิต สืบต่อไปอย่างนี้ ก็มีความ รู้สึกที่ดี ที่สูงขึ้นไปได้. ความเข็ดหลาบมันก็มีได้ ในความรู้สึกของจิต โดย ไม่ต้องมีตัวตนที่เข็ดหลาบ เพราะมันก็ไม่มิตัวตนผู้กระทำอยู่แล้ว. มันเป็นการ กระทำของกลุ่มของสังขาร คือ การปรุงแต่งที่สืบต่อกันไป คือ รูป ร่างกาย เจตสิก จิต^{นี้}, มันเป็นกลุ่มของธรรมชาติที่ทำกันไป. ความรู้สึกอะไรเกิดขึ้น ก็เอาความรู้สึก^{นี้}เป็นตัวตน; แต่ถ้าารู้เสียถึงความจริงแล้ว มันก็ไม่เอามา เป็นตัวตน.

ความรู้สึกนั้นมันเป็นสติปัญญาขึ้นมา จึงเกิดความรู้สึกที่เปลี่ยนไปตาม *experience* ต่างๆ ที่มันมีมากขึ้นๆ ก็เลยมีความเข็ดหลาบเกิดขึ้นได้ โดยที่ไม่ต้องมีตัวผู้เข็ดหลาบ. ความเข็ดหลาบมันเกิดขึ้นได้ แล้วจิตก็รู้สึกที่จะบังคับร่างกาย อะไร^{นี้} ให้เป็นไปในทางที่ไม่กล้าทำอีก เพราะมันมีอะไรพร้อมอยู่ในนั้น; เช่น

เราเอามือไปถูกไฟเข้า มันทกกลับทันที. นี่เป็นเรื่องของตัวตน หรือว่า เป็นเรื่องธรรมชาติ ของกายและจิต; ไปกิตฺตุในข้อนี้.

ที่นี้ ความรู้สึกอันมันสูงขึ้นไปกว่าความเข็ดหลาบ มันก็เกิดเป็นความรู้สึก ที่เป็นธรรมชาติสูงขึ้นไปอีก เช่น ความละอาย ความกลัว ความระมัดระวัง กระทั่งมีปัญญาสูงสุดเกิดขึ้น เพราะมี experience มากขึ้น ๆ; นั่นมันเป็นตัวปัญญาทั้งนั้นแหละ. เมื่อปัญญามยิ่งขึ้นไป ๆ มันก็บังคับร่างกายให้ทำตามความรู้สึกของปัญญาที่ยิ่งขึ้นไป ๆ ฉะนั้น การกระทำมิได้ แต่ตัวผู้กระทำมิได้มี.

หลักพุทธศาสนาที่ว่า เป็นอนัตตา เป็นสุญญตา เขาก็มีอย่างนี้ : เป็นนาม และรูปล้วน ๆ ประจักษ์กัน ในลักษณะที่เรียกว่า สังขาร คือการปรุงแต่ง อย่างติดต่อกันไป, เกิดความรู้สึก เกิดความฉลาดอะไรก็ได้ กระทั่งมีการกระทำกรรมที่ดี แล้วก็หลุดพ้นจากความทุกข์ไปได้. ที่เราสมมติเรียกว่า นิพพาน นั้นแหละ มีการกระทำ มิได้สมบูรณ์; แต่ตัวผู้กระทำไม่มี. การรับผลของการกระทำมิได้ แต่ว่าไม่มีตัวผู้รับผลของการกระทำ; มันเป็นตัวธรรมชาติล้วน ๆ แล้วเป็นนิพพาน.

การบรรลุนิพพานนั้นมิได้ แต่ตัวผู้บรรลุนิพพานมิได้มี; นีภาษาปรมาตฺถธรรมเขาว่าอย่างนี้ คือ ไม่มีช่องตรงไหน ที่จะเรียกว่าเป็นตัวตนได้ เพราะว่า เป็นการเกิดขึ้นแห่งธรรมชาติล้วน ๆ, ให้การสืบต่อแห่งสังขารทั้งหลายล้วน ๆ เป็นไป.

พอมาถึงตอนนั้นแล้ว อ้าว, เหลือบดูที่ ที่ไหนได้ มันเป็นธรรมไปหมดแล้วทั้งเนื้อทั้งตัว; เนื้อตัวมันเป็นธรรมไปเสียแล้ว เป็นธรรมชาติอัน

ถูกต้อง เป็นธรรมไปทุกแง่ทุกมุมเลย. **หน้าที่ในการทำธรรมะให้อยู่กับเนื้อกับตัว ก็เสร็จไปเสียแล้ว** จนเนื้อตัวมันเป็นธรรมะไปเสียแล้ว.

พุทธบริษัทต้องทำหน้าที่ให้ธรรมะอยู่กับเนื้อกับตัว

บัดนี้เรามาพูดถึงกันถึงบุคคลที่ยังเป็นไม่ได้ดังอย่างนั้น ซึ่งเรียกว่าหน้าที่; เพราะยังถูกผูกพันอยู่ด้วยหน้าที่ ยังไม่ได้เป็นพระอรหันต์ที่อยู่เหนือหน้าที่ ยังเป็น **คนธรรมดาสามัญ ที่อยู่ใต้หน้าที่** แล้วหน้าที่ก็บังคับให้กระทำ แล้วเราก็ทำมาเรื่อย ตามหน้าที่ที่จะต้องกระทำ ตามแบบของพุทธบริษัท. นี่มาบอกให้เห็นว่า **หน้าที่อันสำคัญอันหนึ่ง ขอให้พยายามทำ คือทำให้ธรรมะอยู่กับเนื้อกับตัว อยู่ตลอดเวลา แล้วถือมันไว้ จนกว่าเนื้อตัวมันจะกลายเป็นธรรมะไปเสีย. ถ้าเราไม่พยายามทำ มันก็ไม่มี, ถ้าไม่พยายามรักษาไว้ มันก็หนีหายไปเสีย ต้องทำให้มี แล้วรักษาไว้ให้ได้ จนกว่ามันจะกลายเป็นนิสัยสันดานอันใหม่ คือเป็นเนื้อเป็นตัว เป็นธรรมะไปเสียเลย.**

ขอให้ถือว่า **นี่เป็นหน้าที่ประเสริฐสูงสุดของมนุษย์ คือหน้าที่ในการทำธรรมะให้อยู่กับเนื้อกับตัวก่อน;** ต้องเจตนาจะทำ ต้องชวนชวายเป็นทำ ต้องพยายามอย่างยิ่ง ต้องออกกลืน อดทน ไปตามเรื่องของการกระทำ จนกว่ามันจะสำเร็จผล เป็นเนื้อเป็นตัวของธรรมะไปแล้ว จึงจะไม่ต้องเห็นคเห็นข้อย ในการกระทำอื่นอีก.

การบรรยายวันนักพอสสมควรแก่เวลา ยุติไว้เพียงเท่านี้ก่อน.

มติกลุธรรม

- ๗ -

๑๐ เม.ย. ๑๗

ความถูกต้อง คือธรรม ที่อยู่กับเนื้อกับตัว

ท่านนักศึกษา ผู้มีความสนใจในธรรมทั้งหลาย,

การบรรยายโดยหัวข้อว่า ธรรมะเสมอด้วยแผ่นดิน เป็นครั้งที่ ๗ ในวันนี้จะได้กล่าวโดยหัวข้อย่อยว่า ความถูกต้องนั้นแหละ คือ ธรรมที่ควรอยู่กั้บเนื้อกั้บตัว ขอให้ทบทวนไปถึงการบรรยายในครั้งที่แล้วมาเสมอ เพื่อจะได้มีความเข้าใจเรื่องติดต่อกันโดยลำดับ.

เราตั้งต้นการบรรยายด้วยการบอกให้ทราบว่า ธรรมะนั้นถ้าเปรียบกั้เสมอด้วยแผ่นดิน ซึ่งเป็นที่รองรับสัตว์ทั้งหลาย คือธรรมะจะรองรับบุคคล ทั้งโดยทางร่างกาย และโดยทางจิตใจ ให้อยู่ในสภาพ

ที่ไม่จมลงไป ธรรมะจึงเปรียบเสมือนกับแผ่นดิน. และได้ชี้ให้เห็น ต่อมาอีกว่า การจัดการกับแผ่นดินคือธรรมะนั้น นั่นแหละคือหน้าที่; ถ้าเรามีแผ่นดินแล้วไม่จัดการกับแผ่นดิน ก็ไม่ได้รับประโยชน์อะไร การจัดการกับแผ่นดินตามที่ควรจะทำนั้น เรียกว่า หน้าที่ คือจัดการกับ ธรรมะ ให้สมควรแก่กรณีนั้น ๆ เรียกว่าหน้าที่.

การทำหน้าที่นั้น จะต้องมียผลโดยสมควรแก่การกระทำเสมอ และ ให้มองผลในลักษณะที่แท้จริง ตามหลักเกณฑ์ของธรรมชาติ; ไม่มองแต่เพียง เป็นเรื่องสมมติของมนุษย์ ซึ่งมองกันแต่ผลพลอยได้ที่ตัวต้องการเงินเป็นต้น. หน้าที่ก็มีมากมาย แต่ละหน้าที่ก็ต้องมีผลเป็นปฏิกริยาออกมาโดยสมควรแก่หน้าที่ เสมอ นั้นเป็นที่แน่นอน; ส่วนผลพลอยได้ที่ว่าจะได้เงิน หรือได้ชื่อเสียงนั้น ยังไม่แน่ ยังเป็นเรื่องอีกชั้นหนึ่ง หรือเป็นเรื่องสมมติอีกชั้นหนึ่ง.

หน้าที่โดยตรงของพวกเราก็คือ หน้าที่ตามแบบของพุทธบริษัท ให้สมกับบุคคล ที่เป็นผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน. ไปทบทวนดูใหม่ ได้พูดกันโดย รายละเอียดแล้ว ที่มีหน้าที่ซ้อนขึ้นมาว่า มีหน้าที่ในการที่จะมีธรรมะให้ถูกหน้าที่, ก็มีหลายหน้าที่หลายกรณี หลายแบบ หลายฉบับ. เราจะต้องมีหน้าที่ ต้อง ยอมรับว่า เป็นหน้าที่ที่จะมีธรรมะ หรือใช้ธรรมะ หรือแผ่นดินนั้น ให้ถูกกับ หน้าที่ทั้งหลายนั้นอีกทีหนึ่ง. ดูจะเป็นเพราะความบกพร่องในข้อนี้ ที่เราไม่ได้ รับประโยชน์จากธรรมะ สมตามที่ธรรมะเป็นสิ่งประเสริฐสุดสำหรับมนุษย์.

ทีนี้ จากัดเข้ามา เรามีหน้าที่ในการทำให้ธรรมะนั้นอยู่กับเนื้อกับตัว, ธรรมะในที่นี้หมายถึง หน้าที่ ที่จะต้องกระทำอย่างถูกต้อง จนกระทั่งมีผลเกิดขึ้น โดยสมควรแก่หน้าที่นั้น. หรือกล่าวอีกทีหนึ่ง ก็ให้ทำหน้าที่นั่นเอง; อย่าพูด กันแต่ปาก. การทำให้ธรรมะมีอยู่จริงๆ ที่เนื้อที่ตัวจริงๆ นั้น ก็เป็นหน้าที่.

ทีนี้ในวัน^{นี้} จะได้พูดถึงโดยหัวข้อ ดังที่กล่าวแล้วข้างต้นว่า ความถูกต้องนั้นแหละเป็นธรรมที่ควรจ้อยู่กับเนื้อกับตัว. ฟังดูคล้ายๆ กับกำปั้นทุบดิน ใช้คำว่า “ถูกต้อง” มันก็ไม่มีทางจะผิดได้; แต่แล้วก็ไม่สำเร็จประโยชน์อยู่^{นั้น}เอง.

ความถูกต้อง เป็น สิ่งที่มีปัญหา^๔ มากแ่งมากมุ่ม

คำว่า “ความถูกต้อง” นั้น มีมากแ่งมากมุ่ม, แล้วทำให้เกิดเป็นปัญหาขึ้นมาหลายแ่ง หลายมุ่ม เกี่ยวกับความถูกต้อง จนเรามาเถียงกันเรื่องความถูกต้อง เเถียงกันเป็นการใหญ่ ขนาดเข้าสภา อย่าง^{นี้}เป็นต้น. นี่คือการที่ไม่รู้หรือความหลับหูหลับตา ต่อสิ่งที่เรียกว่าความถูกต้อง : ปัญหาอย่าง^{นี้}มีทั่วไปทั้งโลก ซึ่งเป็นความถูกต้องที่มองกันคนละแ่งคนละมุ่ม น้อย่างหนึ่ง. แล้วก็มองกันโดยบุคคลคนละประเภท คนละหน้าที่การงาน หรือว่าคนละอย่าง ๆ ซึ่งมีวัฒนธรรมต่าง ๆ กัน มีศาสนาต่าง ๆ กัน มีอะไรต่าง ๆ กัน จึงมองความถูกต้องต่าง ๆ กัน ไม่ค่อยจะตรงกัน.

เถียงกัน^{นี้}มีปัญหามากขึ้นในโลก^{นี้} จนปัญหาเพื่อไป^๕ ในทางปรัชญา ปัญหาเรื่องความถูกต้องมันก็ต้องมีมากขึ้น ยิ่ง ๆ ขึ้นไปอีก; แม้แต่คำว่า “ปัญหา” กับคำว่า “ปรัชญา” ^๕นี้ก็เกิดเป็นปัญหา ที่ทะเลาะกันขึ้นมาเสียแล้ว โดยกำเนิดเดิมของคำ ๒ คำ^๕ เป็นคำ ๆ เดียวกัน.

คำว่า ปัญหา ในภาษาบาลี กับคำว่า ปรัชญา ในภาษาสันสกฤต ^๕นี้เป็นคำ ๆ เดียวกัน ที่มีความหมายอย่างเดียวกัน. มาถึงสมัย^{นี้}ก็เกิดทะเลาะกันแล้วคำว่าปัญญาน^๕ คงใช้^๕อยู่ในความหมายเดิม แต่คำว่าปรัชญานั้น เอาไปใช้เป็นคำแปลของคำว่า philosophy ของทางฝ่ายตะวันตก. philosophy ไม่ใช่ปัญญา

มันเป็นเพียงความสงสัยอยากรู้ แล้วกำลังค้นหาอยู่ด้วยปัญญาชนิดที่เอาแน่นอนไม่ได้ หรือเป็นปัญญาที่ยังไม่ใช่ปัญญา, ก็เลยเตลิดเปิดเปิงไป อย่างไม่มีที่สิ้นสุด.

เมื่อมองดูความถูกต้องตามทางปรัชญาแล้ว ก็ไม่มีทางจะพบได้ คือพบได้แล้ว แต่ก็ไม่มากจนไม่รู้ว่าจะอันไหนจะถูกต้อง พบกันไปอย่างนั้น. นักปรัชญา ก็ยังเถียงกันมาหลายร้อยปี หลายพันปีแล้ว อะไรคือความจริง? อะไรคือความถูกต้อง? นี่ก็ยังเถียงกันอยู่จนบัดนี้. ความถูกต้องตามทางปรัชญานั้น มีมากแ่งมากมุ่มอยู่เสมอ.

ถ้าเป็นความถูกต้องทางจริยธรรม หรือทางศาสนา มันก็ไปอีกทางหนึ่ง มันมีหนทางของมันไปอีกทางหนึ่ง, และมักเป็นเรื่องที่บัญญัติไว้ตายตัว ไม่ต้องเถียงกันอีก คือ พิสูจน์ได้ในการกระทำนั้น ว่ากับทุกข์ได้จริงหรือไม่ เป็นความถูกต้องตามหลักของศาสนา กระทั่งออกไปเป็นศีลธรรม กระทั่งออกไปเป็นปรัชญาของศีลธรรม ที่เรียกว่าจริยธรรมนี้ ก็ยังพอรู้ได้ คือค่อนข้างจะตายตัว; อย่าเอาไปเข้ารูปปรัชญาสากลของเขาก็แล้วกัน. ความถูกต้องตามแบบจริยธรรมหรือศาสนานี้ ก็มีอีกแบบหนึ่ง นี้ฝ่ายนี้เป็นอย่างนี้.

อีกฝ่ายหนึ่ง ซึ่งก็มีปากเสียงมากเหมือนกัน คือฝ่ายกิเลส ฝ่ายโมหะ ฝ่ายอวิชชา ฝ่ายอันธ์พาล เขาก็มีความถูกต้องของเขาอีกแบบหนึ่ง เป็นความถูกต้องของกิเลส. นี้จะรับได้ไหวเฉพาะแต่ผู้ที่มีกิเลส หรือบุชชากิเลส จึงจะรับเอาความถูกต้องอย่างนั้นได้; เลยกลายเป็นความถูกต้องของคนมีกิเลส ของคนอันธ์พาลไป เขาก็อ้างความถูกต้องเหมือนกัน อ้างสิทธิอันชอบธรรมเหมือนกัน คือ เขาจะต้องทำอย่างนั้นอย่างนี้.

ความถูกต้องมีมากแรงแม้หมอย่างนี้ ยิ่งไปถือตามหลักปรัชญา ก็ยิ่งไม่มีที่สิ้นสุด ยิ่งเดินอยู่เรื่อย. ถ้าไปถือตามหลัก logic หรือตรรก มันก็แก่งเลื้อยประมาณ ขึ้นไปขึ้นมาข้างนั้นข้างนี้ไต่รอบตัว. ที่เป็นการถูกต้องตามตรรกนั้น เทียบเป็นขาว – เทียบเป็นดำ, เทียบดำเป็นขาว – เทียบขาวเป็นดำ; แล้วแต่เหตุผลจะมีขึ้นมาอย่างไร. ฉะนั้นเลิกพูดกันดีกว่า สำหรับความถูกต้องตามแบบนี้ ๆ; เอาความถูกต้องตามหลักของพุทธศาสนาดีกว่า.

นี่ไม่ใช่พูดเข้าข้างฝ่ายตัว ว่าเราเป็นพุทธก็จะเอาแต่ข้างฝ่ายพุทธ; เรามีข้อพิสูจน์ มีสักขีพยาน ที่จะพิสูจน์ ถึงความถูกต้อง ที่จะไต่วกันต่อไป. ฉะนั้นขอให้ถือว่า หัวข้อสำหรับบรรยายที่ว่า ความถูกต้องนั้นแหละคือธรรมะ ที่ควรอยู่กับเนกขัมภ์ตัว น้อมหมายถึงความถูกต้อง ตามหลักของพระพุทธศาสนา, เป็นหลักธรรมในพุทธศาสนา.

ทีนี้ แม้จะถือตามหลักของพุทธศาสนา ก็ยังจะต้องแบ่งออกเป็น ๒ พวกอยู่นั่นเอง :

พวกที่ ๑ ความถูกต้องในกรณีที่ได้วางไว้เป็นหลักเป็นเกณฑ์ อย่างตายตัวแล้ว ไม่มีปัญหาอะไรอีก อย่างนี้ก็มิ เป็นความถูกต้องอยู่ประเภทหนึ่ง เป็นหลักอยู่ประเภทหนึ่ง.

พวกที่ ๒ ประเภทที่มีกรณีเป็นปัญหา ที่เกิดขึ้นมาใหม่ คือเรายังไม่รู้หลักเกณฑ์อันนั้น, หรือว่าเป็นสิ่งที่เพิ่งเกิด เพิ่งมีขึ้นในยุคปัจจุบันนี้ ไม่เคยมีมาก่อน. เรื่องนั้นหรือวัตถุสิ่งนั้น อะไรทำนองนั้นมิได้เคยมีในกาลก่อน ก็เลยเกิดเป็นปัญหาขึ้นมา; หรือถ้าจะกล่าวอีกทีหนึ่งก็ว่า เป็นเรื่องที่เพิ่งได้ยิน

ได้ฟังใหม่ มีผู้นำมาพูดกันใหม่ แล้วก็มาบอกว่า ^{๕๘๕}นั่นถูกต้อง อย่างนั้นก็มีอยู่
ส่วนหนึ่ง.

เราต้องระวังความถูกต้องให้เป็นไปตามลักษณะของมันแล้วแต่เป็น
กรณีของเรื่อง ของสิ่งที่ได้วางไว้ เป็นหลักเป็นเกณฑ์ตายตัวแล้ว ^{๕๘๖}อย่างหนึ่ง
ซึ่งมีความถูกต้องที่เข้าใจง่าย. ส่วนเป็นกรณีที่เป็นอย่างใหม่ เป็นปัญหาใหม่
นี้ก็มีความถูกต้องที่ยังจะต้องมีหลักเกณฑ์สำหรับจะตัดสินต่อไปอีกทีหนึ่งเหมือนกัน.

ความถูกต้องตายตัวนั้น คือหลักธรรมในพุทธศาสนา

ต่อไป จะได้พูดกันถึงเรื่องความถูกต้อง ที่เป็นหลักเกณฑ์ ที่ได้วางไว้
ตายตัวแล้วก่อน เป็นเรื่องแรก : ^{๕๘๗}นี่ก็คือหลักธรรมะต่างๆ ในพระพุทธศาสนา
ที่ได้ตรัสไว้อย่างชัดเจน ที่ได้เลือกเอามาหมวดหนึ่งซึ่งเป็น ^{๕๘๘}หมวดที่สำคัญที่สุด
หรือเป็นที่รวบรวมแห่งพุทธศาสนาทั้งหมด จนถึงกับว่าเมื่อพระพุทธองค์จะตรัสถึง
วิถีทางที่จะแก้ปัญหาใดๆ แล้ว จะตรัสถึงธรรมะหมวดนั้น. ขอให้จำชื่อไว้ให้ดีๆ
คือหมวดชื่อว่า ^{๕๘๙}อัฐังคิกมรรค มรรคมืองค์แปดประการ อันประเสริฐ
อย่างนี้ก็มี; ^{๕๙๐}แล้วมีชื่อเรียกอย่างอื่นว่า มัชฌิมาปฏิปทา คือการปฏิบัติ
ที่เป็นไปในทางสายกลางก็มี, ^{๕๙๑}คือถูกต้อง เพราะเป็นสายกลาง อย่างนี้ก็มี,
แต่ว่าเรียกกันง่ายๆ ในเวลานั้นว่า ^{๕๙๒}มรรคมืองค์แปด.

ขอย้ำในข้อนี้ สำหรับผู้ที่ยังใหม่อยู่ ว่า ^{๕๙๓}อย่าได้ใช้คำพูดชนิด โดย
ความสะเพร่า เช่นไปเรียกว่า มรรค ๘ เข้า; ^{๕๙๔}อย่างนั้นมันผิด, ^{๕๙๕}ยังมีพูดกัน
ผิดๆ กันอยู่มาก. ^{๕๙๖}อันนี้แม้ในประเทศไทยเรา ก็ยังพูดผิดๆ กันอยู่ว่า มรรค ๘
^{๕๙๗}ผิดจากพระพุทธวโรณะ กล่าวที่พระพุทธวโรณะ, ^{๕๙๘}อย่าได้พูดผิดตามเขาว่ามรรค ๘.
^{๕๙๙}ขอให้พูดว่า มรรคมืองค์แปด; ^{๖๐๐}หมายความว่า มรรคนั้นทางเดียว สายเดียว

แต่ประกอบด้วยองค์ประกอบ ๘ องค์; เรียกว่ามรรคมืองค์แปดไว้เสมอ อย่าเรียกว่ามรรค ๘.

พูดถึง ตั้วมรรคมืองค์แปด ก็คือชื่อที่สวดกันอยู่บ่อย ๆ

มรรคมืองค์แปด แจกเป็น สัมมาทิฏฐิ สัมมาสังกัปปิ สัมมาวาจา สัมมา-
กัมมันโต สัมมาอาชีโว สัมมาวายาโม สัมมาสติ สัมมาสมาธิ; เป็น ๘ สัมมา
ตัวยกกัน *สัมมา* แปลว่า *ชอบ* หรือ *ถูกต้อง*; จึงมีความถูกต้องเกิดขึ้น ๘ อย่าง
รวมเป็นหนทางสายเดียว.

สัมมาทิฏฐิ - มีทิฏฐิถูกต้อง หมายความว่ามีความเห็น มีความเข้าใจ
ความรู้ ความเชื่อ อะไรก็ตาม ถูกต้อง เรียกว่า สัมมาทิฏฐิ. **สัมมาสังกัปปิ** -
มีความหวัง มีความปรารถนา มีความใฝ่ฝัน มีความตั้งร่นอะไร ถูกต้อง เรียก
ว่า สัมมาสังกัปปิ เรียกสั้น ๆ ก็เรียกว่าความดำริถูกต้อง ดำริชอบ; สองอย่างนี้
เป็นเรื่องของปัญญาความรู้.

สัมมาวาจา - มีการพูดจาถูกต้อง มีรายละเอียดมากในหนังสือต่าง ๆ ที่
เรียนกันอยู่แล้ว ไม่ต้องแจกรายละเอียดในที่นี้ให้เสียเวลา ให้สังเกตว่านี่เป็นเรื่อง
เกี่ยวกับวาจา.

สัมมากัมมันโต - มีการทำงานถูกต้อง. **สัมมาอาชีโว** - มีการเลี้ยง
ชีวิตถูกต้อง สองอย่างนี้เป็นเรื่องทางกาย.

สัมมาวายาโม สัมมาสติ สัมมาสมาธิ สามอย่างนี้เป็นเรื่องทางจิต
สัมมาวายาโม - มีความพากเพียร บากบั่น พยายาม ถูกต้อง; **วายาม** ก็คือ
พยายาม ในภาษาไทย ซึ่งถอดมาจากสันสกฤต. **สัมมาวายามะ** หรือ**สัมมา-**
วายาโม คือความพากเพียรถูกต้อง นี่เป็นเรื่องทางจิต. **สัมมาสติ** - มีความระลึก

ที่เป็นการระลึกประจำอยู่ในใจอย่างถูกต้อง นี่ก็เป็นเรื่องจิต. **สัมมาสมาธิ** -- มีกำลังใจมั่นคงแน่วแน่อย่างถูกต้อง นี่ก็เป็นเรื่องทางจิต.

เราจะพบเห็นสังเกตได้ง่าย ๆ ว่า **สัมมาทิฐิ** **สัมมาสังกัปป** สองอย่างนี้เป็นความถูกต้องทางปัญญา ทางความรู้ ทางทฤษฎี ทางหลักวิชา แล้วแต่จะเรียก. **สัมมาวาจา** เป็นเรื่องถูกต้องทางวาจา คือการพูดจา. **สัมมากัมมันโต** **สัมมาอาชีโว** เป็นเรื่องถูกต้องทางกาย. **สัมมาวาจาโม** **สัมมาสติ** **สัมมาสมาธิ** เป็นเรื่องถูกต้องทางจิต. นี่แจกออกไปให้เห็นง่าย ๆ ว่าถูกต้องทางปัญญา, ถูกต้องทางกาย, ถูกต้องทางวาจา, ถูกต้องทางจิต.

สิ่งที่ควรระวังสังเกตเป็นพิเศษ ก็คือว่า ทำไมปัญญาต้องมาก่อน ? ที่เราพูดกันติดปากมักจะเอาปัญญาไว้หลัง เช่น ศีล สมาธิ ปัญญา **ปัญญา** ก็อยู่หลัง, หรือจะพูดแจกเป็น ศรัทธา สมาธิ ปัญญา **ปัญญา** ก็อยู่หลัง รั้งท้าย. แต่ทำไมปัญญามาก่อน ? ผู้ที่เป็นนักสังเกต ก็ควรจะสังเกตเห็นว่า เรื่องนี้แปลก ว่าทำไมปัญญาจึงมาก่อน.

ที่ว่า **ปัญญา**มาก่อน ไม่ว่าหมวดนี้หรือหมวดไหน ก็เป็นการแสดง **หลักปฏิบัติ** หรือวิธีปฏิบัติโดยตรง. ถ้าแสดงไปตามลำดับความสูงต่ำ หรือสำคัญมากสำคัญน้อย **ปัญญา**ไปอยู่หลัง เป็นการแสดงตามหลักวิชา หรือจะเรียกว่า โดยนิตินัยก็ได้. เมื่อพูดเป็นหลักแบบวิชา เป็นหลักสำหรับพูดพูดว่าศีล สมาธิ ปัญญา; ถ้าพูดอย่างพูดนัย คือต้องปฏิบัติ ต้องกระทำลงไปจริงๆ แล้ว จะต้องเอาปัญญามาไว้หน้า แล้วจึงพูดเรื่องศีล เรื่องสมาธิ. ในกรณีมรรคมืองค์แปดนี้ สององค์แรกเป็นปัญญา, สามองค์กลางนั้นเป็นศีล, แล้วอีกสามองค์ข้างท้ายเป็นสมาธิ; นี่เป็น **ปัญญา** ศีล สมาธิ.

นี่ สังเกตให้ดี ทำไมเป็นอย่างนี้ ? ผู้ที่สังเกตสักหน่อย อย่าสะเพร่า เลินเล่อก็จะสังเกตเห็นได้เองว่า **มันต้องเอาบุญญามาก่อนเสมอ**; เพราะเหตุว่า ก็เหมือนกับดวงตา เราจะทำอะไรได้ก็ด้วยการที่เรามีดวงตา มีการลืมตา มีการเห็นอยู่ แล้วจึงจะทำไปได้ตามที่ตามองเห็น. ถ้าตาบอดจะทำอย่างไรบ้าง มันก็ทำไม่ได้ เพราะมัวงุ่มง่าม. ถ้าจะให้สะดวกก็ก็ต้องเอาตามาก่อน แล้วร่างกาย เนื้อตัวมันก็ตามไป; ฉะนั้นในการปฏิบัติ ท่านจึงให้เอาบุญญามาก่อน เพื่อว่าจะได้ไม่มุงาย.

เทียบ **บุคคลเข้ามาสู่ศาสนาคับด้วยหลักตา คือไม่เอาบุญญามาก่อน** เขาจึงโง่ มุงาย ถูกตำ ถูกหลอก. ถ้าทำตามอย่างที่พระพุทธเจ้าท่านได้ตรัสไว้ ก็ไม่มีทางที่จะเป็นอย่างนั้น เพราะเอาบุญญามาก่อน แล้วจึงถึงการกระทำ.

สัมมาทิฏฐินี้เป็นทฤษฎี; **ทฤษฎี** คือคำว่า ทฤษฎี มีทฤษฎี **การเห็น** ที่ถูกต้อง. เมื่อมีการเห็นถูกต้อง ก็รู้จัก**ปรารถนาให้ถูกต้อง** ถูกเรื่อง ที่เรียกว่า **สัมมาสังกัปป**; แล้วก็มีการ**กระทำ** คือ **สัมมากัมมันโต**, ต่อไป **สัมมาวาจา** **สัมมาอาชีโว** ก็ถูกต้องหมด. ส่วนฝ่ายพวกจิต ได้แก่ **สัมมาวายาโม** **สัมมาสติ** **สัมมาสมาธิ** นี้เป็นกำลังจิต เป็นกำลังที่จะสนับสนุนการกระทำ ซึ่งมาทีหลังสุด.

อุปมา เรื่อง มรรคมืองค์แปด

ถ้าเราจะ**อุปมาเรื่องมรรคมืองค์แปด** เหมือนกับว่า มีการ**จัดกองทัพ** ไปรบราฆ่าฟันอะไรกันนี้ ก็จะได้รูปร่างเหมือนอย่างว่า มี**กองทัพหน้า** **กองลาดตระเวน** กองอะไรที่ออกไปข้างหน้าก่อน นั่นแหละสำคัญที่เป็นเหมือนกับ **สัมมาทิฏฐิ** แล้วก็**มีทัพหลวง** **มีทัพหนุน** **มีทัพหลัง** 'อะไร ๆ ให้ครบเรื่อง

สัมมาสมาธินั้นอยู่ที่พหุลังสุต เพราะเป็นตัวกำลัง อย่างมหาศาล ซึ่งจะผลัก
ค้นไป.

สัมมาทิฐิ เหมือนกองสอดแนมไปข้างหน้า เพื่อหาข้อเท็จจริง
ต่าง ๆ หาวิธีการต่าง ๆ ที่จะให้กองทัพหลวงทำงานได้สำเร็จ. ส่วนที่มีกองทัพ
หนุน กองสะเบียง กองอะไรอีก หรือมีกองกำลังอันเข้มแข็งที่สุด, ทุก ๆ อย่าง
นี้เก็บไว้ข้างหลัง นี้ จะถูกหรือผิดก็สุดแท้ แต่ว่าเป็นไปตามหลักธรรมะที่พระ-
พุทธเจ้าได้ตรัสไว้ เรามาพิจารณาดูแล้ว เราจะเห็นอุปมาในลักษณะอย่างนี้.

อย่างไรก็ดี มันต้องถูกต้องแน่นอนที่สุด ตรงที่ว่า สัมมาทิฐิต้อง
ไปข้างหน้า เหมือนกับเรามีตาสำหรับดูก่อนสิ่งใดหมด. บางทีก็จะเปรียบ
ได้เหมือนกับว่าเข็มทิศหรือแผนที่ ซึ่งจะต้องมีก่อน รู้แจ่มแจ้งก่อน จึงจะทำ
อะไรไปได้ตามแผนที่หรือแผนการ หรือเข็มทิศ อะไรทำนองนี้.

ความถูกต้องที่ได้ทรงวางไว้เป็นหลักแล้ว ก็เช่น เรื่องมรรคมืองค์แปด
นเป็นต้น เป็นความถูกต้องที่ควรจะมีอยู่กับเนื้อกับตัว ตลอดเวลา. เมื่อพูด
ถึงคำว่า 'เนื้อตัว' ก็เห็นอยู่แล้ว ว่า ในมรรคมืองค์แปดนั้น มีเรื่องของบัญญัติ
มาหน้า, แล้วเรื่องกาย คือการกระทำ เรื่องวาจาติดตามมา, แล้วก็เรื่องจิต;
ทั้ง ๔ อย่างนี้ คือเนื้อตัวของเรา.

ที่สมมติว่าเป็นเนื้อตัว ของเรา คือบัญญัติมาก่อน แล้วก็วาจา แล้วก็
กาย แล้วก็จิต นี้คือเนื้อตัวของเรา; ฉะนั้นจึงมีความถูกต้องอยู่ที่สิ่งทั้ง ๔ นี้
หรือสิ่งทั้ง ๘ นี้ ที่ขยายออกไป. นี้ จึงมีความถูกต้องอยู่ที่เนื้อที่ตัวเป็นแน่นอน
หากแต่ว่ามันเป็นความถูกต้องที่ตายตัวแล้ว ไม่ต้องวินิจฉัยกันอีกแล้ว. นี้เป็น
ประเภทแรกคือความถูกต้อง ที่วางไว้เป็นหลักตายตัวแล้ว.

ความถูกต้อง ที่เป็นปัญหา เกิดขึ้นใหม่

ทีนี้ก็มาถึงความถูกต้องที่เป็นปัญหา ที่เราได้ยินได้ฟังมาใหม่ หรือ คนนั้นคนนั้นมาพูดขึ้นใหม่ ว่าอย่างนั้นซิ อย่างนี้ซิ ในเรื่องที่เราไม่เคยฟังมาก่อน, หรือจะเอาตามเรื่องที่มีกล่าวไว้ ก็คือว่า เมื่ออาจารย์คนนั้นมา ก็สอนว่า อย่างนี้ซิ, อาจารย์คนโน้นมา ก็สอนว่าอย่างโน้นซิ, อาจารย์อีกคนก็สอนว่าอย่างนี้, จนคนฟังเวียนหัวในการสอนธรรมะ สอนวิปัสสนา สอนอะไรต่างๆ อยู่เหมือนกัน จนผู้ฟังไม่รู้ว่าจะเอาอย่างไร; อย่างนี้เรียกว่า ความถูกต้องที่ยังไม่รู้ ว่าเป็นอย่างไร ยังเป็นปัญหาอยู่ จะต้องมึนหลักอีกอันหนึ่ง.

หลักสำหรับความถูกต้อง ที่ยังเป็นปัญหานี้ ผมขอระบุว่า หลักที่ตรัสไว้ในกาลามสูตรนั้นแหละ เป็นหลักที่ดีที่สุด. ฉะนั้นจำคำว่า กาลามสูตรไว้บ้าง จะได้ฟังจากกันง่ายๆ เช่นผมพูดว่า กาลามสูตร ก็ให้รู้ว่าอะไร. กาลามสูตรคือหลักสำหรับตัดสินใจ ก่อนแต่ที่จะเชื่อ หรือจะรับเอาว่า เป็นความถูกต้องนั้นก็มีอยู่ถึง ๑๐ หัวข้อ เป็นสิ่งที่มีค่า ควรแก่การจดจำอย่างยิ่ง :

ข้อ ๑. ว่า อย่ารับเอามาเชื่อ ด้วยเหตุ เพราะได้ฟัง ตามๆ กันมา คือ ฟังบอกตามๆ กันมา.

ข้อ ๒. ว่า อย่ารับเอามาเชื่อ เพราะว่าเขาประพฤติกะทำสืบๆ ตามๆ กันมา

ข้อ ๓. อย่ารับเอามาเชื่อ เพราะเขากำลังถือกระฉอนกันอยู่ทั้งบ้านทั้งเมือง.

สามหัวข้อนี้ เป็นประเภทการฟัง ที่เกี่ยวกับการฟัง หรือการที่จะไปทำตามผู้อื่น ซึ่งมีอยู่ ๓ หัวข้อว่า อย่ารับเอามาเชื่อว่าคุณถูกต้อง, เพราะว่าเขา

ได้บอก ๆ ฟัง ๆ ตาม ๆ กันมา หรือว่า เขาประพฤติกิระทำกันจริง เป็น *tradition* เป็นอะไรเช่นนั้นตาม ๆ กันมา, หรือว่า เขากำลังลือกระฉ่อนทั้งบ้านทั้งเมือง ซึ่งมีอยู่บ่อย ๆ แล้วตกลงสันติ.

ข้อ ๔. อย่าเชื่อเพราะว่า มีในตำรา หรือในปิฎก บาลีว่า *มา ปิฎก สมฺปาเนน* อย่าเชื่อเพราะมีในปิฎก คือตำรา คนเดียวกันชอบอ้างตำรา พระพุทธเจ้า ท่านว่า ไม่ให้เชื่อปิฎก หรือตำรา, ทำไมจึงจะเป็นเช่นนั้น เกี่ยวจะได้อธิบายพร้อมกัน.

ข้อ ๕. อย่าเชื่อเพราะมีเหตุผลทางตรรก คืออย่ารับเอามาเชื่อทุกคำ อย่ารับเอามาเชื่อ เพราะมีเหตุผลทางตรรก คือ *logic* พวก *reasoning* นี้เป็นเรื่อง มีเหตุผลทางตรรก.

ข้อ ๖. อย่าเชื่อเพราะมีเหตุผลทางปรัชญา *มา นย เหตุ* - ทางนัย ทาง *logic* ทางตรรกนั้นหมายถึงประเภทใช้ *reasoning* เป็นเครื่องมือ; ทางนัยะ หรือทางปรัชญานั้นมี *speculation* เป็นเครื่องมือ.

ข้อ ๗. อย่ารับเอามาเชื่อด้วยการตรึกไปตามอาการ คือว่า ความคิดที่เดินไปตามสามัญสำนึก หรืออะไรทำนองนั้น ทางบาลีเขาใช้ว่า อย่าเชื่อด้วยการตรึกไปตามอาการ คือตรึกไปตามเหตุผลเบ็ดเตล็ดเล็ก ๆ น้อย ๆ ตามสามัญสำนึกที่จะรู้สึกได้.

ข้อ ๘. *มา ทิฏฺฐินิขฺยาน ขนฺติยา* - อย่ารับเอามาเชื่อ เพราะว่าเขาพูดกันนั้น หนได้ต่อการเพ่งพินิจ ด้วยการเพ่งของเรา อย่าเชื่อเพราะมัน หนได้ต่อการเพ่งพินิจของเราเพียงเท่านั้น นี่อาจมีคนรู้สึกว่าจะขัดกับหลักวิทยาศาสตร์ คือเกี่ยวกันถ้าว่า เรามองเห็นจริงด้วยใจเรา แล้วเราก็ตีใจ; แต่เขาสวมไปว่า เรานี้

อาจจะมีทิวฏฐิ ความเห็นที่ผิดก็ได้ มันทนต่อการคิดเห็นที่ผิดได้; แล้วมันจะถูก
ไปได้อย่างไร.

ข้ออ้าง นี้เป็นพวกค่านึงค่านวดด้วยบัญญัติทั้งนั้น ด้วยบัญญัติ
ธรรมกาสามัญ : *อย่าเชื่อโดยตรรก อย่าเชื่อโดยนัย อย่าเชื่อโดยอาการปรतिकะ
อย่าเชื่อโดยทิวฏฐินิขมานักขันตिया*

อีกสองข้อสุดท้ายนี้ น่าตกใจ คือข้อ ๙ ที่ว่า อย่ารับเอามาเชื่อ เพราะผู้
พูดมีลักษณะควรแก่การเชื่อ ข้อ ๑๐. ว่าอย่ารับเอามาเชื่อ เพราะสมณะนี้เป็นครู
อาจารย์ของเรา.

ผมอยากจะขอร้องให้จำหลักกาลามสูตรนี้ ไว้ใช้ในกรณีอื่นด้วย ไม่ใช่
เฉพาะแต่ในกรณีที่เรากำลังพูดกัน เรื่องนี้อาจจะใช้ได้กว้างขวาง จะทบทวนให้ดูอีก
ทีหนึ่ง ขอให้พิจารณาดูให้ดี:—

สามพวกแรกเกี่ยวกับการได้ยินได้ฟัง ว่า อย่าเชื่อเพราะได้ยินได้
ฟังตามกันมา, อย่าเชื่อเพราะมีการปฏิบัติสืบ ๆ กันมา, อย่าเชื่อเพราะได้ยินเสียง
กระถ้อนเล่าลือกันอยู่อย่างนี้. อีกพวกหนึ่งมีข้อเดียว คือ อย่าเชื่อโดยอ้าง
คำร่า. **อีกสี่พวก** เกี่ยวกับการค่านึงค่านวด : อย่าเชื่อทางตรรกคือ *logic*
อย่าเชื่อโดยเหตุผลทางนัย คือปรัชญา, อย่าเชื่อโดยตรีกตามอาการ คือว่าสามัญ
สำนัก, อย่าเชื่อโดยเพราะมันทนได้ต่อความคิดของเรา ต่อความคิดที่เราพิสูจน์;
นี้พวกค่านึงค่านวด. **อีกสองข้อ** เป็นพวกบุคคล คือถือเอาบุคคลเป็นหลัก ว่า
บุคคลนั้นมีอะไรควรเชื่อ กิริยาท่าทาง บุคคลลักษณะอะไรน่าเชื่อ. อย่าเชื่อ
เพราะบุคคลนั้นมีรูปร่างน่าเชื่อ ควรแก่การเชื่อ; แล้วก็อย่าเชื่อเพราะว่า สมณะ
เป็นครูของเรา, ผู้พูดนั้น หรือสมณะผู้พูดนั้น เป็นครูของเรา.

ความถูกต้องคือธรรมที่อยู่กับเนื้อกับตัว

๑๖๓

คนแรก ๆ ฟังแรก ๆ เรียน ได้ฟังอย่างนี้ ก็จะไปหมก แล้วก็คิดว่า จะเชื่ออะไรกัน ในเมื่อห้ามเสียจนไม่มีอะไรจะเหลืออย่างนี้แล้ว; จะเชื่ออะไรกันได้อีก? ก็มีการเชื่อที่เรียกยากที่สุด แต่ถ้าเรียกเป็นบาลีสะกี้ได้ เพราะมีอยู่แล้วว่า **ยถาภูตัสสัมมัตถัญญา**.

จะจำคำยุ่ง ๆ นี้ไว้ก็ได้ว่า ยถาภูตัสสัมมัตถัญญา แปลว่า **บัญญัติที่มองเห็นตามที่เป็นอย่างจริง; ยถาภูต** แปลว่า **ตามที่เป็นอย่างจริง, สัมมะ** แปลว่า **โดยชอบ, ัญญา** แปลว่า **ปัญญา**; **บัญญัติ**โดยชอบตามที่เป็นอย่างจริง คือ ยถาภูตัสสัมมัตถัญญา.

คำว่า **สัมมัตถัญญา** นั้น เพราะว่าเป็นภาษาบาลี ที่จริงก็คือ **สัมมะบัญญัติ**แต่ออกเสียงให้เพราะ ให้เป็นภาษาที่สละสลวย ก็ว่าสัมมัตถัญญา คือ บัญญัติที่ถูกต้องตามที่เป็นอย่างจริง อันเกิดอยู่ในความรู้สึก; ถ้ายังไม่เข้าถึงขนาดนั้นก็ไม่ต้องเชื่อ ทั้งข้างตั้งไว้อย่างนั้นก็ได้อีก.

ตัวอย่างที่ตรัสไว้ ก็เช่นว่า โลกเป็นของร้อน, โทสะเป็นของร้อน, โมหะเป็นของร้อน; หรือ กิเลสเป็นเหตุให้เกิดทุกข์ ไม่มีกิเลส ก็ไม่มีทุกข์; เหล่านี้จะเชื่ออะไร ที่ไม่เข้าใจใน ๑๐ อย่างนี้.

สำหรับ**ผู้ที่เคยมีกิเลส** ก็มีความโลภมาแล้ว ก็**รู้ได้เอง**ว่า โลกนี้เป็นของร้อน เหมือนกับเคยกินน้ำตาลมาแล้ว ก็**รู้ว่า** น้ำตาลหวาน **รู้แน่**โดยไม่ต้องเชื่อคนอื่น ไม่ต้องเชื่อคัมภีร์ ไม่ต้องเชื่อตำรา ไม่ต้องเชื่อผู้พูด แม้ว่า เป็นอาจารย์ของเรา.

ที่พระพุทธเจ้าตรัสอย่างนี้ ท่านตรัสอย่างนักเลง คือเปิดไว้กว้างหมด **ไม่ต้องเชื่อแม้แต่พระองค์ท่านเอง**; เช่นท่านตรัสว่า ความโลภเป็นของร้อนนี้;

ก็เมื่อคนเคยโลภมาแล้ว โลกที่ไร้อารมณ์ทุกที. พอดัตกมาก็เชื่อตัวเอง เพราะความเชื่ออันถูกต้อง แล้วก็ตามที่เป็นจริง นี่ก็เรียกว่า ยถาภูตัสสัมมปปัญญา. ความโกรธ เป็นความร้อน, ความโง่งเป็นความร้อน, กิเลสทำให้เกิดทุกข์, ความสิ้นไปแห่งกิเลส คือสิ้นไปแห่งทุกข์; อย่างนี้ก็พิจารณาเช่นเดียวกัน.

ถ้าเขามาบอกเราในเรื่องใหม่ ๆ เราก็ ไข้หลัก ๑๐ ประการรับเข้าไว้ก่อน คือว่ายังเข้าไว้ก่อน, แล้วก็มาพิจารณาโดยหลักเกณฑ์ที่ว่า เราจะรู้จักมันได้ด้วยตนเอง. แต่มีข้อแม้อยู่อย่างหนึ่งว่า ไม่ได้หมายความว่า เราจะไม่ฟังอะไรเลย เราจะไม่อ่านอะไรเลย หรือว่าเราจะไม่ดูตำราเลย; เราก็อ่านได้ ฟังก็ได้ แต่ต้องไม่เชื่อกันที่ ไม่ยอมรับเอาทันที. ต้องเอามาพิจารณา อย่างที่วานั้นเชื่อตัวเองได้ เชื่อปัญญาอันถูกต้อง ตามที่เป็นจริงของตนได้.

สังเกตเหตุเกิด ที่เราเถียงกัน จนทะเลาะวิวาทกัน ก็เพราะจะบังคับให้เชื่อ อย่างใดอย่างหนึ่งใน ๑๐ อย่างนี้. ถ้าไปเชื่อในลักษณะนั้น ก็เรียกว่า ไม่ใช่พุทธบริษัท หรือว่า ไม่ใช่สาวกของพระพุทธเจ้า ซึ่งเป็นผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน.

นี่จะต้องนึกกันให้มาก ในข้อที่ว่า พระพุทธองค์ ได้ตรัสเปิดไว้เต็มทีเลย ว่า อย่าเชื่อด้วยเหตุว่า สมณะนี้เป็นครูของเรา ก็คือพระองค์เอง; เพราะเหตุว่า พระองค์เป็นผู้พูด. แต่ให้ฟังได้ เมื่อฟังแล้ว ก็คิดนึก แล้วทบทวนได้ ในที่สุดก็เชื่อตัวเองได้ทั้งนั้น จะไม่เชื่อพระพุทธเจ้า แต่จะรับฟังมาด้วยความเชื่อว่า จะเป็นประโยชน์แน่ หรือว่า แม้ว่าเชื่อ ก็ไม่ใช่ทั้งหมด ต้องรอไปจนกว่าจะเห็นแจ้งด้วยตนเอง.

ถ้าเราเป็นคนที่ไม่เชื่อกันที่ รับเชื่อกันที่แล้ว ก็จะเป็นคนงมงาย ถึงแม้จะเชื่อจากคำของพระพุทธเจ้า ก็ยังงมงายอยู่นั่นแหละ. โชคดีอยู่แต่ที่ว่า ถ้า

พระพุทธเจ้าจริง ท่านก็ไม่ตรัสผิดๆ คนฟังก็จะรับเอาสิ่งที่ไม่ผิดมาเชื่อ แต่แล้วก็ไม่พ้นจากความมมงาย ในชั้นลึกซึ้งชั้นละเอียด ตามความหมายนี้.

นี้ก็เข้ารูปกันกับหลักอภิวัจจกัมมัคค์ -- หลักมรรคมืองค์แปด ที่เอาบัญญัติมาก่อน แล้วนอกนั้นก็เดินตามบัญญัติเป็นทางไปตามหลัง ดีกว่า.

ถ้าสรุปให้สั้นกว่า ให้เอาบัญญัติ มาก่อนความเชื่อ มีบัญญัติเห็นแจ้งแล้ว มันก็เชื่อของมันเอง โดยไม่ต้องไปขอร้องให้เชื่อ; แต่ถ้าไม่มีบัญญัติไปเชื่อเข้ากมมงาย. พอมีบัญญัติ เห็นแจ้งเองแล้ว มันเชื่อของมันเอง มันอยู่ในบัญญัตินั้นเสร็จแล้ว จะเรียกว่า ความเชื่อ ก็ประกอบด้วยบัญญัติ, หรือจะเรียกว่าบัญญัติ ก็ประกอบอยู่ด้วยความเชื่อ คือสัมมาทวิฐฐี นี้เป็นบัญญัติก็ได้ เป็นความเชื่อก็ได้.

มองดูในลักษณะหนึ่ง เป็นการเห็นแจ้งตามที่เป็นอย่างจริง ซึ่งเป็นบัญญัติ แล้วก็รับไว้เป็นความรู้ ก็ยอมรับเชื่ออย่างนั้น, เป็นความเชื่อที่ประกอบด้วยบัญญัติ; จะเรียกว่า ศรัทธาก็ได้ แต่ต้องเป็นศรัทธาที่ประกอบด้วยบัญญัติ.

นี่คือความถูกต้องสำหรับกรณีที่เป็นปัญหา เราจะค้นหาความถูกต้องของกรณีที่เป็นปัญหา คือของใหม่ แรกรับเข้ามา ก็ใช้หลักกาลามสูตร๑๐ ประการนี้รับหน้าเข้าไว้ก่อน คือรับฟัง รับพิจารณาอะไรจนมันมีผลสุดท้าย ที่เรียกว่ารู้สึกประจักษ์แก่ใจอย่างถูกต้องตามที่เป็นอย่างจริง. แต่มันก็ไม่ใช่เป็นเรื่องง่าย เพราะถ้าเรามีความง้ออะไรเหลืออยู่บ้าง เราก็ไม่รู้ที่เราทำผิด หรือว่าเราโง่ หรือว่าเราไม่รู้ในส่วนนั้น; นี่ให้ถือหลักว่า ต้องประจักษ์แก่ใจจริงเหมือนกับว่า เรากินน้ำตาลเข้าไป แล้วรู้สึกหวาน กินน้ำส้มเข้าไปรู้สึกเปรี้ยว หรือว่าขยำถูกไฟเข้า มันก็ร้อน ให้ถึงขนาดนั้น จึงจะเรียกว่าจริง หรือเชื่อได้.

ความถูกต้องนั้นแหละคือธรรมะ ที่ควรจะต้องอยู่กับเนกกับตัว ;
 หลักของความถูกต้องเราแบ่งแยกออกเป็นอย่างนี้. แต่แล้วในที่สุดก็ไม่มีปัญหา
 อะไร เพราะความถูกต้อง เท่าที่ตรัสไว้ นั้นชัดเจนแล้ว เห็นได้ทันที เข้าใจได้
 ทันที อย่างนี้มีมากเหลือเกิน ไม่มีปัญหา.

อย่างเช่น อริยมรรคมีองค์แปดนั้น ตรัสไว้อย่างนี้ ก็เห็นได้ทันที ว่า
 อ้าว, นี่ไม่มีทางที่จะค้าน ไม่มีทางที่จะติด ก็รับเอามาเป็นความถูกต้อง ที่อยู่
 กับเนกกับตัวได้ทันที.

ตามหลักพระพุทธศาสนา จะเป็นอย่างนี้ ฉะนั้นเพียงแต่ขอให้แยกไว้
 หน่อยว่า ความถูกต้องที่เป็นหลักแน่นอนแล้ว และความถูกต้องที่กำลังเป็นปัญหา
 หรืออาจจะเป็นปัญหา หรือเป็นปัญหาอยู่ ก็มีวิธจัดการอย่างนี้. จะเป็นอย่าง
 โดยอ้างตาม ๆ กันมา เป็น tradition อย่างนี้ ก็จะได้ตีกันตาย เห็นไหม? ตาม
 มหาวิทยาลัยต่าง ๆ นั้นแหละ คือ ความไม่ถูกต้อง.

ความถูกต้องของวัฏฏนิยาม ซึ่งตรงข้ามกับมโนนิยาม

ทีนี้ ก็มาพูดเรื่องปัจจุบันกัน ให้มากขึ้นอีก คือ เรื่องความถูกต้อง
 เพราะเป็นปัญหาเฉพาะหน้าจริง ๆ. ยุคปัจจุบันนี้ ใคร ๆ ก็พอจะมองเห็นได้,
 หรือพอจะเข้าใจได้ ว่ามันเป็นยุคของวัฏฏนิยาม. มนุษย์รู้จักแต่วัตถุ เอาวัตถุ
 เป็นหลัก อะไร ๆ ก็ถือหลักเกณฑ์ที่วัตถุ; แม้ที่จะเอาความสุขเอริทอว์อย ก็ไป
 เอาที่วัตถุ ที่เป็นเรื่องของวัตถุ; ผิดกับยุคเก่าก่อน หรือยุคก่อนที่เคยนิยามเรื่อง
 ทางจิตใจเป็นหลักสำคัญ.

ตัวอย่างเช่น เรื่องจะหาความสุขกัน คนสุขนั้นเขาหาความสุขทาง
 ใจ; แต่คนสุขนั้นเขาหาความสุขทางวัตถุ. ใจนั้นแหละเป็นผู้รู้สึก; ถูกแล้ว

นี้ใจเป็นตัวกลางสำหรับจะเป็นผู้รู้สึก ความสุข. แต่ว่าความสุขนั้นมันเกิดเป็น ๒ อย่าง ขึ้นมา : คือความสุขในเรื่องทางจิตมาเป็นปัจจัยแห่งความสุข, และความสุขที่เอาวัตถุมาเป็นปัจจัยแห่งความสุข; ก็เลยเกิดความนิยมแตกต่างกัน เป็นวัตถุนิยม หรือว่ามโนนิยม เป็นธรรมนิยม อะไรกันอีกพวกหนึ่ง. แล้วความถูกต้องของสองพวกนี้ จะเหมือนกันได้อย่างไร.

กิตตุเกิด ความถูกต้องของคนที่ย้ำวัตถุ จะเหมือนกับความต้องการของคนที่ย้ำในทางจิต มันย่อมเป็นไปได้; แม้ว่าไม่ถึงขนาดที่เป็นบ้า มันก็เหมือนกันไม่ได้. นี่คือปัญหาเฉพาะหน้า ที่ว่า ผมจะขอร้องไว้ให้ระวังให้ดี ๆ.

ทำอย่างไรจึงจะทำให้เด็ก ๆ เกิดความรู้แจ้งขึ้นมาว่า เกิดมีวัตถุนิยม ที่ตรงข้ามขึ้นมาในโลกนี้แล้ว

ทำอย่างไร พวกเด็ก ๆ จะรู้ว่า ได้เกิดมีลัทธิวัตถุนิยมขึ้นมาในโลกนี้แล้วเพราะเด็ก ๆ เพิ่งเกิด พอเกิดมาก็เห็นเสียแล้ว ว่าอะไร เป็นอยู่อย่างนี้ ๆ คือวัตถุนิยมอย่างนี้ : ในบ้านของเรา มีโทรทัศน์ มีพัดลม มีอะไรต่าง ๆ เด็ก ๆ ก็ถือว่าอย่างนี้เป็นธรรมดาเสียแล้ว. เขาไม่อาจจะรู้ได้ว่า มันเพิ่งมี หรือมนุษย์เพิ่งนิยมของอย่างนี้ เด็ก ๆ รู้ไม่ได้เลย.

ที่นี้ คำว่า “เด็ก ๆ” นี้ ขยายขึ้นมาถึงไหน ถึงพวกคุณที่กำลังนั่งอยู่ที่นี้หรือเปล่า? เด็ก ๆ ที่ไม่รู้ว่ามี วัตถุนิยมมันเพิ่งมี.

วัตถุนิยมนี้ก็มีมาหลายปี หลายสิบปีมาแล้วเหมือนกัน ที่มันค่อย ๆ เขาค่อย ๆ เปลี่ยนมาทีละน้อย จนมานิยมในทางวัตถุนี้. เด็ก ๆ ก็ไม่รู้รู้สึก ไม่รู้จัก ไม่ประสึประสาถึงเรื่องธรรมนิยม มโนนิยม ซึ่งไม่เคยหลงวัตถุกันมากถึงอย่างนี้

ไม่ต้องอาศัยวัตถุกันมากถึงอย่างนั้น. ฉะนั้นเราจึงไม่สามารถจะรู้จักความถูกต้องที่แท้จริง ว่า อันไหนเป็นความถูกต้อง, และความถูกต้องตามหลักเกณฑ์ของวัตถุนิยมนั้นถูกต้อง, หรือว่า ความถูกต้องตามหลักเกณฑ์ของธรรมเนียม นั้นถูกต้อง.

ที่กล่าวมานี้คือ ปัญหาที่กำลังเกิดอยู่กับพวกเรา ถ้าทำผิดเรื่องนั้น หรือไม่รู้ว่าเป็นเรื่องนั้นมันผิดแล้ว ก็เป็นอันว่าผิดหมดเลย; คือ ไม่อาจจะปฏิบัติธรรมะเพื่อผลที่ถูกต้องได้ ก็กลายเป็นปฏิบัติธรรมะเพื่อผลทางวัตถุไปหมด. จะเรียนธรรมะ ศึกษาธรรมะ ปฏิบัติธรรมะ แม้แต่จะบวชเป็นพระเป็นเณร ก็เพื่อผลทางวัตถุไปหมด จะเป็นพระเณรที่อยู่อย่างคหบดีเศรษฐีไปหมด อยู่ที่วัด มีสมบัติ เหมือนกับบ้านคหบดีเศรษฐี เหมือนกันไปหมด. ถึงแม้ไม่บวช อยู่ที่บ้าน ก็รู้จักแต่มุ่งมาดปรารถนา ผลทางวัตถุ ความเอร็ดอร่อยทางวัตถุซึ่งเป็นเหยื่อล่อ ตีตใจแต่ในทางวัตถุ เขาจึงหลับหูหลับตา ไม่รู้ว่าความถูกต้องนั้นเป็นอย่างไร.

เรากำลังมีอันธพาลเต็มบ้านเต็มเมือง เพราะว่าเขาชวนเหล่านักรู้ ว่าทำไมความถูกต้องนั้นเป็นอย่างไร. เขารู้แต่จะเอาความเอร็ดอร่อยจากวัตถุอย่างเดียว ฉะนั้นเขาจึงขโมยบ้าง แย่งชิงบ้าง อะไบบ้าง เหมือนที่กำลังเป็นอยู่อย่างนี้ ไม่รู้ว่าความถูกต้องนั้นคืออะไร; หรือว่าความสุขที่ควรจะปรารถนากันนั้นคืออะไร อย่างไร; เกิดมีปัญหาระหว่างวัตถุนิยม กับ ธรรมเนียมขึ้นมา.

สำหรับพุทธศาสนานั้น ไม่เป็นอย่างไหน อย่างใด โดยส่วนตัวแล้วจะไปรู้ความพอดีของวัตถุ ว่าจะมีวัตถุสักเท่าใด เพื่อเป็นฐานรองรับเรื่องราวจิตใจ แล้วก็ประพาศทางจิตใจอย่างไร จึงจะพอดีกับวัตถุ ที่เราจะมี หรือควรจะมี; นี้ก็เป็นเรื่องมัชฌิมาปฏิปทา คือทางสายกลางอีก.

ขอให้เข้าใจคำว่า “พุทธศาสนานี้ไม่ใช่วัตถุนิยม” แล้วก็ไม่ใช่จิตนิยม หรือมนิยมอะไร โดยส่วนตัว. แต่เป็นความถูกต้องที่อยู่ตรงกลาง ระหว่างของ ๒ สิ่งนี้ ที่เกี่ยวข้องกันอย่างเหมาะสม เรียกว่ามัชฌิมาปฏิปทา. ถ้าหนักไปทางวัตถุ ก็เป็นกามสุขัลลิกานุโยค, ถ้าเกลียดวัตถุ โด่งไปทางจิตใจ ก็เป็นอัตตกิลมัตถานุโยค ก็เลยอยู่กันตรงกลาง โดยหลักที่เรียกว่ามรรคมืองค์แปดขั้น.

นี่ก็เป็นปัญหาอันหนึ่งในปัจจุบันนี้ ที่ว่า ความถูกต้องจะอยู่ที่ตรงไหน? แล้วคนเกิดมาในท่ามกลางของวัตถุนิยมเสียแล้ว ก็ยากที่จะรู้ว่าจะมีอีกอันหนึ่งซึ่งตรงกันข้าม. ฉะนั้นระวังให้ดีๆ ผู้ที่เป็นเท็กสิมตาขึ้นมาในโลกนี้ ในท่ามกลางแห่งวัตถุนิยม จะไม่อาจรู้สึกรู้ว่า มีสิ่งอื่นซึ่งตรงกันข้าม แล้วก็ตัดสินใจไม่เป็น และไม่ถูก.

ความถูกต้อง ที่เป็นปัญหาระหว่างกลุ่มบุคคล

ที่นี้ ยังมีปัญหาต่อไปอีกกลุ่มหนึ่ง เกี่ยวกับความถูกต้อง ที่เป็นปัญหาในระหว่างกลุ่มบุคคล หรือว่าสังคมต่างๆ; ตัวอย่างเช่นว่าความถูกต้องแบบการเมือง, ความถูกต้องแบบเศรษฐกิจ, ความถูกต้องแบบการค้า, ความถูกต้องแบบการทหาร; นี่มันตรงกันไม่ได้.

ผมไม่ต้องอธิบายให้คุณทราบ ซึ่งก็ได้จากนักการเมือง นักการทหาร นักการอะไร ที่ปั่นเกลียวกันอยู่เสมอ เพราะมีความถูกต้องไม่เหมือนกัน. หลักวิชาการทหารเขาต้องการอย่างโน้น, แต่หลักทางการเมืองต้องการอย่างนั้น, หลักทางเศรษฐกิจต้องการอย่างนี้. ยังมีอะไร อีกหลายๆ อย่าง กระทั่งว่าพวกป่าไม้ต้องการอย่างนี้, แต่พวกทหารต้องการอย่างโน้น. เขามีเหตุผล

สำหรับความถูกต้องต่าง ๆ กัน ; ในที่สุดมันก็ต้องแล้วแต่ว่า ใครมีอำนาจก็เอาความถูกต้องนั้นไป.

นี่ในโลกของมนุษย์ที่มีแต่กิเลส หรือมีโมหะ มีอวิชชา หากความถูกต้องได้ยาก แล้วยกเป็นสถานการณ์ เป็นเรื่องของบุคคล คณะบุคคลของสังคมไป ; แต่แล้วก็จะมารวมกันได้อีกทางหนึ่ง นั่นคือให้ถูกต้องตามธรรมะ, ถ้าถูกต้องตามธรรมะแล้วก็จะมาพบกันที่นั่นได้. แต่ถ้าหากมาพบกันไม่ได้ มันก็ทะเลาะกันเป็นธรรมดา. นี่เรียกว่าความถูกต้องชนิดที่มีไข่ความถูกต้อง ในโลกที่ไม่รู้จักว่าอะไรเป็นอะไร ; ไม่ใช่ความถูกต้องตามหลักพระพุทธศาสนา ; แต่เอามาเปรียบเทียบให้เห็นให้เข้าใจ เพื่อจะได้เปรียบเทียบ แล้วจะได้รู้จักความถูกต้องของธรรมะ ของสัจจะ ของพระพุทธศาสนาได้ยิ่งขึ้น.

ความถูกต้องในการใช้เครื่องมือทางพุทธศาสนา

ที่นี้ พูดถึงความถูกต้องของพุทธศาสนากันอีกทีหนึ่ง ที่เราจะมีความถูกต้องตามหลักพุทธศาสนาแล้ว ก็ยังจะต้องรู้จักแยกให้ละเอียด คือ ซอยลงไปให้ละเอียด ให้ถูกต้องทุกระดับ หรือทุกระดับทุกมุม : ความถูกต้องในทางธรรม ประพฤติธรรมถูกต้องนั้นเป็นอย่างหนึ่ง. แล้วความถูกต้องในการที่จะใช้เครื่องมือ คือใช้ธรรมประเภทที่เป็นเครื่องมือ ให้ถูกต้อง เพื่อให้มีธรรมะที่เราต้องการนั้นได้.

ธรรมบางประเภทเป็นเครื่องมือ	เช่นความอดทน ความจริงใจ
ความบังคับตัวเอง นี้เป็นประเภทเครื่องมือ,	หรือ อิทธิบาท ๔ : - ฉันทะ
วิริยะ จิตตะ วิมังสา นี้เป็นประเภทเครื่องมือ.	เมื่อใช้ธรรมะประเภทเครื่องมือ
แล้ว จะได้ธรรมะประเภทที่เป็นผลที่ต้องการ.	เรายังจะต้องใช้ธรรมะประเภท

เครื่องมือให้ถูกต้อง ก็เลยเรียกว่า ความถูกต้องในการใช้เครื่องมือ, เกี่ยวกับเครื่องมือก็ถูกต้อง, เกี่ยวกับเวลาที่มืออยู่จำกัันก็ต้องถูกต้อง, เกี่ยวกับวิธีการก็ถูกต้อง, ไหวพริบอะไรก็ถูกต้อง. นี้เรียกว่า ถูกต้องในฝ่ายเครื่องมือ หรือวิธีปฏิบัติงาน ผิดเวลานิดเดียว ล้มเหลวหมดก็มี.

ในบางเรื่อง อะไรๆก็ถูกหมด วิธีการก็ถูกหมด เครื่องไม้เครื่องมือก็ถูกหมด แต่ผิดเวลานิดเดียว ล้มเหลวหมด; อย่างนี้ก็รวมไว้ในกลุ่มที่เรียกว่า มีความถูกต้องในการใช้เครื่องมือเหมือนกันคือ เวลา; จะแยกสักหน่อยก็ว่า :

ข้อ ๑. มีสติทันแก่เวลา เวลามีหลายระดับ จำแนกได้มากมาย เอาไว้พูดกันวันหลัง แต่มีสติให้ทันแก่เวลาก็แล้วกัน. "ทันแก่เวลา" หมายความว่า ทันแก่ฤดูกาล เช่นปีหนึ่งทำนาหนึ่ง ให้ถูกต้องเวลา อย่างนี้ก็เป็นงานขนาดใหญ่. ส่วนงานขนาดเล็กน้อย ที่ว่าทำเป็นวัน หรือ เป็นชั่วโมง อย่างนี้ก็ต้องทันแก่เวลา แต่เวลาที่ร้ายกาจกว่านี้ก็คือ บณัจิตเดียว ที่เป็นเรื่องทางจิต เราทำเข้าไปบณัจิตเดียวไม่ถึงวินาที เรืองนกล้มละลาย เช่นเรื่อง การเกิดขึ้นแห่งกิเลสนี้ ต้องทำให้ทันแก่เวลาในขณะจิตนั้น ถ้าเข้าไปเพียงขณะจิตเดียว กิเลสเกิดขึ้นเสียแล้ว ก็แย้แล้ว. นี้คำว่า "มีสติให้ทันแก่เวลา" นี้ก็มีความหมายกว้าง เอาไว้พูดกันวันอื่นอีก.

ข้อ ๒. เครื่องมือที่ตรงกับงาน มีเครื่องมือแก้ปัญหาคงกับปัญหา นี้ก็เรียกว่าความถูกต้องในการใช้เครื่องมือเหมือนกัน; เช่นเรามีความโลภ เรามีความตระหนี่ เราก็จะต้องมีเครื่องมือ เช่นความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ความมีใจกว้าง เป็นเครื่องมือ สำหรับแก้ความโลภ. เราเป็นคนขี้โกรธ เราก็ต้องหัดเป็นคนเมตตา กรุณา เรียกว่าต้องมีเครื่องมือที่ตรงกับปัญหา ก็เรียกว่าความถูกต้องในการใช้เครื่องมือ.

ข้อ ๓. **มีองค์ประกอบที่พอดีและครบถ้วน** คือส่วนมากที่สุดของเรื่องต่างๆ นี้ จะประกอบอยู่ด้วยส่วนประกอบหลายๆ ส่วน. ในการแก้ปัญหาที่เหมือนกัน จะต้องมีการใช้เครื่องมือเครื่องมือ หรืออะไรก็ตาม ที่เป็นองค์ประกอบหลายๆ องค์. นี้ความพอดี และครบถ้วนขององค์ประกอบนี้ ก็เป็นส่วนสำคัญ ที่จะทำให้สำเร็จประโยชน์ ต้องมีความถูกต้องในการที่มีองค์ประกอบพอดี และครบถ้วน.

ที่ว่า **พอดี และครบถ้วน** นั้น ควรจะมีอย่างก็ต้องมีให้ครบ; แต่ว่าแต่ละอย่าง ๆ ต้องพอดี *เป็นภาษาธรรมะที่ใช้กับอริยมรรคมีองค์แปด* อย่างที่ว่ามาแล้วนั้นแหละ ก็เรียกว่า **ธรรมสมังคี, มีสมังคีธรรม หรือ ธรรมสมังคี - ความมีองค์ประกอบที่สมส่วนกัน.**

นี้พูดไปถึงเรื่องทุกอย่างในโลกนี้ ซึ่งส่วนมาก **ต้องสำเร็จด้วยองค์ประกอบหลายๆ ส่วนเสมอ** มันจึงจะเป็นเรื่องใหญ่โต เป็นเรื่องที่ก้าวหน้าอย่างยิ่งขึ้นไปได้. ยกตัวอย่างเช่นว่า จะไปโลกพระจันทร์นี้ ต้องมีความรู้ทุกอย่าง : ทางอุตุนิยม ทางฟิสิกส์ ทางเคมี ทุกๆ อย่าง ที่เป็นส่วนประกอบของความรู้นี้ ต้องพอดี แล้วต้องครบถ้วน.

หรือ จะมองดูมาใกล้ ๆ ง่าย ๆ ที่ในครัว ถ้าจะแกงอะไรสักแกงหนึ่ง จะต้องมีอะไร นั้นต้องครบถ้วน แล้วก็พอดีด้วย ถึงแม้ว่าเราไม่เคยแกง เราก็รู้ว่า ต้องมีเครื่องแกงให้ครบทุกอย่าง แล้วแต่ละอย่างต้องพอดี ถ้าเกินก็ไม่ได้ขาดก็ไม่ดี **ลักษณะอย่างนี้เรียกว่า ธรรมะสมังคี - ความมีองค์ประกอบที่สมส่วน.**

ในการทำความถูกต้องเพื่อละกิเลส เพื่อเอาชนะปัญหาอุปสรรคต่างๆ ก็ต้องมีลักษณะอย่างนี้ คือต้องมีองค์ประกอบของมันอย่างครบถ้วน และพอดี ทั่วเหมือนกัน จึงจะเป็นความถูกต้อง; จะมานั่งบ่นอยู่ไม่ได้ ถ้าเราไม่ทำให้องค์ประกอบครบถ้วนและพอดี. เทียบที่เราทำอะไรไม่สำเร็จ เราสามัคคีกันไม่ได้ เรารักใคร่กันไม่ได้ เราเมตตา กรุณากันไม่ได้ หลากๆอย่าง นี้เพราะขาดส่วนสำคัญเหล่านี้ทั้งนั้น.

ความถูกต้องในชั้นที่ละเอียด ย่อยลงมาจากหลักใหญ่ๆ จะต้อง มีอย่างนี้ว่า : มีความปรารถนาถูกต้อง แล้วมีการกระทำที่ถูกต้อง. แต่ว่าการกระทำที่ถูกต้องนั้น มีรายละเอียดมากเกินไป จึงยกมาให้เห็น ; ในที่สุดก็จะพบว่า ส่วนไหนเป็นความถูกต้อง ส่วนนั้นแหละเป็นธรรมะ และเป็นธรรมะชนิดที่ควรจะอยู่กับเนื้อกับตัว.

ความถูกต้อง จะต้องเป็นไปตามกฎของธรรมชาติ

ทีนี้จะพูดกัน อย่างสรุปท้ายอีกทีหนึ่งว่า ที่ว่า “ถูกต้อง” นั้น ถูกต้องตามกฎธรรมชาติ ที่ละเอียด ที่มีผลตรงตามกฎ; เราจะรู้หรือไม่รู้ ธรรมชาติไม่ยอมรั้ง. ธรรมชาติมีกฎเฉียบขาดอย่างนั้น – อย่างนั้น เราต้องทำให้ถูกต้องตามกฎธรรมชาติไม่ว่าอะไร ไม่ว่าเรื่องวัตถุ หรือเรื่องร่างกาย หรือเรื่องจิตใจ หรือเรื่องธรรมะชั้นสูง; ต้องถูกต้องตามกฎของธรรมชาติในชั้นนั้นๆ ทั้งนั้น; แม้แต่การบรรลุนิพพาน ก็ต้องถูกต้องตามกฎของธรรมชาติ ที่เกี่ยวกับพระนิพพาน.

นี่พูดอย่างสรุปเหมือนกับกำปั้นทุบดิน แล้วมันยากที่ใครจะไปรู้จักกฎของธรรมชาติละเอียดทั่วถึงล่วงหน้า จึงต้องทำไปพลาง รู้ไปพลาง ผิด

ไปพลาด ถูกไปพลาด. ความผิดก็เป็นธรรมชาติ ผิดครั้งหนึ่งก็สอนให้ และมีการสอนกันเรื่อยๆ ไป ทั้งผิดทั้งถูก. ความผิดก็สอนเจ็บปวดหน่อย, ความถูกก็สอนสบายหน่อย แล้วมันก็ทำให้ลืมตัวด้วย. ฉะนั้นความเจ็บปวด หรือ ความทุกข์สอนมาก ควรจะรับเอาเป็นครู. ถ้าสบายมันก็เลยเพลิดเพลินเสีย ในทางที่จะไม่คิดไม่นึกอะไร. ถ้าเป็นทุกข์ หรือมีอุปสรรค ก็ต้องต่อสู้ ต้องคิดนึก; เพราะฉะนั้นคนเราฉลาดเพราะอุปสรรค หรือเพราะความทุกข์ หรือเพราะความผิดนั่นเอง; ต้อนรับความผิดกันในลักษณะอย่างนั้นแล้ว ไม่เท่าไร ก็จะถูก หรือจะฉลาด.

ถ้าเราต้อนรับความผิด ในลักษณะที่ว่า “ช่างหัวมัน” เราหลบซ่อนไป แก้วไป อะไรในทำนองนั้นละก็ ความผิดก็เป็นศัตรูได้ทีเดียว ไม่เป็นครู; เพราะกฎธรรมชาตินั้นตายตัว ไม่ยอมลำเอียงให้แก่ผู้ใด. นี่ขอให้รู้ว่า ความถูกต้องนั้นสรุปแล้ว เป็นไปตามกฎของธรรมชาติ เราจะไปเลือกเอามา แยกเอามาใช้ ตามที่จำเป็นจะต้องใช้ ให้ถูกแก่เรื่องนั้น.

ความถูกต้องนั้นจะต้องอยู่กับเนอกับตัว เป็นเวลานานพอ จึงจะเปลี่ยนแปลงอะไรได้; จะเปลี่ยนความเคยชินฝ่ายข้างที่ทำผิด หรือเป็นทุกข์ ให้มาเป็นความเคยชินฝ่ายที่จะไม่มีความทุกข์. ฉะนั้น อย่าห้อย อย่าห้อย ในเมื่อจะต้องปฏิบัติธรรมะให้นานหน่อย จะต้องอบรมกันด้วยความถูกต้องนี้ ให้นานหน่อย จึงจะค่อยแก่นิสัยสันดานอะไรให้ดีขึ้น ๆ.

เป็นอันว่า ความถูกต้องนั้นแหละคือธรรมะ ที่ควรอยู่กับเนอกับตัว.

การบรรยายนี้ก็พอสมควรแก่เวลาแล้ว ขอยุติไว้เท่านี้ก่อน.

มหิทธิธรรม

- ๘ -

๑๒ เม.ย. ๑๗

การมีธรรม ให้ทันแก่เวลา

ท่านนักศึกษา ผู้สนใจในธรรมทั้งหลาย,

การบรรยายธรรมะเสมอด้วยแผ่นดินเป็นครั้งที่ ๘ นี้ จะได้กล่าวโดยหัวข้อย่อยว่า การมีธรรมให้ทันแก่เวลา ขอให้ทุกท่านใจความสำคัญของการบรรยายทุกครั้งที่ผ่านมา ให้มีความแจ่มแจ้งอยู่ และติดต่อกันมาตามลำดับ.

ที่ว่า ธรรมะเสมอด้วยแผ่นดิน ก็หมายถึงแผ่นดินทางใจ คู่กับแผ่นดินทางกาย ในด้านจิตใจ คนเราจะต้องมีธรรมะเป็นแผ่นดิน ; หมายความว่าในทุกแง่ทุกมุมต้องอาศัยธรรมะ แล้วก็เหยียบยืนอยู่บน

ธรรมะ หล่อเลี้ยงแวดล้อมไว้ด้วยธรรมะ อย่างนี้เป็นต้น. ยิ่งกว่านั้น คำว่า “แผ่นดิน” นี้ ยังมีความหมายถึง ความแน่นหนา คือว่า เป็นที่รองรับสิ่งต่างๆ ได้ ไม่ว่ามันจะหนักสักเท่าใด แล้วทำแผ่นดินคือธรรมะ ให้มีความจำเป็นอย่างนี้ เราก็ต้องจัดการกับแผ่นดิน ในทุกกรณีที่เกี่ยวข้องกัน ในฐานะที่เป็นหน้าที่.

ขอให้ฟังคำว่า “หน้าที่” นี้ให้ดีๆ หมายความว่า เป็นหน้าที่ทุกอย่าง ล้วนแต่ต้องจัดการกับแผ่นดิน หน้าที่จึงไม่มีอะไรมากไปกว่าจัดการกับแผ่นดิน. ถ้าเป็นเรื่องทางวัตถุทำมาหากิน ก็เป็นเรื่องเกี่ยวกับแผ่นดิน, อยู่ในบ้านในเรือน ก็เกี่ยวกับแผ่นดิน; แต่ที่ยาวนเป็นเรื่องทางจิตใจ ต้องทำหน้าที่เกี่ยวกับธรรมะ ซึ่งเป็นเสมือนกับแผ่นดินนั้น ให้ถูกต้องในทุกแง่ทุกมุม อย่างที่กล่าวมาแล้ว.

ทีนี้ คุณก็ไปก็ในข้อที่ว่า เรื่องทำหน้าที่ไม่ต้องกลัวว่าจะไม่ได้ผล จะต้องมึผลสมควรแก่การทำหน้าที่เสมอ. หน้าที่ในที่นี้ เราจะจำกัดวงไว้เพียงหน้าที่ตามแบบของพุทธบริษัท คือ ผู้มีความรู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน ไม่ต้องการมากไปกว่านั้น; นี่คือการจัดการกับแผ่นดิน กล่าวคือมีธรรมะให้ตรงตามหน้าที่ของพุทธบริษัทนั่นเอง, และหน้าที่ที่สำคัญที่สุดก็คือ หน้าที่ในการทำธรรมะนี้ให้อยู่กับเนื้อกับตัวกันจริงๆ. ธรรมะที่อยู่ในตำรา หรืออยู่ที่ไหนก็ไม่ทราบ นั้นไม่สำเร็จประโยชน์. คนไม่รู้ธรรมะ ก็ย่อมจะรู้สึกว่ ธรรมะนั้นไม่รู้ว่อยู่ที่ไหน; ถ้าเป็นคนรู้ธรรมะจึงจะรู้ว่า ธรรมะนั้นอยู่กักับเนื้อกับตัว.

ในวันนี้จะได้กล่าวให้แคบเข้ามาว่า การทำหน้าที่นี้ ต้องทำให้ทันแก่เวลา, หรือกล่าวอีกอย่างหนึ่งก็ว่า การมีธรรมะนั้น ต้องมีให้ทันแก่เวลา. ควรจะเข้าใจกันได้ไม่ยาก ว่าการทำอะไรนี้ ต้องทันแก่เวลา; อย่างคนโบราณเขา

พูดว่า “ว้าหาย แล้วจึงล้อมคอก” ^{๕๕} นั่นคือความไม่ทันแก่เวลา. ในภาษาบาลีก็มีอยู่สั้นๆว่า *ขโณ มาโว อุปจจคา-ขณะอย่าเข้าไปล่วงเสียซึ่งท่านทั้งหลายเลย.* ตามตัวหนังสือว่าอย่างนั้น ก็หมายความว่า ขณะที่สำคัญที่สุคนั้น อย่าได้ผ่านไปเสียเลย. ให้เราใช้ได้ตรงตามความต้องการของขณะนั้นๆ แล้วมีกันทุกชาติทุกภาษา ในการที่จะเป็นผู้ฉลาดให้ทันแก่เวลา.

การมีธรรมะให้ทันแก่เวลาทางการงาน

การมีธรรมะให้ทันแก่เวลานั้น ยังมีเรื่องที่จะเอียง หรือลึกลง ซึ่งที่จะต้องพิจารณากันอีกบางอย่าง เพราะว่าคำว่า “ทันแก่เวลา” นี้ มีความหมายได้หลายระดับ; ไม่ว่าการงานหรือหน้าที่ในระดับไหน ต้องทันแก่เวลาทั้งนั้น ถ้าไม่อย่างนั้นแล้ว ก็ไม่มีประโยชน์. ถ้าจะกล่าวกันอย่างกว้างๆคือให้หมดไปทุกแห่งทุกมุมก็กล่าวได้สัก ๓ อย่างว่า *ทันตามฤดูกาล, ทันตามสถานการณ์ที่เกิดขึ้น, ทันตามขณะจิต :*

๑. **ทันตามฤดูกาล** นี้ก็จะเข้าใจกันได้ เพราะเราเคยเห็น การทำอะไรทันตามฤดูกาลกันอยู่ทั่วไปในโลกนี้; ผิดฤดูกาลมันก็ไม่ค่อยจะได้ผล หรือบางที่ไม่ได้ผลเลยก็มี เช่นการทำนา หรือทำอะไรที่ต้องเกี่ยวกับฤดูกาล.

๒. **ทันตามสถานการณ์** นี้ก็แล้วแต่ว่าใครมีเรื่องอะไร มีสถานการณ์เป็นอย่างไร ของประเทศชาติก็มี ของหมู่คณะบุคคลก็มี ของบุคคลโดยเฉพาะก็มี ตามสถานการณ์ที่เกิดขึ้นกระทั่งของโลกทั้งโลกก็มี. อย่างเดี๋ยวนี้โลกกำลังจะวินาศ เพราะความเสื่อมทางศีลธรรม ถ้าแก้ไขกันไม่ทัน ก็ต้องมีคามวินาศนี้คือตามสถานการณ์ที่ใหญ่หลวง.

๓. **ทันตามขณะจิต** นี้เป็นส่วนสำคัญที่สุด ที่เกี่ยวกับการมีธรรมะ. เรื่องธรรมะนี้เป็นเรื่องทางจิต; จิตนั้นมีเป็นขณะ ๆ มีลักษณะไวมาก เขากำหนดกันว่าไวยิ่งกว่าสายฟ้าแลบ. ขณะจิตหนึ่งยังน้อยกว่าสายฟ้าแลบ **ต้องมีธรรมะตามให้ทันขณะจิต**; ถ้าพลาดขณะจิตนั้นไป ก็มิได้บ้าง หรือควบคุมไม่ได้บ้าง.

ถ้ามีธรรมะไม่ทันก็ไม่มีประโยชน์อะไร. ข้อนี้เองเป็นเหตุที่จะต้องพูดกันโดยละเอียด แต่พูดคร่าว ๆ ก็ว่า **ทันตามฤดูกาล ทันแก่สถานการณ์ ทันแก่ขณะจิต** เป็นหัวข้อกันสามไว้ที่หนึ่งก่อน.

การมีธรรมะให้ทันแก่เวลาเกี่ยวกับบุคคล

ที่นี้ จะพูดถึงเกี่ยวกับบุคคล **ส่วนใหญ่ที่สุด** ก็ต้องพูดว่า **ทันแก่ชีวิต** อะไรที่มนุษย์ควรจะได้ในฐานะเป็นสิ่งที่ดีที่สุดสำหรับมนุษย์ ก็ต้องได้ให้ทันในชีวิต คือทันแก่ชีวิต ถ้าตายเสียแล้วก็ไม่ต้องพูดกัน ต้องให้ทันในชีวิตมันจึงจะมีประโยชน์ ซึ่งทุกคนก็ควรจะนึกให้มาก เพราะว่าเป็นความประมาทเหลือเกิน ที่ปล่อยให้สิ่งที่ควรจะได้ทันในชีวิตนี้ มันไม่ได้.

ที่ **เป็นส่วนย่อยเข้ามาอีก** ก็ควรจะพูดว่า **ทันแก่วัย** สำหรับบุคคลคนหนึ่ง ๆ เราก็มักจะแบ่งเป็น ๓ วัย : ปฐมวัย มัชฌิมวัย บัจฉิมวัย, วัยเด็ก วัยผู้ใหญ่ วัยคนชรา. แต่ละวัยก็มีเรื่อง หรือมีหน้าที่ ที่จะต้องทำให้ทันแก่วัย; วัยเด็กจะต้องทำอะไรบ้าง ถ้าไม่ทำเสียให้ทันแก่เวลาแล้ว ก็จะต้องลำบากอย่างที่เห็น ๆ กันอยู่. คนที่อายุมากแล้ว ไม่ได้รับการศึกษาเพียงพอเมื่ออยู่ในวัยเด็ก ก็ต้องลำบาก เท่านั้นเอง.

วัยเด็ก ควรจะต้องมีอะไรบางอย่าง ก็คือให้ศีล มีธรรมให้ทันในวัยเด็ก สำหรับเป็นธรรมะของเด็ก นั่นก็คือ มีการศึกษาเล่าเรียนพื้นฐานก่อน, แล้วก็มีธรรมะประเภทศีลธรรมเป็นพื้นฐานแก่เด็ก ที่จะทำให้เขาเป็นคนมีนิสัยดี มีอะไรดี ก็มีพื้นฐานดีนั่นเอง.

เดี๋ยวนี้การศึกษาในโลกนี้ กำลังบ้าบอที่สุด ไม่ได้เตรียมไม่ได้มีไว้สำหรับให้เด็ก ๆ มีนิสัยดี เป็นพื้นฐานที่ดี สำหรับจะเป็นผู้ทำความสงบให้แก่โลก. เข้าใจว่าโลกนี้คงจะหาสันติสุข หรือสันติภาพได้ยาก หรือจะไม่มีเลยก็ได้ เพราะการให้การศึกษาแก่เด็กที่แล้มาแล้ว หรือในปัจจุบันนี้ กำลังไม่ถูกต้องเพื่อสันติภาพ; คุณจะทำให้เป็นผืนดินหนึ่ง ซึ่งว่างไวในการที่จะทำอะไร ๆ ตามอำนาจของกิเลส โดยเข้าใจผิดไปว่า เป็นผู้รู้มาก เป็นผู้เก่งกล้า เป็นผู้อะไรต่าง ๆ แต่แล้วมันไม่เป็นไปเพื่อสันติภาพ.

ที่เรียกว่า อย่างฉลาด ก็ฉลาดเพื่อความบ้าบอ เพื่อรู้มาก เพื่อรู้แต่ในทางที่จะตามใจตัว ซึ่งจะดูได้จากผลของการศึกษาในปัจจุบันนี้, ที่เขาเรียนจบการศึกษามาแล้ว ส่วนมากมีนิสัยอย่างไร, มีจิตใจอย่างไร; พูดได้ว่าเกือบจะไม่มีธรรมะกันเสียเลย ถ้าถือเอาธรรมะตามแบบของพุทธบริษัทเป็นหลัก. ส่วนมากมีความเห็นแก่ตัว มีความโลภ มีความโกรธ ความหลงเป็นเบื้องหน้า, เห็นแก่ประโยชน์สุขทางเนื้อหนัง ไม่รู้เรื่องของจิตใจ.

ถ้าเราไม่ให้ความศึกษาที่ถูกต้องแล้ว ก็ต้องเป็นอย่างนี้ ก็เลยพันวัยที่จะศึกษา แล้วก็ลำบากในเมื่อเป็นกันมาก ๆ ทั่วโลก นี่ก็เป็นความวินาศของโลกนั่นเอง เรียกว่า ไม่ทันตามฤดูกาลของโลกไปเสีย.

อีกอย่างหนึ่ง ที่ว่า ให้ทันกับความต้องการเฉพาะเรื่อง. ที่พูดมาแล้วทันแก่วัย ทันแก่ชีวิต ที่ทันแก่ความต้องการเฉพาะเรื่อง มีวัตถุประสงค์มุ่งหมาย

เฉพาะเรื่องนั้น ก็มีขีดเวลาจำกัด ซึ่งคนแต่ละคน ๆ ก็ไม่เหมือนกัน ความต้องการก็ไม่เหมือนกัน ฉะนั้นต้องยกไปพูดกันเฉพาะเรื่อง เฉพาะคน ซึ่งจะไม่ต้องพูดในที่นี้.

ที่เกี่ยวกับบุคคล ก็เป็นอย่างนี้ คือ หนักแก่ชีวิตของเขา หนักแก่วัยของเขา หนักแก่ความต้องการ เฉพาะเรื่องของเขา.

ข้อที่ ๑ การมีธรรมะให้ทันเวลา ในขณะจิตหนึ่ง ๆ

ที่นี้ เกี่ยวกับขณะจิตขณะหนึ่ง นี้เป็นธรรมะมากขึ้น ถ้าเกี่ยวกับขณะจิต โดยถือเอาขณะจิตเป็นหลัก ก็ต้องทำอะไรให้ทันกับการใช้สติสัมปชัญญะ.

ในขั้นแรกนี้ ก็เกี่ยวกับทางอิริยาบถ คือก่อนแต่เราจะเคลื่อนไหว ที่มีการกระทำลงไป กระทำด้วยมือด้วยเท้า ด้วยอะไรต่าง ๆ ที่เรียกว่าเป็นการเคลื่อนไหว เป็นอิริยาบถต่าง ๆ นี้ต้องควบคุมไว้ด้วยสติสัมปชัญญะ ในการป้องกันไม่ให้ความผิดพลาดเกิดขึ้น ซึ่งต้องทันแก่เวลา.

การมีสติสัมปชัญญะนั้น ส่วนใหญ่มักจะเข้าไปเสีย ไม่ทันกับเวลาที่จะใช้สติสัมปชัญญะ คือไม่สามารถจะใช้สติสัมปชัญญะได้ เพราะมันเข้าไปเสีย. ในขั้นแรก ขั้นหยาบ ขั้นตันที่สุด ที่เกี่ยวกับจิตนี้จะต้องทันในการที่ว่า จะมีสติสัมปชัญญะ ก่อนแต่จะเคลื่อนไหวอะไรลงไป : จะไปฆ่าเขา ไปตีเขา ไปตำเขา กระทั่งจะทำอะไรแก่ตัวเอง จะเดิน ยืน นั่ง นอน เหล่านี้ก็ต้องมีสติสัมปชัญญะควบคุม.

ถ้าสติสัมปชัญญะมาไม่ทันแก่เวลา มันก็ไม่มีสติสัมปชัญญะ; เราจึงทำอะไรผิดพลาดได้มาก หรือได้ง่าย. อย่างเช่น ขลิมนี่ก็เพราะ สติสัมปชัญญะมาไม่ทัน แล้วก็ไม่ค่อยสนใจที่จะฝึกกันเสียด้วย.

ที่เรียกว่า **สติสัมปชัญญะ** อย่างอานาปานสตินั้นแหละคือ การฝึกให้มีสติสัมปชัญญะที่สุดวิธีหนึ่ง ; หัดมีสติอยู่ตลอดเวลา ในเมื่อมีอะไร เกิดขึ้นก็ให้รู้สึกอยู่ ; แม้แต่จะเคลื่อนไหวอิริยาบถ เดิน ยืน นั่ง นอน นี้ ต้องทำอยู่ด้วยสติสัมปชัญญะ.

คนไม่รู้เรื่องนี้ ก็จะเห็นว่า เป็นเรื่องบ้า ๆ บอ ๆ ไม่จำเป็นที่ว่า ทำไม จะต้องมาทำความรู้สึกตัวอยู่ ตลอดเวลาที่มีการเคลื่อนไหว ; **ฉะนั้น จึงมีการเคลื่อนไหวผิด ๆ และมีการล้ม** เมื่อสติสัมปชัญญะตามธรรมตามมีไม่พอ ; เรา ต้องมีการฝึกเพิ่มขึ้นให้มันพอ.

อย่างเช่น ฝึกยกหนอ ย่างหนอ เขยิบหนอ ที่เขาพูดกันอยู่มานานนั้นแหละ ก็เป็นประโยชน์อย่างยิ่ง ในการทำให้มีสติสัมปชัญญะอยู่ตลอดเวลา ที่เคลื่อนไหว หรือกำหนดลมหายใจทุกครั้งที่มีการหายใจออกเข้า นี้ก็เป็นการศึกษาให้เป็นคนมีสติ ไม่ขาดตอน.

นี่เรียกว่าส่วนหนึ่งของเรื่องที่เกี่ยวข้องกับจิต เกี่ยวกับ**ขณจิต** แต่ว่ายัง ทยาบอยู่, แต่ทั้งที่ทยาบอยู่อย่างนี้ ก็ยังจำเป็นมาก ที่ทุก ๆ คนจะต้องสนใจ เป็นพิเศษ **กันโรคลม นัตถุค.** คนมีอายุมากเข้า ก็จะลึมอะไรมากเข้า กระทั่งจะลึมสติ แล้วก็ตายไปด้วยการเผลอสติ ; บางคนลึมปิดประตู แล้วก็ ได้รับอันตราย เกี่ยวกับการที่ไม่ได้ปิดประตู.

บางคนเป็นคนขี้ลึม ปิดประตูแล้วก็คิดว่า ไม่ได้ปิด เขาก็ต้องวิ่ง มาดูว่า ปิดประตูแล้วหรือยัง. ถ้าคนไหนนอนแล้วนึกว่า ประตูปิดแล้วหรือยัง ต้องจุดตะเกียงมาดูประตูอีกทีหนึ่ง ; นั่นคือคนที่เป็นอย่างที่ว่ามันี้ เพราะว่ามี เมื่อเขาปิดประตูนั้น เขาไม่ได้มีสติ เพื่อปิดประตู.

ให้ลองไปหัดทำดู **จะทำอะไรให้มีสติ** แล้วมันก็จะชั้ตอยู่อย่างนั้น ไม่ต้องสงสัยว่า ประตุปีตแล้วหรือยัง, หรือจะวางของลงไปตรงไหน ก็วางลงไปด้วยสติ แล้วก็จะไม่ลืมว่าวางไว้ที่ตรงไหน พอนึกขึ้นจะเอาเมื่อไร ก็ไปเอาได้ทันที. มีบางคนหัวหม่นอยู่ งุ่นง่านอยู่ ไม่รู้ว่า วางพวงกุญแจไว้ที่ตรงไหน วางอะไรไว้ตรงไหน; นี่เป็นคนที่ไม่ได้ฝึกสติไว้เสียเลย. ฉะนั้นควรหัดให้เป็นระเบียบ : ถ้าเข้าประตูก็ต้องปิดประตู, หรือถึงเวลาที่จะปิดประตู ก็ต้องปิดให้สนิท ให้เข้ารูปของมัน; ที่ปิดประตูครึ่ง ๆ กลาง ๆ อย่างนี้ เป็นคนใจลอย.

สิ่งต่าง ๆ ดังกล่าวเหล่านี้ มีความสำคัญมากน้อยเท่าไร ขอให้ช่วยเอาไปคิดดู ค่อยไปพิจารณาดู ไปทดสอบดู : ที่มันทำให้คนเราเสียเวลาไปมาก กระทั่งเสียหายไปก็มี ไม่เป็นแต่เพียงเสียเวลา. หรือคิดให้ถี่แล้ว ก็ต้องจัดไว้ว่า มันเป็นปัญหา หรือเป็นความทุกข์ชนิดหนึ่งคล้ายเหมือนกัน ในการที่ไม่มีสติเพียงพอ.

ข้อที่ ๒ การมีธรรมะให้ทันเวลาในขณะที่จะกั้นกิเลส

สติยังมิถึงเรื่องการบีตคน การบิองกนกิเลสอีก แต่เป็นชั้นละเอียดขึ้นไป; ฉะนั้นจะแยกไว้เป็นข้อที่ ๒ ว่า **ต้องมีธรรมะให้ทันในขณะจิตที่มิเกิด-ดับอยู่ในภายใน.** นี่ก็เรื่องที่ตั้งใจจะพูดกันโดยละเอียดในวันนี้ ให้ทันกับขณะจิต ซึ่งเป็นที่เกิดของกิเลสในภายใน ทั้งนี้เราจะต้องรู้เรื่องเกี่ยวกับจิตนี้ ให้พอสมควร.

ได้พูดมาข้างต้นแล้วว่า **เรื่องขณะจิตมันเร็ว จนไม่รู้ว่าจะวัดกันอย่างไร** ต้องพูดว่า เร็วกว่าสายฟ้าแลบ; แล้วการที่กิเลส หรืออวิชชาที่เป็นแม่บทของกิเลส จะปรุงขึ้นในจิต ก็เร็วเท่ากัน. ฉะนั้นการที่เราจะเฝ้า

ในสิ่งใดสิ่งหนึ่ง เรื่องใดเรื่องหนึ่ง มันก็มีความเร็ว หรือไวไ้เร็วมาก เท่ากับ
ขณะจิต **บาลีใช้คำว่า “ตกตาม” หรือ “ตามตก”**. การตามตกของอวิชชาอัน
เร็วมาก จนถ้าจะเปรียบอุปมา ก็คล้ายกับมันมีอยู่ในที่ทุกหนทุกแห่ง มันพร้อมอยู่
ในที่ทุกหนทุกแห่ง เผลอไม่ได้; พอเผลอมันเข้าผสมรอยทันที.

ถัจจิตปราศจากสติ คือเผลอ อวิชชาจะเข้าผสมรอยทันที อวิชชา
นั้นก็แปลว่าปราศจากความรู้ ภาวะที่ปราศจากความรู้ นั้น จะเข้าผสมรอยทันที ที่ขณะ
จิตนั้นเผลอ ปราศจากสติ. ฉะนั้นความรู้ผิดๆ ก็เรียกว่าอวิชชาเหมือนกัน
เพราะความรู้ นั้น ถ้ารู้ผิดก็มีค่าเท่ากับปราศจากความรู้ จะเรียกว่าปราศจากความรู้
ก็แล้วกัน. ที่พูดนี้หมายถึงความรู้ที่ถูกต้อง **ภาวะที่ปราศจากความรู้ ที่ถูกต้องนี้**
จะไวในการที่จะเข้าผสมโรงกับจิต ในขณะจิตแต่ละขณะ ซึ่งมันก็ไวอยู่แล้ว;
ฉะนั้นจึงป้องกันยาก ป้องกันไม่ใคร่ทัน จึงจำเป็นที่จะต้องมีความรู้ แล้วก็ฝึกฝน
กันในเรื่องนี้เป็นพิเศษ.

ต้องรู้พฤติแห่งวิถิจิต เพื่อป้องกันการเกิดความรู้ผิด

ต่อไปนี้จะเล่าเรื่องพฤติของจิต พอเป็นหลักพื้นฐาน สำหรับเข้าใจ
เรื่องนั้นกันก่อน. ก็เคยเล่ามามากแล้ว เคยพูดมามากแล้ว ทุกๆ คราวที่มีการอธิบาย
ธรรมะที่สำคัญแล้ว ก็จะต้องพูดถึงเรื่องนั้นเสมอ; คือให้รู้ถึงพฤติของจิต ที่เป็น
ไปอย่างรวดเร็ว ในชีวิตประจำวันของคนเรา. ชั้นแรกก็ต้องรู้ว่า เรานั้นมี **ตา หู**
จมูก ลิ้น กาย ใจ แล้วก็ยังมีของสำหรับเป็นคู่กันกับ **ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ** อยู่
ข้างนอก ก็คือ **รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธรรมารมณ์**. **ตากู้อับรูป,**
หูคู้อับเสียง, จมูกคู้อับกลิ่น เป็นต้น.

แต่ละวัน ๆ มีเรื่องของคุณ ๆ ๖ คุณทั้งนั้นแหละ ตลอดวันตลอดคืนไป
แม้ฝันก็ได้. **เมื่อตาเห็นรูป ก็มีพฤติของจิต เกี่ยวกับรูป,** **ได้ยินเสียง ก็เกี่ยว**

กับเสียง, ไต่กลิ่นก็เกี่ยวกับกลิ่น, ไต่รสก็เกี่ยวกับรส, ไต่สัมผัสผิวหนัง ก็เกี่ยวข้องกับสัมผัสผิวหนัง; ถ้าไม่มีอะไรเข้ามาในลักษณะอย่างนั้น มันก็เป็นเรื่องจิตรู้สึก ขึ้นมาในใจเอง เขาเรียกว่า รัชมารมณฺ์ ซึ่งเป็นคู่กับมโนคือใจ. หกคຸ່ນนี้ก็ควรจะทำใจได้แม่นยำ เพราะมีประโยชน์ต่อไปข้างหน้าอีกมาก.

ของ ๖ คຸ່ ไต่แก่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ข้างใน, แล้วก็ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ รัชมารมณฺ์ ข้างนอก; มันไม่มีอะไรในวันหนึ่งๆ นอกไปจากสิ่งเหล่านี้. ท้ายตัวอย่างเช่นว่า ตากับรูป มันมีโอกาสมากเหลือเกินแทบจะตลอดเวลา ที่ตากับรูปจะถึงกันเข้า ก็เกิดความรู้สึกทางตาขึ้นมา ที่เรียกว่า จักขุวิญญาณ หรือการเห็นทางตา ที่เป็นหลักบาลีก็ว่า *จักขุญฺจ ปฏิจฺจ รูเป จ อุปฺปชฺชติ วิญฺญาณํ* อาศัยจักขุด้วย อาศัยรูปทั้งหลายด้วย ย่อมบังเกิดจักขุวิญญาณ.

นี่เรามีตา แล้วก็มึรูปอาศัยกัน ย่อมเกิดการเห็นทางตา ซึ่งเรียกว่า จักขุวิญญาณ; สามประการ สามอย่างนี้ คือ ตา กับ รูป กับ จักขุวิญญาณ ถึงกันเข้าทันที; นี้ก็เรียกว่า *ผัสสะ* คือการกระทบ. ทรงผัสสะ นี้สำคัญมาก จะมีสติสัมปชัญญะหรือไม่ อวิชชาจะเข้ามาผสมโรงหรือไม่อยู่ที่ตรงนี้.

ที่นี้ เพราะมีผัสสะอย่างนี้จึงมีเวทนา มีความรู้สึกที่เป็นสุข หรือไม่เป็นสุข หรือกลางๆ คือ เป็นสุข หรือเป็นทุกข์ หรือเป็นกลางๆ นี้เวทนามันมีอย่างนั้น. พุทฺถง่าย ๆ ก็คือว่า ถูกใจ หรือไม่ถูกใจ หรือยังเฉยๆ ก็เป็นที่ตั้งแห่งความสงสัย นี้เรียกว่าเวทนา.

ต่อไป เพราะมีเวทนามันจึงมีตัณหา คือความอยาก ไปตามสมควรแก่เวทนานั้น เช่น ถูกใจมันก็อยาก อย่างใดอย่างหนึ่ง คือ อยากได้อยากเอา;

ไม่ถูกใจมันก็อยากอย่างหนึ่ง อยากจะหนีไปให้พ้น หรืออยากจะทำมันให้ตาย หรือมันอยากอย่างใดอย่างหนึ่ง แล้วก็อยากฆ่าเขาเสีย. ถ้ายังไม่รู้ว่าจะไรแน่ ก็มีความสงสัยเป็นต้น ก็คือ อยากเป็นทุกข์ อย่างนี้ก็เรียกว่า ตัณหา.

เพราะมีตัณหาเป็นปัจจัย ก็มีอุปาทาน มีอุปาทาน ก็เกิดความรู้สึก เป็นตัวกู ผู้อยาก คือเป็นเจ้าของของความอยาก นี้ก็ยึดถือสิ่งที่ตัวอยาก ก็เรียกว่า อุปาทาน.

ถ้ามีอุปาทาน รู้สึกเป็นตัวผู้อยาก อย่างนี้ ก็เรียกว่า **เกิดภพ เกิดชาติ** เกิดเป็น ตัวกู - ของกู ในความรู้สึกเต็มที่ เรียกว่าชาติ คือความเกิด ในทางจิต ทางวิญญาณ. **ทั้งนี้มีความทุกข์** เพราะยึดมั่นถือมั่นในสิ่งที่มารู้สึก มากกระทบ มันหนักด้วยความยึดถือ.

ถ้าอยากจะทำธรรมะในพุทธศาสนาให้ดี อย่างที่เรียกว่า มีรากฐานให้ดี ให้มีประโยชน์ได้ในหลาย ๆ แง่ หลาย ๆ มุมที่จำเป็นละก็ จะต้องเข้าใจเรื่องนี้ ให้แจ่มแจ้ง ; ไม่ใช่เพียงแค่พูดได้ ท่องได้ เท่านั้น. **ต้องให้รู้สึกจริงๆ** ว่ามันเป็น อย่างนั้นจริงๆ ว่า สากับรูป ถึงกันเข้า เกิดการเห็นทางตา สามอย่างนี้ถึงกันเข้า เรียกว่าผัสสะ ; - เพราะผัสสะ จึงมีความรู้สึกที่เรียกว่า เวทนา. เมื่อมีเวทนา จึงมีตัณหา, - มีตัณหา จึงมีอุปาทาน ; ชื่อเป็นบาลีนี้สะกดกที่จะจำ แต่ทั้งนี้ ไม่ใช่จะต้องการให้ท่องภาษาบาลี ให้เรียนบาลี เพียงแต่ให้รู้ว่า มันได้แก่อะไร ความรู้สึกอย่างไร นี้ก็คงพอท่องได้ :

ท่องว่า **มีตา มีรูป มีจักขุวิญญาณ มีผัสสะ มีเวทนา มีตัณหา มีอุปาทาน มีภพ มีชาติ มีความทุกข์** ไม่อย่างใดก็อย่างหนึ่ง ; **นี่คือเรื่อง** ที่เกี่ยวกับปกติของจิตในวันหนึ่ง ๆ.

เรื่องทางเสียง ก็เหมือนกัน พอเสียงกระทบหู ก็เกิดการได้ยินทางหู
เกิดผัสสะ เกิดเวทนา ตัดหา อุปาทาน ภพ ชาติ เกี่ยวกับเรื่องหู.

เรื่องทางจมูก ก็อย่างนั้นอีก เรื่องทางลิ้น ก็อย่างนั้นอีก เรื่อง
ทางสัมผัสผิวหนัง ก็อย่างนั้นเหมือนกัน; แต่ว่าร้ายมากที่สุด เพราะว่า
โณภูรุษัพพะนี้มีอิทธิพลมาก. เรื่องกามารมณ์ เรื่องเพศ เรื่องอะไรโดยตรง นั้น
ก็อาศัยคู่มาก คือโณภูรุษัพพะ คือกายสัมผัส กับ โณภูรุษัพพะ จนถึงฆ่าแกงกัน
ไม่ยกเว้นกัน กระทั่ง แมแต่บิดามารดากับลูก นี้ก็เพราะความรุนแรงของสัมผัส
คู่นี้ คือกายกับผิวหนัง.

คู่สุดท้าย คือ มโน กับ ธรรมารมณ์ ไม่ต้องมีเรื่องอะไร มันก็เอา
มาคิดของมันเองได้ พอคิดเรื่องอะไรได้ ก็เกิดมโนวิญญานขึ้นมา เมื่อจิตน้อมคิด
ไปถึงเรื่องหนึ่งหลังก็ได้ แล้วได้สิ่งนั้นมาเป็นอารมณ์ เรียกว่าธรรมารมณ์. มโน
คือใจ อาศัยใจด้วย ธรรมารมณ์ด้วย ย่อมเกิดมโนวิญญาน ความรู้สึกที่รู้แจ้ง
ทางมโนขึ้นมา ทำให้เกิดผัสสะ เกิดเวทนา เกิดตัดหา เกิดอุปาทาน ภพ ชาติ
อย่างเดียวกันอีก.

ทั้ง ๖ คู่เป็นอย่างนี้ แล้วคู่ที่เป็นปัญหาแก่มนุษย์มากที่สุด ก็คือ
เป็นเรื่องสัมผัสทางผิวหนัง อันเป็นที่ตั้งของกามารมณ์. คู่ทางตานักไม่น้อย
เพราะมันมีโอกาสมากกว่าทางอื่น; แต่ที่ชัดเขอเรอรั้ง ก็คือคู่ทางใจ ทาง
มโนกับธรรมารมณ์นี้ เพราะว่ามีค่าแล้ว ตับไฟแล้ว มันก็ยังคิดนึกได้ ไม่ต้อง
มาทางตา ทางหู มันก็ยังรู้สึกคิดนึกได้. เป็นอันว่าให้เข้าใจเรื่องทั้ง ๖ คู่นี้ไว้
ให้ถี่ๆ เพื่อจะศึกษาเรื่องปกติของจิต ว่ามันไวเท่าไร.

ฟังศึกษาให้รู้ทันถึงการปรุงแต่งของอายตนะ

ที่นี้ ก็อยากจะบอกต่อไปถึงความที่มันไวเท่าไร เป็นระยะ ๆ; ระยะแรกก็จะพูดว่า ธาตุ ธา-ตุ, ปรุงแต่งเป็นอายตนะขึ้นมา จนกระทั่งเกิดวิญญาณอย่างที่ว่า ที่รู้สึกทางตา ทางหู เป็นต้น. ธาตุปรุงแต่งอายตนะ ก็หมายความว่า ตามหลักพุทธศาสนา คือ มีแต่ธาตุ อยู่ก่อน : ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม ธาตุอากาศ ธาตุวิญญาณ นี้ ๖ ธาตุ แล้วก็มีธาตุตา ธาตุหู ธาตุจมูก ธาตุลิ้น ธาตุกาย ธาตุใจ นี้มีสักว่าเป็นธาตุอยู่, แล้วก็มีธาตุข้างนอก คือ ธาตุรูป ธาตุเสียง ธาตุกลิ่น ธาตุรส ธาตุโผฏฐัพพะ ธาตุธัมมมารณอีก ๖ ธาตุ.

ที่เป็นธาตุพื้นฐาน ก็มีอยู่ ๖ ธาตุคือ ดิน น้ำ ลม ไฟ อากาศ วิญญาณ นี้ แล้วมันต้องได้ธาตุ เช่น ในกรณีที่จะเกิดความเห็นทางตา ก็ต้องมีจักขุธาตุเข้ามาช่วยด้วย ร่วมกันด้วยกับธาตุ ดิน น้ำ ลม ไฟ อากาศ วิญญาณ อะไรนี้ แล้วจึงจะเกิดจักขุอายตนะ คือตาที่จะทำหน้าที่เห็นรูป โดยเฉพาะในกรณีนั้น ๆ ได้ นี้เรียกว่าอายตนะคือตา นั้นเพิ่งเกิด เมื่อธาตุทั้งหลาย รวมทั้งธาตุตาด้วยปรุงกันขึ้นมา แล้วมันไวเท่าไร.

อย่างที่ตาเราเหลือบไปเห็นอะไร นั้นมันไวเท่าไร, การที่เห็นด้วยความสนใจ ซึ่งจะเป็นที่ตั้งของกิเลสนั้น มันไวเท่าไร. นี้เอาแต่ในระยะที่ธาตุเหล่านี้ที่จะปรุงตา สำหรับเห็นขึ้นมาในขณะนั้น มันเร็วเท่าไร, หรือว่า ธาตุเหล่านี้ที่อาศัยโสทรธาตุ แล้วปรุงขึ้นมาเป็นหู ทำหน้าที่ฟังเสียงในขณะนั้น มันไวเท่าไร หรือว่าธาตุที่จะปรุงขึ้นมาเป็นจมูก ที่รู้สึกกลิ่น ในขณะนั้นทันควันนั้น มันเร็วเท่าไร.

ถ้ากล่าวตอนนี้ ขอให้รู้ไว้เสียด้วยว่า มันไม่เหมือนกับที่เรารู้ เราเรียนกันอยู่ก่อน ซึ่งเราเรียนกันมาแล้ว ฟังดูคล้ายกับว่า ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ

มันมีอยู่ตลอดเวลา. นี่เพราะมันไวเกินไปจนเราไม่รู้ว่าจะเพิ่งเกิด ในทางพุทธ-
ศาสนาเขาไม่ถือว่ามันเกิดแล้วอย่างนั้น; แต่เขาคือว่า มันเพิ่งเกิด แม้มัน
มันก็เพิ่งเกิด, หู จมูก ลิ้น กาย ใจ มันก็เพิ่งเกิด เฉพาะเรื่องเฉพาะราว
แล้วก็ดับไป แล้วผลัดกันเกิด. ฉะนั้นเรามี ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ พร้อมกัน
ไม่ได้ ในฐานะที่ทำหน้าที่ทางนั้น ๆ แต่ว่า เรามีธาตุตา ธาตุหู ธาตุจมูก ธาตุลิ้น
ธาตุกาย ธาตุใจ อยู่ตลอดเวลา; เหมือนกับว่า มีอยู่ตลอดเวลา คือมันพร้อม
ที่จะปรุงขึ้นมา ให้ตาทำหน้าที่ ให้หูทำหน้าที่ ให้จมูกทำหน้าที่.

รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธรรมารมย์ ข้างนอกนั้น ก็เรียกว่าเป็น
ธาตุ มันก็มีอยู่พร้อมตลอดเวลา; แต่ถ้ายังไม่เข้ามาสมทบกันกับตา เป็นต้น
ก็ยังไม่มีความหมาย มันมีอยู่โดยไม่มีมีความหมาย. การที่ธาตุ ดิน น้ำ ลม ไฟ
ในร่างกายเรา จะปรุงให้ ตา หู ฯลฯ ทำหน้าที่ในขณะที่มีรูป หรือเสียง ฯลฯ
ข้างนอกมากกระทบมัน จึงจะเรียกว่า มันมีขึ้น แล้วมันไวเท่าไร.

ขอให้คิดดูว่า การปรุงเช่นนั้นมันไวเท่าไร มันไวยิ่งกว่าสายฟ้าแลบ
ไวจนหลอกให้คนโง่ หรือให้พวกเรานิ่งไปว่า มันมีอยู่ตลอดเวลา; แต่
แท้ที่จริงนั้นมันเพิ่งเกิดขึ้น ตาก็เพิ่งเกิดขึ้น ในกรณีที่ตาเห็นรูป, หูก็เพิ่งเกิดขึ้น
ในกรณีที่หูได้ฟังเสียง, จมูกก็เพิ่งเกิดขึ้น ในกรณีที่มันได้กลิ่น ฯลฯ. นี่จึงเรียกว่า
เป็นหลักพื้นฐานที่จะเข้าใจพุทธศาสนาได้ เพราะว่าเรื่องของกิเลส มันอยู่ที่ตรงนั้น.

ให้รู้จักการปรุงแต่งของอายตนะว่าเร็วมาก

ในชั้นแรกจะพูดถึงว่า ธาตุทั้งหลายปรุงเป็นอายตนะขึ้นมา มีตา มีหู
เป็นต้นมันไวเท่าไร ไปคำนวณดูซิ มันเกิดวิญญานขึ้นในที่สุด เช่น การเห็น
ทางตา เกิดขึ้นไวที่สุด ที่ตากระทบรูปแวบเดียว มันก็เกิดจักขุวิญญาน - การ

เห็นของตาแล้ว. นี่ ๓ อย่างนี้กระทบกันเป็นผัสสะ นี้ไวเท่าไร; นี่หมายถึง เราไม่รู้ว่าจะเกิดเมื่อไร มีผัสสะเมื่อไร ด้วยซ้ำไป พอกระทบก็เห็นแล้ว เป็นผัสสะแล้ว. ที่ผัสสะเป็นปัจจัยให้เกิดเวทนา คือรู้สึกถูกตา หรือไม่ถูกตา นี่มันไวเท่าไร; พอเราเห็น เราก็มีความรู้สึกถูกตา หรือไม่ถูกตาเสียแล้ว, เกิดเกลียด น้ำหน้า หรือว่าน่ารักน่าเอ็นดูอะไรก็ตาม; มันไวถึงขนาดนี้.

การสัมผัสทางตาจะปรุงให้เกิดเวทนาทางตาขึ้นมา มันไวเท่าไร; เมื่อเราเห็นรูปที่หน้ารักเราก็อยากได้ หรืออยากอะไรเสียแล้ว; เมื่อเห็นรูปที่น่าเกลียด เราก็อยากอย่างใดอย่างหนึ่งเสียแล้ว มันไวเท่าไร. มันคล้ายๆ กับว่า มันไม่มีช่องให้เราสัมผัสสัมปชัญญะได้เลย มันเกิดตัดหาเสียแล้ว มันก็ยากแล้ว. ที่มันก็เกิดอุปาทาน รู้สึกอยากอย่างนั้นอย่างนั้นแล้ว ความรู้สึกปรุงเป็น จันอยาก จันต้องการ นี่มันไวเท่าไร เรียกว่ามันยิ่งกว่าสายฟ้าแลบทงหน.

เมื่อเกิดอุปาทานแล้ว ก็แน่นอนว่า มีตัวกู-ของกูขึ้นมา แล้วก็ โกรธ รักอะไร โลก โกรธ หลงอะไร เต็มเราๆอยู่, หรือว่าไปตี ไปค่า ไปฆ่า ไปอะไรเขาเสร็จแล้ว. เหมือนว่าคนที่เกลียดกัน พอเห็นหน้ากัน มันก็พ่นกันตายเลย ยิงกันตายเลย. นี่เราคิดว่า มันระยะเดียวเท่านั้น ที่พอเห็นแล้วก็พ่นกันตายเลย ฆ่ากันตายเลย; แต่ที่จริงมันมีครบทั้งหมดนี้ ตาเห็นรูป ตาอาศัยรูป เกิดจักขุวิญญาณ, สามอย่างนี้ถึงกันเข้า เรียกว่าผัสสะ ผัสสะให้เกิดเวทนาคือว่าเกลียด หรืออะไร ไม่ชอบตา แล้วเกิดตัดหา อยากฆ่ามันเสีย แล้วก็มีอุปาทาน มีอะไรเสร็จหมด, จนถึงกับมีการฆ่าเขาเลย. ทั้งหมดนั้นเสียอีก จะเท่ากับสายฟ้าแลบแวบเดียว แต่แบ่งเป็นตอนๆ ได้สัก ๑๐ ตอน.

ที่นี้ ตอนไหน ที่เราจะทำให้มีสติสัมปชัญญะทันห้วงที่ ที่จะ บังคับความคิดร้าย หรือความทุกข์เหล่านั้นได้ คุณตอนไหน? เพราะแต่

ละตอนเร็วยิ่งกว่าสายฟ้าแลบ แล้วเราจะเอาสติปัญญาสามารถที่โหมมาหยุดสิ่งเหล่านี้ไว้ได้ ซึ่งมันเร็วยิ่งกว่าสายฟ้าแลบ. ถ้าตามหลักของธรรมะนี้ก็ต้องเรียกว่า **จะต้องคงตนกันเมื่อถึงขณะจิต ที่เรียกว่าผัสสะ,** ขณะจิตที่เรียกว่าผัสสะนั้น คือที่ตาอาศัยรูป ถึงกันเข้าแล้ว เกิดจักขุวิญญาณ สามอย่างนี้ถึงกันเข้าเรียกว่าผัสสะ.

ตอนผัสสะนี้แหละสำคัญ; ถ้าว่ามันไม่เกิดอวิชชา คืออวิชชา – ความไม่รู้ สภาพปราศจากความรู้ ไม่เข้ามาผสมโรงละก็ มันจะเกิดความรู้สึกทั่ว ที่เป็นสติสัมปชัญญะได้ เพราะอวิชชาจะอยู่ด้วยกันไม่ได้กับสติสัมปชัญญะ. **ถ้าสติสัมปชัญญะมี อวิชชาก็ไม่มี, ถ้าอวิชชามี สติสัมปชัญญะก็ไม่มี.** นี่จะจริง เนื้อที่กันที่ตรงไหน เมื่อไร ก็ตรงที่ผัสสะ.

ถ้าเราอบรมมาดี หรือว่าเราเป็นผู้มีการศึกษาดี **คิดนึกไว้ดีล่วงหน้า อยู่เสมอแล้ว** ในขณะแห่งผัสสะนั้น **ก็จะมีสติสัมปชัญญะได้** เช่น ตาเห็นรูป **นี้ก็มีสติสัมปชัญญะมาด้วย** พร้อมกับผัสสะนั้น. **ฉะนั้นสติสัมปชัญญะนี้** ก็ช่วยป้องกันไม่ให้ทำไปในทางที่ผิด **ไม่ให้เกิดตัณหา ไม่ให้เกิดอะไรทุกชนิดที่** จะเป็นทุกข์; **แต่ถ้ามันไม่เป็นเช่นนั้น** ก็มีอวิชชาเท่านั้น คือสภาพที่ปราศจากความรู้ **เรียกว่าอวิชชาเกิดขึ้นพร้อมกันไป** ในผัสสะนั้น **ก็เลยเป็นผัสสะที่ผิด** คือตั้งต้นความผิด **ให้เกิดเวทนาที่เป็นที่ตั้งแห่งความยึดถือของกิเลส** แล้วก็ไปตามเรื่องของกิเลสแล้วเป็นทุกข์.

ถ้ามีสติสัมปชัญญะมาทันควัน ในผัสสะนั้น ก็ไม่มีอวิชชา ก็เลยเกิดความรู้สึกถูกต้องติดตามมาเป็นลำดับ; **แม้จะเกิดเวทนา มันก็เกิดมาสำหรับ** รู้ว่าอะไรเป็นอะไร, **เราควรจะทำอย่างไร,** มันพาไปทางอีกฝ่ายหนึ่งซึ่งตรงกันข้าม **คือไม่เป็นกิเลส ไม่เกิดเหตุร้าย;** **อย่างที่ว่าเมื่อตะกี้อันถึงกับฆ่าเขาคายนั้น.**

นี่คือแก่นใจของการที่มีธรรมให้ทันแก่เวลา แม้แห่งขณะจิต. ขณะจิตคือเวลาที่สั้นมาก เรียกว่าสายฟ้าแลบ แล้วเราพยายามมีธรรมให้ทันแก่เวลา แห่งขณะจิตนั้น. ลองคิดดูว่า มันเป็นเรื่องที่ละเอียดประณีตเท่าไร เร็วเท่าไร หรือว่าต้องใช้ความสามารถกันสักเท่าไร.

การมีธรรมให้ทันแก่เวลา ต้องกระทำในขณะที่แห่งสัมผัส

จะพูดสรุปความก็ว่า เมื่อมีการกระทบของอายตนะ คือขณะที่สำคัญที่สุด. ถ้าทำผิด ก็ผิด, ถ้าทำถูก ก็ถูก. เมื่อตาเห็นรูปแล้วเกิดการเห็นทางตาขึ้น, เมื่อหูได้ฟังเสียงแล้ว เกิดการได้ยินเสียงขึ้น, หรือจมูกได้กลิ่นแล้ว เกิดการรู้สึกกลิ่นขึ้น, ลิ้นได้ชิมรสแล้ว รู้สึกรสขึ้น, ทางกายสัมผัสผิวหนัง กายได้สัมผัสสิ่งที่มากระทบผิวหนัง แล้วเกิดความรู้สึกทางผิวกายขึ้น; นั่นเรียกว่า ผัสสะ, ขณะแห่งผัสสะ กระทั่งจิตระลึกรู้ขึ้นมาได้ ก็เรียกว่าขณะแห่งผัสสะทางใจ. ผัสสะก็เลยมี ๖ ในขณะที่แห่งผัสสะใดผัสสะหนึ่ง นั่นแหละ คือขณะที่จะเป็นหรือตายกันในทางธรรมะ. ฉะนั้นจึงต้อง ขโย มา โว อุปัจจุคา - ขณะอย่าเป็นไปล่วง, อย่าเข้าไปล่วงซึ่งขณะทั้งหลายเลย; นี่เป็นพระพุทธานุภาพ และภาสิตของใครต่อใครอีกเยอะแยะ ซึ่งตรงกันหมด.

นี่เป็นการสอนให้รู้จักทำเกี่ยวกับสิ่งที่เร็วยิ่งกว่าสายฟ้าแลบ แล้วคนโดยมากก็จะยอมแพ้เสีย คือสู้ไม่ไหว ปล่อยไปตามบุญตามกรรมดีกว่า; นี่กลัวว่าจะเป็นการกันอย่างนี้เสียโดยมาก ไม่พยายามฝึกฝนการมีสติสัมปชัญญะ ให้ทันควันให้ทันทั่วทั้งที. เมื่อมีผัสสะในทางใดก็ตามใน ๖ ทางนั้นละก็ ให้มีสติสัมปชัญญะเกิดขึ้น; อย่าเปิดช่องว่างไว้ให้อวิชชาเกิดขึ้น.

ที่นี่ เราจะพูดกันให้ง่าย ๆ ให้จำกันง่าย ๆ ก็คือว่า เมื่อมีผัสสะทางอายตนะใดก็ตามใน ๖ ทางนั้น มีผัสสะขึ้นมาแล้ว ควรจะเป็นวิชาสัมผัส เรียกว่า

วิชาสัมผัส คือสัมผัสด้วยวิชา ซึ่งหมายถึงสติสัมปชัญญะ. อย่าให้กลายเป็น
อวิชาสัมผัส คือสัมผัสด้วยอวิชา สัมผัสของอวิชา สัมผัสโดยอำนาจของอวิชา.
การสัมผัสทางตากีติ ทางหูกีติ ทางจมูกกีติ กระทั่งสัมผัสทางใจกีติ สัมผัสนั้นต้อง
เป็นวิชาสัมผัส จึงจะรอดตัว คือมีสติสัมปชัญญะมาทันทั่วทั้งที่. ถ้าไม่อย่างนั้น
แล้ว มันก็มีอวิชาสัมผัส ซึ่งเป็นง่ายมาก เพราะอวิชาพร้อมอยู่ทุกเมื่อ.

สภาพที่ปราศจากความรู้^{นี้} คล้าย ๆ กับว่ามีอยู่ในที่ทุกหนทุกแห่ง แล้วก็
ในสิ่งทั้งปวง; ฉะนั้นการที่จะแก้ไข หรือป้องกันสิ่ง^{นี้} ก็จะต้องเก่งมาก **จะ
ต้องรู้จักศึกษาให้เป็นผู้มีสติสัมปชัญญะ** ก่อนมีการเคลื่อนไหวใด ๆ ^{ขึ้น}
นับตั้งแต่หยาบ ๆ; เช่นว่า เราจะวางของ เราจะปีดประตู ก็ให้ให้มีสติสัมปชัญญะ
ไว้ก่อน. นั้นมันเป็น ก ข ก กา อะไรเบื้องต้น แล้วจึงจะเร็วขึ้นมา เร็วขึ้นมา
จนกระทั่งถึงกับว่า ตาเห็นรูปก็มีสติสัมปชัญญะ, หูได้ยินเสียง ก็มีสติสัมปชัญญะ
ทันควันเสมอ; นี้ก็เลยป้องกันการเกิดแห่งอวิชาในสัมผัสนั้น ๆ ได้.

เมื่อมีสัมปชัญญะ เวทนา ตัณหา ก็เกิดไม่ได้; แม้จะเกิด
เวทนา ก็จะเกิดไปในทางเป็นความรู้ เป็นการศึกษ ไม่ใช่เวทนาชนิดที่ว่ามา
จากอวิชาสัมผัส เพราะว่ามันเป็นเวทนาชนิดที่มาจากวิชาสัมผัส; เพราะฉะนั้น
เวทนานั้น ก็กลายเป็นเวทนาสำหรับศึกษา สำหรับรู้ความจริง สำหรับรู้ความถูกต้อง
สำหรับปฏิบัติถูกต้อง. แต่ถ้าในขณะแห่งสัมผัสนั้นมันเผลอไป อวิชามันเข้ามา
ก็จะเป็นอวิชาสัมผัส แล้วเวทนาที่มาจากสัมผัสชนิดนั้น ก็จะเป็นเวทนาสำหรับ
กิเลสเสมอ; เพราะว่าเกิดมาจากอวิชา ก็เลยเป็นเวทนาที่ให้เกิดตัณหา เกิด
อุปาทานเกิดทุกข์ไปเลย.

ขอให้รู้ไว้ว่า **มีการแยกทางเดินกันที่ตรงนี้ คือตรงที่สัมผัส** เรามีตา
มีหู มีจมูก ลิ้น กาย จะหลีกไม่พ้นที่จะไม่สัมผัสกันกับ รูป เสียง กลิ่น รส

โผฏฐัพพะ ฐัมมารมณฺ; ในเมื่อสัมผัสแล้วนี้ จะมีเป็นสองทาง คือ ทางวิชาสัมผัส หรือทางอวิชาสัมผัส. ธรรมะนี้ต้องการให้มีวิชาสัมผัส แล้วก็ให้ทันแก่เวลา ซึ่งมีอยู่เพียงขณะจิตเดียว ซึ่งเร็วมากยิ่งกว่าสายฟ้าแลบ จึงต้องฝึกกันเป็นการใหญ่ ฝึกให้เป็นผู้มีสติสัมปชัญญะสมบูรณ์.

การฝึกสมาธิภาวนานี้ มีอันสงฆ์ให้สติสัมปชัญญะสมบูรณ์ อยู่ด้วยอย่างหนึ่งเสมอไป จะฝึกอานาปานสติ หรือสมาธิแบบอื่นก็ได้. ถ้าฝึกตามเรื่องให้ถูกต้องของเรื่องนั้น ๆ แล้ว จะเป็นการฝึกสติสัมปชัญญะด้วยเสมอ; เพราะจะต้องมีสติสัมปชัญญะติดต่อไม่ขาดสาย สมาธินั้นจึงเป็นไปได้. เมื่อไปฝึกสมาธิเข้า โดยเฉพาะสมาธิในอานาปานสตินี้ละก็ จะกลายเป็นคนมีนิสัย มีสติสัมปชัญญะอยู่ตลอดเวลา คือพร้อมอยู่ตลอดเวลา ที่จะมีสติสัมปชัญญะ จึงเกิดวิชาสัมผัสได้ยาก มันง่ายที่จะเกิดวิชาสัมผัส มีสติทันแก่เวลาอย่างนี้.

ที่นี้ ปัญหาที่ประสบกันอยู่โดยมาก ก็เช่นว่า ทำอย่างไรเราจึงจะไม่โกรธ ไม่บันทาลโทสะ. เรื่องโทสะจะเป็นปัญหามากที่สุด หรือเป็นปัญหาที่มันโผลงออกมาข้างนอก ให้คนเขาเห็นได้มากที่สุด. และทำอย่างไรจึงจะป้องกันการเกิดแห่งโทสะได้? หมายความว่า เขาจนปัญญา เพราะมันเกิดเร็ว จนเขาไม่รู้ว่าจะป้องกันมันอย่างไร; ถ้าเราอธิบายกันแบบนี้ เขาจะไม่ทนฟังด้วยซ้ำไป ก็เลยปล่อยเลยตามเลย.

แม้หกราคะ คือความรักนั้นก็เหมือนกัน มันก็เร็วเท่ากับโทสะ. เมื่อเห็นอารมณ์เป็นที่ตั้งแห่งความรัก พอสักว่าสัมผัสทางตาเกิดขึ้นแล้ว ก็มีความรักเกิดขึ้น มันเร็วมาก พรวดเดียวไปถึงมีความรู้สึกรัก นี้สำหรับอารมณ์เป็นที่ตั้งแห่งความรัก มันก็รักพรวดเดียว รวดเดียวไปถึงความรัก.

อารมณ์เป็นทั้งแห่งความโง่ ความไม่รู้ ความหลง มันก็รวดเดียว
พรวดเดียวไปถึงความหลง คือความไม่รู้เท่า ไม่รู้จักสิ่งเหล่านั้น สิ่งที่มากระทบ
นั้น. ความไม่รู้เท่าทันในสิ่งนั้น เขาเรียกว่าความหลง มันก็เกิดขึ้นพรวดเดียว
เป็นความหลง.

ราคะ กิติ โทสะ กิติ โมหะ กิติ รวดเดียวเกิดขึ้นเหมือนกับฟ้าแลบ
นี่ก็ต้องฝึกสติสัมปชัญญะ^๕ ที่จะบ่วงกัน ไม่ให้รวดเดียวเป็นความรัก รวด
เดียวเป็นความโกรธ รวดเดียวเป็นความโง่ ไม่รู้เท่าทันสิ่งนั้น ๆ.

นี่คือข้อความที่พูดว่า มีธรรมะให้ทันแก่เวลา มีธรรมะอย่างไรในที่
ก็คือมีสติสัมปชัญญะ; แล้วก็ให้ทันแก่เวลา ซึ่งเร็วมาก เร็วกว่าเวลา
สายฟ้าแลบ คือเวลาที่มีการสัมผัสด้วยอายตนะนั้น ๆ ด้วยอารมณ์นั้น ๆ ให้มีสติ
สัมปชัญญะให้ทันแก่เวลา ที่มีการสัมผัสด้วยอารมณ์นั้น ๆ. นี้เรียกว่า เป็นผู้
มีธรรมะทันแก่เวลาโดยแท้จริง แม้ว่าเวลานั้นจะมีสั้นมาก ชั่วขณะสายฟ้าแลบ
เท่านั้น ก็ทำได้ทัน.

ขณะที่ธาตุทั้งหลายจะปรุ่ให้เป็นอายตนะ เช่น ตา ที่จะทำหน้าที่
เห็นขึ้นมา นี้ก็เร็วมากแล้ว แต่ที่มันยังไกล และไม่ค่อยเกี่ยวกับเรา เกี่ยวกับการ
ศึกษานี้เป็นเรื่องของธรรมชาติ. แต่พอเกิดอายตนะ เช่น ตา สำหรับกระทบรูป
จักขุวิญญาณแล้ว มันมีการเห็นทางตาแล้ว; นี้เริ่มรู้สึกตัว ที่ว่ามันต้องตั้งต้น
แล้ว เป็นจุดตั้งต้นแล้ว เพราะว่าสามประการนั้นถึงกันเข้าแล้ว เรียกว่าผัสสะ

ผัสสะ^๕ นี้ จะเป็นผัสสะดี หรือผัสสะร้าย. ถ้าเป็นผัสสะดี ประกอบ
อยู่กับสติสัมปชัญญะ หรือ วิชชา ก็เป็นการศึกษา, เป็นการรู้ว่าควรทำ

อย่างไร ให้ถูกต้องให้ดี ให้มีประโยชน์ เป็นการศึกษาไปทันที; แล้วเป็นการกระทำที่ถูกต้องติดต่อกันไป. ถ้าเป็นผู้สละเลวตัสสะร้าย ก็มีวิชาเข้าครอบงำแล้ว ก็ไม่มีทางจะรู้; ก็รู้สึกนึกคิดไป ในทางที่เป็นกิเลส แล้วก็ เป็นทุกข์. ฉะนั้นการบอกรักไม่ให้กิเลสเกิดขึ้นในขณะแห่งตัสสะนั้นแหละ คือการมีธรรมะได้ทันแก่เวลา แม้ว่าเวลานั้นจะมีสันมากยิ่งกว่าสายฟ้าแลบ.

นี่ขอให้สนใจเรื่องนี้ ซึ่งพูดกันสั้น ๆ เพียงคำเดียวว่า “ทันแก่เวลา” แต่เป็นเวลาของขณะจิต ซึ่งเร็วมาก. ส่วนเวลาอย่างอื่น ๆ นั้น ไม่ต้องพูดกันก็ได้ เช่นทันตามฤดูกาล หรือว่า ทันตามสถานการณ์ นั้นก็ไม่ยาก เพราะเห็น ๆ กันอยู่ มันเป็นเรื่องที่มองเห็นกันได้; แต่ให้ทันแก่ขณะจิตนั้นยาก เป็นเรื่องที่มองไม่เห็นด้วย แล้วก็รู้สึกได้ยากด้วย.

เอาละ ขอให้ทบทวนกันไว้เสมอ. ผมจะไม่พูดเรื่องอื่นในการบรรยายชุดนี้ นอกจากจะพูดแต่เรื่องคำว่า ธรรมะ คำเดียว ในลักษณะที่เกี่ยวข้องกับเรา อย่างจำเป็น; เหมือนกับว่า เป็นแผ่นดินสำหรับอาศัยอยู่ แล้วก็ทำหน้าที่ที่เกี่ยวกับแผ่นดินนั้นให้ถูกต้อง กระทั่งถึงว่า มีธรรมะเหมือนแผ่นดินนั้น ให้ทันแก่เวลา, แม้ว่า เวลาในที่นี้จะหมายเพียงขณะจิต ซึ่งเร็วมาก เหมือนกับสายฟ้าแลบ.

พอกันทีสำหรับวันนี้ ขอยุติไว้เพียงเท่านี้.

มหิตลธรรม

- ๙ -

๒๑ เม.ย. ๑๗

อุบายมีสติสัมปชัญญะ ให้ทันแก่ขณะจิต

ท่านนักศึกษา ผู้มีความสนใจในธรรมทั้งหลาย,

การบรรยายธรรมะโดยหัวข้อใหญ่ว่า ธรรมะนั้นเสมอด้วยแผ่นดิน เป็นครั้งที่ ๙ ในวันนั้นนั้น จะได้กล่าวโดยหัวข้อย่อยว่า **อุบายมีสติสัมปชัญญะให้ทันแก่ขณะจิต.**

ขอให้ทำความรู้สึกไว้ในใจอยู่เสมอว่า การบรรยายด้วยหัวข้อว่า “ธรรมะเสมอด้วยแผ่นดิน” นี้ มีความมุ่งหมายอันแท้จริงในข้อที่ว่า ต้องการให้เรา**มีธรรมะได้จริง**, และมีอยู่กันเป็นประจำ เหมือนกับที่เราต้องอยู่บนแผ่นดิน หรือบนผิวโลกนี้ คืออยู่กันจริงๆ ต้องอยู่

ได้จริง ๆ. การบรรยายในบางคราว หรือบางชุดนั้น ไม่ได้มีความมุ่งหมายอย่างนี้ เพราะฉะนั้นจึงพูดเรื่อยเปื่อยไป หลายเรื่องหลายราว; แต่การบรรยายชุดนี้มุ่งหมายจะให้เป็นเรื่องเดียว ที่สำเร็จประโยชน์คือให้มีธรรมะกัน ได้จริง ๆ จึงพูดกันแต่หัวข้อนี้ โดยนัยอันละเอียด เป็นขั้น ๆ ไป.

ธรรมะมีความจำเป็นและเนื่องกันอยู่กับเรา เหมือนกับแผ่นดินจัดการกับแผ่นดินคือธรรมะนั้นให้ถูกต้อง นั่นคือหน้าที่ แล้วไม่ต้องกลัว; หน้าที่จะมีผลสมควรแก่หน้าที่. แต่ว่าเรามีหน้าที่โดยเฉพาะ ก็ตามแบบของพุทธบริษัท; ดังนั้นต้องมีธรรมะให้ตรงตามหน้าที่ของพุทธบริษัท โดยทำให้ธรรมะนั้นอยู่กับเนื้อกับตัวจริง ๆ และที่ยิ่งไปกว่านั้นอีกก็คือ ต้องมีธรรมะให้ทันแก่เวลา ดังที่กล่าวแล้วโดยละเอียด ในการบรรยายครั้งที่แล้วมา.

วันนี้จะได้กล่าวโดยหลักที่ว่า มีธรรมะให้ทันแก่เวลานั้นอีกเหมือนกัน แต่ว่าเป็นเวลาที่ละเอียดที่สุด คือเป็นเวลาแห่งขณะจิต จึงต้องมีอุบายที่จะมีธรรมะคือ มีสติสัมปชัญญะนี้ ให้ทันแก่ขณะจิต.

ขอให้เข้าใจให้ชัดเจนอยู่เสมอว่า ธรรมะทันแก่เวลา หรือมีหน้าที่ทันแก่เวลานั้น มีหลายขนาด กระทั่งว่า ทันแก่ชีวิตความตายในชาติหนึ่ง ทันแก่วัย เช่นปฐมวัย มัชฌิมวัย บัจฉิมวัย กระทั่งทันแก่ความต้องการเฉพาะเรื่องนั้น ๆ ในวันหนึ่ง ๆ; นี้มันยังหยาบ แล้วเป็นเรื่องทั่วไป ซึ่งพอจะเข้าใจกันได้เองแล้ว.

ทีนี้ก็มีเรื่องที่เป็นปัญหาที่สุด ก็คือว่า เรื่องที่เกี่ยวข้องกับขณะของจิต ซึ่งเรารู้ว่า จะวัดกันอย่างไร ด้วยเครื่องมือวัดที่วางตามธรรมทาน; แต่ก็พอ

จะเข้าใจกันได้ ว่ามันหมายถึงขณะจิตครั้งหนึ่ง ๆ ซึ่งเป็นปัญหาแก่เราอย่างลึกซึ้ง. ฉะนั้นเราไม่รู้สึกตัวทันทีทันที ในขณะที่มีเรื่องให้โกรธ ก็ไปโกรธเสียแล้ว ไม่ยับยั้งไว้ได้ทันที, ที่มีเรื่องให้รักก็ไปรักเสียแล้ว, มีเรื่องให้เกลียดก็ไปเกลียดเสียแล้ว, มีเรื่องให้กลัว ก็กลัวเสียแล้ว อย่างนี้เป็นต้น; ซึ่งเป็นปัญหาอย่างยิ่ง สำหรับคนที่ตั้งใจจะทำอะไรให้ดีที่สุด. ถ้าเป็นคนโง่ คนอันธพาล คนหลง ก็ไม่ค่อยสนใจในเรื่องอย่างนี้ ก็จะปล่อยให้ไปเป็นไปตามธรรมชาติอย่างนี้ โดยที่เขาถือเสียว่ามันเป็นสิ่งที่จัดการไม่ได้.

เถียวนี้เป็นพุทธบริษัท เป็นสาวกของพระพุทธเจ้า ผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน ฉะนั้นจึงมีความเชื่อแน่วไปในทางที่ว่า ย่อมทำได้ เพราะว่า เป็นสิ่งที่พระพุทธองค์ได้ทรงสอนไว้ การมีธรรมะ คือมีศีลสัมปชัญญะให้ทันแก่ขณะจิตนั้น ๆ ซึ่งเร็วเหมือนกับสายฟ้าแลบ นี่เป็นเรื่องที่จะพูดกันในวันนี้.

การที่จะมีธรรมะให้ทันแก่ขณะจิต ต้องรู้จักปัญหาเสียก่อน

สิ่งแรกที่จะนึกถึงกันก่อน ก็คือว่า ปัญหาที่มีอยู่จริง ปัญหาที่มีอยู่จริงในกรณีที่กำลังพูดนี้ ก็หมายความว่า โลกนี้ทั่วไปทุกหนทุกแห่งตลอดเวลาที่มีสิ่งซึ่งเป็นที่ตั้งแห่งความรัก ความโกรธ ความเกลียด ความกลัว ความเศร้า; นี่ยกมากุศล ๕ อย่างก็พอแล้ว เามาเป็นตัวอย่าง :

๑. เราจะต้องมองเห็น หรือจะต้องรู้สึกกันจริงๆ ว่า มันเต็มไปด้วยสิ่งที่ทำให้รัก นั้นพวกหนึ่ง ซึ่งก็เป็นปัญหามาก และเป็นกิเลสประเภทที่ทำอันตรายมาก และลึกซึ้งด้วย.

๒. สิ่งที่ทำให้โกรธนั้น ก็รู้จักกันดี เพราะว่าย่อมเคยโกรธกันอยู่เป็นประจำ.

๓. ส่วนเกลียด นี้ก็ไม่ใช่เล่น คนขเกลียดคนข เป็นคนทำหาแต่คน
อยู่ยาก.

๔. เรื่องกลัว นี้ก็กลัวสิ่งที่เป็นที่ตึงแห่งความกลัว มิได้หมายถึงแต่
เพียงสิ่งซึ่งเป็นของอยู่ข้างนอก เป็นวัตถุ เป็นสัตว์ เป็นบุคคล เป็นอะไรนั้ แต่
ยังหมายถึงสิ่งข้างใน คือความรู้สึกในใจ.

๕. เรื่องเศร้า หมายความว่าเรื่องที่ทำให้เศร้า ให้ท้อแท้ ให้อ่อนเพลีย
ให้ถอยกำล้ง เหล่านี้ก็มีทั่วไปทั้งข้างนอก และข้างในที่ จะเกิดขึ้นมาเอง.

อนึ่ง ยังจะต้องสังเกตดูอีกชั้นหนึ่ง คือถึงกับรู้สึกว่ ปัญหา นั้น บางที
มันก็มีขึ้นมา อย่างที่ไม่มีเหตุผล. บางทีตื่นนอนขึ้นมาก็รู้สึกมีอาการอย่างใด
อย่างหนึ่ง ในบรรดา ๔ - ๕ อย่างที่กล่าวแล้ว, บางทีก็เป็นเรื่องรำคาญใจ
เป็นเรื่องเศร้า เป็นเรื่องละห้อยละเหี่ย มาเสียตั้งแต่แรกตื่นนอน. แต่ที่จริง
นั้นมันก็มีเหตุผล เว้นแต่มันออกมาอย่างที่เราไม่รู้จัก ว่าเหตุผลนั้นมันเป็นอย่างไร.
ปัญหาอย่างนี้มีได้ แม้แก่คนที่หมดปัญหาอื่นแล้ว เช่นรำรวยเป็นเศรษฐีแล้ว
เป็นผู้มีอำนาจวาสนา เป็นอะไรก็ตาม กระทั่งว่าเป็นเทวดา ก็ยังมีได้.

ลองกิติตุว่า มีใครบ้างที่หยิบเรื่องนบนมาเป็นปัญหา; เขาจะมี
ปัญหากัน แต่เรื่องทำมาหากิน หรือการงานในหน้าที่; แต่แล้วก็ไม่พ้นไปจาก
การที่จะต้องเกิดความรู้สึก รัก โกรธ เกลียด กลัว เศร้า นี้เหมือนกัน กระทั่ง
จะชินเป็นนิสัย จึงปรากฏออกมาโดยไม่มีเหตุผล. อย่างนี้ก็มีใครที่โหน สมาคมใด
หรือว่ามีการศึกษาที่โหน ที่ได้หยิบปัญหาอย่างนั้นขึ้นมาสำหรับแก้ไข บางทีจะมีแต่
การมองข้ามไป เหมือนเป็นความไม่รู้ อย่างหลับหูหลับตา.

ถ้าเราจะสนใจปัญหาเหล่านี้ให้มาก เราก็จะรู้จักเรื่องของจิตนั้นแหละ
ดีขึ้น จนสามารถแก้ปัญหิต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับจิตได้หมด ในทุกอย่างหรือทุกระดับ;

นี่ปัญหามีอยู่อย่างนี้ทั่ว ๆ ไปในโลก. เราต้องมีความรู้ชนิดที่จะแก้ปัญหานั้นให้ได้ ซึ่งมีอยู่ในรูปของปัญหาที่ว่า เราไม่สามารถจะสะกັตกันความรู้สึกที่เลวร้ายหลาย ๆ อย่างเหล่านั้น ให้หยุดไปได้ หรือว่าถึงกับไม่ให้มันเกิดขึ้นมาได้. นี่จึงมีเรื่องที่จะพูดกันในวันนี้โดยหัวข้อที่ว่า **อุปายในการมีสติสัมปชัญญะให้ทันแก่บ่นะจิต.**

อุปาย คือ วิธีการที่จะกระทำเพื่อจัดการกับจิต

อยากจะพูดถึงคำว่า “อุปาย” สักเล็กน้อย เพราะว่าบางท่านอาจจะไม่ทราบ หรือเข้าใจผิดเกี่ยวกับคำๆ นี้. ในภาษาธรรมะนี้จะเต็มไปด้วยคำว่า “อุปาย”. เพราะเหตุใด? เพราะเหตุว่า เป็นเรื่องทำกับจิต คือสิ่งที่ไม่เห็นตัว, จับตัวมาดูไม่ได้, ไม่ใช่วัตถุ มันยิ่งกว่าละเอียด. ถ้าละเอียดบางทีก็พอจับตัวมาได้; เจียนมันยิ่งกว่าละเอียด เพราะเป็นประเภทนามธรรม. การที่จะทำกับเรื่องที่ไม่เห็นตัวตนเหมือนกับผิอย่างนี้ ก็ต้องเป็นเรื่องพิเศษ หรือเก่งกว่าธรรมดา; ดังนั้นจึงใช้คำว่า อุปาย เสมอไป : อุปายที่จะทำกับจิตชนิดนั้น ชนิดนั้นอย่างนั้นอย่างนั้น เพราะว่าจิตนั้นไม่มีตัวตน.

ยกตัวอย่างง่าย ๆ เช่นว่า เราเจริญกรรมฐาน ที่เรียกว่า อานาปานสติ นั่นก็เป็นอุปาย. เราจะทำจิตให้เป็นสมาธิ เราจะไปจับตัวจิตมานั้นมาจัด มาทำไปได้อย่างไร; มันไม่มีตัว มันเป็นนามธรรม จึงมีอุปายที่จะเข้าถึงจิต โดยการกระทำผ่านทางร่างกาย. การกระทำแก่ร่างกายโดยตรงก็ยาก จึงทำโดยสิ่งซึ่งเนื่องกันอยู่กับร่างกาย เช่น ลมหายใจ; เราจึงฝึกการบังคับลมหายใจให้ได้ ซึ่งเป็นอุปาย ที่บังคับกายเนื้อหนังนี้ให้ได้ก่อน แล้วเป็นเรื่องเนื่องมาถึงจิต จึงบังคับจิตได้อีกทีหนึ่ง; นี่คือลักษณะของสิ่งที่เรียกว่าอุปาย.

คำว่า “อุบาย” ในภาษาธรรมนเป็นคำที่ค เป็นคำที่ต้องใช้ หมายถึง สิ่งจำเป็นจะต้องมี และต้องใช้; แต่ในภาษาไทยเราแท้ๆ คำนี้เป็นคำที่มีความหมายไปในทางไม่ซื่อตรง. นั่นก็ขอให้ถือว่า เป็นเรื่องของภาษาไทย และภาษาคน; ไม่ใช่เรื่องในภาษาธรรมะ. ถ้าในภาษาธรรมะละก็ต้องใช้สิ่งที่เรียกว่าอุบาย; ไม่ต้องเติมคำว่า กุศล อกุศล อะไร; “อุบาย” ละก็เป็นอันว่าใช้ได้ เป็นคำกลาง เช่นอุบายกระทำแก้ลมหายใจ ให้มีผลลงไปถึงร่างกายและจิตด้วย เป็นต้น.

อุบาย ที่จะมวิธการ มีเคล็ด มีอะไรในขนาดล็กซึ่ง เป็นเทคนิคอย่าง ยิงในทางจิตนั้น, เพื่อจะจัดการกับสิ่งที่เรียกว่า จิต; นี้เรียกว่า อุบาย ที่จะ มีสติสัมปชัญญะ ให้ทันแก่ขณะของจิต.

ลักษณะของจิตที่ควรรู้จัก

ต่อไปก็จะพูดถึงเรื่องของตัวจิต ควรจะถือตามหลักธรรมตาสามัญ ที่รู้กันอยู่ทุกๆ ไปว่า สิ่งทีเรียกว่าจิตนั้นมีอยู่ ๒ ระดับ : เต็มสำนึก, กับไม่เต็มสำนึก.

คำว่าจิต อย่างนี้ตรงกับคำภาษาอังกฤษว่า *consciousness* ไม่ใช่ตรงกับ คำว่า *mind*. *consciousness* นี้บางทีก็เป็น *sub* เท่านั้น คือครึ่ง หรือไม่เต็ม : เป็น *sub-conscious*, กับเป็นเต็ม *conscious*. จิตของเราตามปรกติธรรมตาสามัญ ทีควรจะรู้จักกันไว้ ก็มีอยู่ ๒ ระดับอย่างนี้ บางทีก็เต็มสำนึก บางทีก็ ไม่เต็มสำนึก คือรู้สึกโดยตรงไม่ได้.

ที่ว่า “เต็มสำนึก” นั้นรู้สึกได้เต็มที่; เรารู้สึกต่อความรู้สึกนึกของเราได้เต็มที่, แล้วก็ถึงกับมีเจตนารวมอยู่ในความรู้สึกนึกนั้น. ดังนั้นจึง

จัดเป็นมโนกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งได้ สำหรับจิตเต็มสำนึก. ส่วนจิตใต้สำนึกนั้น ไม่ใช่อย่างนั้น มันไม่เต็มตามความรู้สึก แล้วไม่รู้สึกตัวเข้าไป; แต่มันก็มีอยู่ ภายใต้อ.

เรื่องนี้นักวิทยาศาสตร์เขาก็ค้นคว้าทดลองกันมาก เพื่อจะใช้ประโยชน์; แต่เราก็ไม่ต้องถึงขนาดจะกันกันอย่างนักวิทยาศาสตร์, กันกันอย่างธรรมดาสามัญ ที่จะอบรมมันได้อย่างไร โดยอุบายที่มีใช้อยู่ในหมู่พุทธบริษัทก็แล้วกัน ซึ่งจะได้พูด กันตามสมควร. เพราะว่าความสมบูรณ์แห่งสติสัมปชัญญะนั้น มันเนื่องกัน อยู่ทั้งเต็มสำนึก และใต้สำนึกนั่นเอง.

ความสมบูรณ์ของสติสัมปชัญญะ มีทั้งเต็มสำนึกและใต้สำนึก

ถ้าเราจะควบคุมความรู้สึกใต้สำนึกได้ โดยวิธีฉลาด จะยังมี ประโยชน์มาก นำอัจฉริยะถึงขนาดที่เรียกว่า เป็นปาฏิหาริย์เอาทีเดียว; เช่น เราตื่นขึ้นมาอ่อนเพลียละเหี่ยนี้ ก็เป็นผลของจิตใต้สำนึก. แต่ถ้าเราฝึกดีแล้ว จิตใต้สำนึกนี้จะทำให้เราได้รับประโยชน์มาก; เช่นเราจะสามารถควบคุมอะไรได้ แม้ในเวลาหลับ, หรือแม้ที่สุดแต่ที่ว่า จะตื่นนอนให้ตรงเวลาที่เรากำลังการ ไม่ผิดแม้แต่หนึ่งนาที; อย่างนี้ก็จะเป็นสิ่งที่ฝึกได้, อย่างนี้เป็นพวกใต้สำนึกทั้งนั้น.

ถ้าจิตใต้สำนึกอบรมไว้ดี ก็จะมีจิตใต้สำนึกนั้นได้ตั้งขึ้นไปอีก; แต่ในกรณีที่ว่านี้ สติสัมปชัญญะนี้ เมื่อจะให้สมบูรณ์จริงๆ แล้ว ควรต้องสมบูรณ์ ทั้งเต็มสำนึกและใต้สำนึก, แล้วมีความรู้สึกใต้สำนึกนี้เป็นพื้นฐานอยู่ตลอดเวลา สำหรับให้จิตเต็มสำนึกนั้น ทรง หรือดี หรือสมบูรณ์ เต็มตามความประสงค์ด้วย. ว่าที่จริงแล้วคนเราจนรอดชีวิตอยู่ได้ เพราะระบบจิตใต้สำนึก ที่ทำให้นึกอะไร

ได้รวดเร็ว จึงไม่พลั้งพลาด, จึงไม่ผิดพลาด; มีอะไรหลายๆอย่าง ที่ช่วยให้
อยู่ได้เพราะระบบจิตได้สำนึก.

เราลองนึกดูบางเรื่อง เราเคยถูกเข้าแล้ว เป็นความเจ็บปวด หรือว่า
ลำบากเสียหาย เราก็เกิดความเข็ดหลาบอย่างแท้จริง อย่างนี้; ความรู้ที่เป็น
ความเข็ดหลาบนี้ ยังอยู่สำหรับช่วยต่อไป ไม่ให้ผิดอีก; นี่ก็เป็น**เรื่องระบบ
ได้สำนึก**. หรือว่า **เราละอายความชั่ว; ถ้าไม่ลึกถึงระบบได้สำนึกละก็ยังไม่
ไม่แท้จริง**. เราจะสังเกตได้ด้วยความฝัน; ความฝันนั้นเป็นระบบได้สำนึก
แล้วก็แท้จริงกว่า มันไม่อยู่ใต้ความควบคุมของเจตนา. **ขอให้วัดความดี ความ
เลวของตนด้วยความฝันกันบ้าง** ซึ่งมันไม่ค่อยหลอก.

เมื่อเราตื่น ๆ อยู่อย่างนี้ เราแสดงละครก็ได้, หรือว่า แม้ว่าเราจะทำ
ได้ดีมาก จนไม่มีตำหนิตติเตียนได้ ในระบบเต็มสำนึก; แต่ทำไมในความฝัน
บางครั้งมันยังเลวอยู่มาก, ยังมีสภาพที่เลวมาก เป็นคนมีกิเลสหนาอะไรต่างๆ?
ที่ถูกมันควรจะต้องหมดความชั่ว หมดอะไรลงไป ถึงระบบได้สำนึก จนไม่มี
การฝันเลวอย่างนั้นแหละ จึงจะเรียกว่า**สมบูรณ์**.

ขอให้ดูให้ละเอียดเป็นเรื่องไปสัก ๒ - ๓ เรื่องก็ได้:

เรารู้สึกระมัดระวังได้สำนึก, ความระมัดระวังนั้นที่มาจากความกลัว
ความเข็ดหลาบอะไร มันระมัดระวังได้ จนกระทั่งว่าไม่ต้องเจตนา คือ ไม่ต้อง
ทำความรู้สึก เหมือนกับอย่างคอยระมัดระวังของมันไปได้เอง; นี่เป็น**ความ
เคยชินที่ซ่อนอยู่**ได้สำนึก.

ความละอายบาป ความกลัวบาป ถ้ามีกันจริงแท้ จะมีได้ถึงได้
สำนึก, เรียกว่าสันดานของมัน รู้จักละอายบาป กลัวบาปมากที่สุดทีเดียว จึงง่ายใน
การที่จะทำอะไรไม่ได้อย่างเลวๆ; มันทำไปไม่ได้เอง.

ความอยากดี อยากก้าวหน้า อยากเจริญ เหล่านี้ไปกันคู่เถอะ มัน
อยู่ได้สำนึกมากที่สุดเลย. ส่วนที่คิดออกมาด้วยเจตนา^{นี้} เป็นเพียงปฏิกิริยา
จากความรู้สึกแท้จริง ที่มันอยู่ได้สำนึก.

อยากจะแนะนำให้สังเกตความพอใจตนเอง ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญที่สุดของ
ความรู้สึกที่เป็นสุข. ถ้าเราไม่รู้สึกพอใจตนเองในความหมายใดก็ตาม จะไม่
มีความสุขที่เป็นสุขเลย สำหรับคนเรา; ถ้ามีความที่เป็นสุขอย่างอื่น มันก็
เป็นเรื่องรู้สึกหลอกทั้งนั้น. ฉะนั้นความรู้สึกเป็นสุขที่มาจากความพอใจตัวเอง^{นี้}
จึงซึมซาบไปทั่วทั้งเนื้อหนังตัวอยู่ในส่วนลึก; แม้แต่หลับก็ยังสบาย คือไม่สะดุ้ง
ไม่ฝันร้าย.

ทีนี้จะต้องดูกันให้ถี่ก็คือ ผลของการศึกษา ของการฝึกฝนอะไรต่าง ๆ
ล้วนเก็บไว้ได้สำนึก; โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เช่นว่า เราทำอานาปานสติกรรมฐาน
อย่าง^{นี้} ก็ได้ผลไปตามลำดับขั้น. มันเก็บผลนั้นไว้ได้สำนึก คือความที่ทำได้นั้น
จะเก็บไว้ได้สำนึก, แล้วจึงลงมือในครั้งต่อ ๆ มา เป็นการทำได้ทันที ต่อจากที่
ได้ทำไว้แล้ว; กระทั่งเมื่อมีความเคยชินหนักเข้า ก็กลายเป็นของง่ายไป คือเป็น
นิสัยไป. ฉะนั้นเราจะแยกความรู้สึกทางจิตใจ^{นี้} ทุก ๆ อย่างออกเป็น ๒ ชั้น
คือ เป็นชั้นที่กระทำลงไปจริง ๆ โดยจิตเต็มสำนึก, และเป็นการทำได้ฉับขึ้น
ที่เราเก็บไว้ได้สำนึก; ทั้งนั้นความมีสติสัมปชัญญะ^{นี้}จึงเกิดเป็น ๒ ชั้น คือ
ความมีสติ กับความเคยชินแห่งการมีสติ.

พึงฝึกมีสติอย่างจิตเต็มสำนึก

จนกระทั่งเกิดความเคยชินในการมีสติ

การมีสติ^{นี้} เราต้องควบคุม ต้องฝึก ^{นี้}เรียกว่าการมีสติ แต่พอ
เราทำไปมาก ๆ เข้า มันเกิดความเคยชิน เป็นการเคยชิน หรือความเคยชิน

แห่งความมีสติ; นี่มันจะเป็นผลตักันตอนนั้น. อย่างนี้เป็นเรื่องของธรรมชาติ
แท้ๆ แล้วเป็นได้ทั้ง ๒ ฝ่าย คือฝ่ายเลว และฝ่ายดี.

ตัวอย่างเช่น**ความโกรธ** เราโกรธครั้งหนึ่ง มันก็จะสร้างความเคยชิน
สำหรับจะโกรธเพิ่มเข้าไว้นิตหนึ่ง; พอเราโกรธหลายสิบครั้ง หลายร้อยครั้ง
หลายพันครั้งเข้า มันก็มีความเคยชินแห่งการที่จะโกรธนั้นมาก จึง**โกรธได้เร็ว**
โกรธได้ง่าย โกรธได้ในขณะจิต เหมือนกับสายฟ้าแลบ. นั่นคือ**ความเคยชิน**
ที่ได้สะสมไว้ทุกที; ต้องรู้จักกลัวกันเสียบ้าง.

ความรัก ก็เหมือนกัน ไปรักเข้าทีหนึ่ง มันจะมีความเคยชินในการ
ที่จะรักแรงขึ้นมากขึ้น. **ความโกรธ**ก็เหมือนกัน **ความกลัว**ก็เหมือนกัน
ความเกลียดก็เหมือนกัน **ความเศร้า**ก็เหมือนกัน จะ**เคยชิน**ในทางนั้น.

อาการที่เป็นการกระทำอย่างเต็มตัวนั้น เราเรียกว่า**กิเลสโดยตรง**
เช่น ความโกรธเขาเรียกว่า **โธระ**, ความรักเรียกว่า**ราคะ**, ความเคยชินที่
เก็บไว้ไต่สำนึกนั้น เขาเรียกว่า **อนุสัย**.

ให้รู้จักความแตกต่างของคำว่า **กิเลส** และคำว่า **อนุสัย** เสียบ้าง :
กิเลส คือสิ่งที่ปรุงขึ้นมาเป็นคราวๆ ส่วน **อนุสัย** คือ**ความเคยชิน**ที่จะเป็น
อย่างนั้น.

ราคะ นั้น ถ้าเป็น**กิเลส** ก็เรียกว่า **ราคะ**; ถ้าเป็น**อนุสัย** ก็เรียกว่า
ราทานุสัย ก็คือราคะอนุสัย. **ความโกรธ** ก็เรียกว่า **ความโกรธ** ถ้าเป็น**กิเลส**;
ถ้าเป็นชั้นที่เป็น**ความเคยชิน** ก็ควรจะเรียกว่า **โธธานุสัย** อย่างนั้น, แต่เขา

เรียกเป็นคำอื่นกันเสีย เขาเรียกว่า ปฏิฆานุสัย เป็นต้น, โมหะ = ความโง่ เป็นกิเลสที่เป็นความโง่ ก็เรียกว่า โมหะ; ถ้าเป็นความเคยชินของมัน เขาเรียกว่า อวิชขานุสัย, อนุสัยแห่งโมหะนั้น เรียกว่า อวิชขานุสัย ไม่เรียกเป็นโมหานุสัย. นี่เป็นฝ่ายเลว.

กิเลส หรือ อนุสัย ซึ่งเป็นฝ่ายเลวนี้ อย่าทำไปให้บ่อยนัก, อย่าให้เกิดบ่อยนัก; เพราะเกิดทีไรจะเพิ่มความเคยชินให้ที่หนึ่งเสมอ, เพิ่มความเคยชินอีกครั้งหนึ่งเสมอ จนมีมาก และเร็ว จนกระทั่งแก่ยาก ควบคุมยาก; นี้รู้ไว้ให้ดีๆ.

ที่นี้ฝ่ายดี เช่น ไม่โลภ ไม่รัก ไม่โกรธ ไม่เกลียด ไม่หลง นี้ก็เป็นอนุสัย อย่างนั้นเหมือนกัน; แต่เขาไม่เรียกว่าอนุสัย ไปเรียกเป็นอย่างอื่น ในที่นี้จะขอเรียกเพียงว่า ความเคยชิน. ความมีสติก็เป็นของดีอย่างหนึ่ง ที่เรียกว่า มีสติ ทำชั่วๆ ช่างๆ จนเกิดความเคยชิน เป็นบารมีในการที่จะมีสติ; นี่คือนิสัยที่เราต้องการ. ฉะนั้นให้มีสติทั้ง ๒ ความหมาย คือสติตามปกติเต็มสำนึก แล้วสติ คือความเคยชินแห่งการมีสติ ซึ่งเก็บไว้ได้สำนึก.

ข้อที่ว่า “จะมีสติให้ทันแก่บถจิต” นั้นก็จะง่ายขึ้น ถ้าเรามีทุนสำรองที่เก็บไว้มากคือ ความเคยชินที่จะมีสติ, เราเก็บไว้มากแล้วก็จะง่ายที่จะมีสติ ในเมื่อมีอารมณ์มากระทบเข้า.

จิต กับ สติ ทำงานกันอย่างไร

ตรงนี้อาจจะเล่าเรื่องนิตหน่อย ที่ว่า จิต กับ สติ นี้ทำงานกันอย่างไร แม้ว่าจะเป็นเรื่องที่ไกลออกไป จนเป็นเรื่องอภิธรรม แต่ก็ไม้มากมายนัก คือว่า

อุบายมีสติสัมปชัญญะ ให้ทันแก่ขณะจิต

๒๐๗

เรามีจิตที่เป็นพื้นฐาน เรียกว่า จิตเฉย ๆ ซึ่งเขาเรียกว่า ภาวังคจิต, จิตประจำชีวิตนั้นแหละ. ภาวังคจิตนั้นไม่มีความหมายอะไร มันแสดงตัวได้ยาก; เพราะว่าแสดงที่ไร ก็แสดงพร้อมออกมา กับสิ่งที่เรียกว่า เจตสิกเสมอ.

การที่มีความคิด เช่นความคิดอันหนึ่ง เป็น idea อันหนึ่ง ก็ยังไม่มีความหมายอะไร, เพียงแต่มีความรู้สึกเฉย ๆ; เพราะว่าจิตอันหนึ่งสิ่งหนึ่งเรียกว่า เจตสิก ผสมกันมาเสร็จแล้ว พร้อมกับจิตล้วน ๆ เป็นสิ่งที่ทำหน้าที่รู้สึกอย่างไรอย่างหนึ่ง เช่นคิดอย่างไรอย่างหนึ่ง. ถ้าว่าสิ่งที่เรียกว่า เจตสิกนั้น ได้แก่ เจตสิก คือสติที่อบรมไว้มากัน ผสมกับจิตขึ้นมาในขณะนั้น แล้วก็เป็วจิตที่ประกอบอยู่ด้วยสติ.

ตามธรรมชาติจิตนั้นทำงานเร็วมาก เหมือนกับสายฟ้าแลบอยู่แล้ว; แต่ก็ยังเป็นไปได้ ถ้าหากว่า เรารวมความมีสติ หรือความเคยชินแห่งความมีสติไว้เป็นประจำ มันจึงไหลลงบนมาพร้อมกันได้ หงเจตสิกที่เรียกว่า “สติ” ผสมกันอยู่กับสิ่งที่เรียกว่า “จิตล้วน ๆ” แล้วก็ออกมาเป็นจิตที่มีสติทันแก่เหตุการณ์.

จิตแท้ ๆ นั้นก็ออกมาไม่ได้ เพราะไม่มีความรู้สึก ก็เลยเหมือนกับไม่ออกมา; เจตสิกแท้ ๆ ก็ออกมาไม่ได้ ถ้าไม่ออกมาพร้อมกับจิต. แล้วที่เป็นความคิดความหมายหนึ่ง idea อันหนึ่งปนมาพร้อมกันแล้ว, ผสมกันมาเสร็จแล้ว ทั้งจิตและเจตสิก เช่นสติสัมปชัญญะ ทิริโศตตปปะ อะไรเหล่านั้น มีมากอย่างเหล่านั้น ซึ่งถ้าทำบุญช้เข้า ก็มีทั้ง ๕๐ กว่าอย่าง; แต่ละอย่างนี้จะเกิดผสมจิตขึ้นมา เป็นจิตชนิดหนึ่ง ๆ ทั้งมากมายหลายสิบ หรือตั้งร้อยกว่าอย่าง.

ดูถึงสิ่งที่เรียกว่า เจตสิก ที่จะผสมจิตเกิดขึ้น

เรื่องสำคัญ ถ้าเราบ่มกัน **แต่เจตสิกที่ดี**; โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือ เจตสิกที่มีชื่อว่า สติและสัมปชัญญะ หรือทริกกับโอทปประทัยก็ได้ ให้คล้องเกลว ให้มากเข้าไว้ละก็ นั่นแหละเป็นโอกาสที่เรามีสติทันแก่บะฉิติดได้โดยง่าย.

เมื่อมีสิ่งที่มาทำให้รัก กิติ ให้โกรธ ให้เกลียด ให้อะไร กิติ มาเผชิญหน้า เข้า สติสัมปชัญญะจะเกิดขึ้นทันเวลา; แล้วจะเผชิญกับสิ่งที่ทำให้รัก ให้โกรธ ให้เกลียด ให้กลัว, จนกระทั่ง ไม่รัก ไม่โกรธ ไม่เกลียด ไม่กลัวนี้ มีความปรกติดอยู่ได้; แล้วก็ปล่อยภัย; แล้วก็สามารถจะตัดสินใจได้ดีด้วยว่า เราควรจะจัดการอย่างไรกับสิ่งเหล่านั้น, หรือไม่ต้องจัดการอะไรเลย เพราะไม่ต้องจกก็ได้.

ยกตัวอย่างที่ไม่ใครมีใครเชื่อ เหมือนเมื่อเดินเข้าไปในป่า พบเสือ เราจะทำอะไร? มันก็เคยมีความรู้สึกแต่ที่จะกลัวเสือ ซึ่งเคยกลัวมาแล้วแต่ครั้งยังอยู่บ้าน **ชินเป็นนิสัย**, ก็กลัวเสืออย่างขวัญหนึ่ตีฟ้อ, เป็นความทุกข์อย่างใหญ่หลวงแล้ว ทุกข์จนไม่รู้ว่าจะทุกข์อย่างไร; ก็อยากจะหนีเสือ. บางทีก็หนีไม่พ้น ถูกเสือกิน อย่างนี้เป็นต้น.

ถ้าเป็นคู่มีสติสไว้ดี ก็จะไม่ต้องกลัวก็ได้, ไม่ต้องเกิดความ รู้สึกที่เป็นความกลัว; จะเกิดความรู้สึกที่เป็นสติสัมปชัญญะ. แล้วก็รู้สึกว่า จะทำอะไร, จะหนีอย่างไร, จะขึ้นต้นไม้อย่างไร, ก็ขึ้นต้นไม้ไปด้วย สติสัมปชัญญะ; ไม่ใช่ขึ้นด้วยความกลัว ซึ่งเป็นเหตุให้ทำไม่ได้ดี หรือขึ้นผิดๆ ถูกๆ อย่างนี้เป็นต้น. ผลของการที่ว่า ผีก็สติสัมปชัญญะให้ตีเข้าไว้ ไปได้ไกลถึงอย่างนั้น.

ที่^๕ สติสัมปชัญญะ^๕ก็พุกแล้วว่า ต้องพร้อมกันทั้งเต็มสำนึก และ
ได้สำนึก จึงจะเรียกว่าสมบุรณ. ที่เป็นได้สำนึกก็สะสมไว้ด้วยการมีสติอยู่เสมอ,
มีสติอยู่เสมอในทุกกรณี, มันจะสะสมไว้ได้สำนึก; แล้วจึงออกมาเป็น
กิจลักษณะ มีค่ามาก เมื่อสิ่งนั้น หรือบุญหานั้น ๆ ได้เกิดขึ้นจริง. แต่ก็มี
หนทางที่จะต้องช่วยให้โอกาสแก่การที่จะประสานงานกัน ระหว่างจิตสองชนิดนี้.

จะคิดกันถึงข้อที่ว่า มีจิตเต็มสำนึกกันได้อย่างไรเสียก่อน

เรื่องนี้มีอุบายอยู่หลาย ๆ อุบาย และหลายระดับ นับตั้งแต่^๕ เป็น
การป้องกันตั้งแต่ที่แรกเลย; ถ้าเรากลัวจะเสียท่ากิเลส เสียท่าอารมณ์ เสียท่าแก
อะไรต่าง ๆ เราก็ยังมีอุบายตั้งแต่ขั้นต้นที่สุด :

ขั้นที่ ๑. อย่าเข้าไปหามัน คือมีเจตนาโดยตรง ที่จะเว้นจากสิ่งนั้น ๆ
เสีย; เขาเรียกว่าเว้นจาก อโคจร. ที่ตรงไหน, หรือบุคคลชนิดไหน, หรืออะไร
ที่จะมาทำให้เราเสียหายทางจิตใจ เราอย่าเข้าไป นี่เป็นข้อแรก. พุกแล้วก็เหมือน
กำปั้นทุบดิน จะเป็นบุคคลก็ตาม สถานที่ก็ตาม ที่จะทำให้กิเลสเกิด เขาเรียกว่า
อโคจร อย่าไปหามัน; ในขั้นแรกเรายังไม่เป็นนักมวยเต็มที ก็อย่าไปหา
อันตราย นี่ข้อที่ ๑ ควรจะจำไว้ อย่าเข้าไปหาสิ่งที่เป็นที่ตั้งแห่งกิเลส.

ขั้นที่ ๒. ถ้าจำเป็นจะต้องเข้าไปหา ก็ทำความรู้สึกตัวล่วงหน้า ว่า
ถ้าเข้าไปที่นั่น ที่อโคจรนั้น จะมีอะไร; ก็ทำความรู้สึกตัวล่วงหน้า เหมือนกับ
เตรียมพร้อม ในเมื่อเราจะเข้าไปในที่มอันตราย.

**ขั้นที่ ๓. ก็คือว่า มีกำลังจิต เตรียมกำลังจิตให้เข้มแข็ง ให้เป็น
สมาธิ เป็น equilibrium เป็นปรกติที่สุด,** ตามภาษาจิตเรียกว่า เข้มแข็ง สมดุลย์
มีอะไรเป็นปรกติอยู่. เมื่อเข้าไปเผชิญหน้า กับสิ่งที่ เป็นข้าศึก เป็นอารมณ์ร้าย

ให้เกิดกิเลส, หรือจะเข้าไปหาบุคคลที่เรากลัว, หรือจะไปหาเจ้านาย อย่างนั้นก็เหมือนกัน ก็ต้องมีหลักการอย่างเดียวกัน.

ขั้นที่ ๔. ถ้ามาเผชิญกันเข้าแล้ว ก็ต้องมีระยะที่จะยับยั้ง และสำนึกให้เต็มที่, ที่เขามีในนิทานสุภาวทิศสอนเด็กว่า “นับสิบก่อน”. ถ้ามีการกระทบเข้ากับอารมณ์นั้นแล้ว ก็อย่าเพื่อสวนกลับไปทันที, มีสติสัมปชัญญะที่จะยับยั้ง, มีเวลาพอจะตั้งตัว ซึ่งเรียกว่า นับสิบก่อน.

ขั้นที่ ๕. ให้นึกถึงว่าเรามีอะไรไปกับตัว; เหมือนกับมีอาวุธมีเครื่องวางติดเนื้อติดตัวไป. **ขั้นที่ ๖.** ก็ต้องมีความรู้สึกที่เป็นกุศล เป็นอัมมารมณที่ เป็นกุศล ที่ตรงกันข้ามกับเรื่องกิเลสอื่น ๆ ก็คือธรรมะที่เราได้ฝึกไว้ดีแล้ว ซึ่งตรงกันข้ามกับสิ่งที่ เป็นปัญหา. เช่นในกรณีที่จะต้องมีความเมตตา อยู่ในใจอย่างเข้มแข็ง เป็นสมมติขณะที่เราเข้าไปหาอารมณ์ร้ายนั้น; ก็ต้องมีความรู้สึกอย่างนั้นติดอยู่ในใจ ให้เป็นเครื่องวาง เหมือนคนเขาชอบเอาเครื่องวางมาแขวนที่คอ เป็นพระองค์เล็ก ๆ อย่างนั้น ซึ่งเขาเรียกว่าเป็นลักษณะของการใช้เครื่องวาง.

การใช้เครื่องวางนั้นเป็นเรื่องภายนอก แล้วเป็นเรื่องอาศัยความเชื่อ มงายไปเสีย ส่วนเราควรมีเครื่องวางที่แท้จริง **ที่ ๓** เป็นธรรมะที่ตรงกันข้ามกับปัญหา แล้วไม่มีอะไรยิ่งไปกว่าสติสัมปชัญญะเหมือนกัน **สติสัมปชัญญะนี้เป็นเครื่องวางรุ่นแรก**ที่จะต้องมี แล้วต่อจากนั้นจะมีอะไรบ้าง ก็มีไปตามเรื่อง เช่น ความเมตตา ความอะไรก็ได้ ที่จะช่วยให้จิตเป็นปรกตยิ่งขึ้นไปอีก.

ขั้นที่ ๖. สิ่งสุดท้ายที่จะทำความสำนึก ก็เรียกว่า **ต้องแน่ใจว่าเรา** **สู้อย่างไม่ยอมแพ้ คือสู้อย่างไม่มีความที่จะตาย,** เราสู้อย่างไม่มีความที่จะแพ้ อย่างนี้เรียกว่า **ความรู้เรื่อง อนัตตา เรื่องจิตว่าง เรื่องสุญญตา** อะไรนั้นจะ

ช่วยได้, ที่จะสู้ก็สู้อย่างไม่มีตัวตน สำหรับจะตาย สำหรับจะแพ้; แล้วก็เลยเป็นเรื่องของปัญญาสูงสุด ในกรณีนั้น ในเวลานั้น.

เรื่องนี้เรามักจะพูดคำที่คนเขาฟังกันไม่ค่อยจะถูกว่า “ตายแล้วก่อนตาย” อย่างนี้ตายแล้วก่อนตาย. ไม่ตายอีกใช่ไหม? เพราะตายแล้วก่อนตายนี้เต็มไปด้วยสติปัญญา คือไม่มีตัวผู้ที่จะกลัว เลยไม่มีความหวั่นไหวอะไรหมด. นี่เป็นการมีสติ เข้าไปเผชิญหน้ากับอารมณ์ หรือกิเลสเต็มสำนึก ต้องมีเทคนิคกันอย่างนี้แหละ.

อุบายหรือเทคนิค ต้องมีกันอย่างนี้ : นับตั้งแต่ บ๊องกัน ไม่ไป, ถ้าจำเป็นต้องไป ต้องรู้ตัวล่วงหน้า เตรียมพร้อม, แล้วก็จิตใจเข้มแข็ง เป็นสมาธิ, ยับยั้ง ให้มีเวลาที่จะมีความรู้สึกสมบูรณ์ อย่าบุกเข้าไปทันที, แล้วมีธรรมชาติที่เป็นของแก้กันได้ เป็นเครื่องราง. ถ้าขั้นสูงสุด ถ้าทำได้ ซึ่งก็ทำยาก ก็คือว่า ทำด้วยจิตว่าง ปราศจากตัวกู-ของกู แต่ว่าเต็มอยู่ด้วยสติปัญญา; นี้ความมีสติเต็มสำนึกเป็นอย่างนี้.

จะต้องประสานงานกันระหว่าง จิตเต็มสำนึก กับ จิตใต้สำนึก

หลักเรื่องนี้มีสำคัญอยู่หลายข้อ :

๑. เราจะต้องรู้ว่า มันเป็นเรื่องที่มีได้ตามสัญชาตญาณ. การทำงานร่วมกันระหว่าง สติปัญญาเต็มสำนึก กับ ใต้สำนึก นี้ทำได้โดยสัญชาตญาณ เพราะเราถือว่า เราสะสมความรู้ใต้สำนึกไว้มากพอ ตลอดเวลาโดยไม่รู้สึกรู้ว่า; ฉะนั้นตามธรรมชาติ หรือเรียกว่าตามสัญชาตญาณก็เป็นไปด้วยดี. การประสานงานกัน

ระหว่างจิตเต็มสำนึก กับไตสำนึกนั้น ทำอยู่เองแล้ว เหลืออยู่แต่จะปรับปรุงให้ดีขึ้นเท่านั้น.

๒. ต่อไปก็ดูให้ดีขึ้น คือให้กลมกลืนกัน, ให้ช่วยเหลือซึ่งกันและกันดีขึ้น. สิ่งที่จะช่วยเหลือซึ่งกันและกันให้ดีขึ้นนั้น ก็ต้องกลมกลืนกัน สมสัท ส่วนกัน. ถ้าอย่างหนึ่งดีน้อย อีกอย่างหนึ่งดีเกินไป ก็เข้ากันไม่ได้. คำนี้ก็สำคัญเหมือนกันที่ว่า “กลมกลืนกันในการประสานกัน” ภาษาธรรมะเขามิใช่เฉพาะ เรียกว่า สมังคี. สมังคี แปลว่า มีส่วน หรือมีองค์ประกอบที่เสมอกัน จึงจะทำหน้าที่นั้นได้. เช่นอริยมรรคมีองค์แปด ได้แก่ เห็นชอบ ดำริชอบ ฯลฯ ๘ อย่างนั้นต้องไม่เลื่อมล้ำแก่กันและกัน, ต้องพอดีแก่กัน และกัน จึงจะเกิดเป็นธรรมะวิเศษขึ้นมา; อย่างนี้ก็เรียกว่า สมังคี. หรือเหมือนแคงอย่างหนึ่งจะอร่อย ก็ต้องมีสมังคีระหว่างแคงแคง ที่แม่ครัวเขาทำมาดี อย่างนั้น.

จิตให้สำนึก กับ จิตเต็มสำนึก ถ้ากลมกลืนกันดีเป็นสมังคีแล้ว เป็นสำเร็จทุกทีไป บางทีจิตให้สำนึกมาไม่ทัน จิตเต็มสำนึกเกิดกลัวเสียแล้ว ประหม่าเสียแล้ว ตัวสันเสียแล้ว อะไรอย่างนี้เป็นต้น; หรือกลับบ้างเป็นเกินไป; อย่างนี้ก็ล้วนแต่ว่า การประสานงานกันถูกต้องไม่ได้เท่านั้นแหละ.

๓. ให้รู้ไว้ด้วยว่า เรื่องนี้เป็นสิ่งที่ปรับปรุงแก้ไขได้; โดยทั่วไป เขามักจะถือว่า นิสสัย อุนิสสัย เป็นสิ่งตายตัว. ชื่อนี้ผมอยากจะพูดว่า เป็นความโง่ที่เห็นอย่างนั้น และพูดอย่างนั้น; ผมอาจจะผิดก็ได้ แต่เท่าที่สังเกตมา ศึกษา มา และรู้สึกมา เห็นว่าเป็นสิ่งที่แก้ไขได้.

สิ่งที่เรียกว่า นิสัยก็ตาม อุปนิสัยก็ตาม ก็ของเดิม กับของที่
เพิ่มขึ้นใหม่; ทั้งสองอย่างนี้สร้างเพิ่มได้ แก้ไขได้ ทำลายได้; ส่วนที่
เราไม่ประสงค์นั้น เราทำลายเสียก็ได้. เอาแต่เพียงเป็นสิ่งที่สร้างได้ และปรับปรุง
ได้ก็พอแล้ว.

๔. ต้องมีความเหมาะสมแห่งเวลา ซึ่งรวดเร็วเกินไป เหมือนกับ
สายฟ้าแลบ; ถ้าอันหนึ่งมาเข้าไป ก็จะไม่สำเร็จประโยชน์. ฉะนั้นจิตใต้สำนึก
ที่อบรมไว้ดีแล้วนั้น มีสมรรถภาพมาก จะขึ้นมาทันแก่เวลาเสมอ; จิตเต็มสำนึก
จึงทำอะไรถูกหมด.

๕. ถ้าดูให้ดีในที่สุดแล้วจะพบว่า อะไร ๆ ที่สะสมไว้ได้สำนึก
นั้นแหละสำคัญที่สุด เป็นองค์ประกอบที่จะปรุงจิตเต็มสำนึกได้ดีที่สุด; ซึ่ง
เราอาจจะพูดได้ว่า จิตเต็มสำนึกทั้งต้นนั้นมาจากการปรุงแต่งของจิตใต้สำนึก.

ถ้าเรารู้จักความลับของธรรมชาติ ในเรื่องจิตเต็มสำนึก กับ จิตใต้
สำนึก นี้ก็เป็นาง่ายแล้ว ที่จะมึสติสัมปชัญญะทันแก่ขณะจิต ที่เร็วราวกับ
สายฟ้าแลบในทุกกรณี ที่จะทำให้เกิดความรัก ความโกรธ ความเกลียด ความกลัว
ความเศร้า ความอะไรต่างๆ ที่ไม่น่าปรารถนา. ถึงแม้บ่อกันไม่ได้ก็ยังแก้ไขได้;
หมายความว่า เมื่อสติสัมปชัญญะมาไม่ทันในการบ่อกัน เกิดเรื่องเสียแล้ว
แต่ยังมีจิตใต้สำนึกมาทัน ในการที่จะระงับ หรือแก้ไขสิ่งที่เกิดขึ้นแล้วนั้น
ให้กลับไป กลับไป หรือให้ถูกทางเสีย ก็ยังได้.

นี่ เราถือเอาประโยชน์จากสติสัมปชัญญะเป็นสองตอนอยู่ : บ่อกัน
อย่าให้กิเลสร้ายเกิดขึ้น น้ตอนหนึ่ง, ถ้าบ่อกันไม่ทัน เกิดขึ้นเสียแล้วก็มี

ความรู้สึกจะทำลาย หรือจะระงับกิเลสที่เกิดขึ้นแล้วนั้นเสีย นอกตอนหนึ่ง ในที่สุดไม่มีอะไรดีไปกว่าสิ่งที่เรียกว่า สติสัมปชัญญะ; ฉะนั้นในพระพุทธศาสนานี้ จึงถือหลักว่าสติเป็นสิ่งจำเป็น ในทุกกรณี และทุกเมื่อ. แม้ในเรื่องโลก ๆ ทำมาหากิน ก็ต้องการสติ ในทุกกรณี ในทุกเวลา ในทุกสถานที่. ถึงแม้ในเรื่องที่จะบรรลุ มรรค ผล นิพพาน นี้ก็ต้องการสติ ในทุกกรณี ทุกเวลา ทุกสถานที่; ไม่มีอะไรที่จำเป็นมากเท่าสติ. นี่เป็นหลักในพุทธศาสนา.

รู้จักใช้ความลับของธรรมชาติ แล้วจะสำเร็จประโยชน์ทันที่วงที

เมื่อเรารู้จักใช้ความลับของธรรมชาติอันนี้ คือจิตเต็มสำนึก และจิตใต้สำนึกว่าจะต้องประสานกันอย่างไรแล้ว เราก็ต้องสำเร็จประโยชน์ที่เรียกว่ารู้สึกทันที่วงที แม้ในขณะที่นั้น ๆ ซึ่งเร็วประจุกสายฟ้าแลบ. เมื่อมีอะไรมากระทบตา หรือมีเสียงมากระทบหู จมูกได้กลิ่น ฯลฯ ก็ต้องหัดไป หัดไป อย่างเป็นนักกีฬาที่ได้ หัดให้มีสติทันที่วงที; ไม่หลงรัก หลงโกรธ หลงเกลียด ในสิ่งที่มากระทบตา หรือกระทบหู กระทบจมูก กระทบลิ้น กระทบผิวหนัง สัมผัส กระทั่งเกิดขึ้นในทวารของจิตเอง ที่เรียกว่ามโนทวาร. อย่างน้อยที่สุดจะต้องมีสติชนิดที่ว่า “หยุด” ไว้ก่อน นั่นแหละคืออย่างที่ว่า “นับสิบก่อน”.

ตัวอย่าง เหมือนกับว่า ถ้ามีอะไรมาเกาะ เป็นตัวแมลงมาเกาะเรา เราจะบัต้ออกไปก่อน โดยที่ไม่ต้องคิดว่ามันเป็นแมลงอะไร ไซ้ไหม? เพราะไม่เช่นนั้นจะไม่ทัน. มันจะเป็นแมลงดี แมลงร้ายอะไรก็ไม่รู้ละ พอมันเกาะบึบ เราก็ต้องบัตให้กระเด็นออกไปก่อน แล้วจึงค่อยดูว่าอะไรก็ได้.

เมื่ออารมณ์กระทบ ตา หู เป็นต้น^๕ จะต้องหยุดเสียก่อน ยังไม่รับเอามาสำหรับที่จะเกิดความรู้สึกลักษณะนั้น อย่างนั้น อย่างโน้น; นี่แหละเป็นโอกาสที่จะป้องกันการเกิดขึ้นแห่งกิเลส. ฉะนั้นหัตถ์ “หยุดไว้ก่อน” ให้ทันกวัน; นี่ยากกว่าที่จะไปรู้อะไรๆ ซึ่งมากเรื่องนัก. มีสติสัมปชัญญะในการหยุดไว้ก่อน แล้วจึงดู จึงพิจารณา, แล้วจึงทำลงไปให้ถูกต้องกับเรื่องนั้นๆ. ฉะนั้นเราจึงหัตถ์ทำอุบายชนิดที่ว่า ให้มีสติสำหรับหยุด หรือบัตไว้ก่อน นี่เป็นอย่างมาก.

การเจริญอานาปานสติ ก็คือหัตถ์อย่างนั้นแหละ คือช่วยให้มีสติก่อนที่จะทำอะไรลงไป. เราหัตถ์มีสติอยู่ทุกครั้งที่หายใจออก - เข้า; นี่ก็มีสติในอิริยาบถประเภทที่เข่าฝีกกันมากก็มี ที่เรียกว่า ยบหนอ พองหนอ ย่างหนอ เขียบหนอ กินหนอ อะไรหนอนั้น; ถ้าไม่เข้าใจแล้ว เราจะไปหัวเราะเขา เพราะเขาใช้คำประหลาดๆ. ที่จริงมีความสำคัญที่สุด ตรงที่เราจะทำอะไรก็ต้องทำด้วยสติเสมอ : จะยกเท้าขึ้นมา, จะเขียบเท้าลงไป หรือจะเอาอาหารเข้ามาใส่ปาก, จะเกี่ยวหรือจะกลืนลงไป, ให้หัตถ์มีสติก่อนการกระทำเสมอไป. เหมือนกับที่เรามีสติหายใจออก - หายใจเข้า อย่างนั้น เราไม่หายใจโดยไม่มีสติ.

วิธีฝึก ให้สติเป็นเรื่องธรรมดาสามัญก่อนก็ได้ เช่นจะทำอะไรก็ให้มีสติ : นับตั้งแต่เกี่ยวกับวัตถุสิ่งของ เราจะหยิบขึ้นมา หรือจะวางลงไป; หัตถ์เสียใหม่ ให้มีสติดีกว่าเก่า แล้วจะไม่ลืมมัน ไม่ลืมนี้. ที่เราลืมใส่กลอนประตู หรือว่าวางของไว้ที่ไหนก็ไม่รู้ เทียบหาอยู่ อย่างนั้น ก็เพราะเมื่อวางลงไปนั้นมันได้มีสติ, ไม่มี impress ลงไปในสมอง ที่เป็นภาพชัดว่า เราได้วางอยู่ที่ตรงนั้น.

ถ้าเรามีสติก่อน การกระทำนั้นๆ ก็จะเกิดเป็นภาพอยู่ ซึ่งเราไม่ลืม และลืมไม่ได้ว่าเราวางของไว้ที่ตรงไหน. ที่นี้พอมาเป็นเรื่องทางอารมณ์ ทางจิต

ซึ่งรวดเร็วรุนแรงกว่านั้น ก็ให้หลักเกณฑ์อย่างเดียวกันอีก กล่าวคือ เราจะไม่ให้จิตนี้มีพฤติกรรมโดยที่ไม่มีสติเสียก่อน. *ขโณ มา โว อุปจุจกา* แปลว่า *ขณะจิตอย่าได้ล่วงทำนองทั้งหลายไปเสีย*; นั่นคือให้ขณะจิตล่วงไปด้วยความถูกต้อง อย่าให้ล่วงไปด้วยความผิดพลาด.

ถ้าว่าชอบคาถา ก็ขอพูดแถมพกหน่อย ถ้าชอบถ้อยคาถา ถืออะไรบ้าง ก็มีคาถาอยู่บ้าง มีคาถาสำหรับช่วย ว่า “*ชาตสตี นี้คือประมาท ประมาทนั้นคือตาย*”. ชาตสตีเรียกว่า ประมาท, แล้วก็ประมาทนั้นคือตาย น่ากลัวไหม? ถ้าคนไม่รู้เรื่องนี้ ก็ต้องไม่กลัวละซี; จะตายอะไรกันได้อ เพราะยังไม่ได้ตายนี่. แต่ที่จริงนั้นมันยิ่งเสียกว่าตาย; ตายในความหมายที่ยิ่งกว่า “ตายเข้าโลง” เสียอีก คือ มีความเสียหายหมด ในเรื่องของชีวิตจิตใจ นี้เรียกว่าตาย อย่างนี้.

พอบาตสตี ก็เรียกว่า ประมาท ในภาษาบาลี *ประมาท* ก็คือตาย ฉะนั้นบทสวดที่เขาสวดกันอยู่เสมอว่า *ปมาโท มจฺจุโน ปทึ* – *ความประมาทเป็นทางแห่งความตาย. เย ปมตฺตา ยถา มตา* – *ผู้ใดประมาทแล้วผู้นั้นมีค่าเท่ากับตายแล้ว. เดียวนี้เรามาทูตให้สั้น ๆ หน่อยว่า “ชาตสตีคือประมาท ประมาทนั้นคือตาย”.*

ถ้าเราถือนาถาอย่างนี้ อยู่ จะช่วยได้มากเหมือนกัน ในเรื่องชาตสตี, จะช่วยไม่ให้ชาตสตี จะช่วยสนับสนุนอีกทีหนึ่ง; เหมือนว่าคาถามาให้รู้ว่า *ชาตสตีเป็นความตาย* ที่เลวร้าย ที่น่าอาย น่ากลัว ยิ่งกว่าตายเข้าโลง. ตายเข้าโลงนั้นเป็นการตายของร่างกาย หรือของวัตถุ; แต่ตายอย่างนี้เป็นเรื่องตายของความคิด ตายของความไม่เป็นมนุษย์ ตายของชีวิตฝ่ายวิญญาณ ที่น่าอาย น่ากลัวมากกว่า.

ควรรู้เรื่อง พระอรหัตต์ แล้วทำตามท่านบ้าง

ที่^๕ เราจะพูดถึงพระอรหัตต์กันบ้าง พระอรหัตต์นั้น มีคำบัญญัติว่า มีสติสัมปชัญญะอยู่ตลอดเวลา; อย่างนี้เป็นเรื่องจิตที่สำคัญของท่าน ที่เต็มอยู่ด้วยสติสัมปชัญญะตลอดเวลา. ฉะนั้นจึงทำอะไรผิดไม่ได้ ในเรื่องเกี่ยวกับกิเลส; เพราะเหตุว่า การทำลายกิเลสเสียได้^๕ คือทำลายอตัปปาทุพาทาน - ความยึดมั่นถือมั่นว่าตัวกู - ว่าของกูเสียได้; เลยก็คือเป็นมีสติโดยอัตโนมัติอยู่ตลอดเวลา ไม่มีอะไรที่จะมายั่วให้เกิดกิเลส ให้ปรุ่งแต่งเป็นกิเลสขึ้นมาได้, เป็นความรู้ที่ถูกต้องอยู่ที่สำคัญ อยู่ตลอดเวลา. อันนั้นเองคืออาการที่เรียกว่า ขจัดตัวกู - ของกูออกไปเสียได้.

ที่แรกก่อนเป็นพระอรหัตต์ ท่านก็ต้องทำสติ อย่างที่เราปฏิบัติกัน^๕; ครั้นเมื่อสติสมบูรณ์ ไม่มีโอกาสแห่งการเกิดขึ้นของกิเลส ก็เรียกว่าเป็นพระอรหัตต์ ไปเสียแล้ว. ฉะนั้นพระอรหัตต์ ก็เป็นผู้มีสติสมบูรณ์อยู่ตลอดเวลา จึงไม่มีปัญหา เรียกว่ายิ่งไปเสียกว่า ที่จะมึนสติสัมปชัญญะอยู่ทุกขณะจิต; เพราะว่า เป็นเสียเองตลอดเวลา ไม่ต้องมีเจตนา ไม่ต้องตั้งหน้าตั้งตาระมัดระวังเหมือนปุถุชน. ความเป็นพระอรหัตต์ก็แปลกอยู่เท่านั้น คือมีสติสัมปชัญญะโดยอัตโนมัติ ที่สำคัญอยู่ตลอดเวลา.

นี่ก็เรียกว่า เราพากันปฏิบัติตามพระอรหัตต์^๕แล้วกัน; อย่าเห็นเป็นเรื่องครึครอะอะไรเลย. ผู้ที่อยากทำตามพระอรหัตต์ก็จงกระทำ เพื่อให้ตนเป็นผู้มีสติสัมปชัญญะอยู่ตลอดเวลา. เดียวนี้ยังไม่เป็นพระอรหัตต์ ยังต้องทำอยู่ด้วยเจตนา, แล้วก็ทำให้ดีขึ้น ๆ จนมีสติสัมปชัญญะทันแก่ขณะจิต ที่เร็วประจุกสายฟ้าแลบ ที่จะให้โอกาสแก่การเกิดของกิเลส^๕นั้น ๆ.

นี่เป็นคำอธิบายในข้อที่ว่า อูบาย เครื่องทำให้มีสติสัมปชัญญะทัน
แก่บถะจิต ซึ่งเป็นที่ตั้งแห่งการเกิดของกิเลส คือ ศรัทธา.

เป็นอันว่า วันนั้นเราพูดกันถึง มีธรรมะให้ทันแก่เวลา ธรรมะนั้น
คือสติสัมปชัญญะ และก็เป็นชั้นละเอียดสูงสุด ก็คือ ให้ทันแก่บถะจิต ซึ่งม
ความเร็วยิ่งกว่าสายฟ้าแลบ ที่มันจะเป็นโอกาสของกิเลสที่จะเกิดขึ้นมา, แล้วสติ
สัมปชัญญะนั้นเอง จะป้องกันไม่ให้เกิดกิเลส; หรือแม้ว่าจะผลออกไปจนกิเลส
เกิดแล้ว ก็ยังมีสติทัน พอที่จะกำจัดกิเลสนั้น ๆ ให้ออกไปเสียได้ ไม่ถึงกับเป็น
อันตราย.

เหมือนดังตัวอย่างว่า เราเหยียบไฟ เหยียบถ่านไฟแล้ว, ซึ่งเป็น
เรื่องทางฟิสิกส์ ทางเนื้อหนังร่างกาย ทางประสาท, นี้ก็ยังมีความรู้สึกทันแก่เวลา
หดเข้าขึ้นมาเสียทันแก่เวลา ไม่ถึงกับพองอย่างนี้. สติอันแรก ก็ระวังไม่ให้
เหยียบ; ถ้าผลออกไปในส่วนนั้น สติอันหลังมีขณะเหยียบลงไปแล้ว ก็ยังหด
เข้าเสีย ทันแก่เวลา ไม่ถึงกับพอง.

เรื่องของกิเลสก็ขอให้เป็นอย่างนั้น คือไม่ให้ โอกาสแก่กิเลส
บ่งกันไว้เสียก่อน; ถ้าพลาดไปบ้าง พอมีอาการเกิดก็ให้ระงับเสีย ให้ทัน
แก่เวลา; เรียกว่าให้ทันแก่เวลาทั้งสองอย่าง ทั้งในทางป้องกัน และทั้งในทางที่
จะหตกลบมาเสีย ให้ทันแก่เวลา.

เป็นอันว่า การบรรยายครั้งนี้สมควรแก่เวลา ขอยุติไว้เพียงนี้ก่อน.

มหิตลธรรม

— ๑๐ —

๒๒ เม.ย. ๑๗

การเป็นอยู่โดยชอบ สำเร็จด้วยสติสัมปชัญญะ

ท่านนักศึกษา ผู้มีความสนใจในธรรมทั้งหลาย,

การบรรยายเรื่อง ธรรมะเปรียบเสมือนด้วยแผ่นดิน เป็นครั้งที่ ๑๐ ในวันนี้ จะได้กล่าวโดยห้วนๆย่อย่อว่า การเป็นอยู่โดยชอบ สำเร็จได้ด้วยสติสัมปชัญญะ; หมายความว่า การที่จะมีชีวิตอยู่โดยชอบ คือประกอบไปด้วยธรรม ไม่มีปัญหาต่างๆเกิดขึ้นเป็นความทุกข์นั้น จะสำเร็จได้ด้วยสติสัมปชัญญะ.

อย่างไรก็ดี ก็อยากจะทบทวนถึงหัวข้อที่แล้วๆมา ให้เกิดความสัมพันธ์กัน : แรกที่สุดก็มีหัวข้อว่า ธรรมะนั้นเปรียบด้วยแผ่นดิน

ปราศจากธรรมะก็เหมือนไม่มีแผ่นดินจะอยู่, การจัดการกับแผ่นดิน หรือ ธรรมะนั้น คือหน้าที่, ที่นี้ไม่ต้องกลัว หน้าที่ย่อมมีผลสมควรแก่หน้าที่เสมอไป, แต่หน้าที่ของเราในที่นี้ คือหน้าที่ตามแบบของพุทธบริษัท แล้วต้องมีธรรมะให้ตรงกับหน้าที่, และทำธรรมะนั้นให้อยู่กับเนื้อกับตัวตลอดเวลา ความถูกต้องนั้นคือธรรมะชนิดที่ควรจะอยู่กับเนื้อกับตัว. ในทางปฏิบัตินั้น ต้องมีธรรมะให้ทันแก่เวลา แม้จะเป็นเวลาในระยะอันสั้นอันเร็วที่สุด เช่นขณะจิตเป็นต้น เราจึงต้องมีอุบายหรือเคล็ด จึงทำให้มีสติได้ทันแก่ขณะจิต.

ที่นี้จะพูดในเรื่องที่ว่า มีการเป็นอยู่โดยชอบ การเป็นอยู่โดยชอบนั้น ก็สำเร็จด้วยสติสัมปชัญญะอีกนั่นเอง.

เป็นอันว่า เราจะพูดกันในวันนี้ ถึงสิ่งที่เรียกว่า “การเป็นอยู่โดยชอบ”. ขอให้จำคำๆ นี้ไว้เป็นพิเศษด้วย เป็นคำที่ไม่ค่อยจะได้ยิน; และแม้ว่าจะได้ยินก็ไม่มีใครสนใจ ไม่ชวนให้เกิดความสนใจ ทั้งที่เป็นคำสำคัญอย่างยิ่ง จนถึงกับพระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ประโยคหนึ่ง เมื่อจวนจะปรินิพพานแล้วนั้นว่า “ถ้าภิกษุเหล่านี้ จักเป็นอยู่โดยชอบไซ้ร้ โลกก็จะไม่ว่างจากพระอรหันต์”; นี่เป็นความหมายในชั้นสูงสุดของคำว่า “เป็นอยู่โดยชอบ”.

คำว่า “เป็นอยู่โดยชอบ” นี้กินความหมายไปทุกชั้นทุกระดับ แม้ตั้งแต่ระดับต่ำที่สุด ในการที่คนเราจะมีชีวิตอยู่ในบ้านในเรือน ในโลก จนพูดได้ว่า การมีชีวิตอยู่ทุกแบบนั้น ทุกระดับ ต้องจัดต้องทำให้มีการเป็นอยู่โดยชอบ. คำๆ นี้เป็นคำง่าย ๆ คือคำว่า สัมมา แปลว่า โดยชอบ สัมมาวิหาโร - เป็นอยู่โดยชอบ.

ที่ว่าข้อความนี้ กินความกว้างตลอดไปถึงความเป็นอยู่โดยชอบทุกชนิดนี้ เราก็จะแยกกันตามหลักที่เคยใช้คือ*โดยภาษาคน* และ *โดยภาษาธรรม*. *โดยภาษาคน* ก็เป็นเรื่องศีลธรรม เป็นเรื่องโลก ๆ ของคนที่ยังเป็นชั้นโลก ๆ นี้ ; แม้จะเป็นปุถุชนเกินไป ก็ยังต้องการความเป็นอยู่โดยชอบ เพื่อจะเลื่อนชั้นนั่นเอง, ที่เป็น*ภาษาธรรม*นั้นก็*เป็นภาษาที่ไม่เกี่ยวกับคน* เล็งไปถึง*ตัวธรรมะล้วน*. แล้วเป็นชั้นปรมาัตถธรรม คือธรรมที่มีความหมายลึกซึ้ง ก็เป็นเรื่องเหนือโลก.

ตรงนี้ก็อยากจะให้เข้าใจกันเสียบ้าง กันความเข้าใจผิดสำหรับคำว่า *ในโลก* หรือ *เหนือโลก* หรือจะเรียกว่า*นอกโลก*ก็ได้.

คำว่า “*ในโลก*” นี้ หมายความว่า*เป็นโลกิยะ*, *โลกิยะ* แปลว่า *เป็นไปกับด้วยโลก* คือติดกันไปเลยกับโลกนั้น ก็เรียกว่า*โลกิยะ*; นี่คือ *ในโลก*, มีปัญหา มีหน้าที่ มีอะไรต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับโลก พัวพันกันอยู่กับโลก *ในโลก*. ส่วนอีกคำหนึ่ง ที่เรียกว่า “*นอกโลก*” หรือ “*เหนือโลก*” นี้ เป็นคำที่ถอดมาจากคำว่า *โลกุตตระ* : *อุตตระ* แปลว่า *ยิ่ง* หรือ *เหนือ* ก็ออกไปจากโลกนั่นเอง.

นี่ ความหมายสำคัญนั้นอยู่ที่ว่า ถ้าอยู่ในโลก ก็หมายความว่า ยังอยู่ใต้อำนาจของโลก อยู่ภายใต้วิสัยโลก; โลกจะมีบังคับ จะทำให้เกิดความทุกข์อย่างไรก็ได้, แต่ถ้าอยู่*เหนือโลก* ก็หมายความว่า *จิตต่างหาก* ไม่ได้หมายถึงร่างกาย ซึ่งเปลี่ยนแปลง ไปอยู่ในระดับ หรือในลักษณะ ที่เรื่องต่าง ๆ ในโลกนี้ จะไม่ทำให้เกิดปัญหา คือเป็นทุกข์ขึ้นมาได้. โลกจะเป็นอย่างไร ก็ไม่ทำให้เกิดความทุกข์ขึ้นมาได้ โดยทางใจ อย่างนี้ก็เรียกว่า *เหนือโลก* *นอกโลก*.

พูดภาษาคน ก็พูดอย่างมีคน เป็นเรื่องของคนที่ยังมีความรู้สึก เป็นตัวฉัน - เป็นของฉัน, เป็นตัวกู - เป็นของกู; มีกิเลสอยู่ในระดับนี้ ก็หมายความว่า ยังอยู่ใต้วิสัยของโลก ใต้อำนาจของโลก สิ่งต่างๆ ในโลกจะเบียดเบียนเขาได้ตามธรรมดา. แต่ก็มีระบบปฏิบัติกันอยู่ระบบหนึ่ง เรียกว่า ศีลธรรม เพื่อจะแก้ไขให้ค่อยๆ ดีขึ้นๆ; ฉะนั้นเรื่องที่พูดกันในภาษาคน ก็พูดสำหรับคน จึงพูดกันในเรื่องของศีลธรรม.

พอพูดพ้นจากภาษาคนขึ้นไป เป็นภาษาธรรม, ก็พูดอย่างไม่มีคน มีแต่ธรรม มีแต่ธรรมชาติ อย่างนั้นอย่างนี้ ปะรุงแต่งกันอย่างนั้น อย่างนั้น; ทั้งนั้นเพราะไม่มีความรู้สึก เป็นตัวเป็นตน เป็นบุคคล นี่จึงไม่เกิดความทุกข์ขึ้นมา ในทางจิตใจ เราเรียกว่า เหนือโลก.

การเป็นอยู่โดยชอบนั้น ต้องการทั้งระดับที่ยังอยู่ในโลก และระดับที่อยู่เหนือโลก. พวกในระดับที่ยังอยู่ในโลกนี้ ที่เป็นพลเมืองที่อยู่ในโลก ก็ยังมีความทุกข์ร้อนไปบ้างเป็นธรรมดา; แต่ถึงอย่างนั้นก็ต้องการความเป็นอยู่โดยชอบ ที่เป็นอยู่ อย่างถูกต้องที่สุดด้วยเหมือนกัน; ถ้าผิดไปจากนั้นแล้ว ก็จะจมลงไป ในนรก ที่เป็นภาวะยิ่งกว่าในโลกนี้.

สำหรับคำว่า “เป็นอยู่โดยชอบ” นี้ ก็ได้ข้อร้อง ตั้งแต่ข้างต้นแล้วว่า ขอให้จำไว้เป็นพิเศษ อย่าเห็นว่า เป็นค่าง่ายๆ ตื้นๆ ฟังแล้วไม่น่าสนใจ. ที่จริงคำว่า “เป็นอยู่โดยชอบ” มีความหมายกว้างขวาง อย่างที่เรียกว่า มหาศาล ถึงกับว่า จะทำโลกให้ยังมีพระอรหันต์ได้ “ถ้าอยู่กันโดยชอบไซ้” เพราะว่าการเป็นอยู่โดยชอบนั้น มีความหมายถึงกับว่า ไม่มีช่อง ไม่มีโอกาสที่จะทำให้ เกิดกิเลส.

เมื่อไม่เกิดเลสหนัก ไม่มีความทุกข์ ; ฉะนั้นแม้ว่า บุคคลในโลกนี้จะเป็นอยู่โดยชอบ ก็ยังหมายถึงว่า ยังมีช่องที่ทำให้เกิดกิเลสและมีความทุกข์ ; แม้เป็นเรื่องส่วนตัว หรือแม้ไม่ทำอะไรใครเข้ามาทักทาย เขาก็ไม่ถือเป็นเรื่องผิดร้ายกาจอะไร, แล้วก็เป็นการเหลือวิสัย ที่ว่าคนธรรมทาสสามัญ จะเป็นอยู่โดยไม่เกิดกิเลส แม้แต่เล็กน้อย. ฉะนั้นจึงเกิดกิเลสบ้างตามสมควรแก่คนที่ เป็นปุถุชน ; เมื่อทำให้ตชน ๆ เป็นปุถุชนชั้นดี นี้ก็จะเหมือนกับที่เราทำแผ่นดิน ให้ตชน ๆ แล้วก็มีพืชผลที่ดี ๆ เกิดขึ้น.

การเป็นอยู่โดยชอบ ตามแนวมัชฌิมาปฏิปทา

ที่นี้จะได้พูดกันถึงคำว่า “เป็นอยู่โดยชอบ” นี้ให้ชัดเจนลงไป แม้แต่จะสรุปความว่า “เป็นอยู่โดยชอบ” เพียงคำเดียว แต่นัยยะของคำนี้มีมาก มีปริยายมาก, จะยกตัวอย่างมาให้ฟัง :-

นัยที่ ๑ “เป็นอยู่โดยชอบ” นี้สรุปลงได้ในคำว่า มัชฌิมาปฏิปทา คำนี้ก็อีกนั่นแหละ เคยได้ยินมาแล้วก็เป็นได้ แต่อาจจะสนใจกันน้อยเกินไป. มัชฌิมาปฏิปทา แปลว่า การปฏิบัติที่เป็นกลาง คือการประพฤติ หรือการกระทำ ทางกาย ทางวาจา ทางใจ ที่เป็นไปในทางกลาง. คำว่า “กลาง” นี้ กลายเป็นเรื่องชอบ หรือถูกต้องไป คือ โดยชอบ หรือ ถูกต้องไป.

คำว่า “กลาง” นี้มีความหมายมาก ไม่ใช่เพียงแต่ว่า ไม่ถึงไม่หย่อน เหมือนที่คนทั่วไปเขารู้กันอยู่นั้น. คนทั่วไปเคยได้ยินได้ฟังน้อย จึงเข้าใจไปว่า : คำว่า กลาง นั้น คือ ไม่ถึงไม่หย่อนเท่านั้นเอง. ที่จริงยังมีความหมายไปเกือบจะทุกแง่ของการพูดจา ที่พูดให้เป็นสองฝ่ายเสมอ ; นับตั้งแต่ว่า ไม่หย่อนไม่ถึงนั้นก็ถูกแล้ว ไม่หย่อนไม่ถึง พอดี ๆ ก็เรียกว่า กลาง ๆ ตรงกลาง.

ที่เป็นบาลีแท้ ๆ ไม่ได้ใช้คำว่า หย่อน หรือไม่ได้ใช้คำว่า ตึง ; แต่ใช้คำว่า ไม่เบียด และ ไม่แห้ง. ที่เบียด นั้นหมายถึง ความสุขลลิกานุกโยค คือตัวพัวอยู่ในเรื่องของกาม ซึ่งจัดว่าเป็นเรื่องเบียดหรือผ่ายเบียด. อีกฝ่ายหนึ่งเป็นเรื่องทรمانร่างกาย หรืออวัยวะอันเป็นที่ตั้งของความรู้สึกทางกามนั้น ให้หมดสภาพไป ; อย่างนี้เรียกว่า แห้ง หรือไหม้เกรียมไปเลย นี้ได้แก่อดีตกิลมานุกโยค. ที่เบียดเรียกว่า อากาศหปฏิบัติ, ที่แห้งเรียกว่า นิษณามปฏิบัติ คือแห้ง หรือเกรียม หมายถึงการประพฤติกระทำแก่ร่างกาย อย่าให้หย่อนต่ำลงไปตามความรู้สึกทางกาม แล้วก็อย่าให้เกรียตไป จนหมดสมรรถภาพ.

คำว่า มัชฌิมาปฏิบัติ ที่เป็นเรื่องทางความคิดเห็น นี้ก็ยิ่งไปไกลไปจนถึงเกือบจะพูดอะไรให้เอียงไปข้างใดข้างหนึ่งไม่ได้ ต้องให้เป็นเรื่องอยู่ตรงกลางหมด กระทั่งจะพูดว่า ความสุข ความทุกข์ นี้เราทำเอง หรือว่าผู้อื่นทำให้ ; อย่างนี้ก็ถือว่า ไม่ถูก. ให้ถือว่า ทุกอย่างเป็นไปตามเหตุ ตามปัจจัย ตามธรรมชาติ ไม่ใช่เรา ไม่ใช่ผู้อื่น. อย่างนี้ ถ้าไม่เคยไต่ยินก็จะไต่ยินแล้วจะแปลกสำหรับผู้ที่ไม่เคยไต่ยิน.

ตามปกติ เราจะไต่ยินแต่คำว่า เราทำให้บ้าง ผู้อื่นช่วยทำให้เราบ้าง ; ถ้าอย่างนี้จะหมายความว่า มันเหวี่ยงจนสุดข้างใดข้างหนึ่ง, กระทั่งว่า มี กับ ไม่มี ตามธรรมดา เราก็พูดกันอยู่เสมอว่า เรามีนั่น มีนี่ หรือ เราไม่มีนั่น ไม่มีนี่ ; แม้แต่จะพูดว่า “ตัวเรามีอยู่” หรือ “ตัวเรามีได้มีอยู่” เป็นความหมายของคำว่า มี หรือ ไม่มี, หรือว่าสิ่งทั้งปวงมี สิ่งทั้งปวงไม่มี.

ถ้าพูดไปสุดเหวี่ยงไปข้างใดข้างหนึ่งอย่างนี้ ก็เรียกว่า ไม่ใช่มัชฌิมาปฏิบัติ. ต้องพูดว่า ทุกอย่างเป็นไป ตามเหตุ ตามปัจจัยเท่านั้น จะเรียก

ว่ามี ก็ไม่ถูก ไม่มีก็ไม่ถูก; จะเรียกว่ามี ก็มีได้มีอะไรเป็นตัวตน. แต่ถ้าจะพูดว่าไม่มีเสียเลย ก็ยังมีกระแสแห่งความเปลี่ยนแปลงนี้ปรากฏอยู่; เลยจะไม่พูดว่ามีหรือพูดว่าไม่มี. หรือถามว่าสิ่งทั้งปวงมีไหม? ก็ไม่พูดว่า มีหรือไม่มี; จะพูดว่ามีแต่กระแสแห่งการปรุงแต่งที่เรียกว่า อิทัปปัจจยตา.

เรื่องถ้อยคำอย่างนี้แม้จะเป็นคำที่ยุ่งยากลำบากแก่การจดจำ ก็ขอให้ช่วยจำไว้; เพราะว่าต่อไปข้างหน้า จะมีเรื่องเกี่ยวกับคำเหล่านี้มากขึ้น สำหรับการศึกษาในโลกปัจจุบันนี้ ซึ่งเป็นวิทยาศาสตร์สูงสุดในพระพุทธศาสนา แล้วก็ไม่มีกฎวิทยาศาสตร์ไหนจะดีกว่า แม้ในปัจจุบันนี้. แต่คำเหล่านี้เป็นสิ่งที่เขาพูดกันไว้ตั้งสองพันกว่าปีมาแล้ว ถ้ามีอันเกิดมาตรงกันเข้า ก็ต้องยกให้แก่พวกที่พูดกันไว้เมื่อสองพันกว่าปีมาแล้ว.

สำหรับเรื่อง อิทัปปัจจยตา นั้นแหละคือเรื่องกลางที่สุด จะไม่พูดว่าตายแล้วเกิด หรือตายแล้วไม่เกิด; จะไม่พูดว่า มีที่สุด หรือไม่มีที่สุด. จะไม่พูดสุดเหวี่ยงข้างใดข้างหนึ่ง ถือเอาตรงกลางคือไปตามเหตุ ตามปัจจัย ที่ปรุงแต่งเป็นกระแสไปเรื่อย ๆ.

นี่ ในที่สุดจะมาถึงคำที่เข้าใจยาก จนไม่มีอะไรที่เรียกว่า ถูก หรือผิด. แต่ในภาษาโลกนั้น พูดไม่ได้ ไซ้ไหม ที่จะพูดว่าไม่มีอะไรถูก หรือไม่มีอะไรผิด? ถ้าเป็นเรื่องศีลธรรมละก็ พูดได้ว่าอย่างนั้นถูก อย่างนั้นผิด. แต่ถ้าพูดอย่างในชั้นปรมัตถธรรม ที่เป็นมัชฌิมาปฏิปทา อย่างนี้แล้ว ก็ไม่มีถูกไม่มีผิด จะมีแต่เป็นไปตามเหตุตามปัจจัย ที่ปรุงแต่งกันอยู่. เรื่องถูกเรื่องผิดนี้ อาจจะเป็นเรื่องน่าหัวเราะก็ได้; เพราะมันแล้วแต่การบัญญัติ ส่วนใหญ่อยู่ที่การบัญญัติว่าผิด ว่าถูกอย่างนั้นอย่างนี้.

เรื่องการบัญญัตินั้น คนนั้นแหละ บัญญัติเอาตามความรู้สึกของคน กระทั่งว่า ไม่มีตีไม่มีชัว. ถ้าฟังไม่ตีก็เป็นมิจฉาทิฏฐิไปเลย เป็นมิจฉาทิฏฐิที่ผิดที่เลวร้ายไปเลย; แต่ถ้าฟังถูกก็ไม่ใช่ไร, คือว่าตีหรือชัวนี้ ไปบัญญัติให้ว่า อย่างนี้คือ ว่าอย่างนั้นชัว; ที่เท่านั้น มีแต่กระแสนแห่งสิ่งที่เรียกว่า อิทัปปัจจยตา, กระแสนแห่งการปรุงแต่งไปตามเหตุปัจจัยนี้ แล้วเขาไปสมมติว่า นตี - นชัว.

ทรงนี้ อยากจะพูดเป็นตัวอย่างง่าย ๆ อีกคำหนึ่งว่า กลางวัน กับ กลางคืน; อย่างนี้เป็นเรื่องพูดสุดเหวี่ยง ให้เป็นกลางวัน และเป็นกลางคืน. ที่แก้ควรจะเป็นเพียงกระแสนแห่งเวลาเท่านั้น; แม้จะพูดว่ากระแสนแห่งเวลา ก็ยังเป็นเรื่องสมมติบัญญัติอยู่มาก ที่เป็นเรื่องของเวลา.

ให้ถือเอาว่า มัชฌิมาปฏิปทา นั้นมีตั้งแต่ต่ำที่สุด ไปจนถึงสูงที่สุด; ในเมื่อเรายังอยู่กันในโลก พูดกันตามภาษาโลก ก็ใช้อย่างต่ำๆ เท่านั้น เช่นว่า ไม่ถึงไม่หย่อนไม่อะไร พอดีๆ หรือสมතුลย์. ทำอะไรที่ไม่สมතුลย์ก็ไม่มีผลใช้ไหม? คือไม่มีความถูกต้อง. แต่ถ้าเป็นเรื่องทางจิตใจสูงขึ้นไปๆ สำหรับจิตที่จะหลุดพ้น จะปล่อยวางแล้ว ความเป็นกลาง หรืออยู่ตรงกลางนั้น มีความหมายไกลออกไป ไกลออกไป จนกระทั่งว่า ไม่เอาทั้งตีทั้งชัว ทั้งบุญทั้งบาป ทั้งสุขทั้งทุกข์. ถ้ายังไม่เข้าใจเดี๋ยวนี้ก็ต้องเก็บไว้ เข้าใจคราวอื่น ๆ ก็ได้.

ที่พูดให้ฟัง เรื่องความเป็นอยู่โดยชอบนั้น อันเป็นความถูกต้องถึงขนาด ไม่ให้มีอะไรมาหลอกได้ ว่าตี ว่าชัว ว่าได้ ว่าเสีย ว่าบุญ ว่าบาป ว่านรก ว่าสวรรค์ ไม่เอาทั้งนั้น.

นัยที่ ๒. เป็นอยู่โดยชอบนี้ สรุปลงไปด้วยคำว่า อัญจังกิมนรรค ซึ่งจะเติม อริยะ เข้าไปข้างหน้าอีกก็ได้ เป็น อริยอัญจังกิมนรรค. ความหมาย

ที่เป็นหัวใจของเรื่องน ก็คือ ความครบถ้วน ; ความหมายของคำว่า มัชฌิมา-ปฏิบัติทานั้น อยู่ที่คำว่า กลาง อยู่ตรงกลาง ; แต่ความหมายของคำว่า อัญฐังคิก-มรรค นั้นอยู่ที่คำว่า ครบ. สิ่งที่ต้องปรารถนา หรือที่เป็นองค์ประกอบ เป็นเหตุเป็นปัจจัยก็ตาม จะต้องครบ.

อย่างเช่น ในโลกนี้ เราจะอยู่อย่างสะดวกสบาย ก็ต้องมีอะไรที่จำเป็นจะต้องมีต้องใช้ให้ครบถ้วน นั้นเป็นเรื่องโลก เรื่องวัตถุ. แต่ถ้าเป็นเรื่องทางจิตใจ ก็ต้องการความครบถ้วนของความถูกต้อง ซึ่งได้ยินได้ฟังกันอยู่บ่อยๆ แล้วว่า มีอยู่ ๘ ประการ ที่ว่า มรรคมองค์แปด คือความถูกต้อง ๘ ประการ.

อยากจะขอร้องให้ทุกคนในที่นี้ ท่องไว้ให้ได้ให้ชนปาก ; **แปดประการนั้นคืออะไรบ้าง ?** ท่องให้ได้ก็ยิ่งดี : ตั้งแต่ สัมมาทิฏฐิ สัมมาสังกัปปไปเรื่อยไปจนถึง สัมมาสมาธิ. จะท่องเป็นภาษาไทยก็ได้ **ความถูกต้องของความ** คิดเห็น **ความถูกต้องของการดำริต้องการ** **ความถูกต้องของการพูดจา** **ความ** ถูกต้องของการกระทำการทำงานทางกาย **ความถูกต้องของการเลี้ยงชีวิตหรือ** อาชีพ **ความถูกต้องของความพากเพียรพยายาม** **ความถูกต้องของสติ** คือ การรำลึกและจำอยู่ถูกต้อง **ความถูกต้องของสมาธิ** คือจิตที่แน่วแน่นมั่นคง.

ความถูกต้อง ๘ ประการนั้นแหละสำคัญอย่างยิ่ง อย่าปล่อยให้ ลืมเสีย, ให้ติดอยู่ที่ริมฝีปาก แล้วท่องอยู่ในใจ ให้พร้อมที่จะนึกได้โดยครบถ้วน ; แล้วก็จะพบว่าปัญหาเกิดขึ้น ก็เพราะมีอะไรขาดไปจาก ๘ องค์นี้. มรรคมองค์แปดสมควรไปทำเป็น chart เป็นอะไรเขียนไว้ตรงหน้า ที่จะเห็นได้ง่าย ๆ ว่า ความถูกต้อง ๘ อย่างเป็นอย่างนี้. **ถ้าอยู่กับความถูกต้อง ๘ อย่างนี้ ก็เรียกว่า เป็นอยู่ชอบ.**

การมีชีวิตอยู่อย่างถูกต้อง ก็เพราะมีครบองค์ประกอบที่ต้องการ อย่างจำเป็นที่สุด ซึ่งเป็นตัวพุทธศาสนา, ที่เรียกว่า อริยมรรคมีองค์แปด เป็นตัวพุทธศาสนา. ขยายออกมาให้ศึกษาง่าย ปฏิบัติง่าย เป็น ๘ องค์; ถ้าจะย่อให้เหลือ ๓ ก็คือ ศีล สมาธิ ปัญญา ก็ได้ แต่ยังไม่ชัดเพราะสลัวไป พุทธ อย่างมรรคมีองค์แปดนี่ดีแล้ว.

นัยที่ ๓. คือความถูกต้อง. อยากจะย้ำอีกทีว่า ความถูกต้อง ๔ ประการ ให้มีความสำคัญมาอยู่ตรงที่คำว่า “ถูก” นัยที่ ๑. มีใจความ สำคัญอยู่ที่คำว่า “กลาง” นัยที่ ๒. มีความสำคัญอยู่ที่คำว่า “ตรง” นัยที่ ๓. มีความสำคัญอยู่ที่คำว่า ถูกต้อง.

นัยที่ ๔. เราจะเรียกโดยชื่ออีกชื่อหนึ่ง เรียกว่าพรหมจรรย์; นัยที่ ๔. นี้หมายถึงความประเสริฐ พรหม แปลว่า ประเสริฐ จรรย์ แปลว่า การประพฤติ การกระทำ, เป็นแบบแห่งการครองชีพอันประเสริฐของ พุทธบริษัท เรียกว่าพรหมจรรย์. ใจความสำคัญของนัยนี้จะไปอยู่ที่คำว่า “ประเสริฐ”. อย่าให้สับสนปนกันจนเผื่อไปหมด จำเรียงกันไป : นัยที่ ๑. คือกลาง นัยที่ ๒. คือครบ นัยที่ ๓. คือถูก นัยที่ ๔. คือประเสริฐ.

สำหรับข้อที่ ๔ นี้ให้ถือว่า เป็นแบบแห่งการครองชีพ การมีชีวิต การอะไร แล้วแต่จะเรียกของพุทธบริษัท แบบแห่งการครองชีพที่เราเรียกกันว่า mode of living หรือ of life นั้นแหละ เขาสนใจกันทั้งโลก. สำหรับนักศึกษา mode of living นี้ สำหรับพุทธบริษัทเราก็คือที่กำลังพูดนี่คือ อริยมรรคมีองค์แปดประการ แล้วก็ชั้นดี ชั้นเลิศ ชั้น noble, noble eightfold path ที่เขา เรียกกันในภาษาฝรั่ง; แต่ในภาษาธรรมะนี้จะเรียกว่าพรหมจรรย์. มรรคมีองค์

แปลนนี้คือคัมภรหจรรย มีความหมายว่าประเสริฐ, แบบแห่งการครองชีวิตที่ประเสริฐที่สุด.

นัยที่ ๕. ที่อยากจะพูดอีกนัยหนึ่ง ก็เรียกว่า อูบาย หรือ เคล็ด หรือ เทคนิค ก็ได้, เทคนิคที่ยิ่งกว่าเทคนิค คือไม่มีทางที่จะผิด แล้วชัดเจนอยู่ในตัว; หมายความว่า การเป็นอยู่อย่างถูกต้องนั้น จะต้องเป็นอยู่อย่างที่เราเรียกว่าเป็นเทคนิค หรือเป็นเคล็ด เรียกว่ามีเคล็ดลับ หรือมีอะไรที่เรียกว่าเคล็ดอยู่ด้วย จึงจะเรียกว่าดี หรือดีที่สุด น่าสนใจที่สุด.

บททวนอีกทีหนึ่งก็ได้ว่า การเป็นอยู่โดยชอบนั้น จะสรุปไว้ให้นัย ๕ อย่างด้วยกัน คือนัยที่ ๑ มัชฌิมาปฏิปทา นี้ความหมายเป็นกลางไม่เหียงซ้ายเหียงขวา. นัยที่ ๒ อริยอัฏฐังคิกมรรค คือมีครบส่วนของความต้องการ ครบทุก factor ที่ต้องการ. นัยที่ ๓ เป็นความถูกต้อง ๘ ประการ หมายความว่าถูกต้อง. นัยที่ ๔ เป็นพรหมจรรย์ คือเป็นของประเสริฐ. นัยที่ ๕ เป็นเทคนิค เป็นเคล็ดหรือเป็นอูบาย เป็นอยู่ด้วยอูบายอย่างที่ได้พูดให้ฟังมาแล้ว เมื่อคราวบรรยายครั้งที่แล้วมา.

สำหรับคำว่า “อูบาย” ในที่นี้ ไม่ใช่อูบายที่จะไปหลอกใคร หลวงใคร เอาเปรียบใคร; แต่เป็นอูบายที่เป็นเคล็ดอยู่ในตัว ก็มันจะทำหน้าที่อันลึกซึ้งของมันอยู่ในตัว โดยเฉพาะอย่างยิ่งก็คือว่า เป็นอูบายที่จะให้กิเลสเกิดไม่ได้, และให้ความเคยชินแห่งกิเลสนั้นร่อยหรอไป ๆ. พวกที่เป็นกิเลสใหม่นั้นจะเกิดไม่ได้ เพราะความเคยชินแห่งกิเลสก่อน ๆ นั้น ร่อยหรอไป; ฉะนั้นเราจึงเรียกว่าเคล็ด. อูฐดี ๆ อูฐหนึ่ง ๆ อยู่ให้ดูก เท่านั้น อยู่ให้ดูกต้องเท่านั้น การกระทำมันจะทำของตัวเองไปในตัวเอง ในลักษณะที่ว่ากิเลสเกิดไม่ได้; ส่วนที่กิเลสเคยชินต่อการเกิดมาแต่ก่อนนั้น ก็จะหมดความเคยชิน จึงเรียกว่าเคล็ด.

ที่นี้ ก็ลองพิจารณาดู ถ้าว่าใครมีชีวิตอยู่ได้ ในลักษณะอย่างนี้ ในรูปนี้ จะเรียกว่าอย่างไร ? เรียกว่าเป็นอยู่โดยชอบที่สุด มีผลอยู่โดยอัตโนมัติ ในตัวมันเอง ; เลยเป็นสิ่งที่ประหลาด คล้ายๆกับจะพูดว่า *ไม่ต้องทำอะไร อยู่ดี ๆ อยู่ให้ดี ๆ อยู่ให้ถูกต้อง อยู่ให้ชอบ ; แล้วสิ่งต่างๆ มันจะจัดการของมันเอง* ในตัวมันเอง จนหมดปัญหาหมกมิดกิเลส และหมกมิดความทุกข์. นี่คือการเป็นอยู่โดยชอบ เรียกอีกทีก็ว่า ประกอบอยู่ด้วยธรรม ; เป็นอยู่โดยชอบ คือประกอบอยู่ด้วยธรรม ก็ตรงกับข้อแรกๆ ที่ว่า *เราจัดการกับแผ่นดินแล้ว ถูกต้องแล้ว จึงเกิดการเป็นอยู่โดยชอบขึ้นมา.*

การเป็นอยู่โดยชอบ สำเร็จได้ด้วยสติสัมปชัญญะ

ใจความของเรื่อง ยังมีต่อไปอีกว่า *การเป็นอยู่โดยชอบอย่างนั้น สำเร็จได้ด้วยสติสัมปชัญญะ* ซึ่งแยกตัวออกมา เป็นอีกส่วนหนึ่ง เรียกว่า *สติสัมปชัญญะในฐานะที่เป็นเครื่องมือ* ที่ทำให้เกิดการทันแก่เวลา เป็นต้น ; เช่นว่า เรามีปัญญา มีความรู้ มีความสามารถ. แต่ถ้าใช้ไม่ทันแก่เวลา ก็ไร้คุณค่า, แล้วยิ่งในเรื่องที่จะป้องกัน ห้ามกันกิเลส, หรือว่าทำลายกิเลสได้แล้ว ยังต้องการสิ่งนี้มาก ; โดยที่จะเป็นอยู่โดยชอบ ในลักษณะที่ว่ามาแล้วเหล่านั้น ก็จะต้องอาศัยสติสัมปชัญญะ. *มีสติสัมปชัญญะเพียงพอแล้วจึงจะเป็นกลาง หรือจะครบถ้วน หรือจะถูกต้อง หรือจะประเสริฐ หรือจะเป็นเลิศล้ำ เป็นเลิศที่พิเศษอยู่ได้ในตัวเอง.*

คำว่า “*เป็นอยู่ชอบ*” ฟังดูคล้ายๆ กับง่าย ๆ คนจึงไม่สนใจ ; แต่พอพิจารณาไปๆ ยิ่งพบความลึกซึ้ง ความประเสริฐของคำๆ นี้. บางคนอาจจะพูดว่า *แหม, มันง่ายนิดเดียว ที่จะเป็นอยู่โดยชอบ แล้วโลกก็ไม่ว่างจากพระอรหันต์* ง่ายนิดเดียวในการเป็นอยู่ชอบ. พอเอาเข้าจริงก็ทำไม่ได้ เหมือนกับเรื่อง

กงอาณของจีนบทหนึ่ง ที่ว่า “พูดอย่างนี้ เด็กสามขวบก็พูดได้ แต่แล้วคนแก่ หัวหงอกก็ปฏิบัติไม่ได้”, นี่เป็นความหมายที่ดี ควรจะจำไว้.

เมื่อจะพูดนั้น รู้สึกว่าง่ายเกินไป จนแม้แต่ก็พูดได้ แม้เด็ก ๆ เกิดความรู้สึกคิดนึกอย่างนั้นได้ และพูดออกมาอย่างนั้นได้; แต่พอถึงคราวที่จะปฏิบัติ หรือจะทำนั้น คนผู้ใหญ่ กระทั่งคนแก่ คนหัวหงอกแล้ว ก็ยังทำไม่ได้. ฉะนั้นอย่าทำเล่นกับคำว่า เป็นอยู่ชอบ ที่ทำไม่ได้ก็เพราะว่า ขาดสติสัมปชัญญะ. เรื่องของสติสัมปชัญญะที่ได้พูดมาแล้ว ตั้งแต่การบรรยายครั้งก่อน ๆ นั้น จะต้องเอามานึกถึงในเรื่องนี้อีก คือต้องนึกถึงอยู่ตลอดเวลา, แล้วเอามาใช้ในการแก้ปัญหา เพื่อให้เป็นอยู่โดยชอบได้นั่นเอง. แล้วก็ต้องระวังอย่าให้ถูกล้อ หรือถูกตำ ด้วยคำพูดประโยคนี้ ว่า “เด็กพูดได้ แต่ผู้ใหญ่ทำไม่ได้”.

คำว่า มี “สติสัมปชัญญะ” นี้ ก็พูดมามากแล้ว เต็มวันก็จะต้องสรุปความ หรือขมวดใจความกันอีกครั้งหนึ่ง ซึ่งจะต้องแบ่งแยกเป็นภาษาคน ภาษาธรรมอีกนั่นเอง.

ถ้าเป็นเรื่องง่าย ๆ ในโลกนี้ ก็หมายความว่า มีสติสัมปชัญญะในการงานที่จะต้องทำ; ไม่ว่าจะเป็นการงานอาชีพ การงานทั่วไป การบริหารร่างกาย หรือการเป็นอยู่ประจำวัน ก็จะต้องเป็นเรื่องที่มีสติสัมปชัญญะ ในทางร่างกาย หรือเป็นเรื่องธรรมดาสามัญไปพวกหนึ่ง.

ถ้าว่าเป็นภาษาธรรมะ คือธรรมะขั้นสูง ก็ต้องมีสติ ในการที่จะไม่ให้เกิดปัญหาในทางจิตใจ. ถ้าพูดอย่างธรรมะแท้ ๆ ก็คือ อย่าให้เกิดความรู้สึกระเภทตัวกู - ของกูขึ้นมา; ความรู้สึกที่เป็นตัวกู - ของกูนั้น เป็น

เรื่องลมๆ แล้งๆ ก็จริง, แต่ถ้าเกิดขึ้นแล้ว ย่อมจะเป็นทุกข์เหมือนกับไฟเผา, แล้วก็มีปัญหาไปทุกกรณี ที่จะมีได้แก่คนในโลกนี้. เช่นเรื่องที่จะมาทำให้รัก, เรื่องที่จะมาทำให้โกรธ, เรื่องที่จะมาทำให้เกลียด, เรื่องที่จะมาทำให้กลัว, เรื่องที่จะมาทำให้เศร้าสร้อยละห้อยละเหี่ยวไป ซึ่งยังมีอีกมาก; ยกมาเพียง ๕ อย่างนี้ก็พอแล้ว สำหรับที่จะเป็นเครื่องเปรียบเทียบสังเกตุ.

ถ้าความรู้สึกประเภทตัวกู - ของกู เกิดขึ้นแล้ว ก็จะทำอันตราย คือมีความทุกข์ มีความร้อนไปคนละแบบ หลายๆ แบบ : ความรักก็ร้อนไปแบบหนึ่ง, ความโกรธก็ร้อนไปแบบหนึ่ง, ความเกลียดก็ร้อนไปแบบหนึ่ง, ความกลัวก็ร้อนไปแบบหนึ่ง, ความเศร้าก็ร้อนไปแบบหนึ่ง; ล้วนแต่มีมูลมาจากความรู้สึกประเภทตัวกู - ของกูได้เกิดขึ้นแล้ว. **ความรู้สึกอันนี้บางทีก็เรียกว่า อุปาทาน คือ ความยึดมั่นถือมั่น** ในความหมายว่า ตัวกู - ว่าของกู ในสิ่งใดสิ่งหนึ่งเข้าแล้ว.

ขอให้นักดูถึงเรื่องที่เราสวดกันอยู่ทุกวัน ๆ เมื่อทำวัตรเข้านั้นแหละ คือเรื่องนี้. ทำไมไม่ลองคิดดูบ้าง คือบทสรุปท้ายที่ว่า : เมื่อกล่าวโดยย่อแล้ว โดยสรุปแล้ว **อุปาทานอันนี้ ๕ เป็นตัวทุกข์; ถ้าผลอสติเมื่อไร สิ่งนี้จะเกิดขึ้น** คือไปโง่เข้า ไปหลงเข้า ที่รูป หรือเวทนา หรือสัญญา หรือสังขาร หรือวิญญาณ อย่างใดอย่างหนึ่ง ว่าเป็นตัวตน; ก็เป็นทุกข์ในหลายๆ ความหมายอย่างที่ว่ามาแล้ว.

ถ้าพูดให้ละเอียดยิ่งขึ้นไปอีก ก็หมายความว่า **อย่าให้เกิดสิ่งที่เรียกว่า ปฏิจจสมุปบาท; ต้องไปอ่านเรื่องนี้ให้เข้าใจ** แล้วก็เข้าใจได้เหมือนกันว่ามีสติสัมปชัญญะ **ที่จะไม่เกิดปรุงเป็นปฏิจจสมุปบาทขึ้น** ในคราวที่ตาเห็นรูป

หูได้ฟังเสียง จมูกได้กลิ่น ฯลฯ อะไรนี้ ซึ่งก็ได้อธิบายมาบ้างแล้วในตอนต้น ๆ นั้น. สมมติว่า ตาเห็นรูปเข้า ความคิดในจิตจะปรุง ๆ ปรุง ๆ ออกไป จนกระทั่งถ้ามัน ผิดทางแล้ว จะเป็นไปในรูปของปฏิจาสมุปบาท ก็จะเกิดเป็นตัณหา-ของกู แล้ว เป็นทุกข์; จึงใช้คำว่ามีสติสัมปชัญญะในการที่จะไม่เกิดปฏิจาสมุปบาท, หรือว่า มีสติสัมปชัญญะในการที่จะไม่เกิดปัญอุปาทานันธ์.

ที่พูดแล้วนั้น ฟังดูเป็นภาษาในวัดมากเกินไป ชาวบ้านไม่ค่อยเข้าใจ ; นี้จะโทษใครก็ได้ เพราะชาวบ้านมีการศึกษาน้อย, หรือว่า ชวนกันละเลย การศึกษาธรรมะในชั้นนี้มาเสียมากแล้ว นานแล้ว จนกลายเป็นของใหม่ ของ แปลก ของประหลาดไปเสียแล้ว, แต่ถ้าเป็นไปอย่างถูกต้องตามแบบฉบับตามเดิม ละก็ เขาไม่เห็นว่าเป็นเรื่องเหล่านี้เป็นเรื่องลึกลับซึ่งอะไร เข้าใจได้ง่าย แล้วเป็นสิ่งที่ จะต่อสู้กันเป็นประจำวัน.

การมีสติสัมปชัญญะในกรณีที่จะไม่ให้เกิดตัณหา-ของกู ซึ่งอยู่ในรูป ของเบญจขันธ์ ที่ประกอบอยู่ด้วยอุปาทานกัถิ, หรือที่จะอยู่ในรูปของปฏิจาสมุป- บาทกัถิ, หรือในรูปอื่น ๆ กัถิ ยังมีอีกหลายชื่อ. ถ้าออกมาในรูปของปัญอุ- ปาทานันธ์ ก็หมายความว่า เล็งถึงความหมายแห่งตัวตน หรือของคน. ถ้า ออกมาในรูปของปฏิจาสมุปบาท ก็เล็งถึงความหมายของการวนเวียนอยู่ ในเรื่องของกิเลส แล้วก็เกิดการกระทำความกรรม แล้วก็เกิดวิบากของกรรม แล้วก็ ไปเกิดกิเลสอีก เพราะกระแสของปฏิจาสมุปบาทเป็นอย่างนั้น.

ถ้าเราไม่มีสติสัมปชัญญะพอ กิเลสก็จะเวียนอยู่ในรูปของปฏิจาส- มุปบาท นั่นก็คือมีความทุกข์. ถ้าว่าป้องกันไว้ได้ ในภาษาคน ก็เรียกว่ามี สติในการทำงานที่กระทำเป็นประจำวันถูกต้องดี. ในด้านภาษาธรรมก็ระวางจิตใจหรือ

พฤติกรรมของจิตใจไว้ได้ก็ จนไม่เกิดตัวกู-ของกู ในรูปของอุปาทานันธ์, หรือปฏิบัติ-สมุปบาททั้งกล่าวแล้ว, ก็เรียกว่า เป็นอยู่โดยชอบได้ด้วยอำนาจของสติสัมปชัญญะ.

ผลดีของการเป็นอยู่ชอบ

คำว่า “เป็นอยู่โดยชอบ” นี้จะสรุปความให้เป็นเรื่องธรรมาสามัญสักหน่อย ก็จะมี ความหมายที่สำคัญอยู่เป็น ๓ ส่วน หรือ ๓ ตอนก็ได้; ขอให้ความเป็นอยู่ชอบเถิด :

ข้อ ๑. จะมีความสำเร็จในงาน ไม่ว่าการทำงานไหนที่จะต้องทำ ก็จะมีความสำเร็จเพราะการเป็นอยู่โดยชอบ.

ข้อ ๒. จะไม่มีความทุกข์ทางใจในรูปใด ๆ ซึ่งเนื่องด้วยการทำงานนั้น.

ข้อ ๓. จะ เป็นอยู่ ในลักษณะที่เรียกว่า เป็นเคล็ด หรือเป็นอุบาย คือกิเลสไม่ได้อาหาร แล้วก็ผอมลง ๆ และตายไปในที่สุด. นี่ต้องดูให้ดี; ถ้าเราเป็นอยู่โดยชอบ กิเลสจะไม่ได้อาหาร กิเลสจะไม่อ้วนพี แต่มันจะผอมและตายไปในที่สุด, เคียวนี้เราเป็นอยู่อย่างนั้นกันหรือเปล่า? เราทุกคนนี้เป็นอยู่อย่างชนิดที่กิเลสมันผอมลง หรือว่าเป็นอยู่ชนิดที่กิเลสอ้วนขึ้น? ถ้ากิเลสอ้วนขึ้นก็หมายความว่า ไม่ได้เป็นอยู่โดยชอบ.

ขอให้ทบทวนดูให้ดี, และจำไว้ให้ดีว่า ถ้าเป็นอยู่โดยชอบจริง การงานในชีวิตประจำวันจะประสบความสำเร็จ, แล้วก็จะไม่เกิดความทุกข์ทางใจใด ๆ ขึ้น อันเนื่องมาจากการงานนั้น ๆ, แล้วด้วยความเป็นอยู่นั้นโดยอัตโนมัติ กิเลสจะผอมลง และหมดไปในที่สุด. นั่นคือเป็นพระอรหันต์ คือเมื่อเป็นอยู่โดยถูกต้องแล้ว ก็จะถูกต้องในหลายแง่หลายมุม แล้วจะมีผลดีเกิดขึ้นในหลายแง่หลายมุมนี้ด้วย.

ถ้าเป็นอยู่ชอบ การงานจะประสบความสำเร็จ แล้วจะสนุกสนานไปในการงาน; ไม่ต้องไปสนุก หรือว่าหลงไหล ต่อเมื่อได้เงิน หรืออะไรทำนองนั้น. ความทุกข์ทางใจไม่ได้เกิดขึ้น เช่นทำงานผิดพลาด แล้วก็มาเสียใจ ร้องให้อยู่, หรือว่าทำงานได้ผลดี ก็มาลึงโลดจนวนอนไม่หลับ; อย่างนี้ก็เรียกว่าเป็นปัญหาทางใจ เป็นความทุกข์ทางใจโดยตรงบ้าง โดยอ้อมบ้าง เปิดเผยบ้าง เร้นลับบ้าง ต้องไม่มีทั้งนั้นเลย. ชีวิตแห่งการงานนั้น ไม่ทำให้เกิดเป็นความทุกข์ขึ้นมาในทางจิตใจ เป็นอัตโนมัตติ, และกิเลสจะผอมลง เพราะกิเลสไม่ได้อาหาร นี่ความสำคัญมีอยู่ ๓ ประการอย่างนี้ ในการเป็นอยู่อย่างถูกต้อง.

เมื่อพิจารณาดูจะเห็นว่า ไม่มีใครสนใจกันสักกี่คนในเรื่องอย่างนี้ ในเรื่องอันประเสริฐสุดในพุทธศาสนา ไม่มีใครสนใจกันสักกี่คน มีคนสนใจน้อยที่สุด, แล้วไปมุ่งแต่จะเอาเงิน จะใช้เงิน; จะทำงานให้ทีก็ยังไม่ทำได้, แล้วก็ต้องมีความทุกข์ทางใจ เกี่ยวกับการงานนั้น ที่สำเร็จบ้างไม่สำเร็จบ้าง. หรือว่าหิวกระหายในผลที่เป็นเงินเป็นทอง เหมือนกับเป็นเปรตอยู่ คือมีความหิวอยู่. แล้วเมื่อทำอย่างนี้ เป็นการเพิ่มอาหารให้กิเลส, กิเลสก็อ้วนขึ้น ๆ นี้เรียกว่าเป็นอยู่ผิด; มีความเป็นอยู่ผิด โลกก็เต็มไปด้วยอันตราย.

ถ้าคน “เป็นอยู่ถูก หรือชอบ โลกนี้จะไม่ว่างจากพระอรหันต์”; ดังที่พระพุทธองค์ได้ตรัสไว้เป็นคำพิเศษ คือตรัสไว้ในตอนที่ประนิพพานอยู่หยก ๆ แล้ว ในตอนหัวค่ำวันนั้น, จะประนิพพานอยู่หยก ๆ แล้ว ยังได้ตรัสประโยคที่สำคัญ ๆ ไว้หลายประโยค รวมทั้งประโยคนี้ด้วย คือ เป็นอยู่โดยชอบ หรือเป็นอยู่โดยธรรมนั่นเอง.

ธรรมะนั้นเสมอกับแผ่นดิน; เพราะฉะนั้นเป็นอยู่โดยชอบ ก็คือเป็นอยู่ โดยการใช้แผ่นดินให้ถูกต้อง; เหมือนกับชาวไร่ชาวนา เขาใช้แผ่นดิน

ถูกต้อง ก็ยอมได้ชั่วได้ปลา ไถ้อะไรต่าง ๆ. เทียบแผ่นดินของเราคือธรรมะ ธรรมะเสมอด้วยแผ่นดิน; เราก็มหาหน้าที่จะทำแผ่นดินนี้, แผ่นดินทาง วิญญาณที่ปลุกแล้ว เพาะหว่านแล้ว ให้มีผลเป็นอมตะ คือไม่ตาย ไม่ทุกข์; นั่นแหละเรื่องธรรมะเสมอด้วยแผ่นดินมีความหมายอย่างนั้น.

บัดนี้มาถึงตอนที่ว่า เราจะเป็นอย่างไหน โดยชอบ คืออยู่บนแผ่นดินนี้ โดยชอบ โดยถูกต้อง สรูปแล้ว ก็คืออย่างที่ว่า : เป็นกลาง แล้วก็ครบบริบูรณ์ แล้วก็ถูกต้อง แล้วก็ประเสริฐ เป็นเคล็ดลับอยู่ในตัว ที่จะทำให้อกิเลส ร่อยหรอ ไปทุกเวลานาที, และเป็นผู้ที่อยู่เหนือกิเลส หรืออยู่เหนือโลกได้. ทั้งหมดนี้ สำเร็จได้ด้วย สติสัมปชัญญะ ซึ่งจะคอยศึกษากันไปในแง่อื่นๆ โดยละเอียดต่อไปอีก.

อนึ่งได้บอกแล้วว่า การบรรยายชุดนี้จะไม่พูดมากเรื่อง แม้จะพูดมาก ด้วยชื่อธรรมะมากก็จริง แต่จะเน้นอยู่เฉพาะตรงคำที่ว่า “ธรรม” เพียงคำเดียว; เพื่อว่า เราจะใช้ธรรมะให้เป็นประโยชน์กันให้ได้เสียที. ที่แล้ว ๆ มานี้ จะเพื่อ หรือว่าเพื่อแล้ว ก็จะอยู่ในลักษณะที่จะเพื่อยิ่ง ๆ ขึ้นไป ในการเรียนการพูด แต่แล้วการปฏิบัติเป็นไปไม่ได้ ก็ไม่มีผล. ฉะนั้นขอให้ทุกท่านสนใจที่จะมี ธรรมะให้ฉันได้, ให้มีธรรมะอยู่กับเนื้อกับตัว ให้ฉันได้.

เวลาสำหรับบรรยายก็หมดลงแล้ว ขอยุติไว้เพียงเท่านี้.

มหิทธิธรรม

- ๑๑ -

๒๓ เม.ย. ๑๗

อวิชา กับ การทำสิ่งที่ไม่จำเป็นจะต้องทำ (คือทุกข์)

ท่านนักศึกษา ผู้สนใจในธรรมทั้งหลาย,

การบรรยายเรื่อง ธรรมะเสมอด้วยแผ่นดิน เป็นครั้งที่ ๑๑ นี้ จะกล่าวโดยหัวข้อย่อยว่า อวิชากับการทำสิ่งที่ไม่จำเป็นจะต้องทำ โดยความประสงค์จะให้เข้าใจ เรื่องสิ่งที่เรียกว่า อวิชา เป็นข้อใหญ่.

ขอให้ทบทวนในข้อที่แล้วมา เพื่อให้เกิดความเข้าใจใน ความประเสริฐ, หรือความจำเป็น ของสิ่งที่เรียกว่า “ธรรม” จนให้เกิด ความรักธรรม มีศรัทธา มีความพากเพียรพยายาม ในสิ่งที่เรียกว่าธรรม ให้สำเร็จประโยชน์ขึ้นมาให้จึงได้. เพราะเหตุนี้จึงได้พร่ำบอกว่า ธรรม นั้นเป็นเสมือนแผ่นดิน เป็นที่ตั้งที่อาศัยแห่งสัตว์โลกทั้งปวง; หากแต่ ว่าแผ่นดินเป็นที่ตั้งที่อาศัยฝ่ายวิญญาณ คือฝ่ายจิตใจ หรือฝ่ายสติปัญญา.

เราเห็นว่าที่จะต้องจัดการกับธรรม ที่เป็นเหมือนแผ่นดิน เช่นเดียวกับที่คนทั่วไปเขาจัดการกับสิ่ง^๕ในทางวัตถุ. ถ้าบกพร่องในหน้าที่ก็หมายความว่า ความเสียหายหลายทิศทางนั้นจะเกิดขึ้น ; ก็จะมีความทุกข์บ้าง, จะไม่ได้รับประโยชน์ที่ดีที่สุด, ที่มนุษย์ควรจะได้รับบ้าง. นี่แหละจึงได้ถือว่า เป็นหน้าที่อันสำคัญที่สุด. เมื่อทำหน้าที่ย่อมมีผลสมควรแก่หน้าที่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งหน้าที่ตามแบบของพุทธบริษัท^๕; เราก็ต้องซื่อตรงต่อหน้าที่ ทำหน้าที่ให้ตรง และให้มีการทำหน้าที่อยู่เป็นประจำ เหมือนกับว่าเป็นตัวชีวิตจิตใจ; นี่เรียกว่าให้มีธรรมะอยู่ที่เนื้อที่ตัวตลอดเวลา.

ถ้าพูดโดยสรุปแล้ว ความถูกต้องที่พึงกระทำนั้นแหละ คือธรรมะที่ควรอยู่กับเนื้อกับตัว, เพื่อว่าตัวจะได้มีแต่ความถูกต้อง. ที่เป็นพิเศษมากกว่านั้น ก็คือจะต้องทำให้ทันแก่เวลา แก่สถานการณ์นั้นๆ จนกระทั่งแม้แต่ว่า จะทันแก่ขณะจิตที่จะเกิดกิเลส ซึ่งมันจะบ้ำขึ้นมา หรือจะรัก จะโกรธ จะเกลียด จะกลัว อะไรต่างๆ เหล่านี้. เขาจึงต้องทำอุบาย เพื่อทำอย่างนั้นให้ได้ แล้วก็เรียกว่า มีสติสัมปชัญญะสมบูรณ์.

เมื่อทำได้อย่างที่กล่าวมานี้ ก็เรียกว่า มีการเป็นอยู่ชอบ; ชีวิตนั้นเป็นชีวิตที่ถูกต้องตามกฎหมายเกณฑ์ของธรรมชาติ ที่มีความเด็ดขาด จนเราสมมติเรียกให้ว่า เป็นพระเจ้า. การเป็นอยู่ถูกต้องตามกฎหมายเกณฑ์ของธรรมชาติ นั้นได้เพราะมีสติสัมปชัญญะ.

ข้าศึกต่อสติสัมปชัญญะ คือ อวิชชา

ในวันนั้นก็จะได้พูดถึงสิ่งที่ เป็น ข้าศึก หรือตรงกันข้าม คือสิ่งที่เรียกว่า สติ หรือสติสัมปชัญญะ อันนั้นก็คือ สิ่งที่เราเรียกกันทั่วไปว่า อวิชชา.

อวิชาเป็นสิ่งที่เราไต่ยื่นกันอยู่บ่อยๆ มีคนพุดกันบ่อยๆ แต่นั่นก็ยังเป็นอวิชาที่น้อยเกินไป เขายังรู้จักอวิชาที่น้อยเกินไป; รู้จักเพียงเป็นเรื่องพลอยพุดตามๆ กันไป ไม่ได้มีใครตั้งใจจะศึกษาให้รู้จักสิ่งนี้จริงๆ จนมีปัญหาเกิดขึ้น เกี่ยวกับอวิชาในแง่มุมต่างๆ เลยทำให้เอาชนะข้าศึกตัวนี้ไม่ได้. เราควรทำความเข้าใจในเรื่องสิ่งที่เรียกว่า อวิชานี้กัน เป็นเบื้องต้น.

คำว่า อวิชา แปลได้หลายอย่าง ซึ่งเป็นธรรมชาติของภาษาบาลีหรือภาษาอื่นๆ ที่เนื่องกัน เครือเดียวกัน. อวิชา : อ แปลว่า ไม่, วิชา แปลว่า รู้; แต่มีความหมายว่า ไม่มีความรู้ก็ได้, ว่า ไม่ใช่ความรู้ก็ได้ แล้วยังแปลได้ต่อไปได้ถึงกับว่า รู้ไม่ได้ ก็ได้.

ข้อ ๑. นี้ขอให้ฟังดูให้ดีๆ อวิชาไม่มีความรู้ หมายถึง ไม่มี ^{๒๔}ความรู้ที่ถูกต้อง, หรือไม่รู้อะไรเลย. แต่การที่คนเราจะไม่รู้อะไรเลยนั้น เป็นไปไม่ได้; เป็นไปไม่ได้แน่นอน. คนเราต้องรู้อะไรๆ อยู่บ้าง; แต่ความรู้ที่รู้นั้น เป็นความรู้ที่ไม่ถูกต้องก็ได้, หรือพุดอีกอย่างหนึ่ง ก็ว่าไม่ใช่ความรู้ที่ ^{๒๕}รู้อยู่ท่วมหัว ก็ยังเรียกว่าไม่ใช่ความรู้ ก็ได้; เพราะว่าความรู้ในที่นี้ หมายถึงความรู้ที่ถูกต้อง.

“^{๒๖}ความรู้ที่ถูกต้อง” ^{๒๗}ที่ถูกต้อง ^{๒๘}นี้ ก็หมายความว่า ^{๒๙}จำเป็นที่จะต้อง ^{๓๐}รู้เท่านั้น; ^{๓๑}ถูกต้องอย่างอื่นนั้นไม่ต้อง ^{๓๒}การ, และถูกต้องอย่างอื่นนั้นมักจะเพื่อ ^{๓๓}หรือเลยไป จนไปทำให้มีภาระที่จะต้อง ^{๓๔}ทำมากขึ้นไป. พุดให้แคบเข้ามาก็เพียงว่า ^{๓๕}รู้เท่าที่จะดับความทุกข์ได้ จึงจะ ^{๓๖}เรียกว่า เป็นความรู้; ^{๓๗}ถ้าไม่มีความรู้อย่างนี้ ^{๓๘}เราก็เรียกภาวะอย่างนั้นว่า ^{๓๙}อวิชา คือภาวะที่ปราศจากความรู้ันถูกต้อง; ^{๔๐}ที่นี้ความรู้ที่มีอยู่ก็เลยกลายเป็นอวิชาไปด้วย ถ้ารู้ผิด.

ขอให้ระวังให้ตี ฐู ที่เรารู้ อยู่ นอจเป็นอวิพชา ตามความหมาย ในพุทธศาสนา ก็ได้; ทั้งที่เรียนในมหาวิทยาลัย เรียนอะไรกันมากมาย ท่วมหัวท่วมหู ความรู้นั้นอาจจะเป็นอวิชาก็ได้ สำหรับพุทธศาสนา; สำหรับเรื่องโลก ก็เป็นเรื่องวิชาไป. แต่เพราะเรื่องนั้น ๆ คับทุกซ์ไม่ได้ ก็จะต้องถือเป็นอวิชา ไม่ใช่ความรู้ที่จะคับทุกซ์ได้.

ข้อที่ ๒. อีกความหมายหนึ่งก็คือ สิ่งที่ไม่จำเป็นจะต้องรู้หรือไม่ อาจจะมี; นิมสิ่งสุคท่าย หรือว่าจะเป็นสิ่งก่อนสิ่งอื่นก็ตามใจ แล้วแต่ จะเรียก : มีอยู่สิ่งหนึ่ง หรือประเภทหนึ่ง ที่เราไม่จำเป็นจะต้องรู้ และยิ่งกว่านั้น ก็คือว่า ไม่อาจจะรู้ได้. เรื่องอย่างนี้มีอยู่ แม้แต่ในเรื่องทางวัตถุ เรื่องทาง วิทยาศาสตร์; เรื่องวัตถุนี้ยังมีสิ่งที่รู้ไม่ได้ ไม่อาจจะรู้ แต่เราก็สามารถใช้ ประโยชน์ของวัตถุนั้น ๆ ได้ตามต้องการและเกินต้องการ.

ยกตัวอย่างง่าย ๆ เช่น ไฟฟ้า อย่างที่เราใช้กันอยู่นี้ เราใช้ประโยชน์ จากไฟฟ้านี้มากมายจนเกินต้องการ คือไปทำให้เกิดสิ่งทีลำบากเปล่า ๆ ไม่ควรต้อง ทำก็ได้ มากมายขึ้นทุกทีในโลกนี้. แต่เราก็ยังไม่รู้ว่าตัวไฟฟ้าแท้ ๆ นั้นคือ อะไร จนกระทั่งบัดนี้ ฐูจักใช้ไฟฟ้ากันมากก็ขนาดสองสามร้อยปีแล้วก็ไม่ได้, หรือจะรู้เงื่อนงำของสิ่งนี้มาก่อนหน้านั้นอีกมากก็ได้; แต่ก็ยังไม่รู้ตัวจริงโดยตรง ลงไปว่า มันคืออะไร? ได้แต่ทำให้มันปรากฏออกมา แล้วก็ใช้. นี่เรื่อง วัตถุยังเป็นอย่างนี้; เรื่องจิตใจทางนามธรรมก็ยิ่งเป็นยิ่งกว่าอย่างนี้อีกมาก ไปกว่านั้นอีก.

ตัวอย่างเรื่องนี้ เช่น เรารู้จักกฎของธรรมชาติ; แต่เราก็ไม่รู้ ว่ามาจากอะไร? ขึ้นไปคิดค้นก็เป็นบ้าตายเปล่า. แต่เรารู้ว่า เราจะต้องทำ อย่างไร จึงจะถูกต้องตามกฎของธรรมชาติ; ฉะนั้นเราไม่ต้องรู้อะไรให้มากไป

กว่านั้น. ผู้ที่มีปัญญา เขาจึงขอร้องไว้เสียเลยว่า **อย่าไปพยายามรู้เลย สิ่งที่เป็นอวิชาไม่ต้องรู้ก็ได้ ไม่จำเป็นจะต้องรู้;** เช่นกฎของธรรมชาติ อย่างนั้นมีอยู่มาก แล้วมีสัก เกินกว่าที่จะไปค้นให้พบว่า มาจากอะไร? ใครเป็นผู้ตั้ง? ชินพูดไปก็เป็นเรื่องเตาไปเท่านั้น.

มาพูดกันถึงคำที่เขาเรียกกันอยู่ทั่วโลกก็ได้ ที่ว่า “พระเจ้า”. พระเจ้าคืออะไร? มาจากอะไร? ใครสร้างพระเจ้า? นี่หมายถึงพระเจ้าที่แท้จริง **พระเจ้าคือกฎธรรมชาติ;** อย่างนี้ก็ตอบไม่ได้ ว่ามาจากอะไร. หรือแม้จะถามลงไป ที่ตัววิชานั้นเอง ว่า **อวิชานี้มาจากอะไร? ก็ไม่มีใครตอบได้.** นอกจากจะตอบว่า ก็มาจากสิ่งที่เราไม่รู้ ว่า มาจากอะไร, มาจากสิ่งที่เราไม่รู้ ว่า นั่นคืออะไร. แต่เดี๋ยวนี้แสดงออกมาในรูปของ**อวิชชา**อยู่ในใจของเรา **คือรู้ผิด ๆ แล้วไม่รู้ในสิ่งที่ควรรู้;** นี่คืออวิชา คำสั้น ๆ มีความหมายกว้างขวางอย่างนี้.

สรุปความว่า **อวิชชา**นั้นคือ **ภาวะที่ปราศจากความรู้ที่ถูกต้อง** คือธรรมะอีกนั่นเอง, และเป็นสิ่งซึ่ง**ไม่ต้องรู้ก็ได้** ไม่อาจจะรู้; เพราะว่าเป็นสิ่งที่ไม่อาจจะรู้ได้ นั้น เป็นที่มาของกฎเกณฑ์ต่าง ๆ หรือเป็นที่มาของคำว่า **พระเจ้า. อย่าไปรู้เลยว่า พระเจ้ามาจากอะไร แต่ว่ารู้จักทำให้ถูกเรื่องราว หรือกฎเกณฑ์ของพระเจ้าจนไม่มีความทุกข์ก็แล้วกัน.**

อวิชา ที่เกี่ยวกับคน มุ่งภาวะที่ปราศจากความรู้

ต้องรู้ต่อไปอีกหน่อยก็คือว่า **อวิชา** ที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับคนเรา เป็นปัญหาอยู่ในเวลานี้ ก็มุ่งหมายเฉพาะ**ความไม่รู้,** หรือภาวะที่ปราศจากความรู้ ในจิตใจของคน, แล้วจำกัดเขตไว้แต่เพียงว่า เรื่องที่เกี่ยวกับจิตใจของมนุษย์. อวิชชานี้ก็เป็นเพียงภาวะที่ปราศจากความรู้ ที่เข้ามาสิงสถิต, หรือมาปรากฏอยู่

หรือปรั่งขึ้นมาในจิตใจของคนเรา เป็นขณะๆ เป็นเรื่องๆ ไป ไม่ใช่เป็นอย่างเดียวกันทุกเรื่อง; ถ้าไปคิดว่าเป็นตัวเดียวกัน ก็เป็นเรื่องหลับตาพูด.

เราต้องรู้จัก เรื่องที่เกิดขึ้นเป็นประจำวัน เป็นขณะๆ เช่นขณะนั้น มีการกระทบทางตา คือเห็นรูปนั้นเข้าแล้ว; ถ้าเรามีความรู้ผิดเกี่ยวกับเรื่องนั้น เราก็ปฏิบัติผิด. นั่นแหละคือ อวิชชาได้เกิดขึ้น เพิ่งเกิดขึ้นเฉพาะกรณีนั้นๆ เป็นอวิชชาในกรณีที่ตาเห็นรูปในรายนั้น. ที่นักรายอื่น ก็มีอวิชชาเกิดขึ้นครั้งอื่น ดังเช่นการได้ยินเสียงทางหู หรืออะไรทางอื่นก็สุดแท้, กระทบจะสัมผัสทางผิวหนัง หรือความคิด ความรู้สึก ที่ไปเก็บเอาเรื่องราวต่างๆ มากตินึกอยู่ในใจ; พอมากระทบใจเข้าแล้ว เราปราศจากความรู้ที่ถูกต้อง ก็เป็นอวิชชาเฉพาะเรื่องนั้นเฉพาะกรณีนั้น. เพราะฉะนั้นพระพุทธเจ้าท่านจึงตรัสว่า แม้สิ่งที่เรียกว่า อวิชชานี้ ก็เพิ่งเกิด.

อวิชชา มิได้มีอยู่ตลอดเวลา แต่เกิดขึ้นเป็นขณะๆ

มีคนบางพวก บางลัทธิ เขาไปพูดว่า อวิชชามีอยู่อย่างแน่นอน ตลอดกาล เป็นพื้นฐานนอนเต็มอึด อยู่ในจิตใจอย่างนั้น; นั่นเขาว่าเอาเอง; ไม่ตรงตามอวิชชาที่พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า อวิชชานั้นเพิ่งเกิด; แล้วก็จะต้องได้เหตุได้ปัจจัยหล่อเลี้ยงไว้ อวิชชาจึงจะอยู่ไปจนกว่าจะหมดเหตุหมดปัจจัย แล้วจึงจะดับไป เป็นเรื่องๆ เป็นรายๆ เป็นคราวๆ ไป.

ถ้าอวิชชาเกิดขึ้นๆ ชั่วๆ ก็เป็นการสะสมอวิชชา คือความเคยชินที่จะเกิดอวิชชา จนกระทั่งว่า มีเรื่องอะไรเกิดขึ้นมา เราก็โง่ทุกที; เพราะว่ามีกระแสแห่งความโง่ อยู่กระแสหนึ่ง คือกระแสที่จะไหลไปตามความเอร็ดอร่อยของสิ่งต่างๆ ที่เข้ามาเกี่ยวข้อง. กระแสนี้เป็นกระแสที่ใหญ่ หรือกระแสที่ง่าย

อวิชา กับ การทำสิ่งที่ไม่จำเป็นต้องทำ (คือทุกข์)

๒๔๓

ที่สิ้น ที่กว้าง ที่ไหลไปง่าย; มีความเคยชินแห่งอวิชาในลักษณะอย่างนี้ เรียกว่าอวิชานุสัย. *อนุสัย* แปลว่า คอยตาม คอยติดตาม ตามนอนอยู่ ในเรื่องนั้น ๆ. เราเฝ้าครั้งหนึ่งก็เรียกว่า อวิชา; แต่ถ้าเราเฝ้าทุกครั้งจะมีความเคยชินของอวิชาเพิ่มให้ทุกคราวไป; นี้เราเรียกว่า อวิชานุสัย.

อวิชา กับ อนุสัย ความหมายไม่เหมือนกันแท้. ตั้งแต่เราเกิดมาเป็นทารก เราเคยเฝ้าครั้ง เฝ้าไปทางไหนบ้าง; นั่นก็เรียกว่า เป็นอวิชาทุกครั้ง. แต่ว่า แต่ละครั้ง ๆ นั้นเพิ่มและสะสมอวิชานุสัย คือสะสมความเคยชินที่จะเฝ้าในรูปแบบนั้นมากขึ้น; ฉะนั้นจึงเฝ้าได้ง่าย และเฝ้าได้เร็ว. อวิชานุสัยนี้เป็นตัวปัญหาอันร้ายกาจ ที่ทำความทุกข์ให้แก่เรา, และยากลำบากในการที่จะลืมนั้นเสีย. ควรจะจัดว่า อวิชานุสัยนี้เป็นจอมมาร หรือเป็นมารร้ายนอนหัวเราะอยู่ในส่วนลึก ในเมื่อคนเฝ้าต้องเป็นไปตามอำนาจของอวิชา.

ที่นี้เป็นธรรมชาติของภาษา ไม่ว่าภาษาไหน ก็มีคำแทนชื่อแทนกันได้มาก คำว่า อวิชา นี้ก็มีคำแทนชื่อ เช่น *อญาณะ อัญญาณะ มิจจญาณะ*. *มิจจญาณะ* แปลว่า ญาณที่ผิด คือความมึนตึบ, *อัญญาณะ* ก็คือว่า ไม่รู้; แต่รวมความแล้ว เรียกว่า อวิชาก็ได้เช่นกัน. สิ่งที่เรียกว่า อวิชาโดยคร่าว ๆ มีอยู่อย่างนี้. ถ้าพูดให้กว้างครอบจักรวาลก็ว่า สิ่งอะไรก็ไม่รู้ ซึ่งเรารู้จักมันไม่ได้, หรือไม่จำเป็นจะต้องรู้. ที่แบ่งออกมาเป็นส่วนน้อย ๆ ที่จะเกี่ยวข้อง กับจิตใจมนุษย์นี้ คือภาวะที่ปราศจากความรู้อันถูกต้อง, มีผลตั้งจะกล่าวต่อไป :-

ข้อ ๑. อวิชา มีผลให้ทำสิ่งที่ไม่จำเป็นต้องทำ

ตัวเรื่องที่จะกล่าวในวันนี้ คือข้อที่ว่า อวิชาเป็นเหตุให้ทำสิ่งที่ไม่จำเป็นจะต้องทำ นี่เป็นข้อแรก. พุทธถึงผลของอวิชา ก็มีผลออกมา เป็นการทำให้เราทำสิ่งที่ไม่จำเป็นจะต้องทำ, แล้วสิ่งที่ไม่จำเป็นจะต้องทำนั้น ไปทำเข้า;

นั่นก็คืออวิชชาอยู่ชัด ๆ แล้ว. แต่ถ้าเรามองอีกทีหนึ่ง ก็เรียกว่า **ตัวความทุกข์** นั้นแหละคือสิ่งที่ **ไม่จำเป็นจะต้องทำ**; แต่แล้วเรื่องมันเล่นตลกจนเวียนหัว ไปทีเดียว.

ความทุกข์เป็นสิ่งที่ไม่ต้องทำ ใครกันบ้าง ? แล้วน่าเกลียด น่าชัง ที่สุด สำหรับความทุกข์. แต่แล้วคนก็ไปทำสิ่งที่เรียกว่าเป็นความทุกข์ หรือนำมาซึ่งความทุกข์นั้นแหละ เป็นส่วนมาก หรือเป็นส่วนใหญ่. นี่เพราะอะไร ? ก็เพราะอวิชชา คือความโง่ ไม่รู้จักว่า สิ่งนี้ไม่ต้องทำ. ที่เราไปหลง ไปยึดมั่น ไปคิดนั้นนี้ ล้วนแต่เป็นสิ่งที่เป็นที่ตั้งแห่งความทุกข์ทั้งนั้น; ถ้ามากกว่านั้นก็ไปชอบตัวความทุกข์นั่นเอง ไป “เห็นกงจักรเป็นดอกบัว”.

อวิชชา เป็นเหตุให้ทำสิ่งที่ไม่จำเป็นจะต้องทำ แล้วเราก็ไปบูชา มันเสียด้วย; เราเรียกว่าความเจริญ ความศิวิไลซ์ อะไรต่างๆ, **เรากลับไปยกย่องการทำสิ่งที่ไม่ต้องทำมากบนในโลกนี้.**

ถ้าคุณนี้เป็นปัญหา ไม่ค่อยมีใครยอมรับฟัง หรือไม่เห็นด้วย ว่า สิ่งต่างๆ ที่กำลังทำกันอยู่ในโลกนี้ ส่วนมากที่สุดนั้น **ไม่จำเป็นจะต้องทำ**; ยุ่งไปเปล่าๆ ทำเกินความจำเป็น. แล้วก็ทำให้เกิดปัญหานั้นนี้ติดตามกันมา, เป็นปัญหาตามกันมามากขึ้น; เช่นที่กำลังถลุง หรือผลาญทรัพยากรของธรรมชาติ อย่างนั้น, ปัญหาที่เกิดขึ้น เทียวชาคนั้น เทียวชาคนี่ ก็เลยเป็นความโง่ของมนุษย์ เป็นอวิชชาของมนุษย์; แต่เขาถือกันว่าเป็นความเจริญ เป็นความก้าวหน้า.

ขอให้ทุกท่านระวังให้ดี **อย่าได้ไปทำสิ่งที่ไม่จำเป็นจะต้องทำเข้า.** จงไปดูห้องนอนห้องอยู่ของเรา **ว่ามีอะไรที่เกิน** ก็อันนั้นแหละคืออวิชชา.

หรือว่าต่อไปข้างหน้า จะไปมีครอบครัว มีเหย้าเรือน มีหลักฐานอะไร; ต้องดูว่าอะไรมีเกินบ้าง แล้วก็ให้รู้ว่า นั่นแหละคืออวิชา เป็นเหตุให้ต้องทำสิ่งที่ไม่จำเป็นจะต้องทำ. จงหมั่นพิจารณาแล้วก็จะรู้หนทางที่จะแก้ไขปัญหาต่างๆ ที่เป็นข้าศึกของธรรม หรือไม่ใช่ธรรม อวิชาเป็นเหตุให้ทำสิ่งที่ไม่ต้องทำ.

ข้อ ๒. อวิชาทำให้ไม่สนุกสนาน ในสิ่งที่ต้องทำ

อวิชาทำให้เราไม่รู้สึกลงสนานในการที่ต้องทำสิ่งที่มีประโยชน์ที่สุด; โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการมีธรรมะให้ครบถ้วน ให้ถูกต้อง ให้ทันแก่เวลานั้นแหละ. อวิชานั้นเองเป็นต้นเหตุ ทำให้เราไม่รู้สึกลงสนาน; ระบุลงไปว่า ในเมื่อจะต้องทำ สิ่งที่เป็นการกำจัดกิเลส หรือตัดทอนกิเลส หรือไม่ตามใจกิเลส แล้วไม่รู้สึกลงสนานเลย. น้การเวียนธรรมะ, หรือการปฏิบัติธรรมะของคนพวกนั้นจึงไม่สนุกสนานเลย เว้นไว้แต่ อวิชาจะเบาบางลงไป จึงจะสนุกสนานในการกระทำ.

เรื่อง^{นี้}เคยพูดในระดับพื้นฐานทั่วไปของคนเรา ว่า เราจะต้องทำงานเพื่องาน อย่าทำงานเพื่อเงิน; ถ้าเราถือหลักอย่าง^{นี้} เรียกว่าเรามีความถูกต้องกว่า; เราจึงสนุกสนานในการทำงาน แม้ว่าไม่ได้เงิน. เรื่องทำงาน^{นี้} ทำอย่างไรเสีย ก็ต้องได้ประโยชน์ หรือผลงาน เช่นเงินเป็นต้น; แต่อย่าไปบูชาสิ่งนั้นมันจะโง่. ถ้าเราทำงานเพื่องาน เราก็บูชางานเราก็เป็นสุข สนุกอยู่ในการทำงานรู้สึกว่าเป็นเกียรติอยู่ที่การทำงาน; ไม่ใช่อยู่ที่การได้เงิน; ดังนั้นจะสนุกในการทำงาน.

เข้าใจว่า ทุกคนคงจะมีโอกาสสักเวลาหนึ่ง **ซึ่งสนุกในการทำงาน โดยไม่พะวงถึงผลงานคือเงิน** ที่จะได้จากการทำงาน. **แล้วก็ไปคำนวณดูเอง**

เถิดว่า เวลานั้นจะมีความสุขสักเท่าใดในการที่ได้ความสุขที่เกิดจากการได้ทำงาน ไม่ใช่ผลของงาน. อวิชาทำให้ไม่รู้สึกลงสนานในสิ่งที่ต้องทำ คือการทำ ความคับทุกข์ที่เกิดจากอำนาจของกิเลส. ทุกข์ที่เกิดขึ้นเพราะกิเลสนั้นไม่ค่อย สนุก; เตียนกันนับว่าเป็นนิมิตที่ดี ที่ท่านทั้งหลายพากันมาสนใจธรรมะ หรือ การปฏิบัติธรรม คือสิ่งที่ต้องทำ แต่ว่า ขอให้ทำไปจนถึงขนาดที่รู้สึกเป็นสุข สนุกสนาน.

ข้อ ๓ อวิชาทำให้หวัง หรือต้องการจนเกินจำเป็น

นี่พูดถึงความเกิน ถ้ามีอวิชาแล้ว ก็จะมี ความหวัง มีความต้องการ เกินจำเป็นเสมอ จนหลักธรรมะต่างๆ ไปในทุกๆ ศาสนา จะต้องระบุไว้ ว่าควร จะมีอะไรพอดี, แล้วก็พอดีไปตามแบบของการเป็นอยู่ ของบุคคลนั้นๆ. เช่น บรรพชิต ขรवास เด็ก หรือผู้ใหญ่ สุขแต่แต่ว่า จะอยู่ในฐานะอย่างไร; จะ มีความต้องการแค่พอดีพอเหมาะแก่ฐานะนั้นๆ. อวิชาทำให้หวัง หรือให้ ต้องการเกินจำเป็น จนหิวเป็นเปรตอยู่เสมอ หากความสุขไม่ได้.

ข้อ ๔. อยากจะระบุว่า อวิชาทำให้ขลาด ยิ่งกว่าขลาด ตาขาว กลัวในสิ่งที่ไม่ควรกลัว.

ความกลัวมากขนาดที่เรียกว่า ยิ่งกว่าขลาดตาขาว ก็เพราะยิ่งโง่เท่าไร ก็ยิ่งขลาดมากเท่านั้น; ยิ่งฉลาดขึ้นก็จะขลาดน้อยลง จนกระทั่งว่าไม่ขลาดเลย. ใครมีความขลาดกลัวอะไรอยู่บ้าง ก็เอามาแยกแยะดู เอามาพิจารณาดู; จะเห็นว่า มาจากความโง่. ความขลาดกลัวทั้งหลายนั้น ไปสรุปรวมอยู่ที่กลัวตาย; ตามความรู้สึกของคนธรรมดาทั่วไป เช่นเรากลัวลำบาก ก็เพราะว่า ความลำบาก จะทำให้ตาย เมื่ออยากจน เรากลัวอยากจน; แต่เจตนาธรรมณ์อันแท้จริงนั้นอยู่ที่ กลัวตาย; เพราะความอยากจนทำให้ลำบาก หรือตายง่ายอะไรอย่างนี้.

เรื่องของความกลัว จะเป็นว่า กลัวผี กลัวเสือ กลัวอะไร กลัวโรคภัย ไข้เจ็บต่าง ๆ ล้วนรวมอยู่ที่กลัวตาย; ฉะนั้น พระพุทธเจ้าจึงตรัสเกี่ยวกับเรื่องความกลัวทั้งหลายไว้ว่า ไปสรุปอยู่ที่กลัวตาย. ถ้าพูดให้ถูกต้องกว่านั้น ก็คือ ต้องเรียกว่า กลัวความทุกข์; แต่คนเขาไม่รู้จักความทุกข์กันง่าย ๆ ไปรู้จักแต่สิ่งที่ตัวไม่ต้องการ หรือไม่ยอมอยู่ในเวลานี้ ด้วยอำนาจของกิเลส; ดังนั้นก็เลยไปกลัวสิ่งที่ไม่ควรกลัวเข้า. ในที่สุดก็รวมอยู่ที่ความไม่รู้ จึงได้ ไปกลัวอย่างประหลาด ๆ มากมายหลายแง่หลายมุม, แล้วก็เป็นที่ปรึกษาให้ขยายเรื่องอื่น ๆ ออกไปตามความกลัวนั้น เลยเป็นเรื่องที่ยุ่งมากขึ้น เกินกว่าจำเป็นหลายร้อยหลายพันเท่า.

เมื่อไม่กี่ปีมานี้ เขาพูดถึงเรื่องความกลัวกันมาก อย่างที่ปรากฏในหน้าหนังสือพิมพ์ เรียกว่าอาณาจักรแห่งความกลัว! นับตั้งแต่กลัวอันตราย กลัวอะไรในบ้านในเมือง กระทั่งกลัวอันตรายระหว่างประเทศ คือชาติมหาอำนาจเป็นอันตราย, และก็จรรบราฆ่าฟันกันเป็นสงคราม เป็นมหาสงคราม เป็นที่ตั้งแห่งความกลัวระบอบอยู่ในโลก. จนความคิดนึกต่าง ๆ วิปริตผิดไปหมดทั้งโลก เพราะความกลัว. แล้วเตี้ยวันก็ยังเป็นอยู่ แต่ไม่ใคร่พูดกันแล้ว เพราะว่าชินเข้า; เตี้ยวันก็ยังอยู่ด้วยกันด้วยความกลัวทั้งโลก แล้วก็ไปทำสิ่งที่ผิด ๆ ที่ไม่จำเป็นต้องทำ จนเดือดร้อนกันมากขึ้น ๆ ทั้งโลก.

ข้อ ๕. ที่ตรงกันข้ามก็จะพูดต่อไปว่า อวิชานำมาให้กลัว กลัวจนบ้าบิ่น.

นี่ก็น่าหวั ที่ว่า อวิชาทำให้เกิดความกลัวก็ได้ ความกลัวก็ได้; ครั้นทำให้เกิดความกลัว ก็กลัวมากเกินไปจนบ้าบิ่น. ความคิดของมนุษย์นั้นมัน

วนเวียน จนคนเดียวกัน บางทีก็ขลาดตาขาว, แล้วพอถึงบทจะบ้าขึ้นมา ก็กล้าจนบ้าป็น คือกล้าเสี่ยงกับความตาย หรือว่ากล้าเอาชีวิตไปแลกกับอะไร อย่างนี้ก็มี ซึ่งไม่จำเป็นเลย; ในกรณีนั้นๆ เรียกว่า ไม่จำเป็นเลย แต่กล้ากล้าจนบ้าป็น.

ความกล้าที่ถูกต้องนั้น เราก็ต้องการเหมือนกัน; แต่เดี๋ยวนี้มนุษย์กล้าในทางที่ไม่ถูกต้อง จนเรียกว่าเป็นการบ้าป็น ยุกันด้วยเรื่องของกิเลส, แล้วเกิดกล้าอย่างบ้าป็น. แม้ในเรื่องส่วนตัว เรื่องเกี่ยวกับความรัก เกี่ยวกับ กามารมณ์ ก็กล้าจนบ้าป็น; ก็เลยเป็นอวิชาช่วยเหมือนกัน.

ข้อ ๖. อยากจะสรุปลงที่ว่า อวิชชา นั้นมันพาโลกให้ตกลงไป ในแหวน แห่ง สาม ก. สามตัว ก ซึ่งผมว่าเอาเอง คือตั้งชื่อขึ้นมา เพื่อให้่าย และสะดวกแก่การพูดจา แหวนแห่งสาม ก. สาม ก. คืออะไร? อาจจะได้ยินกันอยู่แล้ว ก็ได้ คือ กิน กาม และ เกียรติ; สาม ก. กิน ก. เกียรติ ก. กาม; ตั้งชื่ออย่างนี้ เพื่อให้จำง่าย ฟังง่าย รู้เรื่องเร็ว. ที่จริงก็รู้กันอยู่แล้ว เกี่ยวข้องกันอยู่แล้ว ลูบคลำกันอยู่แล้ว.

เรื่องกิน นั้นเป็นปัญหาแรก ทุชิ เรื่องข้าวสารแพง เรื่องอะไรต่างๆ เป็นปัญหาเรื่องกิน. พอได้กินแล้ว มีเรี่ยวมีแรงแล้ว ก็เป็นเรื่องกาม คือเรื่อง กามารมณ์. พอเรื่องกามารมณ์แล้ว ก็เป็นเรื่องสุดท้าย คือเรื่องเกียรติ, บ้าเกียรติ เมาเกียรติ.

เรามองดู ก็จะเห็นว่า คนทั่วไป เขาก็จะต้องทำสิ่งแรก คือหาให้พอกิน เพื่อจะให้มีความารมณ์ขั้นตัวเศษ หรือเรียกว่าเป็นของทิพย์ของอะไรไปเลย ได้อย่างใจทุกอย่าง, แล้วก็ยังมีความคิดที่จะมีเกียรติ. เกียรติมนม

ความหมายได้สองอย่าง คือ เกียรติที่เป็นอำนาจ เพื่อแสวงหา กิน หรือ กาม
ชนิดอื่นที่, เกียรติของความหมายหนึ่ง ก็รู้สึกสบายใจ ที่รู้สึกว่าเป็นความสุข
หลอก ๆ ชนิดหนึ่ง. เมื่อเขามีอะไรจะกิน จะใช้ จะบริโภคกามเพียงพอแล้ว ก็ต้อง
การจะมีเกียรติที่เด่น, ที่เป็นเครื่องหลอกให้จิตใจฟุ้งเพื่อเคลิบเคลิ้มยิ่งกว่าเมาเหล้า.

ให้รู้จักสาม ก. กันไว้ให้ดี ๆ; นี่กำลังเป็นเหตุลึกลับสำหรับโลกจะตก
ลงไป, สัตว์โลกทั้งหลายกำลังตกจมอยู่ในเหวนี่ เวียนว่ายอยู่ในเหวนี่. ถ้าเรียก
อย่างธรรมดา ก็เรียกว่า วัฏฏสงสาร หรือสังสารวัฏฏ นี่เป็นเหตุลึกลับ. พระพุทธเจ้า
ก็ตรัสว่า เหตุลึกลับ ก็อยู่ที่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ; เหตุลึกลับนั้นไม่ได้อยู่ที่ไหน
ถ้าพูดอย่างภาษาคน จะอยู่ที่ไหนก็ไม่รู้ อยู่ที่บาปกาล หรืออยู่ที่ไหนก็ตามใจ;
แต่ถ้าพูดอย่างภาษาพระพุทธเจ้าคือภาษาธรรม ท่านตรัสว่า :-

ปปาตะ มหอปปาตะ หรือ มหานิระยะ นี้คือเหตุลึกลับ มีอยู่ที่ ตา
หู จมูก ลิ้น กาย ใจ; ในเมื่ออารมณ์คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ
ธัมมารมณฺ์ เหล่านี้มาจับคู่กัน, แล้วมันก็หลงไหล ตិត จม ตก อยู่ทีนั้น.
เรื่อง กิน กาม เกียรติ ก็อยู่ที่ใจ ที่อาศัย ตา หู จมูก ลิ้น กาย เป็นสื่อ เป็นทวาร
เป็นประตู.

เรื่องกิน ต่างกับ เรื่องกาม

จำกัดความหมายให้ชัดเจนหน่อย คืออย่าให้มันเหมือนกัน ก็ว่า ถ้าเราพูดว่า
กิน ก็เป็นเรื่องวัตถุเนื้อหนัง ไม่เกี่ยวกับเพศ.; แต่การกินก็ยังกินได้หลายทาง
ไม่ใช่เฉพาะกินข้าวทางปากอย่างเดียว เราต้องการกินอย่างอื่นอีกมาก ทางตา
ทางหู ทางจมูก. ถ้าไม่เกี่ยวกับกาม แล้วก็เรียกว่า กิน ทั้งนั้น; ถ้าว่าเป็น
เรื่องกาม มีความหมายเป็นกาม ก็หมายถึงกามารมณฺ์ ซึ่งมีความสำคัญอยู่ที่เพศ

ตรงกันข้าม ถ้าเพศหญิงก็ต้องการเพศชาย ถ้าเพศชายก็ต้องการเพศหญิง ทั้งที่
พระพุทธรเจ้าท่านตรัสว่า :-

ไม่เห็นอะไรที่จะครอบงำผู้ชายได้ ยิ่งไปกว่า รูป เสียง กลิ่น รส
โผฏฐัพพะ รัชมารมณฺ์ ที่มาจากผู้หญิง, แล้วก็ไม่มีอะไรที่จะครอบงำใจ
ของผู้หญิงได้มากไปกว่า รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ รัชมารมณฺ์ ที่มาจาก
ผู้ชาย.

นี่เป็นความหมายของกามารมณฺ์ ซึ่งต่างจากคำว่า กิณ ; กิณนั้น
มีปัญหาเรื่องทิว เรื่องชีวิตจะตายลงไป จึงต้องกิณ ; แต่เรื่องกามารมณฺ์นั้นไม่ใช่
อย่างนั้น ถึงชาติเสียก็ไม่ตาย และมันก็ไม่ใช่ว่าอย่างทิวข้าว มันทิวด้วยความง
ตัวก็เลสตัดหา รากะ ฉะนั้นจึงเป็นเรื่องเพศ เรื่องกามนี้มี ๒ คำ.

๑. เรื่องกามใช้กับวัตถุ ที่สนองความใคร่ นั้นเรียกว่า วัตถุกาม
ถ้าเรียกให้เต็มที่เขาเรียกว่า กามารมณฺ์. ในภาษาบาลี เรียกว่า กามเฉย ๆ รูป
เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ที่ให้ความรู้สึกทางเพศ เรียกว่ากาม.

๒. กิเลสกาม คือความใคร่ ความอยาก ความหลงใหล ในสิ่งนั้น
ก็เรียกว่า กามประเภทกิเลสกาม.

นี่จึงมีคำว่า วัตถุกาม, กิเลสกาม. คำว่า กาม นี้จึงหมายถึงถึงวัตถุที่
สนองความใคร่ และตัวความใคร่นั้นเองด้วย นี่คือคำว่ากาม หรือ ก. กาม.

เรื่องเกียรติ ต่างไปจาก เรื่องกินและกาม

คำที่เรียกว่า เกียรติ อันนี้มีความหมายไม่ใช่กิน ไม่ใช่กาม ; แต่
เป็นเรื่องของตัวกู - ของกู ยกหูชูหาง. ถ้าเป็นเกียรติเพื่อแสวงหากาม ก็เอา

ไปบวชไว้กับกาม, ถ้าเป็นเกียรติเพื่อแสวงหากิน ก็เอาไปบวชไว้กับกิน, ที่เหลือ
นั้นเป็นเรื่องตัวกู - ของกูที่ยกหูชูหาง. ^{๕๘๗}นี่เป็นเหตุให้ บางที่ยอมตายไม่เห็นแก่กิน,
บางที่ยอมตายไม่เห็นแก่กาม.

แม้กำลังบริโภคมารมณอย่างบ้าหลังอยู่ ถ้าเกิดการลบหลู่เกียรติกัน
ขึ้นมา ก็อาจจะสลัดกามตันทีก็ได้; เช่นว่า ถูกผู้หญิงลบหลู่ขึ้นมาขณะนั้น, หรือ
ว่าถูกผู้ชายลบหลู่อะไรขึ้นมาในขณะนั้น, อาจจะสลัดกามารมณนั้นในตันทีก็ได้.
หรืออาจจะฆ่ากันเสียเลยก็ได้ ฆ่าวัตถุอันเป็นที่ตั้งแห่งกามคือ ผู้หญิงหรือผู้ชายนั้น
เสียก็ได้; ถ้าเกิดการลบหลู่ตักเรื่องเกียรติ คือ ตัวกู - ของกูที่เกิดยกหูชูหาง
ขึ้นมา.

สิ่งที่เรียกว่าเกียรติ จึงไม่ใช่กิน ไม่ใช่กาม เป็นเรื่องหนึ่งโดยเฉพาะ
ไม่รู้สึกทางเพศ แต่รู้สึกไปในทาง ความมี ความเป็น, เป็นนั่น เป็นนี่
เป็นเจ้าของเป็นนายเป็นอะไร; เรียกว่า เป็นเรื่องของความเป็น ก็เรียกว่าภพ.
^{๕๘๗}นี่เป็นเรื่อง เกี่ยวกับอัตตา ตัวกู - ของกู นั้นแหละ; เกิดยกหูชูหางขึ้นมา,
หรืออย่างน้อยก็เกี่ยวกับทิวฐิ ความคิดเห็นที่อบรมมาผิด ๆ ตั้งแต่ก่อนแต่ออก
ให้บ้เกียรติให้หลงเกียรติ อย่างโง่ ๆ นั้น จึงเป็นเรื่องทิวฐิ ความคิดเห็นซึ่งเป็น
เรื่องเกียรติก็ได้.

เดี๋ยวนี้ในโลกกำลังเต็มไปด้วยเหวเหล่า ^{๕๘๘}คือเรื่องกิน เรื่องกาม
เรื่องเกียรติ; แล้วบางอย่างก็เนื่องกัน, วัตถุบางอย่างเป็นบัจจจัยแก่กิน แก่กาม
แก่เกียรติ. ไปแยกแยะดูเอาเองก็แล้วกัน เดี๋ยวนี้ เรื่องกิจการต่างๆ ในโลกนี้
ก็มีการเขียนรายงานแสดงหลักฐาน สถิติอะไรที่อยู่แล้ว; ไปดูเถอะว่าปัญหา
เรื่องกินมีเท่าไร? ปัญหาเรื่องกามมีเท่าไร? ปัญหาเรื่องเกียรติมีเท่าไร? เดี่ยวนี้
ยิ่งโง่มาก หลงมากยิ่งขึ้นทุกที.

ดูแผ่นโฆษณาของบริษัทเครื่องบินโดยสารก็ได้ เขาเอาเรื่องเข้ามาใส่ไว้ในเรื่องการโดยสาร คือหลอกให้คนมาโดยสารเครื่องบินของบริษัทตน โดยเอาเรื่องเข้ามาไปล่อ โดยบริการให้หญิงสาวหรืออะไรต่างๆ อีก ซึ่งไม่จำเป็นเลย; แต่คนก็ต้องการ เพราะจะมีอารมณ์ทาง ตา หู ทางอะไร กระทั่งทางเกียรติ; นี้เรียกว่าโลกกำลังหมุนเวียนไปทางนั้นมากขึ้น.

นี่เป็นที่เชื่อถือได้ว่า ขนชาติที่เรียกตัวเองว่าเจริญนั้น เขารวบรวมรายได้, รวบรวมเงินทรัพย์สินสมบัติไว้ตลอดปี พอถึงรอบก็ไปบำกามารมณ์ในการท่องเที่ยว ซึ่งเต็มไปด้วยกามารมณ์; บ้างหนึ่งไม่ทันใจก็เอาเป็นรายเดือนไปเลย สั้นเดือนก็ไปกัน เดือนหนึ่งไปยังไม่ทันใจ ก็เอาเป็นรายสัปดาห์. ผมอยู่ที่นี้ก็ได้อ่านไบโชนาส่งเสริมการท่องเที่ยว ของประเทศที่บำกามารมณ์กันขนาดหนักว่าพอท้ายสัปดาห์ แล้วก็ลงเรือไป แล้วก็ทำอะไรกันบ้าง ในรูปถ่ายก็มี; ล้วนแต่แสดงว่า ไปบำกาม บำกาม บำเกียรติ จนเงินหมดก็หาใหม่.

เรื่อง กิน กาม เกียรติ นี้เอง เป็นปัญหาให้โลกทั้งโลกตกอยู่ในเหวลึก

เพราะว่าโลกทั้งโลกประกอบอยู่ด้วยบุคคลเป็นคนๆ ไป เมื่อบุคคลแต่ละคนเขาต้องการอย่างไร เขาก็หมุนหรือโหวตให้สิ่งต่างๆ เป็นไปตามเจตนาอันนั้น ในเมื่อคนแต่ละคนเป็นอย่างนี้ โลกก็เป็นอย่างนี้. เมื่อแต่ละคนหลงในเรื่องกิน เรื่องกาม เรื่องเกียรติ โลกทั้งโลกก็หลงเรื่องนี้; แม้การค้นคว้าทางหลักวิชา ก็มากลายเป็นทาส เป็นบริวารของเรื่องนี้.

ผู้ที่เป็นนักปราชญ์ยกคนนักปราชญ์ ออกสำรวจหาอย่างใช้หลักวิชา ในที่สุดก็มาเป็นบริวารของเรื่องกิน กาม เกียรติ. วิชาความรู้มีก็เอามาใช้ เพื่อให้

คนส่วนใหญ่ได้มีเรื่องกิน เรื่องกาม เรื่องเกียรติ ที่เขาเรียกว่าคิขันธ์. แต่ที่แท้^๕ เผลวลง คือมีความทุกข์มากชั้น; ฉะนั้นโลกนี้จึงกำลังตกลงไปในเหวของสาม ก.

สาม ก. ขยายตามกิเลส หรือหดกลับตามปัญญาก็ได้

ที่^๕มากตามสาม ก. กิน กาม เกียรติ ให้อ้วนไปอีก. สาม ก. ^๕นี้เป็นสิ่ง
ที่^๕หดหู่จนได้เหลือประมาณเกินเปรียบ; แต่ว่าจะยืดยุ่นไปในทางกินมาก
กว่า. มันกินออกไปได้ กินออกไปได้ไม่มีที่สิ้นสุด, ขยายเรื่องกิน เรื่องกาม
เรื่องเกียรติออกไปได้ไม่มีที่สิ้นสุด. เมื่อมีกิเลสเข้ามา ก็ยืดยุ่นออกไปตามอำนาจ
ของกิเลส. แต่ถึงอย่างไร ในทางตรงกันข้าม; ถ้ามีสติปัญญา มีความรู้
อันถูกต้องเข้ามา มันก็หดตัวได้ไม่มีที่สิ้นสุด ที่จะตัดปัญหา หรือบรรเทาปัญหา
เรื่องกิน เรื่องกาม เรื่องเกียรติ ให้น้อยเข้ามาได้มาก ยืดยุ่นได้มากเหมือนกัน.

ควรพิจารณาดู เรามีอะไรที่ควรระวังทั้งเสียบ้าง ก็มี ก็พบอยู่; ใน
โลกนี้ทั้งโลกก็เหมือนกันอีก. ถ้าเขามีสติปัญญานั้นขึ้นมาก เขาก็จะประหยัด
ขึ้นมาได้มากอีก เกี่ยวกับเรื่องกิน เรื่องกาม เรื่องเกียรติ; แม้แต่ห้ามัน
ซึ่งกำลังเป็นปัญหาอยู่ในเวลานี้ ก็ประหยัดได้มาก จนไม่มีปัญหาเดือดร้อนก็ได้.
แต่ส่วนที่ขึ้นไปในทางขยายด้วยอำนาจของกิเลส ยังไม่หดตัว หรือยังไม่
ประหยัดเข้ามา ด้วยอำนาจของสติปัญญา. อย่างนี้ ถึง ค่าง บ่าง ชะนี ก็หัวเราะ
เยาะมนุษย์ที่มัวแต่ขยายออกไปในทางที่ ให้เกิดปัญหา, หรือเกิดความยุ่งยาก แล้วก็
เรียกว่าความเจริญ.

สมัยปู่ ย่า ตา ยาย ของเรา เรียกว่าไม่เจริญ ไม่มีไฟฟ้าใช้ แต่ก็ไม่มี
ความทุกข์ จนเป็นบ้า เวียนหัว เหมือนกับคนสมัยที่มีไฟฟ้า, หรือมีอะไรที่ยิ่งกว่าไฟฟ้า
เข้ามาใช้ แล้วเขาก็เรียกว่าความเจริญ. นี้ดู ความยืดยุ่นของเหยื่อ ของกิเลส

หรือว่าอารมณ์ ที่เกี่ยวกับกิเลส ที่ยึดออกไปได้ไม่มีที่สิ้นสุด. ถ้าหตกลับ ก็จะต้องหุดหัดกันได้บ้าง แล้วถ้าคิดจะหุดก็หุดกลับได้มากเหมือนกัน.

รู้จักสาม ก. นแล้ว ก็จรรู้จักทำให้พอดี; อย่าไปยึดในที่มันไม่จำเป็นจะให้ยึด เหมือนกับว่าจะเชื่อคอของตัวเอง, หรือว่าจะเป็นผู้ถือหลักยึดคติศรัทธามากขึ้น คือยึดที่จะหลับตาฆ่าฟันกันอย่างไม่ดูหน้าใคร นี้จะไล่เข้าไป. สาม ก. นี้ยึดหยุ่นได้เกินประมาณ, แล้วคุณอีกที สาม ก. ก็เป็นเหยื่อของอวิชชาได้ก็เกินเปรียบ. อวิชชาที่อยู่ได้ ก็เพราะมีสาม ก. นี้หลอเลียงไว้, เป็นเหยื่อของอวิชชา ซึ่งเป็นสิ่งที่ทำให้โง่ – โง่หนักเข้า.

ในโลกนี้ ก็มีสาม ก. นี้เป็นเหยื่อของอวิชชา หลอเลียงอวิชชาเข้าไว้ โดยที่สามารถจะบีตบังคับธรรมะ ไม่ให้มีใครสนใจธรรมะ. ขอให้มองดูให้ตีว่า ในโลกนี้ มีคนสนใจธรรมะสักกี่คน? คนเรียนธรรมะส่วนใหญ่เพื่อเป็นอาชีพ ไม่ใช่เพื่อปฏิบัติธรรม, ยิ่งพวกฝรั่งตัวแล้ว; ขอภัยที่ต้องออกชื่อว่าฝรั่ง; พวกฝรั่งเขาเรียนธรรมะ ก็เพื่อรู้ธรรมะไปแบ่ง ไปเป็นครูบาอาจารย์ ไปเป็นอาชีพที่จะรู้ธรรมะเพื่อฆ่ากิเลส ฆ่าอวิชชานั้นหาได้น้อย หาได้ยากมาก.

แม้ในประเทศไทยเราเอง คนไทยเราเอง ก็ยังเป็นอย่างนั้นแหละ เพราะตกเป็นเหยื่อของอวิชชา ไปหลงไหลในเรื่องสาม ก.; สิ่งเหล่านี้บังคับธรรมะ จนไม่ใคร่จะมีใครสนใจธรรมะ. ถึงแม้พวกท่านทั้งหลายที่มีอาการ เหมือนกับว่าสนใจธรรมะ นี้ก็แยกแยะดูให้ดี ว่าความสนใจนั้นมาจากอะไร? ดูจะเป็นเรื่องสนใจเผื่อๆ ไว้ ทั้งที่ยังไม่รู้จักสิ่งนี้โดยถูกต้องก็ได้; แต่โดยที่เขาว่ามันจะมีประโยชน์ หรือว่าเป็นศาสนาประจำชาติ ในทำนองนั้นแหละก่อน, จนกว่าเมื่อไรจะเข้าถึงตัวธรรมะจริงๆ จนเห็นว่าเป็นประโยชน์ หรือยิ่งกว่าประโยชน์ คือจำเป็น ขาดธรรมะแล้วจะต้องตายในทางวิญญาณ หรือทางกาย ก็ได้.

ขอให้ระวังสาม ก. ว่าเป็นเยื่อของอวิชชา
หล่อเลี้ยงอวิชชามาก แล้วก็ปิดบังธรรม.

ที่นี้ดูโดยกว้าง ๆ สาม ก. นี้กำลังบันดาลโลก กำลังเป็นสิ่งที่ครองโลก ;
โดยเฉพาะอย่างยิ่งในยุคนี้ เรื่องกิน เรื่องกาม เรื่องเกียรติ กำลังครอง
โลก ; ไม่ใช่ธรรมะครองโลก, ไม่ใช่พระเจ้าครองโลก. เพราะว่ามันุษย์เียง
ไปรับเอา กิน กาม เกียรติ มาครองตนเอง ครองโลก ; พระเจ้าก็หัวเราะอยู่แล้ว
คอยลงโทษให้สาสมกับที่ว่า คนบ้า ๆ นี้ไปรับเอา กิน กาม เกียรติ มาเป็นพระเจ้า
แทนพระเจ้า. เขาทำผิดกฎธรรมชาติเท่าไร ก็ต้องได้รับโทษเท่านั้น ไม่ต้อง
สงสัย.

โลกปัจจุบันนี้เป็นโลกที่อยู่ใต้อำนาจของ กิน กาม เกียรติ ฉะนั้น
จึงสร้างวิกฤตการณ์อันถาวรใหญ่โตมโหฬาร เต็มไปทั่วทุกหัวระแหง ต้องไม่
ไปโทษใคร. ที่มีวิกฤตการณ์นานาชนิด แล้วก็เต็มอยู่ทั่วทุกหัวระแหง เป็นเรื่อง
ที่มนุษย์สร้างขึ้นมาเอง จะว่าอย่างไรไม่ได้ ; เพราะมนุษย์ไม่รู้เท่าทันสิ่งที่เรียกว่า
สาม ก. โลกปัจจุบันนี้ก็เลยทำแต่สิ่งที่ฝืนคำสั่งของพระเป็นเจ้า.

มนุษย์ผ่นกฎของธรรมชาติ
จึงต้องมีทุกข์ ซึ่งเป็นปรากฏการณ์ของอวิชชา

พระเป็นเจ้าคือกฎของธรรมชาติ ที่ถูกต้อง ที่เฉียบขาด ต้องการ
อย่างนั้นก็เอาเถิด ต้องการอย่างนั้นก็เอาเถิด. แต่ว่าโดยที่แท้จริงแล้ว ควรจะต้อง
การความสงบ ; พระเจ้าในความหมายที่ดี ก็ต้องการจะช่วยสัตว์โลกให้มี
ความสงบ. ฝ่ายมนุษย์ไม่ต้องการก็ฝืนพระเจ้า, ไปเป็นบ่าวของมาร ของกิเลส
ของซาตาน แล้วทำเพื่อกิน กาม เกียรติ อย่างหลับหูหลับตา. โลกนี้ก็เต็มไปด้วย

ด้วยปัญหาคือความทุกข์ ซึ่งเราจะแยกในทางจิตใจ พุทฺธในแง่จิตวิทยาที่เรียกว่า เต็มไปด้วยความรัก ความโกรธ ความเกลียด ความกลัว ความเศร้า ความอิจฉา ริษยา ความตู่หมิ่นของทอง สารพัน; เต็มไปด้วยสิ่งที่เป็นมาร ภัย เป็นกิเลสเสียอย่างนั้น.

โลกปัจจุบันกำลังเต็มไปด้วยความทุกข์อย่างนี้ คุณก็เดี๋ยวก็นึกได้ เห็นได้ว่าทั้งหมดนี้เป็นปรากฏการณ์ที่แสดงออกของอวิชชา : เมื่อไรเราเกิดรัก ก็คืออวิชชา, เมื่อไรเราโกรธ ก็คืออวิชชา, เมื่อไรเราเกลียด ก็คืออวิชชา, เป็นปรากฏการณ์ที่อวิชชาแสดงออกมา เป็นรูปเป็นร่าง. โลกนี้ก็กำลังเป็นโลกปรากฏการณ์ของอวิชชา; แล้วก็ยิ่งหลงกันกว่าไปแต่ในทางฝ่ายนั้น คือ จะเพ้ออวิชชามากขึ้น; น่าหวั และไม่น่าเชื่อ.

ระว่างเรื่อง ความรู้ท่วมหัว เอาตัวไม่รอด

ความฉลาดของมนุษย์ ผลิตไปแต่ในทางที่จะโง่มากขึ้น, ฉลาดในทางที่จะเป็นปาวของอวิชชา ของกิเลสตัณหามากขึ้น จนกระทั่งว่าเป็นอยู่ในสภาพที่ความรู้ท่วมหัวเอาตัวไม่รอด. อย่าทำเล่นกับคำที่ว่านี้ มันจะได้กับตัวเอง. ระว่างให้ตี ถ้าคุณเรียนมามาก ทำไมคุณจึงไม่หมดปัญหา? ทำไมจึงเพิ่มปัญหา ยิ่งเรียนมาก ก็ยิ่งเพิ่มปัญหา? ก็เรียกว่า ยังมีความรู้ท่วมหัว เอาตัวไม่รอด.

“ความรู้ท่วมหัว เอาตัวไม่รอด” นี้ มี ๒ ความหมาย : รู้ท่วมหัว ก็เท่ากับรู้มากเกินไปในสิ่งที่ไม่จำเป็น, แล้วก็ไปเรียนสิ่งที่ไม่จำเป็น. นี้เห็นได้ตั้งแต่เด็ก ๆ เกือบเด็ก ๆ ชั้นประถม ไปเรียนเรื่องที่ไม่จำเป็นทางนั้น. เขาจัดการศึกษากันอย่างไรก็ไม่ทราบในโลกนี้; ประเทศเราก็ต้องเห่อตามกันประเทศใหญ่ ๆ ให้เด็ก ๆ เรียนสิ่งที่ไม่จำเป็นจะต้องเรียน, แล้วให้หลงไหลในความ

เจริญทางเนื้อหนังแผ่นใหม่; ก็เพราะเรียนมากเข้าๆ ในสิ่งที่ไม่จำเป็น มากเข้าๆ จนท่วมหัว. ในที่สุดก็เอาตัวไม่รอด เป็นเด็กวัยรุ่นที่โง่ที่สุด พร้อมทั้งจะเป็นอันธพาล หรือว่าพร้อมที่จะฆ่าตัวตายมากยิ่งขึ้นทุกที.

ความหมายหนึ่ง มีความรู้ท่วมหัว เอาตัวไม่รอด เพราะเขาให้เรียนแต่สิ่งที่ไม่จำเป็น; ส่วนที่จะให้ปฏิบัติตามธรรมอันถูกต้องกลับไม่ให้เรียน ไม่มีศีลธรรมให้เรียน.

อีกความหมายหนึ่ง ความรู้ท่วมหัว เอาตัวไม่รอดนั้น เพราะเป็นความรู้ที่ใช้ไม่ได้ ปฏิบัติไม่ได้, เรียนมาไม่ตี ใช้ปฏิบัติไม่ได้. ถึงแม้จะเป็นความรู้ที่ดีที่ถูกต้อง ที่มีประโยชน์; แต่เขาเรียนมาในลักษณะที่ใช้ปฏิบัติไม่ได้ คือไม่พอที่จะใช้ปฏิบัติได้. ความรู้อย่างนี้ก็เรียกว่า ท่วมหัวเหมือนกัน แล้วก็เอาตัวไม่รอดเหมือนกัน เพราะไปเรียนที่ไม่จำเป็นมามาก ก็เลยท่วมหัวเอาตัวไม่รอด.

แม้ได้เรียนสิ่งที่จำเป็น ที่ควรจะเรียนแล้ว แต่ใช้ปฏิบัติไม่ได้ ซึ่งก็มีอยู่มาก; พุศกันแต่ปากในความรู้ที่ว่ามีประโยชน์ ก็เลยแก้ปัญหาไม่ได้; โดยส่วนบุคคลก็เป็นอย่างนี้ โดยส่วนประเทศชาติก็กำลังเป็นอย่างนี้อยู่มาก, เป็นความรู้ท่วมหัว เอาตัวไม่รอด. ขอให้ระวังให้ดีๆ เป็นตัวอวิชา ที่ทำให้มีความรู้ท่วมหัว เอาตัวไม่รอด.

เศวต โลกกำลังถูกรอบจำอยู่ด้วยอวิชา หมายถึงเป็นสัตว์โลกตามธรรมดา ที่ไม่รู้อะไรมากรุน. เมื่อครั้งที่ผู้ไปทูลถามพระพุทธเจ้าว่า โลกนี้มีอะไรหุ้มห่ออยู่? พระพุทธเจ้าท่านตรัสตอบว่า อวิชาขาย นิจฺโต โลกิโก แล้วมีอีกหลายประโยคที่แสดงความหมายอย่างเดียวกัน อวิชาขาย นิจฺโต โลกิโก แปลว่า

สัตว์โลกอันอวิชาหุ้มห่อไว้; อวิชาบาย ปริษณติ – อวิชาสะกັดกันอยู่
ทุกทิศทุกทาง. หุ้มห่อก็หมายความว่า มันสะกັดอยู่ทุกทิศทุกทาง.

โลกนี้กำลังมีอวิชาหุ้มห่ออยู่ เหมือนกับว่า ฟองไข่หุ้มเนื้อในของไข่,
หรือว่ารังไหมหุ้มห่อตัวไหมอยู่ข้างใน; ตัวหนอนไหมก็เหมือนลูกไก่ ตัวไหนที่
มันจะทำลายเปลือกไข่ออกมาได้; ตัวหนอนไหมนั้นก็จักตรึงไหมออกมาได้เช่น
กัน. นี่คือลักษณะของโลกอันอวิชาหุ้มห่ออยู่ จึงมีกมิต, จึงออกไม่ได้, จึง
ไปทำอย่างที่เราเรียกว่า “เห็นกงจักรเป็นดอกบัว” ทำตัวเองให้เร่าร้อน.

หลักการกำจัดอวิชา

เวลาที่เหลืออยู่นิดหนึ่ง ก็จักพูดถึง การกำจัดอวิชาอย่างย่อๆ
พระพุทธเจ้าท่านได้ตรัสว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย, เจริญต้นของอวิชาไม่
ปรากฏ ก่อนหน้าแต่ัน อวิชามิได้มี อวิชาเพิ่งเกิดต่อภายหลัง”. คำตรัส
อย่างนั้นนับว่าให้ความหวัง ว่าไม่ใช่เป็นของตายตัว เหมือนที่คนบางคนพูดอยู่ใน
เวลานี้ ในเมืองไทยนี้พูดถึงไปจากที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ ซึ่งท่านตรัสว่า อวิชา
ก่อนนี้มีได้มี มันเพิ่งมีขึ้น; ส่วนเจริญต้นของอวิชา จะมีมาแต่ไหน อย่า
ไปรู้เลย.

ท่านจัดอวิชาไว้ในฐานะที่ไม่ต้องรู้ หรือรู้ไม่ได้ ไม่จำเป็นจะต้องรู้
ว่าอวิชาขึ้นมาแต่ไหน; อวิชาต้องมาจากอวิชา. อวิชาขึ้นเป็นความโง่
ความโง่นี้มาจากสภาพที่เราไม่รู้ได้ว่า มันคืออะไร; แต่ทำให้รู้ว่าเดี๋ยวนี้เป็น
ความโง่ และแก้ไขความโง่นั้นเสียเถิด.

“ภิกษุทั้งหลาย, คำกล่าวอย่างนั้นแหละ เป็นคำที่ใครๆ ควรกล่าว
และควรกล่าวด้วยว่า อวิชาย่อมปรากฏ เพราะมีปัจจัยอย่างนั้นๆ อย่างนี้ๆ”.

อวิชชา กับ การทำสิ่งที่ไม่จำเป็นต้องทำ (คือทุกข์)

๒๕๘

นี่แสดงว่าอวิชชาไม่ได้เป็นอิสระแก่ตัว อวิชชามีเหตุปัจจัยปรุงแต่งตามสมควรแก่สถานะของมัน.

มีคำตรัสต่อไปอีกว่า “ภิกษุทั้งหลาย, เรากล่าวว่า ถึงแม้วิชชานี้ เป็นธรรมชาติ มีอาหาร หาใช่เป็นธรรมชาติไม่มีอาหารไม่”. นี่หมายความว่า อวิชชานี้มีอาหารหล่อเลี้ยง จึงคงมีอยู่ได้; ไม่ใช่เป็นธรรมชาติที่อยู่ได้โดยปราศจากอาหาร. ฉะนั้นเราก็มึนหน้าง มีแสงสว่างเกิดขึ้น ว่า เราสามารถที่จะกำจัดอวิชชา หรือ บรรเทาอวิชชา ทำลายอวิชชาได้ โดยการทำลายอาหารของมันเสีย.

ภิกษุทั้งหลาย, อะไรเล่าเป็นอาหารของอวิชชา? คำตอบพึงมีว่า อัสสัทธียัง หรือนิเวรณทั้ง ๕. อวิชชามีอาหารคือนิเวรณทั้ง ๕. แล้วก็ตรัสเป็นลำดับๆ ไป :

นิเวรณทั้งห้ามีอะไรเป็นอาหาร? นิเวรณทั้ง ๕ มีทุจจริต ๓ เป็นอาหาร.

ทุจจริต ๓ มีอะไรเป็นอาหาร? ทุจจริต ๓ มีความไม่สำรวมอินทรีย์ทั้ง ๖ คือไม่สำรวม ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ให้อยู่ในสภาพที่ถูกต้อง.

ความไม่สำรวมอินทรีย์ทั้ง ๖ นั้นมีอะไรเป็นอาหาร? ก็มี อสติสัมปชัญญะเป็นอาหาร คือมีความขาดสติสัมปชัญญะเป็นอาหาร.

แล้วอสติสัมปชัญญะมีอะไรเป็นอาหาร? ก็ตอบว่ามีโยนิโสมนสิการเป็นอาหาร คือมีการกระทำในใจไม่แยบคาย หรือว่าไม่มีการกระทำในใจอันแยบคาย คือการทำในจิตใจไม่ถูกต้อง.

อโยนิโสมนสิการมีอะไรเป็นอาหาร? คำตอบว่า อัสสัทธิยัง คือ ความไม่มั่นใจ, เรียกว่าความไม่มีศรัทธาที่มั่นใจลงไปอย่างไร เราเรียกว่า อัสสัทธิ คือความไม่มีความมั่นใจด้วยศรัทธา.

อัสสัทธิยัง ความไม่มีศรัทธา^๕มีอะไรเป็นอาหาร? สัตบุรุษ ความไม่มีธรรมะของคนพาล^๕คือไม่ได้ฟังธรรมะของสัตบุรุษ ^๕นี้เป็นอาหารของความไม่มั่นใจ.

ความไม่ได้ฟังธรรมของสัตบุรุษมีอะไรเป็นอาหาร? คำตอบที่ว่า อสัปปริสสังเสว คือการไม่ได้คบกับสัตบุรุษ สัตบุรุษก็แปลว่า คนที่มีความสงบ คือมีธรรมะ นี้ไม่ได้คบกับสัตบุรุษนั้นแหละเป็นอาหาร.

สรุปแล้วก็เป็นเงื่อนไขที่สุด คือไม่ได้คบสัตบุรุษ จึงไม่ได้ฟังธรรมของสัตบุรุษ. – ไม่ได้ฟังธรรมของสัตบุรุษก็ไม่มี ความมั่นใจด้วยศรัทธาในธรรม. – ไม่มีความมั่นใจ ก็ทำในใจให้แยกกายไม่ได้. – เมื่อทำในใจให้แยกกายไม่ได้ ก็ขาดสติสัมปชัญญะ. – พอขาดสติสัมปชัญญะ ก็ไม่อาจจะสำรวจอินทรีย์ทั้ง ๖ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ; ทุจริต ๓ จึงเกิดขึ้น คือทางกายทุจริต วิจิตุจริต มโนทุจริต. – เมื่อทุจริต ๓ มีอยู่ที่หล่อเลี้ยงนิเวศ^๕ทั้ง ๕ : กามฉันทะ พยาบาท ถีนมิทธะ อุทธัจจะ กุกกุจจะ วิกิจจนา. – เมื่อ ๕ อย่างนี้มีอยู่ที่^๕เป็นอาหารหล่อเลี้ยงอวิชา อยู่ตลอดไป คือ หล่อเลี้ยงอวิชา^๕จนสยัไว้เรื่อย.

ที่^๕นี้เราจะทำลายอวิชา ก็ขจัดที่โคณรากที่เป็นเหตุให้เกิดอวิชา คือคนสัตบุรุษ; ในบรรดาสัตบุรุษทั้งหลาย มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข ซึ่งท่านสอนอะไรมา ก็มาทางพระสาวกทั้งหลาย, ก็ล้วนแต่เป็นสัตบุรุษเพิ่ม^๕ขึ้น. ฉะนั้น จึงพยายามทำให้ได้ยินได้ฟังธรรมของสัตบุรุษ โดยการคบกับสัตบุรุษนั่นเอง.

อวิชา กับ การทำสิ่งที่ไม่จำเป็นต้องทำ (คือทุกข์)

๒๖๑

ขอให้ตั้งต้นด้วยการคบกับสัตว์บุรุษ แล้วก็เจริญไปตามลำดับ จนกระทั่ง
ว่า ไม่ให้อาหารแก่อวิชา. อวิชาก็จะค่อยๆ ผอมลงๆ คือว่าเบาบางลง เบาบาง
ลงจนกระทั่งสิ้นไป ในโอกาสหนึ่ง เบาบางถึงขนาดหนึ่ง ก็เรียกว่าเป็นพระอริยเจ้า
ชั้นนั้นๆ; พออวิชาหมดสิ้นเชิงเลย ก็เป็นพระอรหันต์.

นี่คือเรื่องของอวิชา ผู้ทำให้เราทำสิ่งที่ไม่ต้องทำ, ไม่สนุกในสิ่งที่
ต้องทำ, ทำให้หวังเกินจำเป็น ทำให้ฉลาดเกินจำเป็น, ทำให้กล้าอย่างบ้าบิ่น,
แล้วพาโลกตกลงไปในเหว, จนโลกทุกวันนี้เป็นโลกของอวิชา ถูกอวิชาห่อ
หุ้มไว้.

ขอให้ห้วงกันทำลายม่านอวิชานี้ดีกว่า ดีกว่าทำลายม่านเหล็ก ม่าน
ไม้ไผ่ ที่เขาผูกกันมาก ไม่มีประโยชน์อะไร; ทำลายม่านอวิชาได้แล้ว ก็
ทำลายม่านทั้งหลายได้โดยแน่นอน.

เวลาหมดแล้ว ขอยุติการบรรยายครั้งนี้ไว้เพียงเท่านี้

มหิตลธรรม

— ๑๒ —

๒๓ เม.ย. ๑๗

สัมมาทิฏฐิ ย่อมประมวลมาแต่สิ่งที่พึงปรารถนา

ท่านนักศึกษา ผู้สนใจในธรรมทั้งหลาย,

การบรรยายธรรมะเสมอด้วยแผ่นดิน เป็นครั้งที่ ๑๒ นี้ จะ
ได้กล่าวโดยห้วนย่อว่า สัมมาทิฏฐิ ย่อมประมวลมาแต่สิ่งที่พึง
ปรารถนา; หมายความว่าวันนี้เราจะพูดกันถึงสิ่งที่เรียกว่า สัมมาทิฏฐิ.

ขอให้บทวนข้อความที่แล้วมา ที่เป็นใจความสำคัญ
ไว้เสมอ เพื่อให้เรื่องต่อเนื่องกันได้; แต่ที่ยังไปกว่านั้นก็คือ ให้
เข้าใจธรรมะในลักษณะที่น่าสนใจ; เพราะว่าจำเป็นที่เราจะต้องมี
ธรรมะอยู่สำหรับเป็นที่อาศัยแห่งจิตใจ เหมือนกับแผ่นดินเป็นที่อาศัย
แห่งร่างกาย.

ธรรมะเสมอด้วยแผ่นดินในภาษาธรรม หรือภาษาทางวิญญาณ ที่ต้องการจัดการกับแผ่นดิน คือธรรมะนั้น ให้ถูกต้องตามแบบของพุทธบริษัท ตรงตามประสงค์ อย่างที่มีอยู่กับเนื้อกับตัวตลอดเวลา เป็นความถูกต้องที่เกิดขึ้นทันแก่เวลา. แม้ว่าปัญหานี้มันจะเป็นเรื่องที่รวดเร็วเป็นขณะจิต ชั่วขณะจิต ที่มีความเร็วเหมือนกับสายฟ้าแลบ; ถ้าเราทำได้อย่างนั้น ก็เรียกว่าเป็นการอยู่ด้วยธรรมะ ที่สำเร็จมาจากสติสัมปชัญญะ. มีสิ่งซึ่งเป็นอุปสรรคร้ายกาจอยู่ อย่างหนึ่ง คือสิ่งที่เรียกว่าอวิชชา; แต่แล้วก็มีคู่ปรับกันอย่างตรงไปตรงมาได้แก่สิ่งที่เรียกว่าสัมมาทิฐิ ที่เป็นหัวหน้า ซึ่งจะกล่าวในวันนี้.

สัมมาทิฐิ เป็นคู่ปรับกับอวิชชา

สัมมาทิฐิเป็นสิ่งที่ควรทำความรู้จักกันให้เป็นอย่างดีสิ่งหนึ่ง ในฐานะเป็นคู่ปรับกับอวิชชา หรือมิฉะนั้นก็รู้กันเอง. ในที่นี้เราเรียกว่าสัมมาทิฐิ ไม่เรียกว่าวิชา ซึ่งตรงกันข้ามกับ อวิชชา; เพราะว่า คำว่าวิชา นั้น ท่านให้ความหมายไปในทางที่เลยไป จนถึงกับว่า เป็นผลของการปฏิบัติเสียมากกว่า.

อย่างที่เรียกว่า วิชา ๓ นั้นหมายถึง ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ จุตูปปาตญาณ และ อาสวขยญาณ เป็นต้น อย่างนี้ก็เรียกว่า วิชา; ไม่อยู่ในฐานะเป็นคู่ปรับเผชิญหน้ากับอวิชชาโดยตรง; แต่อยู่ในฐานะเป็นผลที่ว่าเมื่อปราบอวิชชาได้แล้ว. สัมมาทิฐินั้น ก็หมายถึงวิชาเหมือนกัน; แต่อยู่ในลักษณะที่อาจจะเผชิญหน้ากับอวิชชา ที่อยู่ในระดับเดียวกัน เรานิยมเรียกว่า “สัมมาทิฐิ”.

คำว่า สัมมาทิฐินี้ ตัวหนังสือก็แปลว่า ทิฐิที่ชอบ. ทิฐิคือความเห็น, สัมมาทิฐิ คือ ความเห็นชอบ ที่เราเรียกกันอยู่ในภาษาวัด ๆ ทั่วไป; แต่ความหมายของคำนี้กว้างขวาง หรือลึกซึ้งมาก จนถึงกับกล่าวได้ว่า ไม่มีอยู่

ในทุกศาสนา. โดยเฉพาะศาสนาในปัจจุบันนี้ ก็ต้องมีสิ่งที่เรียกว่าสัมมาทิฐิ เป็นใจความสำคัญ; แต่แล้วเขาก็ไม่ได้เรียกว่าสัมมาทิฐิ เขาเรียกไปตามภาษาที่เกี่ยวข้องกันกับศาสนานั้น ๆ.

บัดนี้ เราพูดกันในฝ่ายพุทธศาสนา ในหมู่พุทธบริษัทโดยเฉพาะในประเทศไทย ก็เรียกว่าสัมมาทิฐิ. ตัวยุทธ์นะว่า สัมมาทิฐิ แปลว่าความเห็นชอบ; แต่ความหมายหรือ อรรถะของคำนี้นักวางใจกว่านั้น ก็รวมทั้งความเข้าใจชอบ มีความเชื่อชอบ หรือถูกต้อง. คำว่า *ชอบ* นี้แปลว่าถูกต้อง *ทั้งง่ายกว่า*; แต่คำว่า *ชอบ* นี้ยังมีความหมายไกลกว่าคำว่าถูกต้องไปอีกชนิดหนึ่ง, คือชอบ *นี้ต้องให้จับทุกขได้โดยตรง.* คำว่า “ถูกต้อง” อาจจะหายไป เป็นความถูกต้องไปเสียทั้งหมดก็ได้ ไม่ถึงถึงความจับทุกขโดยตรง.

สัมมาทิฐิ - ความเห็นชอบ; คำว่าชอบนี้เพียงจับทุกขได้โดยตรง. คำว่าความเห็นนี้หมายถึงความเห็นที่แน่นอนแล้ว; ไม่ใช่ความเห็นชนิดที่คาดคะเน, หรือว่าความเห็นอย่างวิถีทางของพวกปรัชญา; อย่างนั้นยังไม่แน่นอน เป็นความเห็นที่ยังไม่แน่นอน. แต่ในที่นี้หมายถึงความเห็นที่จริงที่เด็ดขาดแน่นอนและถูกต้อง แล้วมีความถูกต้องจำกัดเฉพาะลงไปที่ว่า จับทุกขได้.

มีหลักอยู่ประโยคหนึ่งเกี่ยวกับคำๆ นี้ ซึ่งสำคัญมาก ก็คือคำว่า *สมฺมาทิฐิ สมาทานา สพฺพิ ทุกฺขํ อฺปฺยจฺจุํ - คนเราล่วงพ้นจากความทุกข์ทั้งปวงได้ เพราะมีสัมมาทิฐิ.* ล่วงพ้นจากทุกข์ทั้งปวงได้เพราะมีสัมมาทิฐิ; คำว่า *มี* ในที่นี้คือคำว่า *สมาทาน,* คำว่า *สมาทาน* นั้นตามตัวหนังสือแปลว่า *ถือเอาไว้อย่างถูกต้อง หรือครบถ้วน;* เช่นสมาทานศีล *นี้* ก็หมายความว่าถือศีลเอา

ไว้อย่างถูกต้องและครบถ้วน. เดียวนี้สมาทานสัมมาทิฐิ ก็คือมีสัมมาทิฐิอย่างถูกต้องและครบถ้วน จะล่วงพ้นจากความทุกข์ทั้งหลายทั้งปวงได้, ปัญหาต่างๆ ไม่เหลืออยู่ สำหรับเป็นปัญหาอีกต่อไป ถ้ามีสัมมาทิฐิ.

ต้องศึกษาสัมมาทิฐิควบกันไปกับอวิชา

ที่เราจะศึกษาสัมมาทิฐิควบกันไปกับอวิชา เพื่อให้ง่ายและสะดวกแก่การที่จะเข้าใจ; อวิชาก็เป็นสิ่งที่ควรจรรู้จัก, สัมมาทิฐิก็เป็นสิ่งที่ควรจรรู้จัก; เราจักตั้งหิ้งคู่กันพร้อมๆ กันไป ในฐานะที่เป็นคู่ปรับกันอย่างยิ่ง.

อวิชา คือภาวะที่ปราศจากความรู้อย่างที่ได้อธิบายมาแล้ว ในครั้งที่แล้วมา. อวิชาเท่าที่เกี่ยวกับคนเรา ก็คือภาวะที่ปราศจากความรู้; แต่เท่าที่เกี่ยวข้องกับทุกๆ สิ่ง และก็จะแปลได้ไปถึงว่า คือสิ่งที่เราไม่ต้องรู้ หรือไม่อาจจะรู้ว่าคืออะไร. อวิชานั้นไกลไปถึงอย่างนี้; ส่วนสัมมาทิฐิแปลว่า **ความเห็นชอบ** อย่างที่ได้กล่าวมาแล้วเมื่อตะกี้.

พูดให้เป็นภาพพจน์สักหน่อย ก็จะเป็นว่า การทอดทฤษฎีที่ถูกต้องนี้เอาคำเก่าๆ มาใช้ ในหนังสือเก่าๆ เคยอ่านพบแล้วก็ยังจำได้ แล้วก็ชอบว่าเขาใช้คำประหลาดๆ ทีเดียว. คำว่า “ทอดทฤษฎี” ในหนังสือเก่าๆ หมายถึง ทอดสายตาไปเห็นนั่นเอง คือทอดทฤษฎี; แต่ตัวหนังสือ มีความหมายมากกว่านั้น มันหมายถึงตาข้างใน ทอดสายตาข้างในไปอย่างถูกต้อง.

ในหนังสือวรรณคดีเก่าๆ ของไทยเรา ทอดทฤษฎี หมายความว่าเห็นด้วยตา ตาเห็น ตาธรรมตาอย่างนี้ก็มี, แล้วก็ต้องการคำประพันธ์ที่เป็นคำไพเราะคล้องจอง. ทอดทฤษฎีนี้หมายถึงเห็นด้วยสายตาธรรมตา เช่นทอดสายตาไปในทะเล อย่างนี้ก็เรียกว่าทอดทฤษฎี.

นี่เราขอยืมคำนี้มาใช้ ทอดทฤษฎีในที่นี้ หมายถึงสาขาคำบางใน. ทฤษฎี^๕ นี้เป็นภาษาสันสกฤตถอดมาโดยตรง เอามาโดยตรง; เพราะว่าภาษาไทยเราแต่เก่าก่อนนั้นใช้ภาษาสันสกฤตเป็นหลัก. เนื่องจากพวกที่เข้ามาสอนชุดแรกนั้นเป็นพวกพราหมณ์ ซึ่งใช้ภาษาสันสกฤต; ภาษาสันสกฤตจึงเข้ามาอยู่ในภาษาไทยเต็มอักษรมด ไม่เว้นเนื้อที่ไว้ให้ภาษาบาลี. มาตอนหลังเมื่อเร็ว ๆ นี้ เราหาเนื้อที่ให้ภาษาบาลีได้พอที่จะเข้ามาอยู่ จึงได้มีเข้ามาอยู่ในภาษาไทย แต่แล้วก็สู้ไม่ได้ ยังเป็นภาษาสันสกฤตอยู่เรื่อยไป เพราะไฟเราะกว่า เช่น ทิฏฐิ ทฤษฎี เป็นต้น.

คำว่าทฤษฎี^๕ นี้คงใช้ทฤษฎีไฟเราะกว่าอื่น, หรือเช่นคำว่า กรรม^๕ กัมมะไม่มีใครใช้ ไปใช้กรรม, ธรรม ก็เหมือนกัน ไม่มีใครใช้ธัมมะ แต่ใช้ธรรม. ไปเปิดดูในพจนานุกรมก็แล้วกัน; แต่เดี๋ยวนี้อยากจะใช้คำว่าทิฏฐิ^๕ เป็นทฤษฎี แทนทิฏฐิ. เราก็เคยใช้กันอยู่มากในคำทางวิชาการ เช่นคำว่า ทฤษฎีและหลักปฏิบัติ; ทฤษฎีที่ใช้กับคำว่า theory, หลักปฏิบัติที่ใช้กับคำว่า practice ก็เป็นคำที่ใช้เข้าใจกันได้คืออยู่แล้ว ใช้คำว่าทฤษฎีคำเดียว ก็เข้าใจได้ว่าหมายถึงอะไร.

ถ้าเรามีทฤษฎีถูกต้องก็จะปลอดภัยไปรับหนึ่งทีเดียว; แต่ว่าเป็นทฤษฎีเรื่องโลก เรื่องเล็ก ๆ น้อย ๆ. เดี่ยวนี้เป็นทฤษฎีชั้นสูงสุด เป็นเรื่องธรรมะที่จะจับทุกซ์ได้ จะต้องมืทฤษฎีที่ถูกต้อง แล้วจึงจะมีการปฏิบัติที่ถูกต้อง; นั่นแหละคือ สัมมาทิฏฐิอยู่ที่ตรงนั้น ที่มีเนื้อที่ไว้ให้สัมมาทิฏฐิ หรือ สัมมาทฤษฎี; ถ้าพูดเป็นสันสกฤตจะเป็น สัญญทฤษฎี ก็ยิ่งไกลกันใหญ่เลยจะฟังไม่ถูก. พูดอย่างภาษาบาลีว่า สัมมาทิฏฐิ แล้วเอาความหมายที่รู้จักกันอยู่แล้วว่า ทฤษฎีหมายถึงอะไร; ยิ่งกว่าความคิดเห็นเฉย ๆ แต่เป็นหลักเกณฑ์ที่ค้นคว้ามาอย่างดีแล้ว ได้พบความถูกต้องของหลักเกณฑ์อันนั้นแล้ว ก็เรียกว่ามีทฤษฎีถูกต้อง.

สัมมาทิฏฐิก็เหมือนกับทฤษฎี ฉะนั้นจึงใช้คำที่ง่าย ทอดทฤษฎีไปในลักษณะที่ถูกต้อง โกลไปไต่รอบตัวรอบโลก **มีความถูกต้องเห็นชอบ.** คำว่า *ชอบ* นี้สงวนเอาไว้ว่าคับทุกซ์ได้; มีทฤษฎีที่ชอบที่ถูกต้อง ก็จะต้องเป็นสิ่งถูกต้อง จนถึงคับทุกซ์ได้ในเมื่อปฏิบัติแล้ว.

ดูความต่างกันของอวิชา และ สัมมาทิฏฐิ

ถ้าดูความต่างกันของ อวิชา และ สัมมาทิฏฐินั้น อยากจะสร้างภาพพจน์ขึ้นมา เพื่อความง่ายอีกนั่นเองว่า **อวิชานั้นเป็นความมืดที่หลอกลวง, สัมมาทิฏฐิเป็นแสงสว่างที่ไม่หลอกลวง.** ความมืดที่หลอกลวงนั้น อย่าได้เข้าใจว่ามีดีก็เลยมีภาพพจน์ขึ้นมาใหม่ว่า ความมืดที่มีสีขาวจ้ำ, หรือว่าแสงสว่างก็ได้ ที่ขาวจ้ำจนตาพร่า มองไม่เห็นอะไร; เรียกว่า **ความมืดสีขาว จึงมีทางหลอกลวงได้มาก.**

ถ้าที่นั้นมืดก็มองไม่เห็นอะไร เราก็ทำอะไรไม่ได้ **เดี๋ยวนี้เป็นความมืดสีขาว ที่ทำให้เราเข้าใจผิด.** เรามีความยุ่งยากลำบากอยู่กับความมืดสีขาว : เรามีความเห็นผิด ความเข้าใจผิดอะไรอยู่; แต่เราคิดว่าถูก ก็เลยทะเลาะวิวาทกัน เพราะความมืดสีขาว. **นี่ขอให้รู้จักกันไว้ให้ดี ๆ คือความมืดสีขาวจนจ้ำ จนพร่าตาไปเลย; นี่ลักษณะของความเห็นผิดเป็นอย่างนี้ ไม่ใช่ว่าไม่เห็นอะไร เห็นอยู่ แต่ว่าเห็นผิด.**

เรื่องสัมมาทิฏฐิ ก็เป็นแสงสว่างชนิดที่เห็นอะไรได้ถนัด ไม่สว่างจนจ้ำ จนตาพร่าเหมือนกับแสงสว่างสมัยนี้. วิชาความรู้หรือแสงสว่างที่ศึกษาเล่าเรียนกันในสมัยนี้ ทำให้ตาพร่า; เราไม่จำเป็นที่จะต้องมัวแสงสว่างที่จ้ำจนตาพร่า. **เราต้องการแสงสว่างที่พอดี ๆ เหมือนอย่างเดี๋ยวนี้ ก็เรียกว่าแสงสว่างที่พอดี.**

เราก็เห็นอะไรได้เหมือนกัน โดยไม่ต้องเป็นสีขาวย้ำ. การเห็นแสงสว่างนั้น บางทีเราไปเข้าใจตัวหนังสือผิดๆ ผลุนผลันไปเลย, เข้าใจผิดตลอดเรื่องไปเลยก็ได้ เช่นว่า เกิดญาณ เกิดปัญญา แล้วจะเห็นเป็นแสงสว่างขาวๆ; นี่ก็เป็นเรื่องงมงาย. พิจารณาตนเองก็แล้วกันว่า สัมมาทิฏฐิ กับ อวิชชา นี่เป็นคู่ปรับกันโดยตรงกันข้ามอย่างไร เหมือนกับตัวอย่างที่ได้พูดให้ฟังแล้วนี้.

ถ้าเป็นสัมมาทิฏฐิแล้ว จะประมวลมาแต่สิ่งที่พึงปรารถนา

หัวข้อที่จะพูดนั้น ที่มีว่า สัมมาทิฏฐิ ย่อมประมวลมาแต่สิ่งที่พึงปรารถนา นี้เป็นคำจำกัดความ หรือจะเห็นว่าจำกัดความอย่างเอาเปรียบ อย่างกำปั้นทุบดินก็ได้. แต่ขอให้ถือเอาเป็นหลักว่า ถ้าเป็นสัมมาทิฏฐิแล้ว จะประมวลเอามาแต่สิ่งที่พึงปรารถนาเท่านั้น. ฉะนั้นจึงไม่มีปัญหา หรือไม่มีความทุกข์อะไรเหลืออยู่ ก็เพราะว่า สัมมาทิฏฐิไม่ได้เอามา จะเอามาแต่สิ่งที่ควรปรารถนา หรือพึงปรารถนา.

เมื่อจะทดสอบตัวเองว่า มีสัมมาทิฏฐิหรือยัง? ก็ใช้ข้อนี้เป็นหลัก คือจะเอามาให้แต่สิ่งที่ควรปรารถนาเท่านั้น.

ต่อไปนี้ ก็จะคุยกันถึงคำว่า สัมมาทิฏฐิ ให้ละเอียดออกไปอีก ก็อย่าลืมว่า ได้เคยขอร้องอยู่เสมอว่า หลักธรรมะในพระพุทธศาสนา^๕ โดยเฉพาะจะแบ่งออกได้เป็น ๒ ชั้นเสมอ คือเป็นชั้นศีลธรรมพูดไว้ในภาษาคน กับชั้นปรมัตถธรรม พูดไว้ในภาษาธรรม ขอให้จำหลักเกณฑ์ ๒ อย่างนี้ไว้ตลอดกาล, เรื่องต่อไปข้างหน้าก็ต้องอาศัยหลักเกณฑ์ ๒ อย่างนี้ไว้สำหรับศึกษา จึงจะรู้ได้จริง.

เรื่องสัมมาทิฏฐิในทันทีแยกออกเป็น ๒ ประเภท คือ ประเภทศีลธรรมกับประเภทปรมัตถธรรม. ศีลธรรม ก็พูดอย่างที่ว่ามีตัวมีตน มีบุคคล มีผู้กระทำ มีผู้ได้รับผลของการกระทำ; ถ้าเป็นปรมัตถธรรม แล้วพูดอย่างไม่มีตัวคน มีแต่ธรรมชาติล้วนๆ ไหลไป ประุ่งเต่างันไป ไม่มีคน ไม่มองเห็นส่วนใดโดยความเป็นตัวตน เป็นสัตว์ เป็นบุคคล.

สัมมาทิฏฐิฝ่ายศีลธรรม

บัดนี้เราจะได้พูดถึงสัมมาทิฏฐิ ชนิดศีลธรรมก่อน มีหลักบาลี ตรัสไว้ชัด มีที่มามากมายหลายแห่งในพระไตรปิฎก สำหรับสัมมาทิฏฐิที่เป็นภาษา คน หรือภาษาศีลธรรมนี้ เริ่มด้วยคำว่า *สมมาทิฏฐิโก โข ปน โหติ อวิปริต-ทสฺสโน*. บุคคล *สมมาทิฏฐิโก* - เป็นสัมมาทิฏฐิ, *อวิปริตทสฺสโน* มีทัศนะอันไม่วิปริต เพราะมีทัศนะอันไม่วิปริตเขาจึงได้นามว่าเป็นสัมมาทิฏฐิ; ทัศนะที่ไม่วิปริตนั้นจะมีว่า *อตฺถิ ทินฺนํ - ทานที่ให้แก่ฉันนี้*; หมายความว่า การให้ทานที่ทำไปแล้วนั้น ย่อมเป็นการให้ทาน, ยอมรับว่าเป็นการให้ทาน. การกระทำนั้นก็มี แล้วผลของการกระทำนั้นก็มี.

ถ้าเป็นมิจฉาทิฏฐิ จะพูดว่า *อตฺถิ ทินฺนํ - ทานที่ให้แก่ฉันนี้ไม่มี* คือไม่เป็นอันกระทำทาน แล้วก็ไม่มีผลของทาน. พวกนี้เขาจึงไปไกลว่า แม้จะให้ทานจนถึงท่วมไปทั้งแผ่นดิน ก็จะไม่มีผลอะไร เพราะถือว่า ไม่เป็นการกระทำ.

แล้วมีต่อไปอีกว่า *อตฺถิ ยิฎฺฐิ อตฺถิ หุตํ - การบูชาัญหรือการบวงสรวงนั้นก็มี* หมายความว่า การกระทำที่เป็นการบูชา ผู้ที่ควรบูชา หรือสิ่งที่ควรบูชา จะเรียกว่าบวงสรวงก็ได้. ศัพท์นี้ใช้ร่วมกันทั้งสองฝ่าย ทั้งฝ่ายถูกฝ่ายผิด ฝ่ายศาสนานี้ และในศาสนานี้ใช้คำร่วมกัน จึงมีคำว่า *ยิฎฺฐิ, หุตํ* ที่แปลว่า *บูชาัญ หรือบวงสรวง*.

ในพุทธศาสนานี้ บุญช้อย ไม่ได้หมายความว่าคน ชำสั่ว; แต่ บุญช้อย บวงสรวงไปตามพิธีของพุทธบริษัท เช่น ถวายข้าว ถวายน้ำ ถวาย เครื่องสักการบูชา. นี้ถือว่า มีความหมายว่า เป็นการกระทำชนิดนั้น แล้วจะมีผลเป็นการกระทำชนิดนั้น.

ฟังให้ดีๆ คำว่า “มี” นี้มีความหมายพิเศษ ถ้าฝ่ายมิจจาทิฎฐิเขาก็ว่า นตฺถิ ยิฎฺฐิ นตฺถิ หุตํ ไม่มีบุญช้อย, บวงสรวงไปก็สำเร็จอยู่แต่เป็นช้ำเท่านั้น. ถ้าในอินเดีย หมายถึงเผาไฟบุญช้อย แล้วก็เหลืออยู่แต่ช้ำ ไม่มีอะไรมากไปกว่านั้น.

ต่อไปก็มีว่า อตฺถิ สุกตฺทุกตฺตานํ กมฺมานํ ผลํ วิปาโก วิบากหรือ ผลแห่งกรรมดี—ชั่วนั้น มี; ถ้าเป็นฝ่ายมิจจาทิฎฐิก็ว่า นตฺถิ สุกตฺทุกตฺตานํ กมฺมานํ ผลํ วิปาโก ว่าวิบากแห่งผลกรรมที่ดีหรือชั่วนั้น ไม่มี ทำไปก็เหมือนกับไม่ทำ.

ต่อไปมีว่า อตฺถิ อัย โลก, อตฺถิ ปโร โลก โลกนี้มี โลกอื่นมี. ถ้าฝ่ายมิจจาทิฎฐิก็ว่า นตฺถิ อัย โลก, นตฺถิ ปโร โลก โลกนี้ไม่มี โลกอื่นไม่มี คือไม่ยอมรับให้เป็นความหมายขึ้นมา สำหรับที่จะต้องรับผิดชอบ. ถ้าเรา รับว่าโลกนี้มี เราก็ต้องปฏิบัติหน้าที่ให้ตรงตามเรื่องของโลกนี้; ถ้าเรา รับว่า โลกหน้ามี เราก็ต้องปฏิบัติหน้าที่ให้ตรงตามเรื่องที่ว่า โลกหน้านั้นมี. แต่พวก มิจจาทิฎฐิเขาก็บดทิ้งไปหมด ไม่มีโลกนี้ ไม่มีโลกหน้า แล้วก็ไม่ต้องทำอะไร.

ต่อไปอีก อตฺถิ มาตา อตฺถิ ปิตา—มารตานิ บิตานิ. ตรงนี้อาจจะฟังไม่ค่อยออก; เพราะคำว่า อตฺถิ ที่แปลว่ามี ในที่นี้ มีความหมายพิเศษ คนที่ฟังไม่รู้เรื่องก็จะนึกขึ้น แล้วหัวเราะว่า ทำไมจึงต้องพูดว่า บิตานิ มารตานิ.

พวกมิจฉาทิฏฐิ เขาก็จะปฏิเสธว่า นตฺถิ มาตา นตฺถิ ปิตา - มารดาไม่มี บิดาไม่มี คือเขาไม่ต้องไปรับรู้ว่าเป็นมารดา; ไม่ต้องไปรับรู้ว่าเป็นบิดา ซึ่งเขาจะต้องเคารพนับถือ หรือว่าต้องกระทำหน้าที่ต่อบิตามารดา.

พวกมิจฉาทิฏฐิ นี้คล้ายๆ กับสัตว์เฝ้าจัน; เขาไม่ได้มีความรู้สึกคิดนึกเรื่องเป็นบิตามารดา ก็มีค่าเท่ากับไม่มี. คนที่เป็นอันธพาลเลวมากในยุคนั้นปัจจุบันนี้ ก็มีเหมือนกันที่มีความคิดอย่างนั้น ที่ไม่นับถือมารดาบิดา; นั่นจึงมีค่าเท่ากับมารดาไม่มี บิดาไม่มี. การศึกษาแผนใหม่แผนปัจจุบันนี้ ทำให้คนรู้จักบิตามารดาน้อยเข้า ไม่เหมือนกับการศึกษาแผนเก่า.

การศึกษาต่อไปข้างหน้าในโลกนี้ เข้าใจว่า เขาจะนำหน้าไปทางวัตถุนิยมเหมือนกันอีก; เขาก็จะปฏิเสธค่าของมารดา บิดา ยิ่งขึ้นไปอีก. เทียบกันรู้กันอยู่แล้วว่า คำว่า บิตามารดานี้ ในประเทศไทยเรา หรือแบบพุทธบริษัทที่เป็นไทย นี้; คำบิตามารดานี้มีน้ำหนักมาก มีความหมายมาก. ทางพวกฝรั่งทางอื่นเขามีน้ำหนักน้อยกว่า มีความหมายน้อยกว่า; เพราะที่ไทยเราอบรมมาตามแบบนี้ ซึ่งมีหลักฐานมีต้นตอรากเง้ามาจากคำสอนในพระพุทธศาสนาที่ว่า “บิตามารคามิ”.

แต่เดี๋ยวนี้ ขอเตือนว่า ระวังให้ดี มารดาบิดาจะกำลังมีน้อยลงไปจะน้อยลงริบหรือลงไป เหมือนอย่างคนที่เขาเคยเคารพบิตามารดา ด้วยการเสียสละอย่างยั้งนั้น จะมีน้อยลงไป จะมีแต่คนเถียงบิตามารดา ไม่เคารพบิตามารดามากขึ้น ขอให้ระวังให้ดี ๆ จะเริ่มเป็นมิจฉาทิฏฐิกันในข้อนี้.

คำต่อไปว่า อตฺถิ สตฺตา โอบปาติกา - สัตว์ทั้งหลายที่เป็นโอบปาติคะนั้นมี. โอบปาติคะ แปลว่า อุบัติขึ้นมาทันที โดยไม่ต้องเกิด

จากท้องแม่ แล้วก็โตเต็มที่เลย, ไม่ต้องเป็นเต็กเล็ก ๆ มาก่อน แล้วค่อยโตขึ้น คือเกิดผลงุ่นมา โตเต็มที่ แล้วก็ไม่ต้องเกิดจากท้องแม่.

โอปปาติกะชนิดไหนคืออะไร ? ที่เขาสอนกันอยู่ตามแบบเก่า ๆ แบบ ศีลธรรมเก่านั้นก็ว่า ไต่แก้วพวกเทวดา พวกอมนุษย์ทั้งหลาย ที่พอคนตายลง ก็ไปเกิดเป็นโอปปาติกะ เป็นเทวดา เป็นเปรต เป็นสัตว์นรก เป็นสูงขึ้นมา, นี่เขาอธิบายว่าอย่างนั้น. แต่ผมขออธิบายไว้อย่างหนึ่ง โดยไม่ต้องไปแตะต้อง ไม่ไปยกเล็กคำอธิบายเก่า ๆ ของเขา. เรื่องนี้ก็มีคนใส่ความผม ที่ผิดมาก เขาว่า ผมไปพูทอะไรยกเล็กของเก่า.

แท้จริงไม่ต้องยกเล็กของเก่า เขาอยากจะมีอยู่อย่างนั้นก็มีได้ แต่เรา **อยากจะทำอธิบาย โอปปาติกะ ในความหมายที่ว่า เป็นความเกิดทางจิตใจ :** คน ๆ หนึ่งนั่งอยู่ตรงนั้นแหละ พอมีความคิดเลวอย่างสัตว์ ก็เกิดเป็นสัตว์แล้ว เป็นโอปปาติกะแล้ว ซึ่งเกิดด้วยจิตใจ, เมื่อคิดดี เป็นบัณฑิต ก็เกิดเป็นบัณฑิตแล้ว, คิดอย่างคนพาลก็เป็นพาลแล้ว, คิดอย่างนรก ก็ร้อนไปหมด ก็เกิดเป็น สัตว์นรกแล้ว, เมื่อหิวกระหายเหลือประมาณ ก็เกิดเป็นเปรตแล้ว, เมื่อโง่ อย่างไม่น่าโง่ ก็เกิดเป็นสัตว์เดรัจฉานแล้วที่นี้ และเดี๋ยวนี้ ตรงนี้ คนเดียวกัน นั้นแหละ, ถ้าซื้ฉลาดไม่มีเหตุผล ก็เกิดเป็นอสุรกายแล้ว.

ที่อธิบายคำว่า โอปปาติกะอย่างทีกล่าวนั้น ก็โดยที่เห็นว่า มี ประโยชน์มากกว่า คือ เราสามารถจะป้องกันได้ หรือควบคุมได้, แล้วก็ไม่ต้องไป เกิดเป็นโอปปาติกะ ชนิดที่ไม่ควรปรารถนานั้น. แต่อาจจะไปเกิดเป็นโอปปาติกะ ชนิดที่ควรปรารถนา ก็เป็นกนที เป็นบัณฑิต หรือว่าเป็นเทวดา เป็นอะไร ก็ตามใจ. ถ้าเป็นอย่างสุขสบาย ยกมือไหว้ตัวเองได้เมื่อไร ก็เรียกว่าได้เกิด

เป็นเหตุตกได้, หรือมีหิริโอตตัมปะมากเมื่อไร ก็เกิดเป็นเหตุตกได้; ไม่ต้อง
เข้าโลง, ไม่ต้องตายเข้าโลง แล้วจึงจะไปเกิดเป็นโอปปาติกะ ซึ่งเกิดกันที่ตรงนี้ได้.

ส่วนผู้ที่เขาอธิบายว่า เข้าโลงแล้วจึงเกิด อธิบายไปอย่างนั้นก็
จะมีประโยชน์อย่างอื่น แต่ว่าควบคุมยากเต็มที ถ้าเป็นมิจฉาทิฏฐิ เขาก็จะพูดว่า
นตฺถิ โอปฺปาติกา คือ ไม่มีโอปปาติกะ.

คำต่อไปว่า อตฺถิ โลกฺก สมณพฺราหฺมณา สมมุคฺคต สมฺมาปฏิปนฺนา
- สมณพฺราหฺมณํที่ปฏิบัติปฏิบัติชอบ ถึงแล้วซึ่งความชอบก็มีอยู่. ถ้า
พวกมิจฉาทิฏฐิเขาก็บอกว่าไม่มี ไม่มีสมณพฺราหฺมณโหน ที่ปฏิบัติปฏิบัติชอบ
ความนับถือก็ไม่มี ไม่มีความหมาย ไม่มีสถาบันอะไรทำนองนี้. ถ้าตํายสํมา
ทิฏฐิ ก็จะมียอมรับว่า เป็นสิ่งที่ดี เป็นสิ่งที่ปฏิบัติได้ แล้วก็มีผู้ปฏิบัติอยู่สำเร็จ
ตามนั้น; นี้ก็หมายถึงสมณพฺราหฺมณที่ปฏิบัติปฏิบัติชอบ แล้วก็ทำให้แจ้งซึ่ง
โลกนี้ และโลกอื่นด้วยปัญญาอันยิ่งของตนเอง แล้วสอนให้ผู้อื่นรู้อยู่ เช่น
พระพุทธเจ้าเป็นผู้รู้โลกนี้และโลกอื่น. ที่ว่ารู้จักโลกนี้คือ รู้ว่าจะถึงได้อย่างไร
โดยวิธีใด? แล้วก็สอนให้ผู้อื่นเข้าใจด้วย; สมณพฺราหฺมณพวกนี้ยังมีอยู่.

ที่กล่าวมานี้เรียกว่า เป็นสัมมาทิฏฐิทั้งหมด รวมเรียกว่า สัมมาทิฏฐิ
ชั้นพื้นฐาน ชั้นที่เป็นเรื่องของศีลธรรมชั้นนี้; แต่ยังมีความหมายที่ว่า
ตัวตน เป็นสัตว์ เป็นบุคคลอะไรอยู่. ขอให้จำไว้ว่า นี่เป็นพื้นฐานที่สุด ที่เรา
จะสอนลูกเด็ก ๆ ให้ตั้งคัมมีสัมมาทิฏฐิ ก็ต้องสอนอย่างนี้แหละไม่มีอย่างอื่น ถ้าเป็น
พุทธศาสนา และเป็นสัมมาทิฏฐิไม่วิปริต ก็ต้องเห็นอย่างนี้.

ทบทวนอีกทีหนึ่งว่าพวกสัมมาทิฏฐิเขาเห็นว่ามี ทานที่ให้แล้วนั้นมี,
การบูชาญ การบวงสรวงอะไรมี, ผลกรรมดี กรรมชั่วก็มี, โลกนี้ก็มี โลกอื่น

ก็มี, มารตาก็มี บิศาจก็มี, สัตว์ที่เป็นโอปปาติกะก็มี, สมณพราหมณ์ที่ปฏิบัติปฏิบัติชอบ คือพวกที่สามารถทำให้แจ้งโลกนี้ และโลกอื่น ด้วยปัญญาอันยิ่ง และสอนคนอื่นให้รู้ตามด้วยก็มี คือมีอยู่ในโลก. แต่ถ้าเป็นพวกมิจฉาทิฎฐิ แล้วปฏิเสธหมด ก็เลยไม่ต้องมีอะไรที่น่าสนใจ หรือจะต้องประพศติ จะต้องกระทำ จะต้องรับรู้.

ที่นี้ ก็ดูอีกทีว่า ถ้ามีสัมมาทิฎฐิอย่างนี้แล้ว จะพึงนำมาแต่สิ่งทีพึงปรารถนาหรือไม่? หรือว่าจะมาอย่างไร ถ้าผู้ใดมีทิฎฐิอย่างนี้ เขาก็จะทำแต่สิ่งที่เป็นผลดีทั้งนั้น เช่น ทำทาน ทำบุญ ทำกุศล ทำแต่กรรมดี ทำสิ่งทีจะให้ปลอดภัยทั้งโลกนี้และโลกอื่น, จะนับถือบิศา มารตาก็มี แล้วจะพยายามทำตัวให้เป็นคนที่อยู่อย่างนั้นอย่างนั้น ตลอดเวลา ทีเรียกว่า โอปปาติกะ. แล้วเคารพสถาบันของสมณพราหมณ์ที่รัฐธรรมะ แล้วสอนธรรมะอยู่ ก็นำมาแต่ความสุขความเจริญทั้งนั้น เป็นรากฐานเบื้องต้น.

เหลือนตาอีกหน่อยก็จะเห็นว่า โลกเดี๋ยวนี้ชักจะไม่เอาอย่างนี้แล้ว กำลังปฏิเสธสิ่งเหล่านี้ แล้วจะเป็นอันธพาล.

นี่คือสัมมาทิฎฐิที่อาศัยศีลธรรม สำหรับผู้ที่ยังมีตัวตน, มีความหวัง มีความปรารถนาอะไรเป็นของตน; จะต้องถืออย่างนี้ จึงจะเรียกว่า มีทัศนะอันไม่วิปริต. ถ้าปฏิเสธเหล่านี้หมด ก็เรียกว่า มิจฉาทิฎฐิ.

สัมมาทิฎฐิ ฝ่าย ปรมัตถธรรม

ที่นี้ ก็มาถึง สัมมาทิฎฐิในฝ่ายปรมัตถธรรม หรือฝ่ายภาษาธรรม ทีจะพูดไปในลักษณะทีไม่มีตัวตน ไม่มีสัตว์ ไม่มีบุคคล. นี้ขอให้รู้ไว้ว่า หลั

พุทธศาสนานี้ ต้องการจะสอนเรื่องอนัตตา เรื่องสุญญตาในที่สุด คือไม่มีตัวตนสำหรับยึดมั่นถือมั่น, แล้วก็ไม่มีกิเลส ไม่มีความทุกข์. นี่เพราะไม่มีตัวตน จึงไม่มี เกิด แก่ เจ็บ ตาย จึงไม่มีความตายอีกต่อไป; เพราะไม่มีตัวตน เห็นความไม่มีตัวตน เป็นจิตที่ไม่มีตัวตน ก็ไม่รู้สึกรู้ว่า เกิด แก่ เจ็บ ตาย. อย่างนี้ก็เรียกว่าปรมาตถธรรม, มีสัมมาทิฏฐิอยู่ฝ่ายหนึ่งประเภทหนึ่ง. สัมมาทิฏฐิอย่างนี้ที่เป็นชั้นต่ำที่สุด ก็เช่น :

๑. สัมมาทิฏฐิในอริยสัจจ์ ๔ ซึ่งเขาก็สวดกันอยู่ทุกวัน แทบทุกวัน เมื่อสวดบทอริยมรรคมีองค์แปด สำหรับสัมมาทิฏฐิประเภทนี้ เรียกว่า สัมมาทิฏฐิในอริยสัจจ์ ๔ นี้จึงมีสูตรเป็น formula ว่า ยัม โข ภิกขเว ทุกฺขเ ฉฉาณํ - ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย, ความรู้อันใดเป็นความรู้ ในทุกข์; ทุกฺขสมุทเย ฉาณํ - เป็นความรู้ ในเหตุเป็นที่เกิดแห่งทุกข์; ทุกฺขนิโรธเ ฉฉาณํ - ความรู้ ในความดับไม่เหลือแห่งทุกข์; ทุกฺขนิโรธคามินียา ปฏิปทาย ฉาณํ - ความรู้ ในข้อปฏิบัติเครื่องยังสัตว์ให้ถึงซึ่งความดับไม่เหลือแห่งทุกข์ อัม วุจฺจติ ภิกขเว สมฺมาทิฏฺฐิ - ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย, นี้เรากล่าวว่าสัมมาทิฏฐิ.

สังเกตดูจะเห็นได้ว่า ไม่มีพูดถึงบุคคล ไม่มีพูดให้เป็นสัตว์ เป็นบุคคล พูดถึงบัญญัติล้วน ๆ หรือญาณล้วน ๆ; แล้วก็เห็นตัวความทุกข์, เห็นตัวเหตุให้เกิดทุกข์, เห็นตัวสภาพที่ไม่มี ความทุกข์เลย คือดับไม่เหลือแห่งทุกข์; เห็นการปฏิบัตินั้น ๆ ที่ให้ถึงความดับไม่เหลือแห่งทุกข์; ไม่ได้พูดถึงบุคคล. ถ้าจะพูดอย่างบุคคลก็ได้ คือให้บุคคลเป็นผู้รู้ผู้เห็น แล้วก็ปฏิบัติ แล้วผลที่พึงปรารถนาก็คือ ดับทุกข์ได้ นี่เป็นผลที่พึงปรารถนา. แต่ความหมายของสัมมาทิฏฐินี้ไกลไปถึงว่า ให้เห็นเป็นธรรมชาติ มีเหตุมีปัจจัยปรุงแต่งกันไป; ความทุกข์เกิดขึ้นมาจากเหตุอันนั้น แล้วก็ดับเหตุอันนั้นเสีย แล้วความทุกข์นั้นก็ดับไป โดยไม่ต้องมีบุคคลก็ได้.

ถ้าสัมมาทิฏฐิเป็นไปจนถึงที่สุดแล้ว ก็เกิดคำพหูชนมาใหม่ซึ่งพึงยาก
 ว่าความทุกข์นั้นมี แต่ด้วยบุคคลผู้ทุกข์หามีไม่, หรือว่า ความดับทุกข์นั้นมี แต่
 บุคคลผู้ดับทุกข์นั้นหามีไม่ อย่างนี้เป็นต้น. นี้ไปไกลถึงอย่างนี้; ก็คือว่า มีแต่
 ธรรมชาติแห่งนามรูป ประุ่งเต่างกันไปจนเกิดความรู้สึกผิดๆ และเป็นทุกข์. นี้
 ความทุกข์มี แต่บุคคลผู้เป็นทุกข์หามีไม่; ถ้าเห็นอริยสัจจต้องเห็นอย่างนั้น.

หรือว่าดูในฝ่ายดับทุกข์ก็เหมือนกัน ทุกข์ก็ดับไปแล้ว แต่บุคคลผู้
 ดับทุกข์หามีไม่ แล้วก็ไม่ได้พุดถึงความสุข.

ขอให้สังเกตดูให้ดี ว่าไม่ได้พุดถึงความสุข. ความสุขนี้เป็นเรื่อง
 ของคนที่ยังเป็นโลกอยู่ เป็นโลกมาก ๆ ต้องการความสุข : เผยปากก็ร้องเรียก
 หาแต่ความสุข, ก็เป็นเรื่องของคนที่เป็นชั้นศีลธรรม, แต่ถ้าชั้นปรมัตถธรรม
 ก็มองเห็นแต่ความทุกข์, แล้วก็ต้องการแต่ให้ความทุกข์นั้นสิ้นสุดลง. อย่างที่
 พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า มาประพฤติพรหมจรรย์ เพื่อทำที่สุดแห่งความทุกข์;
 ก็ไม่เห็นเอ่ยถึงความสุข. อย่างนี้เรียกว่า สัมมาทิฏฐิในอริยสัจจสี่ ถ้ามีก็จะ
 สามารถทำความดับทุกข์ได้ เรียกว่านำมาแต่สิ่งที่พึงปรารถนา.

มีพระบาลีพระพุทธภาษิตตรัสไว้ว่า ถ้ามีสัมมาทิฏฐิ ก็มี สัมมา-
 สังกัปป ๗ ๑ หมายความว่า ถ้ามีความเห็นชอบ ก็มีความดำริชอบ, ถ้ามี
 ความดำริชอบ ก็ดำริไปแต่ในทางที่พุดชอบ ทำชอบ เลี้ยงชีวิตชอบ, สังกั
 เรียบไป จึงมีความเพียรชอบ มีสติชอบ มีสมาธิชอบ; เพราะสัมมาทิฏฐิจึงไป
 ให้ทำอย่างนี้. ฉะนั้น สัมมาทิฏฐิจึงเป็นสิ่งที่นำมาแต่สิ่งที่พึงปรารถนา;
 ในที่สุดก็นำมาซึ่ง สัมมาญาณะ - ความรู้ชอบ สัมมาวิมุตติ - วิมุตติชอบ
 วิมุตติถูกต้อง.

๒. สัมมาทิฏฐิอีกหมวดหนึ่ง ที่เป็นฝ่ายปรมาัตถธรรมหมวดที่ ๒ คือ สัมมาทิฏฐิในอดีตตา - นัตติตา ซึ่งได้เคยพูดมาบ้างแล้วเล็กน้อย. *อดีตตา* แปลว่า *ความมี*, *นัตติตา* แปลว่า *ความไม่มี*. สัมมาทิฏฐิในอดีตตานี้ ก็มีความเห็นถูกต้อง ในความหมายของคำว่ามี หรือไม่มี. ถ้ายังไม่เห็นอย่างถูกต้อง จะเห็นตั้งลงไปว่ามีหรือว่าไม่มี; แต่ถ้าพอมีความเห็นชอบถูกต้องจะเห็นว่า เป็นเพียงกระแสแห่งการเปลี่ยนแปลง, หรือความไหลไปแห่งเหตุปัจจัยที่ปรุงแต่งกันเท่านั้น.

ถ้าเห็นอย่างถูกต้องก็จะไม่พูดว่า “มี” โดยส่วนเดียว หรือ “ไม่มี” โดยส่วนเดียว; แต่ก็มีได้ปฏิเสธถึงกับว่า ไม่มีเลย ไม่มีอะไรเลย. ในข้อแรกก็เห็นกิเลสที่เป็นเหตุให้เกิดทุกข์ หรือให้เกิดโลกก็เรียกเหมือนกัน; ทุกข์กับโลกนี้ใช้เรียกแทนกันได้. กิเลสที่เป็นเหตุให้เกิดโลก ให้เกิดทุกข์นี้ก็มีอยู่ ฉะนั้นจึงไม่เห็นเป็นว่าไม่มีอะไรเสียเลย ก็ยังเห็นว่า มีกิเลสที่เป็นเหตุให้เกิดทุกข์ ที่ปรุงแต่งกันตามลักษณะแห่งปฏิจัสมุปบาทจนมีความทุกข์ หรือมีโลกที่เป็นทุกข์ปรากฏอยู่ นี้เรียกว่า เลยไม่เห็นไปในทำนองที่ว่า ไม่มีอะไรเสียเลย.

ที่^{๕๓}พอเห็นความดับแห่งสิ่งเหล่านี้ คือ ความดับแห่งทุกข์ ความดับแห่งโลก หรือความดับแห่งสิ่งเหล่านี้ก็มีอยู่เรื่อย ตามเหตุปัจจัยที่ดับไปครั้งหนึ่ง ๆ ซึ่งมีความดับอยู่เรื่อย; ฉะนั้นจึงไม่^{๕๔}เห็นเป็นว่ามี, ไม่เห็นเป็นข้างเดียวว่ามี; เพราะว่ามี^{๕๕}ความดับอยู่เรื่อย ๆ. ถ้าไม่^{๕๖}เห็น^{๕๗}เห็นการปรุงแต่งอยู่เรื่อย ก็^{๕๘}เลยเห็นว่า ไม่มีเสียเลย; ที่^{๕๙}แท้ก็มีอยู่. แต่พอมาเห็นว่า^{๖๐}มี^{๖๑}ดับอยู่เรื่อย - ดับอยู่เรื่อยทุกระยะ ก็เลยไม่เห็นว่ามีโดยแท้จริง จึงกล่าวว่ามี^{๖๒}อะไร นอกจากอิทัปปัจจยตา คือกระแสแห่งการปรุงแต่งทยอยกันเรื่อยไป ตามกฎแห่งเหตุและปัจจัย เรียกเป็นคำศัพท์ว่า ปฏิจัสมุปบาท.

ปฏิจสุมุปบาท เป็นกฎแห่งเหตุบังเอิญว่า เพราะอย่างนี้มี อย่างนี้ จึงมี; เพราะว่ามีวิชชา มี สังขารจึงมี, - เพราะสังขารมี วิญญาณจึงมี, - วิญญาณมี นามรูปจึงมี ฯลฯ จึงเรียกว่าปฏิจสุมุปบาท เป็นของที่ทยอยกันไปอย่างนี้จะเรียกว่า “มี” โดยแท้จริง ก็ไม่ถูก จะเรียกว่า “ไม่มี” โดยแท้จริง ก็ไม่ถูก; เรียกว่าจะเห็นมีแต่กระแส แห่งปฏิจสุมุปบาท. ถ้าเห็นอย่างนี้เรียกว่า สัมมาทิฏฐิ ชันลึกชันสูงชันไปอีก เห็นจนพูดไม่ได้ว่า มี หรือ ไม่มี โดยส่วนตัว.

ผลของ สัมมาทิฏฐิ ใน อัตถิตา

(๑) ทำไมจึงถือว่า เป็นสัมมาทิฏฐิ ที่สูงลิบชันขึ้นไปอีก? ก็เพราะว่า เมื่อเห็นอยู่อย่างนี้ หรือเมื่อมีสัมมาทิฏฐิอยู่อย่างนี้ ก็ไม่เข้าไปยึดเอาสิ่งใดว่า เป็นตัวตน หรือเป็นของคน; ฉะนั้นจึงไม่เกิดความรู้สึกที่ว่า กู หรือของกูขึ้นมาได้ ก็ไม่มีความทุกข์. ความทุกข์ทั้งหลายเกิดขึ้นมาจากความโง่ ไปเห็นเป็นตัวตน เป็นของตน. ถ้าเห็นอย่างนี้ ก็ไม่มีส่วนไหนที่จะให้เกิดความรู้สึกว่าเป็นตัวเป็นตน มีแต่กระแสแห่งอิทัปปัจจยตา; พูดว่ามีก็ไม่ถูก พูดว่าไม่มีก็ไม่ถูก มีแต่กระแสแห่งความเปลี่ยนแปลงทั้งนั้น.

(๒) เมื่อมีสัมมาทิฏฐิอย่างนี้ ก็จะไม่สงสัยในคำกล่าว ที่กล่าวไว้ว่าเป็นบรรทัดฐานว่า ทุกข์เท่านั้นเกิด, ทุกข์เท่านั้นดับ, นอกจากทุกข์แล้วหาอะไรเกิด, และหาอะไรดับไม่. บางท่านอาจจะไม่เคยได้ยิน แต่ผมอยากให้ได้ยิน และอยากให้อำไว้ด้วย ถ้าตามหลักพุทธศาสนานี้จะถือว่า นอกจากทุกข์แล้วหาอะไรเกิดขึ้น หรือดับลงไม่; ถ้ามีเกิดก็ทุกข์นั้นแหละเกิด, ถ้ามีดับก็ทุกข์นั้นแหละดับ. แต่คนโง่จะไปแบ่งแยกเอาส่วนใดส่วนหนึ่ง เป็นความสุข เป็นอะไรให้มากเรื่อง.

ถ้ามีการเกิดขณมาตามกระแสแห่งอหังการตัณหา ในโลกนภมแต่
ความทุกข์, ถ้ามีการดับลงไป ก็มีแต่การดับแห่งทุกข์, ถ้าจะพูดอย่างมีบุคคล
ที่เป็นผู้ปรารถนา ก็ปรารถนาแต่ความดับทุกข์เท่านั้น.

(๓) ประโยชน์ขั้นสุดท้ายของสัมมาทิฐิขั้นนี้ ก็คือว่า ทำ
ให้เป็น อปรนิจยา. อปรนิจยา คือไม่ต้องมีผู้อื่นเป็นบัจฉิ คือจะ
เชื่อตนเองได้ โดยไม่ต้องเชื่อตามผู้อื่น. มีใครบ้างเดี๋ยวนี้ ที่ไม่ต้องเชื่อตามผู้อื่น ?
ไม่มีใครนอกจากผู้ที่มีสัมมาทิฐิขนาดนี้แล้วเท่านั้น. จึงจะไม่ต้องเชื่อตามผู้อื่น ;
เรียกว่าไม่มีผู้อื่นเป็นบัจฉิ, ไม่ต้องเชื่อแม้แต่พระพุทธเจ้า พระอรหันต์บางองค์
ก็สนทนากับพระพุทธเจ้าถึงขั้นนี้. พระพุทธเจ้าท่านก็สอนอย่างยิ่ง สอนอย่างนี้
สอนให้กระทำไปให้เจริญองกมจนถึงขนาดที่เรียกว่า *ไม่ต้องเชื่อตามผู้อื่น*
ไม่ต้องเชื่อแม้คำของตถาคต; เพราะว่าความจริงย่อมปรากฏในใจของบุคคล
นั้นแล้ว แล้วบุคคลนั้นก็เชื่อความจริงตามที่ปรากฏนั้น; เพราะฉะนั้นจึงไม่ต้อง
เชื่อตามผู้อื่น. แต่ว่าในที่สุดก็ตรงกันทั้งนั้นแหละ.

ความจริงที่พระพุทธเจ้าท่านสอน กับความจริงที่แท้จริง ที่ปรากฏ
ขึ้นมาในจิตใจแล้ว นกตรงกัน; แต่ถือเอาความสำคัญตรงที่ว่า เดียวนี้เรา
ไม่ต้องเชื่อตามคำผู้อื่นเท่านั้นเอง. เมื่อจะพูดออกไปจะสอนออกไป ก็ไม่ต้องสอน
ตามคำของผู้อื่นอีก; สอนตามความจริงที่เราารู้รู้สึกอยู่ในใจ. ถ้าทำได้อย่างนี้
ก็เรียกว่าอปรนิจยา ไม่ต้องมีผู้อื่นเป็นบัจฉิ. นี่เป็นอานิสงส์ของสัมมาทิฐิขั้น
สูงสุดนี้.

๓. ที่นี้จะพูดถึงสัมมาทิฐิอีกชุดหนึ่ง ที่เปิดให้กว้าง ว่าจะอะไรเป็น
หลักธรรมะสำหรับปฏิบัติแล้ว ก็มีความเห็นชอบ เห็นถูกต้อง เห็นจริง ในหลัก

เหล่านั้น แต่เรื่องนี้เป็นคำกล่าวของพระสารีบุตร ไม่ใช่พระพุทธเจ้าตรัส เรียกว่า สัมมาทิฏฐิสูตร.

(๑) มีสัมมาทิฏฐิ ในเรื่องกุศล เรืองอกุศล เห็นซัดลงไปเลย เรื่องบาปเป็นอย่างนี้ เรื่องบุญเป็นอย่างนี้ อกุศลเป็นอย่างนั้น กุศลเป็นอย่างนี้. อะไรเป็นเหตุของมัน ? เห็นซัดลงไปเลย ว่า โลกะ โทสะ โมหะ เป็นมูลเหตุของ อกุศล, อโลกะ อโทสะ อโมหะ เป็นมูลเหตุของกุศล นี่ก็เรียกว่ามีสัมมาทิฏฐิ ในเรื่องกุศล และเรื่องอกุศล.

(๒) มีสัมมาทิฏฐิ ในเรื่องอาหารทั้ง ๔ : กวฬิงการาหาร อาหาร คือคำข้าว ปรุงแต่งวัตถุ. ผัสสาหาร คือการกระทบทางอายตนะนี้ ปรุงแต่ง ให้เกิดวิญญาณ. มโนสังญูเจตนาหาร คือความเจตนาของความต้องการนี้ ปรุงแต่งให้เกิดการกระทำกรรม. วิญญาณาหาร เป็นสิ่งที่ทำให้เกิดผลต่อมา เป็น เวทนาเป็นสัญญา สังขาร อะไรก็สุดแท้ เห็นซัดถูกต้องตามที่เป็นจริง. ในอาหาร ทั้ง ๔ นี้ คือพฤติกรรมของการนำมาซึ่งผลในลักษณะเหมือนกับอาหาร นี่ก็เรียกว่า มีสัมมาทิฏฐิเหมือนกัน.

(๓) มีสัมมาทิฏฐิ ในอริยสัจจ์ ๔ เหมือนกับที่กล่าวมาแล้วเมื่อตะกั้น^{๕๕} คือ สัมมาทิฏฐิในทุกข์ ในสมุทัย ในนิโรธ ในมรรค.

(๔) มีสัมมาทิฏฐิ ในเรื่องปฏิจอสุมุปะบาท ไปหาอ่านเองเถิด มัน ยืถยาวพูดไม่ไหว. แต่ก็สรุปความว่า มีสัมมาทิฏฐิ ในการปรุงแต่งของสิ่งที่เป็น เหตุเป็นปัจจัยแก่กันและกัน ที่เรียกว่า อิทัปปัจจยตา : เพราะมีวิชาจึงมีสังขาร - เพราะมีสังขาร จึงมีวิญญาณ, - เพราะมีวิญญาณ จึงมีนามรูป, - เพราะมีนามรูป

จึงมีอายตนะ, - เพราะมีอายตนะ จึงมีผัสสะ, - เพราะมีผัสสะ จึงมีเวทนา,
- เพราะมีเวทนา จึงมีตัณหา, - เพราะมีตัณหา จึงมีอุปาทาน, - เพราะมีอุปาทาน
จึงมีภพ. - เพราะมีภพ จึงมีชาติ, - เพราะมีชาติ จึงมีทุกข์ทั้งหลาย.

ที่นี้ ในส่วนหนึ่ง ๆ ก็ยังจะต้องรู้ เช่นว่า อวิชชาอันมันคืออะไร ?
มาจากอะไร ? อะไรเป็นที่ดับแห่งอวิชชา ? แล้วทำอย่างไรจึงจะดับได้ ?
สังขารก็เหมือนกัน สังขารคืออะไร ? อะไรเป็นมูลเหตุแห่งสังขาร นี้ก็แสดงกัน
อยู่ในตัว ในสายของปฏิจาสมุปบาทแล้ว; เห็นชัดแจ่มอย่างนี้ ก็เรียกว่า
สมมติภูฏิวในปฏิจาสมุปบาท และมุ่งหมายสำหรับผู้มีปัญญาชั้นพิเศษเท่านั้น ไม่ใช่
ว่าทุกคนจะรู้ได้ถึงขนาดนี้.

(๕) มีสมมติภูฏิวในอาสวะ ๓ คือกามาสวะ ภวาสวะ อวิชชาสวะ.
กามาสวะคือ กาม คือเรื่องกามารมณ์. ภวาสวะ คืออาสวะเรื่องภพ คือความ
เป็นนั่นเป็นนี่ ซึ่งเราอยากเป็นกันนัก. อวิชชาสวะ คือความโง่ ความหลง
ความไม่รู้ ที่สะสมอยู่ในสันดาน.

ถ้ามีกามาสวะ สะสมอยู่ในสันดาน คนก็หลงไหลในกาม ถึงขนาดที่
เรียกว่าบ้ากาม ก็เพราะมีอาสวะนี้มากเกินขนาดไป.

ถ้ามีภวาสวะ ก็มีความอยากเป็นนั่นเป็นนี่ เหมือนที่อยากจะเป็นกัน
ใจจะขาด ซึ่งไม่ควรจะเป็น, หรือเป็นไปก็ไม่มีประโยชน์อะไรในทางดับทุกข์.
คนก็มีภวาสวะตั้งแต่ต่ำที่สุด จนถึงสูงที่สุด อยากเป็นพรหม อยากเป็นสัตว์สูงสุด
นั่นแหละ ไม่ยอมดับตัวตน ไม่ยอมหยุดมีตัวตน.

ถ้ามีอวิชชาสวะ มีแล้วก็ไม่รู้ว่าจะทำอย่างไร จึงจะดับความทุกข์ได้

ถ้ามีสัมมาทิฏฐิถูกต้องในสิ่งทั้งสามนี้ ก็เรียกว่า มีสัมมาทิฏฐิในอาสวะ
ทั้งสาม.

ขอให้ไปกิติจะเห็นได้ทันทีว่า ถ้าเรามีสัมมาทิฏฐิอย่างนี้แล้ว จะ
นำผลอะไรมาให้ที่น่าพอใจนานาประการ ตั้งแต่ต่ำที่สุดที่เป็นเรื่องโลกๆ จน
กระทั่งสูงที่สุดเป็นเรื่องของพระนิพพาน. สัมมาทิฏฐิไม่ว่าชั้นไหนระดับไหน
ล้วนแต่จะนำมาซึ่งผลอันพึงปรารถนาเป็นอย่างยิ่ง, จะประมวลมา จะถึงมา
จะสะสมเข้าไว้แต่สิ่งที่พึงปรารถนาว่าจะถึงที่สุด จนบรรลุมรรค ผล นิพพาน.

สรุปเรื่องสัมมาทิฏฐิก็จะได้ว่ารูปร่างขึ้นมาว่า ความอยู่ในอำนาจแห่ง
เหตุผลทุกชนิดนั้นปลอดภัยเสมอ คนโง่ไม่ยอมอยู่ในอำนาจแห่งเหตุผล. คน
ฉลาดก็อาจจะมี ความอยู่ในอำนาจแห่งเหตุผลเกินไปได้, ที่ไม่ปลอดภัยคือไม่ดับ
ทุกข์ก็ได้; การอยู่ในอำนาจแห่งเหตุผลชนิดที่ดับทุกข์ได้นั้น ต้องเป็นสัมมาทิฏฐิ.
หรือจะสรุปว่าเป็นความรู้ที่ว่าไม่มีอะไร นอกจากกระแสแห่งเหตุผล — แม้ที่มีเกิด
เป็นเนื้อหนังร่างกาย เป็นตัวคนขึ้นมาได้อย่างไร ก็เป็นกระแสของสิ่งที่ เป็นเหตุ
เป็นผล — เป็นเหตุเป็นผล เป็นเหตุเป็นผลต่อเนื่องกันไป.

ความเป็นเหตุเป็นผลต่อเนื่องกันไปทำให้มี ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง
กระดูก เนื้อ อะไรขึ้นมา เป็นร่างกายได้. ความคิดทางจิตใจก็เหมือนกัน ล้วน
แต่มีกระแสแห่งเหตุผล ทั้งที่ตาเห็นรูป หูฟังเสียงเป็นต้น; แล้วก็มีความคิด
ปรุงแต่งอย่างหนึ่งอย่างหนึ่งเรื่อยๆ ไป เป็นดีเป็นชั่ว พันดีพันชั่ว ซึ่งล้วนแต่กระแส
แห่งเหตุผล นี้คือความรู้ว่า ไม่มีอะไรนอกจากกระแสแห่งเหตุและปัจจัย ที่ปรุงแต่ง
กันเรื่อย.

ถ้าพูดว่า เหตุผล นี้ก็ยังง้ออยู่บ้าง. ขอให้นักดู ที่แท้แล้ว มิได้มีสิ่งใด ที่จะ^๕เป็นเหตุโดยส่วนเดียว ^๕แล้วก็ไม่มีสิ่งใดที่จะ^๕เป็นผลโดยส่วนเดียว ; สิ่งใดที่เคยเป็นเหตุ^๕นั้นหมายความว่า ได้เป็นผลของสิ่งที่เป็นเหตุก่อนหน้านั้น ; เช่นเดียวกับที่เราจะพูดอย่างที่เขาคำพูดกัน นำหัวเราะว่า ลูกไก่ กับ แม่ไก่ อย่างนี้ ก็เป็นทั้งเหตุและผล : เป็นแม่ไก่ ก็^๕เป็นเหตุให้เกิดลูกไก่, ลูกไก่เป็นผลขึ้นมา ^๕เดี๋ยวลูกไก่อีกก็เป็นเหตุอีก, คือโตขึ้นมากลายเป็นแม่ไก่ กลายเป็นเหตุไปอีก.

ทุกสิ่งไม่มีสิ่งใดเป็นเหตุหรือเป็นผลโดยส่วนเดียว ^๕แต่ว่าทุกสิ่งทำหน้าที่ เป็น^๕ปัจจัยปรุงแต่งกันเรื่อย : เหตุปรุงแต่งผล ผลก็ปรุงแต่งเหตุ, เป็นกันอยู่ อย่าง^๕นี้เรื่อยไป. ฉะนั้นจึงพูดได้ว่า มีเหตุปัจจัยถูกต้องกว่า ^๕จริงกว่าที่จะพูดว่า มี เหตุผล; แต่เราจะพูดกันลึก ๆ อย่างนั้นไม่ได้ ชาวบ้านธรรมดาเขาพูดว่า มีเหตุ มีผลก็พูดตามเขาก็แล้วกัน. ขอแต่เพียงว่า อย่าให้มีส่วนใด เหลือไว้สำหรับ ยึดถือ เป็นตัวกู - ของกู เป็นตัวตน หรือเป็นของตน ให้มีแต่กระแสแห่ง เหตุผล. ถ้าฉลาดกว่านั้นก็พูดว่า มีแต่กระแสแห่งการปรุงแต่งของสิ่งที่เป็นปัจจัย.

นี่เป็นลักษณะของการเห็น อย่างที่เรียกว่า มีสัมมาทิฏฐิ การเห็น อย่าง^๕นี้ทำให้เห็นได้ถูกต้องหมด คือเห็นถูกต้อง แล้วทำให้เกิดการถูกต้อง ฉะนั้นสัมมาทิฏฐิจึงเป็นบ่อเกิดแห่งความถูกต้องทั้งหลาย, หรือว่าเป็นเหมือนกับ แผน^๕ที่ ทำให้เดินไปได้ถูกต้อง, หรือเป็นเหมือนกับรุ่งอรุณ คือแสดงว่า จะเป็น แสงสว่างขึ้นมาโดยสมบูรณ์ และทั้งหมดนั้นก็^๕เป็นไปเพื่อนิพพาน คือสัมมาทิฏฐินี้, สัมมาทิฏฐิจะมีลักษณะอย่าง^๕นี้.

หรือ จะสรุปอีกที ก็เหมือนที่พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า สัมมาทิฏฐิ นั้นแหละคือ ^๕สิ่งที่ทำให้หมดทุกข์ทางปวง คือดับทุกข์ทั้งปวง. จงไป

เขียนไว้ให้สะกุดตาอยู่เสมอทั้งนี้ *สมาธิปฏิบัติ สมาทานา สหฺมํ ทุกฺขํ อุปฺปจฺจํ*
 - สัตว์ทั้งหลายล่วงความทุกข์ทั้งปวงได้ เพราะสมาทานสมาธิปฏิบัติ นี้คือมีสมา
 ธิปฏิบัติอยู่กับเนอกับตัว ตามคำพูดที่ว่า *จงมีธรรมะอยู่กับเนอกับตัว* หรือจะพูด
 คำเดียวกันว่า *มีสมาธิปฏิบัติอยู่กับเนอกับตัว* แล้วจะล่วงพ้นจากความทุกข์ทั้งปวงได้.

ด้วยเหตุผลดังกล่าวจึงได้นำมาเสนอ แก่ท่าน นักศึกษาทั้งหลายว่า
สมาธิปฏิบัติย่อมนประมวลมาแต่สิ่งที่พึงปรารถนา ทั้งนี้.

เวลาที่กำหนดไว้ก็สิ้นสุดลงแล้ว ขอยุติการบรรยายวันนี้ไว้เพียงเท่านี้.

มหัศจรรย์ธรรม

— ๑๓ —

๒๔ เม.ย. ๑๗.

ธรรมะ กับ สิ่งที่เรียกกันว่า “ชีวิต”

ท่านนักศึกษา ผู้มีความสนใจในธรรมทั้งหลาย,

การบรรยายเรื่องธรรมะเสมอด้วยแผ่นดิน เป็นครั้งที่ ๑๓ นี้ จะกล่าวโดยหัวข้อย่อว่า ธรรมะ กับ สิ่งที่เรียกกันว่า “ชีวิต”.

ขอให้ทบทวนข้อเท็จจริงต่างๆ ที่เกี่ยวกับสิ่งที่เรียกว่าธรรมะมาเรื่อย ๆ จากการบรรยายครั้งที่แล้ว ๆ มา จนกระทั่งเห็นว่า ธรรมะนี้เป็นเสมือนแผ่นดินอย่างไร, และเรามีหน้าที่จะต้องจัดการอย่างไร, จนกระทั่งรู้จักจัดการกับสิ่งที่เรียกว่า อวิชชา โดยใช้สัมมาทิฏฐิเป็นเครื่องมือ; เหมือนกับที่กล่าวมาแล้วในครั้งสุดท้าย ก็ให้เห็นชัดขึ้นมาว่า

ธรรมะ นั้นคืออะไรกันแน่. ธรรมะเป็นสิ่งที่จำเป็นแก่ชีวิต หรือว่าเป็นยิ่งกว่านั้น เช่นเป็นตัวชีวิตนั่นเอง. ขอให้พยายามเข้าใจความหมายอันพิเศษต่อไป.

สัมมาทิฏฐิเป็นเครื่องมือนำระดับทุกข์ทั้งปวง ก็เป็นธรรมะที่สามารถแก้ปัญหทั้งปวงของคนเรา และนำอะไรที่ถูกต้องมาให้ ในที่สุด.

สิ่งที่เรียกว่า “ธรรม”

สิ่งที่เรียกว่า “ธรรม” นั้นมีความหมายซับซ้อน หรือส่วนมากอาจจะรู้สึกถึงกับว่า มีความยุ่งยาก เพราะเหตุว่าภาษาบาลีนั้นแปลโดยตรงที่ใช้คำว่า ธรรม นั้นหมายถึงทุกสิ่ง; ไม่มีอะไรที่ไม่ใช่ธรรม. เพราะความหมายของคำ ๆ นั้นพิเศษอย่างนี้ แม้ตัวชีวิตตนเองก็คือธรรม เป็นสิ่งที่เรียกว่าธรรมอย่างหนึ่ง ตัวอย่างเหมือนกัน. ธรรมะกินความไปได้ทุกแง่ทุกมุม: - ฝ่ายผิด ฝ่ายถูก ฝ่ายดี ฝ่ายชั่ว ฝ่ายบุญ ฝ่ายบาปเป็นต้น, ถ้าขึ้นชื่อว่า เป็นอะไรสิ่งใดสิ่งหนึ่ง, หรือที่รวมกันเป็นสัตว์ เป็นบุคคล คนใดคนหนึ่ง; นี้ก็เรียกว่าธรรมแต่ละประเภทนั้น ๆ.

ผมได้เคยแนะนำให้สังเกต ให้เห็นความหมายของคำว่าธรรมใน ๔ ความหมาย ซึ่งสามารถครอบคลุมได้หมด คือว่า เมื่อรวบรวมเอาข้อความ หรือเนื้อความอะไรก็ตาม จากพระคัมภีร์ทั้งหมดทั้งสิ้น ในพระพุทธศาสนา จะพบธรรมะใน ๔ ความหมาย คือ: -

- หมายถึงตัวธรรมชาติ หรือปรากฏการณ์ทั้งหมดทั้งสิ้น ไม่ว่าจะรูปธรรมนามธรรม.
- อีกอย่างหนึ่งหมายถึงกฎธรรมชาติ มีประจำอยู่ในธรรมชาตินั้น ๆ.

- หมายถึงหน้าที่ของมนุษย์ ที่จะต้องทำให้ถูกต้องตามกฎของธรรมชาตินั้น ๆ.
- หมายถึงผลที่เกิดขึ้นตามสมควร แก่การปฏิบัติหน้าที่ตามกฎธรรมชาตินั้น ๆ.

สรุปเป็นคำสั้น ๆ ได้ ๔ คำว่า : ตัวธรรมชาติอย่างหนึ่ง ตัวกฎธรรม-
ชาติ อย่างหนึ่ง ตัวหน้าที่ตามกฎธรรมชาติ อย่างหนึ่ง แล้วผลตามสมควรแก่
หน้าที่อย่างหนึ่ง ใน ๔ อย่างนี้ เรียกว่าธรรม ๕๕ แต่ละอย่าง ๆ มีรายละเอียด
มาก จะจาระไนกันไม่ไหว.

คำว่า “ธรรม” ที่หมายถึงธรรมชาตินั้น หมายถึงปรากฏการณ์ทั้งหลาย
ที่เป็นรูปธรรม เช่นแผ่นดินโลก และอะไร ๆ ที่มีอยู่ในโลกนี้, แล้วหมายถึง
นามธรรม คือความคิดนึก ความรู้สึก กระทั่งความสุข ความทุกข์อะไรต่าง ๆ ที่
เป็นอยู่ตามธรรมชาติ ทั้งที่มีปัจจัยปรุงแต่ง และไม่มีปัจจัยปรุงแต่ง, กล่าวคือ
มีส่วนประกอบที่ประกอบกันขึ้นมา; แล้วก็เปลี่ยนแปลงไปตามส่วนประกอบนั้น ๆ
ที่เขาเรียกกันว่า สังขตธรรม คือธรรมที่มีปัจจัยปรุงแต่ง. อีกอย่างหนึ่ง ก็เป็น
อสังขตธรรม ไม่มีปัจจัยปรุงแต่ง ได้แก่ธรรมะเป็นที่คับแค้นสังขตธรรมนั่นเอง
เช่นที่เรียกว่า นิพพานเป็นต้น.

กฎของธรรมชาตินั้น ก็จาระไนกันไม่ไหว แต่แล้วที่สำคัญที่สุดก็คือ
กฎแห่งการเปลี่ยนแปลงที่ว่า เมอสมสงน ๆ เป็นปัจจัย สงน ๆ จึงเกิดบน. สิ่ง
เกิดขึ้นนั้นแหละ ก็กลายเป็นปัจจัยของสิ่งอื่นต่อไป เป็นเหตุให้มีการปรุงแต่งขึ้น
เป็นสายเลย. การเปลี่ยนแปลงก็ไม่ต้องรู้ว่า สิ่งนั้นมาจากไหน ใครสร้างขึ้น
ก็ได้ เพราะว่ามัวไปคิดเรื่องอย่างนี้ก็ตายเปล่า จึงยกไว้ให้เป็นอวิชชา ในลักษณะ
ที่เราไม่ต้องรู้ก็ได้ว่า เป็นอะไร; แต่รู้จักอวิชชาที่กำลังมาปรากฏอยู่ในจิตใจ
เป็นความไม่รู้อะไร ในเมื่อมีการสัมผัสทางอายตนะ.

ความไม่รู้อะไร ในเมื่อมีการสัมผัสทางอายตนะนั้น จะต้องรู้ เพราะเป็นอวิชชาที่จะต้องทำลาย; แล้วก็เข้าไปตามกฎเกณฑ์ของธรรมชาติทั้งนั้น, เกิดขึ้นตามกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ, ตั้งอยู่ใต้ตามกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ, หรือว่าจะดับให้ได้ ก็ต้องทำให้ถูกต้องตามกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ. เมื่อเรามีความทุกข์ทนไม่ได้ หรือว่า ไม่ควรจะทน อย่างนี้ ก็มีหน้าที่ที่จะต้องดับความทุกข์หรือดับปัญหาเหล่านั้น ๆ.

ความหมายที่ว่า “ต้องดับความทุกข์” นี้เป็นความหมายที่สำคัญที่สุด จำเป็นที่สุด สำหรับมนุษย์ หรือสิ่งที่มีชีวิต ล้วนแต่ต้องมีหน้าที่สำหรับปฏิบัติ เพื่อรอดอยู่ได้ แล้วก็เพื่อไม่มีความทุกข์เลย. นี่ก็คือคำว่า ธรรมในความหมายตามธรรมคาสามัญที่สี่แล้ว ต้องหมายถึง หน้าที่ ที่มนุษย์จะต้องกระทำ.

ในพจนานุกรมของบาลี หรือภาษาอินเดีย ที่เป็นเจ้าของคำว่า ธรรม นี้ เขาจึงรวมความหมายของคำ ๆ นี้ หรือคำแปลของคำ ๆ นี้ ว่า หน้าที่ ธรรมะ คือหน้าที่.

เมื่อปฏิบัติหน้าที่แล้ว ก็มีผล เป็นเรื่องไต่ถาม ไต่อะไรตามความต้องการ, แล้วผลอันประเสริฐสุดท้ายก็คือ สิ่งที่เราเรียกว่า มรรค ผล นิพพาน นี่ก็คือสิ่งที่เรียกว่าธรรมใน ๔ ความหมาย และความหมายที่ ๓ คือหน้าที่ นี่สำคัญที่สุด.

นี่ ก็จะเริ่มมองเห็นราง ๆ ว่า ธรรมะนี่เกี่ยวข้องกับสิ่งที่เรียกว่าชีวิต อย่างไร? ถ้าชีวิตไม่ประพฤติธรรม คือไม่ทำหน้าที่ แล้วชีวิตจะอยู่ได้อย่างไร ก็จะต้องตาย. ที่ว่าตาย นี้ก็มีหลายความหมายเพราะว่าชีวิตนั้นก็

หลายความหมาย หรือหลายระดับ; ถ้าชีวิตหมายถึงการเป็นอยู่ การสคยอยู่ของ เซลล์ต่าง ๆ เพราะนิวเคลียสของเซลล์ยังสคยอยู่ ยังเป็น ๆ อยู่. นี่ก็เป็นชีวิตแบบ ลูกเต๋ก ๆ ที่เรียนอยู่ในโรงเรียน เป็นชีวิตทางฟิสิกส์ ถึงอย่างนั้น ก็ต้องมีหน้าที่ คือ เซลล์นั้น ๆ ต้องมีหน้าที่ ถ้าไม่ทำหน้าที่ ก็ต้องตาย.

ชีวิตเป็นอยู่ได้ ด้วยการทำหน้าที่ แล้วก็ตายไปตามแบบฟิสิกส์ หรือ ยังมีเรื่อง metaphysics ที่เหนือไปกว่าฟิสิกส์ ซึ่งมีมากมายหลายระดับ. และใน ทางธรรมะแล้ว จะมีความตายแบบนามธรรม หรือฝ่าย spiritual คือฝ่ายที่ลึกและ ละเอียด ไม่เกี่ยวกับฟิสิกส์; ซึ่งเป็นเรื่องที่ทางศาสนาเข้าไปเป็นเจ้าก็เจ้าการ สำหรับจะแนะเรื่องนี้ หรือจะสอนเรื่องนี้. โดยเฉพาะศาสนาในประเทศอินเดีย ที่เป็นเครือเดียวกัน หรือที่เป็นทางไกลออกไปทางตะวันตกโน้น ก็มีพูดถึงความ ไม่ตายด้วยกันทั้งนั้น ที่เรียกว่า “อมตธรรม”.

ในทางพุทธศาสนาเรียกธรรมชาติดั้งหนึ่งที่ไม่รู้จักตาย ว่าอมต- ธรรม คำนี้ก็ยากเกินไป จึงมีคนคิดสิ่งที่จะทำให้ยึดถือได้ง่าย ๆ สำหรับคนประเภท ที่... ขอภัยที่จะใช้คำว่า ยังไม่มีสติปัญญา หรือไม่มีใครมีสติปัญญา ก็คิดคำให้ ใหม่เช่นว่า การได้เข้าถึงพระเป็นเจ้า หรือการเข้าไปอยู่กับพระเป็นเจ้า ซึ่งก็มี ความหมายว่า ไม่รู้จักเจ็บไข้ หรือไม่รู้จักตายอีกต่อไปเหมือนกัน.

รวมความแล้ว คนต้องการความไม่ตายด้วยกันทั้งนั้น; ถ้ามีสติ- ปัญญาต่ำ ก็รู้จักแต่ความไม่ตายทางเนื้อหนัง ทางกาย; ถ้าสติปัญญาสูงก็ไม่ตาย ทางวิญญาณ ทางนามธรรมที่ลึกซึ้ง. เช่นในพุทธศาสนาก็สอน ให้มองเห็น สิ่งซึ่งไม่ควรเรียกว่า ตัวตน ไม่ควรเรียกว่าตัวเรา; เมื่อเห็นสิ่งนี้ ก็จะเห็น ความที่ไม่ต้องมีอะไรตาย; เพราะความตายนี้ ตามความรู้สึกแล้ว เป็นความ ตายของตัวตน ของตัวกู ของสิ่งที่ไม่อยากตาย. เมื่อไม่มีตัวตน ไม่มีตัวกู

ก็ไม่มีปัญหาที่จะต้องตาย ก็เลยเห็นเป็นธรรมดาสิ่ว ๆ ไม่มีใครเกิดไม่มีใครตาย จิตก็สงบเพราะเห็นความจริง ไม่มีความทุกข์ ก็หัวเราะเยาะได้ทั้งการเกิดและการตาย.

นี่ ชีวิต อย่างน้อย ก็มี ๒ ความหมาย ทางวัตถุอย่างหนึ่ง เรียกว่า ทางวิญญาณ ทาง *spiritual*. หรือ *metaphysics* อีกส่วนหนึ่ง. ขอให้มองชีวิต ได้ด้วยกันทั้งสองความหมาย อย่างนี้ แล้วก็รู้ว่า ความหมายไหนสำคัญ? ที่เราอุตส่าห์มาลำบากเพื่อศึกษาธรรมะนี้ เพื่อประโยชน์แก่ชีวิตแบบไหน?

ถ้ามีเงินมีทองมีทรัพย์สินสมบัติอะไรอย่างนั้น มีเพียงพอแล้ว ก็ไม่ต้องมาศึกษาธรรมะอย่างอื่นอีก เขาคิดกันอย่างนี้ก็มี. พวกวัตถุนิยมในโลกก็เห็นกันว่า เมื่อมีทรัพย์สินสมบัติ หรือบ้จจัย อุปกรณ์แก่ชีวิต เพียงพอแล้ว ก็นับว่าพอแล้ว ไม่มีปัญหาอะไรอีก. นี่ก็พิจารณาเหตุ วิฤฤฤฤฤฤฤฤฤฤ ก็เกิดมาจากความคิดนึกประเภทหนึ่งนั่น.

พวกวัตถุนิยม ต้องการบ้จจัยแห่งชีวิต ให้เพียงพอแก่ความต้องการของตน ก็แข่งวัตถุนั้น, รบราฆ่าฟันกัน, ทำโลกนี้ให้เป็นโลกที่บูชาวัตถุ แล้วก็ได้ฆ่าฟันกันไป จนกว่าจะถึงยุคมิกคัสตัญญี่ คือฆ่ากันอย่างไม่มีจุดหมาย เหมือนกันว่าเป็นเนื้อเป็นปลา, ฆ่ากันด้วยกันราวกับว่าเป็นเนื้อเป็นปลา หรือว่าฆ่ายุ่ง เป็นต้น.

ถ้าเห็นความจริงแล้ว ก็จะเห็นว่า ชีวิตมิได้หมายความว่าเพียง การเป็นอยู่ทางวัตถุ ทางร่างกาย แต่ต้องการความเป็นอยู่ของจิต ที่ไม่มีความรู้สึกเป็นทุกข์; อย่างนี้จะสมกับ ความหมายของคำว่า "ชีวิต" ซึ่งแปลว่า ผู้เป็นอยู่ ผู้มีความเป็นอยู่ ก็คือไม่ตายนั่นเอง.

ขอให้รู้จักความหมายของคำว่าตาย กับ ไม่ตาย ให้หลาย ๆ ชั้นไว้ จะเข้าใจสิ่งที่เรียกว่า ธรรม ได้ง่ายขึ้น.

ที่^๕ จะดูพร้อมกันไป คือ ความสัมพันธ์กันระหว่าง สิ่งทีเรียกว่า ธรรม และสิ่งที่เรียกกันว่า ชีวิต แล้วก็หมายถึงธรรมในชั้นที่ ชั้นที่ไม่หลงวัตถุ; และชีวิตนั้นก็^{๕๕}เป็นชั้นที่ เป็นอยู่ อย่างที่น่าเป็นอยู่ ไม่ใช่เป็นอยู่อย่างฟิสิกส์ เหมือนกับต้นไม้ พอไม้ไถ่น้ำกิน ก็ต้องตายอย่างนี้ ถ้ามีน้ำรดไว้ ก็ยังสดอยู่ได้; นี้ก็น่าหัวเราะ.

หัวข้อที่จะพิจารณากันในธรรมะ ก็อยากจะวาดขึ้นมาสัก ๓

หัวข้อ หรือ ๓ ความหมาย ก็คือ :-

- การปฏิบัติธรรม ได้แก่การลบล้างไปที่ตัวชีวิตจริง ๆ.
- การเห็นธรรม คือการเห็นความจริงของสิ่งที่เรียกว่า ชีวิต เห็นความจริงของชีวิต^{๕๕}นั่นคือ การเห็นธรรม.
- การมีธรรม มีธรรมะก็คือ การมีชีวิตตัวจริง.

นี่ลองไปทบทวนดูว่า การปฏิบัติธรรม คือการลบล้างชีวิต ซึ่งยังไม่รู้จักนั้น ไปเรื่อย ๆ แล้วเห็นธรรมก็คือเห็นชีวิตตัวจริง เห็นความจริงของตัวชีวิต, ถ้ามีธรรมเมื่อไรก็คือ มีตัวชีวิตจริง ๆ ที่น่ามี มีชีวิตความเป็นอยู่ที่สูงสุด หรือจะเรียกกันว่านิรันดร แล้วแต่จะเรียก.

พิจารณาดู ในหมวดแรกที่ว่า

การปฏิบัติธรรม คือการลบล้างไปที่ตัวชีวิต

ข้อที่ ๑. ก็ต้องไม่ลืมว่า การปฏิบัติธรรม^{๕๕}นี้เป็นหน้าที่. ^{๕๕}ที่^{๕๕}คน โดยมากสมัยนี้ ไม่รู้จักความหมายของแต่ละคำ; เขาจึงเกิดความงงเขลาขึ้นมาว่า

ถ้าพูดว่าทางวิญญาณ ก็หมายถึง *spiritual* เป็น *faculty* อันหนึ่งต่างหาก ต้องทำกับเรื่องด้วยสติปัญญา ด้วยทิวฐิอันเป็นตัวความคิด ความเห็น ความเข้าใจ นี้ก็เลยเรียกว่า *spiritual* แยกออกไป.

ถ้าเรามีโรคทางกาย ก็บำบัดตามวิชาทางกาย, ถ้ามีโรคทางจิต ก็แก้ด้วยการบำบัดโรคทางจิต, แต่ถ้าเราเป็นโรคทางวิญญาณ ก็ต้องไปหาธรรมะของพระพุทธเจ้าเท่านั้น.

ถ้าเรามีความสุขทางกาย ก็หมายความว่า ทางวัตถุเป็นปรกติ ร่างกายเป็นปรกติ. ถ้ามีความสุขทางจิต ก็หมายความว่า ระบบ *mental* สงบดี เช่นมีสมาธิ เป็นต้น อย่างนี้เรียกว่าระบบจิต. แต่ถ้าเรามีความสุขทางวิญญาณ ก็หมายความว่า หมกคิเลสไปเลย นิ่งกว่าจิตสงบเป็นสมาธิ.

ความต่างกันดังกล่าวเป็นเหตุให้ต้องแบ่งเป็น ๓ ระดับอยู่อย่างนี้แล้วคำพูดก็ยังไม่แน่นอน เพราะไม่มีใครมีใครพูดกัน; เราก็บัญญัติพูดกันเฉพาะที่เราจะทำความเข้าใจกันในที่นี้โดยความจำเป็นก่อน; เพราะถ้าเราจะไปมั่วรอให้เรามีการบัญญัติถูกต้องในพจนานุกรมแล้ว ไม่ทราบว่าจะจะบัญญัติกันเมื่อไร, เราอาจจะตายเสียก่อน. เราจึงว่าเอาเองไปก็แล้วกัน โดยพิจารณาให้มันเข้าเรื่องเข้าราวถูกต้องกับความจริง ที่จะใช้ประโยชน์ได้ เพราะว่าเรามีปัญหาทั้งระบบฟิสิกส์ ระบบ *mental* และระบบ *spiritual*.

ชีวิตแท้จริงนั้น ไปขึ้นอยู่กับระบบ *spiritual* ทั้งนั้น คือ เกี่ยวกับความรู้หรือสติปัญญาความคิด ความเห็นชั้นลึก ชั้นที่มนุษย์เข้าใจไม่ใคร่ได้ง่ายๆ และพิสูจน์ทดลองไม่ได้ด้วยอุปกรณ์ทางวัตถุ. นี้เราก็มึนหน้าที ที่จะต้องรู้จักสิ่งเหล่านี้กันก่อน และรู้จักกฎเกณฑ์ของสิ่งเหล่านี้ จึงลบลำตุ ให้อัลล้วยๆ กับว่าเป็นเรื่องวัตถุ.

ขอให้นึกถึงคำว่า กาย วาจา ใจ ทัศนคติ ความคิด ความเห็น; **ลูปคล่า** ที่กาย ทวาจา นเป็นฝ่ายข้างนอก. **ลูปคล่าที่ใจ** คือระบบของจิตใจ, แล้วลูปคล่าไปถึงเรื่องสติปัญญา ความคิด ความเห็น ซึ่งเป็นของละเอียด ยิ่งขึ้นไปอีก; นั่นแหละจะเป็นตัวเรื่องของธรรมะ ที่กำลังศึกษาอยู่ กำลังพูดกันอยู่ ที่เป็นปัญหาอยู่.

คำอีกคำหนึ่ง ที่จะต้องเข้าใจให้พอ ถ้าเข้าใจไม่เพียงพอ แล้วก็ทำอะไรไม่ได้ คือคำว่า *experience*. คำนี้ก็ไม่ทราบว่าจะแปลว่าอะไรแน่ เห็นสัมพันธ์กันอยู่เมื่อใช้คำนี้; เราถือเอาแต่ความหมายก็แล้วกัน. เราถือเอาว่า ความรู้สึกที่เราได้มาจาก การที่เราได้ผ่านสิ่งนั้น ๆ ไป นับตั้งแต่เรื่องทางวัตถุ เช่นเราเคยกินเกลือ เราก็รู้ความเค็มของเกลือ เราก็มี *experience* ในรสของเกลือ; นี่เป็นเรื่องวัตถุแท้ๆ. ถ้าเป็นเรื่องทางชีวิต จะเป็นเรื่องทางจิตใจ มากกว่านั้น.

เราเคยผ่านอะไรมา ที่เราชอบพูดกันว่า อย่างโชคโชนนั้น อันมี *experience* ทางวิญญาณจะต้องเติมคำว่า *spiritual experience* คำว่า *experience* ทางวิญญาณนี้ตั้งแต่เกิดมาก็เริ่มมี *experience* ทางวิญญาณเรื่อย ๆ มา ที่เกี่ยวกับความสุขความทุกข์โดยตรง; ถ้าเราไม่มีความรู้ชนิดนี้ ใน *experience* ชนิดนี้ เราก็ทำอะไรไม่ได้, จะไม่มีความก้าวหน้าในเรื่องทางจิตทางวิญญาณ.

Experience นี้ให้ความสะดวกแก่เรา เช่นพูดว่า ความทุกข์ นี้ก็รู้ว่า มันคืออะไร; เพราะเราเคยมีความทุกข์มามากมาย พอพูดว่า ความสุข ก็พอจะรู้ว่าคืออะไร; แต่แล้วก็ไม่รู้ถึงที่สุด ไม่รู้จริง ไม่รู้ในแง่ที่ควรจะรู้ เกี่ยวกับเรื่องนั้น ๆ เกี่ยวกับสิ่งนั้น ๆ เช่น ความทุกข์ก็ไม่รู้ว่ามาจากอะไร? ความดับทุกข์ อันแท้จริงคืออะไร? ก็ไม่รู้ แล้วทำอย่างไรจึงจะดับทุกข์นั้นได้? ก็ไม่รู้.

๒. ถ้ารู้อะไรให้ละเอียดกันจริงๆแล้ว ก็จะต้องรู้จักในลักษณะ ๕ ประการคือ (๑) ความเกิดขึ้น (๒) ความดับไปเป็นขณะ ๆ ของสิ่งเหล่านั้น ; เช่นอะไรก็ตาม ที่มาเกี่ยวข้องกับคนเรา จะมีการเกิดขึ้นชั่วคราว, แล้วก็หายไป ที่หนึ่งแล้วเกิดใหม่อีก. นี้เรียกว่า ความเกิดและความดับ ของสิ่งเหล่านั้น.

(๓) เรียกว่า ฐีสสาหะ คือ ความเอร็ดอร่อย สนุกสนานเกี่ยวกับสิ่งนั้น ๆ จะเรียกว่าเสน่ห์ของมันก็ได้ รู้จักเสน่ห์ของมัน ซึ่งเป็นของปลอมของหลอกนั้น เสียบ้าง. ชีวิตก็เป็นเสน่ห์ มีเสน่ห์ทำให้คนหลง. (๔) มีอาทีนวะ คือ อันตราย หรือโทษหรือความเลวทรามของมัน ที่ซ่อนไว้ในเสน่ห์นั่นเอง. (๕) อันสุดท้ายเรียกว่า นิสสรณะ คืออุบาย ที่เราจะเอาชนะเสน่ห์นั้นให้ได้.

ถ้าเราจะรู้จักอะไรให้ถูกต้อง ให้สมบูรณ์ตามหลักของธรรมะใน พระพุทธศาสนา จะต้องรู้จักความที่ปรากฏออกมา, แล้วดับหายไปเป็นขณะ แล้วปรากฏออกมา แล้วดับหายไปเป็นขณะ นี้ก็เรียกว่า สมุทัย เกิดขึ้น คือ สัมภวะเกิดขึ้น แล้วก็มี อัสตังคมะ คืออัสตงไป; เช่นตอนเช้าเกิดขึ้น ตอนเย็นอัสตงไป ของสิ่งต่างๆ ที่ประกอบอยู่ในจิตใจนั้น. และมีเสน่ห์หลอก ให้หลง, มีอาทีนวะ คือมีโทษ มีความเลวทราม ซ่อนอยู่ในนั้นเสร็จ, แล้วเราก็ รู้จักอุบายเครื่องเอาชนะมันให้ได้. ถ้าจะรู้อะไร ก็ขอให้รู้ใน ๕ ความหมายนี้ จะเรียกว่าเป็นผู้รู้ในพุทธศาสนา.

การที่เราจะรู้จักตัวชีวิต ก็ต้องรู้ใน ๕ ลักษณะอย่างนี้เรียกว่า ลูบ คลำในตัวของชีวิตอยู่เป็นประจำ และมีเติมพ้นคือ spiritual experience ; ก็แปลว่าเรียนจากอย่างอื่นไม่ได้, เรียนจากหนังสือก็ไม่ได้, หรือเรียนจากตำราหรือ การฟังอะไรก็ไม่ได้; คือไม่สำเร็จประโยชน์ได้. ต้องเรียนจากตัว experience นั้นโดยตรง แล้วก็เป็นผู้ฝ้าย spiritual คือฝ้ายจิตฝ้ายวิญญาณ.

โดยมากคนเราไม่มีใครเรียนธรรมะจากสิ่ง ๕ ลักษณะเหล่านี้ เราหวังจะเรียนแต่จากหนังสือ เรียนจากการได้ยินได้ฟังอะไรมาเกินไป. ที่เป็นนักวิทยาศาสตร์ก็จะเรียนจากการทดลองทางวัตถุเสียเรื่อย; อย่างนี้ก็ไม่มีทางจะรู้ธรรมะได้. จึงขอแนะนำให้อ้อนกลับไปศึกษาจากทุนเดิม คือความรู้ความฉันทะอะไรต่างๆ เกี่ยวกับสิ่งที่ได้เคยเกิดมาแล้ว ในชีวิตจิตใจของเรา. ฉะนั้นจึงขอร้องให้จำคำว่า *spiritual experience* ไว้ให้ดีๆ เพราะเป็นตัวบทเรียนเป็นตัวสิ่งของสำหรับเรียนสำหรับศึกษาธรรมะ, แล้วจึงจะเกิดความรู้สึที่แท้จริง เห็นแจ้งซึมซาบ เห็นแจ้งแทงตลอดได้จริง.

การเรียนหนังสือ หรือฟังคำบรรยาย เป็นเพียงนำเอาวิธีการไปทดลอง ไปเรียนกับสิ่งเหล่านั้น เท่านั้นแหละ เหมือนกับที่มีหลักว่า “พระพุทธเจ้าทรงเป็นแต่ผู้ชี้ทางเท่านั้น การเดินต้องเดินไปกันเอง” คือไปจับสิ่งเหล่านั้นขึ้นมาพิจารณาโดยตรง ตามแนวตามวิธีที่ได้แนะให้; นี่คือการปฏิบัติธรรม เป็นการลุ่มคล่ำลงไปที่ตัวชีวิตทุกระดับ แล้วแต่ว่า เรายังโง่มาก หรือว่าโง่หน่อยลงแล้ว.

๓. เมื่อเรียนอย่างลุ่มคล่ำ ก็เห็นชีวิตเป็นหลาย ๆ ชั้น และหลายระดับ ก็ควรจะลุ่มคล่ำดูทุกระดับ ทางเนื้อหนัง ร่างกายนี้ ก็เป็นชีวิตระดับหนึ่ง แบบหนึ่ง; ทางจิต ทางวิญญาณ ก็เป็นระดับที่สูงขึ้นไปซึ่งคนธรรมดาไม่รู้จัก แล้วก็แก้ไขไม่ได้ จึงต้องฟังพระศาสนา หรือพระพุทธเจ้า.

นี่ เรียกว่า การปฏิบัติธรรม คือการลุ่มคล่ำลงไปที่ตัวชีวิต; เมื่อชีวิตมีหลายระดับ การปฏิบัติธรรมก็มีหลายระดับ จนกว่าจะถึงระดับสุดท้าย ก็ลุ่มคล่ำลงไป ที่กาย วาจา ใจ ทิฐิ ทัศนคติ ความเป็นประจำวัน; แล้วก็รู้จักใช้สติสัมปชัญญะ อย่างที่ว่ามาแล้ว เมื่อครั้งก่อนๆ ให้ทันแก่เหตุการณ์

ที่เกิดขึ้น จึงจะลบล้างได้ถูกต้อง หรือจับตัวมันได้. ถ้าอ่อน หรือบกพร่องด้วย สติสัมปชัญญะแล้ว ก็จับอะไรไม่ได้; เพราะมาไม่ทันแก่เหตุการณ์ แก่เวลา.

๔. พอมีอะไรเกิดขึ้นในจิตใจ ก็ให้รู้ทันที ว่าได้ผ่านไปอย่างไร ดับลงไปอย่างไร; ก็เลยรู้หมด ทั้งฝ่ายที่ความทุกข์ได้เกิดขึ้น หรือตั้งอยู่ชั่วขณะ แล้วก็ดับไป. ถ้าจะมีการเกิดขึ้น หรือดับไป ก็ไม่มีอะไรนอกจากความทุกข์เท่านั้น. แม้แต่โลกนี้เกิดขึ้นมา ตามหลักการทางวิชาฟิสิกส์ ก็เรียกว่า ความเกิดขึ้นแห่ง ความทุกข์ เพราะเป็นการเกิดขึ้นแห่งสิ่งที่น่าเกลียดน่าชัง หรือสิ่งที่เป็นปัญหา.

ถ้าโลกนี้จะไม่เกิดขึ้นมา ก็ไม่มีปัญหาอะไร; ถ้ามีการเกิดขึ้น ก็คือ การเกิดขึ้นแห่งปัญหา มีความน่าเกลียด น่าชัง ที่เปลี่ยนแปลงเรื่อย. คนเรามีอายุประมาณ ๑๐๐ ปีเป็นอย่างมาก เราจึงเห็นโลกน้อย เราจึงคิดว่า โลกนี้ ยั่งยืนถาวร. ถ้าเรามีอายุมากกว่าโลก เราจะเห็นโลกนี้เป็นสิ่งที่เกิดขึ้น - ดับลง, เกิดขึ้น - ดับลง แผล็บ ๆ แผล็บ ๆ ไปแล้ว; โลกจะมีอายุก็ล้านปีก็ตามใจ แต่ในที่สุดก็ต้องดับ, หรืออาจจะเกิดโลกใหม่ขึ้นมาอีก ในที่สุดก็ต้องดับ ใคร มีปัญญาที่จะมองเห็นอย่างนี้ได้บ้าง ก็ดี.

โลกที่สำคัญที่สุดนั่นคือ ความทุกข์ คือตัวความทุกข์ที่ปรากฏในจิตใจ โลกทั้งหลาย โลกทางวัตถุ ที่ปรากฏอยู่ ก็เพื่อความรูสึกทางจิตใจ แล้วรูสึก เข้ามา ก็เพื่อให้มีปัญหา ให้ลำบาก; ฉะนั้นจึงมีความหมายที่ธรรมดาด้วย ไม่ใช่ น่าเกลียดอย่างเดียว. เรื่องนี้ได้อธิบายไว้หลายแห่งแล้วว่า คำว่าความทุกข์นั้น มี ๒ ความหมาย.

ความหมายหนึ่ง ถ้าสำหรับสิ่งทั่วไป ที่ไม่มีชีวิตวิญญาณ คำว่า ความทุกข์ หมายถึง คุณแล้ว น่าเกลียด น่าระอา น่าเบื่อกว่า เช่นว่า สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์ คุณแล้วเป็นทุกข์.

อีกความหมายหนึ่ง เป็นความทุกข์ ที่เราไปยึดมั่นถือมั่น, หมายถึงมันเอาไว้ เป็นตัวเรา เป็นของเรา. ที่นั่นก็กัดเอา ก็เจ็บปวดอยู่ในจิตใจ ความทุกข์อย่างนี้ คือความทุกข์ทรมาน.

ความทุกข์ในความหมายทั่วไปทั้งหมดทั้งสิ้น คือคุณแล้วน่าเกลียด แม้แต่ก้อนหินก้อนนี้ ก็ไม่เที่ยง และเป็นทุกข์, เป็นทุกข์ในความหมายที่ว่า คุณแล้วน่าเกลียด; แต่ถ้าใครไปยึดถือว่า ก้อนหินนี้เป็นของเราเข้า ด้วยเหตุผลอะไรก็ตามแต่ ก็จะเป็นทุกข์ เพราะไม่ได้ตามต้องการ; นี้เรียกว่า มันกัดเอาให้เจ็บปวด.

โลกนี้ ถ้ามีการเกิดขึ้น ก็มีการเกิดขึ้นแห่งทุกข์ ถ้ามีการดับลง ก็เป็นการดับลงแห่งทุกข์; เป็นปัญหาอยู่อย่างนี้. แต่บางอย่างมันไม่ได้กัดเอาอย่างรุนแรง ก็เลยไม่ค่อยจะมองเห็น ว่าเป็นปัญหา หรือเป็นความทุกข์อะไร; และบางทีการกัดเอานั้น ก็ยังซ่อนเร้น, ซึ่งเป็นเร้นที่ปิดบังไว้ คนจึงหลงได้. เหมือนกับปลาที่ไปกินเบ็ดก็ได้; เพราะว่ามีเหยื่อหุ้มเบ็ดไว้; ถ้าเป็นเบ็ดล้วน ๆ ปลาก็คงไม่กิน.

ชีวิตนึกเหมือนกับปลากินเบ็ด ในระดับต่ำ ๆ ทั่ว ๆ ไปเป็นอย่างนี้; ย่อมมีเหยื่อมีอะไรหุ้ม ล่อเป็นเสน่ห์ กินเข้าไปแล้ว ก็มีปัญหา ก็มีความทุกข์, ฉะนั้นเราต้องรู้จักแก้ปัญหาลงนี้ คือไม่ไปกินเหยื่อ, หรือถ้ากิน ก็กินแต่เหยื่อ อย่าติดเบ็ด. อัสสาทะ คือเสน่ห์ของสิ่งทั้งปวง มีเต็มไปหมดในโลกนี้; ถ้าจะกินก็ได้ ไปแตะต้องก็ได้; แต่อย่าไปติดเบ็ดเข้า นั่นคืออย่าไปมีความทุกข์เข้า.

เราต้องอาศัยธรรมะที่ลึกลงๆ ก็จะกลายเป็นผู้ที่ว่า กินเหยื่อแล้วไม่ติดเบ็ด, หรือว่า กินปลา แล้วไม่ถูกก้างปลา. เราจะพยายามดูในขั้นนี้

ว่าเรากำลังติดเบ็ดหรือเปล่า? หรือว่า เราเคยติดเบ็ดมาแล้ว ก็ร้อยครั้ง พันครั้ง หมื่นครั้ง แสนครั้ง? ถ้าเป็นเรื่องทางจิตทางวิญญาณ ก็จะต้องมีการตายทางจิต ทางวิญญาณเป็นจำนวนครั้ง เท่าที่ไปกินเหยื่อเข้านั้น.

เมื่อไปกินเหยื่อเข้า ก็เล่ห์เกิดขบ ก็ทำให้สูญเสียความปรกติของความ เป็นมนุษย์; อย่างนี้เรียกว่า **ตายในทางธรรม**. **เมื่อใดประมาณ คือใจ คือหลง เมื่อนั้นก็คือตาย**. **การปฏิบัติธรรม** คือการลบล้างสิ่งเหล่านี้ จึงใช้ คำว่า **การลบล้างตัวชีวิตนั่นเอง** เอมามาพลิกดูเล่นทุกแง่ ทุกมุม เหมือนที่เรา ตรวจสอบอะไรสักอย่างหนึ่ง เอมามาใส่ฝ่ามือดู แล้วพลิกดู อย่างนี้.

ขอให้พยายามทำแกชีวิตเช่นเดียวกับของในฝ่ามือ ก็เรียกว่าเป็น การปฏิบัติธรรม คือเป็นการศึกษาค้นคว้าศึกษาอะไรลงไปจริง ๆ ที่ตัวสิ่งๆ ที่เรียกว่า ชีวิต หรือว่า โดยที่แท้ก็คือ *spiritual experience* นั่นเอง. ไปดูเข้าที่นั่น นี่คือการปฏิบัติธรรม เป็นหมวดที่ ๑.

หมวดที่ ๒ คือการเห็นธรรม

๑. เมื่อเราเอาชีวิตมาพลิกดูเล่น ในฝ่ามืออย่างนี้อยู่เสมอแล้ว **จะมีการเห็นธรรม คือเห็นความจริงในทุกแง่ทุกมุมว่า**; สิ่งที่เราเรียกว่าชีวิตนั้น ในตัวชีวิตนั้น มีข้อเท็จจริง มีความจริง, หรือมีสิ่งที่เรียกว่าธรรม ในหลายแง่หลายมุม ตัวเองก็คือธรรม, กฎเกณฑ์ต่าง ๆ ที่มีอยู่ในตัวชีวิตตามธรรมชาตินี้ ก็เรียกว่าธรรม. ความตื่นรนชวนชวาย หน้าที่อะไร ที่กระทำอยู่นี้ ก็เรียกว่าเป็นตัวธรรม, เดี่ยวสุข เดี่ยวทุกข์ เดี่ยวอย่างนั้นอย่างนี้ ก็เป็นตัวธรรม; ถ้าเราเห็นสิ่งเหล่านี้ในเนื้อในตัวจริง ๆ ก็เริ่มเห็นธรรม อย่างชนิดที่เรียกว่า **เห็นแจ้งแทงตลอดในพุทธศาสนา**.

๒. ทางศาสนาเขามีคำว่า *นิพเพธิกะ* บ้าง *ปฏิเวธ* บ้าง คือ เห็นแจ้ง
 แห่งตลอดลงไป在那นั้น. นี้ก็อยากจะเตือนไว้เสมอ ๆ ว่า ให้ระลึกไว้ให้ถี่ๆ
 สังเกตให้ถี่ๆ แล้วก็จะพบว่า มีความแตกต่างกันอยู่ถึง ๓ ระดับ หรือ ๓ ชั้น ว่า:-

ชั้นที่ ๑. ถ้าเราเล่าเรียน ดังที่เรียนในมหาวิทยาลัยอะไรก็ตาม ก็เป็น
study อย่างหนึ่ง ก็ได้มาเพียงความรู้ ที่เรียกว่าความรู้ หรือ *knowledge* หรือ
 อะไรทำนองนี้ เท่านั้นเอง.

ชั้นที่ ๒. ถ้าเราชวนชวายในการ *study* นั้นก็ตาม มีการชวนชวาย
 ถึงขั้นเป็น *reasoning* ใช้เหตุผลค้นคว้า หาเหตุผลอะไรต่างๆ มากขึ้นไป ผลที่ได้
 ก็จะสูงขึ้นไปถึง ความเข้าใจ. ความเข้าใจนั้นสูงขึ้นไปกว่าความรู้; ความรู้
 พอรู้สึกว่ายาก หรือว่าท่องจำได้ ก็มีความรู้เสียแล้ว ความรู้ทิ้งรากฐานอยู่บน
 ความจำ, แล้วเป็นความเข้าใจ เป็นขนาด *understanding* หรือ *comprehension*
 อะไรก็ตาม; นี้ก็จะสูงขึ้นไป โดยอาศัย *reasoning*.

ชั้นที่ ๓. ยังมีอีกชั้นหนึ่งก็คือ ถ้าได้ผ่านสิ่งนั้นไปด้วยจิตใจโดยตรง
 นี้เราเรียกว่า เห็นแจ้งแห่งตลอด เป็นการลบล้างชีวิตอยู่ตลอดเวลา อย่างที่ว่า
 มาแล้ว; แล้วก็เห็นแจ้งแห่งตลอดชนิดที่เรียกกันว่า *ตรัสรู้*. คำนี้สมเอามาใช้
 ก็ได้ เป็น *enlightenment* ก็มี โดยมี *intuitive* ที่เรียกว่า *experience wisdom*
 เป็นการเห็นแจ้งแห่งตลอด เป็นความหมายที่ ๓. นี้เรามาคิดกันอยู่แก่ความรู้บ้าง,
 ความเข้าใจบ้าง ก็ย่อมผิดได้; เพราะเหตุผลอาจผิดได้ การใช้เหตุผล ก็อาจผิดได้
 ฉะนั้นความเข้าใจก็ผิดได้.

แต่ถ้าเป็นเรื่องผ่านไปจริงๆ ในตัวสิ่งนั้นจริงๆ ก็ผิดไม่ได้ เห็นแจ้งนี้
 ไม่อาศัยเหตุผล ไม่อาศัย *reasoning*; อาศัยแต่ความเห็นแจ้งแห่งตลอดลงไป.

ถ้ายังจะใช้คำว่าเหตุผลอยู่อีก ก็มีเหตุผลอยู่ที่ตัวเห็นแจ้งแทงตลอด คือจิตใจไป
ลูปคล้ำสิ่งนั้นเข้าจริง ๆ อย่างนั้น.

เช่น เราได้รับคำบอกมาว่า เกล็ดนั้นเค็ม; เราก็มีความรู้เท่านั้นว่า
เกล็ดนั้นเค็ม. จริงหรือไม่จริงก็ไม่รู้? แต่ถ้ามาใช้เหตุผล ว่า เกล็ดก็คงจะเค็ม
อย่างนั้นเป็นความเข้าใจ. แต่ถ้าเรากินเกล็ดเข้าไปจริง ๆ อย่างนั้นก็เค็มแน่;
เหตุผลชนิดนี้ เป็นเหตุผลอยู่ที่ตัวการที่ได้กิน ได้ชิม ได้ดื่มนั้น ๆ แล้ว
ก็ไม่เรียกว่า เหตุผลอีก เพราะอยู่เหนือการใช้เหตุผลเสียแล้ว ไม่มี reasoning แล้ว.

ถ้าเรารู้จักธรรมะ เราต้องมาถึงขั้นที่ ๓ นี้ เป็น enlightenment
เป็น realization เป็นอะไรก็แล้วแต่; เป็นเรื่องของ experience ที่ผ่านสิ่ง
เหล่านั้นไปแล้ว ด้วยปัญญาอันสมบูรณ์. การเห็นธรรมต้องเห็นกันในลักษณะนี้
จึงจะเรียกว่าเห็นธรรม, จะเห็น อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ก็ต้องเห็นกันในขนาด
ลักษณะนี้. เทียบที่เราได้แต่ท่อง เหมือนท่องบทสวดมนต์ ก็รู้แค่นั้น เท่านั้น
แหละ, เป็นเพียงความรู้ที่ท่องจำ.

ต่อมาที่ต้องใช้เหตุผลคำนวณ เหมือนที่สอนกันอยู่ในโรงเรียน
เหมือนกัน; เพราะเหตุนี้จึงเรียกว่า อนิจจัง, เพราะเหตุนี้จึงเรียกว่า อนัตตา,
เป็นเรื่องใช้เหตุผล ยังไม่เห็นแจ้งแทงตลอด. ต่อเมื่อใด เรามี experience
ลงไปในเรื่องนี้ เรียกว่า อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา จึงจะเห็นธรรม เรียกว่าเห็นธรรม;
ในขั้นเริ่มแรกก็เรียกว่า มีดวงตาเห็นธรรม อย่างน้อย ก็เป็นพระโสดาบัน เรียกว่า
ตรัสรู้ในอันดับแรก.

๓. คำว่า เห็นธรรม ก็คือ การเห็นตัวชีวิตจริง ในกรณีของเรา
ในเรื่องของชีวิตนี้. ถ้าว่ามีการเห็นธรรม ก็เรียกว่าเห็นชีวิตตัวจริง ก็เห็นความ

ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา, เห็นว่า ที่เกิดขึ้นมานั้นไม่มีอะไรนอกจาก ความทุกข์ หรือถ้าดับ มีการดับหายไป ก็ไม่มีอะไร นอกจากความทุกข์; แล้ว เกิดใหม่อีก ก็ไม่มีอะไรนอกจากความทุกข์. แต่ต้องด้วยความรู้สึกในใจ คือ รู้สึกว่า อะไรเกิดขึ้นในใจ, อะไรดับลงไป, อะไรเกิดขึ้นมาอีกในใจ, แล้วอะไรดับลงไปอีกในใจ; ก็จะเห็นว่า ไม่มีอะไรนอกจากสิ่งที่ทุกข์ หรือ เป็นตัวความทุกข์.

ทุกข์ถ้าไม่ใช่ความหมาย อันที่เรียกว่า เป็นความทนทาน ก็เป็น ความหมายอันที่เรียกว่า ดุแล้วน่าเกลียด น่าชังเหลือเกิน; เพราะว่ามันเที่ยง และหลอกอยู่เสมอ. นี่เห็นธรรมคือเห็นความจริงของสิ่งที่เรียกว่าชีวิต, แล้วก็เห็นด้วยอาการที่เรียกว่า เห็นแจ้งแทงตลอด; ไม่ใช่เพียงความรู้ หรือความ เข้าใจโดยการคำนึงคำนวณ.

ที่นี้ เราไม่รู้เท่าทันกันในส่วนนี้ เราแค่เลยมองกันในส่วนนี้ จน ถึงกับมันหลอกอยู่ตลอดเวลา. ชีวิตกลายเป็นมายาที่หลอกดวงเราอยู่ตลอดเวลา; เอาชนะมันไม่ได้ ควบคุมมันไม่ได้; บัญหาก็มีขึ้น ทำให้เราอยู่ในสภาพที่น่า เวทนา น่าสงสาร.

๔. เราเห็นชีวิตกันจริงๆ ก็จะเห็นเป็นลำดับมา : ตั้งแต่แรกเกิดมาเป็นอย่างไร; โตขึ้นเป็นอย่างไร; จนกระทั่งเดี๋ยวนี้ สมมติว่ามีอายุ ๔๐-๕๐ ปี หรือ ๓๐-๔๐ ก็เริ่มดู. ฉะนั้นคนที่อายุน้อย จึงมีให้ดูน้อย, มีอายุมาก เป็นคนแก่ชราแล้ว ก็มีให้ดูมาก. คนเพียงแต่มีอายุมาก ก็เห็นอะไรมาก เพราะ ฉะนั้น ก็ควรเคารพคนแก่คนแก่อย่างน้อย ในส่วนที่เขาเห็นโลกมามากเห็นด้วย realization เห็นด้วย spiritual experience ซึ่งเด็ก ๆ ไม่อาจจะเห็นได้.

เด็ก ๆ จะรู้สึกอย่างคนแก่ไม่ได้, เราดูชีวิตมาเป็นลำดับ ที่เรียกว่า เด็ก ๆ อมมือขึ้นมา ก็เห็นความหมายอยู่แล้วว่า เด็กอมมือคืออะไร; ต่อมาเป็นหนุ่มเป็นสาวที่มธุระสุดท้าย ด้วยอำนาจของกิเลส นั่นคืออะไร; มาถึงผู้ใหญ่ พ่อบ้านแม่เรือน เป็นชีวิตลากเกวียน เพราะความที่มีภาระหนักอยู่ตลอดเวลา ผิดกว่าชีวิตหนุ่มสาว ที่เพรวพราวเหมือนกับผีเสื้อ บินไปบินมา.

ถ้ามองดูลงไปถึงเด็กเล็ก ๆ ก็มีแต่จะกินเท่านั้นแหละ; ไม่มีอะไร มีแต่จะกินจะเล่น, แล้วมาเทียบกับชีวิตผู้ใหญ่ จะเห็นเป็นชีวิตเหมือนกับ ลากเกวียน. ถ้าเป็นไปผิดทาง คือไม่รู้จักสิ่งเหล่านี้โดยถูกต้องแล้ว พอเป็นคน แก่เข้า ก็เป็นชีวิตที่นอนหลับยาก เป็นชีวิตที่เต็มไปด้วยความวิตกกังวล ถ้า ไร้ธรรมะ อยู่ตามเดิมต่อไปอีก ก็เป็นชีวิตที่น่าสงสาร, เป็นคนแก่ที่หลงไหล พันเพื่อนแล้วก็น่าสงสาร.

สิ่งที่กล่าวมาเหล่านี้ เรียกว่า น่าหัวเราะ น่าสงสาร น่าเศร้าทั้งนั้น เราจึงต้องมีการแก้ปัญหาด้วยการมีธรรมะ. ถ้าทำได้, หรือที่เขาเคยทำกัน ได้ มาแล้ว, ก็สอนให้ตี อบรมเด็ก ๆ ให้ดี แล้วก็ให้หนุ่มเป็นสาวที่ดี, เป็นพ่อบ้าน แม่เรือนที่ดี, จนจะได้ประโยชน์ จนเป็นคนแก่คนเฒ่า ที่เป็นแสงสว่างของ คนหนุ่มคนสาวได้.

นี่เรียกว่า ชีวิตในหลายระดับหลายแง่หลายมุม ที่เป็นมาอย่างไม่ ลืมหลืมตา ก็มีอยู่, อย่างที่ลืมหลืมตา ก็มีอยู่. เมื่อเห็นสิ่งเหล่านี้แล้ว จะเกิด ความรู้ในคำตรงกันข้ามขึ้นมา คือ ชีวิตที่ติดหล่ม หรือตกจมหนักเป็นอย่างไร? แล้วชีวิตที่ถอนขึ้นมาได้เป็นอิสระ มีความรอดจากทุกข์ จะเป็นอย่างไร? พร้อมกันนั้นก็รู้จักสิ่งที่เรียกว่ากิเลสจริง ก่อนที่จะรู้จักแต่ท่องมาจากหนังสือ ที่เขา

เขียนไว้ให้เรียน เตียนรู้จักสิ่งที่เรียกว่ากิเลส ว่ามีอันตรายอย่างไร? กิเลสร้อน
ยิ่งกว่าไฟ หมายความว่าอย่างไร? โทษของความยึดมั่นถือมั่น คือของหนักนั้น
เป็นอย่างไร?

ถ้าเราแบกชีวิตไว้ เหมือนกับแบกของหนัก แล้วมันก็ผูกมัดของจำ
อยู่ตลอดเวลา เรื่องอย่างนี้ มีบทประพันธ์ของ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ ยัง
จำได้มาตั้งแต่แรกอ่าน สมัยก่อนบวช :-

มี ชีพ ก็มี ห่วง ดุจ บ่วง ประแจ มือ
สิ้น ชีพ ก็ สิ้น ถือ ทิฎฐิ สิ้น กระบิล หวัง

คำท้าวว่า ห่วง หรือ หลง ชักจะไม่แน่ใจ, บทประพันธ์นี้ถอดความ
เอามาจาก โอมาคัยัมม์ ว่าการมีชีวิต คือ การติดบ่วง เหมือนกับว่า ถูกจองจำ
ถ้าเราเพิกถอนความหมายอันนี้เสียได้ ก็คือที่เรียกว่าไม่มีชีวิต นี้ก็จะพ้นจากการ
จองจำ. ถ้าใจต่อชีวิตก็เหมือนกับถูกจองจำด้วยโซ่ตรวน.

คนฉลาดดับความโง่เสียได้ เอาชนะสิ่งนี้ได้ ก็เหมือนหลุดจาก
โซ่ตรวน; นั่นแหละเป็นตัวละครแท้ที่จะต้องเห็น, ความจริงของชีวิตแท้ ๆ
ที่จะต้องเห็น, ที่ว่า เป็นเหมือนกับการจองจำ เมื่อเราโง่กับมัน. นี่เป็น
เหมือนการหลุดพ้น เมื่อเราฉลาดพอ, เมื่อเห็นธรรมแล้ว ก็คือเห็นอย่างนี้ :
เห็นหนทางที่จะหลุดรอดออกมาได้; เพราะว่าเห็นการจองจำที่เป็นอยู่กัน
อย่างสะบักสะบอมตลอดเวลาเช่นนี้ ก็เลยรู้จักชีวิตมாயา ซึ่งคนทั้งหลายเห็นว่า
เป็นชีวิตจริง รักชีวิตอาลัยชีวิตกัน.

ทุกคนถึงคำว่า ชีวิต; หนังสือที่แต่งขึ้นมา เกี่ยวด้วยเรื่องชีวิต ใช้
คำว่า "ชีวิต" นี้เป็นภูเขาเสากาไปเลย, แล้วคนเหล่านั้นก็ยังโง่ เห็นชีวิตมாயาเป็น

ชีวิตจริงอย่างนั้นแหละ ; ไม่ได้พูดถึงชีวิตอมตะอันแท้จริงอะไรเลย. เดียวนี้เรา
ก็รู้จักแยกมองเห็นชีวิตที่ไม่ใช่ชีวิต หรือชีวิตมายา ; แล้วเห็นชีวิตที่เป็น
ชีวิตจริง ที่ควรแก่ความหมายของคำว่า ชีวิต ที่เป็นอยู่ มิใช่ตาย หรือชีวิตที่
หมายถึงความสทซ์นอยู่.

ที่เขาสทซ์นกันอยู่เดี๋ยวนี้ สทซ์นอะไรกัน สทซ์นไปด้วย รากะ
โทสะ โมหะ, อย่างนี้จะเรียกว่าสทซ์นอะไรกัน ในเมื่ออยู่ในกองไฟ.
แต่เขาก็เรียกกันว่า ชีวิตที่เป็นอยู่ และสทซ์น ตามแบบของคนที่เป็นทาสของ
กิเลสการมณเฑ่งน ; เขาว่าสทซ์น เพราะเขาไม่เห็นความเหี่ยวแห้ง ที่ถูก
รากะ โทสะ โมหะ แผลดเผาอยู่ตลอดเวลา.

พอเราเห็นความถูกแผลดเผาอย่างนี้ แล้วออกมาเสียได้ จึงจะรู้ว่า
อย่างจริงและสทซ์น ; อย่างนี้ไม่ตาย ก็เลยรู้จักชีวิตที่กำลังตายอยู่.
นำหัวใหม่ ? ถ้าพูดว่า ชีวิตที่กำลังตายอยู่ ; ในเมื่อชีวิตนั้นแปลว่า ความ
เป็นอยู่. แต่แล้วก็มาเห็นว่า อ้าว, นี่คือชีวิตที่กำลังตายอยู่ — ตายอยู่ — ตายอยู่
เดี๋ยวตาย เดี่ยวตาย. อยู่ในกองไฟ คือ รากะ โทสะ โมหะ ; เป็นชีวิตที่
ตายอยู่. พอออกมาจากกองไฟนี้ได้ นั่นแหละคือชีวิตจริง หรือชีวิตที่เป็นอยู่
เป็นชีวิตที่สทซ์นอยู่.

ความรู้ความเห็นอันนี้ จะทำให้เกิดความสลตสังเวช เบื่อหน่าย
ต่อความหลอกลวงเหล่านั้น, ต้องการจะมีจิตใจทมนคง ที่ปรกติ คือเป็น
ชีวิตจริง จึงจะเรียกว่า “ชีวิตอมตะ” คือไม่ตายก็ได้. ต้องมีอมตะธรรม จึงจะ
มีชีวิตอมตะได้ ; ถ้ามีแต่กิเลส ความโง่ หรือมายา ก็จะมีแต่ชีวิตที่เป็นมายา.
นี่จึงพูดสรุปความว่า การเห็นธรรมก็คือเห็นความจริงของชีวิต หรือเห็นชีวิต
ตัวจริง.

การมีธรรม นั้นแหละ คือการมีชีวิตตัวจริง

นี้ไม่ต้องอธิบายอะไรมากก็ได้ เพราะมีการเห็นธรรม แล้วก็ได้อธิบายให้เห็นแล้วว่า เห็นธรรมนั้น คือเห็นอย่างไร. พอมิธรรม ก็คือเอาธรรมมาจริงๆ ก็เรียกว่ามีชีวิตจริงกันเท่านั้นเอง.

บั้นชีวิตมาฆา หรือ หลอกหลวงออกไปเสีย ก็จะเป็นชีวิตจริง ที่สุดจริง, ไม่เหี่ยวแห้งอะไร เป็นจริงตลอดไป. แม้ว่าร่างกายนี้จะเน่าตายลงไป จิตใจก็ไม่เหี่ยว ไม่หวั่นไหว ไม่เปลี่ยนแปลง; ก็เรียกว่า ยัมเยาะความตายได้. ใครเป็นผู้ยัมเยาะความตายได้? ก็คอยดูกันต่อไปข้างหน้า.

ถ้าพอเจ็บไข้เป็นอะไรสักชนิดหนึ่ง ก็เหี่ยวแห้งเสียเต็มทีแล้ว อย่างนี้จะยัมเยาะความตายได้อย่างไร; **ชีวิตจริงแท้ๆ ต้องไม่เปลี่ยนแปลง ไม่หวั่นไหว ไม่อ่อนแอ ไม่คลอนแคลน; เรียกว่าไม่มีการเจ็บไข้ ไม่มีอาพาธ อีกต่อไปในทางค้ำวิญญาน** ร่างกายนี้เป็นวัตถุ ปล่อยไปตามเรื่องของธรรมชาติทางวัตถุ; ส่วนทางค้ำวิญญาน ต้องสงวนเอาไว้ให้ได้ ไม่ให้เศร้า ไม่ให้ทรุดลงไปเป็นความทุกข์แบบนั้นอีก เรียกว่า ไม่มีอาพาธทางวิญญาน.

เมื่อใดมีกิเลสเกิดขึ้น เมื่อนั้นพระพุทธเจ้าท่านตรัสเรียกว่า **มีอาพาธทางวิญญาน** เป็นโรคทางวิญญาน; ถ้าเราแก้ไขปัญหานั้นได้ ก็ไม่มีอาพาธทางวิญญาน. อาพาธทางกายจะมีก็ข้างเถิด เป็นเรื่องของธรรมชาติ เป็นเปลือกข้างนอก; แก้ไขไปตามเรื่อง.; ไม่ใช่ว่าจะไม่แก้ไข. แต่แก้ไขความเจ็บไข้ทางกายนั้น **ไปตามที่ควรจะทำให้; ส่วนจิตใจอย่าเป็นทุกข์** อย่าให้จิตใจอาพาธลงไปอีกด้วย.

เรื่องความเจ็บไข้ เขาเปรียบว่า **เหมือนถูกยิงด้วยลูกศรธรรมดา** เล่มเดียว **อย่าให้ถูกยิงซ้ำด้วยลูกศรที่อาบยาพิษ.** ถ้าว่าเจ็บป่วยทางร่างกายไปหาหมอรักษา ก็เจ็บป่วยแค่ร่างกาย; เรียกว่าเหมือนถูกยิงด้วยลูกศรธรรมดา

เล่มเดียว ถอนออกเสียก็จะหายไป. อย่าให้ถูกลูกศรเล่มที่ ๒ ที่เป็นลูกศรอาบด้วย ยาพิษ, คือเป็นความยึดมั่นถือมั่น เป็นความเจ็บไข้ของกู – ความตายของกู กูจะตาย; ก็เลยเป็นทุกข์กันใหญ่.

ถ้าเจ็บไข้แล้วเห็นทุกข์หนัก ก็เรียกว่าโง่ไปแล้ว, อาจะตายด้วย ความโง่ไปเลยก็ได้. ถ้าเป็นอย่างนี้เรียกว่า คน ๆ นั้นถูกลูกศรเล่มที่ ๒ ที่อาบ ด้วยยาพิษ; แล้วก็ตายจริง ๆ ด้วย. ที่ถูกควรเป็นเพียงถูกลูกศรล้วน ๆ ไม่อาบ ยาพิษ, จึงออกมาเสียก็หายแล้ว. นี่ความเจ็บไข้ทางกายเป็นอย่างนี้, ความทุกข์ ทางกายเป็นอย่างนี้; อย่าให้มีทุกข์ทางวิญญาณ ทางความยึดมั่นถือมั่นเลย.

ถ้าว่ามีธรรมะจริง ก็เป็นชีวิตจริง เป็นอมตะจริง, ความเกิด ความแก่ ความเจ็บ ความตาย ถูกขวางทิ้งไปหมด ไม่มีปัญหา; เพราะว่าเป็น แค่นี้ร่างกาย แต่จิตใจไม่ได้รับเอา; ถือว่า ไม่ใช่ความเกิดของกู ไม่ใช่ความ แก่ของกู เป็นความเกิด ความแก่ของร่างกาย. นี่ใช้คำสมมติอีกเหมือนกัน คือ ความเกิด แก่ เจ็บตาย ไม่ใช่ของเราต่อไป; เพราะไม่มีเราเป็นที่ตั้งแห่งความ เป็นเจ้าของความเกิด แก่ เจ็บ ตาย. จิตที่บริสุทธิ์ล้วน ๆ อย่างนี้ จึงเป็นทุกข์ไม่ได้.

จิตที่บริสุทธิ์เป็นทุกข์ไม่ได้ เขาเรียกว่า **ความหลุดพ้นแห่งจิต** ไม่ใช่ความหลุดพ้นแห่งตัวกู; ถ้าเป็นตัวกูอยู่จะหลุดพ้นไม่ได้. แต่ถ้าเป็นจิต ที่เข้าถึงความจริงอันนี้แล้ว; **จิตหลุดพ้นได้** แล้วก็ไม่มีตัวกู, แล้ว ไม่มี ความเกิด ความแก่ ความเจ็บ ความตาย ที่ไหนได้ เพราะมันไม่มีตัวกู.

การที่มีธรรมะนั้น ก็คือ การมีชีวิตที่แท้จริง เป็นอมตะ เป็นนิรันดร ตามความหมายทางศาสนา, เขาต้องการอย่างนั้นกันทั้งนั่นแหละ. แม้ศาสนาอื่น ที่มีพระเจ้า เขาก็มีความหมายอันแท้จริงอย่างนี้; แต่ต้องพูดเป็นบุคคลาธิษฐาน ว่า การอยู่กับพระเป็นเจ้านั้น ไม่เกิด ไม่แก่ ไม่เจ็บ ไม่ตาย ต่อไป. ฉะนั้น ขอให้รู้จักธรรมะ กับ ชีวิต, ชีวิต กับ ธรรมะ ว่ามีความสัมพันธ์กันอย่างนี้; ตามหัวข้อที่ว่า ธรรมะกับสิ่งที่เรียกว่าชีวิต นี้มีความสัมพันธ์กันอย่างนี้.

สรุปว่า ธรรมเป็นชีวิตทุกแง่ทุกมุม

นี้จะเห็นได้ว่า ธรรมะนั้นเกี่ยวกันอยู่กับชีวิต ทุกแง่ทุกมุม; ในที่สุด ธรรมะนั้นเป็นตัวชีวิตเสียเอง. ตัวธรรมะนั้นมีความคงทน ไม่รู้จักตาย; เช่นว่า กฎของธรรมชาติ ซึ่งเป็นตัวธรรมะ เป็นสัจธรรมนั้น ตายไม่ได้ ไม่รู้จักตาย; ฉะนั้นถ้าใครเข้าถึงสิ่งนี้ ก็พลอยไม่รู้จักตายไปด้วย.

ขอให้เลิกเข้าใจผิดเกี่ยวกับเรื่องนั้นกันเสียที เหมือนกับชาวบ้าน คนทั่วไป ที่จะคิดว่า มาเอาธรรมะที่วัด มาหาธรรมะที่วัด เอาตัวเองไว้ที่บ้าน; เพราะเขาไม่รู้ว่า ชีวิตนั้นเป็นธรรมะอยู่แล้ว ในแง่ใดแง่หนึ่ง ในระดับใดระดับหนึ่ง

ขอให้หยุดเล่นตลก ชนิดที่ จะนึกถึงธรรมะ ก็ต่อเมื่อจนแต้ม จนท่า จะต้องนั่งร้องไห้อยู่แล้ว จึงจะนึกถึงธรรมะ อย่างนี้จะผิด และไม่ยุติธรรม. เลิกเกลียดธรรมะกันเสียบ้าง; ที่ไปเห็นแก่ความสุขทางเนื้อทางหนัง ความเอร็ดอร่อยทางกิเลสแล้ว ก็ต้องเกลียดธรรมะเท่านั้นเอง.

เดี๋ยวนี้ คนพากันเกลียดธรรมะ เกลียดศาสนาจนกลัวพูดว่า ไม่จำเป็นเรื่องศาสนา, หรือว่า พระเจ้าตายแล้ว ใช้ประโยชน์อะไรไม่ได้; อย่างนี้เป็นความโง่ของคนที่ไม่รู้ว่า เมื่อใดมีธรรมะ เมื่อนกมีชีวิตจริง คือชีวิตที่เป็นอิสระจากความทุกข์ หรืออิสระจากปัญหาทางมวล.

ธรรมะ กับสิ่งที่เรียกว่าชีวิต มีความสัมพันธ์กันอย่างนี้ มีข้อเท็จจริงอย่างนี้, มีหน้าที่ให้เราต้องปฏิบัติ หรือกระทำอย่างนี้. ขอให้ทุก ๆ องค์ ศึกษาข้อเท็จจริงข้อนี้ หรือแง่นี้ ให้เป็นที่เข้าใจอย่างแจ่มแจ้งกระจ่าง ชัดเจนด้วย.

เวลาสำหรับการบรรยายวันนี้ ก็สิ้นสุดลงเพียงเท่านั้น.

มหกถธรรม

- ๑๔ -

๒๔ เม.ย. ๑๗

มาถอยหลังเข้าคลองกันเถิด

ท่านนักศึกษา ผู้มีความสนใจในธรรมทั้งหลาย,

ในการบรรยาย เรื่องธรรมะเสมอด้วยแผ่นดิน เป็นครั้งที่ ๑๔ นี้ ผมจะกล่าวโดยห้วนๆย่อๆว่า มาถอยหลังเข้าคลองกันเถิด.

เพื่อให้เข้าใจความมุ่งหมายอันนี้ ก็จำเป็นต้องทบทวนเรื่องที่แล้วๆ มากันอีกตามเคย : ว่าธรรมะนั้นเหมือนกับแผ่นดิน. การทำแผ่นดินให้เป็นประโยชน์ มันจึงเป็นหน้าที่. ถ้าทำหน้าที่แล้ว เราก็ได้รับผลประโยชน์โดยสมควรแก่หน้าที่; แล้วก็เป็นที่ของพุทธบริษัท ที่จะต้องทำแผ่นดินธรรมะตามแบบของพุทธบริษัทให้เจริญ ให้ตรงตามหน้าที่ ให้อยู่กับเนื้อกับตัว มีความ

ถูกต้องและสมบูรณ์ ให้ทันแก่เวลา โดยใช้สติสัมปชัญญะที่ฝึกฝนดีแล้ว; ซึ่งต้องมีชีวิตชนิดที่เรียกว่า เป็น*การอยู่ชอบ*ด้วยสติ.

ข้าศึกชั้นคือวิชชา ที่คอยแต่จะให้ทำสิ่งที่ไม่ควรจะทำ ไม่จำเป็นจะต้องทำมันก็ไปทำ. ดังนั้นจึง ต้องฆ่ามันเสีย ด้วย*ธรรมะอันประเสริฐที่สุด คือ สัมมาทิฏฐิ* : เป็นความรู้อันถูกต้อง ของพุทธศาสนา สามารถจะทำให้ชีวิตนี้ ประกอบอยู่ด้วยธรรมะ จนถึงกับว่าให้ธรรมะนั้นแหละเป็นชีวิตเสียเอง, **ให้ชีวิตเป็นธรรมะ ให้ธรรมะเป็นชีวิต.**

ที่นี้มาคุยกันในข้อที่ว่า โลกของเรา^{นี้}อยู่ในสภาพเช่นไร? คนแต่ละคนมี*ธรรมะเป็นชีวิต* หรือมี*ชีวิตเป็นธรรมะ*หรือเปล่า? เราจะพิจารณากันในข้อนี้ ให้มากเป็นพิเศษในวันนี้. สรุปความแล้วก็จะเห็นว่า มันเป็นการเตลิดเป็ดเบ่งไป จนออกไปจากร่องรอยของธรรมะ; ดังที่เราได้พิจารณากันมาแล้วอย่างละเอียด ว่าธรรมะนั้นเป็นอย่างไร, และมีร่องรอยอย่างไร.

เดี๋ยวนี้ โลกเตลิดเป็ดเบ่งออกไปนอกร่องรอยของธรรมะ โดยไม่รู้สึกตัว เป็นส่วนใหญ่ และโดยรู้สึกตัวก็มี. นี้จะโทษใครก็ไม่ได้ เพราะเป็นเรื่องที่ค่อย ๆ เป็นมา ๆ หลายชั่วอายุคน จนไม่มีชั่วอายุคนชั่วไหนที่จะต้องรับผิดชอบ. คุให้ตีเถิด; แม้ว่าชั่วอายุคนยุคนี้ หรือศตวรรษที่ ๒๕ นี้ มันจะเป็นเอามาก ๆ ก็ยังไม่รู้ว่าจะไปให้ใครรับผิดชอบ ก็เลยเป็นเรื่องของคนทั้งหมดจะต้องแก้ไขกันเอาเอง. ผมจึงเลยชักชวนด้วยคำว่า **มาถอยหลังเข้าคลองกันเถิด** ซึ่งเป็นคำที่เขาเกลียดกันอย่างยิ่งในเวลานี้; เพราะเขาใช้คำว่า **ถอยหลังเข้าคลอง**นี้เป็นคำสำหรับตำกัน.

ผมเองก็ถูกตำ ว่าเป็นคนถอยหลังเข้าคลอง; แล้วผมก็ยังจะมายักชวนคนอื่นให้ถอยหลังเข้าคลองอยู่นั้นแหละ เพราะเห็นว่าโลก กำลังเตลิดเป็ด

เบี่ยงออกไปนอกแนวกำลังจะพลัดตกเหว. เหมือนกับรถที่ขับเตลิดเปิดเบี่ยงออกไปนอกแนว แล้วก็ไม่ว่าว่ามีเหว ก็ยังขับไปเรื่อย จนจะตกเหว. นี่เพราะมันไม่แล่นไปตามทางที่ถูกต้องหรือปลอดภัย. รีบดอยหลังให้เข้าทาง หรือเข้าทำนองคลองธรรมเสียโดยเร็วเถิด; แล้วก็ไปคิดดูเองว่า ดอยหลังเข้าคลองนั้นมันเป็นเรื่องชนิดไหน, คนสมัยนี้ควรจะทำอย่างไร กับคำพูดประโยคนั้น.

โลกออกนอกแนวธรรมะไปมาก จะดอยกลับกันอย่างไร

ที่นี้เราก็จะดูพร้อม ๆ กันไปเลยดีกว่า เพื่อประหยัดเวลา คือดูการเตลิดเปิดเบี่ยงออกไปนอกแนว พร้อมกันไปกับดูการที่ว่า ควรจะดอยหลังกลับมาเสียอย่างไร.

เราจะดูที่อะไรกันบ้าง? ก็จะต้องเป็นตัวอย่างในบรรดาสิ่งที่มนุษย์เรากำลังมีอยู่ หรือที่เรียกกันไพเราะนักหนาว่ากำลังพัฒนาอยู่. มีเรื่องมากแต่นำมาสัก ๗ - ๘ เรื่องเท่านั้น สำหรับพิจารณาถึงข้อเท็จจริงของคำว่า ดอยหลังเข้าคลอง; แล้วก็พิจารณากันเป็นวงกว้าง ๆ ไม่เฉพาะแต่ในประเทศไทยเรา.

เราจะเหลือบตาออกไปให้กว้างจนทั่วโลก เพราะว่า เดียวนี้โลกมันเล็กนิดเดียว ไม่เหมือนกับสมัยก่อน ซึ่งการไปมาหาสู่กันทำได้แสนยาก; เดียวนี้เพราะคมนาคมทำกันได้ง่าย โลกจึงเปลี่ยนสภาพเหมือนกับว่า เล็กนิดเดียว. เราอาจจะรู้เรื่องต่าง ๆ ในโลก หรือทั่วโลกได้ในไม่กี่นาที ด้วยเครื่องมือสื่อสารที่วิเศษ อะไรทำนองนี้.

เมื่อเป็นอย่างนี้โลกจึงเกี่ยวโยงกันมาก คือแน่นแฟ้นยิ่งขึ้น จนยากที่จะแยกออกเสียจากกันได้. ประเทศเล็ก ๆ ก็ถูกลากไป หรือถูกบีบบังคับเอาโดย

ประเทศใหญ่ ๆ. แล้วประเทศที่เขาก้าวหน้าในสิ่งย้วยวน เขาก็ยัวให้ประเทศเล็ก ๆ นั้น ตามกันได้อย่างไม่ละอาย; จึงเป็นเหมือน ๆ กันทั้งโลกได้โดยง่าย. บัญหาจึง เป็นคล้าย ๆ กับเป็นปัญหาของโลก; จะมีอยู่เป็นส่วนน้อยที่เป็นปัญหาเฉพาะ ส่วนประกอบ เฉพาะประเทศ หรือเฉพาะคน.

ที่นี้ เราจะดูสิ่งที่เตลิดออกไปนอกแนว ที่เคยปลอดกัยหรือเคยเป็น ความถูกต้อง กลายเป็นความไม่ถูกต้อง แล้วไม่มีประโยชน์อะไร; และยิ่ง กว่านั้นก็จะเป็นอันตราย คือทำความเสียหายให้เกิดขึ้น.

เรื่องที่ ๑ สิ่งแรกที่สุด ก็คือสิ่งที่เรียกกันว่า “ศาสนา”

ศาสนานี้เป็นคำพิเศษ จนทำให้สับสน จะต้องรู้ว่าความหมายอันแท้จริงของคำว่าศาสนา นั้น ไม่ใช่คำสั่งสอน ตามตัวหนังสือที่ใช้กันอยู่; แต่หมายถึง การกระทำตามคำสั่งสอน นั้น. ถ้าจะหมายถึงคำสั่งสอน ก็ต้องเป็นคำสั่งสอน ที่ได้รับการกระทำเป็นระบบไปเลย เรียกว่า “ศาสนา”. เดียวนี้มีคำสากลใช้กัน อยู่เรียกว่า religion คำนี้ที่สุด แสดงความหมายของศาสนา ได้ดีที่สุด คือแปลว่า การปฏิบัติที่ทำให้เกิดการผูกพันกันในระหว่างมนุษย์กับสิ่งสูงสุด.

พวกที่ถือพระเป็นเจ้า ก็เอาพระเป็นเจ้านั้นแหละเป็นสิ่งสูงสุด; ส่วน พวกที่ไม่มีพระเป็นเจ้า ไม่ถือพระเป็นเจ้า ก็เอาสิ่งที่ดีที่สุดของเขานั้นแหละ เป็น จุดมุ่งหมาย; อย่างพวกเราก็เอานิพพาน คือ ความดับทุกข์สิ้นเชิง เป็นจุดหมาย เพราะฉะนั้น ศาสนานกคอตวักรปฏิบัติ ระบบของการปฏิบัติ ที่จัดไว้เป็น ระบบ ๆ, กรณปฏิบัติแล้วก็ทำให้เกิดการถึงกันเข้า ระหว่างมนุษย์ผู้ปฏิบัติกับสิ่ง สูงสุด ที่เป็นจุดหมายปลายทาง; พุทธอย่างธรรมทาสาณัญก็คือ ความดับทุกข์ สิ้นเชิง. ถ้าพุทธอย่างสมมติหน้อยก็ว่า โลกของพระเจ้า หรือว่า เป็นอันเดียวกัน กับพระเจ้า อย่างนี้เป็นต้น.

ความเป็นไปในโลกมนุษย์ เจริญขึ้นมาจนรู้จักสิ่งที่เรียกว่า ศาสนา มีการปฏิบัติทางกาย วาจา ใจ สูงขึ้นมาจนได้รับความพอใจ คือมีจิตใจที่หลุดพ้น หรือ อยู่เหนือความทุกข์; นี่ การปฏิบัติโดยตรงเป็นอย่างนั้น. แต่ยุคนี้ไม่เป็น อย่างนั้น ทั้งจะสรุปได้ว่า:-

ข้อที่ ๑ พอมาถึงยุคนี้ สิ่งทีเรียกว่า *ศาสนา* ไม่เป็นตัวการปฏิบัติ ในลักษณะอย่างนั้นเสียแล้ว; ไม่ต้องพูดกันอย่างเอาเปรียบหรือลำเอียง ตูเอาเองก็แล้วกัน : ว่าสิ่งที่เรียกว่าตัว *ศาสนา* นั้น ไม่เป็นตัวการปฏิบัติเพื่อความเป็น อย่างนั้นเสียแล้ว *ถือเป็นคำพูดเพื่อเจ้า* และอย่างดีที่สุดที่วิเศษที่สุดเขาก็ทำให้ *เป็นปรัชญา* ก็เป็น *philosophy*. ทุกศาสนาถูกเปลี่ยนรูป ไปทำ ไปปรุง ให้เป็นปรัชญา ทำให้เป็นเรื่องสำหรับคิดคำนวณเพื่อฝันไม่มีการปฏิบัติเสียเลย; ในส่วนที่เป็นปรัชญานั้นก็เพื่อฝันไปได้ไม่มีที่สิ้นสุด.

พุทธศาสนาก็ ศาสนาอื่นก็ดี ถูกจัดให้เป็นระบบปรัชญาไป แล้วก็ หลงใหลกันมาก. ส่วนที่เป็น *ตัวการปฏิบัติศาสนา* นั้น *เขากลับเกลียด*; เพราะว่าการปฏิบัติ ควบคุม ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ นั้นมันไม่สนุก, และไม่ ตรงกับกิเลสของคนสมัยปัจจุบันที่เรียกว่า เป็นสมัยใหม่ยิ่งขั้นทุกที.

โดยเฉพาะพวกฝรั่ง; ขอภัยอย่าหาว่าเป็นการตำหนิ; มักไปชอบ ปรัชญาของมหายานซึ่งพุทธศาสนาอย่างมหายานนั้น เขาทำให้เป็นรูปปรัชญา มากขึ้นๆ, แล้วก็ถูกอารมณ์ ถูกจิตใจของพวกฝรั่ง. พอหันมาถึงเถรวาทเป็น พุทธศาสนาแบบเดิม ยังมีเต็มอยู่ด้วยกฎ ระเบียบ บังคับ ให้ปฏิบัติลงไปอย่างนั้น ๆ เขาไม่ชอบ; แล้วเขาไม่อยากจะปฏิบัติ, นับตั้งแต่ไม่อยากจะถือวินัย. คิดดูเถอะ, เขาต้องการจะฟรี แล้วก็พุ่งไปช่วยเรื่องของปรัชญาเพื่อเจ้า. *ศาสนาที่เป็นตัวการ*

ปฏิบัติ ก็หายไป เหลืออยู่แต่รูปปรัชญาอย่างนี้ แล้วก็เหลือแต่เปลือกมากยิ่งขั้นทุกที.

คุณลองเปิดหนังสือรายคาบ รายสัปดาห์ชั้นดีของพวกฝรั่ง ขอยกย่องไปออกชื่อหนังสือพิมพ์อันนั้นเลย. ขอให้ดูคอลัมน์ที่ใช้คำว่า *religion* จะมีแต่ข่าวว่าโบสถ์นั้นโบสถ์นั้น คนนั้นคนนั้นทำอะไร เป็นรายงานกิจการทั้งนั้นแหละ ไม่มีตัวธรรมะ ไม่มีตัวศาสนา ไม่มีตัวคำสอนเลย; นี่มันบ้าถึงขนาดนี้. *religion* เหลือแต่รายงานเกี่ยวกับโบสถ์ เกี่ยวกับคน เกี่ยวกับเจ้าหน้าที่ในโบสถ์ จัดอะไรแปลก ๆ ใหม่ ๆ เปิดเทศกาลกระจุ่มกระจิมเท่านั้นแหละ ไม่มีพูดถึงตัวการปฏิบัติ.

ศาสนาตัวจริงที่เป็นตัวการปฏิบัติหายไป เหลือแต่เปลือกแต่กระพี้ ซึ่งอยู่ในรูปของปรัชญา. ฉะนั้นจึงขอให้ดอยหลังเข้าคลองกลับไปหาศาสนาตัวจริง คือการปฏิบัติ ที่เป็นการบังคับผัสสายตะนะ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ซึ่งเป็นอายตะนะสำหรับการสัมผัส; อย่างที่เราพูดกันมัยี้คยาว่าในการบรรยายครั้งก่อน ๆ ว่าเราจะต้องจัดการกับมันอย่างไร. *ดอยหลังเข้าคลอง* ก็คือออกมาเสียจากปรัชญาเพื่อเจอ ซึ่งกำลังหลงกันนักในปัจจุบันนี้; แล้วก็มาหาตัวการปฏิบัติลงไปตรง ๆ บีบบังคับ ควบคุมทำให้ดีในเรื่องของอายตะนะ หรือว่ากาย วาจา ใจ อะไรก็ได้. นี่คือการดอยหลังเข้าคลองข้อแรก ที่ควรทำแกสิ่งนี้เรียกว่าศาสนา.

ข้อที่ ๒ ยังมีต่อไปถึงว่า **เดียนเขาเดียนข้องกับศาสนากันแต่ที่วัตถุศิลปกรรม** โบสถ์ วิหารอะไรต่าง ๆ ตลอดถึงกิจการหรรษาของบุคคลของหมู่คณะ, นี่มาเป็นศาสนากันเสียที่ตรงนี้, เติลิตเปิดเปิงมาอย่างนี้.

ศาสนาไม่อยู่ในรูปร่องรอยเดิม. เพราะฉะนั้น *ดอยหลังเข้าคลอง* กลับไปหาร่องรอยเดิม ทำให้เกิดธรรมะอันแท้จริง คือวิเวกทางกาย ทางวาจา

ทางจิตให้สงบ ไม่ไกลาฬลุ่นวาย เกิดเป็นทุกข์ชั้นทางกาย ทางวาจา ทางจิต :
 เอาสภาพอย่างนั้นมาเป็นตัวศาสนา. อย่างเอาโบสถ์วิหาร หรือกิจการฉลองอะไร
 ต่าง ๆ นี้ มาเป็นตัวศาสนา; อย่างนั้นไม่ใช่ตัวศาสนา แต่เขาก็เอามาเป็นตัว
 ศาสนา, เพราะฉะนั้นช่วยกันถอยหลังเข้าคลองออกมาเสีย มาเอาที่ตัวการปฏิบัติ
 ที่เกิดผลเป็นความรอด. นี่ตัวอย่างของการถอยหลังเข้าคลองกันเสียที่ สำหรับสิ่ง
 ที่เรียกกันว่า “ศาสนา”.

เรื่องที่ ๒ เกี่ยวกับ วัฒนธรรม

เรื่อง^{นี้} อยากจะระบุไปยังสิ่งที่เรียกว่า วัฒนธรรม, วัฒนธรรมไทย
 โดยเฉพาะ^{นี้} เป็นปัญหาของเรา. วัฒนธรรมกำลังเคลือบเปิดเบี่ยงจนเงาจนพะ
 จนหมิ่นจนอะไรไป; คือมันจะไปลงเหลว, มันมากลายเป็น วัฒนธรรม
 ตัวใครตัวมัน.

ดูในแง่^{ที่} ๑ เกี่ยวกับวัฒนธรรมในโลก^{นี้} คือวัฒนธรรม ชนิกที่
 เป็นไปเพื่อตัวใครตัวมัน ไม่มีเมตตากรุณา เอื้อเฟื้อ เผื่อแผ่. พวกคุณอายุน้อย
 นะ ถึงผมก็ไม่มากเท่าไร แต่ก็แก่กว่าพวกคุณ จึงได้มีโอกาสที่ได้เห็นวัฒนธรรม
 ที่เป็นของชาวไทยแท้ เป็นของพุทธบริษัทแท้ มากกว่าคุณ; และที่ได้เห็น^{นี้}
 สรุปลแล้วอยู่ในรูปของการที่มีจิตใจกว้างขวาง เป็นวัฒนธรรมที่ตั้งรากฐานอยู่บน
 หลักเกณฑ์ที่สำคัญที่สุดว่า “สัตว์ทั้งหลายเป็นเพื่อนเกิด แก่ เจ็บ ตาย ด้วยกัน
 ทั้งหมดทั้งสิ้น” ขอให้จำไว้ดี ๆ ว่า สัตว์ทั้งหลายเป็นเพื่อนเกิด แก่ เจ็บ ตาย
 ด้วยกันทั้งหมดทั้งสิ้น.

วัฒนธรรมที่มีรากฐานอยู่บนหลักเกณฑ์ อย่างพุทธบริษัทเป็นไปเพื่อ
 เอื้อเฟื้อ เผื่อแผ่, มีใจกว้าง มีเมตตากรุณา ไม่เอาเปรียบ ไม่กอบโกย ไม่

ลักลวง ไม่ขโมยอะไรต่าง ๆ. ที่วัฒนธรรมของเรามันเปลี่ยนไปจนเป็นวัฒนธรรมเอาเปรียบ กอบโกย เพราะคนไปหลงเนื้อหนัง. เพราะฉะนั้นจึงต้องถอยหลังเข้าคลอง มาหาวัฒนธรรมดั้งเดิมดีกว่า คือความรักใคร่ เมตตากรุณา.

ถ้าถึงกับว่า รักผู้อื่นยิ่งกว่าตัว ก็ยิ่งดี ศาสนามุ่งหมายถึงขนาดนั้น. แต่อย่าเอาถึงขนาดนั้นเลย เอาแต่เพียงว่า รักผู้อื่นเท่า ๆ กับรักตัว ก็พอแล้ว. นี่ “ถอยหลังเข้าคลอง” จากวัฒนธรรมที่เห็นแก่ตัวอันเป็นวัฒนธรรมใหม่ ล้วนแต่เห็นแก่ตัว : จะศึกษาจะค้นคว้าจะทำอะไร ก็ล้วนแต่เป็นเรื่องที่เห็นแก่ตัว มันผลออกไปโดยไม่รู้ตัว มันเข้าไปในรูปนั้น; ฉะนั้นถอยหลังออกมาเสียที.

ดูในแง่ที่ ๒ ก็คือว่า เดิมเป็นวัฒนธรรมระบบเนื้อหนัง, คำว่าเนื้อหนัง นั่นคือ วัตถุนิยม เอาความเอร็ดอร่อยสนุกสนานว่าเป็นความสุขสุดยอด เป็นวัฒนธรรมเนื้อหนัง เป็นวัตถุนิยม; ในโลกเป็นอย่างนั้นมากขึ้น ๆ. หนีพูดเพียงเท่านี้ก็พอแล้ว พวกคุณก็พอจะเข้าใจได้.

คำว่า “ถอยหลังเข้าคลอง” ก็หมายความว่า ถอยหลังกลับไปหา ระบบเดิม คือระบบที่มี ญาณอันงดงาม; อย่าไปเอาเนื้อหนังที่เอร็ดอร่อยเลย; ไปเอาระบบเดิมที่ดีว่ามีดวงญาณอันงดงาม สะอาด สว่าง สงบ เขามุ่งหมายอย่างนี้. เรื่องนี้ไม่ใช่ของใหม่ ไม่ใช่ของสร้างขึ้นใหม่ แล้วไม่ใช่ก้าวไปข้างหน้า; แต่ต้องกลับไปหาของเก่า ซึ่งมันมีอยู่แล้วอย่างนั้น.

นี่เรียกว่า ถอยหลังเข้าคลอง เกี่ยวกับสิ่งที่เรียกว่าวัฒนธรรม; เอา ๒ ตัวอย่างนี้ก็พอ.

เรื่องที่ ๓ นึกคือเรื่อง “การศึกษา”

เมื่อพูดถึงคำว่า *การศึกษา* แล้วมันก็เป็นเรื่องใหญ่โต เป็นเรื่องของโลก เป็นเรื่องที่เป็นปัญหาของโลก. คนเขาก็จับกลุ่มกันจัดการแก้ไขปรับปรุง ประชุมกันหาหนทางแก้ เกี่ยวกับการศึกษาอยู่แล้ว. แต่เราดูกันที ว่า การศึกษามันก้าวหน้าไปในทางที่ ทำให้โลกมีสันติภาพหรือไม่. ทำให้บุคคลแต่ละคนมีสันติสุขหรือไม่.

ถ้ามองเห็นตามที่เป็นจริงก็จะเห็นว่า มันไม่มีท่าที หรือว่านิมิตอะไรที่แสดงว่าจะไปหาสันติภาพ; มันมีแต่จะไปหาวิกฤตการณ์มากขึ้น ๆ. การศึกษาที่โลกกำลังมีอยู่ในปัจจุบันนี้, และก็เพราะการศึกษานี้เอง โลกจึงได้มีวิกฤตการณ์มากขึ้น; เพราะว่าเป็นการศึกษา ที่อยู่ในอ้อมมือของกิเลส, ศึกษาไปตามอำนาจของกิเลส ก็ได้ผลเพื่อจะตกอยู่ใต้อำนาจของกิเลส. ฉะนั้นต้องถอยหลังเข้าคลอง ให้ไปหาการศึกษาที่ระบบที่จะควบคุมกิเลส ทำคนให้เป็นคนชนิดที่เรียกว่าเป็น *สุภาพบุรุษ* หรือเป็น *สัตบุรุษ*.

ถ้าจะให้แยกโดยรายละเอียด พอเป็นที่สังเกต ผมก็จะพูดว่า :

(๑) “หยุดผลิตครูผู้เสีย นักเรียนผู้ถึง กันเสียที!” *ครูผู้เสีย* นักเรียนผู้ถึง นี้ หยุดผลิตกันเสียที, แล้วก็มาสร้าง *ครู ชนิดที่ว่า เป็นประโยชน์บุคคล* แล้วก็สร้าง *ศิษย์ที่มีความกตัญญู ซื่อตรง และมีความเคารพครู*.

ครูผู้เสีย ทั้งหญิงทั้งชาย ทั้งครูผู้หญิงผู้ชาย บินโบกไปมาเหมือนกับผีเสื้อ ไม่เอาถ่านไม่เอางาน ไม่มีสะบิวิต (*spirit*) ของครู เป็นลูกจ้างสอนหนังสือ ด้วยความจำเป็น นี้มีมากขึ้น; จนมีเรื่องอยู่เสมอตลอดเวลา. แล้วลูกศิษย์มันก็เลวลง ๆ เต็มรุ่นหลังนี้ไม่มีมรรยาท ไม่มีจิตใจชนิดที่น่าเลื่อมใส. นี้จะโทษใคร

ไม่ได้ เพราะได้ค่อย ๆ เป็นมาทีละน้อย ๆ ๆ จนครูนั้นมีลักษณะเป็นเหมือนลูกจ้างสอนหนังสือ. ที่นี้ก็เกลียดเบียดไป ครูมีลักษณะเพียงเป็นผู้เสียที่ครูหาที่เหยียบขี่ก็ไม่ผิด อยากแต่จะเห็นว่าจะไรทำนองนั้น.

ผมยังสงสัยอยู่ที่หนังสือพิมพ์กำลังมีข่าวว่า ครูถูกไล่ออกเป็นจำนวนร้อยจำนวนพันนี้. ผมเข้าใจว่าครูผู้เสียทั้งหลาย. เพราะว่าถ้าโรงเรียนราษฎร์เขาทำเพื่อการค้าจริง ๆ เขาก็ยังต้องการครู ถ้าเขาไม่มีครูเขาก็ล้มเท่านั้นเอง. เขาคงจะทนไม่ไหวกระมัง เกี่ยวกับครูประเภทผู้เสีย. เขาก็ต้องหาอุบายไล่ออกไป ก็เลยเกิดเรื่องที่จะต้องวิวาทไกลาหลกันใหญ่.

เข้าใจว่าจะมี *ครูผู้เสีย* นี้น้อยมาก แล้วผลิตลูกศิษย์ออกมากก็เป็น *เด็กผู้เสีย* หนึ่งเลย. เพราะครูทำไปตามหน้าที่บังคับ รับจ้างสอนหนังสือพอให้เด็กสอบไล่ได้; เมื่อไม่ค่อยมีหวังจะได้ก็ช่วยกันโกงเสียเลย. เด็กก็สอบได้ผ่าน ๆ ไป เหมือนกับว่า ไม่มีชีวิตวิญญาณ, ไม่มีมรรยาท, ไม่มีสระบีริทของความ เป็นสุภาพบุรุษที่เจริญขึ้นในสันดาน.

ควรต้องหยุดผลิตครูประเภทนี้เสียที จะเป็นกระทรวงศึกษาธิการของประเทศไทยก็ตามใจเถอะ ควรจะหยุดผลิตครูประเภทนี้; แล้วก็ถอยหลังเข้าคลองกลับไปหาสมัยเดิม : ผลิตแต่ครูชนิดที่เป็นบุรุษนียบบุคคล แล้วก็ผลิตแต่ศิษย์ที่ซื่อสัตย์กตัญญูเชื่อฟัง.

อยากจะขอร้องให้คุณทั้งหลายนี้ ไปหาหนังสือเก่า ๆ อ่าน เป็นหนังสือประเภทที่จะทำให้รู้ว่า ครูสมัยโบราณนั้นเป็นอย่างไร. ไปอ่านประวัติครูโบราณ ประวัติศิษย์โบราณดู แล้วมาเปรียบเทียบกับเด็ก ๆ สมัยนี้ ครูสมัยนี้ ซึ่งผมเรียกว่า *ครูผู้เสีย* และ *ศิษย์ผู้เสีย*. นี้คือถอยหลังเข้าคลอง ในแง่หนึ่งของการศึกษา.

(๒) หยุตการศึกษาชนิดที่ตามกันตะวันตก คือพวกฝรั่ง **หยุตการศึกษาชนิดตามกันฝรั่ง มาเป็นแบบเดิม** แบบโบราณที่เขามุ่งหมายจะให้ความเจริญรุ่งเรืองทางวิญญาณ คือทางจิตใจ ไม่ใช่ให้เจริญรุ่งเรืองทางวัตถุ ทางเนื้อหนัง แล้วลุ่มหลงความเอรีตอรร้อยของวัตถุและเนื้อหนัง ; แต่ให้มาเจริญในทางวิญญาณ

(๓) อยากจะพูดว่า “**ผลของการศึกษานี้ทำให้เกิดสัตบุรุษบนบัญญัติปราสาท**” ผู้ก่าชนิดนี้^๕ มาเพื่อให้จำง่าย. **สัตบุรุษ** แปลว่าบุรุษที่เป็นผู้สงบรังับ : สันตะ คือสงบรังับ สัตบุรุษก็คือ บุรุษผู้สงบรังับ ก็คือ **สุภาพบุรุษ** นั่นเอง. สุภาพบุรุษ ก็เรียกว่าสัตบุรุษได้ และเป็นสัตบุรุษที่อยู่บนบัญญัติปราสาท* คือนั่งอยู่บนกองของสติบัญญัติ.

นี่เป็นภาษาวัต เป็นภาษาในพระคัมภีร์ ในพุทธศาสนาเขาเปรียบ **บัญญัติ** นี้ก็เหมือนกับ **ปราสาท** คือหอคอยสูงๆอันสวยงาม เป็นปราสาทแห่งบัญญัติ. เมื่อขึ้นไปนั่งบนนั้น^๕ แล้วก็เห็นโลกอันกว้างขวางที่อยู่ต่ำกว่า ได้อย่างชัดเจนและถูกต้อง นี้เรียกว่า **บัญญัติปราสาท**.

การศึกษานี้ เขาต้องการให้เป็น **สัตบุรุษผู้นั่งอยู่บนบัญญัติปราสาท**. เดิวนั้นการศึกษาสมัยปัจจุบันไม่เป็นเช่นนั้น : ให้มาเป็นผีที่ทวิกระหาย ด้วยอารมณ์ทาง ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ มากกว่า เพราะเป็นวัตถุนิยม. เพราะฉะนั้นการศึกษาคควรจะหยุดตามกันการศึกษาแบบตะวันตก **ถอยหลังเข้าคลองมาหาการศึกษาแบบของบรรพบุรุษ** ซึ่งเมื่อเรียนแล้วจะเป็นสัตบุรุษผู้นั่งอยู่บนบัญญัติปราสาท. หยุตการศึกษาชนิดที่เรียนจบแล้วมาเป็น**อิปันานาแบบกันเสีย** มาเป็น**สุภาพบุรุษ** ตามความหมายเดิม.

เมื่อผมเล็ก ๆ ผมอ่านหนังสือก็ได้พบเรื่องราวที่ว่า **มหาวิทยาลัย** อย่างมหาวิทยาลัยออกซฟอร์ด เคมบริดจ์ัน วัตถุประสงค์มุ่งหมายก็**เพื่อจะผลิตสุภาพ**

บุรุษคือ gentleman ไม่มากไปกว่านั้น. เพราะว่าคำว่า สุภาพบุรุษ นั้น มันมีความหมายมาก เขามุ่งหมายจะผลิตสุภาพบุรุษ.

เดี๋ยวนี้การศึกษาที่ปล่อยไปอย่างเสรีประชาธิปไตยนั้น มันผลิตอึป๋านานาแบบ. คำว่านานาแบบไปนี่ก็เอาเองก็แล้วกันว่ามันมีกี่แบบ ? กระทั่งแบบที่เกือบจะไม่รู้ว่าเป็นอะไรก็มี. เรียนจบมหาวิทยาลัย หรือว่าจะจบอยู่แล้ว มันก็ยังไม่รู้แก้มักกลางถนน ซึ่งเป็นข่าวเมื่อเร็วๆ นี้ โดยถือว่าไม่ผิดกฎหมายหรือผิดอะไร. เพราะว่าการศึกษาทำให้เกิดความเข้าใจไปอย่างนั้น. ต้องถอยหลังเข้าคลองไปสู่จุดมุ่งหมายแต่บรมโบราณที่ว่า การศึกษาจบมหาวิทยาลัยแล้วก็เป็นเพียงสุภาพบุรุษ.

(๔) ขอให้หยุดการศึกษาให้รู้แต่เรื่องวัตถุ เรื่องเนื้อหนังนี้ ฆราวาสที่คิดที่สุดที่มนุษย์ควรจะรู้. เดี่ยวนี้เขาจะให้รู้กันแต่เรื่องวัตถุ เรื่องเนื้อหนัง เรื่องสูงส่งทางเนื้อหนัง ทางวัตถุทั้งนั้น.

ขอให้ถอยหลังเข้าคลองไปสู่แบบเดิมเถิด ให้ฆราวาสที่คิดที่สุดที่มนุษย์ควรจะรู้ หรือว่าสิ่งที่คิดที่สุดที่มีไว้สำหรับมนุษย์อันแท้จริงก็แล้วกัน ซึ่งมันไม่ใช่เรื่องวัตถุเนื้อหนังกามารมณ์, เป็นเรื่องความประเสริฐสูงสุดในทางจิตใจ. เราต้องถอยหลังเข้าคลองไปหาแบบนั้น ซึ่งเขามีอยู่ก่อนมีอยู่เดิม; วัตถุนิยมนี้เพิ่งเข้ามาครอบงำ.

(๕) เดี่ยวนี้มีการศึกษานิตที่ห้าแห่ง จนไม่รู้ว่าเป็นเกิดมาทำไม ? เพราะว่าเขาให้เรียนแต่เรื่องอะไรก็ไม่รู้ ไม่มีมหาวิทยาลัยไหนสอนในประเด็นที่ว่าเกิดมาทำไม ? พวกคุณเรียนจบมหาวิทยาลัยก็ยังไม่รู้ว่าเกิดมาทำไม ? จึงต้องมาเรียนธรรมะ เรียนศาสนา แต่ก็ยังไม่รู้ ก็ยังเรียนน้อยไป. นี่ทั้งโลกมันไม่ได้สอนให้รู้ว่าเกิดมาทำไม เรียนไปๆ ก็ยังไม่รู้ว่า เกิดมาทำไม.

อย่างนี้ก็ต้องถอยหลังเข้าคลองให้ไปรูปเดิม แบบเดิม ที่ว่าให้รู้ว่
 เกิดมาทำไม คือ เกิดมาเพื่อสันติสุข เพื่อสันติภาพ ทั้งของส่วนบุคคล และ
 ของส่วนรวม. จุดหมายปลายทาง ก็คือ การเข้าไปรวมกับพระเจ้า คือเป็น
 ผู้มีสันติภาพสันติสุขทางจิตใจที่ถาวรที่สุด อย่างที่เรียกว่ารู้จัก “อมตธรรม” :
 เกิดมาเพื่อไต่อมตธรรม คือความไม่ตาย. นี่ ถอยหลังเข้าคลองไปตามแบบ
 เดิม ก็เป็นอย่างนั้น.

(๖) หยุดการศึกษา ประเภท บ้า ๆ บอ ๆ ที่เขามัวแต่จัดผู้อื่น
 จัดประเภทอื่น จัดโลกอื่นนั้น กันเสียทีเถอะ.

การศึกษาที่มุ่งหมายแต่จะจัดคนอื่น จัดประเทศอื่น จัดโลกอื่น อย่าง
 ไปโลกพระจันทร์อย่างนี้ หยุดที่ติกว่า; เพราะว่า การศึกษาแบบที่จะจัดตัวเอง
 นี้มันเหลวหมกแล้ว มันบกพร่องมันเหลวหมกแล้ว. ต้องถอยหลังเข้าคลอง –
 ถอยหลังเข้าคลองมาหา การศึกษาที่จัดไปเพื่อให้จัดตัวเองให้ถูกต้องก่อน, แล้ว
 ก็จัดประเทศถูกต้อง จัดประเทศนี้ จัดประเทศของเรา, แล้วก็จัดโลกนี้
 ไม่ต้องไปโลกอื่น ซึ่งมันไม่มีผลอะไรเกิดขึ้น เพื่อสันติภาพ. ดังนั้นการศึกษา
 ของเราต้องถอยหลังเข้าคลอง ๆ ๆ มาเป็นการศึกษาแบบโบราณ อย่างน้อยก็ครั้ง
 พุทธกาลที่ต้องจัดตัวเอง อย่าไปยุ่งผู้อื่น.

จัดตัวเองเสร็จแล้วจึงค่อยจัดผู้อื่น แล้วก็ดูกันแต่เรื่องที่เป็นความ
 จำเป็นที่ต้องทำก่อนที่รีบด่วนนี้; จึงเรียกว่า ให้หยุดการศึกษานิดที่มุ่งหมาย
 จะจัดผู้อื่น จะครอบงำผู้อื่น จะเอาเปรียบผู้อื่น หรือจะเอาอะไรก็ไม่รู้ ที่มัน
 จะไปทำแก่ผู้อื่นเพื่อประโยชน์แก่ตัวนั้น หยุดได้; แล้วก็ถอยหลังเข้าคลอง
 มาหาการศึกษาที่จัด เพื่อจัดตัวเองให้ถูกต้อง.

นี่ก็เป็นตัวอย่างที่พอแล้ว สำหรับการศึกษ ว่าเราจะต้องถอยหลังเข้าคลองกันอย่างไร.

เรื่องที่ ๔ เรื่องการบ้านการเมือง

อยากจะระบุว่าเรื่องการบ้านการเมืองนี้เตลิดเบี่ยงไปไหนแล้ว ก็ไม่รู้; ต้องถอยหลังเข้าคลอง. ขอให้หลับตานึกเถิด อาจจะมีเห็น ดังจะกล่าวได้ว่า :

(๑) สมัยแรกเริ่มเดิมทีที่มนุษย์มีขึ้นมาในโลกนี้ **อยู่กันอย่างกลุ่มน้อย ๆ** อยู่กันอย่างหมู่บ้าน ไม่มีนครใหญ่ ๆ ไม่มีมหานคร แต่อยู่กันอย่างหมู่บ้าน; **ต่างก็มีมรดกเสกเฮนเป็นธรรมชาติ.** บางทีมันก็จะคล้ายบริเวณวัดเราอย่างนี้ คืออยู่กันอย่างใกล้ชิดธรรมชาติ อยู่กันอย่างหมู่บ้านน้อย ๆ และก็ติดต่อกันเท่าที่จำเป็น.

แต่เดี๋ยวนี้ **อยู่อย่างนคร** : นครกรุงเทพฯ นครนิวยอร์ค นครอะไรก็ตาม กระทั่งมันเป็น **มหานครแห่งคนบ้า.** นครไหนที่เจริญนักเป็นมหานครแล้ว; คุณก็ขึ้นบนยอดตึกสูง ๆ บนเรือบินสูง ๆ แล้วมองลงมาดู แม้แต่ที่กรุงเทพฯ นี้ ขึ้นไปตึกสูงสุดแล้วก็มองดูเถอะ ข้างล่างนั้น มันจะเหมือนกับ **นครแห่งคนบ้า.** มันมีความต้องการที่เกินจำเป็น ทำให้ออกมาซื้อถว้อกันไปจนเหมือนกับมดกับแมลง มหานครแห่งคนบ้า! กรุงเทพฯ เราคงจะไม่ได้เศษหนึ่งส่วนสิบส่วนร้อย ของมหานครที่เมืองนอกซึ่งไม่เคยไป ได้เห็นแต่รูปภาพ; ยิ่งเห็นว่ามันเป็นมหานครแห่งคนบ้า.

หยุดการจัดมหานคร หรือนครแห่งคนบ้า **ถอยหลังเข้าคลอง** :
ไปจัดการเป็นอยู่อย่างหมู่บ้าน ที่อยู่กันอย่างคงตามธรรมชาติเป็นหมู่บ้าน

น้อย ๆ ไม่ต้องถึงขนาดคนกร นี้เรียกว่าดอยหลังเข้าคลอง, พุทอย่าง^{นี้}คนสมัย^{นี้} กงท่า ตำว่าอายคนบ้า พุทอย่าง^{นี้} พุทให้ดอยหลังเข้าคลอง. แต่ผมเห็นว่า การดอยหลังเข้าคลองแบบนี้จะนำไปสู่สันติภาพ.

(๒) อีกแง่หนึ่งก็คือว่า **เดียนมีแต่การทำลายธรรมชาติและ** ทำลายทรัพยากรของธรรมชาติ. คุณไปดูเถอะ มันเป็นบ้าเป็นหลัง ที่ทำให้ ธรรมชาติสูญหายไป; อย่างว่าน้ำมันเชื่อเพลิงนี้จะหมดแผ่นดินแล้วเป็นต้น เพราะเอามาใช้ในทางที่ไม่จำเป็นเสียเป็นส่วนใหญ่; หรือสร้างแล้วทำลาย – สร้างแล้วทำลาย – สร้างแล้วทำลาย จนกระทั่งว่าหินในโลกนี้ มันจะหมดไปก็ได้ หรือว่าน้ำในโลกนี้ มันจะหมดไปก็ได้ โดยที่ไม่จำเป็นจะต้องเป็นอย่างนั้น.

ขอให้ดอยหลังกลับไปแบบเดิม เป็นแบบโบราณโน้น ที่เขาสงวน ถนอม และรักษาสมบัติของธรรมชาติไว้มันแต่น้อยที่สุด; เขาใช้แล้วใช้อีก ให้เป็นประโยชน์มากที่สุด. จากการทำลายธรรมชาติ ขอให้ดอยหลังเข้าคลอง ไปหา การรัก การสงวน การถนอมธรรมชาติ หรือทรัพยากรของธรรมชาติ.

(๓) มาดูที่ว่า **การเป็นอยู่สมัยทำให้เสื่อมสุขภาพอนามัย** ฝิด ธรรมชาติ. การเป็นอยู่ของมนุษย์ฝิดธรรมชาติมากขึ้น การกิน การอยู่ การนอน การนุ่ง การห่ม การอะไรต่างๆฝิดธรรมชาติมากขึ้น; ทำให้อ่อนแอ แล้วก็ เสื่อมสมรรถภาพ เสื่อมสุขภาพอนามัย จนมีปัญหายุ่งยากไปหมดเกี่ยวกับเรื่องนี้, จงดอยหลังเข้าคลอง ไปหาความเป็นอยู่ที่ไม่ฝืนธรรมชาติ ไม่ขัดหลักธรรมชาติ ซึ่งจะเป็นการประหยัดชีวิต.

เดียนเราสู้ร่ยสู้ร่ย ในการใช้สิ่ง^{ที่}เรียกว่าชีวิตคนมากไป; มันต้อง ประหยัดชีวิต เป็นอยู่อย่างที่ทำให้อายุยืนยาวไม่ตายเร็ว : ให้มีอนามัยทั้งทางกาย

ทั้งทางจิต. **อนามย์ทางจิตดี แล้วทางกายก็จะได้.** เตี้ยวันนี้เราไปสนใจนามย์ทางกายกันมากเกินไป จนลืมอนามย์ทางจิต. **อนามย์ทางกายก็เตลิดเปิดเปิงไปในแง่ของสำเร็จสำเร็จเป็นกามารมณ์ไปเสียในที่สุด.** ขอให้ถอยหลังเข้าคลองกันดีกว่า.

(๔) อีกแง่หนึ่ง **หยุดการกระทำชนิดที่มันเป็นการทำทนายธรรมชาติน** มากเกินไป. ถอยหลังเข้าคลอง อย่าไปทำคุณหมื่นคุณกู่ทำทนายธรรมชาตินมากเกินไป. **ข้อนี้จะยกตัวอย่าง :**

เพราะว่าพวกคุณก็เป็นแพทย์กันอยู่ เป็นอะไรกันอยู่ก็มี ว่าการแพทย์ที่ก้าวหน้าไปอย่างที่เราเรียกว่า ทำทนายธรรมชาตินมากเกินไป หรือทบหน้าธรรมชาตินมากเกินไปนั้น หยุดเถอะ ให้ถอยหลังเข้าคลองกันดีกว่า. มันเป็นเรื่องได้ไม่คุ้มเสีย.

เรื่องเปลี่ยนหัวใจเรื่องเปลี่ยนอะไรต่าง ๆ นี้ หยุดดีกว่า มันเป็นการทำทนายธรรมชาตินมากเกินไป. แล้วความก้าวหน้าหุ้ม ๆ หิม ๆ ที่ทำให้คนตายไม่ลง ตายไม่ได้ เอนั้นเข้าใส่ไว้ เอนี้ใส่เข้าไว้ มันตายไม่ลง จนไม่มีสติแล้วตายไปอย่างไม่มีสติ.

การแพทย์นี้ก้าวหน้ามาก ก็ก้าวหน้าไปอย่างบ้า ๆ บอ ๆ **ไม่มีประโยชน์** **คุ้มกัน.** อย่างคนโบราณนี้เขาไม่ต้องการอย่างนี้ เมื่อเห็นว่าคนมันควรตายแล้วก็จัดให้ตายอย่างมีสติ. ผมก็เคยเห็น บู้ ย่า ตา ยาย เขาต้องการจะตายอย่างมีสติอย่างมากจนเป็นอันขาด. เมื่อเห็นว่าจะตายแน่แล้ว เขาก็ไม่กินอาหารแล้ว กินแต่น้ำบ้าง กินแต่น้ำบ้าง; พอเห็นว่าจะตายจริง ยาก็ไม่กินแล้ว; อย่าเอามา ๆ กระทั่งน้ำก็อย่าเอามา. แล้วก็ตาย อย่างที่เขาเรียกว่ามีสติ ตายเหมือนกับปีศาจวิธอะไรทำนองนั้น; **ไม่มีกักรทำทนายธรรมชาตินมากเกินไป.**

เดี๋ยวนี้แพทย์ปัจจุบันเขาใส่โน้สโน้ตนี่ ฉันทันฉันทัน จนไม่รู้ว่าจะตายกันอย่างไร. นั่นก็คือตายอย่างไม่มีสติ ตายอย่างเร็วที่สุด. อย่างนี้เรียกว่าเกินไป มันทำลายธรรมชาติมากเกินไปจนขีดแล้ว. ลดเถอะ! มาดอยหลังเข้าคลอง ทำให้มันกลมกลืนกับธรรมชาติ จะได้ตายอย่างสงบ หรือจะได้มีอะไรอย่างสงบ.

นี่ยกตัวอย่าง ว่าแม้แต่เรื่องการแพทย์อย่างเดียว ก็ทำลายธรรมชาติมากเกินไป ทบหน้าธรรมชาติมากเกินไป.

(๕) จะมองให้กว้างกว่านี้ ก็คือว่า **ทำสิ่งที่ไม่ต้องทำงานเพื่อเจ๊จนเพื่อ.** ไปดูเถอะที่เขาทำกันอยู่ในโลกเวลานี้ ไม่ได้เป็นไปเพื่อสันติภาพ; มันเพื่อ มันเพื่อเจ๊ ไปในทางที่ไม่สร้างสันติภาพ. ต้องถอยหลังเข้าคลอง – ถอยหลังเข้าคลอง มุ่งหมายจะทำแต่สิ่งที่เป็นไปเพื่อสันติภาพ นอกนั้นอย่าไปทำมันเข้า.

เดี๋ยวนี้ **ไปทำแต่สิ่งที่ก่อควน** รบควนหรือทำลายสันติภาพ คือไปทำสิ่งที่ต่างฝ่ายต่างเห็นแก่ตัวมากขึ้น มันก็ไม่มีทางที่จะสันติภาพ. นี่เป็นการจัดบ้านจัดเมือง จัดโลกจัดอะไรไปในทำนองอย่างนี้ เรียกว่าจัดอย่างคนที่ไม่รู้ว่าเป็นมนุษย์ทำไมกัน, เป็นมนุษย์ทำไมกัน ก็ไม่รู้. **ไม่มีการศึกษาที่ไหนที่สอนให้รู้ว่าเป็นมนุษย์** ทำไมกัน. มนุษย์ก็เลยจัดบ้านจัดเมือง จัดการเป็นอยู่ จนไม่รู้ว่าจะไปทางไหนกัน. **นี่ต้องถอยหลังเข้าคลองแบบเดิม** ที่เขามีหลักตายตัวอยู่แล้วว่าเราต้องเป็นมนุษย์ อย่างที่ต่ำกว่าคน, เป็นมนุษย์ที่ดีกว่าคน. คนนี้สักแต่ว่าเกิด ๆ มา มันก็เป็นคน; แต่ถ้าเป็นมนุษย์นี้ ใจต้องสูง มีจิตใจ สะอาด สว่าง สงบ.

มนุษย์แปลว่าใจสูง หรือว่าเป็นเหล้ากอของคนที่มีใจสูง การจัดบ้านจัดเมือง จัดการเป็นอยู่ จัดระบบของชีวิต หรืออะไรก็ตาม **ให้เป็นมนุษย์ที่ดี**

กว่าคน ; **แต่ก็ไม่ต้องเกินเหวคา.** **เดี๋ยวนี้เขาจัดจนเกินเหวคาไปอีก**
แล้วสำร่ายสำราญอะไรมากจนเกินเหวคาไปเสียอีก ; **แล้วก็ยังไม่ได้เป็นมนุษย์เลย.**
นี่เรียกว่าเรื่องการจัดบ้านจัดเมือง จัดอะไรกันนี้ **ควรจะถอยหลังเข้าคลอง** **ทั้ง**
ตัวอย่างที่ยกมานี้.

เรื่องที่ ๕ เกี่ยวกับ “ความสุข”

เดี๋ยวนี้เรากำลังต้องการ มั่งมีศรีสุข กินดีอยู่ดี ระวังให้ที! **เรื่อง**
มั่งมีศรีสุขกินดีอยู่ดีนั้น **แหละมันพาให้ลงเหว** **หรือจะทำให้หมดความเป็นมนุษย์**
ต้องถอยหลังเข้าคลอง **ไปสู่ระบบบรมโบราณที่เรียกว่ามีความผาสุกก็พอแล้ว**
มีผาสุกพอแล้ว **ที่เรียกว่า กินอยู่แต่พอดี.** **คำนี้พระพุทธเจ้าท่านตรัส** **กินอยู่**
แต่พอดี มตฺตณฺณตา ภตฺตสฺมี - กินอยู่แต่พอดี กินอยู่พอดี.

มนุษย์เดี๋ยวนี้เขาต้องการ กินดีอยู่ดี. **แล้วก็ไม่ให้ชิตจำกัดด้วย** **ว่า**
กินดีอยู่ดีเพียงเท่าไร. **นี่ก็เลยขยายออกไปเท่าไรก็ได้** **กินดีอยู่ดี ๆ ๆ ๆ แล้วต้องการ**
ความมั่งมีศรีสุข **ซึ่งมันมีความหมายที่ไม่มีชิตเพียงพอ.** **เรามาเอาแต่ความผาสุก**
ตามธรรมชาติ **เอาแต่เพียงว่า** **กินอยู่แต่พอดี** **นี่ก็เรียกว่าถอยหลังเข้าคลอง**
เพื่อไปหาความไม่ไกลสาหลวุ่นวาย **ความไม่ยุ่งยาก.**

เดี๋ยวนี้ก็มีแต่ความสุขชนิดที่ต้องเป็นทาสของกิเลส **กิเลสมันขี่คอ**
มันไล่หัวให้ไปทำสิ่งที่ไม่จำเป็นจะต้องทำ **พอได้มาแล้วก็เรียกว่าความสุข** **ก็ไม่มี**
อะไรนอกจากกามารมณ์ **หรือวัตถุนิยม.** **นี่ความสุขชนิดที่เป็นทาสของกิเลส.**
คนโบราณในสมัยที่เขาอยู่ในร่องในรอยของธรรมะนั้น **เขาไม่ต้องการ** **เพราะว่า**
เขาไม่ต้องการจะเป็นทาสของตนหา **ไม่ต้องการจะเป็นทาสของกิเลส ;** **เขา**
ต้องการจะมีความสุขชนิดที่เป็นนายเหนือกิเลส **ดังนั้นก็ต้องถอยหลังเข้าคลอง**
อีก **มันไม่มีทางอื่น.**

ถ้าสรุปลงให้สั้นลงไปกว่า เลิก**สนุก**ไหม้กันเสียที มา**สุข**เย็นกันดีกว่า. **สนุก**ไหม้กัน ก. สกต เลิกเสีย **ถอยหลังเข้าคลอง**มาเป็น**สุข**เย็น ข. สกต. **เถียน**นี้ในโลกนี้คุณ**ดูซี** มันจะมีแต่**สนุก**ไหม้ไปเสียทุกหัวระแหง ดูที่กรุงเทพฯ ง่ายกว่าดูที่บ้านนอก มันมีแต่**สนุก**ไหม้ ความ**สุข**อย่าง**อก**ไหม้**ไส้**ขม; ให้**ถอยหลังเข้าคลอง**ไปเป็น**สุข**เย็น. นี่ตัวอย่างการ**ถอยหลังเข้าคลอง**ของสิ่งที่เรียกกันว่า**ความ**สุข.

เรื่องที่ ๖ “ระบบการเมือง”

ระบบการเมืองเดียวกัน**เติล**เปิดเบิ่งอย่างที่ว่า (๑) มาเป็น**เสรี**ประชา**ธิปไตย**เพื่อ **เพื่อ**เจ้อ จนไม่รู้ว่าจะ**เอ**กันอย่างไร. มัน**เพื่อ** มัน**กว้าง**จนไม่รู้ว่าจะ**เอ**กันอย่างไร. **เสรี**ประชา**ธิปไตย**ในโลกนี้ มัน**เปิด**โอกาส**กอบ**โกย**ได้ง่าย** **เปิด**โอกาส**ทุก**อย่าง ใครจะ**เลว**จะ**ดี** จะ**กอบ**โกย จะ**เอ**เปรียบ**อย่างไร**ก็**ทำได้**; นี่**แหละ**เสรี**ประชา**ธิ**ปไตย**. **แล้ว**ก็**อู**ต**สำหรับ**ประชุมกัน **ปรึกษา**หารือกัน **ร่าง**ระเบียบ**กติกา**กฎ**เกณฑ์**รัฐ**ธรรมนูญ**อะไรต่าง ๆ ซึ่งก็**แก้**ปัญหาอะไร**ไม่ได้**เลย เพราะ**ไม่รู้**ว่า **เสรี**ประชา**ธิปไตย**มัน**เป็น**เรื่อง**ลม ๆ แล้ง ๆ**.

ประชา**ธิปไตย**มัน**ต้อง**แ**เข้า**มาเป็น**อย่าง**ที่**เรีย**กว่า “**ประชา**ธิ**ปไตย** **ชนิด**สัง**คมนิยม**”. ถ้า**สัง**คมนิยมมัน**ยัง**กว้างอยู่ ก็**ต้อง**แ**เข้า**มา จน**เป็น**สัง**คมนิยม**ชนิดที่**ประกอบ**อยู่ด้วย**ธรรมะ**. นี่**เป็น**ความคิด**เห็น**ส่วน**ผม** **แล้ว**ผมก็**พูด**กับ**คน**ที่**ชอบ**คิด**หลาย ๆ คน**แล้ว**ใน**เรื่อง**นี้** ว่า **ธรรมา**ติ**แท้ ๆ**มัน**ต้อง**การ**ให้**เห็น**แก่**สัง**คม** **ไม่ใช่**ให้**เห็น**แก่**ตัว**เอง เพราะ**จะ**นั้น**หลัก**อัน**นั้น**เปลี่ยน**ไม่ได้** **ต้อง**เห็น**แก่**สัง**คม**. **เมื่อ**เห็น**แก่**สัง**คม**แล้ว**มัน**ก็**ไม่มี**ทาง**จะ**กอบ**โกย** **คือ**จะ**ไม่**เอ**ส่วน**เกิน ; **จะ**เอ**แต่**เท่า**ที่**จำเป็น **ส่วน**ที่**เหลือ**ที่**เป็น**ส่วน**เกิน**นั้น**ก็**ยก**ให้**ผู้อื่น. นี่**เป็น**เจตนา**รรมณ**์ **หรือ**เป็น**ใจ**ความ**สำคัญ**ใน**พุทธ**ศาสนา.

อย่างเช่นภิกษุผู้มีจีวรได้เพียง ๓ ผืน ถ้าได้ผืนที่ ๔ มา ก็ต้องทำวิกัปป์ เป็นของสงฆ์หรือให้ผู้อื่น เพราะว่ามันเป็นส่วนเกิน; ให้สลักส่วนเกินออกไป เป็นของสงฆ์จึงจะถูก. หรือถ้าเรามีบาตรมีได้เพียงใบเดียว ถ้ามีมาเป็นใบที่ ๒ วินัยบังคับให้สลักออกไปให้ผู้อื่น หรือให้เป็นของสงฆ์ คือตกเป็นของสงฆ์. ถ้าภิกษุมีบาตรถึง ๒ ใบก็เป็นอาบัติ นิสสัคคียปาจิตตีย์. มีจีวรผืนที่ ๔ ก็เป็น นิสสัคคียปาจิตตีย์. หรือว่าจะทำกุฏิอยู่ เสนาสนะอยู่ก็ได้ชั่ว ๗ ฟุต x ๑๒ ฟุต อย่างห้องน้ำที่ผมอยู่นั้นพอดี ผมวัดดูแล้ว; จะทำเกินกว่านั้นไม่ได้ มันเป็นส่วนเกิน ดังนั้นเอาแต่เพียงที่มันไม่เกิน. ที่มันเกินก็เหลือไปให้ผู้อื่น อย่างนี้เป็น เจตนารมณ์ของสงฆ์นิยม.

ถ้าประชาธิปไตยเป็นชนิดที่ใครเอาเท่าไรก็ได้ หรือแม้ว่าใครจะไม่เอาก็ได้; แต่แล้วใครเล่าจะไม่เอา มันก็มีแต่เอาๆ แล้วก็เอามากขึ้นๆ. เพราะฉะนั้นเราต้องจำกัดลงไปว่า ต้องเห็นแก่สงฆ์ : รัฐธรรมนูญ หรืออะไรก็ **ต้องระบุลงไปให้มันชัดว่า ต้องเป็นเรื่องของสงฆ์นิยม เอาส่วนเกินไม่ได้** แต่ก็ต้องไม่กว้างจนถึงกับว่า สงฆ์นิยมชนิดที่ไปยุบไปยื้อไปแย่ง ไปทำลายของผู้อื่นมาบันทึกกัน อย่างนี้ก็ไม่ได้ถูก; จะต้องให้ประกอบไปด้วยธรรมะ. เมื่อไม่มีใครเอาส่วนเกินแล้วก็ยอมเป็นธรรมะอยู่ในตัว : ก็ไม่มีใครสร้างยังสร้างฉางสำหรับ กักตุนเอาไว้. นี่ก็เรียกว่า เป็นสงฆ์นิยม. เดียวนี้ประชาธิปไตยมันเพื่อไป จนไม่รู้ว่าจะเอาอย่างไรกัน ก็เลยเป็นประชาธิปไตยนายทุนบ้าง, ประชาธิปไตย อย่างที่ได้เปรียบบ้าง.

นี่ต้องถอยหลังมา ไปหาธรรมชาติเดิมโน้น. ธรรมชาติเดิมแท้ๆ ธรรมชาติไม่ยอมให้ใครเอาอะไรเกินกว่าที่จำเป็นอย่างนี้ หรือว่าเอาไม่เป็น สมัย เป็นคนป่าสมัยหินนั้นเอาอะไรไม่เป็น มันไม่มียัง ไม่มีฉาง ไม่มีการกักตุน. เหมือน

กับธรรมชาติแท้ๆ เช่น นก หนู มดแมลงต่างๆ นั้นมีแต่ท้อง เมื่อมันใส่ท้องเต็ม มันก็เอาอีกไม่ได้ วัตถุที่เหลือเป็นของสังคม เป็นของผู้อื่น. พอไปเกิดมีขี้มีฉางเข้า ก็เกิดการกักตุน. มนุษย์พึงมีปัญหาเมื่อมันมีการสะสมหรือกักตุน เพราะเปิดโอกาสให้กอบโกย. อย่างนี้ผิดหลักธรรมชาติแท้ๆ ซึ่งต้องการให้มีแต่กระเพาะเท่านั้น ใส่กระเพาะเต็มแล้วก็พอกัน.

เตี้ยวนเราไม่ต้องทำดังอย่างนั้น แต่ขอให้หมอบเบตจำกัดว่าไม่เอาส่วนเกิน แล้วพยายามให้ส่วนเกินนั้น มีมากจนก็ได้ แต่พอสุด. ดังนั้นจะผลิตด้วยเครื่องจักรก็ได้ ผลิตประโยชน์ขึ้นมาเป็นส่วนเกิน ก็ให้ผู้อื่น คือให้สังคม; ส่วนตัวเองเอาไว้แต่เท่าที่พอใช้ ซึ่งจะเรียกว่า “ธัมมิกสังคมนิยม” เป็นสังคมนิยมที่ประกอบด้วยธรรม. เพราะฉะนั้น ไม่ต้องไปยึดธนาคาร ไม่ต้องไปยึดโรงงาน หรือไปยึดอะไรของใครมา ถือหลักธัมมิกสังคมนิยมแล้ว ก็เข้าหลักธรรมชาติแต่บรมโบราณ. นี่เป็นการถอยหลังไปเป็นพันปีหมื่นปีทีเดียว. **ประชาธิปไตยเพื่อเจ้อ** เพื่อจนเป็นบ้าเป็นหลังนี้ ควรถอยหลังเข้าคลองไปหาระบบเดิม ๆ เป็นสังคมนิยม แบบที่ประกอบไปด้วยธรรมชาติตามหลักของธรรมชาติ.

(๒) **เดยวนถ้าพูดถึงการเมืองแล้วก็จะหึงห่าศาสนาเสียเลย.** ระบบการเมืองทั้งหลายไม่เปิดเนื้อที่ให้ศาสนา หรือพระเจ้าอะไรเข้าไปยุ่งด้วย. เขาจะเอาแต่ประโยชน์ มุ่งแต่ประโยชน์ มุ่งแต่ส่วนได้ ไม่เอาศาสนา ไม่เอาธรรมะเป็นหลัก. ฉะนั้นเรื่องการเมืองจึงเป็นเรื่องโกหกปกคลุม เป็นที่สะสมแห่งความหลอกลวงเล่นลั่น; ไม่มีส่วนที่จะให้เป็นศาสนาหรือให้มีพระเจ้าเข้าไปควบคุมอยู่เลย. นี่ก็เลิกกันเสียที่ระบบอย่างนี้ในโลกนี้ เลิกระบบการเมืองชนิดที่ดูหมิ่นพระเจ้ากันเสีย, เลิกดูหมิ่นธรรมะ ดูหมิ่นศาสนาเสีย, มามีระบบการเมืองที่เทิดทูนศาสนา เทิดทูนธรรมะ เทิดทูนพระเจ้า.

(๓) แง่เบ็ดเตล็ดบางอย่างที่น่าหัว ก็เกี่ยวกันผูกพันเกร่อไปหมดว่า
 เกลียดเผด็จการ : ระบบเผด็จการ^๕เลวร้าย ใช้ไม่ได้. ผมว่าเป็นเรื่องโง่
 เพราะว่าเผด็จการ^๕มันไม่ใช่อุทมคติ ไม่ใช่ตัวลัทธิ. เผด็จการ^๕เป็นเพียงเครื่อง
 มือเท่านั้น เราจะเอาไปใช้กับอะไรก็ได้ อาจใช้ผิดก็ได้ใช้ถูกก็ได้. เอาเผด็จการ^๕
 เป็นเครื่องมือเท่านั้นแหละ. ไปใช้ให้ถูกกับระบบการเมืองลัทธิไหนมันก็ตั้ง
 นนแหละ.

เพราะมนุษย์มีความเห็นแก่ตัว จึงต้องมีระบบที่ว่า ต้องบีบบังคับกัน
 ได้. ถ้าผู้บังคับนั้นเป็นคนดี แล้วจะบังคับคนทั้งหลายให้ช่วยอย่างไรได้. ถ้า
 เราได้ค่านีมาเผด็จการ เรื่องมันก็ตั้งเท่านั้นเอง แล้วก็เร็วด้วย ไม่จุ่มง่าม กลาน
 ต้วมเตี้ยมอยู่อย่างประชาธิปไตยนี้.

เมื่อไปเที่ยวที่พุมเรียงวันก่อน ผมส่งพระผู้เป็นพี่เลี้ยงว่าให้พาไปกุวัด
 สมุทนิมิตร นั้นเขาสร้าง ๔ เดือนเสร็จ วัดสมบูรณ์แบบอย่างกรุงเทพฯ ไปดูกัน
 หรือเปล่า ที่นั้นมีลักษณะใช้เผด็จการเป็นเครื่องมือ แต่ว่าอุทมคติ คือการ
 สร้างวัด โดยผู้ที่ตั้งใจจะสร้างวัด. ฉะนั้นเผด็จการ^๕ไม่ใช่ตัวลัทธิหรือตัวอุทมคติ
 แต่เป็นเครื่องมือ.

พระพุทธเจ้าท่านมีลัทธิหรืออุทมคติเป็นสังคมนิยม ไปอ่านวินัย
 อ่านอะไรดูเถอะ พระพุทธเจ้าท่านมีอุทมคติของลัทธิการปกครองอะไรเป็นสังคม
 นิยมอย่างที่ว่ามาแล้ว; แต่ในการปฏิบัติงานท่านใช้เผด็จการ พระพุทธเจ้าเป็น
 ผู้เผด็จการ. และลูกศิษย์ของท่านอย่าง พระเจ้าอโศกมหาราช^๕นั้นเป็นเผด็จการ
 เต็มตัว ใช้ทัมหรือใช้อำวุธ หรือใช้อะไร บังคับให้ทำตามอุทมคติ. แต่ถ้า
 เราไปอ่านจารึกตามหน้าผา ตามเสาหินของพระเจ้าอโศก จะมีลักษณะเป็นสังคม

นิยม : อะไรที่ข้าสนมัยนั้นมันเป็นประโยชน์แก่สังคมทั้งนี้ ; แต่การปฏิบัติ
งานของพระเจ้าอโศกนี้ ก็เป็นเผด็จการ.

ถ้าเรามีพระราชที่ประกอบไปด้วยศัพทราชาธรรม ถืออุดมคติของ
สังคมนิยม แต่วิธีปฏิบัติงานใช้เผด็จการอย่างนี้จะประเสริฐ จะวิเศษอย่าง
เดียวกับพระพุทธเจ้าทรงปฏิบัติมาแล้ว หรืออย่างพระเจ้าอโศกมหาราชได้กระทำอยู่
ได้กระทำแล้ว. อย่างการสร้างวัดที่พุมเรียง ๔ เดือนเสร็จนั้น เป็นอุดมคติสังคม-
นิยม แต่ในการทำให้วิธีเผด็จการ. เรื่องอย่างนั้นมันจะเป็นไรไป ถ้าأيคน
เหลวไหล أيคนซี้เกียจมันจะถูกเขียนหลังบ้าง จะเป็นอะไรไป เพราะมันเหลว-
ไหลนี้ ที่นี้ถ้าไม่ยอมถูกเขียนก็อย่าเหลวไหลสิ เรื่องมันก็ดี แล้วก็เร็ว. นี่จึงว่า
เข้าใจคำว่าเผด็จการเสียให้ถูกต้องแล้วเอามาใช้ให้ถูก ก็เรียกว่าฉลาด
ให้บ่าหน้าไปหาความถูกต้อง เลิกโง่เกลียดวิธีเผด็จการ มาถอยหลังเข้าคลอง ไปรู้จัก
ใช้วิธีเผด็จการ เพื่อทำให้อุดมคติ หรือลัทธินั้นสำเร็จผลโดยเร็ว ผมเรียกว่า
ถอยหลังเข้าคลองเหมือนกัน.

เรื่องที่ ๗ “ระบบเศรษฐกิจ”

ในโลกมีระบบเศรษฐกิจเป็นปัญหาใหญ่หลวง เอาอันนี้มาพิจารณากันบ้าง :
เกี่ยวระบบเศรษฐกิจนี้ตกอยู่ที่อำนาจของกิเลสของความเห็นแก่ตัว เพราะฉะนั้นก็ต้องไปตามอำนาจของกิเลส ; แม้โดยไม่เจตนา ก็ยังเป็นเรื่องของกิเลส : มีการแสวงหาอย่างเห็นแก่ตัว, มีการมีไว้อย่างเห็นแก่ตัว, มีการบริโภคอย่างเห็นแก่ตัว, เพราะฉะนั้นมันจึงหิวเป็นเปรตอยู่เรื่อย. คนที่เป็นเศรษฐีอย่างแบบปัจจุบัน ก็เป็นนายทุนนั้นมันจะหิวอย่างเปรตอยู่เรื่อย แล้วแสวงหามี หรือบริโภคด้วยกิเลส เพราะฉะนั้นจึงหิวอย่างเปรตอยู่เรื่อย. ต้องถอยหลังเข้าคลอง ไปเป็นเศรษฐีอย่างครึ่งพุทธกาลกันบ้าง.

ครั้งพุทธกาลคำว่า เศรษฐี เขาต้อง หมายถึงคนมีโรงงาน มีโรงงาน เพื่อประโยชน์แก่สังคม. ถ้าเป็นมหาเศรษฐีต้องมีหลายโรง จึงจะได้ชื่อว่าเป็น มหาเศรษฐี. แล้วก็ผลิตได้ มีข้าทาสบริวาร ผลิตทรัพย์สมบัติสะสมไว้ มีนิธิอะไร ก็เพื่อดำรงโรงงานไว้ได้ เพื่อให้ลูกให้หลานดำรงโรงงานไว้ได้. อย่างนี้เขา ไม่ได้หิวเป็นเปรต แต่เป็นสังคมนิยมประกอบไปด้วยธรรมะ. เศรษฐีแบบ นายทุนสมัยนี้ หิวเป็นเปรตอยู่เรื่อย ร้อยล้านก็ไม่พอ พันล้านก็ไม่พอ หมื่นล้าน ก็ไม่พอ มีขณะจิต ที่หิวเป็นเปรตอยู่เรื่อย. เพราะฉะนั้น เศรษฐีก็จะระบบนี้ ถอยหลังเข้าคลองไปหาระบบ ๒,๐๐๐ - ๓,๐๐๐ ปี มาแล้วดีกว่า. นี้ระบบ เศรษฐีที่มันเกี่ยวข้องกันอยู่กับประเทศชาติ.

อีกแง่หนึ่งก็ว่า เคียวนี้เป็นเศรษฐกิจสำหรับบีบบังคับผู้อื่น สำหรับ กัดหัวผู้อื่น ทำลายผู้อื่น เามาเป็นประโยชน์ของตัว; ต้องให้เล็ก ๆ ๆ ๆ ถอยหลังเข้าคลองไปหาระบบเศรษฐกิจที่มีเมตตากรุณา ที่เห็นแก่สันติภาพของมนุษย์ เห็นแก่พระเจ้า เชื่อฟังพระเจ้า ถอยหลังเข้าคลองดีกว่า.

เรื่องที่ ๘ ระบบเกี่ยวกับกฎหมาย

เรื่องสุดท้ายแล้ว มากนักก็ไม่ดี : เมื่อพูดถึงกฎหมาย นี้นหมายถึง กฎหมายทุกอย่าง คือระเบียบวิธีที่จะปฏิบัติตามกฎหมายทุกอย่าง นับตั้งแต่ว่าการ ปกครองบ้านเมือง ระบบตำรวจ ระบบอัยการ ระบบศาล ระบบราชทัณฑ์ อย่างนี้เป็นต้น นับตั้งแต่การปกครอง นับแต่ที่ว่าทางอำเภอมีหน้าที่อย่างไร, ตำรวจที่มีหน้าที่อย่างไร อัยการที่มีหน้าที่อย่างไร; แล้วก็ศาล แล้วก็ ราชทัณฑ์ นี้ระบบเกี่ยวกับกฎหมาย. เคียวนี้ “ดีเกินไป” จนไ้กว่าธรรมชาติ ใจต่อธรรมชาติ, มันดีเกินไป ก็เลยไม่ได้ผล; ต้องถอยหลังเข้าคลองไปหา ยุคบรมโบราณที่ค่อนข้างจะเจ็บขาดหรือรุนแรง.

เถียนตีเกินไปจนล้มเหลว; การกระทำต่อจำนวนนั้น ตีเกินไปจนจะเลยเถิด จับไม่ได้บ้าง จับได้มาแล้วก็ใส่คุกไม่ได้บ้าง หรือต้องปล่อยไปบ้าง. หรือมันตีเกินไปจนว่าระบบราชทัณฑ์ ก็ไม่ทำให้ใครเช็ดทาบ อย่างนี้เป็นต้น. นี่ความเห็นของผมว่าตีเกินไป จนบ้า จนโง่ต่อธรรมชาติ.

ตีเกินไปนั้นคืออย่างไร? ทุกคนไปศึกษาดูใหม่. ที่ว่า ตีเกินไปคืออย่างไรกัน คือ *เลวที่สุด* นั่นเอง. “too good” นั่น คือเลวที่สุด; นี่ตีเกินไปคืออย่างนี้. ต้องปรับปรุงใหม่ ถอยหลังเข้าคลองไปให้พอตีๆ อย่าให้มันตีเกินไป. ระบบปกครองตำรวจ อัยการ ศาล ราชทัณฑ์ อย่าให้โง่ต่อธรรมชาติ หรือต่อจิตวิทยา หรือต่ออะไรก็ตาม คือให้คนมันหลายจำ ให้คนมันไม่กล้าทำผิด ให้คนมันเช็ดทาบ หรือมีความละอาย นั่นแหละจึงจะเรียกว่าตี. เที่ยวนี่มันตีเกินไป ต้องถอยหลังเข้าคลองให้เลวลงมาน้อย ให้พอตีๆ กับธรรมชาติ.

ระบบที่ตีเกินไปอย่างนั้น สำหรับใช้กับสัตว์บุรุษ ละก็ใช้ สำหรับผู้ตีละก็ใช้, หรือสำหรับเทวดาก็ยังได้ สำหรับระบบที่มันตีเกินไปนั้น, แต่ไม่เหมาะกับคนอันธพาล ไม่เหมาะกับปุถุชนคนธรรมดาสามัญ ตีเกินไปมันใช้ไม่ได้. ฉะนั้นให้ถอยหลังเข้าคลอง เอาแต่พอเหมาะสม.

เถียนมันน่าหัว ที่ว่าในโลกนี้เขาใช้กฎหมายเล่มเดียวกันหรือข้อเดียวกัน ที่ใช้ทั้งแก่คนเลว และคนดี ใช้ทั้งแก่สุภาพบุรุษและอันธพาล ซึ่งเขาถือว่ายุติธรรมแล้ว. กฎหมายเรื่องเดียวกัน บทเดียวกัน ใช้ทั้งแก่คนดีและคนเลว แล้วจะยุติธรรมที่ตรงไหน นั่นแหละคือมันตีเกินไปจนบ้า.

ควรต้องพิจารณากันใหม่ ต้องมีอย่างน้อยก็แยกระบบกัน ส่วนหนึ่งใช้กับคนดีสุภาพบุรุษ อีกส่วนก็ใช้กับคนเลวอันธพาลกักขฬะกล้าแข็ง; อย่างนี้

จึงจะเรียกว่าถูกต้อง. ระบบเหล่านี้ที่มันตีเกินไปนั้น ลดถอยหลังเข้าคลองลงไป ให้เป็นอย่างโบราณ อย่างที่เขาทำอะไรเขาวิวินิจฉัยความ ว่าถ้าเลวมากก็ตีมาก ถ้าเลวน้อยก็ตีน้อย ไม่ต้องเอากฎหมายเล่มเดียวกันมาลงโทษเท่ากัน อย่างนั้นมันก็ไม่ถูก. นี่ใครจะว่าผมบ้าก็ได้ ผมก็ยอม; แต่ต้องการให้ยุติธรรมมากกว่า ด้วยการ ถอยหลังเข้าคลองอย่างนี้.

นี่ตัวอย่าง ๘ เรื่อง แต่ละเรื่องก็มีหลายแง่ นี่พอแล้วสำหรับเป็นตัวอย่าง มาถอยหลังเข้าคลองกันดีกว่า เพื่อจะนำกลับไปหาธรรมะที่ถูกต้อง จะมี ธรรมะอยู่กับเนื้อกับตัว มีธรรมะอยู่กับประเทศชาติ หรือว่ามีธรรมะอยู่กับโลก. โลกที่บ้า ๆ บอ ๆ จนเพื่อไปนี้ ถอยหลังเข้าคลอง ก็จะไปหาความถูกต้อง ความ พอเหมาะพอดี.

ถอยหลังเข้าคลอง กันเสียที บ้องกันไม่ให้ผีหัวเราะ!

เที่ยวนี้ผีมันหัวเราะเยาะคนอยู่ หัวเราะเยาะมนุษย์อยู่; ให้รีบถอยหลัง เข้าคลอง แล้วผีจะหัวเราะไม่ได้, ผีหรือมารหรือซาตาน มันจะหัวเราะใส่หน้า มนุษย์ไม่ได้. เที่ยวนี้ผีกำลังหัวเราะเยาะคนอยู่ แล้วคนก็ไม่รู้สึก เพราะตีเกินไป หรือเพราะมันอะไรเกินไป.

สมัยนี้ถ้าตีก็ตีสำหรับวินาศ ไม่ใช่ตีสำหรับเรียบร้อย ปกติ รุ่งเรือง เจริญ. ถอยหลังเข้าคลอง เพื่อให้มันกลับไปสู่คลองที่ถูกต้อง.

อย่างไรว่าเราขับรถ มันจะลงคลองอยู่แล้ว ก็ต้องถอยหลัง. ขึ้นเล่น ลงไปมันก็จะลงไปในคลอง หรือจะชนเข้ากับหน้าผาอยู่แล้ว หรือจะตกเหวอยู่แล้ว มันก็ต้องถอยหลัง. เที่ยวนี้โลกมันกำลังเป็นอย่างนี้ มันกำลังหมิ่นที่ลงไป

ในคลอง; แล้วก็อย่าโจมตีประชาชน. คนที่มีกิเลสมาก ผิดแล้วก็ไม่ยอมผิด
มันประชาชน; ก็จะประชาชนจะดันไปข้างหน้าเรื่อยไป อย่างนี้คือมันโง่. ถ้า
ไม่โง่ มันก็ไม่ประชาชน มันก็ยอมถอยหลังเข้าคลอง.

อย่างคนโบราณเขาพูดว่าสำหรับวัวโง่ ที่มันประชาชนเจ้าของ มันยิ่งวิ่ง ๆ
ยิ่งเล่นให้ไถหัก มันประชาชนเจ้าของ. เดียวนี้เราไม่รู้คำว่า “วัวยังเล่น ไถยัง
กินลึก”. นี่เป็นเรื่องที่น่าเอามาฝึกดู; เพราะฉะนั้นอย่าประชาชนธรรมดาเลย
จะเจ็บตัวเอง เหมือนกับวัวยังเล่น ไถยังกินลึก แล้วก็สมน้ำหน้าอายวัวโง่ที่
ประชาชนคน.

อย่าให้มันโง่ ไปจนถึงระดับที่เรียกว่า “แมลงเม่าโง่เข้ากองไฟ”
ไม่เท่าไรโลกนี้จะมีสภาพเหมือน “แมลงเม่ามันโง่โง่เข้าไปหากองไฟ” : มันทั้ง
พระเจ้า มันทั้งศาสนา ทั้งธรรมดาหมดแล้ว. นี่ต้องถอยหลังเข้าคลอง จึงจะ
ไม่เป็นแมลงเม่าที่โง่เข้ากองไฟ.

อย่าให้เหมือนกับว่า ขยับลงไปในเหตคหน้าผาลงไป. ข้อนี้มี
ความหมายอย่างไรก็รู้กันอยู่แล้ว. มันไม่รู้จักเหว มีแต่การดันไปอย่างตันทุรัง
ก็ผิดมากชน ๆ.

ขอให้นึกถึงคำพูดที่ว่า มีธรรมะให้ทันแก่เวลา ฉลาดให้ทันแก่เวลา;
เพราะว่าเวลาสำหรับถอยหลังเข้าคลองนี้ยังมีอยู่ เวลายังมีอยู่ สำหรับจะถอยหลัง
เข้าคลอง พอจะทำทันส่วนที่ผิดอยู่แล้ว ขอให้ทำถูกเสียใหม่.

นี่การบรรยายวันนั้นก็หมดเวลาเพียงเท่านั้น ขอยุติไว้เพียงนี้

มหกถธรรม

— ๑๕ —

๒๕ เม.ย. ๑๗

โลกย่อมมีสันติภาพได้ ทุกยุค ทุกสมัย ที่ยังมีธรรมะอยู่ในโลก

ท่านนักศึกษา ผู้มีความสนใจในธรรมทั้งหลาย,

การบรรยายเรื่อง ธรรมะเปรียบเสมือนด้วยแผ่นดิน เป็นครั้งที่ ๑๕ นี้ จะได้กล่าวโดยห้วนๆย่อย่อว่า โลกย่อมมีสันติภาพได้ ทุกยุค ทุกสมัย ที่ยังมีธรรมะ อยู่ในโลก. เมื่อโลกยังมีสันติภาพ ก็หมายความว่า ยังมีธรรมะอยู่ในโลก และเป็นตอนสุดท้ายของเรื่องนี้. ฉะนั้นขอให้ท่านให้ตลอดสาย ให้เป็นพิเศษ ซึ่งเป็นกรกล่าว ครึ่งสุดท้าย ปราบปรามโลกเป็นส่วนรวม.

โลกย่อมมีสันติภาพได้ ทุกยุค ทุกสมัย ที่ยังมีธรรมะอยู่ในโลก ๓๓๗

ธรรมะนั้นเสมอด้วยแผ่นดิน เป็นที่ตั้งที่อาศัยของโลก ถ้าจะเรียกเป็นภาษาบาลี ก็จะเรียกว่า มหิตลธมฺม เป็นภาษาไทยว่า มหิตลธรรม.

คนดี ก็ต้องตั้งอยู่บนแผ่นดินที่ดี คือธรรมะที่ดี หรือฝ่ายขาว, คนเลว ก็ตั้งอยู่บนธรรมะที่เลว หรือธรรมะฝ่ายดำ เป็นแผ่นดินที่ดำ; อย่างไรก็ตามก็ไม่พ้นไปจากตั้งอยู่บนแผ่นดิน. คนเลว หรือคนดำ เราจะไม่พูดถึง เราจะพูดถึงกันแต่คนดี หรือคนขาว. พวกคนขาว นี้จะต้องจัดการกับแผ่นดิน คือธรรมะ ไปตามหน้าที่ของตน ให้มีแผ่นดินขาวเป็นที่อยู่อาศัย การทำหน้าที่ก็ให้มีผลสมควรแก่หน้าที่ เช่นว่า :

การที่จะได้แผ่นดินดำ หรือแผ่นดินขาวมา ก็ต้องปฏิบัติตรงตามกฎเกณฑ์ของธรรมะเสมอ; พุทธบริษัททำหน้าที่ของพุทธบริษัท ก็ได้แผ่นดินหรือธรรมะของพุทธบริษัท มาเป็นที่ตั้งที่อาศัย. นี้เรียกว่า เป็นการมีธรรมะตรงตามหน้าที่ อยู่กับ กาย วาจา ใจของตัว, เป็นความถูกต้องอยู่กับเนื้อกับตัว; แล้วเราก็ฉลาดจนถึงกับทำให้ทันแก่เวลา. แม้ในกรณีที่เป็นเรื่องของจิต มีความรวดเร็วแห่งขณะจิต ซึ่งเร็วเหมือนกับสายฟ้าแลบ และเราก็ทำได้; เพราะเรามีอุบาย.

ธรรมะที่ถูกต้องตามลักษณะของธรรมะ ย่อมมีลักษณะเป็นอุบายเสมอไป; ฉะนั้นจึงใช้ไต่เหมือนกับว่า เป็นแก้วสารพัดนึก หรือทันแก่ขณะจิตที่จะเกิดเรื่อง เป็นความเสียหายขึ้นมา. ทำได้อย่างนี้ เรียกว่าการเป็นอยู่โดยชอบ สมกับการที่เป็นมนุษย์ มีจิตใจสูง, ทำได้อย่างนี้ ก็ทำได้เพราะอำนาจของสติสัมปชัญญะซึ่งเป็นธรรมะพื้นฐาน ที่ต้องการในที่ทั่วๆ ไป. แม้ว่าจะมีวิชามาเป็นอุปสรรค จงให้ทำ ในสิ่งที่ไม่ต้องทำ กล่าวคือ ความทุกข์; เรายังมีเครื่องมือ ที่จะกำจัดอวิชชานั้นเสีย นั่นก็คือสัมมาทิฐิ ตั้งที่ใดก็กล่าวมาแล้ว.

เมื่อมีธรรมะกันถึงขนาดนี้แล้ว สิ่งที่เราเรียกว่า ชีวิตนี้ ก็ย่อมจะประกอบด้วยธรรมะโดยสมบูรณ์ หรือจะถึงขนาดที่กล่าวได้ว่า ชีวิตนั้นเป็น วัฏธรรม, หรือวัฏธรรมนั้นแหละเป็นวัฏชีวิตเสียเอง. เต็มวันโลกกำลังไม่รู้จักร ธรรม ไม่มีธรรม ไม่สนใจในธรรม เติลิตเปิดเบิ่งไปในทางของธรรมคำ, คือ ธรรมที่ทำให้ลุ่มหลง เป็นเรื่องของเนื้อหนังไปหมด, หลงในรสอร่อย หรือเสน่ห์ ของสิ่งที่ยั่ววน ที่มนุษย์หลงผิด; หลงก้าวหน้ากันไปในทางนี้ จนเรียกว่า จิตใจของมนุษย์นี้ เติลิตเปิดเบิ่งไป ในทางของธรรมะที่คำ กำลังจะตกเหวอยู่แล้ว; เพราะว่าออกไปนอกคลองของธรรมที่ขาว ก็ต้องพลัดตกลงไปในคลองของ ธรรมดำ.

ทีนี้เราก็มาคอยหลังกันให้ดูวิถี ให้มาอยู่ในคลองของธรรมที่ขาว ที่เป็นเสมือนแผ่นดินของสัตว์บุรุษ คือคนที่มีความสงบ; ยังมีหวังที่จะทำเช่นนั้นได้ เพราะมีความจริงอยู่ว่า โลกนี้ยังมีสันติภาพได้ ทุกยุคทุกสมัย ในเมื่อโลกนี้ ยังมีธรรมะอยู่. ฉะนั้นขอให้พิจารณากัน เป็นครั้งสุดท้ายว่า จะช่วยกันทำ โลกนี้ให้อยู่ในคลองของธรรมได้อย่างไร.

โลกนี้จะอยู่ในคลองของธรรมได้อย่างไร

ในสภาพปัจจุบันนี้ ปากก็พูดว่าสร้างสันติภาพ แต่มีอนัน ทำการ สร้างวิกฤตกาล จนเป็นวิกฤตกาลระยะยาว ถึงขนาดที่จะเรียกว่า วิกฤตกาลถาวร ก็ได้อยู่แล้ว. ฉะนั้นขอให้ดูให้ถี่ๆ แต่ถึงแม้ว่าจะอยู่ในสภาพวิกฤตกาลอย่างนี้ ก็ยังจัดให้มีสันติภาพได้ แล้วควรจะเป็นสันติภาพที่ไม่น้อยหน้าไปกว่าโลกของ มนุษย์ในสมัยหิน เป็นต้น; ซึ่งผมอยากจะพูดว่า อย่าให้น้อยหน้าโลกของ สัตว์เตรจจันด้วยซ้ำไป. อย่าให้น้อยหน้าโลกของสัตว์เตรจจันทั้งในยุคไหน ก็ดำบรรพ์ล้าน ๆ ปี กระทั่งสัตว์เตรจจันยุคนี้วันนี้น. นี้ขอให้ลองคิดดู.

โลกย่อมมีสันติภาพได้ ทุกยุค ทุกสมัย ที่ยังมีธรรมะอยู่ในโลก

๓๓๕

โดยเหตุดังกล่าวแล้ว เราน่าจะพิจารณากันเป็นลำดับมา นับตั้งแต่เริ่มมีสิ่งที่มีชีวิตขึ้นมาในแผ่นดินในโลกนี้.

โลกของสัตว์ มีสันติภาพ เพียงไร

ยุคแรกที่สุด ต้องเรียกว่าเป็นยุคของสัตว์ไตรัจฉาน, หรือต่ำกว่า สัตว์ไตรัจฉาน ขนาดที่เรียกกันว่า สัตว์เซลล์เดียว ซึ่งเป็นสัตว์พืช หรือเป็นสัตว์ สัตว์ ก็ไม่ทราบ, กระทั่งได้เป็นตัวสัตว์ที่สมบูรณ์ขึ้นมา ตามความหมายของ คำว่า สัตว์มีชีวิต แล้วถือว่า มีสันติภาพมากน้อยกว่ากันอย่างไร.

ถ้าลองเอามาเทียบกับโลกมนุษย์สมัยนี้ เราพอจะเชื่อได้ว่า เดิม มีสัตว์ที่ตายที่สุขขึ้นมาก่อน, แล้วเป็นสัตว์ที่เกิดในน้ำ กระทั่งค่อยเจริญขึ้นมา เป็นสัตว์ครึ่งบกครึ่งน้ำ, กระทั่งเป็นสัตว์ที่อยู่ในดิน อยู่บนดิน อยู่บนต้นไม้ อยู่บนฟ้า; เหล่านี้ก็ไม่พ้นไปจากลักษณะที่จะต้องเรียกว่า สัตว์ไตรัจฉาน กระทั่งมาถึงจุดๆ หนึ่ง ที่จะเรียกว่า เป็นสัตว์ครึ่งสัตว์ หรือครึ่งคน.

เมื่อเราพูดถึงคน เราก็เห็นได้ว่า ต่างกันกับสัตว์ดิบ; คน นี้พูดได้ มีภาษา แล้วก็มีวิวัฒนาการที่ก้าวหน้า เหมือนกับวงจักรเอนไปอย่างพรวดพราด อย่างเร็วทีเดียว. นี่เป็นเรื่องของคน ที่วิวัฒนาการขึ้นมา กระทั่งเป็นมนุษย์ สูงขึ้นทั้งทางร่างกาย และทั้งทางจิตใจ.

ในสมัยที่ยังเป็นสัตว์ไตรัจฉานนั้น โลกมีสันติภาพก็มากน้อย ? แล้วเกิดมี ธรรมะได้อย่างไร ? ถ้าเราจะถือตามหลักที่เห็น ๆ กันอยู่ในบัดนี้ว่า; ถ้าไม่มีการ เบียดเบียนกัน ก็ยังมีสันติภาพ ถ้าไม่มีใครกอบโกยส่วนเกิน เอาเปรียบผู้อื่น ก็จะยังมีสันติภาพ.

สัตว์เศรษฐกิจไม่มียุ่ง ไม่มีฉาง มันก็กอบโกยส่วนเกินไม่ได้; สัตว์มีเพียงกระเพาะอาหารสำหรับจะใส่ไว้เท่านั้น วันหนึ่ง ๆ ก็กินได้เท่าที่กระเพาะบรรจุได้. นั่นคือสัตว์มีธรรมะโดยธรรมชาติอย่างไม่รู้สีกตัว; แม้ว่าสัตว์เศรษฐกิจจะไม่รู้เรื่องธรรมะ แต่ก็มีธรรมะโดยธรรมชาติ ตามธรรมชาติ ในข้อที่ว่า สัตว์ไม่มีความโลภ ความโกรธ ความหลง เหมือนมนุษย์. สัตว์จึงมีสันติภาพอยู่ตามแบบเดิมนั้น แม้ว่าจะมีการกัดกันกินกันบ้าง ก็เป็นเรื่องกินเป็นอาหารตามธรรมชาติของสัตว์ ที่จะต้องกินอาหาร.

ธรรมชาติของสัตว์ก็กินกันอย่างนี้ จะเรียกว่า เบียดเบียนกันอย่างมนุษย์สมัยนี้ ยังไม่ได้. เราลองเอากล้องจุลทรรศน์มาส่องดูในน้ำสกปรกมีจุลินทรีย์มาก; ต่อหน้าต่อตา ที่เรากำลังมองดูอยู่ ก็เห็นจุลินทรีย์ชนิดที่มีรูปเหมือนเมล็ดข้าวเม่า กระโจนเข้ากินจุลินทรีย์เล็ก ๆ ที่มีรูปกลม ๆ ที่ล้วนแต่มองด้วยตาไม่เห็นกันทั้งนั้น; อย่างนี้ไม่เรียกว่าเป็นการเบียดเบียนกัน เหมือนกับที่มนุษย์เบียดเบียนกันอยู่ในเวลานี้.

สัตว์เป็นสิ่งที่ต้องกินอาหาร มันก็กินอาหาร เต็มกระเพาะแล้วก็หยุด; นับว่าเป็นการกระทำที่สมสัสมส่วนด้วยกันทั้งสองฝ่าย. สัตว์ก็มีสันติภาพตามแบบธรรมชาติ มีธรรมะตามธรรมชาติ โดยธรรมชาติ ก็ยังเรียกว่า มีสันติภาพตามแบบนี้ ๆ อยู่ ยังมีธรรมะอยู่โดยที่ไม่รู้สีกตัว ก็เป็นไปตามธรรมชาติ.

ธรรมะก็คือธรรมชาติ, คือกฎของธรรมชาติ, คือหน้าที่ตามธรรมชาติ ต้องถือว่าสัตว์ยังถูกต้องตามกฎของธรรมชาติ. ถ้าไม่ถูกต้องตามกฎของธรรมชาติมันก็ตายหรือสูญพันธุ์ไปหมดแล้ว ไม่มีวิวัฒนาการขึ้นมาเป็นสัตว์ที่สูงกว่า, กระทั่งเป็นคนหรือเป็นมนุษย์ ก็เรียกว่าธรรมะมีไว้ให้เป็นรากฐาน เป็นพื้นฐาน.

โลกย่อมมีสันติภาพได้ ทุกยุค ทุกสมัย ที่ยังมีธรรมะอยู่ในโลก ๓๔๑

แล้วสัตว์ก็วิวัฒนาการมาอย่างพอดี ๆ จนมาเป็นคน มาเป็นพวกเราที่นั่งอยู่ที่นั่นเวลานี้; นี่แผ่นดินของสัตว์มีธรรมะชนิดนั้นเป็นลักษณะ.

โลก ยุค เป็นครึ่งสัตว์ ครึ่งคน ยังมีสันติภาพ

ที่นี้ เขยิบมาถึงโลกยุคที่มีลักษณะครึ่งสัตว์ครึ่งคน; นี่ก็เป็นคำที่ประหลาด สัตว์ครึ่งสัตว์ครึ่งคน. นี่เป็นคำที่ใช้ได้ทั้งสองยุค คือถ้าพูดอย่างภาษาคอนธรรมดา สัตว์ครึ่งสัตว์ครึ่งคน ก็มีดวงแต่ครึ่งกระโขน; ยุคที่ล้านปีมาแล้ว หรืออะไรในทำนองนี้. แต่ยุคปัจจุบันนี้หาย ๆ ก็ยังมีสัตว์ชนิดครึ่งสัตว์ครึ่งคน คือ อังธพาลที่เลว มีอะไรอย่างสัตว์อยู่ครึ่งหนึ่ง แล้วก็มีความเป็นมนุษย์เป็นคนสักครึ่งหนึ่ง. เราต้องระวังให้ดี.

แต่เดี๋ยวนี้เรากำลังพูดกัน ถึงความเป็นครึ่งสัตว์ครึ่งคนอย่างสมัยนี้นั้นก็เป็นครึ่งสัตว์ครึ่งคน เป็น ape เป็นอะไรก็ตาม ก็ยังมีสันติภาพ; เพราะมันกอบโกยส่วนเกินไม่เป็น ไม่อาจจะเบียดเบียนกันได้ ด้วยโลหะ โทสะ โมหะ มีธรรมะโดยอัตโนมัติโดยไม่รู้ตัว โดยไม่เจตนาไปตามธรรมชาติ. สัตว์นั้นก็ยังอยู่กันไปได้อย่างเงียบสงบ นอกจากจะแสวงหาอาหาร ที่จะกระทบกระทั่งกันบ้างก็เป็นเรื่องกินกันเป็นอาหาร มันก็มีวิธีของมัน เพื่อรอดตายไปได้.

การที่จะมีอะไรมาทำให้สัตว์ตายคราวละมาก ๆ ก็เป็นเรื่องของธรรมชาติมากกว่า, เป็นเรื่องของความร้อน ความหนาว ความเปลี่ยนแปลงของบรรยากาศ ที่สัตว์บางประเภท เปลี่ยนแปลงไม่ทันมันก็ต้องตาย; อย่างนี้ไม่ได้ตายด้วยการเบียดเบียน ของน้ำมือของสัตว์ที่มี ความโลภ ความโกรธ ความหลง เหมือนอย่างสมัยนี้.

คนสมัยนี้จะแก้ตัวว่า การที่เราไปฆ่าคนอื่นในสงคราม มหาสงคราม มาก ๆ นั้น ก็เพื่อการกินเป็นอาหาร หรือเพื่อประโยชน์แก่อาหาร; อย่างนั้นก็ไม่ต้องแล้ว เพราะเดี๋ยวนี้วิวัฒนาการของสมอง ของสติปัญญาของมนุษย์ ที่ควรจะทำอะไรได้ดีกว่านั้น, คือดีกว่าการยกพวกไปฆ่ากัน ด้วยความโลภ ความโกรธ ความหลง. ใช้อาวุธมหาประลัย ประหารกันอย่างไม่มีน้ำใจ ที่เมตตา กรุณากันเสียเลย.

ทีนี้จะคุยกันถึงคนสมัยหิน ที่เขยิบใกล้เข้ามาหน่อย ในสมัยหิน มนุษย์จะเป็นมนุษย์สักก็มากน้อย มนุษย์จะมีมนุษยธรรมกันก็มากน้อย ถ้าเปรียบกับคนสมัยนี้ ขอให้ดูให้ดีๆ.

โลกสมัยหิน มนุษย์ ก็ยังไม่เบียดเบียนกัน

คนสมัยนี้คุยกันนัก อวดอ้างกันนัก เรื่องมนุษยธรรม ที่สอนกันอยู่ในมหาวิทยาลัย. แล้วก็ดูให้ดีๆ มนุษย์สมัยหิน กับ มนุษย์สมัยนี้ ใครจะมีมนุษยธรรมมากกว่ากัน? ที่เราเห็น ๆ กันอยู่ มนุษย์สมัยนี้ก็ยังมีความเห็นแก่ตัวมากขึ้น ยิ่งเอาเปรียบมากขึ้น ยิ่งกอบโกยมากขึ้น ยิ่งฆ่าผู้อื่นได้คราวละมาก ๆ ยิ่งขึ้น; นี่คือมนุษยธรรม หรือจะเรียกว่าอารยธรรมก็ตามใจ. ถ้าเรียกว่าวัฒนธรรมละก็หน้าหัว คือเป็นวัฒนธรรมของมนุษย์สมัยที่เห็นแก่ตัว และฆ่าผู้อื่นได้คราวละหมื่นละแสน นี่เป็นวัฒนธรรมอะไรกัน.

ถ้าพูดถึงมนุษยธรรมควรจะต่อหมายถึง ความที่รู้จักเห็นแก่ผู้อื่น หรือรู้จักความสงบ หวังความสงบ. มนุษย์สมัยหินนั้น ไม่ได้สร้างคามวุ่นวาย โกลาหลอะไรให้แก่กัน เหมือนกับที่มนุษย์สมัยนี้เขาสร้าง; อย่างเช่นวิกฤตการณ์น้ำมัน ที่ทำความยุ่งยากทั่วโลกเวลานี้ ก็เป็นเรื่องของมนุษย์ ผู้เห็นแก่ตัวทั้งนั้น

โลกย่อมมีสันติภาพได้ ทุกยุค ทุกสมัย ที่ยังมีธรรมะอยู่ในโลก ๓๔๓

ต่างเบียดเบียนกันไป เบียดเบียนกันมา, แล้วก็มีการแก้มือแก้ลำกันไป แก้มือกันมา จนเกิดระส่ำระสายไปทั่วโลก; แล้วจะเรียกสิ่งนี้ว่า มนุษยธรรมก็น่าหวั.

การกระทำอย่างเห็นแก่ตัวนั้น เป็นธรรมชาติ ของพวกคนดำ คนแผ่นดินสีดำนี้อาศัยมากกว่า

เราลองพิจารณากันถึงสมัยหินเก่า; ไปเอาก้อนหินในยุคเก่ามานั่งพิจารณาดู หลับตาคำนวณดู จะรู้สึกว่ามีมนุษย์สมัยหินเก่านี้ คงจะไม่มีการเบียดเบียนอะไรกัน มากไปกว่าฝูงลิงสมัยปัจจุบันนี้. ลิงที่อยู่เป็นฝูง ๆ ตามชายทะเลหรือบนภูเขา ก็ไม่มีการเบียดเบียนอะไรกัน ถึงขนาดที่เรียกว่า นำทุเรศเวทนาเหมือนกับมนุษย์สมัยนี้.

มนุษย์สมัยหินเก่าไม่มีอะไรเจริญ ไม่มีสมองเจริญ; เพราะฉะนั้นจึงไม่ก้าวหน้าในทางที่จะล้างผลาญกัน. เขาอาจจะรู้จักทำสันติภาพหรือหย่าศึก โดยถอยห่างจากกันไปเฉย ๆ ทุแสนจะง่าย; ส่วนมนุษย์สมัยนี้เจรจาสันติภาพกันอย่างหน้าไหว้หลังหลอก ตลบตะแลง ไม่รู้ว่ากี่สิบครั้ง กี่ร้อยครั้ง ก็ไม่เห็นได้ผลแก้สันติภาพ ทั้งที่เรียกกันว่า เจรจาเพื่อสันติภาพ.

ที่จริงมนุษย์ในสมัยหินนี้ ไม่มีการเบียดเบียนกันมากไปกว่า ฝูงลิงตามชายทะเลสมัยนี้; มันง่ายที่จะมีสันติภาพ ง่ายที่จะถอยห่างออกจากกัน ไม่ต้องฆ่ากันให้ตายทั้งฝูง. ในจิตใจของสัตว์ที่มีมันสมองน้อย ๆ หรือจะเรียกว่ายังมีความโง่มากที่สุด ก็สุดแท้เถอะ; เขาคงจะรู้สึกไปในทำนองที่ว่า ไม่เห็นมีความจำเป็นอะไรเลย ที่เราจะต้องกัดกัน เหมือนกับมนุษย์สมัยนี้, ที่เขากัดกันอย่างยืดยื้อ เป็นวิฤตกาลถาวร.

ถ้าเราจะดูออกมาถึงสมัยหินขัดเกลี้ยงเงาวับ สมัยหินหลังนี้ แล้วก็หนีไป
ไปในทางที่ว่า ‘แหม คุณเป็นศิลปินกันมากมายเหลือเกิน’ นุษย์สมัยหินขัดนั้น
ไปดูขวานหินนี้ ในพิพิธภัณฑ์ เขาขัดขวานเป็นเงาแว้งเลย รูปร่างก็แสดงว่า
เป็นศิลปินที่อยู่เป็นศิลปินเต็มตัว; อย่างนี้แล้ว มามัวกักกันอยู่ทำไม, มัว
รบราฆ่าฟันกันทำไม ขวานอย่างนั้นดูจะมีไว้ว่าด้วยกันเสียมากกว่า.

ถึงอย่างไรก็ดี มนุษย์ในสมัยยุคหินขัด มีอะไรวิจิตร; นี้ก็ยัง
ไม่มียุ่งมีฉาง. ผมเชื่ออย่างนั้น คงจะยังไม่ได้สร้างยุ่งสร้างฉางอะไร สำหรับ
กักตุนอาหาร แล้วก็ไม่มีการกอบโกย. พุดง่าย ๆ ก็ว่า ยังไม่มีนายทุน ยังไม่มีใคร
เป็นผู้กอบโกยส่วนเกิน, หรือจะพูดอีกทีหนึ่งก็ว่า ยังไม่มีกิเลสที่ครองโลก
คือไม่มีความโลภ ความโกรธ ความหลง ของมนุษย์ ที่ครองโลกเหมือนสมัยนี้.

ในสมัยหินขัด คนป่าเถื่อนๆ ยังไม่มีกิเลสมาก. นี้แสดงว่า สิ่ง
ที่เรียกว่า อวิชชา^๕ ก็เพิ่งเกิด, อวิชชาความโง่ ความหลง ที่ให้ทำอะไรไป
อย่างผิดๆ นั้น ก็เพิ่งเกิด; เพิ่งเกิดในสมัยที่รู้จักกอบโกย รู้จักมียุ่งฉาง รู้จัก
กักตุน. เหล่านี้จะมีได้เมื่อไร? สมัยไหน? เราก็คงมาได้จากพระกัมภีร์ โดยเฉพาะ
พระไตรปิฎกของพุทธบริษัทนั้นบ้าง.

โลก เริ่มไม่สงบ จนต้องมีพระเจ้าสมมติราช

เรื่องความมีกิเลส จะเกิดนานมาสักก็มากน้อย ก็อย่าไปเอาตัวเลขที่แน่นอน
อะไรกันเลย มันหาไม่ได้; หรือว่าหาได้ก็ไม่มีประโยชน์อะไร. แต่แน่นอน
อยู่ตรงที่ว่า ได้มาถึงยุคหนึ่งสมัยหนึ่ง ซึ่งผมจะเรียกเอาเองว่า ยุคสมัยที่เกิดมี
พระเจ้าสมมติราช.

ถ้าคุณยังไม่เคยฟังคำว่าสมมติราช ก็อยากจะอธิบายสักหน่อยว่า พระเจ้า
สมมติราช^๖ นั้น เขาหมายถึงพระราชากคนแรกในโลก ซึ่งเกิดขึ้นโดยการสมมติ

โลกย่อมมีสันติภาพได้ ทุกยุค ทุกสมัย ที่ยังมีธรรมะอยู่ในโลก ๓๔๕

ของคน หรือมนุษย์สมัยนั้น ที่เริ่มมีสติปัญญา จนรู้จักสมมติคนให้เป็นหัวหน้า. เขามอบอำนาจให้เป็นหัวหน้า ให้จัดการทุกอย่าง แล้วทุกคนก็ยินยอม นี่จะเป็นเวลาที่หมื่นปี หรือสักหมื่นปีมาแล้วก็ตามใจ ไม่ต้องเอาตัวเลขที่แน่นอนอีกตามเคย.

มนุษย์ในระยะนั้นได้ก้าวหน้าขึ้นมาตามลำดับ ที่เรียกว่าเป็น**ความเจริญทางสติปัญญา** ก็ได้ก้าวหน้าขึ้นมาตามลำดับ; คุโดยกว้างๆ ทั่วๆ ไปแล้ว ก็อยากจะบัญญัติให้เข้าใจกันได้ง่ายๆ ว่า ความก้าวหน้าของมนุษย์ ได้ก้าวหน้ามาจนถึงยุคหนึ่งสมัยหนึ่ง **รู้จัก การเผา จู่งต้ม** คือการปรุงอาหาร, ซึ่งเมื่อก่อนนั้นกินแต่เนื้อดิบๆ นั่นก็เรียกว่ายุคหนึ่ง.

ต่อมา รู้จักย่าง หรือ จี่ หรือ เผา โดยบังเอิญ; คือทำก้อนเนื้อตกลงไปในกองไฟ; พอได้กิน รู้สึกว่าดี อร่อยกว่า หรืออะไรทำนองนี้ ก็เกิดวัฒนธรรมบึ่ง จี่ อะไรขึ้นมา แทนที่จะกินดิบๆ กันนับว่าเป็นการก้าวหน้าอยู่.

ต่อมาอีก จนถึงเรียกว่า **สมัยวัฒนธรรมน้ำจิ้ม**; ขอใช้คำนี้เป็นคำรวม คือเมื่อรู้จักการปรุงเมื่อตอนกินเนื้อที่เผา ที่จี่เฉยๆ ก็มีรสดีขึ้นไปแล้ว กินได้มากแล้ว. ต่อมาเผอิญเอาไปแตะนั่นแตะนี่ มีรสเค็ม รสเปรี้ยว รสอะไรขึ้นมา ตามที่จะหาได้ตามธรรมชาติ; ก็เกิดวัฒนธรรมน้ำจิ้มขึ้นมา มีเครื่องปรุงเครื่องแต่งรสอาหารต่างๆ นั้น; ซึ่งสมัยนั้นก็ยังมีใช้อยู่ และนิยมกันอยู่อย่างแน่นแฟ้น.

ลองไปคุที่โต๊ะอาหารสิ จะมีเต็มไปด้วยน้ำจิ้มนานาชนิด จะเห็นความโง่ที่จะเป็นทาสของดิน **ความโง่จะเป็นทาสของกิเลสสิ่งๆ หนึ่งไป** นั้นยังเต็มอยู่บนโต๊ะอาหารของคนสมัยนี้ ยุคนั้น. วัฒนธรรมน้ำจิ้มได้เกิดขึ้นแล้ว ตั้งแต่สักพันปี หนึ่งปี ก็พันปีก็ตามใจเถอะ เป็นของคนป่าสมัยหิน, หรือสมัยที่รู้จักใช้การเพาะปลูก และก็ยังไม่วางใจทำอะไรได้มาก นอกไปจากว่าอ้อมท้อง ก็แล้วกัน.

ต่อมาเกิดความรู้จักทำให้ตี ให้อร่อย ยิ่งขึ้นไปอีก ที่เรียกว่า **วัฒนธรรม** **กินดี อยู่ดี** ทรงน้แหละเป็นหัวเลี้ยวหัวต่อ เป็น *tradition* ทรงน้เอง. พอเกิด ความรู้สึกจะกินดี อยู่ดีขึ้นมา; น้ก็คิดจะต้งย้งต้งจาง จะกอบโกย จะเปลี่ยนแปลง ที่ทรงน้ ก็เลยเกิดวัฒนธรรมกอบโกยขึ้นมา การเบียดเบียนก็เป็นสิ่งที่ต้องเกิดขึ้น โดยไม่มีทางจะหลีกเลี่ยง.

เรื่องราวในพระบาลี ก็มีอยู่ต้งที่เล่ากันมา : คนบางคนก็คิดว่า ทรัพย์ากรที่อยู่ตามธรรมชาติในป่า ที่ไปเก็บเอามากิน ๆ กันเป็นประจำวัน เช่น ข้าวสาลี ข้าวอะไร ที่เกิดอยู่ในป่า ก็ไปกอบโกยเอามากักตุนในย้งในจาง ก็เริ่ม รู้จักมีย้งมีจาง. ครันเก็บเอามาหน้ไม่พอ ก็บ้โมยเอาของสิ่งต้งเพอนกันมี กระต้งยัคที่รู้จักปลุก รู้จักฝ้ง รู้จักทำ มีทรัพย์สมบัติแล้ว ก็ย้งขโมย หรือรู้จัก เบียดเบียนกันทางอื่น เช่นล่่วงเกินทางเพศ เป็นต้น.

ต่อมา**มนุษย์กมบ้ญญาสูง มีสมองสูง** พอที่จะเห็นว่า น้เกิดเป็น **บ้ญหาแล้ว**; แก่บ้ญหากันไปตามประสาคนบ้ญ ตามลำพังเรื่อยมา จนคิดออก ว่าจะต้องสมมติ คือยอมรับคน ๆ หนึ่ง ซึ่งมีอะไรเหนือกว่า เช่นรูปร่างก็สวยกว่า ความแข็งแรงทางร่างกาย ก็มีมากกว่า ความเฉลียวฉลาดก็มีมากกว่า เห็น ๆ กันอยู่ ก็ยอมบ้รับรอง คือสมมติให้คน ๆ น้เป็นผู้บ้ญชาการ. เขาใช้คำว่า ให้ล้งโทษคนที่ทำผิด ให้ยกย่องคนที่ทำถูก.

เมื่อเลือกคนบ้นบ้ญชาการ **กมลลักษณะเป็นการปกครองบ้นมา** เป็นรูปเป็นร่าง; แล้วคนที่ได้รับสมมติ^๕ ก็ทำหน้าที่ของตนด้วยความซ้อสัตย์. การเบียดเบียน การกระทบกระทั่งอะไรก็ตาม ก็หายไป, ทำให้ย้งกันเป็นผาสุก นอนหลับสนิท, วันหนึ่งคนหนึ่งก็มีคำพูดคำใหม่ผุดขึ้นมา หลุดออกมาทางปากว่า

โลกย่อมมีสันติภาพได้ ทุกยุค ทุกสมัย ที่ยังมีธรรมะอยู่ในโลก ๓๔๗

พอใจๆ. คำว่า พอใจๆ^{นี้} คือคำว่า ราชา-ราชา; *ราชาคำนี้แปลว่า*
พอใจๆ คือยินดีๆ.

คำว่า ราชา ที่แปลว่า พอใจ หรือคำว่าพอใจ นี้เขาร้องตะโกนออก
มาจากปากของคนที่ได้รับ ความพอใจอย่างนั้น; แล้วคำๆ^{นี้}ก็เลยใช้แทนชื่อของ
บุคคลคนนั้น เป็นบุคคลคนแรกที่เป็นพระราชา คือเป็นคนที่ทำให้ความพอใจ
ให้แก่ผู้อื่น เป็นคนแรกในโลก. คนนี้เขาเรียกกันว่า พระเจ้าสมมติราช คือ
พระราชาที่มหาชนสมมติขึ้นเป็นคนแรกในโลก; ลูกหลานที่สืบต่อมาจากคนๆ^{นี้}
โดยตรง ก็ถือว่าเป็นคนมีเกียรติ มีหน้าที่ปกครองกันต่อมา เป็นพระราชาโดยการ
ถ่ายทอดทางกำเนิด.

เมื่อมีพระราชา สันติภาพก็ยังพอมีอยู่ เพราะว่าสิ่งที่
พระราชากคนแรกปฏิบัติออกไปนั้น ก็คือธรรมะนั้นเอง

นี่ เรียกว่า มีแบบฉบับของการปกครองโดยธรรม เป็นขั้นมูลฐาน
ได้เกิดขึ้นแล้ว, มีศีลธรรม มีกฎหมาย ในขั้นมูลฐานได้เกิดขึ้นแล้ว; ก็มี
สันติภาพไปตามแบบนี้. เรียกว่าเป็นยุคหนึ่งแบบหนึ่ง ซึ่งจะเห็นได้ชัดเจนเลยว่า
จะต้องมีธรรมะเข้าไปแทรกอยู่ด้วยเสมอ สันติภาพจึงจะมีได้; แต่เป็น
ธรรมะตามธรรมชาติโดยไม่มีใครรู้ ไม่มีใครเจตนา เป็นเรื่องที่เป็นไปโดยธรรมชาติ
เป็นเอง หรือเป็นเรื่องฟลุคเรื่องบังเอิญอะไรก็ได้.

เรื่องความบังเอิญนั้นก็ไม่ใช่เล่น อย่างการบังเอิญเมื่อวันที่ ๑๔ ตุลาคม
เมื่อปีก่อนที่แล้วมานี้ ก็เป็นเรื่องการบังเอิญที่มีผลมหาศาล ไซ้ไหม? ฉะนั้น
การบังเอิญย่อมมีได้ทุกยุคทุกสมัย ซึ่งเป็นวิวัฒนาการใหม่ๆ เรื่อยมา คือว่าอาจ
เป็นการบังเอิญแต่มีผลดี ก็รับเอาอันนั้นมา มนุษย์ก็ได้เป็นมาในลักษณะอย่างนี้
ทุกยุคทุกสมัย.

โลกสมัย เกิดวาระ และบทบาทภูมิศาสตร์ทางศาสนา

ครั้นล่วงมากระทั่งถึงยุคถึงสมัยที่เกิดวาระ รู้จักแบ่งวาระ เป็น กษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ สุทร เป็น ๔ วาระนั้นก็แบ่งกันตามหน้าที่การงาน.

ขอให้สังเกตดูให้ดี ๆ วาระที่แรกนั้นแบ่งกันตามหน้าที่การงาน :

วาระกษัตริย์ ก็ทำหน้าที่คุ้มครอง หรือปกครอง ที่สืบต่อมาจาก พระเจ้าสมมติราช พระราชาองค์แรก เป็นวาระกษัตริย์

วาระผู้ส่งสอน คือครูบาอาจารย์ทั้งหลาย จะสอนเรื่องทางโลก ๆ หรือทางวิญญาน ทางธรรม ทางจิตใจ นี้เรียกว่าวาระพราหมณ์ เป็นวาระครูบาอาจารย์.

วาระแพศย์ หรือไวยะ คือวาระผู้ที่ใช้งานฝีมือ หรือ ความคิดสติปัญญา ที่ใช้ฝีมือลายมือ เช่นพวกทำกสิกรรม ทำการค้า ทำการเลี้ยงสัตว์ ทำอะไรต่าง ๆ อย่างที่เรียกว่าเป็นอาชีพพื้นฐานทั่วไป นี้ก็เรียกว่าวาระแพศย์.

อีกวาระหนึ่งเรียกว่า **วาระสุทร** คือคนชั้นต่ำที่สุด เป็นบ่าวเป็นไพร่เป็นกรรมกร หรือกระทั่งเป็นพวกที่เขาไม่ยอมรับเข้าสมาคมด้วย; เพราะว่ามีล้าหลังเกินไป เมื่อยังล้าหลังอยู่ ก็เป็นคนรับใช้ เป็นบ่าวเป็นไพร่.

นี่รวมเป็น ๔ วาระขึ้นมาโดยธรรมชาติจักรวรร แต่ถ้าพูดให้สั้นหน่อย ก็ว่า **กรรมหรือการกระทำนั้นแหละจักรวรร** แบ่งคนให้เป็นพวกเป็นวาระขึ้นมา มนุษย์ก็รู้จักสังเกต และแยกเป็นวาระขึ้นมา ก็เลยเกิดความแตกต่างกันขึ้นในระหว่างคน ซึ่งที่แรกก็เหมาะเป็นพวกเดียวกัน ทีเดียวกัน ระเบียบเดียวกัน. ที่ไหนเกิดเป็นวาระส่งตาขึ้นมาแล้ว ก็เริ่มก่อวนสันติภาพแล้ว; หมายความว่าสันติภาพที่จัดได้ยากขึ้นมา ยิ่งขึ้นไปอีก.

โลกย่อมมีสันติภาพได้ ทุกยุค ทุกสมัย ที่ยังมีธรรมะอยู่ในโลก ๓๔๘

วรรณะบัณฑิตก็ยังเหลืออยู่จนกระทั่งบัดนี้ โดยเนื้อแท้ โดยความจริง ก็เหลืออยู่จนกระทั่งบัดนี้; ถ้าเรามีการงานชนิดไหน ก็ถูกจัดเป็นชนิดพวกนั้นไป. วรรณะโดยหน้าที่การงานเป็นอย่างนี้ ย่อมเลิกไม่ได้, แล้วก็ไม่ต้องเลิกด้วย เพราะเป็นสิ่งที่ช่วยให้กำหนดหมายกันได้ง่ายขึ้น.

แต่ที่^๕เกิดมีวรรณะปลอม คือวรรณะที่ถ่ายทอดกันมาโดยกำเนิด : เกิดมาจากพ่อแม่อย่างไร แล้วก็ยึดถือว่า เป็นวรรณะนั้น. อัน^๕แหละทำลายยาก เพราะเกิดความไม่จริง ไม่ตรง ไม่ยุติธรรม ก็สร้างความปั่นป่วนขึ้นมา; จึงต้องเลิกวรรณะประเภทโดยกำเนิด คงวรรณะโดยหน้าที่ โดยการงานไว้ แล้วก็จัดหมวดจัดหมู่กันใหม่ในเวลา^๕ ตามหน้าที่การงาน.

เมื่อมนุษย์มีสติปัญญา รู้จักการบัญญัติคนนั้นบัญญัติขึ้นมาอย่าง^๕ ที่สำคัญที่สุด ก็คือ ระบบศีลธรรม ทางจริยธรรม หรือทางศาสนา. ความทุกข์ยากลำบากนั้นแหละบีบบังคับ ให้มนุษย์ทนอยู่ไม่ได้ จะต้องชวนชายเพื่อแก้ไข ก็เกิดระบบศีลธรรม หรือระบบสูงสุดของศีลธรรม คือ ศาสนาขึ้นมา รู้จักคิดแก้ปัญหาเป็นระดับๆ ไป. เช่นปัญหาเกี่ยวกับโลก^๕ โลกหน้า.

การคิดปัญหาเขยิบไกลออกไปอีกถึงโลกอื่น ซึ่งไม่ใช่โลก^๕ก็เกิดขึ้น แม้มองไม่เห็นว่ายู่ที่ไหน ก็ไม่รู้; แต่ก็ต้องมีเป็นแบบๆ ไป กระทั่งสติปัญญาอันสุดท้าย คือเรื่องเหนือโลก อยากจะพ้นไปเสียจากความเป็นอย่าง^๕; เพราะถ้ายังเป็นโลก^๕อยู่ ก็ต้องยุ่งยากอย่าง^๕แหละ จึงอยากจะให้สูงไปเสียกว่านั้น ให้พ้นไปเสียเลย เมื่อคิดอย่าง^๕นี้ ความคิดเรื่องเหนือโลก เรื่องโลกุตระก็เข้ามา.

ถ้าเราจัดการเกี่ยวกับโลกใน ๓ ระดับนี้ได้ ก็จะเป็นสันติภาพที่ค้ำประกัน หงทางฝ่ายวัตถุ คือฝ่ายแผ่นดินฝ่ายเหนือหง และหงฝ่ายจิตฝ่ายวิญญาณ.

ถ้าเป็นเรื่องโลกนี้ ก็หมายความว่า เป็นโลกที่สมบูรณ์แบบ ตามความหมายของคำว่าโลกมนุษย์ นี้ก็ย่อมมีการจัดการทำอย่างนั้นอย่างนี้ ที่น่าทึ่งขึ้น; คือแก้ไขธรรมชาติบ้าง แต่ไม่เพื่ออย่างที่สมนัยเป็นเรื่องทำลายธรรมชาติ เพื่อให้มีโลกนี้ ให้โลกที่เราอยู่เป็นปัจจุบันนี้เป็นอย่างสมบูรณ์แบบ ตามแบบของโลกนี้.

นอกจากเรื่องโลกนี้ ก็มีเรื่องโลกอื่น เรื่องโลกหน้า เรื่องโลกสวรรค์ หรืออะไรก็สุดแท้ที่จะคิดเผื่อไปได้ ให้เป็นโลกอื่นที่ดีกว่าโลกนี้.

เรื่องโลกอื่น นี้ก็ยังมีปัญหา ก็คิดต่อไป ว่าจะต้องอยู่เหนือโลกกันดีกว่า ก็ค้นพบเรื่องโลกุตตระ. ที่เรามาเรียกกันเวลานี้ว่า อมตะ อมตธรรม อมตภาวะ ชีวิตอมตะ หรือว่านิพพาน เป็นต้น.

ถ้าเป็นไปตามทางที่ถูกควร ไม่มีวิชาเข้ามาแทรกแซงแล้ว ก็จะมีสันติภาพสูงสุด. คิดดูให้ดี มีสันติภาพสูงสุดนี้ ก็เพราะมีธรรมะถูกต้อง ถูกฝาถูกตัว สำหรับโลกนี้ หรือสำหรับโลกอื่น สำหรับเหนือโลก.

สันติภาพสูงสุดของมนุษย์เป็นส่วนรวม หรือว่า สันติสุขของมนุษย์ เป็นส่วนตัว ก็เป็นอันว่าแล้วแต่มนุษย์คนหนึ่ง ๆ; ถ้ามนุษย์คนหนึ่ง ๆ ในโลกนี้เป็นอย่างไร โลกนี้ก็เป็นอย่างนั้น. แล้วก็ต้องมียุคหนึ่งสมัยหนึ่ง ที่มนุษย์ตั้งอยู่ในธรรมะ มีความสงบสุขเหลือประมาณ น่าชื่นใจ; แต่แล้วก็เกิด

โลกย่อมมีสันติภาพได้ ทุกยุค ทุกสมัย ที่ยังมีธรรมะอยู่ในโลก ๓๕๑

ความเปลี่ยนแปลง ไม่เที่ยง ซึ่งเป็นกฎของธรรมชาติ ก็จะมีถึงยุคที่มนุษย์กลายเป็นคนบ้า. นี่เป็นมนุษย์สูงสุดแล้ว ลูกหลานย้อนกลับไปเป็นคนบ้า.

โลกสมัยวัตถุนิยม

เดี๋ยวนี้ที่มนุษย์ไปหลงเสน่ห์ของวัตถุ ก็เป็นเรื่องเพ้อฝันอีกนั่นแหละ ที่มนุษย์ไปค้นไปคว้าไปพบการประดิษฐ์ประตอยทางวัตถุ ให้เกิดความสวยงามยัวยวนมากขึ้น เป็นอำนาจทางวัตถุที่จะดึงดูดจิตใจคน คือวัตถุนิยม อย่างที่เราก็พอจะเข้าใจกันได้แล้ว อย่างเดี๋ยวนี้ เรามีความก้าวหน้าทางวัตถุกันอย่างไร จะเรียกว่าสูงสุด จนจะเกินเหวตาอยู่แล้ว นี่มีเสน่ห์เท่าไร? วัตถุมีเสน่ห์มากพอที่จะดึงดูดมนุษย์ให้หันหลัง ให้แก่ธรรมะ ให้หันหลังให้แก่ศาสนา หรือหันหลังให้แก่พระนิพพานก็แล้วกัน.

มนุษย์หลงวัตถุ ไม่มีความสนใจในเรื่องอมตธรรม เรื่องนิพพาน อย่างที่พวกฝรั่งเขาชอบพูดอวดว่า พระเจ้าตายแล้ว เขาจะหาสิ่งอื่นมาแทนพระเจ้า นั่นก็คือวัตถุนิยมนั่นแหละ ที่จะมาครอบครองจิตใจของเขา, แล้วก็บูชาวัตถุนิยมนั่นเป็นพระเจ้า คือความเอร็ดอ่อยทางเนื้อหนัง ซึ่งทางศาสนาเขาสาปแช่งกันนั้น ถูกเอามาตั้งเป็นพระเจ้า.

พอสถานการณ์ของโลกเปลี่ยนมาเป็นหลงเสน่ห์ของวัตถุ วัตถุนิยมก็จะเริ่มครองโลก. ได้ยินว่าเขามีมาตรฐานไว้สำหรับโฆษณาว่า จะให้ทุกคนมีतिकมีรถยนต์ มีเรือบิน นี่ก็อาจจะเป็นไปได้ ถ้าบ้ากันขนาดหนัก; แต่แล้วก็จะมีการประโยชน์อะไร นอกจากความเห็นแก่ตัวมากขึ้น แล้วก็เบียดเบียนกันมากขึ้น. นี่เป็นเรื่องโฆษณา แล้วเกิดการแข่งขันกันขึ้น ต่อสู้กันขึ้นระหว่างเรื่องวัตถุนิยมกับมโนนิยม.

เรื่องมนินิยมจะต้องพ่ายแพ้ลงไป วัตถุประสงค์ก็ชนะมากขึ้น ๆ โลก
ขณะกำลังเป็นอย่างนั้น.

ต้องปรับปรุงจิตใจให้พอเหมาะพอดีที่จะอยู่กับวัตถุประสงค์

อย่าลืมว่า พุทธศาสนาแท้ ๆ นั้น ไม่ใช่วัตถุประสงค์ และก็ไม่ใช่
มนินิยม แต่เป็นธรรมนิยม คือนิยมความถูกต้อง. ถ้ามีวัตถุประสงค์ ก็ใช้วัตถุประสงค์
อย่างเป็นอุปกรณ์ที่พอเหมาะพอดี ส่วนเรื่องจิตใจนั้น ก็ปรับปรุงให้พอเหมาะ
พอดีที่จะอยู่กับวัตถุประสงค์.

การปรับปรุงจิตใจให้พอเหมาะพอดี ต้องใช้ธรรมะ เรียกว่าความ
ถูกต้อง แปลประการ อย่างที่บรรยายมาแล้ว เมื่อครั้งก่อน ๆ. วัตถุประสงค์
ก็เรียกว่าบ้ำ, จิตนิยมจัด ก็เรียกว่าบ้ำ; ต้องเป็นความถูกต้องของสิ่งทั้งสองนี้
ซึ่งเรียกว่า ธรรม ธรรมิก หรือประกอบอยู่ด้วยธรรม.

แต่เดี๋ยวนี้ สภาพตามที่แท้จริงของมนุษย์นี้ วัตถุประสงค์กำลังชนะเรื่อง
มนินิยม มากขึ้น ๆ ไม่มีใครเข้าไปสนใจกับเรื่องทางจิต; เพราะว่า เรื่อง
ทางวัตถุประสงค์นั้น อร่อยกว่า. ฉะนั้นการพ่ายแพ้ของระบบวิญญาณก็มีเพิ่มขึ้น ๆ เป็นการ
พ่ายแพ้แก่ระบบวัตถุ โลกก็เป็นโลกของวัตถุ ก็ยังเป็นที่ตั้งของความคึกคัก ที่เป็น
ความโลภ ความโกรธ ความหลง ที่จะกอบโกย.

วัตถุประสงค์ครองโลกมากขึ้น ๆ แล้วสันติภาพอยู่ที่ไหน ? ก็ไปดูเอา
เมื่อธรรมะน้อยลงไป สันติภาพก็น้อยลงไป เมื่อธรรมะต่ำมีมากขึ้น ความวุ่นวาย
ก็มากขึ้น. เมื่อธรรมครองโลก คือธรรมะต่ำครองโลก ก็จะไปหาสันติภาพตาม
แบบที่แท้จริงไม่ได้ ก็ต้องมีสันติภาพของธรรม. ที่พูดกันอยู่ทุกวัน ๆ ว่าจะ

โลกย่อมมีสันติภาพได้ ทุกยุค ทุกสมัย ที่ยังมีธรรมะอยู่ในโลก ๓๕๓

สร้างสันติภาพ นั่นก็คือการหลอกลวงสลับเปลี่ยน โยกย้ายกันไปโยกย้ายกันมา พอเป็นเรื่องโฆษณาชวนเชื่อว่าสันติภาพ.

ปัจจุบันนี้มนุษยนิยมวัตถุ เขายังเกลียดพระเจ้า ยิ่งเกลียดศาสนา ไม่ให้เนื้อที่ ไม่ให้ที่ว่างแก่พระเจ้า แก่ศาสนา เข้ามามีส่วน ในระบบการเมืองระหว่างชาติ ระหว่างประเทศ หรือของโลกกันเสียเลย; โลกนี้ก็ไม่มีสันติภาพ. แต่อย่าเพ่อทอดทิ้ง โลกอาจจะมียสันติภาพได้ ในเมื่อธรรมะกลับมาอีก.

ในโลกนี้ มีสงครามระหว่างธรรมะ กับ ธรรมมาคตินมานานมาแล้ว แต่ก็ไม่รุนแรงเหมือนสมัยนี้ : ธรรมก็มีเหตุผลอย่างธรรม, ธรรมะก็มีเหตุผลอย่างธรรมะ; แต่ทั้งธรรม ทั้งธรรมะ ก็คือธรรมะด้วยกัน; เพราะฉะนั้นจึงต้องแยกเป็นธรรมคำ ธรรมชา ธรรมะคำ กับ ธรรมะชาที่ทำสงครามกัน มีปรากฏอยู่ในคัมภีร์ชาตก. พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ ได้ทรงพระราชนิพนธ์ เป็นเรื่องธรรมาธรรมสงคราม ควรหาอ่านดู.

ปัญหาในจิตใจของคนเรา ก็มีการรบกันระหว่าง ธรรมะคำ กับ ธรรมะชา มาจนบัดนี้. ธรรมชาตีฝ่ายต่ำ ก็มีเหตุผลอย่างต่ำ, ธรรมชาตีฝ่ายสูง ก็มีเหตุผลทางฝ่ายสูง แล้วก็รบกันอยู่. ที่เป็นภายนอก ก็มีผลออกมาเป็นสงคราม เป็นมหาสงคราม; ที่เป็นภายใน ส่วนบุคคล ก็เป็นการรบกันระหว่าง ธรรมชาตีฝ่ายต่ำ กับ ธรรมชาตีฝ่ายสูง. ธรรมชาตีฝ่ายต่ำ ก็เอาความเอรีตอร้อยเป็นเหตุผล, ธรรมชาตีฝ่ายสูง ก็เอาความถูกต้องเป็นเหตุผล แล้วแต่ว่าจะชนะ.

ในบทพระราชนิพนธ์ของพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๖ นั้น มีประโยคที่ค้อยู่ประโยคหนึ่ง ที่ว่า “*ธรรมดาเขาเอาเหล็กตีทอง ไม่มีใครเอาทองตีเหล็ก*” นี้เหตุผลของธรรมะคำ ว่าต้องใช้อำนาจ ต้องใช้การบีบบังคับกันด้วยอำนาจ

เพราะว่าธรรมตาเขาก็ต้องเอาเหล็กตีทอง. ฝ่ายธรรมะขาวนั้นไม่ยอม ต้องการความถูกต้อง จะใช้วิธีเบียดเบียนกัน อย่างนั้นไม่ได้. ถ้าใครมีกำลังแล้ว ก็จะทำให้เป็นผู้ชนะ อย่างนั้นผู้ชนะต้องเป็นธรรมะทำ; ถ้าใครมีความถูกต้องแล้ว จะให้เป็นผู้ชนะ นี่เป็นความถูกต้องของธรรมะขาว. **นี่ถ้าเรามีธรรมะขาวหรือธรรมะจริงกลับมาอีก โลกนี้ก็จะมีสันติภาพอีกโดยไม่ต้องสงสัย.**

ที่นี้เรามาพิจารณากัน ในข้อสุดท้าย **ว่าจะช่วยกันได้อย่างไร ที่จะทำให้ธรรมะกลับมาสู่โลกนี้ได้.**

เรามาคิดกันว่า **ทำอย่างไร จึงจะทำให้มนุษย์ในโลกนี้ หวังพึ่งธรรมะ?** แทนที่จะหวังพึ่งอาวุธ หวังพึ่งอำนาจ หวังพึ่งกำลังที่สะสมกันเป็นการใหญ่ ที่จัดเศรษฐกิจ จัดการเมือง จัดการทหาร การอะไรเพื่อใช้กำลังทั้งนั้น เพราะว่า เขาหวังพึ่งกำลังนั้น ๆ. **ทำอย่างไรจะ让他เปลี่ยนเสีย เป็นหวังพึ่งธรรมะ?**

ถ้าหวังพึ่งธรรม นั้นแหละจะเป็นทางมาของสันติภาพ ให้เขามีธรรมะเป็นผู้ครองโลก แล้วก็มีให้ทันแก่เวลาด้วย. ถ้าเป็นอย่างรถตกเหวไปเสียก่อน ก็เรียกว่า ไม่ทันแก่เวลา โลกนี้จะเป็นมิกคัสัญญิวินาศไปเสียก่อน. **ทำอย่างไร ธรรมะจะกลับมาทันเวลา?** ให้มนุษย์หวังพึ่งธรรมะ แล้วก็ชวนกันบากบั่น ที่จะให้ธรรมะกลับมาครองโลกทั้งโลก.

ปัจจุบันนี้ยังทำไม่ได้ เพราะว่ามีแต่การหันหลังให้ธรรมะ; คนมัวแต่ไปหลงกินเหยื่อวัตถุนิยม. **นี่ระบบนายทุนยังครองโลกอยู่ ก็ต้องมีการกอบโกยสิ่งที่ไม่ใช่ธรรมะ;** ถ้าระบบธรรมะเข้ามา ก็จะมี ความเมตตากรุณา อย่างที่เรียกว่า ถือเป็นหลักของชีวิตจิตใจไปเลยว่า **“สัตว์ทั้งหลาย เป็นเพื่อนทุกข์ เกิด**

โลกย่อมมีสันติภาพได้ ทุกยุคทุกสมัย ที่ยังมีธรรมะอยู่ในโลก ๓๕๕

แก่ เจ็บ ตาย ด้วยกันทั้งหมดทั้งสิ้น” เมื่อไรอันนี้กลับมาอีก เมื่อนั้นธรรมะ
จึงจะกลับมาอีก, ธรรมะจะครองโลกได้อีก สันติภาพจะมีอีก.

ขอฝากให้ท่านทั้งหลาย เอาไปท่องไว้เป็นบทมนต์ด้วยว่า “สัตว์
ทั้งหลาย เป็นเพื่อนทุกข์ เกิด แก่ เจ็บ ตาย ด้วยกันทั้งหมดทั้งสิ้น จึงมี
ความสุข เป็นสุข ๆ เกิด; บริหารตนอยู่ด้วยความสุขอันนี้เกิด อย่า
เบียดเบียนซึ่งกันและกันเลย. นี่เป็นธรรมะแท้ เป็นธรรมะของพุทธศาสนา
และของทุกศาสนาที่เดียว.

นี่ เราจะเห็นได้ว่า โลกนี้จะมีสันติภาพได้ทุกยุคทุกสมัย ถ้าประกอบ
อยู่ด้วยธรรมะ แม้ว่าเป็นสัตว์เดรัจฉานจะประกอบอยู่ด้วยธรรมะโดยไม่รู้สึกรู้
โดยไม่เจตนา. ขอให้พิจารณาเหตุเกิด ธรรมชาติได้จัดให้สัตว์เป็นอยู่ตามธรรมชาติ
ตามระดับธรรมชาติแล้ว ก็มีสันติภาพได้; ฉะนั้นคนสมัยนี้ อย่าให้เลวกว่า
สัตว์เดรัจฉานเลย, หรือว่า อย่าให้น้อยกว่าโลกของคนครึ่งคนครึ่งสัตว์ โลก
ของคนป่าสมัยหิน.

ขออย่าให้มีสันติภาพน้อยกว่าสัตว์เดรัจฉาน หรือคนป่าสมัยหินเลย
จะน่าละอาย ไม่สมกับคำว่าเป็นมนุษย์ ซึ่งแปลว่า สัตว์ที่มีใจสูง หรือว่า เหล่ากอ
ของสัตว์ที่มีใจสูง; ขอฝากไว้ให้เอาไปคตินึก.

นี่เป็นการบรรยายครั้งสุดท้าย ที่จัดไว้สำหรับชุดมหิตลธรรม คือธรรมะ
ซึ่งเป็นเหมือนแผ่นดิน ก็จบลงด้วยการฝากปัญหาไว้ ให้ไปช่วยกันคตินึก ทำให้
ธรรมะกลับมาครองโลก.

คำบรรยายชุดนี้ก็จบลงพอดีด้วย พร้อมกับเวลาในวันนี้ก็หมดลงไป
ขอยุติไว้เพียงเท่านี้.

ภาคผนวก

สิ่งที่ทุกคนควรรู้จัก

คำบรรยายอบรมภิกษุนิสิตจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
กลุ่มพุทธศาสตร์และประเพณี

พ.ศ. ๒๕๑๗

สิ่งที่ทุกคนควรรู้จัก

- ๑ -

๒๖ เม.ย. ๑๗

หลักธรรม ที่ทุกคนควรทราบ

ในการบรรยายครั้งแรกของการบรรยายชุดนี้ จะกล่าวโดยหัวข้อ
ว่า หลักธรรมที่ทุกคนควรทราบ. ขอให้ผู้ฟังทำความเข้าใจ ในฐานะที่
เป็นหลักพื้นฐานทั่ว ๆ ไป ที่เกี่ยวกับการศึกษาธรรมะ.

ธรรมะจำเป็นแก่ทุกคน แต่คนไม่รู้จัก

ธรรมะเป็นสิ่งจำเป็นแก่ทุกคน มองดูก็มีอยู่หลายชั้น คือว่าเป็นสิ่งที่ต้องรู้
ต้องทำ ต้องได้ กระทั่งว่า ตัวเรากลายเป็นธรรมะเสียเอง. เดียวกันที่เห็น ๆ กันอยู่นั้น
คนโดยมากไม่มีความรู้สึกเช่นนั้น; แล้วที่น่าเศร้า หรือน่าห่วงก็คือ ข้อที่ว่า คนผู้มี
หน้าที่มาก มีความรับผิดชอบมาก มีความสามารถมาก ผู้จะบันดาลให้สังคมเป็นไป
ได้อย่างไรนั้น คนพวกนั้นกลับไม่รู้จักธรรมะ.

บ้างไม่มากก็น้อย. ถ้าเราจะพูดว่าทุกคนจำเป็นจะต้องทราบ เขาก็คงจะสนใจมากขึ้น
ไปอีก; แต่เราจะพูดกันเป็นกลาง ๆ กว้าง ๆ ว่า เท่าที่ทุกคนควรทราบ.

ที่ต้องแยกออกไปเป็นว่า “เท่าที่ทุกคนควรทราบ” ก็เพราะมีส่วนที่ไม่จำเป็น
ที่จะต้องทราบ หรือไม่ควรจะทราบก็ได้ มีอีกมากมาย มากกว่า เหมือนดังที่
พระพุทธเจ้าตรัสว่า “ธรรมะที่ติดากตรู เปรียบแล้วเท่ากับใบไม้ทั้งป่า แต่ที่เอามา
สอนนั้น เปรียบแล้ว เท่ากับใบไม้กำมือเดียว” นี้ทำภาพพจน์ให้ปรากฏ อย่างนี้
ก็จะเข้าใจได้.

ศึกษาให้รู้จักคำว่า “ธรรม” เสียให้ถูกต้อง

ต่อไปนี้จะได้อธิบายความข้อนี้ให้ฟัง. คำว่า “ธรรมะ” นั้นเป็นคำที่ประหลาด
มหัศจรรย์คำหนึ่งในภาษาของมนุษย์ที่ใช้พูดกัน คือ หมายถึงทุกสิ่ง ไม่ยกเว้นอะไรเลย.
พูดแล้วไม่น่าเชื่อว่า ไม่ยกเว้นอะไรเลย สิ่งทุกอย่างสิ่งเหล่านั้นเรียกได้ โดยสามัญนามว่า
ธรรม หรือ ธรรมะ; ออกเสียงอย่างบาลี ก็ว่า ธมฺม, ถ้าเป็นไทย ๆ ก็ว่า ธรรมเฉย ๆ
เพราะคำว่า ธรรม นี้ถ้าในความหมายอย่างนี้ ก็แปลว่า สิ่ง เท่านั้นแหละ.

ธรรม แปลว่า สิ่ง ทั้งหมดไม่ยกเว้นอะไร : สิ่งดี สิ่งชั่ว สิ่งมองเห็นตัว
สิ่งมองไม่เห็นตัว สิ่งที่เป็นเหตุ สิ่งที่เป็นผล สิ่งที่เป็นวิชาความรู้ เป็นการกระทำ
เป็นผลของการกระทำ รวมไปถึงหมด อะไร ๆ ก็เรียกว่า ธรรม ทั้งหมด.

ถ้าจะให้เป็นคำบัญญัติ เป็นหลักเป็นฐานกันสักหน่อย ก็ให้ถือเอาคำว่า
ธรรมนี้ ใน ๔ ความหมาย :

ความหมายที่ ๑ หมายถึงธรรมชาติ ปราภฏการณ ธรรมชาติทั้งหมด
เท่าที่มนุษย์สัมผัสได้ เราเรียกว่า ธรรมชาติเหมือนกัน; ไม่มีอะไรที่ไม่ใช่ธรรมชาติ

ตั้งแต่ทางรูปธรรม นับตั้งแต่ขั้นต้นสักเม็ดหนึ่งขึ้นไป จนถึงสิ่งสวยงาม สิ่งใหญ่โต
มโหฬาร. ในทางนามธรรม ก็ตั้งแต่ว่า จิต ความคิด ความรู้สึก ที่รู้สึกด้วยจิต
ทั้งหมดนั้น, และการปฏิบัติจนกระทั่งเกิด มรรค ผล นิพพาน เป็นที่สุด นิพพานนั้น
ก็สักว่าเป็นธรรมชาติ เป็นธรรมทั้งนั้น; ธรรมะคือ ธรรมชาติทุกสิ่ง.

ความหมายที่ ๒ ธรรม คือกฎของธรรมชาติดุกลิ่ง; ในตัวธรรมชาติ
ทุกสิ่งมีกฎ เราจะมองเห็นกฎที่ตัวธรรมชาตินั้น ๆ แยกออกมาแต่ส่วนที่เป็นกฎ คือสัจจะ
เกี่ยวกับสิ่งนั้น ๆ นี้ก็เรียกว่า ธรรม.

ความหมายที่ ๓ ก็หมายถึงหน้าที่ ที่จะต้องประพฤติกระทำ ตามกฎ
ของธรรมชาตินั้น ๆ ก็มีหน้าที่มากมาย : นับตั้งแตหน้าที่ทำให้รอดชีวิตอยู่ได้, ทำให้
เจริญยิ่ง ๆ ขึ้นไป แก่ตนเอง แก่ผู้อื่น ก็เรียกว่าหน้าที่, หน้าที่ทั้งหลายเหล่านั้น
ก็เรียกด้วยคำ ๆ เดียว ว่า ธรรม.

ความหมายที่ ๔ ธรรม คือผลที่เกิดมาจากหน้าที่ เกิดมาจากการทำหน้าที่
จะเป็นผลดี หรือผลร้ายก็ได้ทั้งนั้น. ทำหน้าที่ผิดก็เกิดผลร้าย ทำหน้าที่ถูกก็เกิด
ผลดี; นับตั้งแต่ต่ำที่สุด ไต่อะไรมากินมาใช้, สูงขึ้นไปก็เป็นเรื่องละเอียด สูงขึ้นไป
ไปจนกระทั่งได้บรรลุมรรค ผล นิพพาน ก็เรียกว่า ผลของการทำหน้าที่ นี้ก็เรียกว่าธรรม
ธรรม คำเดียว เท่านั้น.

เป็นอันว่า ธรรมคำเดียว กินความหมดถึงทุกสิ่งทุกอย่าง และทุกกิริยาอาการ
ทุกลักษณะ และก็มากเกินไป ที่เราจะรู้ให้หมดได้.

ที่นี้ ใน ๔ อย่างนั้น ก็ยังมีปัญหาว่า อย่างไหนควรจะได้รู้จักเป็นพิเศษ
ให้ดี ให้ยิ่ง? ก็คือธรรมในความหมายที่ ๓. ความหมายที่ ๑ ธรรมในฐานะเป็น

ปรากฏการณ์ของธรรมชาติทั้งปวง, ความหมายที่ ๒ ธรรมในฐานะที่เป็นกฎของธรรมชาตินั้น ๆ. ความหมายที่ ๓ คือหน้าที่ตามกฎของธรรมชาตินั้น ๆ.

หน้าที่ ที่เป็นธรรม หรือธรรมที่เป็นหน้าที่ มีความสำคัญสูงกว่า ความหมายไหนหมด; แต่ถึงอย่างนั้น เรายังจะต้องรู้ให้พอดี ๆ คือหมายความว่า จะไม่ทำตัวเป็นคนรับหน้าที่จนไม่หวาดไหว หน้าที่เท่าที่ควรจะทำ หรือจำเป็นจะต้องรู้.

คำว่า **ธรรม** ในพจนานุกรมในประเทศอินเดีย ที่เป็นเจ้าของคำ ๆ นั้นมาแต่เดิม เขาแปลว่า**หน้าที่** เท่านั้น เรียกว่าถ้าจะแปลคำว่า **ธรรม** ตามภาษาชาวบ้านสามัญทั่วไป ละก็แปลว่า **หน้าที่**; เพื่อพูดกันง่าย ๆ ก็ว่าใน *dictionary* สำหรับเด็ก ๆ นั้น คำว่า **ธรรม** นี้แปลว่า**หน้าที่** เพราะมีความสำคัญอยู่ตรง **หน้าที่**. ถ้าทำ**หน้าที่**ได้ ก็เป็นอันว่าหมดปัญหา; เรื่องนอกนั้น ก็มีเพื่อให้ทำ**หน้าที่** ทำ**หน้าที่**ได้ก็หมดปัญหา. ถ้ามีความรู้**ธรรม** ประพฤติ**ธรรม**อะไร ก็คือว่า **รู้เรื่องหน้าที่** แล้วก็**ทำหน้าที่** แล้วก็**ได้ผลตามหน้าที่**นั้น ๆ ฉะนั้นเราจึงต้องรู้จักสิ่งที่เรียกว่า **ธรรม** ในฐานะที่เป็น**หน้าที่**.

ธรรมะในฐานะเป็นหน้าที่ สำคัญมากกว่าอื่น จะแยกหน้าที่กันตามที่ควรจะมี ก็แยกได้เป็น ๒ อย่างก่อน : **หน้าที่ต่อตนเอง** กับ **หน้าที่ต่อผู้อื่น** คือสิ่งอื่นที่นอกไปจากตนเอง.

หมวดที่ ๑. หน้าที่ต่อตนเอง

เราจะพูดกันถึง**หน้าที่ต่อตนเอง**ก่อน เมื่อเป็นมนุษย์ที่ถูกต้องและสมบูรณ์ ก็มี**หน้าที่ต่อตนเอง** ใน ๓ ความหมาย; นี้กล่าวตามที่ได้พยายามศึกษาค้นคว้าสังเกตอะไรมาจากพระคัมภีร์ จากเรื่องราวต่าง ๆ ที่เข้ากันได้กับพระพุทธศาสนา ก็ได้พบอย่างนี้. ถ้าไปหา ให้พบในคัมภีร์อื่น ก็อาจจะใช้คำอย่างอื่น แต่ในที่สุด ก็มีความหมายอย่างทำนองนี้.

หน้าที่ต่อตนเอง^๕ จะแบ่งเป็น ๓ ความหมายคือ หน้าที่^๕ ที่ทำให้เกิดความสุขในทางกาย^๕ น้อย่างหนึ่ง, หน้าที่^๕ ที่ทำให้เกิดความสุขในทางจิตใจ^๕ น้อย่างหนึ่ง, และหน้าที่^๕ ที่จะทำให้อยู่เหนือความรู้สึกที่เป็นสุขเสียบางครั้งบางคราว^๕ อีกอย่างหนึ่ง; ฟังก์ชันแปลก แต่เดี๋ยวก็น่าจะเข้าใจได้ จะได้พูดไปตามลำดับ.

หน้าที่^๕ ที่ ๑. ที่จะทำให้ตนเอง^๕ มีความสุขทางกาย^๕ หรือ ทางวัตถุ^๕; นีเรื่องมันก็มีมาก แต่ก็ไม่ต้องทำทั้งหมด เลือกเอาแต่ที่จะทำให้เรา เฉพาะเรา เฉพาะสถานการณ์ของเรา^๕ ให้มีความสุขทางกาย^๕ เรียกว่าความผาสุก^๕ ก็จะถูกต้องกว่า. ในเรื่องทางกาย^๕ อย่างนี้ มีวัตถุ^๕ เครื่องใช้^๕ อุปกรณ์^๕ อะไรต่างๆ^๕ พอดี, แล้วก็มีการบริหารร่างกาย^๕ นี้^๕ มีการกินอยู่^๕ พอดี, มีความสุขทางกาย^๕ หรือทางวัตถุ^๕ ได้^๕ แล้วแต่จะเรียก; แต่เราอยากจะเรียกว่า^๕ ความสุขทางกาย^๕ เพื่อจะได้เป็นคู่กันกับ ทางใจ.

ความสุขทางกาย^๕ ไม่จำเป็นจะต้องหมายถึงความถึง^๕ ความสนุกสนาน^๕ เอรีตอร้อย^๕ จนเลยเถิด^๕ เป็นเรื่องกามารมณ์^๕ สุดเหวี่ยงสุดขีด^๕ กระทั่งเป็นบ้าไปเลย^๕ ซึ่งไม่ใช่เป็นความสุข^๕ ที่ถูกต้องในทางกาย^๕; แต่เป็นเรื่องของคนโง่ที่เห็นว่า^๕ ยอดสุดของมนุษย์^๕ ที่จะสัมผัส^๕ ได้ด้วยกาย^๕ คือหากามารมณ์^๕ สุดเหวี่ยง. มีบางคนเข้าใจว่า^๕ การที่เราไม่ถือเอา^๕ กามารมณ์^๕ ให้สุดเหวี่ยง^๕ นั้นเป็นความโง่ไปเสียก็มี. บางคนถือว่า^๕ การติเตียนกามารมณ์^๕ over sex^๕ นั้นผิด^๕ เขาถือว่า^๕ ยิ่ง over sex^๕ ก็ยิ่งดี^๕ นั้นเป็นคนบ้าพูด.

สมัยปัจจุบันนี้^๕ นักศึกษาบรมโง่^๕ ท้าวว่า^๕ พระพุทธเจ้า^๕ โง่เสียเอง^๕ ก็มี; เห็นไปว่า^๕ พระพุทธเจ้า^๕ มีความเห็น^๕ วิปริต^๕ เกี่ยวกับเรื่องกามารมณ์. เพราะว่าพระพุทธเจ้า^๕ ท่านทรง^๕ ติเตียนกามารมณ์^๕ ว่า^๕ กามารมณ์^๕ นั้นมีโทษ^๕ แล้วก็เปรียบ^๕ ไว้อย่างน่ากลัว; เช่น^๕ เปรียบกับ^๕ หลุมดำน้ำไฟ^๕ เปรียบกับ^๕ หัวงูพิษ^๕ เปรียบกับ^๕ อาวุธอันร้ายกาจ^๕ เปรียบกับ^๕ อะไรอีกมากมาย. คนเหล่านั้นเขาไม่เข้าใจ^๕ ก็ท้าวว่า^๕ พระพุทธเจ้า^๕ มีจิต^๕ วิปริต^๕ เกี่ยวกับ^๕ กามารมณ์.

นี่ ขอให้เอาไปสังเกตดูใหม่ ไปศึกษาดูใหม่ ในที่สุดจะพบว่า เรื่อง กามารมณ์ยังกำกวม; ถ้าเราใช้ หรือว่า มีแต่พอสมควร ก็เป็นเรื่องกินอาหาร ชนิดหนึ่ง เท่านั้น, ถ้าไปใช้เต็มที่ตามอำนาจกิเลสแล้ว ก็เรียกว่าเป็นกามารมณ์ ซึ่งเป็นเหยื่อล่ออย่างร้ายกาจ ทำให้ติดเบ็ดของกิเลส ของพญามาร ทำให้เป็นทุกข์โดยไม่รู้สึกรู้สีก้าว เรียกว่า “เห็นกงจักรเป็นดอกบัว”.

ที่ว่า กามารมณ์ หรือ อารมณ์แห่งกาม เป็นอาหารนี้ หมายความว่า เป็นไปตามธรรมชาติของชีวิต, ธรรมชาติสร้างมาให้ต้องการอาหารทางตา ทางหู ทาง จมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ ก็ต้องมีอะไรกระตุ้นให้สิ่งเหล่านี้ ได้มีความรู้สึกพอๆ คือมีความหิว ทางตา ทางหู ทางลิ้น ทางจมูก ทางกาย ทางใจ แล้วก็หยุด แล้วก็หมดปัญหา; ถ้าอย่างนี้ก็เรียกว่า กินอาหาร.

ถ้าไปกินให้เอร็ดอร่อยเหมือนคนบ้ารสอาหาร เทียวแสวงหา เทียวปรุงกัน ใหญ่ขึ้น เรียกว่ากินเหยื่อ อย่างนี้มีลักษณะเป็นกาม; แม้กินอาหาร ก็มีลักษณะ เป็นกาม, หรือเป็นกามารมณ์ทางลิ้น กามารมณ์ทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ; นี้หมายความว่า ถึงทำไปด้วยอำนาจของกิเลส. แต่ถ้าทำไปตามที่ธรรมชาติเรียกร้องพอๆ ก็เรียกว่า เป็นการกินอาหารชนิดหนึ่ง.

โดยเฉพาะกิจกรรมระหว่างเพศ นี้ก็เป็นเรื่องการสืบพันธุ์ ที่ธรรมชาติฉลาด ใส่มาให้ ทำให้มนุษย์นี้ต้องทำการสืบพันธุ์ ซึ่งถ้าไม่มีอะไรล่อกันไว้บ้างแล้ว มนุษย์ก็ ขี้เกียจจะสืบพันธุ์; ฉะนั้นธรรมชาติจึงเอาเรื่องทางเพศนี้ ให้มีความรู้สึกสูงสุด อย่าง รุนแรงไว้ เพื่อสัตว์จะได้ต้องการ. แต่ว่ามันไม่ใช่เป็นเรื่องตัวตน ที่จะทำให้เกิดความรู้สึก อย่างนั้นได้; มันเป็นเรื่องของต่อมแกลนด์อะไรต่างๆ ในร่างกายคน ที่อยู่เหนือ การบังคับ.

เรื่องทางเพศเป็นเรื่องอยู่เหนือการบังคับ รู้สึกเองได้ แม้แต่ต่อม หรือ gland ที่ไร้ท่อ มันก็รู้สึกเองได้. จะเน้นพอถึงวัยที่ต่อมหรือ gland นี้เจริญ ก็รู้สึกใคร่ จะสืบพันธุ์ ความรู้สึกอย่างนี้ ก็จัดเป็นความหิวชนิดหนึ่ง ซึ่งต้องได้กินจึงจะอิ่ม ; ฉะนั้นจึงทำแต่เพียงว่า เพื่อการสืบพันธุ์บริสุทธิ์ อย่างนี้ก็ไม่เป็นไร.

ที่มนุษย์ก็ทำเตลิดเปิดเปิง กลายเป็นเรื่องกามารมณ์สุดเหวี่ยง จนเรียกว่า over sex ก็เลยเลวกว่าสัตว์เคี้ยวจาง ซึ่งมันจะทำเพียงแต่ตามหน้าที่จำเป็นต้องทำ บางทีบิหนึ่งครั้งหนึ่ง ฤดูหนึ่ง หรือสองฤดู สำหรับสัตว์เคี้ยวจาง ; ส่วนคนนั้นทุกวันทุกคืน สามารถที่จะเมาในกามารมณ์ได้ทั้งวันทั้งคืน ตลอดทั้งปี ; เพราะมนุษย์มีสมองเจริญ ขยายตัวได้มาก ก็เลยขนาดที่จะเรียกว่า กินอาหาร กลายเป็นเรื่องบ้ากามารมณ์ แล้วยังเป็นหนักขึ้นทุกที รุ่นบรรพบุรุษบู๋ยาตายโน้น ก็ไม่มากเหมือนสมัยนี้.

คนสมัยนี้เป็นทาสของกามารมณ์มากขึ้น อย่างนี้เรียกว่า อยู่ในกองไฟ มากกว่าที่จะเรียกว่า ความผาสุกทางกาย ทางเนื้อทางหนัง. ฉะนั้นขอให้ไปศึกษากันเสียใหม่ ให้รู้รายละเอียดเกี่ยวกับเรื่อง ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ว่าสิ่งเหล่านี้ต้องการอาหาร ; แต่ต้องให้กินเพียงพอดี ให้มีความผาสุก อย่าให้กลายเป็นของร้อนขึ้นมา.

การที่ได้ความผาสุกทางร่างกาย อย่างนี้ก็เป็นเรื่องธรรมดาสามัญ เรียกว่า ความสุขอย่างโลก ๆ นี้. ความสุขอย่างวิสัยโลก อย่างชาวโลก อย่างโลกนี้ เป็นความผาสุกทางกาย ; จะเรียกเป็นภาษาธรรมให้วิเศษวิโสสักหน่อย ก็เรียกว่าความวิเวกทางกาย ก็ยังได้ คือมีความผาสุกอย่างนี้แล้ว กายไม่ถูกรบกวน. ความรู้สึกทางกายสัมผัสทั้งหลายไม่ถูกรบกวนก็เรียกว่า สบายหรือผาสุก.

เมื่อเราเป็นอยู่ให้ถูกต้อง ให้มีความผาสุกทางกาย ก็เรียกว่าวิเวกทางกายได้เหมือนกัน ในความหมายที่กว้างทั่วไป ไม่มีอะไรรบกวนร่างกายให้เดือดร้อน

ไม่มีโรคภัยไข้เจ็บ ไม่มีอะไรต่าง ๆ. นี่หน้าที่อันแรก ก็ทำให้เกิดความสุขในทางกาย อย่างถูกต้อง ไม่หย่อนไป หรือไม่เกินไป จนเป็นกามารมณ์.

หน้าที่ ที่ ๒. นี้ก็เป็นของตนเอง คือหน้าที่ทำให้มีความสุขใจ

หน้าที่ทางกายนั้นก็รู้สึกด้วยจิตเหมือนกัน แต่เป็นเรื่องที่เกี่ยวกับกาย; บัดนี้เราเอาเรื่อง ที่เกี่ยวกับทางจิตทางใจล้วน ๆ. ในบางคราวเราสามารถทำให้จิตใจสงบเยือกเย็น เป็น สุขพิเศษยิ่งไปกว่าความสุขทางกาย; เช่นรู้จักทำสมาธิง่าย ๆ หรือว่าโดยบังเอิญ เป็น สมาธิไปเอง, หรือไปหาสิ่งแวดล้อม ให้เกิดความสงบจิตสงบใจ ก็เลยเป็นความสุขที่ แปลกออกไป มีความอึดใจ มีความสงบใจ มีความเยือกเย็นเป็นพิเศษอยู่ในใจ นี้เรียกว่า ความสุขใจแล้ว เพราะไม่ต้องอาศัยวัตถุโดยตรง.

ตัวอย่างความสุขทางใจเช่น **เรารู้จักปรับปรุงจิตใจตามวิธีของสมาธิ- ภาวนา** จนจิตใจเยือกเย็นเป็นสุข; นี้ก็เป็นหน้าที่เหมือนกัน เพราะเป็นความพักผ่อน ทางจิตใจ. ถ้าเรามีแต่ความพักผ่อนทางร่างกายก็ได้ผลน้อย หรือบางทีไม่พอ, ต้องมี การพักผ่อน หรือความสุขทางจิตใจด้วย **ก็จะคุ้มโรคทางจิต เช่นโรคประสาทโรค อะไรได้ โรคบางอย่างไม่มารบกวน.**

การรู้จักทำให้เกิดความผาสุกทางกาย เป็นหน้าที่ที่ ๑, รู้จักทำให้เกิด ความผาสุกทางจิตนี้ เป็นเรื่องที่ ๒ นี้ก็แปลกไปจากธรรมดาสามัญ. **นี่ก็อยากจะเรียกว่าโลกอื่น;** นี้ผมบัญญัติเอาเอง สำหรับจะพูดเรื่องนี้โดยเฉพาะในที่นี้ ในการบรรยาย ครั้งนี้.

ถ้าเรามีความรู้สึกลักษณะหนึ่ง ทางร่างกาย นี้ก็เรียกว่า เหมือนกับอยู่ใน โลกปัจจุบัน ตามธรรมดาสามัญ; แต่พอจิตเป็นสมาธิ มีความสงบลึกซึ้งไปตาม แบบของจิตนี้ ก็เหมือนกับอยู่ในโลกอื่น. หรือจะพูดกันอย่างที่เรียกว่า **ซึ่งหน้า**

หาทางออกซึ่งหน้า ก็เป็นโลกของกาย กับโลกของจิต. ถ้ามีความสุขอย่างชาวบ้าน
ธรรมดาสามัญ นี่ก็เรียกว่า เป็นความสุขในโลกของกาย; แต่ถ้ามีความสุขตามแบบ
ของสมานันท์ก็เป็นโลกที่เป็นโลกของจิต โลกอื่น ออกไปจากโลกของกายแล้ว.

แต่เดี๋ยวนี้เขาอธิบายคำว่า โลกอื่นกันในลักษณะอย่างอื่น เช่นว่า ต้องตาย
แล้ว เข้าโลงแล้ว จึงจะไปโลกอื่นอย่างนั้นแหละ; เขาพูดกันอย่างนั้น นี่ก็ตามใจเขาเถิด.
แต่ “โลกอื่น” ในที่นี้ ผมหมายถึงว่าที่ผิดไปจากธรรมดาสามัญ ที่ชาวโลกเขารู้จักกัน.
พอเรามานั่งทำสมาธิ สงบอยู่ในสมาธิ เป็นพิเศษอย่างนี้ เรียกว่า เราแยกโลก
กันอยู่กับคนพวกนั้นแล้ว คนละโลกแล้ว.

แม้แต่สถานที่ ที่สงบเยือกเย็น ก็เป็นคนละโลกได้; อย่างว่าที่กรุงเทพฯ
มีสิ่งแวดล้อมอย่างนั้น ส่วนที่สวนโมกข์มีสิ่งแวดล้อมอย่างนี้ เป็นต้น. คนบางคนมา
จากกรุงเทพฯ พอโผล่เข้ามาในสวนโมกข์ ก็เห็นเป็นคนละโลก; คนละโลกนี้เขาก็
รู้สึกเอาเอง พุทโธ่เอง ในภาษาธรรมดาสามัญ ว่าคนละโลกกับที่กรุงเทพฯ. แยกฮินดู
คนหนึ่งอยู่ที่กรุงเทพฯ นานมาแล้ว พอเข้ามาที่สวนโมกข์ คำแรกที่เขาพูดออกมา เขาก็
พูดออกมาอย่างนี้ว่า คนละโลก, คนละโลกกับที่เขาอยู่.

เรื่องโลกอื่นนี้จึงขอให้ถือว่า เมื่อจิตอยู่ในลักษณะอย่างอื่น อย่างที่ผิด
ไปจากธรรมดาสามัญ ก็เรียกว่าเป็นคนละโลกไปแล้ว, โลกอื่นนั้นผิดกันไกลยิ่งกว่า
ความผิดกันระหว่างกรุงเทพฯ กับสวนโมกข์เสียอีก. ความสุขอย่างโลกๆ นี้ ก็ต้องกิน
ต้องใช้ ต้องอะไรอยู่ด้วยวัตถุ; ส่วนจิตนั้นไม่ต้องการวัตถุเลย, จิตนั้นสงบหยุด ตาม
วิธีของสมาธิ ก็ได้รับความสุขอันอื่นขึ้นมา จึงเรียกว่าอยู่ในโลกอื่น.

ในขณะที่เรานั่งอยู่ด้วยจิตที่เป็นสมาธิ ก็ขอให้ถือว่าภาวะนี้อยู่ในโลกอื่น
นี่คือความหมายที่ ๒, เราทำให้เกิดความสุข ชนิดที่เรียกว่า อยู่ในโลกอื่น. ถ้าเรียกว่า

วิเวก ก็หมายความว่า วิเวกทางจิต. อย่างที่ ๑, นั้นวิเวกทางกาย คือกายหมดความ
รบกวน; เที่ยวนจิตหมดความรบกวน ก็เรียกว่าจิตวิเวก.

หน้าที่ ที่ ๓. มีหน้าที่ต่อตนเองที่จะทำให้อยู่เหนือความสุข.

แปลคติใหม่ ที่แรกก็มีความสุขทางกายก่อน, แล้วก็มีสุขทางจิต, แล้วจะบ้ำอะไร
ขึ้นมาอีก ที่จะเหนือความสุข. นี่ไม่บ้ำ ไม่ใช่เรื่องบ้ำบอ เพราะว่า**ความรู้สึกที่เป็น**
สุขนั้น ก็มีความรู้สึกอยู่ แต่ว่ายังหนัก ยังรบกวน. ถ้าจะไม่ให้รบกวนเลย ก็ต้อง
มีจิตอีกชนิดหนึ่ง ที่อยู่เหนือความรู้สึกว่าเป็นสุข ไม่ว่าชนิดไหนหมด แล้วทุกข์ก็จะมี
มีด้วย; เพราะอยู่เหนือความสุขเหนือความทุกข์ ไม่ถูกความรบกวนโดยความรู้สึกใดๆ
แม้ความรู้สึกที่เป็นสุขก็ไม่มี.

นี่คือ เมื่อจิตว่างจากความรบกวนใดๆ อย่างหนึ่งจึงต้องเรียกว่า **เหนือโลก,**
เหนือโลกกาย เหนือโลกจิต แล้วก็เลยไปอยู่ที่เหนือโลก; จะเรียกว่า จิตว่าง ก็ได้
คืออยู่เหนือโลก. แต่คำว่า**จิตว่างนี้** พึงยาก. นักปราชญ์หัวหงอกแล้วบางคนไม่เข้าใจ
คำว่า จิตว่าง จึงต้องใช้คำธรรมดาสามัญหน่อย.

การอยู่เหนือโลกนั้น สบายมาก; ลองคิดดูเถิด ลองพยายามดู. แม้ใน
บางครั้งบางคราว ถ้าจิตใจของเราไม่ไปหลงในความสุขทางวัตถุ และความสุขในทางจิต
ใจตนเอง; นั่นแหละจะกลับเป็นจิตที่ว่าง จนเหนือความหมายของคำว่าสุข. แต่ก็ไม่รู้
จะเรียกว่าอะไร เลยเรียกว่าสุขเหมือนกัน สุขเพราะอยู่เหนือโลก; จะนั้นสุขในโลก
คือโลกกาย โลกจิต แต่สุขที่เหนือจากนั้นขึ้นไปอีก ก็ว่าเหนือสุข หรือว่า เหนือโลก.

ถ้าจะใช้คำว่า **วิเวก** ก็หมายความว่า **วิเวกจากของหนัก** เรียกว่า “**อุปธิ-**
วิเวก” **กายวิเวก** คือ**วิเวกทางกาย**, **จิตวิเวก** คือ**วิเวกทางจิต**, **อุปธิวิเวก** คือ
วิเวกจากกิเลส วิเวกจากของหนัก. **อุปธิ** แปลว่าของหนัก; ถ้าถือก็รู้สึกว่ามี

หนัก, ถ้าแบกก็รู้สึกว่ามีน้ำหนัก, อะไรที่แบกจะรู้สึกว่ามีน้ำหนักทั้งนั้น. แม้ความรู้สึกว่าสุขอย่างหนัก หนัก แต่หนักอย่างรู้สึกยาก หนักอย่างที่คนโง่จะสังเกตไม่เห็น.

เพราะมีของหนักอยู่ เขาจึงทำให้มีความวิเวก หรือสังัดจากของหนัก ทั้งปวงเสียอีกที จะได้ไม่มีความรู้สึกว่ามีอะไร เป็นสุขหรือเป็นทุกข์. หรือแม้ว่า ตัวเราก็ไม่มีความรู้สึกว่ามีอะไร, ไม่มีความรู้สึกว่ามีอะไร - ของกษัตริย์ไหนหมด, ก็เลยไม่มีความรู้สึกว่ามีอะไร. หรือว่ามีสุขอย่างนั้น ก็มีได้; อย่างนั้นก็เรียกว่าวิเวก เป็นอิสระ สงัด ออกไปเสียจากของหนักทั้งหลาย.

ข้อนี้เข้าใจยากเหมือนกัน ที่ว่า **ตัวตนเป็นของหนัก หนักยิ่งกว่าภูเขาทงโลก** หรือว่าโลกทั้งโลกมาทับเสียอีก แต่เราไม่รู้สึก เพราะเป็นเรื่องที่ละเอียดเกินไป. **ความยึดถืออะไรก็ตาม ว่าเป็นตัวเป็นตน ว่าเป็นของตนนั้น พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่าเป็นของหนัก.**

ถ้าเราสามารถหรือว่า **ทำหน้าที่ ๓ หน้าขึ้นได้** ก็เรียกว่า **ทำหน้าที่เดียวกับตัวเองได้หมดเลย** ครอบถ้วน บริสุทธิ์ บริบูรณ์ สั้นเชิงเลย, คือทางกาย ก็อยู่เป็นผาสุก อนามัยดี, ทางจิตก็มีความสุข มีอนามัยทางจิตดี, ทางวิญญาณหรือทางที่ไม่รู้ว่า จะเรียกว่าอะไรนี้ ก็เรียกว่าถูกต้อง มีความว่างที่เรียกว่า เป็นความพักผ่อนสูงสุด ในบางครั้งบางคราว.

ที่จะเข้าใจข้อนี้ ก็จงนึกถึงคำว่า **ไม่ถูกรบกวน เป็นการพักผ่อนโดยแท้จริง.** ในบางครั้งจิตอยากจะเฉย ไม่อยากมีความสุขแม้ทางกาย หรือแม้ความสุขทางจิต อยากอยู่ว่าง ๆ; อย่างนั้นแหละ เป็นตัวอย่างของการที่มีความสุข อย่างเหนือโลก, นั่งอยู่ที่นั่นก็มีความสุข ที่อยู่เหนือความรู้สึกทั้งปวง โดยใช้คำว่า ว่าง.

หลักธรรมะต่อตนเอง คือ หน้าที่ ๓ อย่างนี้ อย่างที่ ๓ นี้คงจะเพื่อ คงจะ
เห็นความต้องการ หรือเห็นอกเห็นใจเป็น จนคนโดยมากไม่อยากจะสนใจ แต่ที่เอา
มาพูดก็เพื่อจะพูดเสียให้หมด. ถ้าใครมีโชคดี มีสติปัญญาพอสนใจได้ ก็ขอให้
นำไปใช้.

ความสุข ๒ อย่างแรกนั้น คงต้องสนใจแน่ ที่ว่าให้มีความสุขทางกาย
ให้มีความสุขทางใจทางจิต; ส่วนที่จะอยู่เหนือสุขทั้งปวง โดยบางครั้งบางคราว เป็น
โลกุตตระ เป็นนิพพาน เป็นอะไรนั้น ก็มีเผื่อๆ ไว้ก็แล้วกัน เผื่อเลือก. หน้าที่ต่อ
ตนเองมีอยู่อย่างนี้ : ให้ได้รับความสุขทางกาย, ให้ได้รับความสุขทางจิต, ให้ได้รับ
ความสุข, หรือว่า อยู่เหนือความสุข ก็แล้วกัน. อย่าใช้คำว่า ความสุขเลย ใช้คำว่า
อยู่เหนือความสุข ก็แล้วกัน เรียกว่าเป็นนิพพาน.

หมวดที่ ๒. หน้าที่ต่อผู้อื่น

ที่นี้ ก็มาถึง หน้าที่ ที่เรียกว่า ต่อผู้อื่น. จะขอพูดอย่างแหวกแนวหน่อย
หน้าที่ต่อผู้อื่นจะพูดจาขอบนอก เข้ามาหาจุดที่เล็กที่สุด. ฉะนั้นจึงพูดว่า หน้าที่
ต่อสากลโลก เพราะว่า นี่เป็นเรื่องสำคัญในฐานะที่เป็นรากฐาน. เราก็ควรจะมีความ
รู้สึก หรือมีความเข้าใจอย่างถูกต้อง ต่อสากลโลก ไม่ยกเว้นอะไรหมดเสียก่อน คือ
ให้เกิดความรู้สึกขึ้นมาว่า สัตว์ทั้งหลายเป็นเพื่อนทุกข์ เป็นเพื่อนเกิด เพื่อนแก่ เพื่อนเจ็บ
เพื่อนตาย ด้วยกัน ทั้งหมดทั้งสิ้น; เรียงความเอาเองว่า สัตว์ทั้งหลายเป็นเพื่อนทุกข์
คือเป็นเพื่อนเกิด เพื่อนแก่ เพื่อนเจ็บ เพื่อนตาย ด้วยกันทั้งหมดทั้งสิ้น.

ไปศึกษาเสียหน่อยว่า สัตว์ทั้งหลาย สัตว์มนุษย์ก็ดี สัตว์เดรัจฉานก็ดี
ล้วนเป็นสัตว์ด้วยกันทั้งนั้น มีความทุกข์ มีปัญหาคือความทุกข์; เพราะอำนาจแห่ง
ความเกิด ความแก่ ความเจ็บ ความตายเสมอหน้ากันหมด. ให้มีใจกว้างพอ ที่จะ

รูปขอเท็จจริงอันนี้ แล้วก็มีความรู้สึกไปในทำนองนั้นว่า สิ่งที่มีชีวิตทั้งหลาย ล้วนแต่เป็นเพื่อนทุกข์ เพื่อนเกิด เพื่อนแก่ เพื่อนเจ็บ เพื่อนตาย ด้วยกันทั้งหมดทั้งสิ้น.

ถ้ามีรากฐานอันกว้างขวางเพียงพออย่างนี้แล้ว ก็ง่ายที่จะทำอย่างอื่น ที่แคบเข้ามา. ถ้าใครไม่เคยรู้สึกอย่างนี้ หรือไม่เข้าใจเรื่องนี้ ก็ไปเข้าใจกันเสีย; แล้วพยายามทำความเข้าใจอย่างนี้ อยู่เสมอทุกวัน วันละ ๒-๓ ครั้ง จะได้ไม่ลืมตัว, จะได้เพาะนิสัย เมตตา กรุณา ขึ้นมาก่อน มีใจกว้างถึงขนาดทั้งโลกเลย ว่าเขาเป็นเพื่อนของเรา.

เขียนเล็กลงมา ก็ว่า มีหน้าที่ต่อสังคม ที่อยู่ใกล้ชิดเรา, ถ้าพูดว่าทั้งโลก ก็เป็นทั้งโลกไปทีเดียว; เคียงนี้พูดเฉพาะประเทศ ในประเทศไทยเรา เรียกว่า สังคมที่อยู่ใกล้ชิดเรา. เรามีหน้าที่ต่อสังคมใกล้ชิดเรา; นี้เราจะถือ อุทิศคิดว่า เราอยู่ในประเทศไทยนี้คนเดียวไม่ได้. ใครอยู่ได้ก็ลองดู; เราอยู่ในประเทศคนเดียวไม่ได้ เราต้องรับรู้แก่หน้าที่ ที่จะต้องทำแก่ประเทศชาติ.

ที่นี้จึงค่อยลดแคบเข้ามา ก็เป็นหน้าที่ต่อครอบครัว; เราอยู่ในบ้านคนเดียวไม่ได้. ครอบครัวก็รู้จักกันดีอยู่แล้ว ว่าเท่าไร เรียกว่าบ้านหนึ่ง ครอบครัวหนึ่ง; เราอยู่ในบ้านคนเดียวไม่ได้ เราต้องมีพ่อแม่ มีอะไรต่างๆ ที่รวมกันเป็นครอบครัวนั้น, แล้วเราก็มีหน้าที่ต่อครอบครัว แล้วแต่ว่า เราจะเป็นอย่างอะไรในครอบครัว.

ตอนนี้อาจระบุไปอีกอย่างหนึ่งว่า เรามีหน้าที่ต่อเพื่อน ที่ร่วมกิจกรรมด้วยกันกับเรา; อย่างว่าในครอบครัวมีพี่น้องสองสามคน ก็มีหน้าที่ที่เป็นพี่น้องกัน เราต้องมีหน้าที่ ที่จะกระทำต่อพี่น้องของเรา. ในโรงเรียนก็มีเพื่อนนักเรียน เราก็ต้องทำหน้าที่ต่อเพื่อนนักเรียนของเรา. นักเรียนคนไหนจะอยู่ไปโดยที่ไม่มีเพื่อนได้หรือ?

นี่ก็เกิดหน้าที่ ที่จะต้องทำต่อบุคคลที่ใกล้ชิดที่สุดอีกทีหนึ่ง เป็นจุดเล็กที่สุดของคำว่า สังคมต่อเพื่อนข้างเคียง, แล้วต่อครอบครัว, ต่อประเทศชาติ, แล้วต่อสากลโลก.

คำว่า “สากลโลก” ถ้าพูดอย่างภาษาธรรมะ ภาษาศาสนาในวัดแล้ว พูดว่า “ทุกโลก”; เคียนภาษาชาวบ้านธรรมดา ไม่ยอมรับ, หรือว่า ภาษาวิทยาศาสตร์ มีขึ้นมา จะไม่ยอมรับ ก็ตามใจ; แต่จิตใจของเราทำความรู้สึกได้. เราอาจจะทำความรู้สึก ตามหลักของธรรมะ ในศาสนาได้ ว่ายังมีอีกหลายโลก ที่มีชีวิตด้วยกัน โลก เทร็จจาน โลกเทวดา มาร พรหม ที่ไหนทุกโลกเลย จึงจะเต็มตามความหมายของ คำว่าสากลโลก.

หน้าที่ต่อสากลโลก เป็นแต่เพียงตั้งความเมตตา ปรารถนา ว่า สัตว์ทั้งหลาย เป็นเพื่อนทุกข์ เกิด แก่ เจ็บ ตาย ด้วยกันทั้งหมดทั้งสิ้น เท่านั้นก็มากแล้ว; แม้จะเป็นพรหม ในพรหมโลก ก็มีปัญหาเรื่องเกิด แก่ เจ็บ ตาย เหมือนกัน. แต่ถ้าเรา ไม่อยากนึกไกลไปถึงนั้น ก็เอาแต่เพียงโลกนี้ก็แล้วกัน โลกนี้แหละ โลกลูกนี้ ที่มีหลาย ๆ ประเทศรวมกันอยู่นี้, ทั้งสากลโลกนี้ ให้รู้จักเมตตา กรุณา ต่อกัน ในฐานะ ที่ว่า เป็นเพื่อนทุกข์ เกิด แก่ เจ็บ ตาย ด้วยกัน.

เคียน ไม่มีใครคิดอย่างนี้; กิตติเกิด ไม่มีใครกิต จึงมีการรบราฆ่าฟัน กันในโลกนี้ ไม่มีที่สิ้นสุด ไม่เคยว่างเว้นจากการรบราฆ่าฟันกัน ในระหว่างประเทศใด ประเทศหนึ่ง. ถ้าไม่รบอย่างที่เขาเป็นยิ่งกัน ฆ่ากันโดยตรง ก็รบอย่างที่เราเรียกว่าใต้ดิน เป็นสงครามเย็น ใช้อุบายที่จะทำลายกันโดยอย่าให้รู้สึกตัว ให้วินาศกันลงไปโดยไม่ รู้สึกตัว. นี่ก็เรียกว่า การรบเหมือนกัน.

เขาไม่เคยคิดกันเลยว่า สัตว์ทั้งหลาย เป็นเพื่อนทุกข์ เกิด แก่ เจ็บ ตาย ด้วยกันทั้งหมดทั้งสิ้น จึงได้เป็นสงครามวิฤตกาล แล้วก็เดือดร้อนกันไปทั่ว

ทุกห้วงแห่ง. แต่ก่อนนี้ การติดต่อกันเป็นเรื่องยาก และทำได้น้อย ก็ไม่ค่อยระบาคถึงกันทั่วโลก; เดียวนี้การติดต่อย่างไร สะดวก เร็ว เกิดอะไรขึ้นที่ไหน ก็เตือนรอนกันทั้งโลก.

ตัวอย่างเช่น หลังจากสงคราม ก็เกิดปัญหาเศรษฐกิจ เตือนรอนกันทั้งโลก เพราะติดต่อกันไปได้ทั้งโลก, ไม่ได้แยกกันอยู่เหมือนยุคศึกดำบรรพ์โน้น. ชาวคราวอะไรก็รู้กันได้ในคราวเดียวครู่เดียว, เดียวเดียวก็รู้กันทั่วโลก, หรือว่า โรคระบาดเกิดขึ้นที่ประเทศหนึ่ง เดียวเดียวก็มายังประเทศนี้ ประเทศโน้น ระบาคไปได้ทั่วโลก.

ตามรายงานครั้งหนึ่งว่า ไซ้หวัตใหญ่ชนิดหนึ่ง ระบาคไปทั่วโลก เป็นไซ้หวัตใหญ่ที่ต้งต้นขึ้นที่จุดเล็ก ๆ แห่งหนึ่ง. เดียวนี้โลกแคบเต็มที่ โลกเล็กเต็มที่; เพราะว่ามีการบินไปมาหาสู่กัน พาอะไรไปถึงกันได้. คนมีเชื้อโรคที่อเมริกา มาถึงประเทศไทยได้ในไม่กี่ชั่วโมง เอาเชื้อโรคมานใส่ที่นั่นได้; โลกนี้แคบอย่างนี้. ฉะนั้นหน้าของเรา จะต้องช่วยกัน ระมัดระวังให้ โลกมีความสงบสุข; นี่ก็สำคัญจำเป็นมากยิ่งขึ้น.

ถ้าเรามีของบ้องกัน เช่น มีธรรมะที่เป็นหลักว่า เราเป็นเพื่อนเกิด แก่ เจ็บ ตาย ด้วยกันทั้งหมดโลก ก็จะมีทางตกลงกันได้ เอื้อเฟื้อกันได้; แม้จะขัดเคืองกันด้วยเรื่องบางอย่าง ก็ยอมอดทนได้. เดียวนี้ไม่ยอมอดทน แล้วจึงจะหาเรื่องขยายให้มากออกไป ให้ทำลายกัน ให้วินาศไปเลย หรือว่าอย่างน้อยก็เอาเปรียบกันอย่างลึกซึ้ง ในกรณีที่จะให้ผู้อื่นเขาเสียเปรียบ.

หน้าที่ต่อผู้อื่น ให้เส็งไปถึงหวัตทั้งโลกก่อน แล้วหน้าที่ต่อผู้อื่น ในขนาดที่ว่า ประเทศหนึ่ง ประเทศหนึ่ง ก็ง่ายขึ้น. ถ้าเรารักคนทั้งโลกได้ เราก็รักคนในประเทศได้, รักคนเฉพาะประเทศได้. ถ้าเรารักคนทั้งประเทศได้ เราก็รักคน

ในครอบครัวได้โดยง่าย; เพราะว่า ความรักนั้นมากเกินไปแล้ว. เมื่อรักคนทั้งประเทศได้ ทำไมจะรักคนในครอบครัวไม่ได้, หรือว่าจะรักกันในครอบครัวไม่ได้; แล้วก็จะรักบุคคลที่สอง ข้างเคียงอะไรได้มาง่ายขึ้น. นี่เป็นหน้าที่ ที่เราจะต้องทำต่อผู้อื่น.

หน้าที่ต่อตนเอง ทำให้สุขกายสุขใจ, แล้วก็เหนือสุข, หน้าที่ต่อผู้อื่น ก็ทำต่อสากลโลก ต่อประเทศ ต่อครอบครัว ต่อบุคคลที่สอง ข้างเคียงเรา คือเพื่อน; เหล่านี้ก็เรียกว่ารู้หน้าที่. หน้าที่คือธรรมะ หน้าที่ คือ ธรรมะ; เมื่อทำหน้าที่ ก็ชื่อว่า ประพฤติธรรมะ. การปฏิบัติหน้าที่ นั้นแหละคือการปฏิบัติธรรมะ; เพราะฉะนั้น การงานทั้งหลายก็คือ การปฏิบัติธรรม. ผมเคยพูดมาอย่างนี้ เพื่อให้จำกันไว้ง่าย ๆ.

เมื่อทำหน้าที่ครบ ๒ ฝ่าย ก็เป็นมนุษย์ถูกต้อง

สรุปความว่า เราจะเป็นอย่างไร? ก็หมายความว่า เมื่อทำหน้าที่ครบทั้งสองฝ่าย อย่างนี้แล้วก็เรียกว่า เป็นมนุษย์ที่ถูกต้อง; เรียกว่าเป็นมนุษย์ที่ถูกต้องต่อตนเอง, เป็นมนุษย์ที่ถูกต้องต่อผู้อื่น, แล้วก็รู้จักหน้าที่ของมนุษย์เอง. คำว่า มนุษย์อย่าเอาไปปนกับคำว่า คน; มนุษย์แปลว่า คน นี้ไม่ถูก, ถ้าพูดอย่างลูกเต๋ก ๆ นักเรียน ก็พูดได้ แปลว่า คน.

คำว่า มนุษย์ นี้เขาหมายถึง คนที่มีใจสูง คือพิเศษกว่าคนที่ไม่รู้อะไร คนธรรมดาสามัญ คนป่า คนเถิง คนอะไร เขาเรียกว่าเป็น คน; แต่ถ้าเป็นมนุษย์ เขาหมายความว่า ได้รับการอบรมทางจิตใจสูง, เป็นคนชั้นดี และเป็นพระอรียเจ้าต่อไปอีก ก็เรียกว่ามนุษย์ได้ คือใจสูง. ที่เราทำหน้าที่ ๒ ประเภท ที่กล่าวมาแล้วข้างต้น คือจัดให้เป็นมนุษย์ โดยเลื่อนขั้นมาจากคน ให้เป็นมนุษย์.

มีความเป็นมนุษย์ได้ เพราะมีความถูกต้องต่อตนเอง ; ปฏิบัติหน้าที่
ต่อตนเองครบถ้วนแล้ว, ก็เป็นมนุษย์ที่มีความถูกต้องต่อตนเอง แล้วก็เป็มนุษย์ที่มี
ความถูกต้องต่อผู้อื่น.

หน้าที่ต่อผู้อื่น อันควรต้องปฏิบัติเป็นนิจ

ที่นี้ อยากจะพูดเสียใหม่ สรุปลกันเสียใหม่ให้้ง่าย ๆ จะพูดจากันง่าย แล้วก็
เข้าใจกันง่าย ได้ทุกระดับ ; ที่ว่า มีความถูกต้องต่อผู้อื่น ก็คือว่า : เป็นบุตรที่ดี
ของบิดามารดา, เป็นศิษย์ที่ดีของครูบาอาจารย์, เป็นเพื่อนที่ดีของเพื่อน, เป็นพลเมือง
ที่ดีของประเทศชาติ หรือของโลกก็สุดแท้, เป็นสาวกที่ดีของศาสนา หรือของพระศาสนา
หรือของพระพุทธเจ้า.

เมื่อผมพูดกับลูกเด็ก ๆ ก็พูดอย่างนี้ ; ขอภัยที่ว่า จะพูดกับท่านทั้งหลาย
ที่นั่งอยู่ที่นี้ ซึ่งไม่ใช่ลูกเด็ก ๆ ก็ยังพูดอย่างนี้, แล้วแม่จะไปพูดกับคนแก่หัวหงอกคราว
ผู้พูดนี้ ก็ยังพูดอย่างนี้ ; เพราะว่าแม่ตัวผมเตียวนี้ ก็ยังต้องทำหน้าที่อันนี้ : ต้องทำ
หน้าที่เป็นบุตรที่ดีของบิดามารดา ที่ตายไปหมดแล้ว ล่วงลับไปหมดแล้ว แต่เตียวนี้
ยังมีหน้าที่ที่จะต้องทำ ตามที่ควรจะทำ ในฐานะที่เป็นบุตรที่ดีของบิดามารดา
ต้องนึกถึงอยู่เสมอ ทำอะไรให้เป็นประโยชน์ตามความหวังของท่าน แม้ที่ตายไปแล้ว.

ข้อที่ ๑. การเป็นบุตรที่ดีของบิดามารดา นับตั้งแต่เป็นเด็กตัวเล็ก ๆ
ก็สอนให้เขาเป็นบุตรที่ดีของบิดามารดา, โตขึ้นมาวัยหนุ่มสาว เป็นพ่อบ้านแม่เรือน
ก็ให้นึกถึงบิดามารดาไว้เสมอ, เป็นบุตรที่ดีของบิดามารดาไว้เสมอ ; แม้เป็นพระเป็น
เณร ก็ต้องเป็นบุตรที่ดีของบิดามารดา อยู่เสมอ.

ข้อที่ ๒. เป็นศิษย์ที่ดี ของครูบาอาจารย์ ; นี้ไปดูเอาเองเถิดว่า ตัวเอง
เป็นศิษย์ที่ดีของครูบาอาจารย์หรือเปล่า ? เป็นศิษย์ที่ดี ก็คือ เชื่อฟังอย่างดี,

เพราะคำว่าศิษย์นั้น แปลว่า ผู้ฟัง ผู้เชื่อฟัง. เป็นศิษย์ก็ต้องเชื่อฟัง ต้องเคารพ ต้องกตัญญู ต้องอะไรไปทุกอย่าง ตามที่ครูบาอาจารย์ต้องการ เพื่อจะปฏิบัติหน้าที่ต่อครูบาอาจารย์.

เดชะ **เรามาแต่ศิษย์ที่กระด้างไม่เคารพครู** ซึ่งจะโทษศิษย์ข้างเดียวก็ไม่ได้ เพราะครูก็ออกจะเหลวไหลมากขึ้น; อย่างที่ผมพูดเมื่อคราวก่อนนั้นว่า มีแต่ครูผีเสื้อ แล้วก็เลยมีแต่ลูกศิษย์ผีสิง ในเมื่อครูเอาแต่ความสะทกสะบายของตัว หลงไหลแต่ความสวยงาม ความเอร็ดอร่อยลอยไปลอยมา เป็นครูผีเสื้อกันมากขึ้น ในโลกนี้เวลานี้.

ที่นี้ฝ่ายลูกศิษย์ก็มีความรู้แล้ว มีความประพฤติแล้ว ก็เลยเป็นศิษย์ผีสิงกันมากขึ้น **เอาแต่คิดเล่ห์คดหมายของตัว มีความคดกระด้าง.** ไปสังเกตดูกันเอาเองเถิด ครูผีเสื้อ ศิษย์ผีสิง จะมากขึ้นในโลก. อย่างนี้ไม่เรียกว่า ศิษย์ที่ดีของครูบาอาจารย์; ศิษย์ที่ดีจะต้องเชื่อฟัง จะต้องกตัญญู, จะต้องเคารพทำตามคำสั่งสอน. ครูที่ดีก็เหมือนกัน ต้องไม่ใช่ครูผีเสื้อ, ต้องเป็นครูที่เป็นปฐมนิยบุคคล นำเคารพ นำรัก นำเกรงขาม.

เราอย่าไปโทษอีกฝ่ายหนึ่งเลย **เราจัดตัวของเราให้แหละ ให้เป็นศิษย์ที่ดีของครูบาอาจารย์ให้สุดเหวี่ยงไว้เสมอ.** ถึงแม้จะอายุมากแล้ว ก็ยังเป็นศิษย์ของใครคนใดคนหนึ่งอยู่นั้นแหละ; จะต้องนึกถึงอยู่เสมอ. ผมเองยังนึกถึงครูบาอาจารย์ที่เคยสอน ก ข ก กา ให้ผมอยู่เสมอ แม้ว่าผมจะไปช่วยอะไรไม่ได้อีก เพราะตายไปเสียมากแล้ว แม้จะยังเหลืออยู่ก็ยังไม่ถึง, แม้จะช่วยไม่ได้ ก็ยังนึกถึงอยู่เสมอ ยังพยายามที่จะเป็นศิษย์ที่ดี คือกตัญญูอยู่เสมอ.

ข้อที่ ๓. เป็นเพื่อนที่ดี; เราก็ต้องมีเพื่อน อยู่ในโรงเรียนก็มีเพื่อนเรียน บวชอยู่วัดก็มีเพื่อนพรหมจรรย์ สหรั้มิก ก็คือภิกษุสามเณร; นี้เขาเรียกว่า สหรั้มิก - เพื่อนผู้ประพฤตินิธรรมะร่วมกัน เราก็ต้องมีเพื่อน เราก็ต้องเป็นเพื่อนที่ดีของเพื่อน.

เดี๋ยวนี้เราก็มักจะเล่นไม่ซื่อ ปากก็ว่า เป็นเพื่อนที่ดี แต่ว่าใจไม่เป็นอย่างนั้น ก็ใช้ไม่ได้ ไม่ได้ทำหน้าที่ ที่ถูกต้อง หรือโดยสุจริต; ฉะนั้นจึงควรไปปรับปรุงกันเสียใหม่ ให้ได้ชื่อว่าเป็นเพื่อนที่ดีของเพื่อน แล้วก็อย่างบริสุทธิ์ใจ.

ข้อ ๔. สูงขึ้นไปหรือในแง่อื่นอีก ก็เป็นผลเมืองที่ดีของบ้าน ตำบล จังหวัดนั้น เมืองนั้น ประเทศนั้น เป็นผลเมืองที่ดีของประเทศไทย. ถ้าเป็นผลเมืองที่ดีของประเทศไทย ก็เป็นอันเชื่อได้ว่า เป็นผลโลกที่ดีได้; เป็นผลเมืองที่ดีของโลกได้ ก็ต้องเป็นผลเมืองที่ดีของประเทศไทยได้เหมือนกัน.

พูดอย่างสั้น ๆ ก็ว่า เป็นผลเมืองที่ดีของประเทศไทยก็ได้ ของโลกก็ได้. เดี่ยวนี้เราจะเอาเปรียบเสีย ไม่ได้ตั้งใจเป็นผลเมืองที่ดีของประเทศ; มีแต่คิดเอาเปรียบ ต่อเมื่อได้เปรียบได้ประโยชน์นั้นแหละ จึงจะทำหน้าที่พลเมืองอะไรขึ้นมา, ไม่เคยเสียสละก่อนเพื่อทำประโยชน์แก่ประเทศชาติ หรือว่าแก่โลก. เพราะว่ากิเลสมันมาบังคับมาเป็นใหญ่เสีย; คนก็ไม่ค่อยซื่อตรงต่อหน้าที่. นี้จะเรียกว่าหน้าที่เป็นเพื่อนที่ดีของเพื่อนไม่ได้.

ข้อ ๕. เป็นสาวกที่ดีของพระศาสดา; แล้วแต่ว่าจะถือศาสนาไหน มีศาสนาทางนั้นแหละ, ผู้นับถือนั้นก็เป็นผู้สาวก. เราเป็นพุทธบริษัท แล้วก็เป็นผู้สาวกของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ก็ขอให้เป็นผู้สาวกที่ดี อย่าทำอย่างที่เราเรียกว่า เป็นกบฏหรืออะไรทำนองนั้น.

จงพยายามที่จะเข้าใจพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ แล้วก็เป็นผู้สาวกที่ดี แล้วก็มีผลย้อนหลังกลับมา กลายเป็นผลเมืองที่ดี เพื่อนที่ดี ศิษย์ที่ดี บุตรที่ดี. เป็นผู้สาวกที่ดีของพระพุทธเจ้าให้ได้เสียก่อนเถิด แล้วจะย้อนมาเป็นอะไรได้ทั้งหมด ทั้งทำหน้าที่เพื่อตนเอง ทำหน้าที่เพื่อผู้อื่น ก็ได้ดี; ถ้าเป็นผู้สาวกที่ดีของพระพุทธเจ้าเท่านั้น จะทำหน้าที่ต่าง ๆ ได้ อย่างถูกต้อง ครบถ้วนหมด.

โอกาสนี้ จึงขอร้อง ขอวิงวอน ได้ว่า ขอให้สนใจคำ ๕ คำนี้ไว้ให้มาก ๆ บุตรที่ดี ศิษย์ที่ดี เพื่อนที่ดี พลเมืองที่ดี สาวกที่ดี. ขอให้ไปพยายามเป็นให้จนได้ จนตลอดชีวิต; จะได้ชื่อว่า เป็นผู้ที่มีธรรมะที่ถูกต้อง ตามหน้าที่ของมนุษย์ ที่จะมีธรรมะ คือมีหน้าที่ ที่ถูกต้อง.

นี่คือ หลักธรรมะที่ทุกคนควรทราบ สรุปแล้วที่ว่า ทำหน้าที่ของตนให้ถูกต้อง ทำหน้าที่เพื่อผู้อื่นให้ถูกต้อง; แล้วในที่สุดเราก็จะได้ชื่อว่า เป็นบุตรที่ดี เป็นศิษย์ที่ดี เป็นเพื่อนที่ดี เป็นพลเมืองที่ดี เป็นสาวกที่ดีของศาสนา. นี่เป็นหลักธรรมะที่ต้องรู้ และต้องปฏิบัติ, แล้วก็ให้ได้ผลของการปฏิบัติครบถ้วน; อย่างนี้คือ หลักธรรมะที่ทุกคนควรทราบ.

ขอเป็นพิเศษอีกส่วนหนึ่งด้วย ว่าช่วยนำไปชี้แจงเปิดเผยแก่บุคคลอื่น ที่เขาเกลียดชังระแค้นกันเกล้านันด้วย. ถ้าคุณมีเพื่อน หรือมีครูบาอาจารย์ หรือกระทั่งมีบิดามารดาก็ตาม ที่เขาเกลียดชังระแค้นกัน; ก็ขอให้ช่วยเอาเรื่องนี้ไปเปิดเผยไปพูดจาอะไร ให้เขากลายเป็นคนชอบธรรมขึ้นมาให้ได้; เพราะเป็นสิ่งที่จำเป็นจริง ๆ ฉะนั้นผมจึงเรียกว่า หลักธรรมะที่ทุกคนควรทราบ.

วันนี้หมดเวลาสำหรับการบรรยายแล้ว ขอหยุดไว้เพียงนี้.

สิ่งที่ทุกคนควรรู้จัก

- ๒ -

๒๗ เม.ย. ๑๗

ตัวเอง ที่ ทุกคน ควรรู้จัก

ในการบรรยายครั้งที่ ๒ นี้ จะได้กล่าวโดยหัวข้อว่า **ตัวเองที่ทุกคนควรรู้จัก** ในบรรดาสิ่งที่เรารู้จักกันแล้ว ไม่มีสิ่งใดยิ่งไปกว่าตัวเอง. เมื่อพูดอย่างนี้ คนที่เขาอวดเก่ง ถึงกับกล่าวว่า **ธรรมะไม่จำเป็น** เป็นต้นนั้นก็คงจะเข้าใจไม่ได้อีกตามเคย : แล้วก็คิดว่า การพูดอย่างนี้ เป็นคำพูดที่บ้า ๆ บอ ๆ. ที่จริงก็น่าจะรู้สึกอย่างนั้น.

การที่พูดว่า **ตัวเองที่ทุกคนควรรู้จัก** นี้ทุกคนก็จะคิดว่า **เราก็รู้จักตัวเอง** กันอยู่ทุกคน แล้วทำไมจะต้องมาเกณฑ์ให้ **รู้จักตัวเองอีก ?** ขอให้ทราบเถิดว่า **นั่นแหละคือ เรื่องธรรมะโดยตรง.**

ตัวเอง ที่ทุกคน ควรรู้จัก นั่นคือธรรมะ

คนที่ยังไม่รู้จักตัวเอง ก็ยังเรียกว่า ไม่รู้จักธรรมะ. ที่รู้จักตัวเอง
อย่างที่สุด หรือแมว มันก็อาจจะรู้จักนั้น ยังไม่ใช่รู้จักตัวเองในที่นี้. คนที่เขาพูดว่า
เขารู้จักตัวเอง ก็รู้จักไม่มากไปกว่าสุนัขและแมวจะรู้จัก ; คือจะรู้จักตัวเองแต่ใน
ความหมายที่สามัญสำนึกรู้สึก, หรือที่รู้จักแต่ตามสัญชาตญาณ ; เช่นรู้จักกินอาหาร
รู้จักขยตลาด วิ่งหนีอันตราย รู้จักสืบพันธุ์ มีเท่านี้ ; นี้ก็ยังไม่เรียกว่า รู้จักตัวเอง.

เมื่อพูดว่า ให้รู้จักตัวเอง เขาก็รู้สึกว่าเป็นคำพูดที่ไม่น่าสนใจ. รู้จัก
ตัวเองนั้น ต้องรู้จัก อย่างที่กล่าวมาแล้วเมื่อวานนี้ คือ ธรรมะที่ควรทราบ. ถ้าทราบ
ธรรมะที่ควรทราบ **จึงจะเรียกว่ารู้จักตัวเอง.** ถ้าธรรมะที่ควรทราบเราก็ไม่ทราบ
นั่นคือไม่รู้จักตัวเอง ; หรือจะมองกลับอีกทีหนึ่งว่า การที่เราไม่รู้จักตัวเอง นั่นคือเรา
ไม่รู้จักธรรมะ. **การที่ไม่รู้จักตัวเองก็เป็นการบิณฑังธรรมะ** เหมือนกับภูเขาเสกาศ
สูงใหญ่ขวางหน้า มองไม่เห็นสิ่งที่อยู่เบื้องหลัง ; ฉะนั้นการไม่รู้จักตัวเอง ก็คือ การ
ไม่รู้จักธรรมะ.

ขอให้บทพจนนุให้ตีว่า **เรารู้จักตัวเองหรือยัง ?** หรือว่าคนเป็นอันมาก
เขารู้จักตัวเองกันหรือยัง ? ถ้าเขาพูดว่า รู้จัก ; ก็ดูให้ตีว่า เขารู้จักกันในแง่ไหน ?
ในเหลี่ยมไหน ? เขาจะยอมผ่อนปรนกันลงมา จนถึงกับพูดได้ว่า ต่างคนต่างรู้จักตัวเอง
ด้วยกันทั้งนั้น ; แต่การรู้จักตัวเองในลักษณะอย่างนั้น จะเป็นอย่างไร ก็ลองพิจารณาดู.

คนโง่ คนบ้า คนอะไร ก็ต้องพูดว่า **รู้จักตัวเอง,** แล้วเขาก็รู้สึกว่า รู้จัก
ตัวเขาเอง ; แต่ทำไมยังเป็นบ้าอยู่ได้ ยังโง่อยู่ได้ ยังเป็นคนประมาทอยู่ได้ ;
นั่นก็เป็นข้อพิสูจน์ว่า **ยังมีตัวเองอีกชนิดหนึ่ง ซึ่งคนพวกนี้ไม่รู้จัก ซึ่งเป็นตัวเอง
ที่แท้จริง.** เขารู้จักแต่ตัวเองที่เป็นของมายา ลม ๆ แล้ง ๆ นี้ จึงเป็นคนโง่ คนบ้า

คนหลง คนอวดดี คนสะเพร่า คนอะไรอยู่ได้, เรียกตามภาษาธรรมะว่า เขายังเป็นคนประมาทอยู่.

เป็นคนประมาทอยู่ ก็เป็นคนตายอยู่นั้นแหละ. ถ้ารู้จักตัวเอง ก็ต้องหยุดประมาท หรือหยุดตายกันเสียที; เพราะฉะนั้นจะเอาความรู้จักตัวเอง ที่คนทั่วไป รู้กันอยู่ทุก ๆ คนนั้น ยังถือเอาเป็นหลักไม่ได้; ต้องมีอีกแง่หนึ่งต่างหาก ที่ควรรู้จักจริง ๆ แล้วก็จะตรงกันหมด จนไม่ต้องเถียงกัน.

การที่ต่างคนต่างก็รู้จักตัวเองด้วยกันทั้งนั้น เป็นเรื่องที่ยอมรับให้ได้ ว่า **เขารู้จักอยู่;** แล้วก็ต่างคนต่างรู้. แต่นั่นก็เป็นเรื่องส่วนตัวบุคคลนั้นทั้งนั้น, เป็นเรื่องเฉพาะบุคคลนั้นทั้งนั้น; **แต่ยังไม่ ไกลออกไปถึงกับว่า** จะใช้เป็นหลักส่วนรวมด้วยกันทุกคนได้.

ขอย้ำไปอีคดี ความรู้ชนิดนี้ จะทำให้เกิดปฏิสัมพันธ์มาก, ต่างคนต่างจะจงหอง อวดดี ทะเลาะ วิวาทกัน ก็เพราะเชื่อความรู้สึกของตัวเอง, ไม่ฟังผู้อื่น คิดว่าตนถูกโดยส่วนเดียว แล้วก็เลยตูด กูหมิ่นผู้อื่นไปเลย. นี่มีได้ทุกระดับบุคคล; แม้เด็ก ๆ ก็ทำอย่างนั้นเป็น. พอเติบโตขึ้นเป็นหนุ่มเป็นสาว ก็ยังทำอย่างนั้นเก่งขึ้นอีก; ยิ่งอายุมากเป็นคนแก่งเห็นยวแน่น ที่จะยึดถือความคิด ความเห็นของตนเอง.

เมื่อต่างมีความคิดความเห็นแตกแยกต่างกันไปอย่างนี้ **เรียกว่ายังไม่รู้จักตัวเองอีกตัวหนึ่ง** ซึ่งจะต้องเห็น หรือรู้ตรงกันหมด. ในเรื่องที่จะเป็นความรู้อันเป็นประโยชน์ แก่คนทุกคนนั้น ควรจะต้องตรงกันทั้งนั้น; นี่จะเป็นเหตุให้เราค่อยมองเห็นธรรม ที่จะทำให้เกิดความเป็นอย่างนี้, คือให้ทุกคนมีความเห็นร่วมกัน ก็จะทำให้เกิดประโยชน์อันนี้.

สิ่งที่ควรทราบ คือดับทุกข์ตามหลักธรรมชาติ

นี่ขอวางหลักสมมติฐานล่วงหน้าไว้ก่อนก็ได้ว่า ถ้าเป็นความรู้ที่ถูกต้องตรงตามธรรมะแล้ว ก็ยิ่งตรงกันขึ้นไปยิ่งกว่านั้นอีก, และหลักธรรมะ ความถูกต้องของธรรมชาตินั้น ก็มีเพียงอย่างเดียว. **สิ่งที่ควรรู้ ควรทราบ ควรปฏิบัติ** ควรให้มีเพียงอย่างเดียว ในขั้นสูงสุด คือ **ดับความทุกข์ตามหลักการของธรรมชาติ** ตามหน้าที่ตามธรรมชาตินั้นจะมีเพียงอย่างเดียว; ยิ่งรู้ถูกต้องเท่าไร จะยิ่งเป็นอย่างเดียวกว้างขวางเท่านั้น แล้วนั่นแหละจะเป็นรากฐานอันสำคัญที่จะไม่เถียงกัน, ที่จะไม่เถียงแย้งกัน ที่จะไม่เบียดเบียนกัน; หรือแม้ที่สุด แต่จะไม่นึกไปในทางยกตนข่มท่าน ตูถูกตู่หมิ่นความรู้ ความคิดของผู้อื่น.

คนที่ตั้งใจอยู่มาก ๆ มักจะมีเสียง ฮี - ฮี อะไรวางนัยบ้อยที่สุด คือตูดูกผู้อื่น ในเมื่อตัวเองก็ไม่รู้อะไร. ในบาติสมัยอยู่ตำแหน่ง เรียกว่า ผู้พูดใส่หน้าผู้อื่นว่า ฮี - ฮี, คือแสดงอาการตูดูกตู่หมิ่นผู้อื่น, ยกตัวอยู่ในภายใน เป็นกิเลสโดยตรง. ฉะนั้นขอให้ด้อมตัว ให้ระมัดระวังให้มากที่สุด. อย่าปล่อยให้กิเลสชนิดนี้มันลุกลาม จะทำให้รู้จักตัวเองอย่างถูกต้อง.

อย่าปล่อยให้ตัวเองให้เป็นเหมือนอย่างอันธพาล ที่ว่ารู้จักตัวเอง, **อย่าให้อันธพาล รู้จักอันธพาล.** คนอันธพาลที่สุดเขาก็รู้ว่า เขารู้จักตัวเอง และถ้าเราถามคนอันธพาลนั้น ๆ ว่า ความเป็นอันธพาลนั้นเป็นอย่างไร? เขาก็จะเลื่อนไปยังที่อื่นไม่ใช่ที่ตัวเองว่าเป็นอันธพาล. คนอันธพาล ก็จะบอกว่า ตัวเองไม่ใช่อันธพาล, แล้วก็รู้สึกว่าเขาเองไม่ใช่อันธพาล.

คนอันธพาลย่อมจะขัดไปที่อื่น ที่ตรงกันข้ามกับเขา, หรืออาจจะเหวี่ยงอันธพาลมาที่ตำรวจ หรือมาที่คนผู้ประพฤติปฏิบัติชอบ ถูกต้องก็ได้. ฉะนั้นจึงขอ

ร้องว่า ระวังให้ตี; การรู้จักตัวเอง^๕ อย่าให้เป็นเหมือนอย่างอัครพาลรู้จักอัครพาล. อัครพาลจะรู้จักอัครพาลผิดเสมอ; เพราะฉะนั้นเขาจึงเป็นอัครพาลอยู่ได้.

อัครพาลเกเรตามถนนหนทาง ที่ถูกตำรวจจับนั้น ตูให้ตี ก็ยังไม่นำ ทวาดเสีชมมาก เท่ากับ ที่ว่า เป็นอัครพาลในทางธรรมทางจิตใจ : เป็นคนโง่ เป็นคนหลงไม่รู้จักกิเลส ไม่รู้จักความทุกข์; ฉะนั้น อัครพาลอาจจะมาอยู่ในรูปร่าง ของพระของเณร ที่ไม่เคยไปตบไปตีใคร วังราวใครก็ได้.

ระวังให้ตี ๆ; อัครพาลทางวิญญาณ อัครพาลทางธรรม^{๕๔ ๕} อาจมีอยู่ในร่างของพระของเณร สงบเสงี่ยมอยู่อย่างนี้ก็ได้; เพราะเขาไม่รู้สิ่งที่ควรรู้, ไม่รู้จักตัวเองที่ควรรู้จัก, ไม่รู้จักตัวเองชนิดที่เป็นที่พึ่งแก่ตนเองได้ จึงทำอะไรผิด ๆ ทำลายตัวเองอยู่โดยไม่รู้สีกตัว. ดังนั้นเราก็ต้องแยกแยะดูตัวเองให้ตี ๆ.

“ตัวเอง” ที่ควรรู้จัก มีอยู่ ๒ ชนิด

เป็นอันว่า เราจะแยกตนเองออกเป็น ๒ ชนิด : ชนิดที่ ๑ *ตนเองของกิเลส*, ชนิดที่ ๒ *ตนเองของธรรมะ*; ตนเองสองชนิดนี้เป็นสิ่งที่ทุกคนควรรู้จัก, แล้วจะต้องสังเกตได้ทันทีว่า ตรงกันข้ามกันอยู่.

“*ตนเองของกิเลส – ตนเองของธรรมะ*” ถ้อยคำก็บอกอยู่แล้วว่า ตรงกันข้าม. ตนเองของกิเลสก็ต้องเห็นแก่ตัว; ตนเองของธรรมะ ก็ต้องเห็นแก่ธรรมะ. พอเห็นแก่ตัวเมื่อไร ก็เป็นตัวเองของกิเลสเหมือนกัน; พอเห็นแก่ธรรมะเมื่อไร ก็เป็นตัวของธรรมะเหมือนกัน. เป็นตัวของธรรมะก็ย่อมเห็นแก่ธรรม และไม่เห็นแก่ตัว, เป็นตัวเองของตัว ก็ย่อมต้องเห็นแก่ตัว แล้วไม่เห็นแก่ธรรม.

สอง “ตัว” นี้ *ตัวไหนจะดีกว่ากัน ?* ควรจะได้พิจารณากันอย่างละเอียด; แล้วก็อย่างบริสุทธิ์ใจ คือ อย่างจริงใจ. อย่าให้เข้าข้างนั้น ลำเอียงข้างนี้. หรือจะ

คิดว่าตอนนี้ ตนชนิดไหนเป็นมายา ลมๆ แล้งๆ หลอกหลวงเสียเรื่อย? แล้วตนชนิดไหนจะเป็นคนที่แท้จริง ที่คงทน ถึงกับว่า ไม่ตายก็ได้? หรือว่าตนไหนจะฟังได้? ตนของกิเลส กับ ตนของธรรมะนี้ ตนไหนจะฟังได้?

ตรงนี้จะต้องทราบไว้ด้วยว่า ธรรมะนั้นลำบากอยู่ตรงที่คำพูดสับสน; เพราะว่า คำพูดไม่พอใช้บ้าง. แต่ที่สำคัญอย่างยิ่ง ก็คือว่า คำ ธรรมะ นั้น ก็ยืมเอาคำชาวบ้านไปใช้ทั้งนั้น ได้เคยพูดข้อนั้นซ้ำๆ ซากๆ จนคนบางคนเบื่อไม่อยากจะฟังแล้ว; แต่ก็ยังจะพูดอยู่เรื่อย เขาอยากจะฟัง หรือไม่อยากจะฟังก็ตามใจ.

คำ “ธรรมะ” นั้น ให้สังเกตให้ดี สุ่มคำชาวบ้านไปใช้ทั้งนั้น; เนื่องจากเมื่อ โยคี มุนี นักปราชญ์อย่างเช่นพระพุทธเจ้าทั้งหลายเป็นต้น ก็คิดธรรมะได้, รู้จักธรรมะข้อใดข้อหนึ่งขึ้นมาใหม่ในใจ ก็จะเรียกชื่อว่าอะไร ลองคิดดู. ถ้าไปตั้งคำใหม่ขึ้นมา ใครจะฟังถูก; ก็ต้องเอาคำเก่า ที่ใช้อยู่แล้ว ในหมู่ประชาชนนั้นมาใช้เรียกชื่อสิ่งที่คิดขึ้นมาได้ใหม่ แต่ในความหมายอื่น.

อย่างเช่น พอรู้จักกิเลส โลภะ โทสะ โมหะ ขึ้นมาจริงๆ นี้ ก็มาบอกมาสอนประชาชนว่า เราพบของสกปรก. คำว่ากิเลสในภาษาธรรมศา ก็คือของสกปรกที่ชาวบ้านเขาเกลียดชังกันอยู่แล้ว เป็นของสกปรกที่ทำให้แปดเปื้อน; ก็บอกว่าเป็นของสกปรก; แต่ไม่ใช่อย่างที่เขาค่อยรู้จักกัน. ของสกปรกนั่นคือ โลภะ โทสะ โมหะ.

ฝ่ายเราเป็นคนไทย เราก็ไม่รู้จักรู้คำว่า กิเลส ซึ่งเป็นคำภาษาบาลี ก็คิดว่า เป็นคำใหม่, เป็นคำบัญญัติเฉพาะอย่างนั้น. ถ้าเป็นคำบัญญัติเฉพาะก็หมายความว่าไปเอาคำของชาวบ้านมาเป็นคำบัญญัติเฉพาะ ว่า กิเลส ของสกปรก ก็คือสกปรกแก่จิตใจ

สกปรกส่วนเล็ก ส่วนสันทานนี้. ที่นี้พอไปรู้จักกิเลสในแง่ที่เผาให้ร้อน ให้เป็นทุกข์ ก็บอกว่า ไฟ ไฟ ก็คือไฟที่บ้านที่เรื่อน ก็เผาไหม้ให้ร้อนให้เดือดร้อน. ที่นี้ **ไฟ คือโลภะ ไฟ คือโทสะ ไฟ คือโมหะ ล้วนแต่เผาให้ร้อน** ทุกคำเป็นอย่างนี้.

ถ้าธรรมะ แม่แต่คำว่า นิพพาน พุทอยู่ที่บ้านเป็นธรรมดาสามัญ ก็คือ เย็น - เย็น ว่านิพพาน. **เย็นทางธรรมก็หมายความว่า เย็น - เย็น - เย็น** อย่างนี้; แต่เป็นความเย็นในความหมายเฉพาะ คือเย็นเพราะไฟกิเลสดับไป.

ที่นี้ **พอท่านคิดได้** หรือเห็นจริงในเรื่องสิ่ง ๆ หนึ่ง ซึ่งเป็นของแท้ถาวร และเป็นที่พึงได้ **ก็ไม่ว่าจะเอาคำอะไรมาใช้ ก็เลยเอาคำว่า ตัว หรือ ตน,** ตัวตนที่ชาวบ้านเขาพูดอยู่ที่บ้านเป็นประจำว่า ตัวตน; แต่มีความหมายเฉพาะในเรื่องนี้ เป็นคำใหม่; ก็เลยมีตัวตนอีกอันหนึ่ง เป็นตัวตนที่แท้จริง **ตัวคนที่พึงได้ คือธรรมะนั่นแหละเป็นตัวตน.**

ในพุทธศาสนานี้ จึงมีพระพุทธานุชาตที่ว่า **พึงตนนั่นคือพึงธรรม, พึงธรรม** นั่นแหละคือพึงตน หรือ ตน นั่นแหละคือธรรม ธรรมนั่นแหละคือตน, ถ้าจะมีตน หรือถ้าจะเรียกว่าตน; มิฉะนั้นก็อย่าเรียกเสียดีกว่า อย่าเรียกว่า ตัวตน อย่างที่เคยเรียกกันมาแต่ก่อน. **เอาตัวกู - ของกูเป็นตัวตน อย่างนี้เป็นอันตรา;** ถ้ายังอยากจะมีตัวตนอยู่ ก็เอาธรรมะเป็นตัวตน, **ตั้งมีคำบาลีว่า :- ธมฺมทีปํ ธมฺมสรวา, อุตฺตทีปํ อุตฺตสรวา, หรือ อุตฺตสรวา อุตฺตทีปํ, ธมฺมสรวา, ธมฺมทีปํ.** พุทวนเวียนกันอยู่ มีตนเป็นสรณะมีตนเป็นที่พึ่ง, นั่นคือ มีธรรมะเป็นสรณะ มีธรรมะเป็นที่พึ่ง. ถ้ามีธรรมะเป็นสรณะ เป็นที่พึ่ง นั่นคือมีตนเป็นที่พึ่ง มีตนเป็นสรณะ; **นี่เกิดเป็นสองตน ขึ้นมาอย่างนี้. ขอให้ดูกันทีละตนให้ชัดเจน : ที่ได้เป็น** สองตนคือ ตนกิเลส กับ ตนธรรมะ ขึ้นมาแล้ว.

ตอนที่ ๑. คีอตนกิเลส หรือตนของกิเลส

เขาเห็นว่า เป็นตัวเองก็ได้ แต่ว่าเป็นตัวตนชนิดคำ ก็จะประกอบแต่
 ธรรมคำ หรือการกระทำคำ. นี่ก็จะได้เกิดความหมายเป็นธรรมคำอะไรขึ้นมา
 แล้วเรียกโดยภาษาชาวบ้านกันว่า ธรรม, เป็นธรรมขึ้นมา ก็เป็นธรรมคำ;
 แล้วก็เลยเรียกให้สมน้ำหนักว่า ไม่ใช่ธรรม เป็นอธรรม. แต่ถ้าพูดภาษาลึกซึ่งในภาษา
 ธรรมแล้ว เป็นธรรมทั้งนั้น, ธรรมคำ ธรรมชา ธรรมไม่คำ ไม่ชา ก็เรียกว่า
 ธรรมทั้งนั้น. เดียวนี้เป็นตัวเองชนิดคำ มีการประกอบ มีการกระทำแต่กรรมคำ
 เป็นตัวคำ เรียกอีกทีหนึ่ง ก็เรียกว่า ธรรม ไปเลย.

ตนชนิดค่านั่นก็คือเห็นแก่ตัว, ทำไปตามอำนาจของกิเลส ก็เรียกว่า เห็น
 แก่ตัว แล้วก็มีตนมีตัว เพื่อจะเช็ดคอกตัวมันเองอยู่ตลอดเวลา, แล้วก็โดยไม่รู้สีกตัวด้วย
 ว่าตัวที่ได้ทำชนิดที่เช็ดคอกตัวเองอยู่ตลอดเวลา; เพราะมันเป็นตนมายา เป็นตนของ
 ความโง่ ของความหลง. ตนมายาจะคิด พูด กระทำ แต่สิ่งที่ทำลายตัวเองอยู่ตลอดเวลา
 ก็จะทำลายทุกจริต วิจิตรจริต มโนทุจริต ทำผิดอยู่ตลอดเวลา; อย่างนี้ ก็เรียกว่า
 เช็ดคอกตัวเองอยู่ตลอดเวลา, หรือฉุดลากตัวเองอยู่ตลอดเวลา, หรือเผาผลาญ
 ตัวเองอยู่ตลอดเวลา นี่ตัวคำเป็นอย่างนี้.

ความเป็นตนชนิดตัวกู ซึ่งควรจะเรียกว่า ตัวกู หรือ ของกู, ความรู้สึก
 ชนิดนั้น จะหยาบมาก รุนแรง พุ่งพล่านมาก ด้วยอำนาจของกิเลส, เป็นตัวกู หรือ
 ตัวตนส่วนมากที่สุด ที่เกิดแก่คนธรรมดาสามัญ. นี่หมายความว่า ปุณฺชนคนธรรมดา
 สามัญจะมีแต่ตัวตนชนิดนี้ ซึ่งมีมากที่สุดแก่คนธรรมดาสามัญ แล้วก็แรงขึ้นๆตามการศึกษา
 ตามสติปัญญา ที่เดินมาผิด ๆ ในทางนี้; จึงเห็นได้ว่า บางคนยิ่งรู้มากยิ่งจ้องหองมาก.

เมื่อเป็นเด็ก ๆ นั้นจ้องหองน้อย พอโตขึ้นมาก็จ้องหองมากขึ้น หรือคนแก่
 สูงอายุ บางทีก็ยิ่งจ้องหองยิ่งจ้องหองอะไรมาขึ้น; นี่ตัวกูชนิดนี้เป็นอย่างนี้.

นี้ก็หมายความว่า **ซึ่งเสียดัวเองมากจน**; ทำอันตรายตัวเองมากจน ถ้ามีตัวกูุชนิตนี้. ตัวกูเกิดแก่คนธรรมดาสามัญที่ยังไม่รู้อะไรมากจนหนักขึ้น ๆ แล้วอย่างนั้นจะเป็นอะไร, จะเรียกว่า เป็นคน หรือเป็นมนุษย์ หรือเป็นผี? นี่จึงต้องมีสิ่งที่แก้กันคือ ธรรมะ.

เมื่อตัวกู - ของกู จืด, ธรรมะเท่านั้นจะแก้ได้

ธรรมะเป็นของตรงกันข้าม จะเข้ามาช่วยแก้ไขให้ได้; ถ้าไม่สนใจ ธรรมะ นอนอวดดีอยู่ที่บ้าน ว่าธรรมะไม่จำเป็น เอาเก็บไว้ที่วัด; คนชนิตนี้จะเป็น ตัวตน ชนิตอย่างที่ว่า เป็นกุต ผี ปีศาจ ไปเลย จะเป็นตัวกู - ของกู ที่เต็มอึด อยู่ด้วย กิเลสนานาชนิต.

ที่นี้ อยากจะเปรียบเทียบในอีกแง่หนึ่ง โดยเปรียบเทียบกับสัตว์เดรัจฉาน ว่า สัตว์เดรัจฉานยังเกิดตัวกู อย่างนี้ น้อยกว่าคน. คนยังเกิดตัวตนชนิตนี้มากขึ้น ๆ ตามอำนาจของมันสมอง ที่วิวัฒนาการไปผิด ๆ แล้วควบคุมไม่อยู่; นี่ความเห็นแก่ตัวของคน นั้นยิ่งกว่าความเห็นแก่ตัวของสัตว์ ถ้าสัตว์จะมีบ้าง ก็มีตามธรรมชาติเล็กน้อย.

คน นี้มีมันสมองที่พัฒนา ถ้าพัฒนาอย่างที่เราควบคุมไม่ได้ ก็ยอมทำผิด; ส่วนสัตว์นั้นยังเป็นไปตามธรรมชาติอยู่ตามเดิม ๆ มากกว่าคน. คน นี้มีวิวัฒนาการไปไกล จนเป็นคนขึ้นมา, ถ้าควบคุมไม่ได้ เพราะไม่รู้สีก, ตัวตนชนิตนี้ก็ยังรุนแรง. เราจึง เห็นคนเห็นแก่ตัว อย่างไม่น่าจะเป็นไปได้, เป็นไปอย่างไม่น่าเชื่อ, แล้วก็ กระเทือนกันไปหมดทั้งโลก.

ความเห็นแก่ตัวกู - ของกูในทำนองนี้ เป็นตัวตนดำ. ตัวตนของกิเลสนี้ เคยชินกับคน ชนกับคนมากขึ้น ๆ ชนกันจนคนไม่รู้สีก จนเป็นธรรมดาไปเสีย คนก็ ไม่รู้จัก. ถ้าเราชินกับอะไรมากไป เราจะไม่รู้จักสิ่งนั้นมากจน คือเห็นเป็นของ

ธรรมดาไปเสีย ไม่อาจจะแยกออกมาให้เห็น. นี่ตัวกูชนิดตำนชินกันกับคน จนคนไม่รู้จัก; พุคแล้วก็ไม่น่าเชื่อ ที่ว่าชินกันจนไม่รู้จัก.

เขาเอากิเลสเป็นตนเสมอทุกที, เอาความเห็นแก่ตน เอากิเลสเป็นตนเสมอ จนชินเป็นตัวเองเสียแล้ว ก็เลยไม่รู้จักตัวเอง. พุคให้ตรงลงไป ก็คือว่า กิเลสไม่รู้จักตัวมันเองว่าเป็นกิเลส ทำนองเดียวกับคนบ้า ก็ไม่รู้จักตัวเองว่าเป็นคนบ้า; ไปเตียงอะไรเขา เขาก็ไม่ยอมรับว่า เขาเป็นคนบ้า. เขากลับหาว่าเราเป็นคนบ้า อย่างนั้นก็พูดกันไม่ได้. กิเลสเอาตัวกิเลสนั้นแหละเป็นตัวตน ชินกันอยู่อย่างนี้ จนไม่รู้จักตัวตนของกิเลส มีแต่ตัวตนของกิเลสอยู่เรื่อยไป.

นี่คือลักษณะอาการ หรือว่า ข้อเท็จจริงต่างๆ ที่เกี่ยวกับตนกิเลส ตนดำตนที่ประกอบอยู่ด้วยอวิชชา ดำมีคอยู่ แล้วก็กระทำแต่กรรมดำ คือผิด.

ตอนที่ ๒. คือ ตนของธรรม ก็เป็นตนขาว หรือตัวขาว

ดูกันอีกที เมื่อตนเองของกิเลสเป็นตัวดำตนดำ, ตนของธรรมก็เป็นตนขาว หรือตัวขาว อย่างน้อยก็ขาวเรื่อยๆ ไป จนกระทั่งเหนือดำเหนือขาว. ตนของธรรมนั้น ต้องแบ่งแยกเป็นสองตอน คือ เมื่อขาว หรือดี ถูกต้องอยู่เป็นตนขาว, ประพฤติกระทำแต่กรรมที่ขาว. ถ้าประพฤติกกระทำอย่างนั้นเรื่อยๆ ไป ตนก็สูงขึ้นๆ สูงขึ้นไปจนพ้นดำพ้นขาว ก็ได้.

แต่ในสมัยที่เป็นตนดำนั้น ไม่มีทางที่จะพ้นดำพ้นขาวได้ เพราะงออยู่ในความมืด. เป็นตนดำก็ไม่รู้จัก เพราะไม่มีความขาว คือสว่างไสวขึ้นมา. ครั้นเป็นตนขาว ก็ทำดีทำถูกเรื่อยไป จนในที่สุดรู้สิ่งสุดท้าย คือ พ้นดำ พ้นขาวเหนือดำเหนือขาว คือจะไม่เป็นตนนั้นแหละ จะพ้นจากความเป็นตน; แต่นั่นก็มากไป เราจะไม่พูดถึง เพราะว่าเราจะจัดให้ เป็นความอยู่เหนือตน พ้นตนไปแล้ว.

ที่^{นี้} คุณคนชนิดขาว ประกอบกระทำแต่กรรมขาว โดยเปรียบเทียบกับ
 คนดำ. คนดำนั้นเห็นแก่ตัว เชื้อคอคอตัวเองอยู่เสมอ ; คนขาวนั้นเห็นแก่ธรรมะ
 ก็ขาวเหมือนตัว ประกอบเจริญอยู่ด้วยธรรมะ ; ตรงกันข้ามอยู่อย่าง^{นี้}. อันหนึ่ง
 เชื้อคอคอตัวเองอยู่เสมอ โดยไม่รู้สีกตัว ; แต่อีกอันหนึ่ง รู้สีกตัว รู้จักตัว รักตัว
 สงวนตัว ถนอมตัวไปแต่ในทางที่ดียิ่งขึ้นไป ยิ่งขึ้นไป.

คำว่า รักตัว สงวนตัว ^{นี้}มีความหมายสูงไปกว่าภาษาชาวบ้าน. คำพูด
 ที่เขาใช้กันแก่ผู้หญิงที่ว่า รักตัว สงวนตัว นั้นแหละ เป็นแต่กอมมือ สงวนตัวนอกๆ
 สงวนตัว^{นี้}หนึ่ง ; ส่วน^{นี้}สงวนตัวในทางด้านจิต ด้านวิญญาณ หรือเจริญอยู่
 ด้วยธรรม ^{นี้}ตัวขาวๆ เป็นอย่าง^{นี้} ตัวดำๆ ก็เป็นอย่างอื่น.

ตัวดำเป็นตัวที่เกิดได้ส่วนมาก หรือเกิดอยู่มากที่สุดแก่คนธรรมดาสามัญ.
 ตัวขาวหรือตัวตนของธรรมะนี้เกิดยาก, เกิดยากแก่คนธรรมดาสามัญ. หมายความว่า
 คนธรรมดาสามัญ ปุถุชนธรรมดาสามัญ ^{นี้}เกิดได้แต่ตัวกุณนิกกิเลส เกิดง่าย เกิดเป็น
 ธรรมดาไปเลย ; แต่พอมาถึงตัวตนของธรรม กลับเกิดยากแก่คนธรรมดาสามัญ ;
 แต่จะค่อยๆ เกิดได้ง่าย หรือเกิดมาก ^{นี้}แก่คนที่ดีกว่าธรรมดา จึงเป็นคนดี เป็น
 พระอริยเจ้า^{นี้}ขึ้นมา.

เมื่อเปรียบเทียบกับสัตว์ ^{นี้}เกิดได้แก่คน ; แล้วสัตว์ยังเกิดได้
 น้อยกว่า, คือ คนเห็นแก่ตัวมากกว่าสัตว์. พอมาถึงคนตัวขาวเข้า เป็นธรรมขาว
 เป็นตัวตนขาว คนอาจจะทำให้ดีได้มากกว่าสัตว์ ; แต่แล้วก็ไม่ทำ. มันสมองของคน
^{นี้}มีวิวัฒนาการมาขนาดที่ว่า จะทำให้มีธรรมะได้มากกว่าสัตว์ ; แต่แล้วคนก็ไม่ค่อยทำ ;
 อยากเป็นสัตว์อยู่เรื่อย เอาตามกิเลส ตามความเห็นแก่ตัว ตามใจตัว ตามความรู้สีก
 ของกิเลสอยู่เรื่อยไป ; ไม่พยายามที่จะทำให้เป็นมนุษย์ที่ประกอบอยู่ด้วยธรรมะขึ้นมา.

คนที่ทำได้มากกว่าสัตว์ แต่ก็ยังไม่ดีกว่าสัตว์ ทั้งที่ทำได้แล้วก็ไม่ทำ. สมรรถภาพของมนุษย์นี้ อาจจะทำให้เกิดความดี เกิดตัวชาวอะไรได้มากที่สุดทีเดียว, แต่แล้วก็ไม่ค่อยทำ ปล่อยให้เป็นตัวต่ำอยู่เสมอ. หมายความว่า อาจจะล้างจะอาบให้สะอาดได้ แต่ที่ขี้เกียจจะอาบจะล้าง ปล่อยให้สกปรกไปตามสะดวก.

การที่คนธรรมดาสามัญสมัยนี้ ไม่ค่อยสนใจธรรมะ หรือไม่อยากจะควบคุม บิบบังคับกิเลสบ้าง ปล่อยให้ตามอารมณ์ของกิเลสเสียเรื่อย; ทั้งนี้ก็เพราะว่า คนธรรมดาสามัญ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสมัยนี้ ไม่กลัวบาป ไม่กลัวกรรม อยากจะคลุกหรืออยากจะระคน อยู่ด้วยบาปกรรม คือกิเลส ทั้งที่ทำได้เขาก็ไม่ค่อยจะทำ.

นี่ เปรียบเทียบกันในข้อที่ว่า กรรมต่ำ หรือตัวต่ำ คนของกิเลสนั้น ขืนกันอยู่กับคน จนคนไม่รู้จัก. ตัวของธรรมที่เป็นคน นี้ก็อยู่ไกลอยู่ลึก จนคนไม่ค่อยรู้จัก. ตัวชาวเห็นห่างจากคน เพราะว่าคนมีแต่ตัวตนของกิเลส; คนก็เลยไม่ค่อยรู้จักตัวชาว เรียกว่า ไม่มีการรู้จักเสียเป็นธรรมดา จนกว่าจะเลื่อนชั้นเป็นอริยชนนั้นแหละ จึงจะรู้จักตัวธรรมะมากขึ้น.

ถ้ามีตัวตนเป็นธรรมะ มีธรรมะเป็นตัวตนมากขึ้น อย่างนี้ก็เรียกว่า เป็นอริยชนไปแล้ว; แต่เป็นบุพพชนคนพาลตามธรรมทาสสามัญ แล้วก็ตาบอด หรือตาผ้าไม่เห็นตน ที่เป็นธรรม, หรือคนที่แท้จริง ก็ยังคงเห็นห่างอยู่ดี จนกว่าจะเป็นอริยชน.

รู้จักตนทั้งสองตัวเพื่อควบคุมหรือส่งเสริม

ที่นี้ เมื่อเรารู้จักทั้งสองตน ก็ต้องรู้จักเลือก ฉะนั้นจึงขอชี้ว่า ตัวเองที่ทุกคนควรรู้จักกันนี้ ก็ควรจะต้องรู้จักทั้งสองตัว, ควรจะรู้จักตัวเองทั้งสองตัว; บางที่เป็นตัวต่ำ บางที่เป็นตัวชาว วันหนึ่งๆ สลับกันอยู่อย่างนี้. แล้วที่เป็นตัวต่ำนั้นมากกว่า

เกิดมากกว่า สำหรับคนธรรมดาสามัญ คนบุญชนแล้ว วันหนึ่ง ๆ จะเกิดตัวดำ ๆ มากกว่า จะเกิดตัวขาว ๆ.

ขอให้รู้จักตัวทั้งสองตัว จะได้มีการควบคุมให้ถูกต้อง ควบคุมการเกิดของตัวดำ แล้วก็ ส่งเสริมการเกิดของตัวขาวให้ขึ้นเป็นนิสัย ก็จะมีแต่ตัวขาวนี้มาเกิดมากที่สุด.

ตอนแรกก็ตั้งคำถามตัวเองก่อนก็ได้ว่า **ควรจะเลือกเอาตัวไหน?** อ้าว, ก็เกิดปัญหาอีก. **ถ้าตัวกิเลสมันเลือก ก็เอาตัวดำ, ถ้าตัวดำเลือก ก็เลือกเอาตัวดำ;** เพราะพอใจตัวดำ ฉะนั้นพวกอันธพาลก็ชอบตัวดำ หรือตัวกิเลส, อันธพาลทางจิตทางวิญญาณก็ตาม ย่อมจะเลือกเอาตัวดำ หรือตัวกิเลส เพราะพอใจตัวดำ. **ถ้าเป็นสัตว์บุญ** ศีลขึ้นมาก็เกลียดตัวดำ จะเลือกเอาตัวขาว. ตัวขาวก็จะเลือกเอาตัวขาว ตัวดำก็จะเลือกเอาตัวดำ.

ที่นี้มีปัญหา มีความยากลำบากอยู่ที่ตรงนี้ **คือว่า จิตนี้มีดวงเดียว;** พุทธานุชาธิธรรม เขาก็พูดอย่างนี้ : **จิตนี้มีดวงเดียว; จะเปลี่ยนเป็นดำ หรือเป็นขาวก็แล้วแต่เหตุการณ์** ก็เลยไม่มีโอกาสที่ว่าจะเกิดขึ้นสองตัวพร้อมกัน แล้วมาเปรียบเทียบกันได้ง่าย ๆ. พวกที่ขึ้นแต่ฝ่ายดำ ก็เกิดคำอยู่เรื่อย; ตัวขาวก็เกิดยาก จนกว่าจะรู้จักตัวขาว, แล้วก็รักษาตัวขาวเอาไว้ให้ได้ อย่าให้ตัวดำมาเกิดได้; แล้วจะเอาใครมาเป็นผู้ช่วยเลือก หรือเป็นที่พึ่ง?

หลักมีอยู่ว่า คนพึ่งคน คนเป็นที่พึ่งแก่คน นี้เป็นหลักที่คนเขาเข้าใจยาก. คนธรรมดาเข้าใจยาก เพราะจิตนั้นมีดวงเดียว เป็นตนได้แต่ละอย่าง ๆ ที่ละอย่าง จะเป็นที่พึ่งแก่ตนได้อย่างไร.

ความหมายลึกซึ้ง ก็มีอยู่ที่ว่า มีความเข็ดหลาบ ถ้าคนคำๆ ถูกเข้าหนักๆ ก็เจ็บปวด ก็รู้สึกเข็ดหลาบนี้แหละคนคำๆ ก็จะเป็นที่พึ่งแก่คนคำๆ ได้เหมือนกัน; เมื่อรู้จักเจ็บปวด และรู้จักเข็ดหลาบ คนคำๆ ก็จะไม่ทำอะไรชั่ว. ส่วนคนขายนั่นก็ที่อยู่แล้ว ถ้ามีเกิดขึ้น ก็ทำที่พึ่งให้แก่ตนอยู่แล้ว มีแต่จะส่งเสริมให้ยิ่งขึ้นไป. คนคำๆ รู้สึกเป็นที่พึ่งแก่ตนได้ ก็มีแต่เมื่อรู้จักเข็ดหลาบ พอเจ็บปวดมากๆ แล้วก็หนีได้.

มาถึงตอนนี้ ก็ต้องนึกถึงคำที่เขาพูดไว้ว่า ความผิดก็เป็นครู ความถูกก็เป็นครู; เขาพูดไว้แต่เดิม นี้ผมก็มาเสริมให้ว่า ความผิดนั้นเป็นครูมากกว่า; ใครจะเชื่อ หรือไม่เชื่อ ก็ไปคิดเอาเอง. ความผิดนั้นแหละเป็นครูมากกว่า คือมันเจ็บปวด และมันกัดมันเผาเอา; นี้สอนมากกว่า. ความถูกนั้นสบายไปเลย มีแต่จะให้สบาย สนุกสนานถึงโลก พอใจไปเลย; อย่างนี้สอนน้อย. ถ้าความผิดต้องมีผลเป็นความเจ็บปวด; บางทีก็มานั่งร้องไห้อยู่; เพราะสอนมากกว่า. แต่ว่าคนจะรับเอาหรือไม่? จะรับคำสอนอันนี้หรือไม่?

การที่ตัวคำๆ จะเป็นที่พึ่งแก่ตัวเองได้ ก็ต้องเป็นความเจ็บปวด เพราะความเข็ดหลาบ; แล้วต่อมาก็ค่อยๆ ขวขึ้นๆ คือ เกิดรู้จักละอาย; ตลอดเวลาที่คนไม่รู้จักละอาย ก็เป็นตัวคำๆ อยู่เรื่อย. คนอันธพาลถูกตำรวจจับมานี้ รู้จักละอายเมื่อไร. ทำไมไม่ละอาย? ก็เพราะว่ามีความกระต้างแห่งตัวคำๆ สูงขึ้นมาบีบตั้งอยู่เรื่อย; แม้ถูกเอามาประจานตามถนน ก็ไม่ละอาย เพราะมีความกระต้างแห่งตัวคำๆ ขึ้นมาบีบตึงเสีย จึงไม่ละอาย ไม่เข็ดหลาบ ไม่เจ็บปวด.

พวกตัวคำๆ อย่างนั้น ก็เป็นที่พึ่งแก่ตนเองไม่ได้ ต่อเมื่อไรรู้สึกในความเจ็บปวด รู้สึกในความละอาย รู้สึกเสียใจ รู้สึกเสียเกียรติยศชื่อเสียง แล้วเกิดความละอาย; อย่างนี้ ตัวคำๆ ก็จะเริ่มขาว, ตัวคำๆ ก็จะเริ่มจางออก แล้วจะเริ่มขาว. กิริยาอย่างนี้

เรียกว่า คนเป็นท่งแกคน มีคนเป็นท่งแกคน นับตั้งต้นมาแต่คนต่ำๆ แล้วก็มา
 ขาวขึ้นๆ ขาวขึ้นๆ เหมือนภาพวาดที่เขียนไว้ในตึกโรงพยาบาลทางวิญญาณ. (มีภาพ
 ตีพิมพ์ไว้ในหนังสือ ธรรมะระดับมหาวิทยาลัย ในชุดธรรมโฆษณ์ หรือเล่มอื่นๆ อีก)

หรือ **ดูภาพจับลิง, จับช้าง** แบบธเบต (*ซึ่งตีพิมพ์ในหนังสืออยู่ท้ายบท)
 ที่เราก้าวต่ำปี แล้วค่อยๆ จางออกๆ ใครจะมาช่วยทำให้? ไม่มี; นอกจากธรรมชาติ
 หรือธรรมะที่เข้ามาเกี่ยวข้อง แล้วก็ได้รับการลงโทษ ได้รับการปรับปรุงแก้ไขเรื่อย
 แล้วค่อยๆ ขาวขึ้นมา ขาวขึ้นมา.

คนเป็นท่งแกคน ตั้งต้นตั้งแต่คนต่ำๆ นั้น มันรู้จักเจ็บปวด. ให้สังเกต
 ดูเด็กเล็กๆ ทำไม่ต้องถูกตี? ก็เพราะคนต่ำๆ มันจะเข้ามาแทนที่. ฉะนั้นพ่อแม่ ครูบา
 อาจารย์ที่ดี ก็ต้องตีกันบ้าง; ชับไล่คนต่ำๆ ออกไปจากจิตใจของเด็กเล็กๆ. ทารก
 ตัวเล็กๆ นี้ก็ต้องถูกตีบ้าง; แต่ว่าไม่จำเป็นจะต้องตีเสมอไป อาจใช้วิธีอื่น คือใช้การ
 พุดจาสั่งสอน ประเล้าประโลม อย่างที่เขาทำที่ๆ ไม่ต้องตีก็ได้; แต่เข้าใจว่ายากที่สุด
 ที่จะไม่ต้องตีเสียเลย นานๆ ทีก็ต้องตีกันบ้าง.

เดี๋ยวนี้พวกที่จัดการศึกษาของโลกนี้ ใ้ ถึงขนาดที่ **ยกเอาระบบตีนักเรียน**
ออกไปเสียจากโรงเรียน. เด็กๆ นักเรียนไม่ถูกตี เลยเป็นลิงเป็นค่างไปหมด; เป็น
ลูกศิษย์ผีสิงเป็นครูผีเสือกันไปหมด. ความคิดความเห็นของผม เห็นว่าไม่ถูก **ควร**
ดอยหลังเข้าคลอง ไปหาระบบเดิมของธรรมชาติ; แล้วก็ต้องมีตีกันบ้าง มีปลอบ
 โยน, มีส่งเสริม สั่งสอนกันบ้าง ควบคู่กันไป; เพราะว่า ธรรมชาติก็มีหลักอย่างนั้น,
 ทำผิดก็ต้องเข็มนให้ได้รับผลกรรม ที่เป็นความทุกข์ ความลำบากบ้าง.

การทำโทษก็เหมือนกับที่ว่า **ธรรมชาติเป็นครู** การเข็มนการตีนั้น เป็น
 เรื่องช่วยทำให้ดีขึ้น. โรงเรียนที่ทำกับเด็กเล็กๆ ก็ควรต้องทำทั้งสองอย่าง เมื่อทำที่ดี,

เมื่อต้องตี ก็ตี, เมื่อต้องปลอบ ก็ปลอบ, เมื่อสอน ก็สอน; เป็นการแก้ไขป้องกัน
ตัวคำ ๆ ที่จะก่อขึ้นมาในนิสัยของลูกเด็ก ๆ อย่าให้ก่อขึ้นได้. ให้เด็ก ๆ หันมาในทางชาว
เจริญขึ้นมาในทางขาว, เป็นสัตว์ตัวขาวมากขึ้น ๆ; **หนักควเป็นที่พึงได้.**

บิดามารดามีพระคุณอยู่ที่ตรงนี้แหละ; ฉะนั้นอย่าไปโกรธบิดามารดาเลย
จะป่น จะว่า จะตี จะตำบ้าง แม้โต ๆ อย่างนั้นแล้ว พ่อแม่ก็ยังคงควรจะป่น จะตำ จะว่า บ้าง.
แล้วครูบาอาจารย์ ก็จะต้องบ่น ต้องว่า ต้องตำ ต้องตี ไปตามเรื่อง **เพื่อทำให้ขาว.**
ในเมื่อไม่มีทางออกอย่างอื่นแล้ว ก็ต้องใช้อุบายหยาบที่เจ็บปวด อย่างนั้นบ้าง; ฉะนั้น
คำตำคำอะไร ก็ยังจะต้องมีอยู่; แต่จะเป็นการกระทำเพื่อให้ดีขึ้น.

การคำว่าของผู้ใหญ่ อย่างนั้นถือกันว่า เป็นการข่มขู่ทรัพย์, การบ่น
คุ้ยกัน ตำว่า ของครูบาอาจารย์นั้น เป็นการข่มขู่ทรัพย์; หรือว่า ยิ่งกว่านั้น
จะเป็นการมอบทรัพย์ให้เลย. ควรจะพิจารณาดูให้ถี่ ๆ อย่าเพื่อโกรธ; ถ้าเรา
สมัครใจที่จะเลือกเอาตัวขาว ๆ แล้วก็ต้องยึดมั่นระบบการขัดเกล่าอย่างนั้น.

เกี่ยวกับข้อนี้ พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า “พรหมจรรย์นั้นเป็นการขุดเกลล่า”.
พรหมจรรย์นั้นมิใช่เป็นการประเล้าประโลม ให้มาร่ำวงกันอยู่ตลอดเวลา; แต่พรหมจรรย์
คือการขุดเกลล่า. ใช้สำนวนสลลเลขะ ที่แปลว่าขุดด้วยมีด ขุดด้วยของมีคม;
สลลเลขธรรม คือธรรมที่เป็นการขุดเกลล่า. คำธรรมคาที่ที่บ้าน คือขุดด้วยมีด เหมือน
เอามีดมาขุดปลา ขุดอะไรให้ขาวสะอาด **พรหมจรรย์นั้นคือระบบปฏิบัติ เป็นอยู่ใน**
ธรรมวินัยนั้น ในศาสนานี้ เป็นการขุดเกลล่า.

คนที่ยังเห็นแก่ตัว ก็กินออก เป็นอิสระที่จะกินออก ไม่รับ ไม่ปฏิบัติตาม
ธรรมวินัย; อย่างในพระปาฏิโมกข์นี้ทุกข้อเป็นการขุดเกลล่า. **พวกที่เป็นตัวดำ ๆ**

ไม่ยอมรับ คือไม่ได้อินัย ในพระปาฏิโมกข์ เป็นต้น. นี่คือนิยามว่า พรหมจรรย์^๕ เป็นของชุกเกลลา. ชุกทำไม? ก็ชุกให้ข้าว. ที่เขาชุกสัตว์ ชุกอะไร ที่จะเอามาแกงกินนั้น ก็ชุกจนขาว จึงจะเอามาแกงกินได้, หรือว่าจะทำให้น้ำตุง; จะเอามาประดับบ้านประดับเรือน ก็ต้องชุก ต้องแต่งจนให้สะอาด ให้ขาว.

นี่ ขอบให้ยอมรับระบบพรหมจรรย์ ที่เป็นการชุกเกลลา. พรหมจรรย์สำหรับคฤหัสถ์ อุบาสก อุบาสิกา ที่บ้าน ก็เป็นการชุกเกลลา; แล้วทำไมพรหมจรรย์^๕ที่ มาอยู่วัด ปลงผม โกนหนวด นุ่งห่มผ้ากาสายะ^๕นี้ จะไม่ยังเป็น การชุกเกลลามากขึ้นไปอีก. ฉะนั้นขอให้ยินดีพอใจ ที่จะได้ถึงตัวพระพุทธศาสนา ซึ่งจะต้องผ่านการชุกเกลลา ก็ต้องเจ็บปวดบ้างเป็นธรรมดา.

ผมเคยบอกให้ทราบกันอยู่เสมอ เคยเตือนให้สังเกตกันอยู่เสมอว่า ที่พวกฝรั่งไม่เข้าถึงตัวพุทธศาสนา^๕เพราะ เขาไม่ชอบการเจ็บปวด; เพราะเขาชอบแต่การตามใจตนเอง ใช้แต่สติปัญญาแล้งๆ สนุกสนานไปในการศึกษาปรัชญา. เขาไม่ประพาศพรหมจรรย์ เช่นมาบวชแล้วยอมชุกเกลลา ยอมอดอาหาร ยอมทำอะไรต่างๆ ซึ่งเขาเห็นว่าไม่จำเป็น, หรือว่ายังเป็นป่าเถื่อนอะไรอยู่ ในการที่ต้องมาชุกเกลลา.

เมื่อไม่ชอบการชุกเกลลา ก็เป็นการเหมาะสมแล้ว ที่คนพวกนี้เขาชอบอย่างอื่น เขาจึงยกเลิกระบบเมียนตี^๕ในโรงเรียน เพราะเขามีความคิดไปในทางนั้น. หารู้ไม่ว่า ต้องมีทั้งสองฝ่าย และต้องตั้งต้นด้วยการชุกเกลลาอย่างเจ็บปวดไปก่อน : เช่นการกินอาหารที่กินไป หรือที่เพื่อ ที่สนุกสนาน สำเร็จสำราญต้องงต; ก่อนนั้นเขาเคยชินมาแต่การกิน เล่น สำเร็จสำราญอะไรมา เขาก็ไม่อยากจะงต ก็ กินตามใจตัว.

เรื่องนอน เรื่องอะไรต่างๆ ก็เหมือนกัน ก็จะเอาแต่ตามใจตัว อดทนอะไรหน่อย เขาก็ทำกันไม่ได้ แม้แต่ให้เขานั่งขัสมิทธิ นั่งสมาธิ ก็ร้องโอดเสียแล้ว

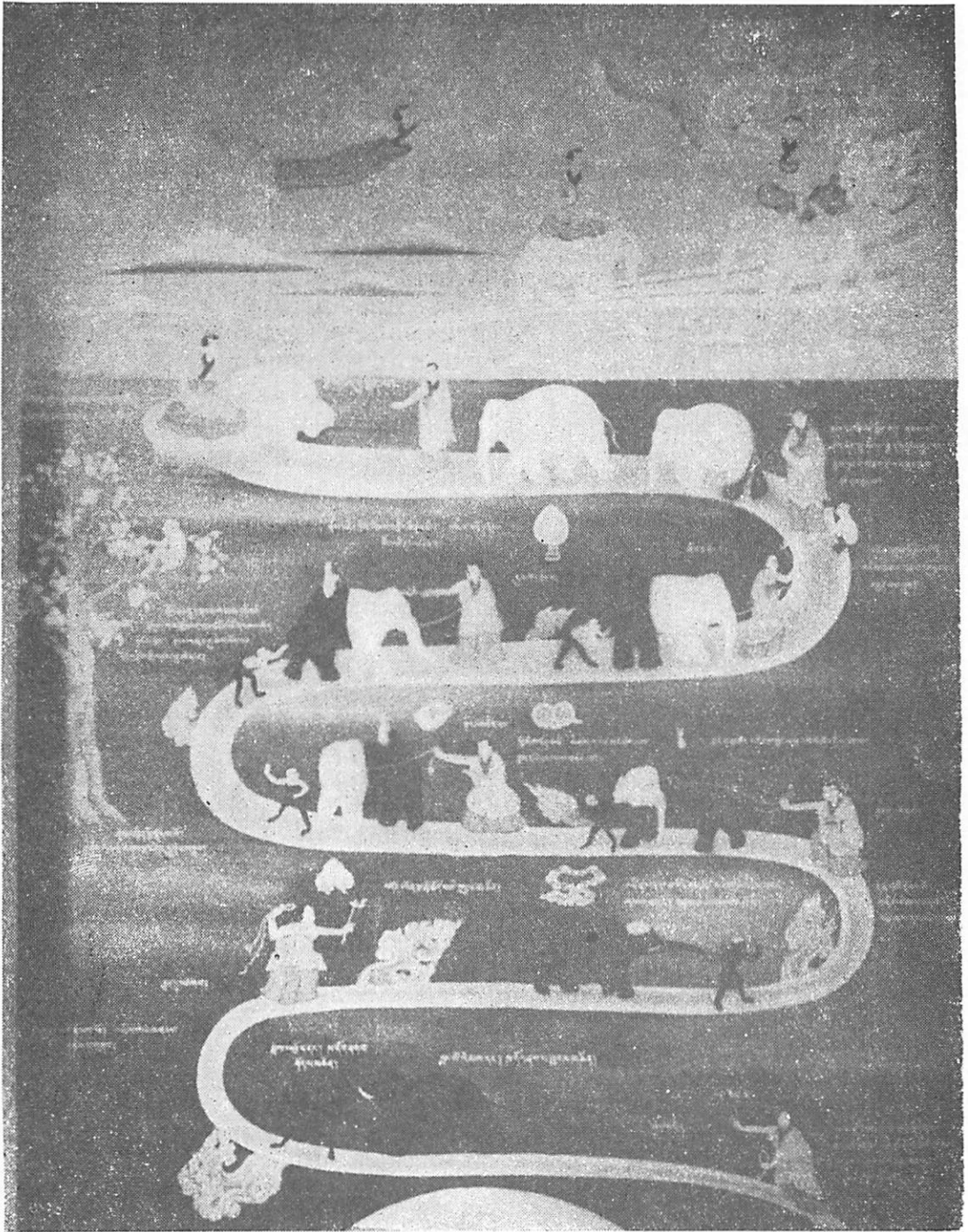
ยอมแพ้เสียแล้ว ขาเจ็บแล้ว; เมื่อไม่ยอมให้มีการชุกเถลา อย่างนี้ทำอะไรไม่ได้ แก่ไขไม่ได้.

เรา^{นี้} เกิดมาเป็นคนชาวตะวันออก ที่เคยชินกับการชุกเถลามานเป็น อย่างดีแล้ว; วัฒนธรรมไทย วัฒนธรรมจีน อินเดีย หรืออะไรก็ตาม ตั้งอยู่บน รากฐานการชุกเถลา^{นี้} ดังนั้น^{นี้} เต็ก ๆ จึงได้รับการฝึกฝนอบรมมา เป็นการชุกเถลา, เต็ก ๆ จึงเข้มแข็ง เข้ารูปเข้ารอย. เราชินกับการที่จะออกมือกับเราก็อำนาจได้; แต่ เตียว^{นี้} ชักจะตามกันฝรั่งเสียแล้ว แต่งเนื้อแต่งตัวกินอยู่ของเรา ชักจะไปตามหลังคนที่ ไม่ชอบการบังคับตน เสียแล้ว.

ที่พูดว่า ฝรั่ง^{นี้} หมายถึง ฝรั่ง ส่วนมาก แล้วก็ฝรั่งสมัย^{นี้} ที่เคล็ดเปิดเบิ่ง ไปในทางวัตถุนิยม. ฝรั่งในยุคอื่นเขาก็เคยตีมาเหมือนกัน; แม้เตียว^{นี้} ก็มีบางคน บางพวก ที่เขาเริ่มรู้จักพระเจ้า รู้จักศาสนามากขึ้น. ถ้าเขาปรับระบบศาสนาแล้ว เขาก็ ต้องยอมรับระบบชุกเถลา^{นี้}; ไม่ว่าศาสนาคริสต์นิกายใด ศาสนายิว หรือศาสนาอะไร ก็ตาม. ฉะนั้น ฝรั่ง^{นี้} ที่ยอมรับระบบการชุกเถลา เขาจึงเข้มแข็ง; เช่นพวกยิวเป็น พวกเข้มแข็งที่สุด บังคับทั้งทางเนื้อหนัง และบังคับทั้งทางจิตใจ ก็เลยเป็นคน^{นี้} ที่เจริญได้. พวกฝรั่งสำรวย ส่วนมากไม่เป็นเช่นนั้น; ก็อ่อนแอ เสยพาลพาโลหาอุปาย เอาเปรียบ ผู้อื่น โดยอย่างอื่น; เพราะมีแต่ตนคำ ๆ มีแต่ตนคำ ๆ ทั้งที่ผิวขาว.

นี่เรียกว่า เรา^{นี้} รู้จักตนกันเสียทั้งสองตน คือตนต่ำ และตนขาว; อย่างนี้ เรียกว่า ตนเองที่ทุกคนควรรู้จัก เป็นการบรรยายครั้งที่ ๒ ต่อจากการบรรยายครั้งที่ ๑ ที่เรียกว่าหลักธรรมะที่ทุกคนควรรอบ. ต่อไป^{นี้} ผมก็จะได้พูดแต่เรื่อง^{นี้} ที่ควรรู้จักต่อไป อีกสัก ๒ - ๓ ครั้ง.

วัน^{นี้}หมดเวลา ขอยุติไว้เพียงเท่า^{นี้}ก่อน.

ภาพประกอบบทที่ ๒ หน้า ๓๙๔ เรื่อง ตัวเองที่ทุกคนควรรู้จัก

สิ่งที่ทุกคนควรรู้จัก

- ๓ -

๒๘ เม.ย. ๑๗

อาหาร ที่ทุกคน ต้องรู้จักเลือก รู้จักกิน

ในการบรรยายเรื่อง สิ่งทีทุกคนควรรู้จัก เป็นครั้งที่ ๓ นี้ จะได้กล่าวโดยหัวข้อว่า อาหารที่ทุกคนต้องรู้จักเลือก รู้จักกิน.

ในครั้งที่แล้วมา เราพูดถึงหลักกรรมะที่ทุกคนควรทราบ เป็นพื้นฐานทั่วไป โดยเฉพาะคือหน้าที่, ในครั้งถัดมาก็ได้กล่าวถึง ตัวเองทีทุกคนควรรู้จัก. เหล่านี้ย่อมแสดงว่า เราไม่ค่อยจะรู้จักสิ่งที่มีอยู่อย่างเหมือนกับว่าไกลลืซิดเกินไป, หรือว่าเป็นตัวเราเสียเอง : เหมือนอย่างว่า เราไม่มองเห็นจุมก หรือไม่มองเห็นหน้าผาก หรืออะไรทำนองนี้.

ขอให้สังเกตเห็นข้อเท็จจริงอันนี้ให้ได้ ว่าสิ่งทีเราไม่ค่อยรู้จัก กคือสิ่งทีอยู่ไกลเกินไป ซึ่งอยู่ใกล้ก็ยังไม่รู้จัก ยิ่งทำอยู่ทุกวันก็ยังไม่รู้จัก.

วันนี้จึงจะพูดถึงเรื่อง อาหารที่ทุกคน ต้องรู้จักเลือก รู้จักกิน ก็หมายความว่า มีกินอยู่ทุกวัน ก็ไม่รู้จักเลือก, หรือไม่รู้จักรักตัวเข้าไปว่า นี่คืออะไร; เพราะพอเกิดมาก็กินอาหาร แล้วก็กินเป็นเรื่อย ๆ มา. แต่แล้วก็กินตามความรู้สึกพอใจ ในรสอร่อย; แล้วก็ประพิษฐุ์ประคองรสอร่อย จนกลายเป็นเรื่องอื่นไป ไม่ใช่อาหาร, ก็กลายเป็นเหยื่อสำหรับหลอกตัวเองไป.

ต้องรู้จัก ความต่างกันของอาหารกับเหยื่อ

คำว่า อาหาร กับ คำว่า เหยื่อ นี้ ต่างกันอย่างที่เรียกว่ามากก็ได้ หรือ ตรงกันข้ามก็ได้. อาหาร มีความหมายแต่เพียง นำผลมาให้; เหยื่อนั้น หมายความว่า หลอกลวง ที่ทำความพินาศ, สิ่งนี้จะเป็นสิ่งเดียวกัน กินอย่างเป็นทางการก็ได้ กินอย่างเป็นทางการก็ได้ ถ้ากินเอาความเอร็ดอร่อย ก็เป็นเหยื่อ ถ้ากินเพียงเพื่อให้เกิด ความสะควกสวาย หรือการเป็นอยู่ผาสุก ก็เรียกว่าอาหาร.

เราต้องรู้จัก สิ่งนี้เรียกว่า อาหารชนิดใหม่; แม้กินเป็นอาหาร บางทีก็มีโทษไม่น้อยเหมือนกัน ถ้าเป็นการกินอาหารผิด หรือมีวิธีกินที่ผิด; ฉะนั้น แม้สิ่งที่เรียกว่าอาหาร เราก็ไม่ค่อยรู้จัก.

ยิ่งกว่านั้น ในภาษาธรรมะ ยังมีสิ่งอื่นอีก ที่ภาษาธรรมดา เขาไม่เรียกว่า อาหาร เช่น ในภาษาบาลีมีพูดถึงอาหาร ๔ อย่าง : อาหาร คือคำขำที่กิน ๆ อยู่ เรียกว่า กวฬิงการาหาร, ผัสสาหาร – อาหารคือผัสสะ, มโนสัญญเจตนาหาร – อาหารคือความคิดนึก, วิญญาณาหาร – อาหารคือวิญญาณ.

อาหารทั้ง ๔ นี้เป็นเรื่องที่เขา มองกันลึก จึงไม่ค่อยเข้าใจกัน แล้ว ก็เลยไม่ได้เอามาพูดกัน; รู้จักอาหารแต่เพียงคำขำ ที่รับประทานกันวันหนึ่ง ๆ. ฉะนั้น

ขอให้รู้ไว้ว่า คำว่าอาหารนี้มีความหมายกว้าง โดยความหมายใหญ่ๆ หมายถึงนำมาซึ่งผล ประมวลมาซึ่งผลให้; ตามความหมาย ก็คือว่าเป็นเหตุเป็นปัจจัย ที่จะทำให้เกิดผล อย่างข้าวที่เรากินอย่างนี้ ไม่ได้มองในแง่วัตถุ กินเข้าไปเรื่อยๆ; มองในแง่ที่ว่า เป็น ปัจจัย ที่จะนำให้เกิดผล คือให้มีเนื้อหนัง หรือมีชีวิตรอกอยู่ได้.

ถ้าจะพูดกันสั้นๆ ก็ว่า กวฬิงการอาหาร คือคำข้าวนี้ เป็นปัจจัยแก่ชีวิต, ผัสสาหาร ก็เป็นปัจจัยแก่เวทนา, มโนสัญญเจตนาหาร ก็เป็นปัจจัยแก่กรรม, วิญญาณาหาร ก็เป็นปัจจัยแก่นามรูป.

คำอธิบายย่อๆ พอเข้าใจในเบื้องต้น หรือพอสมควรแก่เวลาอันก็จะมามีว่า :

อาหารที่ ๑ กวฬิงการอาหาร เมื่อเรายังกิน อาหารวัตถุ คือคำข้าวนี้ อยู่ ชีวิตก็ตั้งอยู่ได้. ชีวิตที่เกิดขึ้นรูปแล้ว อย่างที่ว่าเป็นความรู้สึกเต็มที่แล้ว ก็เรียกว่า อาศัยตั้งอยู่บนอาหาร; ถ้ายังไม่เต็มรูป อาหารนั้นก็ช่วยให้เต็ม. ฉะนั้นจึงมีคำ กล่าวไว้ว่า อาหารทุกชนิด เป็นที่ตั้งอาศัยของ ภูต สัตว์ คือสัตว์ที่เกิดมาเต็มแล้ว เป็นเครื่องอนุเคราะห์แก่ สัมภเวสี คือสัตว์ที่กำลังจะเต็ม กำลังจะเกิดให้เต็ม.

คำว่า อาหารคือคำข้าว นี้มีความจำเป็นมาก จะมองดูกันในแง่ทางวัตถุก็ได้; อาหารทำให้สัตว์ที่เกิดมาเต็มที่แล้ว ได้เป็นที่ตั้งที่อาศัยให้เจริญ; สำหรับที่เกิด มายังไม่เต็ม อาหารก็ช่วยให้เกิดให้เต็ม. เมื่อเรามีอาหารทางวัตถุกิน ชีวิตนั้นก็ตั้ง อยู่ได้ นี้เรียกว่า อาหารคือคำข้าว.

อาหารที่ ๒ ผัสสาหาร - อาหารคือผัสสะ. ผัสสะแปลว่า การกระทบ ถ้าเป็นเพียงวัตถุ ก็จะมีปฏิกิริยาขึ้นมาต่างๆ เกี่ยวกับการกระทบนั้น. ถ้าเป็นเรื่องจิตใจ เป็นเรื่องนามธรรม ก็มีหลักอยู่ว่า :

เมื่อ **ตา** **อาศัยรูป** หรือรูปกับตาได้อาศัยกัน จะเกิดสิ่งที่เรียกว่าจักขุวิญญาณ คือการเห็นทางตา สามประการนี้อยู่พร้อมๆ กันในขณะนั้น เรียกว่า **ผัสสะ**.

ทางหูก็เหมือนกันอีก **หู** **อาศัยเสียง** ก็เกิดการได้ยินทางหู หรือ **โสตวิญญาณ** ขึ้น.

จมูก **อาศัยกลิ่น** หรือจมูกกับกลิ่นได้อาศัยกัน เกิดความรู้สึทางจมูกขึ้น ก็เรียกว่า **ฆานะวิญญาณ**.

ลิ้น **ได้อาหารรส** ก็เกิดความรู้สึทางลิ้น เรียกว่า **ชีวหาวิญญาณ**

ผิวหนัง **ได้อาศัยสิ่งที่สัมผัสกับผิวหนัง** เกิดความรู้สึทางผิวหนังขึ้น ก็เรียกว่า **กายวิญญาณ** หมายถึงทั่วไปทั้งตัว.

ใจ **ได้อาศัยความรู้สึกอารมณ์ทางใจ** ถึงกันเข้า ก็เกิดความรู้สึทางใจ เรียกว่า **มโนวิญญาณ**.

นี่จะเห็นว่าเป็นชุดๆ คือ **ตา** **หู** **จมูก** **ลิ้น** **กาย** **ใจ** นี้อีกหนึ่ง; **รูป** **เสียง** **กลิ่น** **รส** **โผฏฐัพพะ** **สัมผัส** นี้อีกหนึ่ง; **พอสัมผัสคือถูกกันเข้าแล้ว ก็เกิด** เป็นวิญญาณ ทางตา **หู** **จมูก** **ลิ้น** **กาย** **ใจ**; แล้วสามประการนี้ยังมาถึงกันอยู่ **ก็เรียกว่าผัสสะ** เป็นเรื่องนามธรรม. ตามธรรมดาที่เราพูดกัน **ผัสสะ** หมายถึง เอาไปแตะต้อง ไปถูกกันเข้าด้วยวัตถุ นั่นเป็นเรื่องกายสัมผัส อย่างเดียวเท่านั้น.

เมื่อมีผัสสะแล้ว ก็เป็นอาหาร นำมาซึ่งผล คือเวทนา ตัณหา อุปาทาน ตามเรื่องของปฏิจจสมุบาท. ถ้ามีสติ มีความรู้ รู้จักป้องกัน อากาเรแห่งปฏิจจสมุบาทก็ไม่เกิด; ถ้าเกิด ก็เกิดไปในทางที่ดี คือเกิดทางการศึกษา เกิดความรู้เห็นแจ้ง. นี้ก็เรียกได้ว่า **ผัสสะ** นี้ก็เป็นอาหารให้เกิดเวทนา สำหรับรู้แจ้ง อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ก็ได้, หรือเกิด เวทนาสำหรับโง่ สำหรับหลง เป็นกิเลสตัณหาก็คือได้.

อาหารที่ ๓ ที่เรียกว่า มโนสัญญาเจตนาหาร, ความคิด เจตนา นี้เป็นอาหารของกรรมคือการกระทำ; แยกสายกันตรงที่ว่า พอเกิดเวทนาแล้ว ก็เกิดสัญญา สำคัญมันหมายในเวทนานั้น, เกิดเป็นสัญญาเจตนาที่จะทำอย่างใดอย่างหนึ่งเกี่ยวกับเวทนา. ฉะนั้น มโนสัญญาเจตนา เป็นเจตนาที่ทำการอย่างใดอย่างหนึ่งตามสมควรแก่สัญญา ที่มีอยู่ในเวทนานั้น จึงทำมโนกรรมบ้างอยู่ข้างใน หรือทำกายกรรมบ้าง วจีกรรมบ้าง ข้างนอก.

ถ้าพูดให้ลึกก็เป็นการปรุงแต่ง ให้เกิดกรรม คือการกระทำ ซึ่งโดยหลักก็ต้องเป็นข้างใน คือใจก่อน ข้างนอกนั้นก็ไม่ใช่สำคัญ เพราะขึ้นอยู่กับข้างใน. สัญญาเจตนา คือความคิดนึก ที่เป็นรูปเป็นร่าง เป็นเจตนา ก็เรียกว่า เป็นอาหาร เพราะทำให้เกิดกรรม คือการกระทำ.

อาหารที่ ๔ วิญญาณาหาร อย่างที่กล่าวมาแล้วว่า วิญญาณนั้นเกิดขึ้นเมื่อตาอาศัยรูปเป็นต้น วิญญาณาหารทำให้เกิดนามรูป คือร่างกาย กับ ใจ. คนธรรมดาไม่เข้าใจ หรือไม่รู้อะไร ไม่ได้สนใจก็ได้; ถ้าสนใจก็สนใจไปตามที่เขาพูด เขาถกถ่วงกันอยู่ตามภาษาคน ว่า วิญญาณชนิดที่เป็นปฏิสนธิวิญญาณจะเกิดขึ้น เมื่อคนเราตายแล้วมีการจุติ คือเมื่อตายลงไปเข้าโลงแล้ว; การตายนั้นมีการจุติ โดยมีปฏิสนธิวิญญาณออกไปแล้ว ไปหาที่เกิดภพอื่นแห่งอื่น, ไปเกิดเป็นสัมภเวสี เทียบหาที่เกิดอยู่, ไปเกิดสูงขึ้นมา เป็นตัวเป็นตนเต็มที่แล้ว เรียกว่า อุปปาติกะ หรือ โอปปาติกะ; เขาสอนกันมาอย่างนั้น ว่า วิญญาณมี เป็นปฏิสนธิวิญญาณ ทำให้เกิดภพใหม่.

เรื่องนี้ ถ้าเราดูกันทางภาษาธรรม ภาษาปรมัตถ์; ที่กล่าวมาแล้วนั้นเป็นภาษาคน หรือภาษาศีลธรรม หนักไปในทางศีลธรรม; ภาษาธรรมหรือภาษาปรมัตถ์นั้น จะพูดถึงความจริงที่ละเอียด ที่เห็นยาก จะพูดไปในรูปว่า เมื่อมีวิญญาณ

คือเห็นทางตา รู้สึกได้ยินทางหู อะไรเป็นต้น; ก็จะเกิดนามรูป คือกาย กับใจ หรือใจ กับกาย แล้วแต่จะเรียก.

นี้หมายความว่า เมื่อไม่มีการเห็นทางตา เป็นต้นนั้น นามรูปเหมือนกับนอนหลับอยู่, กายกับใจนี้ เหมือนกับนอนหลับอยู่ ไม่มีหน้าที่ ไม่อยู่ในหน้าที่. ต่อเมื่อมีการเห็นทางตา ได้ยินทางหู เป็นต้น ที่เรียกว่า จักขุวิญญาณ โสทวิวิญญาณ อะไรเหล่านี้ ใจกับกายจึงจะผลงันมา อยู่ในหน้าที่ ที่จะต้องทำไปตามหน้าที่ ตามสมควร. นามรูปเพิ่งเกิดขันธ์โดยสมบูรณ์ ก็ต่อเมื่อนำหน้าที่ของมัน ในกรณีที่เกี่ยวข้องกับการเห็นรูปก็ได้ ฟังเสียงก็ได้ ตมกลิ่นก็ได้ ลิ้มรสก็ได้; ถ้าไม่อย่างนั้นจะเหมือนกับว่านอนหลับอยู่ ทำอะไรไม่ได้, ต่อเมื่อเราลุกขึ้น ตื่นขึ้นมา จึงจะทำอะไรได้.

นามรูป ก็เหมือนกับหลับอยู่ จนกว่าจะมีรูปมากระทบตา หรืออาศัยขันธ์กันและกัน จึงจะเกิดวิญญาณ, แล้ววิญญาณนั้นก็ทำให้นามรูปอยู่ในหน้าที่ เต็มที่ขึ้นมา แล้วแต่หน้าที่ ที่เป็นอย่างไร. ส่วนใหญ่ก็เป็นหน้าที่ที่ทำให้เกิดเรื่องทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย, เป็นนามรูปที่อยู่ในหน้าที่ ที่เคลื่อนไหวอยู่; จึงถือว่า วิญญาณก็เป็นอาหาร คือทำให้เกิดนามรูป แม้ในวันหนึ่งๆ ให้นามรูปลุกขึ้นมาทำหน้าที่ได้มากครั้ง.

อย่างทีกล่าวมานี้ เรียกว่า แสดงในแง่ของปรมาัตถธรรม. ส่วนที่เขาแสดงในแง่ของศีลธรรมนั้น ก็ได้แต่วางหลักเกณฑ์ไว้ เราไปดูไม่ได้ เราเห็นไม่ได้ เรารู้สึกไม่ได้ ก็ได้แต่เชื่อตามที่เขาพูดไว้; ก็มีประโยชน์เหมือนกันถ้าเชื่ออย่างนั้น. ถ้าตายลง วิญญาณเคลื่อนไปหาการปฏิสนธิ เกิดกันใหม่ก็อยู่ในลักษณะที่เรียกว่า อาหารได้เหมือนกัน ทำให้เกิดภพใหม่ขึ้นมา หรือการเกิดใหม่ขึ้นมา.

สิ่งที่เรียกว่า อาหาร มีอยู่ถึง ๔ อย่างอย่างนี้; ทีแล้ว ๆ มาจะรู้จักกันอย่างไร โดยเฉพาะผู้ที่ไม่เคยเรียนนักธรรม; ถึงแม้ผู้ที่เคยเรียนนักธรรมแล้ว ก็ต้อง ๆ จำ ๆ ไว้

เท่านั้นแหละ. ที่ถูกต้องต้องมาศึกษาใคร่ครวญ ทบทวนกันอยู่อีกนาน จึงจะค่อย
รู้เรื่องอาหาร ๔ อย่างนี้.

แนวปฏิบัติ เกี่ยวกับคำว่าอาหาร คือคำข้าว

เดี๋ยวนี้ผมกำลังพูดโดยหัวขั้วว่า อาหารที่เราต้องรู้จักเลือก และรู้จักกิน
โดยความมุ่งหมายส่วนใหญ่ ก็จะต้องถึงอาหารคำข้าว ที่ฉันอยู่ทุกวัน. แต่เมื่อมี
เรื่องเนื่องกัน เลยพูดไปเสียให้หมดทั้ง ๔ อย่าง จะได้รู้จักระวังให้ยิ่งขึ้นไป. ในชั้นแรก
ก็ให้รู้จักระวังเรื่องที่หยาบๆ เห็นได้ง่าย เมื่อระวังอย่างนี้ได้ ก็เลื่อนไปยังเรื่องที่ละเอียด
เห็นได้ยาก ปฏิบัติได้ยาก.

โดยเฉพาะคำว่า อาหาร ความสำคัญของสิ่งที่เรียกว่าอาหารนี้ ให้ถือเป็น
หลักทั่วไป พระพุทธเจ้าท่านก็ทรงรับรองว่า สพเพ สตฺตา อาหารภูจิติกา นี้แปลว่า
สัตว์ทั้งหลายทั้งปวง ตั้งอยู่ได้เพราะอาหาร. นี่ลองคิดดู ถ้ามีแต่ข้าวกิน เนื้อหนัง
ก็รอดอยู่ได้; แต่ถ้าไม่มีชีวิตจิตใจ ก็รอดอยู่ไม่ได้. เราต้องมีการเป็นไปทั้งชีวิต
ทั้งจิตใจ ที่ลึกซึ้งไปอีก คือมีสิ่งที่เรียกว่า เวทนา มีกรรม มีการกระทำ มีนามรูปที่
เจริญขึ้นไป มีนามรูปที่เจริญขึ้นไป บางทีเรียกว่าตั้งอยู่ได้.

อย่าได้เข้าใจไปว่า มีอาหารกินแล้ว อะไรๆ ก็จะตั้งอยู่ได้; จะต้อง
มีอะไรที่ก้าวหน้า ที่ขยายตัวออกไปในทางนามธรรม ทางจิต ทางวิญญาณด้วย. เดี่ยวนี้
มาสำคัญอยู่ที่ว่า เราจะต้องมีร่างกาย คือชีวิต ทางร่างกายนี้มาก่อน เป็นที่ตั้งของชีวิต
ที่ละเอียด เรียกว่า นามธรรม; ก็ต้องมาสนใจกับเรื่องอาหารนี้ ที่กินอยู่ทุกวันให้ดีๆ.

แม้แต่เรื่องทางฝ่ายวิชาการ ทางฝ่ายวัตถุ หมอก็ยังแนะนำให้กินอาหารอย่าง
นี้ๆ กินอาหารอย่างนี้เท่านั้นเท่านั้น. ถ้ากินอาหารผิดก็ให้โทษ คือขาดอาหารนั้น

ขาดอาหารนี้ เส้นประสาทวิปริตไป, หรือว่ามีไขมันในเลือดมากเกินไป อย่างนี้ ก็เพราะกินอาหารทางวัตถุผิด.

แต่ พระพุทธเจ้าท่านไม่ได้ประสงค์อย่างนั้น เพราะว่าเป็นเรื่องหน้าที่ของทางวัตถุ. แม้ว่าจะกินอาหารค่าๆ ที่เป็นวัตถุนี้ ก็ยังมีเรื่องทางจิตใจอยู่นั้นแหละ หมายความว่า กินอาหารนั้นๆ อย่างถูกต้อง ก็ต้องอย่าให้เกิดกิเลส. ถ้าเรากินไม่ถูกต้อง ก็เกิดกิเลสได้. กินให้ถูกต้อง จะต้องกินตามบทสวด ที่เราสวดกันอยู่ทุกวันนี้ บทที่ว่า :-

ปฏิสังขา โยนิโส ปิณฑุปลาติ ปฏิเสวามิ - เราจะกินด้วย "ปฏิสังขา" คือการพิจารณา รู้สึกตัวอย่างยิ่งอยู่ แล้วกินอาหารนั้น. เนว ทวาย - ไม่ใช่เพื่อเล่นสนุก, น มทาย - ไม่ใช่เพื่อมัวเมา เกิดกำลังพลัง ชนิดเป็นคนเมากำลัง, น มณฺฑนายน วิภูสณาย - ไม่ใช่เพื่อประดับประดาตกแต่ง. แต่ว่ากินเพื่อให้ร่างกายแข็งแรง โดยสะดวก อย่างเหมาะสมพอที่จะประพฤติพรหมจรรย์ เพื่อระงับความหิวเสีย.

ถ้าหิวอยู่ ก็ไม่สะดวกที่จะประพฤติพรหมจรรย์; แล้วก็ต้องรู้จักกินไม่ให้อึดอัด, กินอิ่มแล้วอึดอัด ก็เกิดถีนมิทธะนิวรณ ก็ไม่สามารถประพฤติพรหมจรรย์; แม้เพียงเท่านั้น ก็เป็นบทเรียนที่ไม่ใช่เล็กน้อยแล้ว. ถ้าคนหลงในรสอาหาร ก็ทำอย่างนั้นไม่ได้. ฉะนั้นท่านจึงมีคำเปรียบ กวพิงการาทารณัโว ว่า เหมือนกับกินเนือบุตรกลางทะเลทราย : เมื่อพ่อแม่ข้ามทะเลทราย หลงทาง หรือว่าไกลเกินไป ออกไม่ได้ จำต้องกินเนือลูกน้อยๆ คนหนึ่งที่พาไปด้วยแล้วตายลง; เขากินเพื่อให้ตัวเองไม่ต้องตาย แล้วก็รำให้อยู่.

ถ้าเรากินอาหารเหมือนอย่างนั้น ก็หมายความว่า กินเท่าที่จำเป็นจะต้องกิน เพื่อให้ชีวิตรอดอยู่ได้. พ่อแม่ก็เปรียบเหมือนกับนามรูป เป็นคนคู่หนึ่ง ข้ามทะเล

ทราย; แล้วต้องกินอาหารชนิดหนึ่ง คือว่า ของที่เอร็ดอร่อยนั้น ซึ่งรักเหมือนกับลูก พ่อแม่ก็รักลูกมาก แต่บางทีก็ต้องเสียสละ. นี่เหมือนกับที่เราต้องยอมเสียสละความอร่อย.

อาหารทุกชนิดมีความอร่อย สละส่วนที่เป็นของอร่อย เป็นความอร่อยในอาหารนั้นเสีย. อย่าเห็นแก่ความอร่อยเลย อย่ากินเพื่ออร่อยเลย แล้วกินในส่วนที่จะบำรุงร่างกายพอให้ตั้งอยู่ได้เกิด แล้วจะปลอดภัย จะออกไปจากค้นหา หรือความทุกข์ได้.

ที่ว่าให้ปฏิบัติต่อกวฬิงการอาหาร เหมือนกับว่า กินเนื้อลูก ซึ่งแสนรัก กินแล้วก็ฆ่าให้อยู่ อาลัยอาวรณ์อยู่; ก็เหมือนกับเมื่อเราปฏิบัติ โภชนะ มตฺตญฺจฺดา อะไรก็ตาม เกี่ยวกับการกินอาหารนี้ ซึ่งออกอาลัยอาวรณ์ถึงความเอร็ดอร่อยไม่ได้. เราต้องยอมเสียสละความอร่อยนั้น จึงจะเป็นการกินอาหารที่ถูกต้อง; มิฉะนั้นแล้ว ก็จักเกิดกิเลส เกิดโทโส โมโห กระทั่งเกิดกรรม, เกิดการกระทำ; เคยมีพระเณรฆ่ากันตายเพราะเรื่องอาหารในโรงฉันนั่นเองก็เคยมี แม้อยู่ที่บ้านก็อย่างเดียวกัน.

คุณจะสึกออกไปเป็นฆราวาส ควรรู้จักกินอาหารเหมือนที่พระรู้จัก กินอาหารเพียงเพื่อให้อรรถภาพนี้อยู่ได้อย่างสะดวกสบาย สำหรับปฏิบัติหน้าที่การงาน. ผมจึงให้หัวข้อว่า อาหารที่ทุกคนจะต้องรู้จักเลือก แล้วก็รู้จักกิน. ควรจะกินอะไร ก็ให้รู้จักเลือก? แล้วควรจะกินอย่างไร? เท่าไร? นี้เรียกว่ารู้จักกิน ฉะนั้นจึงกินอย่างอุปมาว่า เหมือนกับกินเนื้อลูกกลางทะเลทราย อย่างนี้ก็เรียกว่าปลอดภัย ในส่วนกวฬิงการอาหาร.

แนวปฏิบัติ เกี่ยวกับ ผัสดำหาร

ทางผัสดำหาร จะเลือกอย่างไร? จะกินอย่างไร? โดยหลักการใหญ่ ก็คล้าย ๆ กัน. ผัสดำเป็นอาหาร คนชาวบ้านพึ่งไม่รู้เรื่อง: แต่ถ้ามีการศึกษาแล้ว

เป็นนักศึกษาพิจารณาอยู่จริง ก็รู้เรื่อง. อย่าว่าแต่ชาวบ้านเลย; แม้แต่พระเนรเทศ ไทล โสเล อยู่ ไม่ศึกษา ก็ไม่รู้ความหมายของพระพุทธรูปที่เหล่านั้นว่า ผัสสาหรณั หมายถึงอะไร? ทำไมจึงเรียกว่าอาหาร?

เมื่อมีการกระทบทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ก็ขอให้ระวังให้ดี จะเกิดเรื่องได้ในเรื่องอันเป็นกิเลส จะเกิดได้เพราะอาหารคือผัสสะเสมอ. ฉะนั้นคนที่กิเลสกันเสียก่อน ว่า กิเลสนั้นไม่ใช่เรื่องเล็กน้อย; ถ้าคนไม่รู้จักกิเลส ก็เห็นเป็นเรื่องเล็กน้อย ก็ไม่สนใจ. ครั้นกิเลสที่มีอยู่แล้วเกิดมากขึ้น คนนั้นก็หนีไป หนีหายไป ด้วยอำนาจของกิเลส; เขาก็ไม่รู้สัก นี้คืออรรถพาลแท้ เป็นคนประมาทอย่างยิ่ง.

ที่น่าหวัทก็คงจะอยู่ในข้อที่ว่า **คนรักกิเลส เอากิเลสเป็นตัวเขา;** แล้วเขาก็รักกิเลสไม่ยอมละความโกรธ ไม่ยอมละความโง่ ความหลง ความสะเพร่าอะไรต่างๆ. เขาเห็นเป็นเรื่องเล็กน้อยไปหมด **กิเลสมันก็เพิ่มมากขึ้น แล้วตั้งมั่นในสันดาน;** ก็เรียกว่า อนุสัย บ้าง อาสวะ บ้าง แล้วแต่จะเรียกก็เลยเป็นเกลือกกันกับกิเลสเสียบ้าง, หรือว่ากิเลสเข้ามาเป็นตัวเป็นตนเสียเองบ้าง; ไม่ได้แยกกันออกไป ว่าเป็นศัตรู เป็นเรื่องของกิเลส. ต้องแยกออกไปให้เห็นว่า **กิเลสเป็นเรื่องของศัตรู เป็นเรื่องการทำลายล้าง.**

ถ้าว่า กินอาหารไม่เป็น ก็เกิดกิเลส; แม้แต่กวฬิงการอาหาร ถ้ากินไม่เป็น ก็เกิดกิเลส เตียนจะชี้ให้ชัดลงตรงที่ผัสสะ มีผัสสะแล้วจะนำมาซึ่งกิเลส. สำหรับคนธรรมดาสามัญ ในเมื่อมีผัสสะ ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ก็ระวังให้ดี; **นี่เป็นข่องของกิเลส** ซึ่งเร็วยิ่งกว่าสายฟ้าแลบ อย่างที่เคยบรรยายมาแล้ว. ฉะนั้นคนจึงพินาศหนีหายไป ในระยะเวลาเหมือนกับสายฟ้าแลบ คือในเวลาอันสั้นที่ไปทำอะไรเข้าตามอำนาจของกิเลส.

ข้อปฏิบัติเกี่ยวกับผัสสาหารณ^๕ มีอุปมาที่พระพุทธองค์ได้ตรัสไว้ว่า เหมือนกับวัวที่เขาถลกหนังออกหมด. น้ำมันจะเดือดร้อนสักเท่าไร? คุณลองทำภาพพจน์ดู หลับตาเห็นวัวที่ถูกถลกหนังออกหมด แล้วเดินไป; ถูกแดดก็แยะ ถูกลมก็แยะ ถูกเหลือบยุงอะไรมากัดมาตอมก็แยะ, ทนไม่ได้กระโดดโลดไปเลย. นั่นก็เพราะอำนาจที่รู้สึกมาก รู้สึกเร็ว รู้สึกรุนแรง เพราะไม่มีหนังห่อหุ้ม.

คนเรา ควรจะต้องปฏิบัติทำนองอย่างนั้น ก็คือ ให้รู้สึกให้มาก รู้สึกให้แรง แล้วก็จะไค้กลัว แล้วจะได้ป้องกัน; ต้องหาที่ซ่อนที่เร้น ที่รักษา ที่เสียयरาวกับว่าถูกถลกหนังออกหมด แล้วไวต่อความรู้สึก. เดียวกันคนเราเป็นคนค้ำน ไม่รู้สึกต่อเรื่องของกิเลส ต่อทางมาของกิเลส; ทำตัวให้เหมือนกับว่า ถูถลกหนังออกหมด จึงรู้สึกแรง ไวต่อความรู้สึก จะได้ป้องกันให้ทันกัน พอกัน เหมือนอย่างวัวตัวนั้น; ถ้าป้องกันได้ ก็เรียกว่า เก่ง ฉลาด ไม่ฉิบหาย ไม่ตาย; ถ้าป้องกันไม่ได้ก็ต้องตายเหมือนวัวตัวนั้น เพราะได้รับสัมผัสอย่างร้ายกาจรุนแรง.

ที่ท่านอุปมาอย่างนี้ ก็มีความมุ่งหมายจะให้ระวังให้มาก ให้ตั้งหน้าตั้งตาระมักระวัง เอาใจใส่ให้มาก ให้ทำกันอย่างรุนแรง เหมือนกินเนื้อลูกกลางทะเลทรายก็ได้, หรือเหมือนวัวที่ไม่มีหนังหุ้มก็ได้ จะต้องตั้งใจทำมากถึงอย่างนั้น ฉะนั้นอย่าทำเล่นกับผัสสะ.

“อย่าทำเล่นกับผัสสะ” นี้ผมยังคิดว่า เป็นคำพูดที่น้อยไปเสียอีก. แต่แล้วมาดูอีกทีก็เห็นว่า ทุกคนทุกวันทำเล่นกับผัสสะ สะเพร่าเดินเลื้อ ไม่ระมักระวังผัสสะ; ฉะนั้นจึงมีการเกิดแห่งกิเลส เกิดโลภะ โทสะ โมหะ รากะ โภคะ อะไรก็ตามอยู่เป็นประจำ, แล้วก็ชิน แล้วก็ค้ำนไปเสีย; เหมือนกับวัวที่มีหนังหุ้ม มีหนังหนามีขนหนา มีอะไร ไม่ค่อยรู้สึกต่อแสงแดด ต่อเหลือบยุง.

เมื่อคนขาดสติสัมปชัญญะ ก็ฟุ้งพล้อยๆ ทำหวัตๆ ไปตามสบายใจ **ไม่ได้ยับยั้ง**. ที่ถูกนั้น เกิดเวทนาอย่างใดอย่างหนึ่งขึ้นมา คืออยากก็แล้วกัน; **พออยาก** อย่างใดอย่างหนึ่งขึ้นมาแล้ว **ก็หยุดไว้ทีก่อน** แบบที่เขาเรียกว่า **นับสิบก่อน** คือมีระยะหนึ่ง หยุดยั้งไว้ให้ตั้งตัวเสียทีหนึ่งก่อน **จะได้คิดรอบคอบ แล้วจึงกระทำกรรมนั้นลงไป** หรือไม่กระทำกรรมนั้นเลย.

นี่เกี่ยวกับกรรมก็มีอยู่อย่างนี้ **เมื่อมีเจตนาจะทำอะไรลงไปทางกาย วาจา ใจ ก็ต้องมีการยับยั้งก่อน** ว่าควรทำ หรือว่าไม่ควรทำ ถ้าทำจะต้องทำอย่างไร.

เดี๋ยวนี้เราเคยชินแต่เรื่องผลลงไปเลย เหมือนกับสายฟ้าแลบ ไปตาเขาแล้ว ไปตีเขาแล้ว, หรือโกรธเสียแล้ว รักเสียแล้ว อย่างนี้. ก่อนแต่ที่จะรัก จะโกรธ จะเกลียด จะกลัวอะไรก็ตาม ซึ่งจะเป็นกรรม หรือผลกรรมก็สุดแท้ **จะต้องมีการหยุดยั้ง** เพื่อให้โอกาสแก่การคิดนึก ด้วยสติสัมปชัญญะ เหมือนกับอยู่ใกล้ปากหลุมถ่านเพลิง; พลาคนิตเดียวจะพลัดลงไปหลุม นี้ก็จะไหม้เป็นขี้เถ้าไป จนกว่าจะได้เกิดใหม่มาทำเรื่องอื่นอีก.

คนเรานี้มีการ**เตือร่อน**อยู่บ่อยๆ เหมือนกับถูกไฟเผาอยู่บ่อยๆ เพราะการที่ไม่ระมัดระวังเรื่องกรรม **ซึ่งมีมูลมาจากสัญญาเจตนา** แล้วก็เป็นเรื่องทางจิตเสมอ เจตนาต้องเป็นเรื่องทางจิตเสมอ เขาก็ใช้คำว่า “มโนสัญญาเจตนา” ให้ชัดไปเสียเลย.

แนวปฏิบัติ เกี่ยวกับ วิญญาณาหาร

คำว่า “**วิญญาณ**” นี้สืบสน เพราะว่ามีหลายความหมายนัก **วิญญาณ** ที่หมายถึง**วิญญาณาหาร** เป็นธาตุชนิดหนึ่ง มีอยู่ตามธรรมชาติทั่วไปในสากลจักรวาล, หรือว่าเกินกว่านั้นไปอีกก็ได้ **คือเป็นธาตุชนิดหนึ่ง** เหมือนกับธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ

ธาตุลม ธาตุอากาศ ธาตุวิญญาณ รวม ๖ ธาตุ. ถ้าวิญญาณหมายถึงวิญญาณธาตุละก็
 ทั่วไป จะถือว่าเป็นอาหารก็ได้เหมือนกัน; ส่วนธาตุวิญญาณนั้นได้ถูกนำมาปรุง
 ชื่นมาเป็นส่วนหนึ่ง เป็นความรู้สึกนึกของคนในจิตใจ เช่น ดิน น้ำ ไฟ ลม อย่างนี้
 ก็เอามาปรุงชื่นมาเป็นผัก เป็นหญ้า เป็นข้าวสุก ข้าวสาร เป็นอะไรไป แล้วก็กินเข้าไป
 เป็นอาหาร.

ที่^{นี้} วิญญาณธาตุก็เหมือนกัน ๆ ก็มีส่วนที่จะมาปรุงชื่น เป็นวิญญาณ
 สำหรับทำความรู้สึก ขณะหนึ่ง ๆ ในร่างกายนี้ ก็เรียกว่าเป็นอาหารได้. เขาใช้
 วิญญาณเป็นอารมณ์ สำหรับพิจารณาเป็นรูปฌานก็ได้, มีความสุขตามแบบรูปฌาน
 อย่างนี้เป็นอาหารได้ เรียกว่า วิญญาณัญจายตนะ.

แต่ เค^{นี้} เราไม่หมายถึงอย่างนั้น เราจะหมายถึง วิญญาณที่ทำ
 หน้าที่ ทางตา หู จมูก ลิ้น กาย นี้ เรียกว่า จักขุวิญญาณ โสทวิญญาน ฆานวิญญาน
 ฯลฯ. ภาษาอภิธรรมเขาเรียกว่า วิถี-วิญญาณ หรือ วิถีวิญญาน ที่กำลังเล่นอยู่ตาม
 ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ. วิญญาณนี้เป็นปัจจัยให้เกิดนามรูป ชนิดที่เป็นขณิกะ-
 ขณิกะ อย่างปรমัตถ์. เกิดนามรูปแล้วก็ดับ, เกิด-ดับ เกิด-ดับ เกิด-ดับ
 วันหนึ่งหลายนามรูป.

ที่^{นี้} ทางพวกหนึ่ง เขาจะให้หมายถึง ปฏิสนธิวิญญาณ หมายถึงว่าเข้าโลง
 หมดแล้ว วิญญาณนั้นก็ไปเกิดภพใหม่ เป็นชาติอื่นที่ไหนก็ไม่รู้ ตามใจเถิด; อย่าง
 นั้นผมจะไม่อธิบาย เพราะเขาอธิบายกันอยู่แล้ว, แล้วก็เป็นเรื่องที่แสดงให้เห็นไม่ได้
 เป็นการเกณฑ์ให้เชื่อ.

ที่^{นี้} พุ^{นี้} จะแสดงให้เห็นได้ก็คือว่า มีจักขุวิญญาณ โสทวิญญาน ฆานวิญญาน
 ฯลฯ เกิดแล้ว ก็หมายความว่า ทำให้^{นี้}นามรูปเกิดขึ้น สมบูรณ์ตามหน้าที่ของมัน ;

อาหารที่ทุกคน ต้องรู้จักเลือก รู้จักกิน

๕๑๓

ไม่ทำหน้าที่สมบูรณ์ก็ไม่เรียกว่าสิ่งนั้น. เช่น คนก็เป็นพื้นฐานอยู่อย่างนั้น เป็นคนเหมือนกับพวกเรา. แต่ถ้าเราทำหน้าที่ของพระเณร ก็เป็นพระ เป็นเณรใช่ไหม? ฉะนั้น เราก็คือพระเณรต่อเมื่อทำหน้าที่อย่างพระเณร; ไม่อย่างนั้นก็เป็นคนเท่านั้น เป็นแกนกลางที่เป็นคน.

แกนกลางที่เป็นคนนี้ เมื่อทำหน้าที่อย่างฆราวาส ก็เป็นฆราวาส, หรือทำหน้าที่ชักราวไปเป็นทหาร ก็เป็นทหารไป แต่จะเป็นทหารก็ต่อเมื่อทำหน้าที่ทหาร. ถ้าคนจะสวมเครื่องแบบ แล้วไม่ได้ทำหน้าที่ทหาร ก็เป็นทหารไปไม่ได้; ก็เป็นแต่ทหารโกง ในเมื่อไม่ได้ทำหน้าที่ทหาร. ฉะนั้น นามรูปก็จะต้องทำหน้าที่ของนามรูป, คือร่างกาย ทำหน้าที่ของร่างกาย เป็นที่ตั้งที่อาศัยแห่งจิต. แล้วจิตก็ทำหน้าที่ของจิตที่เป็นนาม, เป็นจิตไวต่อความรู้สึกนึกได้. นี้ก็รวมกันเข้าไม่แยกกัน เรียกว่านามรูป วิญญาณลูกขบเมื่อไร นามรูปก็ลูกขบเมื่อนั้น, ก็เรียกได้ว่า วิญญาณนี้เป็นอาหารแห่งนามรูป.

นี้ต้องระวังให้ดี มีอุปมาเหมือนกับว่า โจรหรือผู้ร้ายที่เขาจับได้ เขาลงโทษประหารชีวิต เขาจะเอาไปฆ่า. ลองเตาคุชิวาโจรนั้นจะคิดอย่างไร? จะคิดหนี คิดหาทางที่จะรอดเร็วหรือไม่? ถ้าเป็นคนปรกติ ก็คิดหาทางออก หาทางรอด จนวินาทีสุดท้าย.

วิญญาณนึกเหมือนกัน ควรจะทำความรู้สึกเหมือนกับว่า หน้าที่ปลอดภัยไว้เสมอ. ถ้ามีวิญญาณเป็นอาหาร ทำหน้าที่อย่างอาหารอยู่; ก็ควรจะได้การกระทำที่ทำให้เป็นผู้ปลอดภัย ให้เป็นวิญญาณที่จะปรุงนามรูปที่ปลอดภัย ที่ไม่เป็นทุกข์. นี้เป็นคำเปรียบเท่านั้น เปรียบอย่างอื่นก็ได้, หรือจะอธิบายกลับกันก็ได้. อุปมาทั้งหลายเหล่านี้จะพูดกลับกันเสียก็ได้ แล้วแต่จะมองกันในแง่ไหน จะพูดในแง่ไหน.

เพื่อจำง่าย อยากจะพูดว่า เขาจะนำไปเพื่อจะฆ่า ก็ต้องหาทางออก. ฉะนั้นวิญญาณก็ตั้งต้นอย่างดี ปรุงให้เป็นนามรูป ที่จะไม่ตายไปง่าย ๆ; นั่นคือให้เป็นไปถูกต้องก็แล้วกัน.

ถ้าพูดถึงปฏิสนธิวิญญาณ ที่จะไปหาที่เกิดใหม่ เป็นคนใหม่ข้างหน้าโน้น ก็ไปให้ถูก ให้ไปถูกภพที่ดี ที่จะปลอดภัย, ที่จะเรียกว่า ได้รับประโยชน์ หรือได้รับความรอด, ให้วิญญาณนั้นรอด. เคียงวันเราอยู่ที่นี้ ก็ให้เป็นอย่างเดียวกันอีก ให้วิญญาณนั้นรอดจากอันตราย หรือจากความตายทุก ๆ กรณีไป ก็แปลว่าต้องคิดมาก เหมือนกับคนที่ถูกเขาจะนำไปฆ่า.

สรุปแล้วในเรื่องอาหารทั้ง ๔ นี้ ก็คือสอนให้ระวังให้เต็มที่ :

ถ้าเกี่ยวกับอาหาร คือคำข้าว ก็ระวังเหมือนกับพ่อแม่ ที่ต้องกินเนื้อลูกตัวเอง ระวังการกินอยู่ให้เป็นอย่างนั้น.

ถ้าเป็น ผัสสาหาร ก็ระวังเหมือนกับโคตัวหนึ่งถูกถลกหนังออกไปหมดแล้ว ต้องระวังเหลือเกิน จนกว่าหนังจะงอกออกมาใหม่ ขนมันจะงอกออกมาใหม่รอดตัวไปได้ ต้องระวังเหลือเกิน.

ถ้าเป็น มโนสังขยาเจตนาหาร ก็ระวังเหมือนกับเราอยู่ริมหลุมถ่านเพลิง อย่างหมิ่นเหม่.

ถ้าเป็นเรื่อง วิญญาณาหาร ก็เหมือนกับว่า หาทางรอดเหมือนกับโจรที่เขาจะนำไปฆ่า. เผ่าหาทางออกจนวินาทีสุดท้าย ก็มีหวัง เช่นว่า อาจจิตตินบนเพชรฆาต จิตตินบนผู้คุม ก็อาจรอดไปได้.

นี่คือใจความย่อ ๆ **สังเขป**ของเรื่องอาหารที่ทุกคนควร**รู้จักเลือก รู้จักกิน** สุนัขของผมตัวที่ชื่อจ๊กก็ รู้จักเลือกและรู้จักกินที่สุดกว่าสุนัขตัวไหน. ผมลองดูเรื่อย ๆ ที่มันชอบกินที่สุด จะเป็นนมเป็นเนืออะไรก็ตาม วางให้กิน มันทำเป็นไม่รู้ไม่ชี้. แต่ มันคมอยู่เรื่อย มันสังเกตอยู่เรื่อย ประเดี๋ยวหนึ่งจะมากิน; อาหารชนิดไหนมันก็ทำ อย่างนั้นแหละ. ถ้าเป็นตัวอื่น มันจะขมมาเลย มันไม่ได้ดูก่อน.

ทีนี้ผลมันต่างกัน ถ้ามีการใส่ยาเบื่อสุนัขละก็ เจ้าตัวนั้นแหละมันจะรอด; ตัวหลังนี้จะต้องตายก่อน. นี่ก็เห็นได้ว่า **โดยธรรมชาติแท้ ๆ สัตว์ก็รู้จักสังเกต รู้จักเลือก รู้จักกิน.** เจ้าตัวนั้นมันจะกินหูกเรียราดหยดไปทั่วจาน เลอะเทอะไปหมด น่ารำคาญ น่าเบื่อหน่าย. ส่วนเจ้าตัวนั้นไม่ทำลำบาก มันกินช้า ๆ กินตรง ๆ ไม่มี อะไรกระเด็นหกออกนอกจาน; อย่างนี้ก็ต่างกันมาก. คนที่เลี้ยงก็เป็นธรรมชาติที่ต้อง เมตตาสงสารรักใคร่เจ้าตัวที่ไม่ทำความรำคาญ รู้จักเลือก รู้จักกิน; มันรอดอันตรายน, แล้วยังมีผลดีที่ทำให้เขารักใคร่สงสาร.

พระณรรูปอบให้**รู้จักเลือก รู้จักกิน** ในกรณีเกี่ยวกับอาหาร **นคจะ** **ถูกพระทัยของพระศาสดา.** พระศาสดาซึ่งเป็นอะไร; คุณก็รู้อยู่แล้วว่า ท่านเป็น อะไรกับพวกเรา; และควรจะทำให้ถูกพระทัยของพระศาสดาอยู่ ทุกอย่างทุกประการ. ผมถือเป็นหลักอยู่ว่า **จะคิดนึก จะทำอะไรลงไป ก็ต้องถามพระพุทธเจ้า** **ดูก่อน** ถ้าเป็นเรื่องใหญ่ ๆ ก็ต้องไปตามถันนาน ว่าเรื่องนี้จะทำไหม? ควรจะ ทำไหม? ควรทำอะไร?

ถ้าหมั่นทูลถามพระพุทธเจ้า ก็จะมีโอกาสได้รับคำแนะนำ ว่า ควรทำ หรือไม่ควรทำ. พระพุทธเจ้า จะมีอยู่กับเราในทุกเวลา ทุกหนทุกแห่ง; ยังมีคำตรัสว่า **“ผู้ใดเห็นธรรม ผู้นั้นเห็นเรา”** ธรรมะที่จะมีให้ในฐานะเป็นพระ-

พุทธเจ้ามีอยู่ทุกหนทุกแห่ง นั้นเราถามได้. ^{๖๘๕} นนถคอ มีสติสัมปชัญญะ ชับยัง
คิดใคร่ครวญ; นี่ก็เหมือนกับถามพระพุทธเจ้า.

เดี๋ยวนี้ พระเถระไม่มีใครทำอย่างนั้น; หุนหัน จุนเจียว โมโห โทโส
อวดดี ทำอะไรสะเพร่า; นั่นแหละจะต้องตายด้วยฝีมือพญามาร คือ กิเลส, แล้วก็
ไม่สบพระทัยของพระพุทธเจ้าด้วย, เสียหายหมดอย่างนี้.

ขอให้ระมัดระวังให้ดี เรื่องเกี่ยวกับอาหาร ให้รู้จักเลือก ให้รู้จักกิน อย่างที่วา
มาแล้วอย่างย่อๆ.

เวลากี่หมดแล้ว ขอยุติการบรรยายเพียงเท่านี้.

สิ่งที่ทุกคนควรรู้จัก

- ๔ -

๒๙ เม.ย. ๑๗

อันตรายที่ทุกคนควรรู้จัก

ในการบรรยายเรื่อง สิ่งทีทุกคนควรรู้จัก เป็นครั้งที่ ๔ นี้ จะได้กล่าวโดยหัวข้อย่อยว่า **อันตรายที่ทุกคนควรรู้จัก.**

ในครั้งแรกที่สุด เราพูดถึงถึงเรื่อง**หลักธรรมะที่ทุกคนควรทราบ** คือหน้าที่ในระดับต่างๆ กัน นับตั้งแต่หน้าที่ของสิ่งที่มีชีวิตชั้นแรกที่สุด จนกระทั่งวิวัฒนาการสูงสุด มีหน้าที่ทางจิตใจ ทางธรรม, แล้วก็พูดถึงเรื่อง**ตัวเองทีควรจะรู้จัก,** ในครั้งต่อมา เพื่อจะให้เข้าใจถึงความรู้สึกว่า “ตัวตน” ทีจะต้องเกิดขึ้นเอง ตามสัญชาตญาณของสิ่งทีมีชีวิต, แล้วก็มาพูดถึง**อาหารทีทุกคนจะต้องรู้จักเลือก รู้จักกินนั้น** ไม่ใช่มีแต่เพียงข้าวปลาอาหาร ยังมีอาหารอย่างอื่น ๆ ทีจัดขึ้นตามหลักธรรมะ ในพุทธศาสนา นี้ก็แสดงว่าท่านมองอย่างกว้างขวางในความหมายของคำว่า อาหาร.

ให้รู้จักอันตราย เพื่อประพฤติให้กลมกลืนกับสัญชาตญาณ

ในครั้งก็จะพูดถึงอันตรายที่ต้องรู้จักอีกเหมือนกัน ทั้งนี้เพื่อว่า ให้ความรู้ มีการประพฤติ การกระทำ ที่กลมกลืนกันไป กับสิ่งที่เรียกกันว่าสัญชาตญาณ คือความรู้ที่เกิดขึ้นได้เองตามธรรมชาติ; แต่เป็นขั้นพื้นฐานที่สุด ไม่ได้พัฒนา ไม่ได้ทำให้เจริญกันมากมายอะไร แต่ก็ยังคงมีอยู่ในฐานะเป็นสิ่งสำคัญพื้นฐาน.

ขอให้นึกถึงสัญชาตญาณทั้งหลาย ที่เป็นหลัก ๆ เช่นสัญชาตญาณแห่งการมีตัวกู - ของกู, สัญชาตญาณแห่งการกินอาหาร, สัญชาตญาณแห่งการหนีอันตราย หรือหนีภัย กระทั่งถึงสัญชาตญาณแห่งการที่จะต้องสืบพันธุ์ไว้ในที่สุด เมื่อรู้สึกว่าจะต้องตายไป.

สัญชาตญาณพื้นฐานเหล่านี้ ถ้ารู้จักปรับปรุงให้ดี ก็จะกลายเป็นความรู้ที่สมบูรณ์เต็มที่ ไม่เพียงแต่เป็นสัญชาตญาณ เป็นเสมือนหนึ่งพืชพันธุ์เท่านั้น; แล้วเราก็มานะ หว่าน ปลูก ให้เจริญงอกงามเต็มที่. ฉะนั้นจึงได้พูดถึงเรื่องตัวตน เรื่องอาหาร และพูดถึงเรื่องการหนีอันตราย อันตรายที่ทุกคนจะต้องรู้จักแล้ว เพื่อว่าจะได้มีความเหมาะสม ในระหว่างความรู้อย่างสัญชาตญาณ กับความรู้อย่างที่เรทำให้เจริญก้าวหน้าสูงสุด.

ต้องรู้จักความเหมาะสมทั้งทางโลกทางธรรม

เรื่องความเหมาะสมนี้สำคัญมาก; เพราะฉะนั้นขอให้จำคำว่า เหมาะสมทั้งทางโลกทางธรรม ซึ่งมีความสำคัญอยู่ที่ตรงความเหมาะสม; เพราะหมายความว่า ถูกต้อง และพอดี ไม่มาก ไม่น้อย ไม่เกิน ไม่ขาด อะไรทำนองนี้. แต่ที่นี้พอพูดว่า "เหมาะสม" ก็มักจะเห็นกันว่าเป็นเรื่องธรรมดา; แล้วจะเห็นเป็นของเด็ด ๆ ไปเสีย. คนจึงโง่ คนจึงประมาท คนจึงสะเพร่า อวดดีต่างๆ; เพราะไม่คำนึงถึงความเหมาะสม

เป็นชีวิตจิตใจ; ให้เรียนรู้อะไรขึ้นมาสักหน่อย ก็อวตตเสียแล้ว. อย่างนี้ก็ขาดความเหมาะสมไปโดยไม่รู้สีกตัว แล้วก็จะขาดยิ่งขึ้น.

ขอให้ระวังให้ดี ยิ่งเล่าเรียนมากขึ้น ก็จะต้องขาดความเหมาะสมตามธรรมชาติมากขึ้น; จะไปเพื่อ ไปอะไรตามความรู้ที่เรียนมา ด้วยความประมาท แล้วก็ทำให้ประมาท. ฉะนั้นอย่าเห็นว่าความเหมาะสมนี้เป็นคำพูดสำหรับเด็ก ๆ, หรือเป็นคำพูดสำหรับเรื่องธรรมดาสากลเล็ก ๆ น้อย ๆ; แม้เรื่องสูงสุดในทางธรรม ก็ยังต้องการความหมายของคำ ๆ นี้อยู่แน่นอน.

แทนที่จะใช้คำว่า เหมาะสม บางทีเราใช้คำว่า สมดุลย์. ถ้าทุกอย่างสมดุลย์ ก็เป็นอันว่าสำเร็จ; ถ้าขาดดุลย์ไปแต่บางอย่าง ก็จะไม่เป็นผลสำเร็จ, หรือสำเร็จก็ไม่ดี. แม้ในเรื่องทางจิตวิทยา หรือทางชีววิทยาลงมาตามลำดับ เขาก็พูดถึงความเหมาะสม ว่าเป็นของสำคัญอย่างยิ่ง; มีหลักที่วางไว้ว่า “ที่เหมาะสมที่สุดนั้นแหละจะรอดอยู่”.

ที่ว่า เหมาะสมที่สุดเท่านั้น ที่จะรอดชีวิตอยู่ หรือว่ารอดจากกิเลสอันตรายทางจิตใจอะไรอยู่; แต่ถ้าเป็นภาษาชีววิทยา ก็หมายถึงรอดชีวิตอยู่ ชีวิตตั้งต้นเมื่อล้าน ๆ ปีมาแล้ว แล้ว ชีวิตแบบไหน รูปไหน ที่เหมาะสมที่สุด ชีวิตนั้นจะรอดอยู่ แล้วก็วิวัฒนาการ *The fittest the survival* นี้ขอให้จำไว้ใช้ในทุกระณิ สิ่งใดเหมาะสม สิ่งนั้นจะคงอยู่ คือไม่ตายไม่ทำลาย.

การศึกษาที่เขาจัดขึ้นในโลกนี้ ก็มีนักศึกษาที่ผสมบูชา พูดอย่างนั้นดีกว่าคือใครก็ไม่รู้ แต่ก็มีนักศึกษา ที่พูดว่า การศึกษานี้ เราจัดเพื่อให้เกิดความเหมาะสมสำหรับคนหรือมนุษย์ เพื่อจะเจริญรุ่งเรืองก้าวหน้า. ส่วนที่พูดว่า การศึกษาเพื่อประชาธิปไตยนั้นไม่ถูก, การศึกษาเพื่ออะไร อย่างนี้ยังไม่ถูกเท่ากับว่า การศึกษาได้

จัดขึ้น เพื่อให้เกิดความเหมาะสมของวิชาความรู้, แล้วเหมาะสมของการกระทำ
เหมาะสมทุกอย่างที่จะมีชีวิตอยู่ และเจริญก้าวหน้า.

แต่ ความรู้สึกของเด็ก ๆ ที่ศึกษา ที่ เป็นนักเรียนนักศึกษา เขาก็ว่า เพื่ออาชีพ
เพื่อเงิน เพื่ออะไรต่าง ๆ เพื่อกิน เพื่อ काम เพื่อเกียรติ เป็นอย่างมาก. นั่นก็เลสได้เริ่ม
แตกต้อแล้ว. ถ้าหากว่ารู้สึกไปถึงส่วนลึก ก็จะต้องรู้ว่าการศึกษานี้ เพื่อให้มีการ
กระทำถูกต้อง เพื่อความเหมาะสม. ถ้าเป็นเรื่องทางธรรมะ ที่สูงขึ้นไปกว่าเรื่อง
ทางร่างกาย ก็มีความเหมาะสม ที่จะบรรลุ มรรค ผล นิพพาน คือที่จะดับทุกข์
สิ้นเชิงได้เอง.

เรื่องชาวบ้านก็เป็นเรื่องดับทุกข์ทางร่างกาย เป็นปัญหาทางกาย. เรื่อง
ธรรมะดับทุกข์ทางจิตใจ ที่เรียกว่า บรรลุ มรรค ผล นิพพาน เป็นเรื่องดับทุกข์ด้วยกัน
ทั้งนั้น; แม้ว่าจะมุ่งหมายกันคนละชั้นคนละระดับ การศึกษาของเราที่เพื่อจะเป็นอย่างนี้.

ที่พูดถึงสัตยาตญาณก็เหมือนกัน ถ้าสังเกตดูให้ดีแล้ว จะมุ่งหมายไปในทาง
ที่จะถึงที่สุดทั้งนั้น ถ้าไม่อย่างนั้น ก็ไม่มีวิวัฒนาการ; ฉะนั้นสิ่งที่เรียกว่า ชีวิตนี้
คล้ายกับมีความศักดิ์สิทธิ์อะไรอยู่ในตัวอย่างหนึ่ง คือต้องการจะไปให้ถึงจุดสูงสุด. อันไหน
ไปไม่ถึงก็สลายตัวตายไป เพราะความไม่เหมาะสมของอันนั้นหรือแขนงนั้น; แขนงที่
เหมาะสมก็ไปเรื่อย จนกระทั่งเป็นมนุษย์ที่มีสติปัญญา ธรรมะในตำแหน่งสูงสุด กระทั่งรู้
นิพพานที่เป็นชั้นสุดยอดของสิ่งที่มนุษย์จะบรรลุถึงได้, หรือจะเรียกว่าเป็นวิวัฒนาการ
ในทางจิตทางวิญญาณสูงสุดก็ได้.

อันตรายที่เกิดมาจากความไม่เหมาะสม

ที่นี้ก็มีสิ่งที่จะต้องนึกถึง ก็คือว่า อันตรายที่เกิดมาจากความไม่เหมาะสม
นี้คือกระทำไม่ถูกต้องตามเรื่องราวนั้น ๆ ก็ย่อมมีอันตรายเกิดขึ้น, ทำให้ไม่ถูกต้องทางกาย

ก็มีอันตรายทางกายเกิดขึ้น, ทำไม่ถูกในทางจิต ก็จะมีอันตรายทางจิตเกิดขึ้น, ทำไม่ถูกในทางวิญญาณ ก็เกิดอันตรายในทางวิญญาณขึ้น.

อันตรายทางกาย หมายถึงที่เกี่ยวกับกาย หรือวัตถุสิ่งของ ที่เนื่องกันอยู่กับกาย, ^๕เรียกว่าระบบฟิสิกส์ก็แล้วกัน. ถ้าว่าเป็นเรื่องทางจิต ก็หมายถึงสูงขึ้นไปถึงระบบความรู้สึก ที่เกี่ยวกันอยู่กับร่างกาย ที่เราเรียกกันว่า *mental* ระบบ *mental*; ที่สูงสุดไปกว่านั้นอีก ก็เป็นระบบ *spiritual* ซึ่งไม่รู้ว่าจะแปลเป็นภาษาไทยว่าอะไรดี ผมก็เรียกว่า **ระบบวิญญาณ**ไว้ก่อน.

ทั้งหมดจนล้วนแต่เป็นเรื่องมีอันตรายทั้งนั้นแหละ; ถ้าทำไม่ถูก ก็เกิดเป็นอันตราย, หรือว่าถ้าเกิดอันตราย ก็คือทำไม่ถูกทั้งนั้น ในทางกาย ทางจิต ทางวิญญาณ. ฉะนั้นเรามาพูดเรื่องอันตรายกันบ้าง เพื่อให้เรารู้จักป้องกันอันตราย หรือทำลายอันตรายที่ได้เกิดอยู่. ถ้าว่าจะพูดอย่างสัตยชาติญาณแห่งการหนีภัยที่เป็นอันตรายแก่ชีวิต ก็เป็นเรื่องทางร่างกายเท่านั้น; แต่ถ้าพูดถึงเรื่องภาวิตถาณ ก็ว่าญาณความรู้ที่เราได้อบรมดีแล้ว ว่าหนีภัยหรือรอดอันตรายนี้ ก็สูงขึ้นถึงเรื่องทางชีวิตจิตใจ, กระทั่งรอดออกไป เหมือนที่เรียกว่า **วิมุตติ วิโมกข์** ซึ่งเป็นความมุ่งหมายของทุกศาสนา.

ทุกศาสนามุ่งหมายความรอดพ้น

ถ้าคุณจะศึกษาศาสนาทุกศาสนา ก็จะพบความแปลกประหลาด คือว่า เขามุ่งหมายความรอดกันทั้งสิน. เขาเรียกชื่อต่างๆ กันตามศาสนานั้นๆ แต่ความหมายอันแท้จริงของคำนั้นคือ "ความรอด". สิ่งที่เราเรียกว่าศาสนานี้ คงตั้งรากฐานขึ้นมาจาก *ความกลัว* เหมือนที่เขาพูดกันอยู่จริงๆ, กลัวสิ่งที่มาทำให้ตาย, หรือสิ่งที่ทำให้ยุ่งยากลำบาก ฉะนั้นเราจึงต้องการความรอดออกไปจากสิ่งเหล่านี้.

ทีนี้ เมื่อ**ความรู้สึกทางสัญชาตญาณ** ทำให้รอดได้ด้วยเพียงรอดตาย คือรอดทางกาย ทางจิต; ครนรอดทางกายอย่างนี้แล้ว **ยังมีอันตรายเหลืออยู่อีก** ก็เลยเป็นเรื่องอันตรายที่อยู่เหนือ**ความรู้สึกของสัญชาตญาณ**. สัญชาตญาณ จะรู้สึกแต่กลัวตายเท่านั้น เรื่องที่จะมาทำให้ตาย หรือให้เกือบตาย นี่เป็นอันตราย, สัญชาตญาณรู้สึกได้เพียงเท่านั้น.

เรื่องดังกล่าวนี้จะเห็นได้ง่ายใน**สัตว์เดรัจฉาน** ซึ่งมีสัญชาตญาณเต็ม ๆ ยังคงอยู่เท่าเดิม **มันก็ต้องการจะรอดตาย**, หรือรอดการเกือบตายนั้น คือการเจ็บปวด. ครนเมื่อมันไม่ตาย แล้วยังมี**อันตรายเหลืออยู่** ก็เลยเป็นเรื่องทางจิตใจ หรือทางวิญญาณ หรือทางจิต หรือทางกาย ที่สูงไปกว่าระดับสัญชาตญาณที่เป็นชั้นประณีต.

เดี๋ยวนี้ มีความก้าวหน้าเป็นวิวัฒนาการ; ฉะนั้นปัญหาทางร่างกาย ก็สูงขึ้นมาเหมือนกัน คือสูงเกินกว่าระดับสัญชาตญาณครึ่งกระโน้นจะรู้สึก. ฉะนั้นเรื่องทางวิญญาณ ทางจิต ทางกาย นี้ ควรจะแจ่มแจ้งแก่ทุกคน, จะเรียกขึ้นไปจากข้างล่างก็ว่าทางกาย ทางจิต ทางวิญญาณก็ได้; เพราะว่าเป็นรากฐานอยู่ที่ร่างกายขึ้นไปตามลำดับ แต่จะเรียงอีกนัยหนึ่ง, เรียงลงมา ก็เรียกว่า ทางวิญญาณ ทางจิต ทางกาย.

อย่างนี้ก็เพราะว่า **ทางวิญญาณนั้นสำคัญที่สุด** เป็นสุดยอด สำคัญที่สุด ซึ่งกลุ่มสองอย่างข้างล่าง หรือว่าสองอย่างข้างล่างนี้ ขึ้นอยู่กับเรื่องทางวิญญาณ; ฉะนั้นแล้วแต่เราจะมองกันในแง่ไหน จะเรียกว่า ทางกาย ทางจิต ทางวิญญาณ ก็ได้, จะเรียงลำดับว่า ทางวิญญาณ ทางจิต ทางกายก็ได้. ถ้ามองเห็นชั้นละเอียดชั้นประณีตแล้ว เขาก็จะไปสนใจอยู่แต่เรื่องทางวิญญาณ เพราะสำคัญที่สุดนั่นเอง. แล้วจะ**มีความเหมาะสมระหว่างสามอย่างนี้** ได้อย่างไร? จนกระทั่งขจัดปัญหา ขจัดอันตรายออกไปเสียได้จากสิ่งทั้งสามนี้.

ต้องรู้จักอันตราย เพื่อ ความรอดพ้น

ที่นี้ จะให้พู่ตกันถึงเรื่องทั้งสามนี้ คือ เรื่องทางกาย ทางจิต ทางวิญญาณ ที่ล้วนแต่มีอันตราย เพื่อพู่ตกให้กว้างขวาง ให้ครอบคลุมไปหมด. สิ่งนี้เรียกว่า อันตราย นั้น ควรจะแยกออกได้ เป็น ๒ ประเภทก่อน คือ **อันตรายภายนอก** และ **อันตรายภายใน**.

คำว่า **ภายนอก** ในทางธรรมะ หมายความว่า **ออกไปจากตัวเรา, ภายใน** **กตเหงอยู่กัตัวเรา** คือทางกาย ทางวาจา ทางใจ นี้เรียกว่าภายใน. เรื่องภายนอก ก็เป็นเรื่องเกี่ยวกับผู้อื่น หรือสิ่งอื่นที่แวดล้อมเราอยู่. และเมื่อเปรียบเทียบกันระหว่าง สองฝ่าย คือภายใน กับ ภายนอกแล้ว; เรื่องภายนอกเป็นเรื่องเล็ก ๆ เป็นเรื่อง **ซีประตัวก็ได้** ฉะนั้นพู่ตกเสียชนิดหน้อยก็ได้ จะได้เสริจไปเสียที ว่าเรื่องภายนอกนั้นเช่นไร.

ภายนอกที่เป็นส่วนใหญที่สุด ก็คือ **ความที่สังคมเสื่อมศีลธรรม** และ **ไร้** **สันติภาพ** ก็มีอันตรายเกิดขึ้น สับสนพัวพันยุ่งยากไปหมด. เมื่อสังคมเสื่อมศีลธรรม หรือไร้สันติภาพ ก็หมายความว่า ต้องมีการเบียดเบียนกัน เราอยู่ในโลกนี้ร่วมกัน ก็ได้ **รับภัยอันนี้ด้วย** จากสังคมที่เสื่อมศีลธรรมนี้.

แต่ทำไมตอนแรกจึงพู่ตกว่าเป็นเรื่องเล็กน้อย? ก็เพราะว่า การเสื่อม ศีลธรรมของสังคมนมาจากบุคคลแต่ละคน, แต่ละคนไร้ศีลธรรม คืออันตรายได้ย้าย ศีลธรรมของบุคคลนั้นหมดแล้ว; เหลืออยู่แต่บุคคลที่ไร้ศีลธรรม รวมกันเป็นสังคม ก็เลยเป็นสังคมที่เป็นอันตราย. **แต่ถ้าแต่ละคน ๆ ในภายในของแต่ละคน มีศีลธรรม** **ไม่มีอันตรายแล้ว** **สังคมนั้นกิดเอง**; ฉะนั้นสนใจเรื่องของสังคมเพียงเท่านั้นพอ.

อย่างเดียวกันพู่ตกันมาก เหมือนกับคนเมาพู่ตก จะเรียกว่า**อันตรายของ** **เสรีภาพ** ไม่มีประชาธิปไตยอะไรต่าง ๆ ก็หลับตาพู่ตกงั้น. เขาไม่รู้ว่าเป็น**อันตราย**นี้

และวิกฤตกาลเหล่านั้น มาจากอะไร; ถ้ารู้จริงก็จะรู้ว่า มาจากแต่ละบุคคล ในภายใน ไม่มีศีลธรรม, ไม่ขจัดอันตรายของ กาย วาจา ใจ ได้; นี่มาพูดกันแต่ปลายเหตุ หรือที่เปลือก ที่ผิวนอก; ฉะนั้นจึงแก้ไขไม่ได้.

ถ้าแก้ไขกันอยู่อย่างนี้ กรอกรับบักแก้ไขไม่ได้ จะเป็นอย่างไรอยู่เรื่อยไป เพราะเขาไม่ได้แก้ไขอันตรายอันแท้จริง คืออันตรายข้างใน. เราสนใจกันแต่เปลือก หรือแต่ปลายเหตุ นี่คือเรื่องอันตรายภายนอก; พูดเท่านี้ก็จบเสียแล้ว.

อันตราย ภายใน คือ จิตที่ตั้งไว้ผิด

ขอให้นำคุณอันตรายภายในกันดีกว่า, **อันตรายภายใน** ถ้าบังคับ หรือว่า มีเวลาให้พูดเพียงสองสามคำก็พูดได้ ฉะนั้นขอให้คุณจำไว้ให้แม่นยำว่า คือ “จิตที่ตั้งไว้ผิด”. **จิต ที่ ตั้ง ไว้ ผิด** ๕ พยางค์เท่านั้นแหละ **จิตที่ตั้งไว้ผิด** อันตรายทั้งหลายจะไปรวมอยู่ที่นั่น, ไปรวมอยู่ที่ จิตที่ตั้งไว้ผิด. แม้อันตรายทางภายนอก เรื่องสังคมทั้งหลายนี้ ก็มาจาก “จิตที่ตั้งไว้ผิด” ของสมาชิกแห่งสังคมนั้น ๆ. ถ้าเป็นภายในแต่ละคน ๆ **อันตรายทางกาย ทางจิต ทางวิญญาณอะไรก็ดี** ก็มาจากจิตที่ตั้งไว้ผิด; เพราะ ฉะนั้น ขอให้สนใจ หรือรู้สึกให้มาก ในคำว่า **จิตที่ตั้งไว้ผิด**.

พระพุทธเจ้าท่านได้ตรัสไว้ว่า “**จิตที่ตั้งไว้ผิดนี้เป็นอันตราย ทำให้ได้ รับทุกข์ มีอันตรายยิ่งกว่าที่ศัตรูอันร้ายกาจ หรือโจรอันร้ายกาจเป็นต้น จะทำให้**”.

คนเราถ้ามีศัตรู ก็หมายความว่า เขาเป็นคนคิดร้ายต่อเราทุกอย่างทุกทาง ต้องการจะทำลายเราทุกอย่างทุกทาง; เขาจะทำอันตรายแก่เรา, หรือว่าถ้าโจรต้องการทรัพย์ ก็ต้องทำอันตรายเจ้าทรัพย์; แม้อันตรายที่โจร หรือว่า ศัตรูคู่อาฆาตจะทำแก่เรา ใต้นั้น ก็ยังไม่มาก เป็นเรื่องชั่วคราวไปเลย. ที่ทำอันตรายมากที่สุดนั้นก็คือ **จิตของ ตนเองในภายใน ที่ตั้งไว้ผิด มิฉุฉา/ฉิหิต ฉิตุ ฉิตุ** แปลว่า **จิตที่ตั้งไว้ผิด**,

คำว่า **จิตที่ตั้งไว้ผัด**นี้ ยังขยายกว้างออกไปได้เป็นร้อยเรื่องพันเรื่อง เป็นรายละเอียด แต่รวมความแล้วก็คือ **จิตตั้งไว้ผัด**. ถ้า**จิตตั้งไว้ถูก**คำเดียวเท่านั้นแหละ **บัญญัติหมดไป**; เลยเป็นคู่กันอยู่ ที่ว่า **จิตที่ตั้งไว้ผัด** กับ **จิตที่ตั้งไว้ถูก**. **จิตตั้งไว้ผัด** ก็ทำให้กายวาจาผัดไปตาม แล้วก็มีผัดหมดทั้งกาย หงววาจา หงใจ; ถ้า**จิตตั้งไว้ถูก** ก็ถูกหมด ทั้งกาย หงววาจา หงใจ.

เดี๋ยวนี้ **เราทำผัดข้างนอก** ทางกาย ทางวาจา **นึกก็ตก เป็นเรื่องผัด** มาจากข้างใน เช่นพูดหยาบ พูดเหลว พูดอะไรต่างๆ นึกก็มาจาก**จิตที่ตั้งไว้ผัด** จึงพูดออกมาอย่างนั้น, หรือว่า ความสะเพร่า ชาติสติสัมปชัญญะ ซึ่งเรียกว่าไกลออกไปอีก ก็มาจาก**จิตที่ตั้งไว้ผัด**. ถ้า**จิตตั้งไว้ถูก** ก็**ไม่ขาดสติสัมปชัญญะ**; ฉะนั้นการทำผัดก็ตี การที่ชาติสติสัมปชัญญะในการกระทำนั้น ๆ ก็ตี ล้วนมาจาก**จิตที่ตั้งไว้ผัด** **งงง**.

เราพูดถึงเรื่องนี้นักเป็นพิเศษ ฉะนั้นผมจะพูดอย่างที่เรียกว่า มองดูมาจากข้างบน คือจะพูดถึงเรื่องทางวิญญาณ แล้วเรื่องทางจิต แล้วเรื่องทางกาย อย่างนั้นดีกว่า เพราะมองเห็นถนัดชัดเจน.

อันตรายที่ ๑. ก็**อันตรายทางวิญญาณ** ใจความสำคัญอยู่ที่ **จิตที่ตั้งไว้ผัด** ตามพระพุทธานุชาตินั้น ๆ **จิตที่ตั้งไว้ผัด**ออกมาในรูป หรือนาม ชื่อของมันออกมาอยู่ในรูป ในชื่อในสมัญญาต่างๆ กัน เช่น :

มิฉาทิฎฐิ ก็คือ **ทิฎฐิมิต** เป็นความเห็นผัด นั่นแสดงว่า**จิตตั้งไว้ผัด** จึงมี **มิฉาทิฎฐิ** คือ**ทิฎฐิมิต** เป็นความเห็นผัด.

หรือจะเรียกว่า **อวิชชา** คือปราศจากความรู้ที่ควรรู้ ก็คือ**จิตตั้งไว้ผัด**, อาการที่**จิตตั้งไว้ผัด** ก็ไม่เป็นวิชา จึงเรียกว่า **อวิชชา** ก็ได้ เป็น**จิตที่ตั้งไว้ผัด**,

ที่เรามีการยึดมั่นถือมั่น ในลัทธิอันใดอันหนึ่ง หรือถ้าเรียกให้ไพเราะ ก็จะใช้คำว่า **อคตมคฺติ**. นี่คือสิ่งที่เรียกว่าลัทธิทั้งหลายนั่นเอง. ถ้าเราติเตียนแต่เดิม อย่างไม่รู้แล้ว ก็เป็นเรื่องที่ตึงไว้ผิดตลอดกาล. อย่างที่เขียนไว้เรียกว่า *ism*, *ism* อะไร ที่เอาไปต่อท้ายคำนั้นคำนี้ เป็นภาษาอังกฤษ *ism* ทั้งหลาย นั้นหมายถึงสิ่งที่ได้ทำจนชิน จนเป็นสถาบันในจิต และที่เห็นชัด มีอำนาจมากก็พวก *ism* พวกลัทธิ พวกศาสนา.

ใครเกิดมา เจริญขึ้นมา ในลัทธิ หรือ ศาสนาอะไร อันนั้นก็แน่นแฟ้นมาก จะผิดจะถูกกันก็อยู่ที่ตรงนั้น. ถ้ายึดถือผิดแล้ว ก็ผิด; เช่น บางคนจะมีศาสนา ของตน ไม่นับถือพุทธศาสนา ไม่นับถือคริสเตียน หรืออะไรอย่างนี้ เขาก็มี *ism* ของเขา ถ้าถูกก็ตีไป, ถ้าผิด ก็คือ วินาศ; นั่นแหละ *ism* ทั้งหลาย ก็คือ **จิตที่ตึงไว้ผิด หรือมิฉะนั้นก็ตึงไว้ถูก.**

นี่แสดงให้เห็นว่า รกราก รากฐาน สมภูฐาน อันแท้จริง คือ **จิตที่ตึงไว้ผิด** ก็เป็นอันตรายทางวิญญาณ ซึ่งปรากฏออกมาตามลำดับ; เช่น จิตที่ตึงไว้ผิด ก็ออกมาเป็นกิเลส ซึ่งเราเรียกกันง่าย ๆ ว่า **ความโลภ ความโกรธ ความหลง อันเป็นกิเลส.** **จิตที่เป็นกิเลส ก็เป็นผลของจิตที่ตึงไว้ผิด** จิตที่ตึงไว้ผิด เป็นอันตราย อย่างยิ่งเท่าไร; กิเลสก็เป็นอันตรายอย่างยิ่งเท่านั้น; เพราะว่าออกมาจากจิตที่ตึงไว้ผิด.

ในทางตันวิญญาณ **ด้นลึกของจิตใจโน่น ก็ทำให้เศร้าหมอง สกปรก เหลือประมาณ** ซึ่งความสกปรกตามธรรมตามมีไม่เท่า หรือทำให้ร้อนเหมือนไฟเผาเหลือ ประมาณอย่างนี้. นี่ตามความหมายของคำว่า **อคฺติ หรือไฟ คือกิเลส,** หรือแม้ที่สุด แต่ที่ว่า มันทำให้ท่วม เหมือนน้ำท่วม อย่างหายใจไม่ออก ก็ไม่มีอะไรจะยิ่งไปกว่า กิเลส มีอุปมาทำนองนี้หลาย ๆ อย่าง ต่าง ๆ กัน แต่รวมความแล้ว ก็เป็นเรื่องของกิเลส ที่ทำอันตรายแก่มนุษย์ในตันวิญญาณ,

เมื่อเกิด โลกะ โทสะ โมหะ ที่หนึ่ง จะมีปฏิภาน หรืออะไรอย่างไรรู้ ก็ไปดูเอาเอง. ใครมีบ้าง แล้วก็เกิดอยู่. ขอให้เพียงแต่สนใจกันสักหน่อยเท่านั้น; อย่างฟังเพื่ออวดดีไปตลอดวันหนึ่ง ๆ จนไม่รู้อะไร ไม่เห็นอะไร. ถ้าเราสังเกต หรือมีความสำรวม สงบเสงี่ยม สังเกตบ้างก็จะเห็นว่า โลกะ โทสะ โมหะ เกิดอย่างไร? วันหนึ่งเกิดกี่ครั้ง? แล้วมีอะไรเป็นผลต่อจากนั้น ต่อไปอีก? นี่เรื่องของกิเลส ก็เป็นอันตรายอย่างที่เป็นอันตรายของกิเลส.

ความเคยชิน ของกิเลส ก็เป็นอันตรายอย่างยิ่ง

ที่ลึกเข้าไปกว่ากิเลส เขาเรียกว่า อนุสัย คือ ความเคยชินของกิเลส; เช่น เราโลกที่หนึ่ง ก็เกิดมีความเคยชินที่จะโลกเพิ่มขึ้นครั้งหนึ่ง, โภจรที่หนึ่งก็มีความเคยชิน ที่จะโภจรง่ายขึ้นไปอีก เพิ่มขึ้นครั้งหนึ่ง, ฌที่หนึ่ง ก็มีความเคยชินที่จะฌเพิ่มขึ้นไป อีกครั้งหนึ่ง. ส่วนที่จะเป็นความชิน ที่จะเป็นอย่างนั้นมากขึ้น ส่วนนี้เราเรียกว่า อนุสัย ความเคยชินซึ่งจะคอยติดตาม ให้เกิดง่ายในกิเลสข้ออื่น ๆ; นี่ก็เป็นอันตรายอย่างละเอียดประณีต คือมันซ่อนอยู่ที่ไหนก็ไม่รู้.

คุณจะตอบได้ไหม? ความเคยชินของเรา เราเก็บไว้ที่ไหน? ก็ต้องตอบอย่างผ่าซอก หรือกำปั้นทุบดินว่า เก็บไว้ในใจนั่นแหละ ก็ถูกแล้ว. ที่นี้แม้แต่ใจก็อะไรก็ไม่รู้; ใจ ก็คือสิ่งที่เกิด ๆ ตับ ๆ ซึ่งเปลี่ยนได้ ถ้าใจเปลี่ยนไม่ได้ ก็ต้องตายแข็งทื่อ. แต่ไม่ใช่อย่างนั้น ใจนี้เกิด - ตับ ๆ อยู่เสมอ แล้วจะเก็บความเคยชินไว้ที่ไหน? นี่ก็ยิ่งยากยิ่งละเอียดมากขึ้นทุกที. ถ้าพูดไปอีกก็เป็นเรื่องอภิธรรมหมวมหิมไปเลย ก็ไม่ต้องพูดก็ได้; เอาแต่เพียงให้เรา รู้ ตามที่เราจะรู้สึกได้ว่า ความเคยชินที่จะเป็นอย่างไร ชั่ว ๆ ชั่ว ๆ ทุกที ที่เราทำอย่างนั้นลงไปทีหนึ่ง.

ความเคยชิน นี่ก็เป็นอันตราย แต่เป็นอันตรายที่ยิ่งละเอียดยิ่งประณีต ยิ่งหาตัวไม่พบ เหมือนเรามีศัตรูคู่อาฆาต ที่เราหาตัวไม่พบ นี่ยิ่งลำบาก นี่เรียกว่าอนุสัย ก็เป็นอันตราย.

อาสวะการสะสมกิเลสไว้ เป็นอันตรายมาก

ถ้าจะให้ละเอียดต่อไปอีกหน่อยหนึ่ง ก็จะพบถึง ความสะสม ที่เรียกเป็นภาษาบาลีว่า อาสวะ. อาสวะคำนี้แปลว่า หมัก หรือ ดอง เหมือนที่เราดองของเก็บไว้หมักเอาไว้วันตรงกับคำว่า อาสวะ; มีความหมายต่างไปจากอนุสัย ตรงที่ว่า สะสมเอาไว้. อนุสัยนั้น คือเคยชิน, ส่วนอาสวะ เป็นอาการของการสะสมเอาไว้ หมักเอาไว้; เหมือนของที่เรหมักดองเป็นอาหาร ซึ่งจะได้ผลมากขึ้นเป็นหลายเท่า.

ขอให้สังเกตกันอีกหน่อยว่า มีผลมากขึ้น เช่นเราเอาข้าวสาร หรืออะไรที่เป็นเชื้อของการบูดเปรี้ยวชนิดไหนๆ แต่พอหมักดองเข้า จะเกิดการบูดเปรี้ยวที่มากมายมหาศาล. หรือเช่นการหมักให้เกิดน้ำตาล ก็เหมือนกัน คือ ความหวานมีเชื้อชนิดไหนๆ; แต่เมื่อหมักเข้าแล้ว จะเกิดความหวานมาก, เช่น ข้าวหมากก็มีเชื้อชนิดเดียว แต่แล้วก็เกิดความหวานมาก.

ที่เรียกว่า การหมักดอง ก็มีอะไรขยายตัวมากอย่างนี้ และอย่างนี้เรียกว่า อาสวะ คือการหมักดอง นั้นแหละอันตรายอย่างยิ่ง; แต่ยิ่งลึกซึ้งลึกกลับ ละเอียดประณีต เห็นตัวยากอย่างยิ่ง.

อาสวะ นี้เป็นปัญหาอันสุดท้าย ที่เป็นอันตราย คือละเอียดอย่างยิ่ง, เห็นยากอย่างยิ่ง, ละยากอย่างยิ่ง; ถ้าละอันนี้ได้ ก็คือละได้หมด. อาสวะนี้เป็นส่วนที่เป็นเชื้อหมัก; เราจะเห็นได้จากพระพุทธรูปปางทั้งหลาย ที่กล่าวถึงขั้นสุดท้ายที่จะตัดปัญหาต่างๆ ได้ ก็จะพูดว่า สันอาสวะ; เป็นไปเพื่อสันอาสวะ คือ กามาสวะ ภวาสวะ อวิชชาสวะ.

ถ้าสันอาสวะแล้ว เรื่องก็จบกัน; ฉะนั้นจึงมีคำใช้ในขั้นสุดท้าย ว่า ชีณาสวะ. พระอรหันต์เป็นชีณาสวะคือสันอาสวะ; เขาเรียกเป็นไทยๆว่า พระชีณาสพ คือผู้สันอาสวะ, ผู้สันเชื้อหมักดองแห่งอันตราย ที่สะสมไว้ในสันดาน.

อันตรายของอัสวะนี้ ไปมีความสำคัญ ข้อนั้น ลึกซึ้ง อยู่ในส่วนลึกที่สุดของจิต ของสันดาน. เรื่องนี้ไม่ใช่วัตถุ จะชหรือหยิบมาให้ดูก็ไม่ได้; หรือคุณเองก็ไม่อาจจะไปหยิบมาดูได้; ได้แต่เพียงสังเกต ศึกษา ด้วยความรู้สึก แล้วรู้ว่านี่เป็นกิเลส; แล้วมีความเคยชินแห่งกิเลสเรียกว่า อนุสัย, แล้วก็มีการหมักของสะสม อันนี้เราเรียกว่า อัสวะ. รู้ได้ด้วยความสำนึกรู้สึก; แต่จะไปจับตัวมาดูไม่ได้ เพียงเข้าใจเท่านั้น; นี่เป็นอันตรายอย่างยิ่งที่ทุกคนควรรู้จักแล้ว.

เดี๋ยวนี้คนทั้งหลายในโลกปัจจุบันนี้ยังไม่กลัวอันตรายชนิดนี้ เขาไปกลัวอันตรายอย่างตลกเล่น; เช่นไม่มีอะไรจะกิน หรืออย่างตีกี่ว่า กลัวตาย อย่างเลวกี่ว่า จะไม่ได้สนุกสนาน จะไม่มีความเอร็ดอร่อยทางเนื้อทางหนัง; เขาไปกลัวอย่างนั้น. แล้วที่จริงก็ไม่ใช่อันตราย เพียงไม่ได้เอร็ดอร่อยทางเนื้อหนัง นี้มิใช่อันตรายอะไร. แต่กลับไปทำให้เป็นอันตราย เมื่อไปได้มันเข้านั้นแหละ, ไปหลงมันเข้านั้นแหละ กลายเป็นอันตราย; ถ้าไม่มีสิ่งเหล่านั้นเสียเลย กลับจะตีกี่ว่า ก็ไม่เป็นอันตราย.

คนสมถ์นี้ไม่รู้จักกลัวอันตรายอันแท้จริง คือกิเลสหรืออนุสัย หรืออัสวะ; ฉะนั้นเขาจึงไม่สนใจที่จะรู้เรื่องนี้ แล้วละกิเลส แล้วละอัสวะเลย; ฉะนั้นจึงไต่ยกเอาเรื่องนี้มาพูดก่อนว่า อันตรายที่ทุกคนควรรู้จักแล้ว; เพราะว่าเป็นแม่บทแห่งอันตรายทั้งหลาย ที่ว่าอยู่ส่วนลึกที่สุด จะอยู่ที่ตรงไหน ก็หยิบขึ้นมาให้ดูไม่ได้ แต่ก็รู้ว่าลึกที่สุดละเอียดที่สุด; เข้าใจยากที่สุดอย่างยิ่งสำหรับคนธรรมดาสามัญ เว้นไว้แต่จะเป็นนักศึกษา นักสังเกต แล้วก็จำเอาไปสังเกต. ถ้าส่วนนี้ไม่มีแล้ว ก็เป็นพระอรหันต์แล้วอันตรายอะไรก็ไม่มีเลย.

อันตราย ที่เป็นกิเลส ประเภทรบกวนจิต

อันตรายที่ต่ำลงมาก็ คืออันตรายทางจิต พอไปเทียบกันแล้ว ก็จะเป็นชนิดเดียว ถ้าไปเทียบกับของใหญ่โตมโหฬาร.

อันตรายทางจิต ครอบคลุมจิตก็ยังมี เขาเรียกว่า **กิเลสประเภทครอบงวนจิต** เช่นนิวรณ์ ได้แก่ **ความครุ่นคิดไปในทางกามารมณ์, ความครุ่นคิดไปในทางอิตถัคัคขัน, ถีนมิทธะ - ความขบเขย ความละเหย, อุทธัจจะกุกกุกจะ - ความที่พุ่งข่านรำคาญ พุ่งขนไป; อันโน้นแฟบลง อันนี้ฟูขึ้น ถีนมิทธะนั้นแฟบลง อุทธัจจะกุกกุกจะ นั้นฟูขึ้น. วิจิกิจฉา - ความลังเล ไม่มีความแน่ใจในอะไรทั้งสิ้น; เหล่านี้เขาเรียกว่านิวรณ์. เพราะเล็งถึงสิ่งที่มารครอบงวนจิต เป็นผิว ๆ อยู่ข้างนอก ไม่จัดเป็นกิเลสเต็มตัว แต่ก็ออกมาจากกิเลส.**

วันหนึ่ง ๆ เรามักจะเศร้า หรือมีคิ้ว หม่นหมอง อยู่ด้วยสิ่งที่เรียกว่า **นิวรณ์** อย่างนี้แหละ ก็เพราะว่ามาง่าย มีง่าย จนถึงกับว่า แม้ไม่มีอะไรเข้ามาช่วย อย่างนั้นอย่างนี้ ยังเกิดได้จากภายใน จากจิตใต้สำนึกออกมาโดยไม่มีเหตุผล. จิตคอยแต่จะวิตกไปในทางกาม ทางกามารมณ์อย่างเนือย ๆ ก็ได้ อย่างนั้นแหละ ก็ไม่รุนแรงอะไรก็เรียกว่าเป็นอันตรายที่เบียดเบียนจิต.

หรือตังเช่น แผลงวันมาตอมให้รำคาญ อย่างนี้เรารู้สึกว่า เป็นความทุกข์เหมือนกัน; ไม่ใช่เหมือนกับตัวต่อมาต่อหรืออะไร; แต่เพียงแผลงวันมาตอมให้รำคาญ เราก็ทนไม่ได้, หรือแผลงหัวมาตอมให้รำคาญ ก็ทนไม่ได้. **บางทีก็เข้าไปในทางกามารมณ์ บางทีก็เข้าไปในทางที่ตรงกันข้าม คือไม่รัก แต่เกลียดอึดอัด ๆ เป็นความรู้สึกที่เหลือค้างอยู่ มารครอบงวนเรื่อย ๆ, บางทีก็ละห้อยละเหย เศร้า บางทีก็พุ่งเพื่อ บางทีก็โลเลลังเล.**

อันตรายทางจิตที่มารครอบงวนนั้น มีอยู่เป็นประจำก็ได้ เพราะมีมูลมาจากจิตที่ขงไว้ผิด สิ่งครอบงวนนั้นก็มาอยู่ในลักษณะที่ทำให้เป็นการเสื่อมอนามัยทางจิต. ความเสื่อมอนามัยทางจิตก็หมายความว่า จิตไม่ได้อยู่ด้วยความสดชื่นแจ่มใส หรือมีกำลังวังชาก็เลยเสื่อมอนามัยทางจิต.

อันตรายทางจิต บางทีก็มาจากข้างนอก คือสิ่งแวดล้อมรอบ ๆ ตัว มารบกวน หลอกหลวง มายั่ววน; แต่แล้วก็จูงเอาไปไม่ได้ทั้งหมด ก็ทำให้เป็นความไม่สบายใจ เป็นจิตที่ถูกรบกวน. อันตรายนี้ก็อยู่แค่ที่ตรงจิต ไม่ถึงวิญญาณโน้น ซึ่งเกี่ยวกับส่วนลึกของความผิดความถูก ของสติปัญญา. นี้เรียกว่า **เรารู้จักอันตรายที่ทำอันตรายแก่จิต** ดังกล่าวมาอย่างนี้.

อันตรายทางกาย ที่เนื่องกับสัญชาตญาณ

ที่นี้ก็มาถึง**อันตรายทางกาย** อันตรายทางกาย ที่เนื่องกันอยู่กับสัญชาตญาณ นั้นหมายถึงความตาย หรือ ความเจ็บปวดทางร่างกาย ที่จะเกิดขึ้นตามธรรมชาติ เหมือนกันหมด ทั่วไปหมด. ครั้นมาถึงสมัยนี้ มีความก้าวหน้ามากทางร่างกาย **อันตรายทางกาย** ก็เปลี่ยนไปเหมือนกัน **ก้าวหน้าเหมือนกัน**. โรคภัยไข้เจ็บ ก็ประหลาด ๆ ขึ้น ตามยุคตามสมัย ซึ่งไม่เคยมีมาแต่ก่อน ก็มีมากขึ้น นี่เป็นโรคภัยไข้เจ็บ ที่เกิดมาจากการเปลี่ยนแปลงของการดำรงชีวิตอยู่.

เช่นว่า ถ้าเราไม่มีไฟฟ้าใช้อย่างนี้ ตาของเราก็ไม่ถูกกระทบกระเทือนมาก เหมือนดังยุคที่เรามีไฟฟ้าใช้, หรือว่า เรามีอะไรที่เป็นเครื่องสำราญมากขึ้นนี้ ทางกายก็เปลี่ยน ทนไม่ค่อยจะได้ มีการเสื่อมสมรรถภาพทางกาย เสื่อมสุขภาพทางกาย; ฉะนั้นจึงมี**อันตรายทางกายใหม่ ๆ** เกิดขึ้นตามความเจริญ.

มองดูอีกทีหนึ่ง ก็คือ **อันตรายที่เกิดขึ้นแก่ร่างกาย** เพราะชาติสติสัมปชัญญะ มีผลเจ็บปวดขึ้นมาทางกาย; อย่างนี้ก็เรียกว่า **อันตรายทางกายได้**. ถ้าเลยไปถึงทางจิต ก็บั่นทางจิตได้. แต่ก็มีมูลมากจากการขาดสติสัมปชัญญะ; การขาดสติสัมปชัญญะนี้ ก็มาจาก **จิตที่ต้งไว้ผิด**. ฉะนั้นจึงทำให้เห็นได้ว่า **อันตรายทางไหนก็ตาม** เกิดมาจาก **จิตที่ต้งไว้ผิด** นั้น.

ที่เราใจไป เป็นอวิชชา เป็นไม่รู้ตามที่เป็นจริง^๕ ก็เพราะจิตตั้งไว้ผิด, หรือ ทั่วจิตที่ตั้งไว้ผิด เป็นตัวอวิชชา. แล้วถ่วงลงมาที่เป็นนิรวรณกลุ่มมรุมจิต อย่างนี้ ก็เพราะว่า จิตตั้งไว้ผิด, กระทบง่าให้เกิดอันตรายทางกายชน เพราะการขาดสติสัมปชัญญะ หรือว่า การหลงไหลไปในเรื่องความเจริญทางเนื้อหนัง แผนใหม่ก็ตาม ก็มาจาก การที่จิตตั้งไว้ผิด.

ขอให้ดูกันให้ถี่ว่า จิตตั้งไว้ผิด คำเดียวเท่านั้น ก็เกิดอันตรายทางวิญญาณ ทางจิต และทางกาย ชนมา. เมื่อเกิดเป็น ๓ ทางอย่างนี้แล้ว การแก้ ก็จะต้อง แก่กันไปให้ถูกต้อง ให้ตรงตามโรคนั้นๆ แต่ว่าจะต้องแก้เป็นส่วนรวม ทั้งหมดทั้งสิน ก็คือ ตั้งจิตไว้เสียให้ถูก.

การแก้อันตราย ซึ่งมีมูลมาจาก จิตที่ตั้งไว้ผิด

อันตรายที่ ๑. อันตรายทางวิญญาณ คือจิตตั้งไว้ผิด ก็แก้ด้วย ตั้งจิตให้ถูก คือมีความรู้ที่ถูกต้อง; หรือใช้ปัญญาที่ไต่อบรมขึ้นมา ที่เรียกว่า สัมมาทิฐิ ซึ่งเมื่อ ตระก้เป็นฝ่ายมิจจาทิฐิ ฝ่ายผิด, แล้วก็มีสัมมาทิฐิขึ้นมา ก็แก้ได้. อย่างที่เด็ก เล็กๆ เขาพูดบรรยายที่นี้ ในวันเสาร์ว่า “เอาตัว อ ออกเสีย, ง่ายนิดเดียว เอาตัว อ ออกเสีย อวิชชา ก็จะกลายเป็นวิชา” พูดก็ง่าย อย่างนั้นแหละ แต่ว่าทำนั้นยาก. ให้มี ัญญา มีวิชชา มีสัมมาทิฐิ เป็นเครื่องแก้อันตรายทางวิญญาณ ก็เป็นอย่างนั้น.

อันตรายที่ ๒. คืออันตรายทางจิต ก็ต้องแก้ด้วย การตั้งจิตเสียให้ถูก; แต่ว่าในกรณีที่มีอยู่เฉพาะหน้า^๕ จะแก้อย่างนั้นไม่ทัน; จะต้องแก้ด้วยอย่างอื่น ที่จะ ทนแก่เวลา เช่นการเจริญสมาธิ. การมีสมาธิ นี้จะแก้พวกนิรวรณได้, คือจิต ไม่แจ่มใส ไม่สดใส มีความมัวหมอง เมื่อทำสมาธิแล้ว จิตก็จะสะอาดขึ้น มันคงขึ้น แล้วก็สงบ เย็นขึ้น แก้โรคเฉพาะหน้าในทางจิตได้.

ถ้าจะเปรียบเหมือนกันว่า เมื่อเราปวดศีรษะ ซึ่งมีมูลมาจากอาหารในกระเพาะบูทหรือเสีย. เราจะไปแก้เช่นนั้นโดยตรง อย่างที่ว่า กินยาถ่าย หรือแก้ อาหารส่วนเสียนั้น จะเข้าไป ทนปวดเจ็บไม่ไหว; ก็ต้องแก้อย่างเฉพาะหน้าไปที่ก่อน คือกินยาแก้ปวด ให้หายปวด, แล้วต่อมาจึงกินยา ชนิดที่รู้ของที่เป็นเหตุให้ปวดอีกทีหนึ่ง. เมื่ออันตรายเกิดในระบบจิตเต็มสำนึกมารบกวน อย่างนี้ก็ทำด้วยจิตเต็มสำนึก มาแก้ด้วยการทำสมาธิ ให้นิเวศน์หายปีก่อน; แล้วจึงแก้ส่วนลึก ที่แก้ยู่เป็นประจำ คือตั้งจิตไว้ถูกด้วยปัญญา ด้วยวิชา.

อันตรายที่ ๓. เรื่องทางกาย เป็นอันตรายทางกาย ก็ต้องแก้กันโดยตรง ให้ตรงกับปัญหาชั้นๆ ทั้งกาย คำร่างกาย หรือวาจาให้ถูกต้อง ก็เป็นเรื่องศีล เรื่องระเบียบ เรื่องมรรยาทอะไรต่างๆ ให้ถูกต้อง. ที่เรียกว่า ศีล คือการกระทำที่ถูกต้อง ทางกาย ทางวาจา ทางภายนอก ก็ช่วยแก้อันตรายทางกาย ทางภายนอกได้. แต่แล้วก็มีมูลมาจากจิตที่ตั้งไว้ถูก รู้ว่าอะไรเป็นอะไรนั้นแหละ จึงจะประพฤติศีล ทำศีล ให้เป็นประโยชน์ เป็นอานิสงส์ขึ้นมาได้.

สรุปแล้วก็รวมความได้ว่า อันตรายทุกชนิด ต้องแก้ด้วยการตั้งจิตไว้ให้ถูกต้อง จะเป็นอันตรายภายนอก คือเนื่องด้วยสังคมนกิติ หรือเป็นกันทั้งโลกกิติ เป็นภายนอกอย่างนี้ ก็ต้องแก้ด้วยการทำให้ถูกต้องในชั้นมูลฐาน คือจิต, หรือที่เป็นภายในของบุคคลแต่ละคนกิติ ก็ต้องแก้ให้ถูกต้อง ในการทำจิตไว้ให้ถูก เพื่อแก้อันตรายทางวิญญาณ ทางจิต ทางกาย; เป็นอันว่า ไม่มีข้อยกเว้น ไม่มีอะไรเหลือ ที่จะไม่แก้ด้วยการตั้งจิตไว้ให้ถูกต้อง.

เราจะต้องสนใจกับคำว่า ตั้งจิตไว้ให้ถูกต้อง นี้ ให้สมกับที่พระพุทธเจ้าท่านได้ตรัสไว้ว่า จิตที่ตั้งไว้ผิคนั้น ทำอันตราย ยิ่งกว่าศัตรูคู่อาฆาต หรือว่าโจร

ที่ต้องการทรัพย์จะทำอันตรายแก่เรา; แปลว่า ในบรรดาอันตราย ที่เกิดจากบุคคล เกิดแต่อะไรก็ตาม ไม่มากเท่า อันตรายที่เกิดจาก จิตที่ตั้งไว้ผิด.

ที่นี้ ในทางตรงกันข้าม ก็จิตที่ตั้งไว้ถูก ก็นำประโยชน์ ความสุข ความเกษม อะไรมาให้ ยิ่งกว่าวิตามารทอันเป็นที่รัก หรือมิตรสหายอันเป็นที่รัก จะช่วยทำให้แก่เราได้. คนโกรธ คนเกลียด ก็ไม่ทำอันตรายเราได้ เท่าที่จิตตั้งไว้ผิด. คนรัก คนชอบเรา ก็ไม่ทำประโยชน์อะไรให้เราได้ มากไปกว่าจิตที่ตั้งไว้ถูก.

ขอให้สนใจคำว่า **อันตราย** ซึ่งโดยแท้จริงแล้ว รวมอยู่ที่จิตอันตั้งไว้ผิด สำหรับทุกคน สำหรับทุกวัย สำหรับทุกยุค ทุกสมัย ทุกสถานการณ์ ของมนุษย์ หรือของโลก ซึ่งเรียกว่า **อันตราย ที่ทุกคนควรรู้จัก**. ถ้าไม่รู้จัก ก็น่าสงสารที่สุด; ยิ่งมาบวชเป็นพระเป็นเณรเข้าแล้ว อย่างนี้ ยังไม่รู้จักสิ่งนี้ ก็บวชการ เป็นการบวช เพื่อ ๆ เหนือ ๆ ตามกันมา ไม่ตรงจุดมุ่งหมายของการบวช ที่จะได้รู้จักอันตรายอย่างแท้จริง ที่ทุกคนควรรู้จัก ตลอดถึงวิธีที่จะป้องกันอันตรายนี้ หรือว่าจะทำลายอันตรายนี้ ให้ค่อย ๆ สูญสิ้นเข่นสิ้นซากไปจากสันดาน จากจิตใจ.

เวลาสำหรับการบรรยาย ก็หมดลง ขอยุติการบรรยายไว้เพียงเท่านี้.

สิ่งที่ทุกคนควรรู้จัก

- ๕ -

๒๙ เม.ย. ๑๗

มิตรสหาย ที่ทุกคน ควรรู้จักคบ

ในการบรรยายเรื่อง สิ่งทีทุกคนควรรู้จักเป็นครั้งที่ ๕ นี้ จะได้กล่าวโดยหัวข้อย่อว่า มิตรสหาย ที่ทุกคน ควรรู้จักคบ.

ขอให้ทบทวนในการบรรยายในครั้งที่แล้วๆ มา ว่าเราได้พูดกันมาตามลำดับอย่างไร. ครั้งแรก *หลักธรรมสำคัญที่ควรทราบ* ในที่นั้นหมายถึงหน้าที่ ที่ทุกคนควรทราบ, เป็นหน้าที่ ที่จะต้องรู้ธรรมะ มีธรรมะ ปฏิบัติธรรมะ ได้รับผลของการมีธรรมะ. ต่อมาก็มี่ เรื่อง *ตนเองที่ตนเองควรรู้จัก*; คนโดยมากก็ไม่รู้จักตัวเอง : นี้ก็ต้องพูดกันเสียใหม่ว่า ให้รู้จักตัวเอง ซึ่งเป็นสิ่งที่ควรรู้จักอย่างยิ่ง. คน รู้จักกันแต่เรื่องตัวกู - ของกู ซึ่งไม่ใช่ตัวเอง แต่เป็นตัวกูต ผี ปีศาจของกิเลส ไม่ใช่ตัวเอง; แต่คนก็รู้สึกว่าเป็นตัวเองอยู่เรื่อย.

ขอให้รู้จักตัวเองที่ถูกต้องกันเสีย, แล้วต่อมาก็พูดถึงเรื่องอาหาร ที่ต้องรู้จักเลือก รู้จักกิน. นี่คือการแสดงให้เห็นว่า คำว่า “อาหาร” นั้น มีอะไรยิ่งกว่าที่เราเคยรู้จักกัน คือ ให้รู้จักกินข้าวปลาอาหาร กวฬิงการอาหารนี้ เหมือนกับว่ากินเนื้อลูกกลางทะเลทราย, ให้รู้จักผัสสาหาร ในแง่ที่ว่า เหมือนกับ วัฏที่ถูกถลกหนังเดินไปที่ไหนอย่างไร ก็ต้องระวังมาก, มโนสัญญเจตนาหาร ให้เกิดกรรม นี้ก็อยู่หมั่นหม่ำ ที่หลุมถ่านเพลิง ต้องระวังกันขนาดนั้น, แล้ววิญญาณาหาร ก็เลือกให้ถูกต้อง ทางรอด แสงหาหนทางรอด เหมือนกับโจรที่เขามักจะเอาไปฆ่า ก็คิดแต่เรื่องทางหลุสุหรือทางรอด. อาหารที่รู้จักเลือกรู้จักกิน ก็มีอยู่อย่างนี้ มากกว่าอาหารทางปาก.

ต่อมาพูดเรื่องอันตรายที่ต้องรู้จักกลัว ไม่มีอันตรายอะไรจะร้ายกาจไปกว่าจิตที่ตั้งไว้ผิด แล้วคนก็ไม่ค่อยจะรู้เรื่องจิต; แล้วก็ไม่ว่า ตั้งไว้ผิด หรือตั้งไว้ถูกอย่างไร เหมือนกับคนหลับอยู่เรื่อยอย่างนั้น. นี้ก็รู้จักอันตรายให้ดีๆ : ที่ไม่เห็นว่าเป็นอันตรายนั้นแหละ เป็นอันตรายอย่างยิ่ง คือจิตที่ตั้งไว้ผิด; แต่คนก็ชอบรักจิตที่ตั้งไว้ผิด เพราะทำให้เกิดกิเลส แล้วสนุกดี เอรีตอร้อยตี อะไรทำนองนี้.

มิตร หรือ เพื่อน ที่ควรคบ เป็นอย่างไร

ต่อมาถึงมิตรสหาย ซึ่งเราจะได้กล่าวกันในวันนี้ คือ เพื่อน ที่ทุกคนควรรู้จักคบ ในขั้นแรกนี้ เราจะพิจารณากันถึงคำว่า เพื่อน ให้เข้าใจกันพอสมควรเสียก่อน. เพื่อน มีความหมายกว้างมากเหมือนกัน นับตั้งแต่คำว่า ญาติ มิตร สหาย แล้วก็เพื่อน แล้วก็พรรคพวก มีอยู่หลายคำ.

คำว่า ญาติ แม้จะไม่ได้ออกเสียงว่าเพื่อน แต่ก็ยังเป็นเพื่อนที่ดี อยู่ตลอดเวลา. คำว่า ญาติ นี้แปลว่า ต้องรู้, “ต้องรู้” คือต้องรู้สึก ต้องระลึกอยู่เสมอ ก็เรียกว่าญาติ.

พวกที่เป็นญาติกัน นั้นหมายความว่า เราจะต้องนึกถึงเขาอยู่เสมอ ต้องรับรู้ว่าเขาเป็นญาติ อย่างนี้ก็เรียกว่าญาติ.

คำว่า มิตร นั้นมาจากคำว่ารักใคร่ ก็คือเมตตา นั่นเอง; ถ้ามีความเมตตาซึ่งกันและกันก็เรียกว่าเป็นมิตร.

คำว่า สหาย คำนี้ก็แปลว่า *ไปด้วยกัน*; สห แปลว่า *ด้วยกัน* อยะแปลว่า *ไป* หรือ *มา* นึกแล้วแต่จะแปล. ถ้าไปด้วยกัน มาด้วยกัน นี้ก็เรียกว่า สหาย หรือ *ทำร่วมกัน* ก็เรียกว่าสหาย.

คำว่า เพื่อน นั้นมาจากคำว่า สหาย จึงมีความหมายกว้าง ซึ่งเราจะพิจารณาคุณภาพของคำๆ นั้นให้ดี. การพิจารณานี้ก็ไม่ยากลำบากอะไร มีเรื่องมาในพระคัมภีร์อยู่เรื่องหนึ่ง เรียกว่าเรื่องสหาย และวัดกันได้ด้วยวาจา.

มีเรื่องเล่าว่า :- มีลูกคนร่ำรวย ๔ คน ขี่รถขี่ม้าไปเที่ยวทางริมเมือง พบนายพรานคนหนึ่ง เขานั่งคุกเข่าเฝ้ากบฏิน กำลังจะขับเข้าเมือง. พวก ๔ คนนี้ เขาคิดสนุกกันว่า เราจะลองฝีมือว่าใครจะขอเนื้อ จากนายพรานคนนี้ได้มากกว่ากัน หรือดีกว่ากัน.

คนที่หนึ่ง เข้าไปขอด้วยใช้คำว่า *ไอ้พราน ให้อเนื้อแก่กูบ้าง*. คนๆ นี้ เขาเป็นลูกเศรษฐี เขาก็พูดกับนายพราน ซึ่งเป็นคนชั้นต่ำกว่าอย่างนั้น. นายพรานก็พูดว่า *คำพูดนี้ เหมือนกับพังศิด* เขาก็เลยตัดพังศิดหลายๆ ชิ้น รวมให้แก่คนขอคนนั้น.

ลูกเศรษฐีอีกคนหนึ่ง เข้าไปขอบ้าง. เขาบอกว่า *พี่พราน ขอเนื้อบ้าง* นายพรานก็บอกว่า *เข้าที่* คำว่า *พี่* นั้นเข้าที่ *เป็นคำเป็นสันต์*; เขาก็เลยให้เนื้อกล่อมเนื้อล่อมๆ มาส่วนหนึ่ง.

ลูกเศรษฐีคนที่สาม เข้าไปขอด้วยใช้คำว่า พ่อ เรียกพราวนว่า พ่อ ขอเนื้อข้าง นายพราวนเขาบอกว่า คำว่าพ่อนี้เป็นคำมีน้ำหนักจับถึงหัวใจ เหมือนเมื่อลูกเรียก พ่อว่า พ่อ พ่อรู้สึกจับใจ ถึงหัวใจ, คำพูดนี้เหมือนหัวใจ. เขาก็เลยคัดเลือกพวงหัวใจ ให้แก่ลูกเศรษฐี คนนี้.

ลูกเศรษฐีคนที่สี่ ซึ่งเป็นโหดสัตว์ เข้าไปขอ ใช้คำว่า เพื่อน ขอเนื้อข้าง. นายพราวนก็คิดว่า คำว่าเพื่อน นี้มีความหมายคลุมไปทั่วโลก. ถ้าโลกนี้ไม่มีเพื่อนแล้ว โลกนี้ไม่มีความหมาย; เพราะมีเพื่อนอยู่ในโลกนี้ โลกนี้จึงมีความหมาย. คำว่าเพื่อน มีความหมายเท่ากับโลก ฉะนั้นเขาจึงให้เนื้อหมตทงเกวียน รวมทั้งตัวเขาเองด้วย.

นี่คำว่า “เพื่อน” มีน้ำหนักมากอย่างนี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในประเทศอินเดีย ซึ่งเป็นต้นตอของเรื่องราวเหล่านี้ หรือถ้อยคำเหล่านี้; เขาให้น้ำหนักแก่คำว่า “เพื่อน” มากถึงขนาดนี้ คือเป็นทั้งหมด ที่ว่าโลกนี้จะต้องมี. เราไม่ต้องการจะเชื่อนิทานหรือชาตกอะไรเรื่องนี้; แต่ต้องการจะรู้ว่า คำว่าเพื่อนนี้ เคยมีน้ำหนักมาแล้วอย่างไร; ทำไมจึงมีน้ำหนักมากกว่าพ่อ หรือพี่ ไปเสียอีก? มันคงจะไม่หนักกว่า แต่กว้างกว่า.

ขอให้สังเกตดูไว้ให้ดี ๆ ความหมายของคำว่า “เพื่อน” เพื่อน นี้ก็แยกได้หลาย ๆ อย่าง, แล้วก็ยังมี อย่างที่ผมพูดเตือนไว้เสมอว่า การศึกษาความหมายของคำนี้ ให้แยกเป็น ๒ ชนิดเสมอ คือภาษาคนอย่างหนึ่ง ภาษาธรรมอย่างหนึ่ง. ภาษาคน คือภาษาที่ใช้พูดกันตามธรรมดา ภาษาธรรม คือภาษาที่ลึกซึ้ง เป็นเรื่องทางจิตทางวิญญาณ.

คำว่า เพื่อน ภาษาคน ก็หมายถึงเพื่อน อย่างที่เรารู้จักกันดีแล้ว ยังจะแยกได้ว่า เพื่อนที่อยู่ในเรือน แล้วก็เพื่อนที่อยู่นอกเรือน.

เพื่อนในเรือนก็หมายถึงบุตรภรรยา สามี ซึ่งเป็นเพื่อนที่อยู่ในเรือน ร่วมเรือนอันใกล้ชิดเป็น สุหยา, สุหยา แปลว่าสนิทใจใกล้ชิด เพื่อนในเรือนก็มีคำกล่าวที่ว่า มารดา เป็นเพื่อน เป็นมิตรในเรือน, มาตา มิตต์ สเก ชเร – มารดาเป็นเพื่อนซิดในเรือน, ภริยา ปรมาสยา – ภรรยาเป็นมิตรอย่างยิ่ง อย่างนี้ เป็นเพื่อนอย่างยิ่งนี้ไม่ต้องอธิบาย พอจะรู้จักได้ ต่อไปในต้องการจะอธิบายเพื่อนชนิดอื่นที่ควรรู้จัก.

เพื่อนนอกเรือน ก็มีเพื่อนฝูงทั้งหลาย ที่อยู่กันคนละบ้าน, และยังมีเพื่อนที่อย่างยิ่ง ยิ่งกว่าเพื่อนธรรมดา เขาเรียกกันว่า เพื่อนยากบ้าง เพื่อนคู่ใจ เพื่อนสุข เพื่อนทุกข์. เพื่อนเหล่านี้ห่างออกไป; เพราะฉะนั้นจึงมีความต้องการ ต่อเมื่อมีเรื่องจำเป็นเกิดขึ้น ต้องให้ผู้อื่นช่วย เพราะเหลือความสามารถของเพื่อนในเรือนแล้ว จึงเอาเพื่อนนอกเรือนมาช่วย. นี้ก็เห็น ๆ กันอยู่ ไม่ต้องอธิบายอะไรมาก แต่ก็ต้องรู้ว่า นั่นเรียกว่าเพื่อน.

ที่นี้ เพื่อนในภาษาธรรม ภาษาที่สงขึ้นไปกว่าธรรมดา นี้ก็ต้องคิดถึง มีพระพุทธานิพนธ์เรียกบุคคล พวกที่เป็นเพื่อน นวาทิศเบื้องซ้าย. เรื่องนี้ถ้าคุณไปท่องนวโกวาทมาแล้ว ก็จะได้. ทิศเบื้องหน้า คือ บิฑามารดา, ทิศเบื้องหลัง คือ บุตรภรรยา, ทิศเบื้องขวา คือ คุรุบาอาจารย์, ทิศเบื้องซ้าย คือ เพื่อน หรือ มิตรสหาย มีความหมายเป็นผู้ช่วย อยู่ข้างซ้าย เหมือนกับแขนซ้าย คู่กับแขนขวา คือคุรุบาอาจารย์.

นี้แสดงว่า เพื่อนนั้นขาดไม่ได้ ไม่ว่าในกรณีเรื่องโลก ๆ เรื่องบ้านเรือน เรื่องทำมาหากินจะขาดเพื่อนไม่ได้; แม้ในกรณีทางธรรมะ ที่เป็นการปฏิบัติ หรือการกระทำ เพื่อให้บรรลุ มรรค ผล นิพพาน นี้ก็ต้องการเพื่อน. ฉะนั้นจึงมีเพื่อน ที่ในความหมายสูงกว่าธรรมดา เป็นกัลยาณมิตร ช่วยชี้ทางไปนิพพาน. พระพุทธเจ้า ก็เป็นจอมเพื่อน หรือเป็นยอดของเพื่อน ในกรณีอย่างนี้. นี้ถ้าหมายถึงบุคคลภายนอก จะเป็นมิตรในภาษาวิญญาน ในภาษาธรรม.

ยังมีเพื่อนที่เป็นธรรมโดยตรงอีกทีหนึ่ง คือ ธรรม, ตัวธรรมะนั้นแหละที่จะเป็นเพื่อนใด ๆ. ธรรมะที่เราประพฤติได้จะเป็นเพื่อนในความหมายสูงสุด นี่คือนิมิตรสหายที่ทุกคนควรรู้จักคบ หมายถึงส่วนนี้เป็นใจความสำคัญ คือเป็นแกนกลาง คือธรรมะที่ช่วยได้ เรียกว่าเพื่อน.

ดูให้ชัดเถิด จะเห็นได้ว่า ไม่มีอะไร ที่จะช่วยคนเราได้ยิ่งไปกว่าธรรมะ จึงควรถือธรรมะนี้ เป็นกัลยาณมิตรอันสูงสุด. เพื่อนธรรมาคาที่เป็นมนุษย์ด้วยกัน ช่วยกันได้ก็ช่วยกันไปหลายอย่าง หลายทาง หลายแง่ หลายมุม; แต่ไม่อาจจะช่วยได้เหมือนธรรมะ. ธรรมะเข้าไปช่วยได้ถึงจิตใจ เข้าไปถึงจิตใจเลย, ช่วยได้ลึกซึ้ง ช่วยได้มากกว่า. นี่เราจึงผูกพันถึงส่วนนี้ให้มาก.

คำว่า เพื่อน แม้ที่เป็นภาษาธรรม ก็ยังมีได้ ๒ ความหมาย เป็นบุคคลก็ได้ ถ้าบุคคลนั้นชี้ทางไปพระนิพพาน; นี่คือเพื่อนจริง ๆ. ฉะนั้น ครูบาอาจารย์ชี้ทางไปนิพพาน ก็จัดไว้เป็นเพื่อนในระดับนี้, แล้วเขาก็ไม่มีใครนิยมเรียกว่าอาจารย์ เขาเรียกว่าเพื่อน แต่เรียกเต็มชื่อว่า กัลยาณมิตร; เตียววันก็ยังใช้อยู่.

อาจารย์ที่สอนกรรมฐานนั้น ถ้าเรียกให้ถูกต้อง เขาเรียกว่ากัลยาณมิตร เพราะถือว่าไม่มีใครพาใครไปได้ ตนต้องไปเอง. ฉะนั้น อาจารย์ก็เป็นแต่ผู้ช่วยให้คำแนะนำบอกกล่าว นั้นเป็นเพื่อนอย่างบุคคลสูงสุด, เป็นกัลยาณมิตร ชี้ทางไปนิพพาน.

ส่วนที่เป็นเพื่อน ยิ่งไปกว่านี้อีก ก็คือ ธรรมะ เป็นนามธรรม คือธรรมที่เราได้ประพฤติ ได้ปฏิบัติให้มีขึ้น ที่กาย ที่วาจา ที่ใจ แล้วธรรมะก็ช่วยระงับดับกิเลสช่วยทุกอย่าง ที่จะแก้ปัญหามาให้หมดไปได้ นี่ธรรมะเป็นเพื่อนที่สูงที่สุด ก็ต้องเป็นธรรมะที่ปฏิบัติถูกต้อง.

ชีวิตคือการเดินทาง จำต้องมีเพื่อน

ในที่นี้เราจะต้องมองชีวิตกันในแง่ที่ลึก ๆ ว่าชีวิตนี้มิใช่เพียงแต่ว่า เป็นอยู่ได้ แล้วจะกินอาหาร จะอาบ จะถ่าย จะไม่ต้องตาย นี้เรียกว่าชีวิต; นี้เรียกว่ามองกันผิว ๆ เผิน. ชีวิตอย่างนี้ มองที่วัตถุ มองที่เนื้อหนัง มองที่ร่างกาย; แต่ชีวิตในความหมายที่ลึก นัยหมายถึงนามธรรม จนถึงกับพูดได้ว่า ชีวิตคือการเดินทาง อยู่ในตัวชีวิตนั้นแหละ ชีวิตจะเดินทางไปไหน ก็เดินทางไปหาจุดสูงสุด สุกท้ายที่สุดสุดที่ปลายทาง.

เราพูดได้ตามหลักของชีววิทยา ว่า มีชีวิตที่ต่ำต้อย ตามวิชาชีววิทยา เป็นเซลล์เดียว เป็นอะไรทำนองนี้, แล้วก็วิวัฒนาการเรื่อยมาหลายร้อยล้านปี เป็นชีวิตที่สูงขึ้นมา จนเป็นพืช จนเป็นสัตว์ จนเป็นมนุษย์, กระทั่งเป็นมนุษย์อย่างเทวดาอย่างพรหมอย่างนี้. ตามทิวทัศน์อันนั้นจะเห็นได้ว่า ชีวิตคือการเดินทาง จากสัตว์เซลล์เดียวแท้ ๆ มาเป็นสัตว์ที่ประณีตวิเศษอย่างมนุษย์ ซึ่งเดี๋ยวนี้ก็ไปโลกพระจันทร์ได้ ไปไหน ๆ ได้ เต็มไปด้วยสติปัญญาขนาดนั้น; แต่แล้วก็ยังไม่รู้จักใช้ธรรมะให้เป็นเพื่อน โลกนี้ยังไม่มีสันติภาพ เพราะชาตธรรมะมาเป็นเพื่อน ในการเดินทางของมนุษย์.

ถ้าจะมองกันอีกแง่หนึ่ง ก็ว่าชีวิตคือการต่อสู้; ถึงแม้ที่พูดว่า ชีวิตคือการเดินทาง การเดินทางนั้นก็เป็นการต่อสู้ อยู่ในตัวของการเดินทาง เช่นสัตว์เซลล์เดียวจะวิวัฒนาการ มาเป็นสัตว์หลายเซลล์ กระทั่งมาเป็นคน นี้เต็มไปด้วยการต่อสู้; เพราะว่าถ้าพ่ายแพ้ก็ตาย สูญหายไปเสียแล้ว ไม่รู้ว่่าก็สายก็แขนง. เดี่ยวนี้อยู่ได้แต่สายหรือแขนงที่ต่อสู้ได้ มาเป็นมนุษย์อยู่ที่นี้ ก็เรียกว่า ชีวิตคือการต่อสู้ แต่อย่างนั้นเป็นการต่อสู้ทางภายนอก ทางร่างกาย ซึ่งก็ไม่สำคัญ.

ความหมายที่สำคัญในการต่อสู้อยู่ที่ **ต่อสู้กับกิเลส**; พิจารณาถึงคนเราเดียวกันแหละ ที่เดินทางมาจนถึงที่นี่แล้ว ท้ายการต่อสู้, ยังเหลือแต่การต่อสู้ที่น่าหวาดเสียว คือต่อสู้กับกิเลส. คนที่ไม่มีการต่อสู้กับกิเลส นั่นก็หมายความว่าใช้ไม่ได้ เป็นคนเลว หรือเป็นคนใช้ไม่ได้; หรือว่าพ่ายแพ้แก่กิเลสเสียแล้ว. ถ้ายังเป็นมนุษย์ที่มีเกียรติของมนุษย์อยู่ ก็ต้องต่อสู้กับกิเลส ซึ่งเกิดขึ้นเป็นธรรมดา แล้วก็เจริญมากขึ้น ตามที่มันสมองเจริญมากขึ้น.

ชีวิตต้องต่อสู้กับกิเลส ซึ่งเกิดขึ้นเป็นธรรมดา ให้กิเลสพ่ายแพ้ไปได้เท่าไร **ความคิดความงามก็มีมากขึ้น**; ฉะนั้นเราต้องอยู่ด้วยการต่อสู้ด้วยกันทั้งนั้น : ทางร่างกาย ก็ต้องต่อสู้ไป เรื่องกิน เรื่องอาหาร เรื่องโรภภัยใช้เจ็บ ก็ต่อสู้กันไป, ทางจิตใจก็มีการต่อสู้อย่างละเอียด อย่างเร้นลับ, เมื่อกิเลสเกิดขึ้น ก็ทำให้เราร้อน ให้เป็นทุกข์ก็ต้องต่อสู้เพื่อให้เย็นลง; ถ้าชนะก็จะเย็นลง สำเร็จเป็นความเย็น เป็นนิพพานน้อย ๆ อยู่เป็นคราว ๆ.

ถ้าไม่มองเห็นบอห์ว่าชีวิตเป็นการต่อสู้ ก็จะไม่มองเห็นความจำเป็นเลยที่เราจะต้องมีเพื่อนที่ดีที่สุดคือธรรมะ เหมือนกับว่าถ้าเราไม่มีศรัทธา เราก็ไม่ต้องการเพื่อนมาช่วยกันต่อสู้.

เดียวกันเป็นอันว่า เราเห็นแล้วว่า **เรามีศรัทธาที่ร้ายกาจ** ไม่มีอะไรร้ายเท่าไรมิใช่ **คือกิเลส** ต้องมาต่อสู้; **จำต้องมีเพื่อนมาคอยช่วยคือธรรมะ.** ฉะนั้นธรรมะก็เป็นเพื่อนหรือเป็นมิตร, หรือเป็นกัลยาณมิตรใดในความหมายหนึ่ง. เราจึงต้องคิดหาเพื่อนในชั้นสูงสุด หรือชั้นลึกซึ้ง คือทางฝ่ายปรมาตม์ ซึ่งได้แก่ธรรมะนั้นเอง เป็นเพื่อน.

ตัวธรรมนั้นเป็นเพื่อนด้วย และเป็นเครื่องมือให้เกิดเพื่อนได้ด้วย

ที่นี้ก็เกิดแง่มุมที่จะพูด หรือจะพิจารณากันขึ้นมา ตามตัวหนังสือว่า ธรรมะ นั้นมีอยู่สองความหมาย ในกรณีอย่างนี้ คือ ธรรมะที่จะทำให้เกิดความเป็นเพื่อน, หรือว่า ธรรมะที่เป็นเพื่อนเสียเอง.

ธรรมในความหมายหนึ่งเป็นเพื่อนของเราเสียเอง แต่ธรรมในอีกความหมายหนึ่ง เป็นเพียงเครื่องกระทำให้เกิดความเป็นเพื่อน; เช่นการที่เราจะมีเพื่อนสักคนสองคน ที่เป็นเพื่อนที่ดี ก็ต้องมีธรรมมาเป็นเครื่องกระทำ คือ เพื่อนนั้นก็ต้องประกอบด้วยธรรม เราก็ต้องประกอบด้วยธรรม ต่างคนต่างมีธรรมจึงจะเกิดความเป็นเพื่อนที่ดีต่อกัน อย่างนั้นก็พูดได้ตั้งแต่ขั้นต่ำขึ้นไป.

เราจะเป็นเพื่อนที่ดีต่อกันเท่าไร ก็ต้องมีธรรมะมากขนาดนั้น; นี่คือ ธรรมะที่ทำความเป็นเพื่อน. ต้องประพฤติปฏิบัติให้ถูกต้อง จะต้องสงเคราะห์ จะต้องปฏิบัติต่อกันอย่างไร, ผูกพันกันอย่างไร, ให้มีธรรมะอยู่; จนกระทั่งเลื่อนขึ้นไปถึงสิ่งที่ว่าคนอื่นช่วยไม่ได้ บุคคลที่สองมาช่วยเราไม่ได้ ทำได้แต่ตัวเองคนเดียว. ที่นี้ก็ต้องมี ธรรมะแท้ๆเป็นเพื่อน ต้องประพฤติธรรม ต้องสร้างธรรมขึ้นมา เรียกว่า มีธรรม เป็นที่พึ่ง.

พูดว่า มีธรรมเป็นที่พึ่ง ก็ต้องประพฤติธรรมชนิดที่จะเป็นที่พึ่ง, แล้ว ธรรมนั้นเป็นที่พึ่งได้จริง ยิ่งกว่าเพื่อนที่เป็นคนๆด้วยกัน มีธรรมะ คือตัวธรรมเป็นเพื่อนเสียเอง.

ในขั้นสูงสุด ชั้นละเอียด ลึกซึ้งที่สุด เพื่อน หรือสหาย หรือมิตร ก็ตาม ๓๕๕ คือตัวธรรมะที่ตนจะต้องจัดต้องทำด้วยตนเอง. เมื่อพระพุทธเจ้าท่านตรัสเรื่องนี้

ท่านตรัสว่า **จงมีตนเป็นสรณะ จงมีตนเป็นที่พึ่ง** คือเป็นภาษาบาลีว่า **อตฺตํทปฺปา อตฺตสฺรณํ** – มีตนเป็นที่ระลึก มีตนเป็นที่พึ่ง แล้วก็ขยายความออกเป็น **ธรรมที่ปาราหมมฺสฺรณํ** – มีธรรมเป็นสรณะ มีธรรมเป็นที่พึ่ง.

นี้หมายความว่าอย่างเดียวกัน คือ **มีตนเองเป็นที่พึ่ง** กับ **มีธรรมเป็นที่พึ่ง** นั่นคืออย่างเดียวกัน; เพราะเป็นเรื่องที่คนอื่นช่วยไม่ได้ เป็นเรื่องละเอียดลึกซึ้ง เป็นเรื่องภายในล้วน เป็นเรื่องซ้าศึกคือกิเลสโดยตรง คนอื่นช่วยไม่ได้. จะต้องปฏิบัติธรรมให้ถูกต้อง ให้กิเลสระงับไป ชำพญามารเสีย ชำกิเลสเสีย อย่างนี้ก็เรียกว่า **ตนเป็นที่พึ่งแก่ตน** หรือว่าธรรมะเป็นที่พึ่งแก่ตน.

เอาตนเป็นธรรมะ เอาธรรมะเป็นตน ไม่เอาอื่นมาเป็นตน นั่นแหละคือเพื่อนที่แท้จริง; เมื่อไรเรามีธรรมะเป็นตน มีตนเป็นธรรมะ เมื่อนั้นก็ได้เพื่อนสูงสุด เพื่อนแท้จริง เพื่อนที่ทุกคนควรรู้จักคบ.

เดินเข้าไปมัวคบกับแต่เพื่อนที่ไม่จริง คบเพื่อนไว้สำหรับตัวเองจะแก้ตัวเมื่อสบุบหรี กินเหล้า เป็นต้น. หลายคนแล้วเคยบวชอยู่ที่นี้ สึกไปแล้ว กินเหล้าบ้าง สิบบุบหรีบ้าง พอพบกันตอนหลัง ถามเขาว่า ทำไมทำอย่างนั้น? เมื่ออยู่ที่วัดทำไมไม่ทำ? เขาบอกว่า เสียเพื่อนไม่ได้; ไปคบกับเพื่อน ก็เลยต้องกินเหล้า สิบบุบหรีบ้าง. นี่เขามีเพื่อนไว้สำหรับแก้ตัว เพื่อจะสบุบหรี เพื่อจะกินเหล้า; แล้วเพื่อนอย่างนั้น จะเป็นเพื่อนชนิดไหน? ลองคิดดู; ก็เป็นเพื่อนสำหรับเลวด้วยกัน สำหรับจะเป็นข้อแก้ตัวให้กันและกัน สำหรับจะเลวลงไป อย่างนี้เป็นเพื่อนสำหรับเลวลงนรก.

เราต้องมีเพื่อนชนิดที่ ทำให้สูงขึ้นไป ให้จริง ให้ถูกต้องยิ่งขึ้นไป คือ **มีธรรมะเป็นเพื่อน** แล้วก็มีธรรมะด้วยตนเอง เพื่อประโยชน์ให้แก่ตนเอง ในกรณีที่คนอื่นช่วยไม่ได้ เพื่อนไหนก็ช่วยไม่ได้. เมื่อเกิดอันตรายทางภายนอก เช่นน้ำท่วม

ไฟไหม้ โจรปล้นอะไรก็ตาม เพื่อนช่วยกันได้ บิถัมมารดาช่วยได้ มิตรสหายช่วยได้
อย่างนั้นช่วยได้; แต่พอความเกิิด ความแค้น ความเจ็บ ความตาย หรือกิเลสทั้งหลาย
ทำอันตรายเอา จะไม่มีใครช่วยได้ นอกจากเพื่ะคือธรรมะ.

เพื่อน คือธรรมะ ที่จะช่วยเราได้นั้น จะต้องทำขันธ์ด้วยตนเอง ให้ถูกต้อง
ตามที่พระพุทธเจ้า ท่านได้ตรัสว่า “มัตถนเป็นทัง มัตถมมะเป็นทัง” มัตถมมะ
เป็นทัง ก็คือมัตถนเองเป็นทัง. ถ้าจะมองกันที่ตน ก็ต้องถามว่า ตนชนิดไหน
ที่จะเป็นทังแก่ตนได้? ก็ต้องเป็นตนที่เต็มอยู่ด้วยธรรมะ, หรือตนที่เป็นธรรมะ
เสียแล้ว นั้นแหละจะเป็นทังได้. ฉะนั้นตนกับธรรมะในที่นี้ ก็กลายเป็นสิ่งเดียวกัน
โดยพฤตินัย แม้จะเรียกชื่อต่างกัน แต่โดยตัวจริงแล้วเป็นสิ่งเดียวกัน.

มัตถน เป็นธรรมะ มัตถมมะเป็นตน นคอเพื่อนแท้จริง; ส่วนเพื่อน
นอกนั้น เป็นเพื่อนรองๆ ลงไป.

เพื่อนธรรมะที่ดีที่สุด ได้แก่ สัมมาทิฏฐิ

ถ้าจะระบุชื่อให้ชัดออกไปสักหน่อย ว่า มีธรรมะเป็นเพื่อนนี้ จะมีธรรมะ
ข้อไหน? ตอบว่า ก็ได้ทุกข้อ; เพราะธรรมะนั้นไม่อาจจะแยกกันเด็ดขาดได้ ต่อเนื่อง
กันอยู่ทุกข้อ. แต่ถ้าจะให้ชัดหน่อย ก็ระบุธรรมะประเภทที่เป็น สติปัญญา เป็นวิชา
เป็นแสงสว่าง; ฉะนั้นจะระบุสัมมาทิฏฐิดีกว่า ซึ่งเป็นชื่อที่ได้ยินกันอยู่บ่อย ๆ.

สัมมาทิฏฐิ แปลว่า ทิฏฐิ หรือปัญญาที่ถูกต้อง นี้ช่วยได้มาก ช่วยได้ลึก
ขอให้สนใจคำๆ นี้เถิด พระพุทธเจ้าก็ได้ตรัสเรื่องนี้เป็นพระพุทธรภาษิตว่า “บุคคล
ล่วงทุกข์ได้ เพราะสมาทาน สัมมาทิฏฐิ” สมมาทิฏฐิ สมาทานา สพพิ ทุกข์
อุปจจกั – เพราะสมาทานสัมมาทิฏฐิ คนล่วงทุกข์ทั้งปวงได้.

ถ้าจะให้เพื่อนข้างนอกช่วย ก็ยังเหลืออยู่อีกมาก ที่เขาช่วยไม่ได้; แต่ถ้าเรามี**สัมมาทิฐิ**เป็นเพื่อนช่วยแล้ว จะช่วยได้หมด. ถ้ามี**สัมมาทิฐิ** จะเลือกเพื่อนที่ดีได้ อย่างเช่น เป็นเพื่อนรอบนอก เป็นเพื่อนภรรยา สามี เป็นอะไรก็ตามใจ. ถ้ามี**สัมมาทิฐิ** ก็สามารถเลือกคนที่ดีมาเป็นเพื่อน, แล้วยังรู้จักปฏิบัติอย่างนั้น อย่างนี้ ในการป้องกัน โจร ขโมย โรคภัยไข้เจ็บ อะไรต่าง ๆ ได้.

ธรรมะเท่านั้น ที่ว่าจะเป็นเพื่อนชนิดที่ **ช่วยเข้าไปถึงข้างในจิตใจ**; แม้ว่าจะมีการอารักขาภายนอกดีอยู่แล้ว แต่ภายในยังกลัวอยู่ ความกลัวนั้นก็รบกวนอยู่ข้างใน แล้วใครจะตามเข้าไปช่วยแก้ได้; มี**ธรรมะ**เท่านั้นจะช่วยได้. สิ่งอะไรก็ตามที่ทำให้เราวิตกกังวล หวาดเสียว สะดุ้งกลัว ทำให้รำคาญ ทำให้ผวา อะไรอยู่เสมอ; อย่างนี้ ก็ต้องแก้ด้วยปัญญา คือ ความรู้ที่ถูกต้อง. ถ้าไม่ใช่ปัญญา หรือ ความรู้อันนี้ เกิดขึ้นสิ่งนั้น ๆ ก็จะไม่หายไป. ความกลัวก็ดี ความรู้สึกที่เบียดเบียนความสงบของใจก็ดี จะหายไปเพราะ**ธรรมะ**.

ขอให้สังเกตให้มากหน่อยในข้อนี้ ว่าเรื่องที่กลุ้มอกกลุ้มใจ ซึ่งไม่มีใครแก้ได้ เพื่อนก็แก้ไม่ได้ บุตรภรรยา สามี ก็ช่วยไม่ได้; อย่างนี้ต้องแก้ด้วย**สัมมาทิฐิ** คือ **ความรู้ที่ถูกต้อง**. ถ้าเป็นความรู้ที่ไม่ถูกต้อง ก็แก้ไม่ได้เหมือนกัน จะกลุ้มอยู่อย่างนั้น มีความทุกข์ทางใจอยู่อย่างนั้น; แต่พอมี**สัมมาทิฐิ**เข้ามาเท่านั้น ก็มองเห็นได้ หรือ ปลงตก ทำให้ความกลุ้มอะไรหายไปหมดเลย.

เช่นว่า มีความทุกข์เกี่ยวกับความตาย รู้ว่าจะตายแน่; ถ้าคนโง่ ก็เป็นทุกข์เดือดร้อน ถ้าคนมีปัญญา ก็จะเห็นว่า ไม่ต้องเดือดร้อนอะไร รู้ว่าถึงคราวที่จะต้องตาย ก็ต้องตาย ไม่ต้องเดือดร้อนให้เสียเวลา. **นี้สัมมาทิฐิจะช่วยปลดเปลื้องความทุกข์ได้ทุกชั้นทุกระดับ** กระทั่งในจิตใจที่คนอื่นตามเข้าไปช่วยไม่ได้; ฉะนั้น **ธรรมะคือสัมมาทิฐิ**นี้ จะเป็นเพื่อนที่สูงสุด ในชื่อที่เรียกว่า **ธรรมะเป็นเพื่อน**.

ด้วยเหตุดังกล่าวมา จึงควรต้องพยายามให้สุดความสามารถ ที่จะอบรม
สัมมาทิฐิให้เจริญยิ่งขึ้นไป คือพอกพูนสัมมาทิฐิ หรือจะเรียกว่า บัญญา ก็ได้
ให้ยิ่งขึ้นไปเถิด, แล้วจะเป็นเพื่อนที่ประเสริฐที่สุด ที่ดีที่สุด ที่จะช่วยกันได้จริง
ในที่ทุกหนทุกแห่ง เพราะเมื่อสัมมาทิฐิตามติดไปอยู่ในใจด้วยแล้ว จะระงับดับทุกข์ก็ได้
ดับกิเลสก็ได้.

ปัญญาอันเป็นสัมมาทิฐินี้ ย่อมดับกิเลสอยู่แล้ว จึงตัดต้นเหตุที่ทำให้
เกิดทุกข์ได้; เพราะกิเลสนี้เป็นเหตุให้เกิดทุกข์ สัมมาทิฐิก็ตัดเหตุที่เกิดทุกข์เสียได้
จิตใจก็ไม่มีทุกข์, หรือว่าถ้าความทุกข์ได้เกิดขึ้นแล้ว ร้อนวุ่นวาวอยู่ในใจแล้ว ก็สัมมา-
ทิฐิเท่านั้นแหละ ที่จะช่วยดับตัวความทุกข์โดยตรงนั้นได้. ฉะนั้นจึงกล่าวว่ากิเลส
ก็ดับได้ ความทุกข์ก็ดับได้ เพราะเพื่อนคนนี้ คือสัมมาทิฐินี่เอง.

เราต้องมีธรรมะเป็นสหาย หรือมีสหายเป็นธรรมะ แล้วแต่จะพูดคำไหน.
เราต้องมีธรรมะหรือพระธรรมกันดีกว่า เป็นสหาย, หรือว่ามีสหายเป็นพระธรรม; นี่คือ
เพื่อนที่ดีที่สุด : ธรรมสหาย หรือสหายธรรม มีความหมายเหมือนกัน.

ต้องรู้จักความร้ายกาจของศัตรู เพื่อรู้ค่าของมิตร

ต่อไปนี้ ดูให้ตึกันสักนิดหนึ่ง ดูให้ครบถ้วน จะดูออกไปถึงศัตรู เพื่อจะรู้
ค่าของมิตรสหายให้ดียิ่งขึ้นไปอีก. ศัตรูไม่มีอะไรที่ร้ายกาจ ยิ่งไปกว่ากิเลส, หรือว่า
กิเลสนั้นแหละมันทำความเป็นศัตรู การที่เราจะเพาะศัตรูที่เป็นมนุษย์ เป็นคน-คนรอบๆ
ตัวเราขึ้นมาได้ ก็เพราะว่าเรามีกิเลส, หรือว่า เขา ก็มีกิเลส.

คนพาลที่ว่าเขาเป็นศัตรูของเรานั้น ก็เพราะว่า เรา ทำให้กิเลสของเรา
ไปทำให้เขาขัดใจ, หรือว่า ตัวเขาเอง ก็มีกิเลส เป็นเครื่องทำความเป็นพาลของ

เขาให้เกิดขึ้น; ฉะนั้นถ้าเราพูดว่าศัตรูที่แท้จริง คือกิเลส นี้ไม่มีทางผิด. จะหมายถึงศัตรูที่เป็นคน - คนก็ได้; เพราะเขามีกิเลส เขาจึงเป็นศัตรูกับเรา, หรือว่าอยู่กับตีๆ เราทำให้เขาเป็นศัตรูแก่เราขึ้นมา ก็เพราะว่า เรามีกิเลส เราโง่ ไปพูดผิดทำผิด แสดงอะไรผิดขึ้นมา, ก็ก่อให้เกิดศัตรูขึ้นมา. นี้เรียกว่ากิเลสคือความโง่ของเรา มันสร้างศัตรูขึ้นมาเอง.

นี่ ถ้าใครโกรธใครอยู่บ้าง, มีใครเป็นคู่แข่งไม่พอใจกันอยู่บ้างแล้ว, ก็ขอให้พิจารณาดูให้ดีว่า เกิดมีเหตุมาจากกิเลสของคนใดคนหนึ่ง หรือทั้งสองคน. ถ้าว่ากำจัดกิเลสได้ ก็เท่ากับกำจัดศัตรูได้ ป้องกันการเกิดแห่งศัตรูได้ จึงเหมาะไว้ให้กิเลส นั้นแหละเป็นศัตรูทั้งหมดทั้งสิ้นเลย.

ทีนี้ ถ้าดูอีกทีหนึ่งว่า กิเลสโดยตรงนั้น เป็นศัตรูที่ชองกว่า คนที่มีกิเลส. ถ้าไม่เชื่อก็ลองไปกิดดูเองก็แล้วกัน. ศัตรูที่เป็นตัวกิเลสโดยตรง กับ ศัตรูที่เป็นคนที่มีกิเลส ซึ่งหมายถึงคนที่เป็นตัวคน; สองอย่างนี้ อย่างไหนน่ากลัวกว่า หรือเป็นศัตรูกว่า?

ไปกิดดูให้ดี คนที่ปราศจากธรรมะ แล้วก็ศัตรู; เพราะว่าเขาไม่มีความเป็นมิตร. เมื่อปราศจากธรรมะก็เป็นศัตรู เพราะทำอะไรก็ทำไปด้วยธรรมทั้งสิ้น, ทำไปด้วยกิเลส ก็เลยเป็นศัตรู; ไม่ว่าไปที่ไหนก็เป็นศัตรู เปะๆ ปะๆ ไป, ล้วนมีแต่ความเป็นศัตรู; ธรรมเป็นศัตรู ส่วนธรรมะนั้นเป็นเพื่อน.

ให้เราดูว่า ศัตรูเป็นคู่แข่ง คือตรงกันข้ามกับเพื่อน เมื่อธรรมแท้เป็นเพื่อนแท้ แล้วธรรมก็เป็นศัตรูแท้ด้วยเหมือนกัน. การที่จะเอาชนะศัตรูได้จริง ก็ต้องอาศัยเครื่องมือที่แท้จริง คือ ธรรมะ,

เมื่อพูดว่า มิตรสหายที่ทุกคนควรรู้จักคบ หมายความว่าไกลไปถึงส่วนนี้ และศัตรูทั้งหลายที่ทุกคนควรหลีกเลี่ยงหรือหลีกเลี่ยงเอง; เราได้พร้อม ๆ กันไปทั้งสองอย่างเลย เพราะตรงกันข้ามอยู่.

เพื่อนมิได้ทุกระดับ แต่ต้องเนื่องด้วยธรรม

เราต้องมีเพื่อนในทุกระดับ ทุกความหมาย, แต่ว่าในทุกระดับ ในทุกความหมายนี้ จะต้องเนื่องด้วยธรรม ไม่ปรียายใดก็ปรียายหนึ่ง. คำว่าเพื่อนในทุกความหมายจะต้องเนื่องด้วยสิ่งที่เรียกว่า ธรรม; แม้จะเป็นเพื่อนเล่นกีฬา เพื่อนเล่นอะไรต่าง ๆ ก็ต้องเนื่องด้วยคำว่า ธรรม แต่ว่าเป็นธรรมชั้นต่ำ ๆ ง่าย ๆ. ถ้าเป็นเพื่อนช่วยกิจการงาน ธรรมะก็ต้องสูงขึ้น; เพื่อนช่วยให้รอด ชีทางนิพพานได้ ก็ต้องเป็นเพื่อนสูงสุดที่เข้ามาอบรมให้แก่เรา เพื่อเป็นเพื่อนกับเรา.

ถ้าผู้ใดมีพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ เป็นเพื่อนได้แล้ว ก็นับว่าถึงที่สุด แห่งความหมายอันนี้. เอาพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ มาไว้ในใจ แล้วก็จะเป็นเพื่อนที่ดีได้จริง, หรือจะเอาสัญลักษณ์ของท่านมาแขวนไว้ที่คอ เป็นพระเครื่องรางก็ได้; นี่ก็เป็นเครื่องกันลี้ม สำหรับให้ระลึกนึกคิดได้, แล้วก็ทำให้มีธรรมะขึ้นมาในใจ ทั้งพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ รวมอยู่ที่ธรรมคำเดียว.

พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ รวมอยู่ที่ "ธรรม" คำเดียว หรือ ความถูกต้องคำเดียวก็ได้, หรือจะแยกออกเป็น ความสะอาด ความสว่าง ความสงบ ก็รวมอยู่ที่ความถูกต้องคำเดียว เป็นใจความสำคัญ และเป็นความหมายสำคัญของคำว่าพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์. ถ้าเราเอามาไว้ในใจได้ ก็เป็นเพื่อนสูงสุด เอาพระเครื่องมาแขวนคอ เป็นสัญลักษณ์ของท่าน ก็เพื่อกันลี้ม อย่าลี้มเสีย, แล้วเราก็มีองค์จริง ๆ อยู่ข้างในแล้วก็คุ้มครองได้.

ที่นั่นเรื่องคำว่า มีเพื่อนแท้ที่เรียกว่า อย่างต่ำที่สุด ผมก็มีเพื่อนสองขาบ้าง สี่ขาบ้าง อย่างเช่น สุนัขก็เป็นเพื่อนซนต่ำ ในความหมายที่ต่ำสุด มันก็เป็นเพื่อนช่วย ได้หลายอย่างเหมือนกัน. บางทีก็จะเป็นเพื่อนที่ดี ในความหมายหนึ่งก็ได้ คือมันไม่เคย โกรธเลย. ผมสังเกตดูสุนัข เราจะตีมัน หรือว่าจะตำมัน ทำอะไรมัน มันก็ไม่โกรธเลย; เพื่อนที่เป็นคนๆ เขายังโกรธ ลองไปตีเขา ไปตำเขา ไปว่าเขา เขาก็โกรธ. นี่จึงเห็นได้ว่า เพื่อน นี้ก็มีในหลายๆ ความหมาย.

เรามีเพื่อนไว้สำหรับช่วยให้เกิดความสบายใจ พอใจ; แล้วบางทีก็ จำเป็นที่เราจะต้องมีสุนัขไว้เป็นเพื่อนคุ้มครองทรัพย์สินสมบัติ ไปในป่าในดงก็มีสุนัขเป็น เพื่อน. นี่เรียกว่าชั้นต่ำที่สุดแล้ว มีเพื่อนเป็นสัตว์เฝ้ารักษา แล้วสูงขึ้นมากก็ถึงคน ใน หลายๆ ชนิด, กระทั่งมีพระพุทธเจ้า เป็นยอดสุดของเพื่อนในความเป็นบุคคล; แล้ว ก็ล้างเอาหัวใจของท่านมาเป็นเพื่อน คือ ธรรมะ หรือพระธรรม.

นี่ เราก็เห็นได้ชัดเลยว่า เราจะอยู่โดยไม่มีเพื่อน คงจะไม่ได้เป็นแน่ นอน, จะอยู่ในโลกนี้หรือโลกไหน โดยไม่มีเพื่อนย่อมจะอยู่ไม่ได้; เพราะว่ามี บางสิ่งบางอย่างที่จะต้องช่วยกัน. เช่น ถ้าเราไม่มีเพื่อนสำหรับทำนา เราก็จะไม่มีข้าวกิน; เพราะที่ตัวเราต้องทำอย่างอื่น ไปทำนาไม่ได้ แล้วก็ต้องมีเพื่อนที่ทำหน้าที่ต่าง ๆ กัน จนครบถ้วนในโลกนี้.

อย่างเช่นหน้าที่หมอ นี้ก็มีความสำคัญมาก ขาดเสียแล้วก็ลำบาก เกี่ยวกับ เรื่องโรคภัยไข้เจ็บ ก็ต้องมีเพื่อนอยู่ในโลกนี้ ร่วมโลกกัน. ชาวนาก็ต้องทำนา พวกที่ทำเสื่อผ้าก็ทำเสื่อผ้า. พวกที่สร้างบ้านสร้างเรือนก็ทำไป พวกที่ทำอย่างอื่นก็ทำไป ตามเรื่อง; ต่างก็ช่วยกันเป็นเพื่อน กระทั่งมีสัตว์ มีต้นไม้ มีนก มีปลา มีอะไรเป็น เพื่อน แล้วก็มีคนหลายๆ ชนิดเป็นเพื่อน ที่จะให้อยู่ในโลกได้โดยสะดวก.

พระอริยบุคคลนั้น เป็นเพื่อนยอดสุดของบุคคล, แล้วก็มีธรรมชาติของพระอริยบุคคลนั้นเป็นเพื่อนโดยตรงทางจิตใจ. นี้เรียกว่า มีคนเป็นเพื่อน เพราะว่าเราจะอยู่ในโลกนี้คนเดียวไม่ได้ จึงต้องมีเพื่อน.

เพื่อนที่สูงส่ง นั้นจะต้องระบุไว้ว่า อยู่ที่ตนเอง ให้ตนเองช่วยตนเอง; โดยการทำให้เป็นธรรมชาติ ให้มีธรรมเป็นตน ให้มีตนเป็นธรรม แล้วตนเองก็เป็นเพื่อน. เพื่อนที่แท้ก็คือตนเอง แต่ต้องหมายถึงตน ที่อบรมดีแล้วเท่านั้น; ตนที่ไม่ได้อบรม คือแต่เติมๆมาไม่ได้อบรม ก็เป็นตนบ่าเดื่อน เอาเป็นที่พึ่งยังไม่ได้ เป็นเพื่อนยังไม่ได้.

ถ้า ตน มีได้รับการอบรมมา หรือว่า ได้อบรมตนเองมา โดยได้รับความทุกข์ ความเจ็บปวดอะไรมาสอนให้เองบ้าง ตน ก็จะคิดได้ รู้ได้ สังเกตได้ รู้วิธีที่จะอบรมตนเองขึ้นมาได้; ต่อเมื่อเหลือวิสัยที่จะอบรมตนเองได้ ก็ต้องอาศัยท่านผู้รู้ คือ พระพุทธเจ้า พระอริยเจ้า ที่ท่านเคยอบรมตนเองมากกว่า แล้วท่านบอกวิธีให้. แต่ในที่สุด ตน ก็ต้องอบรม ตนเอง ฉะนั้น ตนเองที่อบรมดีแล้ว เท่านั้นจะเป็นที่พึ่งแก่คนได้.

ขอให้จำ เป็นคำสุดท้าย ว่า ตนที่อบรมดีแล้วเท่านั้น จะเป็นที่พึ่งแก่คนได้ คือให้ตนกลายเป็นธรรมไปเสีย; เมื่อตนที่อบรมดีแล้วกลายเป็นธรรมไปเสียแล้ว เราจะพึ่งธรรม หรือจะพึ่งตน ก็ถูกทั้งสองความหมาย.

เป็นอันว่า ขอให้เราตั้งหน้าตั้งตาตั้งอกตั้งใจ ที่จะอบรมตนเองกันทุก ๆ คน เด็ด. เมื่อได้พึ่งอย่างนี้ หรือได้มองเห็นอย่างนี้ ก็ไม่มีหน้าที่อะไรเหลืออยู่ นอกจากพยายามอบรมตนเอง. อย่าได้ปล่อยโอกาสให้เสียไป อย่าให้เวลาเสียไป แม้แต่เล็กน้อย

ให้เต็มไปด้วยการอบรมตนเอง, รู้จักเซ็ดหลาย รู้จักละอาย รู้จักกลัวต่อกิเลส หรือต่อความทุกข์ ซึ่งจะเป็นการอบรมอย่างดีที่สุดอยู่เสมอ.

การอบรมตนตกคือ ระวังดี ไม่ให้เกิดความชั่วขมา; เกิดชั่วขมา
ก็จะได้ละเสีย ทดมอยู่แล้ว ก็จะทำได้ยิ่งขึ้นไป. นี้เรียกว่าเป็นการอบรมตนเอง
เป็นการอบรมมโนสย, หรือเป็นการสร้างบารมี แล้วแต่ละเรียก เรียกชื่อได้ต่าง ๆ กัน ;
แต่ในที่นี้ก็เป็นการอบรมตนเอง. ถ้าจะมีการศึกษา ก็ขอให้มีการศึกษาที่อบรมตนเอง
ให้เจริญก้าวหน้า อย่ามีการศึกษาที่ทำลายตนเอง.

เดี๋ยวนี้มักจะมีการศึกษา ที่ทำลายตนเอง คือ การศึกษาที่ทำให้คิดเก่ง ทำเก่ง
พูดเก่ง ไปในทางที่จะไปหาเหยื่อคือกิเลส. การศึกษาในโลกปัจจุบันนี้ มันเปลี่ยน
ไปเสียอย่างนี้ ให้เก่งไปแต่ในทางที่จะตามใจกิเลส พอกพูนกิเลส สะสมกิเลส;
การศึกษานี้ ก็ทำอันตรายแก่มนุษย์ แก่โลก ทำให้โลกไม่มีสันติภาพเลย. นี้เรียกว่า
โดยส่วนรวม ส่วนสังคมเป็นอย่างนี้ โดยส่วนตัวก็เป็นอย่างนี้.

ทุกคนควรจะต้องมีธรรมะเป็นที่พัก ทั้งโดยส่วนตัว และโดยส่วนสังคม,
แล้วก็อบรมตนเอง ให้เป็นหน่วยของสังคมที่ดี เป็นที่พักแก่ตน, แล้วจะได้เป็นที่พัก
แก่สังคมด้วยเป็นแน่นอน.

นี่ขอระบุดูธรรมะ ในฐานะเป็นมิตรสหายสูงสุด ที่ทุกคนควรจะรู้จักคบ.

การบรรยายสมควรแก่เวลาแล้ว ขอยุติไว้เพียงเท่านี้ก่อน.

สิ่งที่ทุกคนควรรู้จัก

- ๖ -

๓๐ เม.ย. ๑๗

ทรัพย์สินสมบัติ ที่ควรสะสม

ในการบรรยายเรื่อง สิ่งทีทุกคนควรรู้จัก เป็นครั้งที่ ๖ นี้ จะกล่าวโดยหัวข้อย่อยว่า **ทรัพย์สินสมบัติที่ทุกคนควรสะสม.**

สิ่งที่เรียกว่า **ทรัพย์สินสมบัติ** เป็นสิ่งที่ทุกคนควรรู้จักอย่างยิ่ง อย่างหนึ่งด้วยเหมือนกัน; และโดยเฉพาะในการสะสม ก็หมายถึงไปถึงการบริโภคใช้สอยด้วย. แต่ตามตัวหนังสือกันจริงๆ นั้น คำว่า **ทรัพย์สิน** นี้ หมายถึง **สิ่งสิ่ง** เพื่อการสะสมมากกว่า ซึ่งหมายถึงทรัพย์สินภายนอก, ถ้าพูดโดยภาษาคน ก็เป็นวัตถุสิ่งของ เป็นทรัพย์สินสมบัติ; ถ้าเป็นทรัพย์สินในทางภาษาธรรม ก็หมายถึง**คุณธรรม** แต่ก็ยังเป็นสิ่งที่ต้องสะสมอยู่นั่นเอง.

ทรัพย์ และ สะสม คืออะไร

ความหมายของคำว่า **ทรัพย์** อยู่ที่คำว่า **สะสม**, **นี้เกิดเป็นปัญหาขึ้น เมื่อมนุษย์รู้จักการสะสม.** ครองยังเป็นสัตว์ ก็ไม่รู้จักการสะสมอย่างไร โดยทั่วไป; นอกจากสัตว์บางชนิด ที่เรียกว่า รู้จักสะสมก็มี เช่น มด รู้จักสะสมเมล็ดหญ้า แต่ก็เป็นส่วนน้อย จนไม่เรียกว่า เป็นสิ่งที่ถือเป็นหลักได้, แม้จะเป็นคนบ้าในระยะแรก ๆ ก็ไม่สะสม เช่นเดียวกับลิงค่าง ที่ไม่รู้จักสะสม ก็เลยเรียกว่า ยังไม่มีทรัพย์; ท่อมามนุษย์เริ่มรู้จักสะสมทรัพย์ อย่างเรื่องที่เคยเล่า พอคนหนึ่งรู้จักสะสมทรัพย์ ก็เกิดปัญหาขึ้นมาทันที เช่นทำให้เกิดเป็นคนมั่งมี และเป็นคนยากจน เป็นต้น.

ต่อมามีบุคคลบางประเภท เห็นเรื่องความเหลวแหลกของการสะสมทรัพย์ ก็เลย**สละทรัพย์**ทั้งหลายทิ้งไปบวช เป็นผู้ไม่มีทรัพย์ รวมทั้งไม่มีญาติ ไม่มีอะไร คือสละทรัพย์และญาติออกไปบวช กลายเป็นคนไม่มีทรัพย์อีกต่อหนึ่ง. เหมือนกับภิกษุอย่างนี้ ท่านว่าไม่ควรจะมีทรัพย์ มีอะไรเลยเป็นของตน; เท่าที่สัจจว บาตร อะไรนี้ไม่ใช่ทรัพย์ที่สะสม เป็นเพียงเครื่องใช้ชนิดหนึ่ง อุปกรณ์ชนิดหนึ่งที่จำเป็น ไม่เรียกว่าสะสม.

เรากลับไปเป็นสัตว์เดรัจฉานในความหมายหนึ่งกันอีกทีหนึ่ง คือ ไม่มีทรัพย์สมบัติ; ยังมีคำบาลีว่า เหมือนกับนก มีภาระแต่ปีก สำหรับจะบินไป. นกมันมีแต่ปีก สำหรับจะพาตัวไปที่ไหนก็ได้ มันมีทรัพย์สมบัติเพียงเท่านั้น ก็ไม่เรียกว่ามีการสะสมทรัพย์อะไร; ภิกษุ ก็มีทรัพย์ทำนองเดียวกับที่นกมีปีก.

ความหมายของ**คำว่าทรัพย์** นี้มีอะไร ๆ ปรุปรุประหลาดอยู่ ก็เป็นสิ่งสำหรับสะสม ถ้าดูตาม**ตัวพหุอักษร** ตัวหนังสือ ก็แปลว่า**เครื่องปลื้มใจ** อย่างเดียวกับคำว่า **รัตนะ** ซึ่งแปลว่า**เครื่องยินดี.** ทรัพย์นี้แปลว่า**เครื่องปลื้มใจ**; เราจะคำนวณ หรือเทียบ

เคียงคูก็ได้ว่า คนบ้ายุคแรกๆ ไม่รู้จักสะสมทรัพย์, เผอิญต่อมาคนรู้จักสะสมทรัพย์ขึ้น เอาทรัพย์นั้นมาเก็บไว้ เห็นอยู่ก็เลยปลื้มใจ; อาการอันนี้เอง เป็นที่มาของคำว่าทรัพย์ คือทำให้เกิดปลื้มใจ พอใจแก่เจ้าของ.

เหมือนดังคนสมัยนี้ พอมิทรัพย์สมบัติมาก หนักอยู่แล้วก็ปลื้มใจ; แม้แต่ตัวกิ้งสพะกะ ที่มีชื่อในบาลี เป็นสัตว์กินอุจจาระ; พอมันเห็นกองอุจจาระมีอยู่มาก แล้วก็นั่งกินอยู่ นั่งอยู่บนกองอุจจาระ; มันก็พุดไปในทำนองอวดดีว่า มีบุญ มีลาภ กว่ากิ้งสพะกะตัวอื่น. นี้ก็เหมือนกับภิกษุบางรูป เกิดมีทรัพย์ สะสมทรัพย์ สะสมจีวร บิณฑบาต เสนาสนะอะไรต่างๆ นั้น แล้วก็พุดว่า ตัวเองมีบุญ มีลาภสักการะ, ภิกษุอื่นไม่มีบุญ ไม่มีสักการะอย่างนี้เป็นต้น เพราะเขาปลื้มใจของเขา.

แต่แล้วคอยดูกันต่อไปเถิดว่า ความปลื้มใจนั้นจะมีความหมายอย่างไร; หรือว่าทรัพย์มีความหมายตรงกับคำว่า รัตนะ แปลว่า เครื่องให้อินดี แก้วแหวนเงินทอง เพชรพลอย นี้ก็เรียกว่ารัตนะ ซึ่งแปลว่า เครื่องให้อินดี ซึ่งก็เป็นทรัพย์ที่มีค่ามากขึ้นไปนั่นเอง.

ว่า ภาย ไร่ นา แผ่นดิน นี้ก็เรียกว่าทรัพย์เหมือนกัน; แต่โดยลักษณะแล้ว มันมีค่าน้อยกว่าเพชรพลอย เงินทอง ถึงกระนั้นเนื้อแท้ก็หมายถึง ทำให้ยินดีชื่นใจเหมือนกัน จึงเรียกว่าทรัพย์.

ที่นี้ ตามอรรถะบ้าง ทรัพย์ เป็นสิ่งที่คนต้องการ แสวงหาได้ แล้วก็สะสม; รวมความแล้วก็คือ สิ่งที่เรากำลังสะสมอยู่ เรียกว่าทรัพย์. โดยเหตุอะไรก็ตาม คนเขาสะสมทรัพย์ เพื่อจะมีกินมิใช่สะดวกสำหรับเวลาเกิดทุกข์ยากลำบากขึ้นมา ก็จำต้องสะสม, หรือว่าจะไปบีบบังคับคนอื่น จะไปปล้นเอาทรัพย์ของเขา

ก็ต้องสะสมทรัพย์ที่เป็นต้นทุนเหมือนกัน,
คามารมณก็ต้องการสะสมทรัพย์.

หรือแม่เพื่อจะไปฟุ้งเฟ้อฟุ่มเฟือยด้วย

เรารู้จักทรัพย์โดยตัวหนังสือว่า เป็นเครื่องปลื้มใจ, โดยความหมาย
เป็นสิ่งที่คุณกำลังสะสม และจำเป็นแก่คน. สัตว์เคราะห์จางานทำไม่เป็น, พระอริยเจ้า
ที่เป็นนักบวช เป็นผู้ไม่มีเหย้าเรือนก็ไม่ทำ.

ถ้าเราจะดูกันโดยภาษา ๒ ภาษา คือภาษาคน กับ ภาษาธรรม ก็จะเกิด
การแตกต่างกันขึ้นทันที. ถ้ามีการสะสมในภาษาคน ก็สะสมวัตถุสิ่งของ ซึ่งเป็นของ
ไม่เที่ยง มีการแตก มีการสลาย มีการสูญหาย สะสมได้ด้วยความยากลำบาก ต้องเอา
เหงื่อแลกมา; นี่ก็ทำให้เป็นมนุษย์ ที่มีความหมายต่างไปจากเทวดา ตรงที่ว่ามนุษย์
ต้องเอาเหงื่อแลกเอาทรัพย์มา จึงจะได้กามารมณ; ไม่เหมือนพวกเทวดา ที่เขามีอะไร
ก็เรียกว่ามีบุญ ได้กามารมณมาโดยไม่ต้องมีเหงื่อ.

เมื่อทุกคนถึงโลกนี้ ทรัพย์ยกคือสิ่งที่ทำให้มนุษย์ต้องออกเหงื่อ เช่นวัตถุ
เป็นภาษาคน. ถ้ามองดูในภาษาธรรม ก็กลายเป็นนามธรรม เป็นคุณธรรม; ไม่ได้
ทำให้เราร้อน หรือไม่เสียเหงื่อก็ได้ มีแต่จะทำให้บุคคลนั้นเป็นพระอริยเจ้าขึ้นไปใน
ที่สุด. ทรัพย์อย่างวัตถุนี้ ไม่ได้ทำให้ใครเป็นพระอริยเจ้า; แต่ถ้าทรัพย์อย่างภาษา
ธรรมยิ่งสะสมก็ยิ่งใกล้ความเป็นพระอริยเจ้า.

ทรัพย์ชนิดที่เป็นภาษาธรรมนั้น เขาเรียกว่า อริยทรัพย์. อริยทรัพย์
ก็แปลได้ว่า ทรัพย์อันประเสริฐของพระอริยเจ้า อย่างนี้ก็ได้อ. แต่สำหรับเราๆ อย่างนี้
ควรจะแปลว่า ทรัพย์ที่จะทำให้เกิดความเป็นพระอริยเจ้า, ทรัพย์ที่จะนำไปสู่ความเป็น
พระอริยเจ้าก็ได้, ถ้าได้เสร็จแล้วจึงจะเรียกว่า ทรัพย์ของพระอริยเจ้า ซึ่งพระอริยเจ้านั้น
ท่านได้แล้ว.

อริยทรัพย์ ๘ ท่านระบุไว้ในพระบาลี มี ๗ อย่างด้วยกัน คือ ศรัทธา
ศีล หิริ โอตตัปปะ พาหุสัจจะ จาคะ บัญญา.

ทรัพย์สินที่ ๑. ศรัทธา - ความเชื่อที่ถูกต้อง; ถ้าไม่ถูกต้อง ก็ไม่เรียกว่า
ศรัทธาในพุทธศาสนา. ที่เป็นการเข้าใจ ความมั่งงาย แล้วก็เชื่อจนเอาเป็นเอาตายกันนั้น
นั้นไม่ใช่ศรัทธาที่ถูกต้อง; ต้องศรัทธาที่มาจากปัญญา คือรู้ตัวว่าอะไรเป็นอะไร
แน่ใจแล้วจึงเชื่อ เป็นจุดตั้งต้น ที่จะทำหน้าที่ของมนุษย์ได้ถูกต้อง.

ศรัทธาตามธรรมดาเป็นอยู่จริง ๆ นั้น มักจะเป็นเรื่องมั่งงาย, มีอะไร
แวดล้อมทำให้เชื่อแม้ในบุคคล, หรือว่าในเรื่องราวที่ไม่ควรเชื่อกันโดยมาก; เพราะ
มีความงัว เพราะมีความกลัว หรือเพราะมีความต้องการอย่างทะกละละโม่โม่โลกาภ นี้ทำ
ให้มีความเชื่อที่มั่งงาย; ไม่ใช่ศรัทธาที่ถูกต้อง; ฉะนั้นใครจะมีศรัทธาก็ต้องรู้จักกันให้ถี่ ๆ.

ทรัพย์สินที่ ๒. เรียกว่า ศีล คือ ความเป็นระเบียบเรียบร้อย, หรือความ
ถูกต้องในส่วนภายนอกคือ กาย กับ วาจา. แล้วก็มุ่งหมายเกี่ยวแก่ผู้อื่นโดยมาก. ศีล
แปลว่าปรกติ คือ ไม่โกลาหลวุ่นวาย, ไม่ทำให้เกิดความยุ่งยาก ระส่ำระสาย หรือ
ลำบาก ก็เรียกว่า ศีล ศีล ๕ ศีล ๑๐ ศีล ๒๒๗; ล้วนแต่มีความหมายอย่างเดียว
กันหมด คือทำให้ปรกติสุขอยู่ได้ ไม่โกลาหลวุ่นวาย นี้เขาเรียกว่าศีล.

ศีล บางทีจะเอามาจากคำว่ากัณฐิตา อะไรนี่ ซึ่งมันมีปรกติกมาก ไม่กระตุก
กระตึก, แล้วเขาเอาความหมายนี้มาเรียกสิ่งที่ทำให้คนปรกติ ไม่วุ่นวาย ไม่ระส่ำระสาย
ใครก็ตามลองถือศีลตามหน้าที่ ตามฐานะของตน ๆ ๓ จะเห็นความปรกติเกิดขึ้นมา.

ทรัพย์สินที่ ๓. ก็เรียกว่า หิริ คือ ความละอาย ความเกลียดบาป เกลียดชั่ว
ละอายต่อความชั่ว เกลียดความชั่ว. ถ้าปล่อยไปตามปรกติแล้ว คนก็ไม่ได้นึกถึงว่าดี

ว่าชั่ว เอาแต่ได้ ก็เลยเกิดสิ่งที่เสียหายขึ้นมา คือ ทำผิด หรือว่าเบียดเบียนกัน; ทรรศน์ที่ ๓ นั้นจึงเนื่องคู่กันมากับทรรศน์ที่ ๔.

ทรรศน์ที่ ๔. เรียกว่า **หิริ โอตตัมปะ** ซึ่งแปลว่าความละอายและความกลัว ก็หมายถึงละอายกลัวบาป กลัวความชั่ว, เป็นคนที่รู้จักกลัว แม้เพียงกลัวมนุษย์ด้วยกัน หรือว่ากลัวสิ่งที่เข็ญอันตรายก็ได้. ธรรมชาติประเภทนี้ไม่ต้องเนื่องกับคนอื่นก็ได้ คือตัวเอง รู้จักละอายความชั่วกลัวความชั่ว อยู่ตามลำพังตัวเองก็ได้; อย่างนี้ดีกว่าที่จะละอาย ต่อเมื่อคนอื่นเห็น หรือว่าจะกลัวต่อเมื่อคนอื่นรู้; ถ้ากลัวว่าเขาจะโกรธ จะเกลียด จะลงโทษเอา อย่างนี้เป็น หิริ โอตตัมปะที่น้อยไป.

ถ้าเป็น **หิริ โอตตัมปะ** ที่แท้จริง จะต้องละอายและกลัวโดยตนเอง; แม้ไม่มีใครอื่นเห็น ขึ้นชื่อว่าเป็นบาปเป็นความชั่วแล้ว ก็ละอายแก่ใจตนเอง แล้วก็กลัวอย่างยิ่ง ว่าเป็นสิ่งที่น่ากลัวกว่าสิ่งใดๆ เพราะเป็นอันตรายมากกว่าสิ่งใดๆ.

ทรรศน์ที่ ๕. เรียกว่า **พหุสัจจะ** ตัวหนังสือแปลว่า **ความได้ยินได้ฟังมาก คือการศึกษาจำนวนมาก**. คำว่า “มาก” ในที่นี้ต้องไม่หมายถึงเพื่อ, มากอยู่แต่ในส่วนที่ควรจะรู้ ควรจะศึกษา ควรจะมี. ที่เป็นประโยชน์ ก็ควรต้องรู้ให้มากเข้าไว้ เขาเรียกว่าพหุสัจจะ; ความรู้ที่มากเข้าไว้ ดีกว่าที่จะรู้แต่เพียงสิ่งเดียว หรือว่าจำกัดอยู่; เพราะเราไม่รู้ว่าจะปัญหาอะไรจะเกิดขึ้นมาในรูปไหน ยิ่งอยู่นานไป ปัญหาที่ยิ่งมากขึ้น, เราจึงต้องมีความรู้ให้มากเข้าไว้ เพื่อจะแก้ปัญหาต่างๆ.

ปัญหาอย่างหนึ่งก็คือ อยู่กับการตัดสินใจ ในเมื่อมีอะไรเกิดขึ้น ถ้าคนไม่รู้ ก็ตัดสินใจผิด ทำผิด; แต่ถ้ามีความรู้พอ ก็เอามาเทียบเคียงนั้นนี้ ตัดสินใจให้ถูกต้อง ฉะนั้นจึงถือว่า พหุสัจจะนั้นก็สำคัญ สำหรับคนที่ทำอะไร ให้ลุล่วงไปในโลกนี้.

ทรัพย์สิน ๖. เรียกว่า **จาคะ** คำนี้แปลว่า **สละ**. คำว่าการสละนั้นจะเป็นทรัพย์สิน
 ใดอย่างไร? ถ้าฟังไม่ตกไม่รู้เรื่อง; เพราะว่า คำว่าทรัพย์สินนั้นหมายถึงการสะสม มีแต่
 การสะสม; บัดนี้มีคำว่าสละออกไป. นี้ก็ควรจะนึกเอาเองได้บ้างว่า **ก็ต้องสละสิ่งที่**
ควรสละ ก็คือ **สิ่งที่เกินพอดี** **แก่สิ่งที่ควรสะสม**, สละสิ่งที่ขึ้นเอาไว้แล้ว จะทำ
 อันตรายแก่ผู้นั้น หรือแก่ทรัพย์สินสมบัติที่ผู้นั้นสะสมเอาไว้ ฉะนั้นสิ่งนั้นต้องสละ.

ที่เป็นนามธรรมควรสละ ก็คือ **ความรู้สึกที่เป็นกิเลสต่าง ๆ นั้นต้องสละ**
 โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เช่น **มัจฉริยะ - ความตระหนี่** ซึ่งเป็นโทษ, แล้วคนก็ไม่รู้สีกว่า
 เป็นโทษ แล้วก็ไม่มีใครยอมสละ; แม้แต่วัตถุสิ่งของที่เรารู้ว่าเป็นอุปกรณ์ของความสุข
 ความสะดวกสบายนั้น ก็เป็นอันตรายขึ้นมาได้ เมื่อเราไปหลงไหลเข้า.

วัตถุอันเป็นที่ตั้งแห่งความหลงไหลยึดติดนั้น เราต้องสละออกไปเสีย
 เพื่อจะได้พักความหลงไหล ความตระหนี่ ความยึดถือ ติดไปเสียด้วย; ถ้าไม่สละก็จะ
 เพิ่มความตระหนี่ ความหลงไหลมากขึ้น. ฉะนั้นการสละทรัพย์สินที่เป็นวัตถุบางอย่าง
 ออกไปนั้น ก็เพื่อว่า **จะได้พักกิเลสติดไปด้วย** ทุกคราวที่มีการสละ. แต่ถ้าสละ
 เพื่อลงทุนเอาผลมามากกว่า อย่างนั้นก็ไม่ใช่เรียกว่าสละในที่นี้; เว้นไว้แต่ผลนั้นจะเป็น
 เรื่องทางนามธรรม เช่นว่า สละทรัพย์สินออกไป ก็ได้จิตใจที่สะอาดกลับมา อย่างนั้นก็ไม่ใช่
 เป็นไร.

ถ้าสละทรัพย์สินออกไปเพื่อมีกำไรมาก ๆ เช่นทำบุญแล้วก็ได้สวรรค์วิมาน
มาก ๆ อย่างนี้เป็นเรื่องที่น่าหัว, แล้วก็เป็นเรื่องที่เขามองไว้ สำหรับดึงดูดคนให้สละทรัพย์สิน
เท่านั้นเอง; ถ้าไม่อย่างนั้นคนก็ไม่สละเสียเลย เขาจึงเอาอะไรมาเป็นเครื่องล่อให้สละ
 แล้วก็ค่อย ๆ รู้จักการเสียสละกันทีหลัง ได้ผลเป็นนามธรรม เป็นความเผื่อแผ่ หรือใจ
 กว้างขึ้นมาทีหลัง.

ถ้าสิ่งของก็ต้องดูให้เหมือนกัน อย่าสละชนิดที่ไม่เป็นประโยชน์แก่ใครเลย; โทษๆเราก็ไม่เอาแล้ว สละแล้ว ก็ควรดูให้ดีๆ. ควรจะสละไปในลักษณะที่จะเป็นประโยชน์แก่ผู้อื่น; ฉะนั้นเราจึงสละไปให้แก่บุคคลผู้ควรได้รับ เช่น ปฏิภาหที่ควรจะได้รับ, หรือสละให้เป็นประโยชน์แก่ส่วนรวม แก่บ้านเมือง แก่ประเทศชาติ ศาสนา ไปทางโน้นเลย. แม้ว่าเราจะไม่ต้องการอะไรก็ต้องดูให้ดีๆ ควรจะสละไปในลักษณะอย่างไร.

ถ้าเป็นเรื่องของกิเลส สละให้ใครก็ได้ ถึงแม้จะสละได้ก็ไม่มีใครเอา ไม่มีใครรับของสกปรก ก็เป็นอันสละออกไปอย่างนั้น ให้มันหมดไปก็แล้วกัน.

ทรัพย์ที่ ๗. ก็เรียกว่าบุญญา มีคำกล่าวเป็นบาลีว่า *บุญญา นรานิ รตนิ - บุญญาเป็นรัตนะของคน.* มองดูกันในความหมายแรกเป็นรัตนะ ก็คือว่า เหมือนกับทรัพย์อันประเสริฐ, เป็นที่อาศัยแห่งความยินดี, หรือว่าจะเป็นอย่างมีค่า เราก็ควรจะมีไว้ สำหรับจับจ่ายใช้สอยอะไรก็ได้.

บุญญา ก็แปลว่า ความรู้ท่วมถึง ในสิ่งที่ควรจะรู้ นี่เป็นทรัพย์ที่เขาเรียงลำดับไว้สุดท้าย, มีความหมายในที่นี้ว่า เป็นทรัพย์สำคัญหรือสูงสุด ที่จะดึงเอามาซึ่งทรัพย์อื่น ๆ ให้ถูกต้อง. จะมีศรัทธา มีศีล มีหิริโอตตทัปปะ มีพหุสัจจะ อะไรก็ตาม ก็ให้อยู่ที่มีบุญญา; แล้วก็ศึกษารวบรวมให้ถูกต้อง ตัวบุญญาเองก็เป็นทรัพย์อย่างยิ่ง จะเก็บรักษาต่าง ๆ ได้.

อริยทรัพย์ทั้งหลาย ก็เป็นไปในอำนาจของบุญญา ถ้ามีบุญญาได้ ก็เป็นอันว่าหมดเรื่องกัน. ถ้ายังมีไม่ได้ก็ต้องสะสมต่อไป มีศรัทธา มีศีล มีหิริโอตตทัปปะ เรื่อยไป จนกระทั่งมีบุญญา จึงจะเรียกว่าสมบูรณ์; แม้แต่เรื่องโลก ๆ เราก็มี

การศึกษา เพื่อให้ได้ปัญญาได้ความรู้. ไปเรียนหนังสือ เรียนวิชาชีพก็เพื่อมีปัญญาในการดำรงชีวิตอยู่; เรื่องที่จะบรรลุมรรค ผล นิพพาน ก็ยังต้องการปัญญาเป็นอาวุธสำหรับตัดกิเลส.

รวมความแล้ว แม้อริยทรัพย์ ๗ ประการ^๕ ก็ยังเป็นสิ่งที่ควรสะสม, แล้วก็ต้องสะสม ซึ่งเรียกว่าทรัพย์ จึงได้เรียกว่าทรัพย์ ควรแก่การที่จะเรียกว่าทรัพย์ แต่เขาเรียกเป็น “อริยทรัพย์” ไป.

ทรัพย์ธรรมาสามัญนั้น เขาเรียกกันว่า โลกิยทรัพย์ เป็นไปเพื่อมัวหมกอยู่ในโลก ด้วยความผาสุก. ทรัพย์อันประเสริฐแท้จริง ก็เรียกว่า โลกุตตรทรัพย์ เพื่อจะพาไปเหนือโลก เหนือทุกข์หรือเป็นนิพพานไป. ส่วนอริยทรัพย์ ๗ ประการ^๕ อาจจะไว้เป็นของกลาง ๆ เพื่อแสวงทรัพย์อย่างโลกิยะก็ได้, เพื่อควบคุมทรัพย์นั้น ๆ ให้ปลอดภัยก็ได้, หรือจะใช้ไปในทางแสวงหาโลกุตตรทรัพย์ก็ได้, เพื่อประโยชน์แก่นิพพานก็ได้.

จงดูประโยชน์อันใหญ่หลวงของอริยทรัพย์กันต่อไป :-

ข้อที่ ๑. ประโยชน์ใหญ่หลวงสูงสุด ประเสริฐที่สุดของอริยทรัพย์ มีอยู่ตรงที่บ่งกันไม่ให้ทรัพย์ใด ๆ เกิดเป็นพิษ เป็นโทษ เป็นอันตรายเกิดขึ้นแก่เจ้าของ. พุคภาษาโสภโศกหน้อยกว่า บ่งกันไม่ให้ทรัพย์สมบัติมันเล่นงานเจ้าของ. ถ้าไม่มีทรัพย์ที่เป็นอริยทรัพย์^๕แล้ว ทรัพย์สมบัติทั้งหลายอย่างโลก ๆ ที่มีไว้ นั้นจะกัดเขาเจ้าของ.

ทั้งที่มีคำตรัสว่า คนมีโค ก็เป็นทุกข์เพราะโค, คนมีนาก็เป็นทุกข์เพราะนา, คนมีบุตรก็เป็นทุกข์เพราะบุตร อย่างนี้เป็นต้น. ^๕นี้หมายความว่า

ชาวบ้านตามธรรมาสามัญนั้น โดยเฉพาะในสมัยพุทธกาลในอินเดีย เขายกเอานาเป็น ทรัพย์สมบัติ เพราะนาเป็นที่ ที่จะนำมาซึ่งข้าวเปลือก นั้นเป็นใหญ่ ส่วนโคหรืออะไร ต่างๆ นั้น ก็เพื่อใช้ในการทำนา.

ที่พูดว่า ถ้ามีโค ก็เป็นทุกข์เพราะโค, ถ้ามีนาก็เป็นทุกข์เพราะนา, ถ้ามี ข้าวเปลือกก็เป็นทุกข์เพราะข้าวเปลือก ก็เพราะว่าสิ่งเหล่านั้นล้วนเนื่องด้วยทรัพย์ สมบัติ. ที่เป็นทรัพย์ใกล้ชิดเข้ามาอีก เช่น มีบุตรก็ต้องเป็นทุกข์เพราะบุตร มีภรรยาก็ต้องเป็นทุกข์เพราะภรรยา มีสามีก็ต้องเป็นทุกข์เพราะสามี นี้ก็เรียกว่า ทรัพย์สมบัติเหล่านี้ กัดเอาเจ้าของเข้าแล้ว; แต่ถ้าว่ามีอริยทรัพย์ ก็จะป้องกันได้ ไม่ให้ทรัพย์ชนิดนั้น ๆ กัดเอาเจ้าของ,

ข้อที่ ๒. อริยทรัพย์ นั้นก็คือ ความบริสุทธิ์ถูกต้องในทางธรรมะ ที่เป็น อริยทรัพย์ทั้งหลายดังกล่าวมาแล้ว ถ้ามีแล้วก็ป้องกันความทุกข์ได้; ถึงแม้จะมีทรัพย์ ภายนอกสักเท่าไร ก็ไม่เป็นทุกข์. แต่ถ้ามีทรัพย์ภายในแล้ว คนก็จะรู้จักมีทรัพย์ภายนอก แต่พอสมควร แต่พอเหมาะสม ไม่ไปบ้าเอามาทำให้มีความยุ่งยากลำบาก.

ขอให้คิดดูว่า ถ้าเรามีอะไรมากเกินไป เราจะเป็นอย่างไร? ก็ต้อง ลำบากในเรื่องการเก็บรักษาดูแล, แล้วประโยชน์ที่ได้รับก็ไม่มากไปกว่า ที่ชีวิตต้องการ อย่างจำเป็น. ฉะนั้นขอให้มองดูกันในแง่นี้ จึงจะารู้จักค่า หรือประโยชน์ หรือ อานิสงส์ ของสิ่งที่เรียกว่า อริยทรัพย์.

ข้อที่ ๓. เราดูกันต่อไปอีก ก็จะเห็นได้ต่อไปว่า คนธรรมาสามัญ ปรารถนา ๕ เขาต้องการทรัพย์อย่างโลกิยทรัพย์. ถ้าเป็นสัตว์บุรุษ เป็นอริยสาวก ก็ต้องการแต่ อริยทรัพย์ ยังมีเรื่องในพระพุทธรูปประวัติเล่าไว้ว่า :-

พระนางพิมพา หรือโยธธา เมื่อถึงเวลาหนึ่ง ได้ส่งพระราहुล บุตรชาย น้อยๆ นั้น ไปทูลขอมรตจากพระพุทเจ้า. พระพุทเจ้าท่านก็ให้ทรัพย์ .อย่างที พระพุทเจ้ามีให้ ก็อริยทรัพย์ แล้วในที่สุดพระราहुล ก็กลายเป็นพระอรหันต์ไป; ไม่มีเรื่อง แก้วแหวน เงินทอง ทรัพย์สมบัติอะไรเลย. พระนางพิมพาเป็นคนธรรมดา เหมือนชาวบ้านธรรมดา จึงส่งโอรสไปให้ขอทรัพย์สมบัติอย่างธรรมดา; พระพุทเจ้า ท่านก็ประทานอย่างอื่นให้.

นี่ไปกตัญญูแล้วกัน ว่านี่คือความที่เล่นตลกกันอยู่ ในระหว่างทรัพย์อย่างโลกๆ กับทรัพย์อย่างอริยทรัพย์.

ข้อนี้สรุปความว่า คนธรรมดา ก็รู้จักแต่ทรัพย์ธรรมดา ว่าประเสริฐ สูงสุด อย่างยิ่ง; ต่อเมื่อเป็นศูริ เป็นผู้รู้สีกะไรบ้างแล้ว จึงจะค่อยเห็นว่า ยังมี ทรัพย์อย่างอื่นอีก ที่ดีกว่า ที่มนุษย์ควรจะได้ แล้วเป็นทรัพย์จริงๆ. ส่วนทรัพย์ สมบัติแก้วแหวน เงินทอง วัวควาย ไร่นา เป็นเพียงอุปกรณ์เล็กๆ น้อยๆ เท่านั้น. ถ้าเทียบกับทรัพย์สูงสุดคืออริยทรัพย์แล้ว ทรัพย์สมบัติ เรือกสวนไร่นา นี้จะเป็นขยะ มูลฝอยไปก็ได ในที่สุด; อย่างมากก็เป็นเพียงอุปกรณ์ มีชีวิตอยู่ได้ไม่ตายเท่านั้น.

ที่จะให้ชีวิตประเสริฐมีค่านี้ เป็นเรื่องของอริยทรัพย์ คือคุณธรรม คุณสมบัติ. แต่คนก็ไปหลงกันอย่างหลับหูหลับตา คือไปหลงในทรัพย์สมบัติข้างนอกๆ จนรบราฆ่าฟันกันไม่หยุดหย่อน ก็เพราะทรัพย์ที่หลอกดวงนี้; ทรัพย์เหล่านี้เป็นเพียง เครื่องอุปกรณ์ ให้ความสะดวกแก่การเป็นอยู่ หรือการมีชีวิตอยู่.

เรื่องทรัพย์นี้ พระเยซูพูดไว้อย่างน่าฟังว่า แม้แต่คนกระฉิบคนกระจอก มันก็ยังไม่ต้องตาย แล้วทำไมคนจะต้องเป็นห่วงเรื่องทรัพย์สมบัติกันนัก, หรือว่า

ดูแต่คนบางคน แม้ที่เป็นฆราวาส ยังไม่พุดถึงพระ ที่เป็นฆราวาสเขาไม่มีทรัพย์สินสมบัติอะไร บางทียังเป็นสุขเสียยิ่งกว่าคนที่ทรัพย์สินสมบัติมาก. บางทีเขาเป็นลูกจ้าง หรือเป็นคนขอทาน เลี้ยงชีวิตไปวันหนึ่ง ๆ โดยไม่มีการสะสมทรัพย์ ก็ยังมีความสุขกว่าเศรษฐีมหาเศรษฐี ซึ่งมีภาระท่วมหัวท่วมหู เหมือนกับว่า นอนอยู่ในความทุกข์ จะนั้นอย่าไปหลงเรื่องทรัพย์สิน ให้เกินความเป็นจริง.

ผู้ที่สละทรัพย์สินสมบัติแล้ว อย่างบรรพชิตทั้งหลาย ไม่มีสมบัติอะไรเลย นอกจากบาตรใบนี้ สำหรับใส่อาหารกิน กลับจะมีความสุขยิ่งกว่าพระราชามหาจักรพรรดิอะไรเสียอีก. มีคำกล่าวไว้อย่างนี้ว่า:

*อปิ เจ ปตฺตมาทาย อนาคาริ ปริพฺพเช
อณฺเฑ อหิสฺสํ โลกเ อปฺรชฺเชน ตํ วริ*

อย่างนี้หมายความว่า มีแต่บาตร ไม่มีทรัพย์สินสมบัติ ไม่มีบ้านเรือน *อณฺเฑ อหิสฺสํ โลกเ อปฺรชฺเชน ตํ วริ* - ไม่เบียดเบียนใครอยู่; *อหิสฺสํ* - ไม่เบียดเบียนใครอยู่ นั่นประเสริฐยิ่งกว่าราชสมบัติ.

ที่กล่าวมานี้ หมายถึงนักบวช มีแต่บาตร มีชีวิตอย่างอนาคาริก กลับดีกว่ามีราชสมบัติของจักรพรรดิ ก็เป็นสิ่งที่ทำได้จริง และมีอยู่จริง; แต่คนไม่ใคร่ชอบหรือว่าทำไม่ได้. เขาทำไม่ถึง เขาก็ไม่ชอบ. นี่หมายถึงทรัพย์สินสมบัติประเภทที่เป็นอริยทรัพย์ทั้งนั้น.

ข้อที่ ๔ คุณันในแง่เบ็ดเตล็ดต่อไปอีก มีกล่าวไว้ในบาลี ในกัมภีร์อะไรมากมายเหลือเกิน ว่า อริยทรัพย์อันเป็นทรัพย์ที่ใครมาแย่งเอาไปไม่ได้; ทรัพย์ธรรมดานั้นพร้อมที่จะมีใครแย่งเอาไปได้ แล้วทำให้เจ้าของนอนไม่หลับ เป็นห่วงวิตกกังวล ที่ว่าจะมีใครมาแย่งเอาไป.

ความวิตกกังวลจะมีแก่ผู้เป็นเจ้าของทั้งปวง : เป็นเจ้าของัวเจ้าของกาย ก็นอนไม่หลับเพราะกลัวขโมยจะมาแย่งเอาไป, หรือว่าแม่เต้ที่เก็บไว้ในหีบ หรือว่าใน ธาราคาร ก็ยังนอนเป็นห่วงอยู่ว่า จะมีใครมาแย่งเอาไปได้ จะมาปล้นเอาไป หรือฉ้อโกง เอาไปได้โดยวิธีที่แยบคาย, แม้ฝากในธาราคาร ก็อาจมีคนหลอกหลวงให้เกิดการกระทำ ที่ต้องสูญหายทรัพย์สินไปก็ได้.

นี่เรียกว่า **การมีทรัพย์สินตัวนั้น ย่อมพร้อมอยู่เสมอ ที่จะมึเหตุอะไร มาแย่งเอาไป หรือถูกทำลายด้วย น้ำท่วม ไฟไหม้ ภัยวมีอะไรต่างๆ กระทั่งว่ามีภัย ร้ายกาจที่สุด ก็มี;** เช่น ญาติกันเอง เขามาแย่งเอาไปโดยวิธีอุบาย ชำคนนั้นให้ตาย แล้วยกแย่งทรัพย์สินไป, หรือที่เป็นมากมายกว่านี้ ก็คือ ลูกนั้นเองก็ฆ่าพ่อแม่เสีย เพื่อจะ เอาราชสมบัติ หรือเอาสมบัติต่างๆ.

ทรัพย์สินตามธรรมดานี้ต้องมีภัยดังกล่าวมา ส่วน**อริยทรัพย์นั้น ไม่มีทาง ที่ใครจะแย่งเอาไปได้.** นี่เรียกว่า **อริยทรัพย์ ไม่มีใครแย่งเอาไปได้.**

ข้อที่ ๕ **คู่อีกแง่หนึ่ง อริยทรัพย์เป็นทรัพย์สินที่ติดอยู่กับตัวตลอดเวลา** ไม่ต้องเก็บไว้ในหีบ ไม่ต้องฝากไว้ในธาราคาร. ทรัพย์สินจะติดอยู่กับตัวตลอดเวลา ที่กาย ที่วาจา ที่ใจ, แล้วยังไม่ต้องมีอาการเหมือนกับว่า แยกหามให้หนัก เหมือนกับเรา แยกเงิน แยกทอง แยกของ ซึ่งก็ต้องหนัก; อริยทรัพย์นั้นไม่ต้องแบก. แล้วยะหลาด อยู่ทีติดอยู่กับตัวได้ตลอดเวลา ติดอยู่ในใจ. ฉะนั้นจึงคุ้มครองได้ ในที่ทุกหนทุกแห่ง ไม่ว่าที่ไหน ไม่ว่าเมื่อไร เพราะติดอยู่กับใจ **ก็คุ้มครองใจไม่ให้เป็นทุกข์ได้;** นี่ เรียกว่าติดตัวอยู่ตลอดเวลา.

ข้อที่ ๖ **มองดูกันอีกแง่หนึ่ง เขาพูดว่า อริยทรัพย์ เป็นทรัพย์สินที่หาไปได้** ทุกหนทุกแห่ง. นี่เป็นคำพูดคำสอนในทางศีลธรรม ที่ทำให้คนเขาพยายามสร้างทรัพย์สิน

อันนี้ โดยที่ทราบว่าย่อมติดตัวไปได้ ไม่ว่าจะไปไหน แม้แต่จะตายไปแล้ว ไปเกิดในภพ
ไหนอย่างไร ทรัพย์นั้นก็ติดตามไปได้; อย่างที่เขาเรียกว่าบุญ บุญย่อมติดตามไป
ได้ไม่ว่า จะไปเกิดในภพไหน ชาตินไหน.

ในภาษาศิลธรรม ก็หมายความว่า เข้าใจไปแล้ว ก็ไปเกิดที่นั่นที่นี้ ไป
เกิดในทุกคติ สุกติอะไรก็ได้ ทรัพย์ที่สร้างไว้ก็ติดไปได้; ฉะนั้นจึงน่าปรารถนา
เพราะติดไปได้ทุกหนทุกแห่ง พุทธอย่างสมมติ ก็ว่าเป็นของเราอยู่ตลอดเวลา.

ข้อที่ ๗ **ผู้มีบุญญา** เขาไม่มองเพียงชั้นง่าย ๆ อย่างนั้น เขามองไกลกว่านั้น
สูงกว่านั้น คืออริยทรัพย์ทำให้ชีวิตนี้เป็นชีวิตที่แท้จริง. ชีวิตนั้นแปลว่าเป็นอยู่;
ถ้าเป็นอยู่จริง ก็ต้องสดชื่น ต้องสดใส ไม่ใช่เหี่ยวแห้ง. ถ้าอยู่อย่างซุบซิบเหี่ยวแห้ง
เหมือนอย่างที่อยู่กันโดยมาก อย่างน้อยก็มีความร้อนใจ; อย่างนี้ไม่ใช่ชีวิตควรจะเรียกว่า
ตายแล้วมากกว่า.

ใครก็ตามอยู่ด้วยความเหี่ยวแห้งเร่าร้อนนั้น เรียกว่า ไม่มีชีวิตแล้ว;
ภาษาศาสนา เขาเรียกว่า คนนี้ตายแล้ว. ต้องเกิดใหม่แล้ว ต้องสดชื่นความเหี่ยวแห้ง
เร่าร้อน ว่าจะความตายกิเลสหนักออกไปเสียก่อน จึงจะเรียกว่ามีชีวิตที่แท้จริง. อริยทรัพย์ทำ
ให้เกิดชีวิตอย่างนี้, หรือแม้แต่จะเสียดังถึงชีวิตเนือหนังร่างกาย ไม่ตายโดยทางร่างกายนี้
อริยทรัพย์ก็ช่วยได้. เพราะว่าถ้าเรามีธรรมะจริง ร่างกายก็เจ็บไข้ได้ป่วยน้อย หรือจะ
ไม่เจ็บเอาเสียเลย หรือว่าเจ็บขึ้นมาก็หายไปได้.

อริยทรัพย์นี้ป้องกันได้แม้แต่ชีวิตทางเนือหนัง จะสงวนชีวิตไว้ได้แม้ทางเนือ
หนัง ส่วนชีวิตทางธรรมนั้นก็ยังมีประโยชน์ ยิ่งป้องกันไว้ได้ ยิ่งรักษาไว้ได้ ให้เป็น
ชีวิตที่แท้จริง เป็นชีวิตอมตะไปในที่สุด. อมตะแปลว่า ไม่ตาย; ไม่ตายนั้นแหละ
คือชีวิตจริง อริยทรัพย์ทำให้รู้จักชีวิตอมตะ คือชีวิตที่ไม่ตายจริงๆ คือ ทำให้พ้น

จากความถึคณันดึอนัน ว่า ด้วญ - ของญ ว่าสัคว์ ว่าบุคคล ด้วตณ เวาเขา นึก็เลย ไม้ต้งมีอะไรตาย.

ที่ว้าไม้มีอะไรตาย หมายความว่า มีแต่ธรรมชาตึลัวน ๆ เปลียนแปลงไป ไครจะเรียกว้า ความเกตึ ความแก่ ความเจ็บ ความตาย ก็ได้; แต่อาการเหล่านั เป็นของธรรมชาตึ ไม้ใช่ของญ ฉะนั ญ จึงไม้ไต้เจ็บ ไม้แก่ ไม้ตาย เพราะไม้มี ญ.

ข้อที่ ๘ สรปความให้ตึกว้าว่า อริยทรรุณัน ทำให้เราไม้เสถที่ ที่ เกตึมา, นำให้คนนั ๆ ไม้เสถที่ที่ไต้เกตึมา; นัเรียกว้าอริยทรรุ. ถ้าเกตึมาแล้ว ไม้ไต้ทรรุอย่างนั ก็เรียกว้า เสถที่ที่เกตึมา เสถชาตึเกตึ. ถ้าไครรูสึกออย่างนับ้าง เขาก็จะแสวงหาอริยทรรุกันทงนั จะขยันขันแข็งในการแสวงหาอริยทรรุ.

แต่ไคยมาก เขากำลังแสวงหาทรรุที่เสรว้าหมองกัน หาทรรุที่ทำความเสรว้า หมองแก่บุคคล ผู้แสวงหานันกันอยู่เป็นกว้น; อย่างที่เขาเรียกว้า กลางคึนอัคคว้น กลางว้นเป็นไฟ. เขาแสวงหาทรรุที่เผคเผาเจ้าของกันทงนั ซึ่งไต้แล้วก็ไม่ทำให้ ตึวพิเศษอะไรไปกว้า เกตึมาเพื่อย่ง เพือวุ่นวาย เพือเสรว้าหมอง. แต่เมื่อไม้รูสึก เขาก็ไม้หนีกว้าจะเสถหายอะไร ไม้หนีกว้าจะเสถชาตึเกตึเลย.

เขาแสวงหาทรรุที่เสรว้าหมอง กลับเห็นว้า นัตึที่สุดแล้ว; ขยันขันแข็ง ด้วเป็นเกตึยว อาบเหงือต้งนั ไต้ทรรุสมบตึมาเก็บไว้มาก ๆ เพือให้ลูกให้หลานต้งไป; อย่างนัเขาว้าตึที่สุดแล้ว ไม้เสถชาตึเกตึแล้ว. อย่างนัก็ตึกเหมือนกัน แต่ว้าตึกอย่าง ภาษาคน ภาษาชาวบ้าน ภาษาโลก ๆ ไม้ใช่ตึกอย่างพระอริยเจ้า.

ถ้าจะให้ตึกอย่างภาษาพระอริยเจ้า เกตึมาที่หนึง ต้งให้ไต้ตึงที่ตึที่สุด ที่มนุษย์ควรจะได้ คือไต้อริยทรรุ แล้วไต้มากขึ้นไป มากขึ้นไปจนต้งอมตะ คือ ความไม้ตาย; ฉะนัอริยทรรุเขาจึงมุ่งหมายต้ง ตึงที่ตึที่สุดที่มนุษย์ควรจะได้.

ขอให้ไปคิดนี่ก็ดู; แล้วพร้อมทั้งเหลือบตุตัวเอง, เหลือบตุคนอื่นด้วยกัน
ทั้งโลก ว่า กำลังแสวงหาทรัพย์ชนิดไหนกันอยู่? กำลังสะสมทรัพย์ชนิดไหนกันอยู่?
ดูให้ถี่ๆ เรากำลังสะสมทรัพย์ชนิดที่จะกักเก็บของทั้งนั้นไว้หรือไม่? เพราะว่าเรา
ไม่มีเครื่องคุ้มครองป้องกัน คือ อริยทรัพย์. เมื่อเข้าใจอย่างนั้นแล้ว ก็จะได้ เปลี่ยน
วิถีทางเสียบ้าง ให้เกิดมาทีหนึ่ง ให้ได้รับสิ่งที่ดีที่สุด ที่มนุษย์ควรจะได้รับ.

ควรรู้ว่า การมาบวช นี้เพื่อแสวงหาอะไร

ที่นี้ ก็อยากจะพูดในเรื่องเฉพาะหน้าเดียวกันเสียบ้าง ว่าคุณบวชระหว่าง
ปีตกอากาศอย่างนี้ แล้วก็มาเข้ารับการอบรมที่นี้ นี่เป็นการแสวงหาอะไร? บางองค์อาจจะ
เป็นผู้ที่มีความคิดว่า เรามาหาความรู้ที่พิเศษ สึกไปจะได้ไปเรียนดี จะได้คะแนนดี,
จะได้สึกออกไป ได้รับประโยชน์ รายได้ดี อย่างนี้ก็ได้อีก; แต่ถ้าอย่างนั้นละก็ ยังไม่ใช่
แสวงหาอริยทรัพย์.

ถ้าบวชแล้วมาที่นี้ มาบวชศึกษาแสวงหากันอยู่อย่างนี้ เพื่อให้เข้าใจ ให้
รู้จักสิ่งพิเศษ คือ ธรรมะที่ทุกคนควรรู้จัก แล้วก็จะได้อริยทรัพย์; เพราะฉะนั้น
จึงกล่าวว่า แม้อบวชแล้ว วิ่งมาที่นี้ ก็เพื่อแสวงหาอริยทรัพย์, จะกลับไปไหน ก็เพื่อ
จะแสวงหาอริยทรัพย์ เป็นผู้รู้จักอริยทรัพย์, แล้วแสวงหาอริยทรัพย์อยู่; ที่ถูกต้องควร
จะเป็นอย่างนี้.

แต่ ตามข้อเท็จจริงอาจจะไม่เป็นอย่างนั้นเลยก็ได้ เพราะว่า พระเณรที่อยู่ที่นี่
ที่ไม่ได้แสวงหาอริยทรัพย์เลยก็มี เพราะเขาไม่รู้จัก. แต่ว่า เราก็ได้พยายามที่จะ
ทำให้เขารู้จัก, พยายามพูดจา ชี้แจง ชักจูง สั่งสอนอยู่เสมอ, เพื่อให้รู้จักอริยทรัพย์,
และให้ใกล้ชิด ๆ อริยทรัพย์เข้าไปเรื่อย ๆ.

ขอให้นึกถึงคำว่า โภกขพลาราม แล้วจะเข้าใจความมุ่งหมายอันนี้ : โภกข แปลว่าหลุดพ้น, พล แปลว่ากำลัง, อาราม แปลว่าบ้านไม้. สภาพของวัดนี้ ก็เรียกว่าอาราม อารามเป็นกำลังแก่การหลุดพ้น หมายความว่า มุ่งหมายความหลุดพ้น เป็นเบื้องต้น. นี่คือที่อยู่อาศัยของบุคคลผู้มุ่งหมายต่อความหลุดพ้นในเบื้องต้น เรียกว่า สวนโมกข์, เป็นที่จัดขึ้น สำหรับจะสะดวกแก่การสะสมอริยทรัพย์, มุ่งหมาย ให้เกิดความสะดวกในส่วนนี้.

นี่เป็นเรื่องฝ่ายธรรมะ ฝ่ายวิญญาน ฝ่ายจิตใจ ไม่ใช่เรื่องฝ่ายวัตถุ. ขอให้เข้าใจให้ดี ๆ จะได้รับถือเอาประโยชน์อันนี้ให้ได้.

ถ้าหากว่าในโลกนี้ หรือในบ้านเมืองของเราก็ตาม มีการกระทำอย่างนั้นกัน ให้มาก ๆ, มีสำนักหลักแหล่งที่ช่วยให้เกิดการกระทำอย่างนั้นกันมาก ๆ บ้านเมือง ของเราก็จะร่ำรวยไปด้วยอริยทรัพย์, แล้วก็ไม่มีอุปัทวะ สิ่งเลวทรามทั้งหลาย โดยเฉพาะเช่นการเบียดเบียนซึ่งกันและกัน ดังที่ปรากฏข่าวในหน้าหนังสือพิมพ์อย่างน่า ชยะเขยงก็จะมีไม่ได้; เพราะว่าจะมีอริยทรัพย์คุ้มครอง. บุคคลก็จะอยู่เป็นสุข สงคม ทั้งหลายทั้งหมดก็อยู่เป็นผาสุก เพราะทรัพย์ชนิดนั้นคุ้มครอง.

แต่เดี๋ยวนี้นี้ เมื่อถามว่า เขากำลังแสวงหาทรัพย์ชนิดไหนกันอยู่? เราก็ เห็นชัด ๆ อยู่แล้วจากหลักฐานพยานเหล่านั้นว่า เขากำลังก้มหน้าก้มตา แสวงหา หรือ กอบโกยทรัพย์สมบัติ ชนิดที่จะทำให้เกิดความเศร้าหมองทั้งนั้น คือกิเลส, แล้วก็ เบียดเบียนกันด้วยเหตุนี้ จึงเป็นสิ่งที่น่าสังเวช. ฉะนั้นถ้าใครผู้ใดเขาอยากจะทำให้ ชีวิตนี้มีประโยชน์ที่สุด สูงสุด ก็ต้องสนใจอริยทรัพย์ ไม่มีทางอื่น. ที่ผมพูดเรื่องทรัพย์ ในวันนี้ หมายถึงทรัพย์ที่ควรสะสม ก็หมายถึงอริยทรัพย์นี้.

สรุปความให้ถูกต้องว่า **ทรัพย์เป็นเครื่องปลื้มใจ**; แต่ไม่ใช่เครื่องปลื้มใจ
 ของคนโง่. คนโง่ก็ปลื้มใจด้วยของโง่ ด้วยความโง่ ด้วยสิ่งเข้ร่าหมอง เบียดเบียนตนเอง
 และผู้อื่น.

ถ้าเป็นบัณฑิตหรือเป็นสัจบุรุษ ก็จะสะสมแต่เครื่องปลื้มใจ อันแท้จริง
 ที่ควรปลื้มใจ, ให้ชีวิตนี้สดชื่นแจ่มใส กระทั่งไม่รู้จักตาย ไม่รู้จักทุกข์นั้นเอง; นี่คือ
 ทรัพย์ที่ควรสะสม.

ขอยุติการบรรยาย เพราะว่า **สมควรแก่เวลาไว้เพียงเท่านี้.**

สิ่งที่ทุกคนควรรู้จัก

- ๗ -

๓๐ เม.ย. ๑๗

ผู้ทักท้วง ที่ทุกคนควรรู้จัก และเชื่อฟัง

ในการบรรยายเรื่อง สิ่งทีทุกคนควรรู้จัก เป็นครั้งที่ ๗ ในวันนี้
จะได้กล่าวโดยห้วนๆย่อๆว่า ผู้ทักท้วง ที่ทุกคนควรรู้จัก และเชื่อฟัง.

เราได้พูดถึงสิ่งที่ควรรู้จัก แล้วก็ควรทำอย่างใดอย่างหนึ่ง ให้สม
กับที่รู้จักมาแล้วเรื่อยๆ นับตั้งแต่ครั้งแรกที่สุด พูดถึง*ธรรมะที่ควรรู้จัก* ซึ่ง
หมายถึงหน้าที่ของคน ที่คนจะต้องรู้จัก. แต่แล้วคนก็ไม่ค่อยรู้จัก นอก
จากที่มีความจำเป็นบังคับ ไม่ทำก็จะตายอย่างนั้น; หน้าที่ที่ดีกว่านั้น และที่ดี
ที่สุดของมนุษย์ก็ไม่ค่อยรู้จัก.

ต่อมาพูดถึงตนเองที่ควรรู้จัก หรือพูดกันตรง ๆ ก็ว่า คนโง่ จนไม่รู้รู้จักว่าตัวเองนั้นคืออะไร ? อยู่อย่างไร ? หรืออะไรที่ควรจะเรียกว่าตัวเองที่แท้จริง ? ไปเอาอะไรบางอย่าง ที่ไม่ใช่ตัวเองที่แท้จริงนั้น มาเป็นตัวเอง. นี่ต้องพูดถึงตัวเองชนิดที่ควรรู้จัก ธรรมชาติคือตน หรือตนคือธรรมชาติ, ฟังตนคือฟังธรรมชาติ ฟังธรรมชาติคือฟังตน; นี่คือตนเองที่ควรรู้จัก.

ต่อมาเรื่องอาหารที่ควรรู้จัก เพราะว่าทุกอย่างอยู่ได้ด้วยอาหาร; เพราะฉะนั้นจึงต้องรู้จักอาหารที่ควรรู้จัก แล้วยังกับริโภค ซึ่งมีใจความกว้างมาก คือหมายถึงอาหารที่ต้องกินด้วยปาก ให้รู้จักกิน เหมือนกับว่า กินเนื้อลูกกลางทะเลทราย, ผัสสาหาร เหมือนกับว่าต้องระวังให้ดี อย่าให้ปุงเป็นกิเลสตัณหา, มโนสัญเจตนาหาร ระวังให้ดี อย่าให้ปุงเป็นกรรม ซึ่งทำให้ตกจมลงไป, วิญญาณาหาร ให้รู้จักให้ดี ให้เอาตัวรอดไปได้.

แล้วก็มาถึงอันตรายที่ควรรู้จัก คืออันตรายภายใน ได้แก่กิเลส ซึ่งเป็นที่มาแห่งอันตรายทั้งหลาย กระทั่งภายนอก. ให้รู้จักมิตรสหายที่ควรรู้จัก แล้วก็คบหาสมาคม ก็คือธรรมชาติประเภทสัมมาทิฐิ. ต่อมาก็มาถึงสิ่งที่เรียกว่า ทรัพย์ที่ควรรู้จัก ก็จะได้มีทรัพย์ที่ควรจะมี คือที่ไม่เบียดเบียนตน ไม่ทำตนให้ลำบาก อันเป็นทรัพย์ภายใน, บัองกันไม่ให้ทรัพย์ภายนอกเกิดเป็นปัญหายุ่งยากขึ้นมา ทรัพย์ที่ควรรู้จักนั้นเป็นอย่างนี้.

วันนี้จะพูดถึง ผู้ทักท้วง ที่ควรรู้จัก แล้วยังต้องเชื่อฟังด้วย. เมื่อพูดถึงคำว่า ผู้ทักท้วง ก็รู้จักกันอยู่แล้ว ว่า หมายถึงอะไร; แต่ว่าไม่รู้หมด และไม่รู้ในส่วนที่ควรรู้ ก็เรียกว่า ไม่รู้จักโดยแท้จริง, รู้จักแต่เพียงผิวเผิน รู้จักน้อยไป จนไม่เชื่อฟัง. ถ้ารู้จักจริงก็รู้จักถึงที่สุด แล้วจะเชื่อฟัง จะกลัว ไม่กล้าคือ. ผู้ทักท้วงนั้นจำเป็นมาก ถ้าคุณเห็นว่าไม่จำเป็น ก็ลองคิดดู; ถ้าเห็นว่าจำเป็นก็ต้องคิดต่อไป ถึงข้อที่ว่าจำเป็นมาก หรือ จำเป็นน้อย จำเป็นเพียงไร.

จำเป็นอย่างไรที่จะต้องรู้จักผู้ทักท้วง

เรื่องนี้ถ้าไปคิดถึงป้ายจราจร ที่ติดอยู่ตามถนน ที่เขียนไว้ว่า **หยุด ดู ไป**, หยุด แล้วก็ดู แล้วก็ไป. นี่เขาให้หยุด ถ้าไม่หยุด ก็ไม่ได้ดู หรือดูไม่ได้; มันจะต้องหยุดก่อน เพื่อความปลอดภัย, เพื่อจะได้ดู, หรือว่าจะได้ทำหัน ทำถูก ทำอะไรทุกอย่าง. ต้องหยุดก่อน แล้วก็ดู, ต่อนั้นจึงกระทำ ก็จะไปหรือจะทำอะไรก็สุดแท้ นั่นแหละความหมายที่เรียกว่า เป็นการทักท้วง.

คำว่า หยุด นั้นสำคัญมาก คือต้องห้ามล้อก่อน อย่าใช้ความเร็ว อย่าทำอะไร. แล้วก็หยุด จะได้มีโอกาสดู เหมือนอย่างเรื่องรถนั้น ก็ห้ามล้อกันได้หรือเห็นง่าย. แต่ที่เป็นเรื่องของคน หรือเรื่องของใจของคน นี่ห้ามล้อไม่เป็น ไม่รู้จะห้ามล้ออย่างไร; หยุดไม่ได้ แล้วก็ไม่ดู ได้แต่ทำไปอย่างหลับหูหลับตา จึงได้ชนนั่นชนนี่ จนเกิดเป็นเรื่อง เป็นราวขึ้นมา แล้วก็มี ความทุกข์ มีความเสียหาย.

ความหมายที่ว่า ต้องมีระยะหยุด คือ เพื่อดู ก็เหมือนกับการทักท้วง ซึ่งจะต้องมีในทุกกรณี.

ใคร คือ ผู้ทักท้วง

ต่อไปนี้จะพาไปดูถึงผู้ทักท้วงใน ๒ ความหมาย คือ **ภาษาคน** และ **ภาษาธรรมตามเคย**. ผมได้บอกหลายครั้งหลายหนแล้วว่า ถ้าจะดูอะไรจะศึกษาอะไร จะต้องทำความเข้าใจในอะไร ต้องแยกออกเป็นภาษาคน และแยกออกเป็นภาษาธรรม; ให้รู้จักทั้งสองภาษา แล้วก็จะได้รับประโยชน์เต็มที่.

ผู้ทักท้วงในภาษาคน ก็คือ **คนด้วยกันเขาร่วมทุกข์** บุคคลช่วยทุกข์ บิฑา มารดา ครูบาอาจารย์ มิตรสหายที่เขาหวังดี เขาทักท้วง. ส่วนในภาษาธรรม ผู้ทักท้วง **๘๔ ๘๕** **กถอธรรม ธรรมก็คือตน ตนก็คือธรรม.**

ที่เรียกว่า ต้องให้ธรรมทั้ทั้ง น้คือธรรมที่ไหนด? ธรรมอย่งไร? ในจิต ในใจ ก็มีธรรมชื่อนี้ชื่อนี้ เช่น ชื่อ สติสัมปชัญญะ ชื่อ ปฏิสังขา-การพิจารณา น้ล้วนแต่เป็นธรรม, มีธรรมเป็นผู้ทั้ทั้ง ก็คือมีตัวเองเป็นผู้ทั้ทั้ง ซึ่งยากไปกว่า ผู้ทั้ทั้งที่เป็นภาษาคน ที่เป็นคน.

การให้คนอื่นทั้ทั้งนั้นมิได้ง่าย แต่การให้ตนเองทั้ทั้ง ตนเอง น้มิได้ยาก.

บิถามารดาเป็นอาจารย์คนแรก เป็นผู้ทั้ทั้งสั่งสอนคนแรก แล้วก็คอย ทั้ทั้งอยู่เสมอ; แต่บุตรก็ไม่ใคร่เป็นบุตรที่ดีของบิถามารดา คือ ไม่เชื่อฟัง ไม่เคารพ เทียบน้ก็ปรากฏว่า ไม่มีการเชื่อฟังบิถามารดา ครูบาอาจารย์กันยั้งช้; ถ้าช้เงา ประชาธิปไตยคว้แล้ว ก็ย้งใครทั้ทั้งมิได้, และประชาธิปไตยน้ก็เมากันมากช้จนกระทั่งแม่มิตรสหาย ชาวเกลอ ก็ทั้กันมิได้. แต่ คน ก็ย้งโง่มาก หรือบวมโง่ขนาดจ้งจกทั้ทั้งย้งแล้ว คนโง่ถึงอย่งน้ ที่จ้งจกทั้ทั้งเขาแล้ว แต่บิถามารดาครูบาอาจารย์ทั้กลับไม่กลับ.

ขอให้กิติคุณให้ดี เราทำดีอย่งช้ ในกรณีที่เกิดช้กับผู้ทั้ทั้ง ย้งโง่ไปถือโชคถือกลางอย่งน้อย่งน้ ซึ่งทำให้ย้งยากลำบาก; แต่ที่ผู้ทั้ทั้ง ที่เป็นผู้มี สติปัญญา เป็นบัณฑิต เป็นสัตบุรุษ น้กลับไม่เชื่อฟัง. เขาทั้ทั้งว่า อย่าทำบาป อย่าทำชั่ว อย่าทำลายตนเอง เป็นคำทั้ทั้ง ให้ดูให้ดีก่อนว่าเป็นอย่งไร; คนก็มิใคร่ฟัง เพราะไปมองแต่เหยื่อ ที่คอยล่อ คอยช้ช้อยู่. เทียบน้โลกน้ก็ทั้ทั้งกันย้งช้ช้นเพราะเหตุช้ เพราะว่ามีอะโรมายั้วร่นแรงน้ก การห้ามล้อจ้งทำได้ยาก.

ในทางภาษาธรรม ก็ช้ต้องเป็นตนน้แหละ คือผู้ทั้ทั้ง. คนทั้ทั้งน้ อยู่ที่ไหน? คนโง่เหล่านั้นจะมองไม่เห็นเสียเลย. ลองกิติคุณ ผู้ทั้ทั้งอยู่ที่หน้าผาก

ผู้ทักท้วง ที่ทุกคนควรรู้จัก และเชื่อฟัง

๔๗๕

ใช่ไหม? พอเรางอะไรขึ้นมา เราก็เอามือกุมหน้าผาก กุมมันสมอง; เพราะอยู่ที่หน้าผากนี่เอง จึงมองไม่เห็น ว่า ผู้ทักท้วงอยู่ที่นั่น และคอยทักท้วงอยู่.

เราเคยเห็นรูปภาพบางรูป โดยเฉพาะรูปภาพทางฝ่ายมหายาน เขาจะเขียนลูกตาไว้อีกตาหนึ่ง อยู่ตรงหน้าผาก เป็นตาที่ ๓ เขาอธิบายว่า เป็นตาของปัญญา เป็นตาของธรรม เป็นตาที่เป็นทิพย์ เห็นอะไรได้มากกว่าตาธรรมดา. เราน่าจะเอาคติอันนี้มาใช้ ว่า เราควรมีตาอีกตาหนึ่ง อยู่ที่หน้าผาก เหมือนรูปภพนั้น; รูปภาพที่เขียนตาไว้ที่หน้าผาก ซึ่งหมายถึงคนที่ฉลาดทั้งนั้น ที่ใครหลอกไม่ได้.

ภพยมบาล เขาก็เขียนตาไว้อีกตาหนึ่ง ที่หน้าผาก เพื่อจะให้รู้กันเสียที่ว่า ใครหลอกยมบาลไม่ได้; ไม่ใช่เหมือนกับที่เขาพูดกันอย่างนั้นอย่างนี้ ว่า จะหลอกยมบาล จะจ้างยมบาล หรือจะคติศินบนยมบาล ฉะนั้น เราไม่ต้องกลัวยมบาล เราทำบาปไปได้ นี้ไม่ควรคติอย่างนั้น.

เราควรถือเหมือนหนึ่งว่า เรามีสตาที่เห็นอะไรดี อยู่ที่หน้าผาก แล้วก็คอยทักท้วง ต้องคอยเชื่อฟัง; ฉะนั้นเอามือลูบหน้าผากบ่อย ๆ จะเกิดอาการที่เรียกว่า มีตนเป็นผู้ทักท้วงขึ้นมาได้. ตนเองเป็นผู้ทักท้วง คือผู้ทักท้วงที่แท้จริงจะอยู่ที่นั่น สมมติว่า อยู่ที่หน้าผาก; เพราะเป็นที่ตั้งของความคิด ความรู้สึก และมันสมอง.

ธรรมะนี้เป็นนามธรรม ก็ตั้งอาศัยอยู่ที่จิตใจ, จิตใจก็ตั้งอาศัยอยู่ที่มันสมองอีกทีหนึ่ง. ก็ควรจะลูบหน้าผากบ่อย ๆ เพราะว่ามันมองไม่เห็น; ไม่มีใครมองเห็นหน้าผากของตัวเอง แต่เห็นของคนอื่น ฉะนั้นคนอื่นจึงมีส่วนทักท้วงคนอื่นได้ง่ายกว่า เพราะเขาเห็นมากกว่า และได้ง่ายกว่า.

เมื่อเขาทักท้วง เราก็ควรเชื่อฟัง ไม่ใช่ว่าจะเชื่อตามนั้นทันที. การเชื่อฟังในกรณีอย่างนี้หมายความว่า เามาพิจารณาดู; ขอให้จำคำว่า พิจารณาดูไว้ให้ดี ๆ.

เพราะว่าพิจารณาคุณนั้นแหละคือผู้ทักท้วง, เป็นธรรมะที่ทักท้วง. ปฏิสังขยา แปลว่า การพิจารณา, ผู้ทักท้วงอยู่ที่การพิจารณานั้น.

พระพุทธเจ้าท่านได้ตรัสเป็นพุทธภาษิตอยู่มากมาย ตัวอย่างเช่นว่า *อตตนา โจทยตตานิ* แปลว่า *ท่านทั้งหลายจงทักท้วงตนด้วยตน*; โจทย์ หรือ โจทก์ หรือ โจท, จงโจทตนด้วยตน ทักท้วงตนด้วยตน. *ปฏิมฺเสตมตตนา* – *จงพิจารณาตนด้วยตน*. จงโจทตนด้วยตนก่อน, แล้วก็จงพิจารณาตนด้วยตน. โจทย์ คือตั้งข้อหา ตั้งแง่หาว่านี่จะผิดแล้ว จะต้องเอามาพิจารณาคูตนด้วยตน พิจารณาตน ด้วยตน.

นี่ก็แสดงชัดว่า ให้ทักท้วงตน แล้วให้พิจารณาตน จนรู้ว่า จะต้องทำอย่างไรต่อไป. นี่คือ *ผู้ทักท้วงทัก อยู่หนึ่ง ทักหนึ่ง* เพราะว่ามี *อตตนา* หิ *อตตโน นาโถ* – *ตนเป็นที่พึ่งแก่ตน*, *อตตนา* หิ *อตตโน คติ* – *ตนนั้นแหละเป็น คติแก่ตน*.

ที่ว่า “*เป็นคติแก่ตน*” หมายความว่า เป็นแบบฉบับที่ดี เป็นตัวอย่างที่ดี เป็นแนวสำหรับจะพิจารณาให้ถูกต้องตามที่ว่า ตนเป็นคติแก่ตน; ฉะนั้นจึงต้อง โจทท้วงตนด้วยตน, และพิจารณาตนด้วยตน, แล้วตนก็จะเป็นที่พึ่งให้แก่ตนได้ นี่เต็มไปด้วยคำที่ว่า “ตน”.

ทุกอย่างเป็นอนัตตา แล้ว จะเอาตนไหนมาท้วงตน

สรุปเสียทีหนึ่งก่อนว่า *ต้องมีตนเป็นผู้ทักท้วงตน*. ตรงนี้ก็ต่อขอแทรกคำอธิบาย คือ คำว่า *ตน* ในที่นี้. ถ้าเราได้ยินคำสอนทั่วไป เป็นหลักตายตัวลงไปแล้วว่า *ทุกอย่างไม่ใช่ตน* *ทุกอย่างเป็นอนัตตา ไม่ใช่ตน*; แม้แต่สิ่งที่คิดนึกได้ รู้สึกได้ เป็นปัญญา เป็นวิชา เป็นอะไร ก็เป็นธรรมชาติ ซึ่งไม่ใช่ตน. *แล้วจะเอาตนไหน มาตักเตือนตน มาโจทท้วงตน*; นี่ก็เป็นคำพูดที่ทำให้รวนเร กำกวมไปมา.

นี่ ขอให้รู้ว่า ต้องแยกเป็นภาษารวม ภาษาคนอีกนั่นเอง; ถ้าภาษาคงก็ต้องมีคน. เราต้องมีตนอยู่ตลอดเวลา เพราะว่ามีตนที่จะทำผิดอยู่แล้ว มีตัวกูที่จะทำผิดทำชั่ว หรือจะมีความทุกข์อยู่แล้ว; นั่นคือ มีตัวตนอยู่อย่างนั้นแล้ว, ไม่ต้องมีใครมาช่วยให้มีอีกแล้ว มีตนอยู่เองแล้ว. ที่นี้ เมื่อพูดว่า มีตนเป็นที่พึ่ง ก็หมายถึง คนตามที่ตนจะมี นั่นแหละ, มีตนอยู่ก่อนนั้นแหละ.

ให้รู้ว่าคนจะเป็นที่พึ่งแก่ตน เป็นคติแก่ตน; แล้วก็ทำให้ดียิ่ง ๆ ขึ้นไป ก็จะต้อง ๆ ฉลาดขึ้น ๆ ฉลาดขึ้น ๆ จนกระทั่งรู้ว่าไม่ใช่ตน ความรู้นั้นก็จะเป็นที่พึ่งได้ถึงที่สุดเหมือนกัน. ฉะนั้นเขาจึงสอนว่า ถ้าจะมีตนกันแล้ว ก็ให้เอาธรรมะเป็นตน; อย่าเอากิเลสเป็นตนเลย, เอาความถูกต้องเป็นตนเถิด, อย่าเอากิเลสเป็นตนเลย.

พระพุทธเจ้าจึงได้ตรัสไว้เป็นคู่กันอีกที่หนึ่งว่า มีตนเป็นที่พึ่ง มีตนเป็นสรณะ แล้วก็ธรรมเป็นที่พึ่ง ธรรมะเป็นสรณะ; หมายความว่า ความหมายที่แท้จริงนั้นเอาตนเป็นธรรม เอาธรรมเป็นตน นี้ถ้าจะมีตนกัน. ถ้าไม่ยอมยกมือก็ตามใจ, ไม่ยอมยกมือไม่ต้องมี ก็พูดว่า มีธรรมเป็นที่พึ่งเสียก็แล้วกัน; แต่ถ้าอยากจะมีตน และยังไม่ได้ ก็ต้องเอาตนที่เป็นธรรมนนั้นแหละ มาเป็นที่พึ่ง.

ในกรณีที่จะเอาตนมาเป็นโจทก์ มาท้วง มาพิจารณา เช่นนี้ ใครจะมาช่วยพิจารณาให้ได้; ถ้าไม่เรียกว่าตนจะเรียกว่าจิต ก็จิตนั้นแหละพิจารณา; แล้วจิตนั้นแหละจะเป็นสิ่งที่ทำผิด จิตจะไต่รับทุกข์ แล้วจิตนั้นแหละจะต้องมาเป็นผู้พิจารณาความรู้สึกตัวเอง. ความเข็ดหลาบในความเจ็บปวด จะทำให้จิตนั้นหมุนไปในทางที่ถูกต้องยิ่งขึ้นทุกที เป็นอัตโนมัติได้ในตัวมันเอง.

บัดนี้เป็นอันว่า เราจะมีธรรมะเป็นตน แล้วก็ มีตน เป็นผู้ทักท้วงตน เป็นโจทก์ท้วงตน, หรือทำที่พึ่งให้แก่ตนกันแล้ว ก็จะได้พูดถึงการทักท้วงโดยตรงต่อไป.

ที่นี้ วินัยมีอยู่ด้วยว่า ไม่ให้ภิกษุรับเงินและทอง ชาวบ้านเขาก็ถวายบัจจย
ไม่ได้ถวายเงินและทอง. เขาถวายบัจจยที่จำเป็นแก่ชีวิตคือสตาลค์นั้นแหละ ตามวินัย
อนุญาตให้รับได้; ส่วนเงินทองนั้นไม่ได้ถวาย. เขาเอาไปไว้ที่ผู้จัดการคนใดคนหนึ่ง
ฝากไว้ให้จัดการ; แต่เขามาทักท้วงว่า เตียววณได้ถวายบัจจย ๔ อย่างที่ควรแก่สมณ
บริโภคเป็นมูลค่า เท่านั้นเท่านั้น.

ฝ่ายคนฟัง ฟังกันลวก ๆ ผิด ๆ ว่าถวายบัจจย แล้วสำเร็จด้วยเงิน
ที่เขาฝากไว้. คนสะเพร่าไม่รู้อะไร ไม่ดูให้ดี ก็คิดว่า เงินนั้นคือบัจจย. เงิน คือ
บัจจยนั้นก็ถูกในความหมายอื่น; แต่ในกรณีนี้เขาหมายถึง สิ่งที่เป็นแก่ภิกษุสามเณร
๔ ประการ เขาก็ถวายบัจจยอย่างนั้นแหละ เท่ากับค่าของเงินเท่านั้นเท่านั้น; ฉะนั้น
ต้องการเมื่อไร ก็ไปเรียกเอาวัตถุสิ่งของ มีค่าเท่านั้นตามที่กำหนดไว้ เอาจากคนนั้น
คนนั้น ที่เขาได้ส่งมอบไว้.

บัจจยไม่ใช่เงิน โดยความหมายเกี่ยวกับถวายภิกษุสามเณร บัจจยคือ
เครื่องเกอกลุแก่ชีวิตเป็นอยู่; แต่หลักเกณฑ์อันนี้ใช้ได้ทั่วไป แม้ฆราวาสก็ต้อง
อาศัยบัจจยสี่สิ่ง : อาหาร ฆราวาสก็ต้องกิน, เครื่องนุ่งห่ม ฆราวาสก็ต้องมี, ที่อยู่อาศัย
เครื่องใช้สอย ฆราวาสก็ต้องมี, วิทยุสำหรับรักษาโรคก็ต้องมี, แล้วก็ไม่มีมากไปกว่านั้น
แม้แก่ฆราวาส. บัจจยจึงจำเป็นแก่มนุษย์ทุกประเภท ถ้าเกินจากนั้นก็เรียกว่า
เกินเพื่อ.

ในบัจจยสี่สิ่งก็ต้องดูให้ดีๆ ถ้าใช้กันอย่างบัจจยแท้ ๆ ก็ใช้สอยเท่าที่จำเป็น
ในลักษณะที่จำเป็น ที่จะทำให้ชีวิตตั้งอยู่ได้ คือเป็นผาสุก. ถ้ามีหรือใช้เกินความหมายนี้
ก็หมดความเป็นบัจจยไปแล้ว, กลายเป็นสิ่งฟุ่มเฟือย เป็นเหยื่อล่อ เป็นกามารมณ์
เป็นอะไรไปแล้ว.

สำหรับภิกษุ ถ้ามีอาหารชนิดที่เกินจำเป็นก็ไม่ใช่อาหาร ไม่ใช่บัจจยแล้ว
มีที่อยู่ ที่อาศัยเกินจำเป็น ก็เรียกว่าไม่ใช่บัจจยแล้ว, เป็นอะไรไปอย่างอื่นแล้ว

เป็นเหยื่อล่อ เป็นกามคุณอะไรไปแล้ว. หรือแม้ข้าวบ้านก็เหมือนกัน ถ้ามีเกิน
จำเป็นก็ไม่ใช่ปัจจัย; มันเกินความจำเป็น. แม้การนุ่งห่ม การใช้สอยที่อยู่
อาศัย ยาแก้โรค ถ้าใช้อย่างเกินจำเป็น ก็ไม่ใช่ปัจจัย; โดยเฉพาะยานั้นขมก็ไม่สนุก
ที่จะมี และไม่ค่อยจะมีใครอยากใช้โดยที่ไม่จำเป็น แต่เดี๋ยวนี้เกิดมียาประเภทส่าออยส่าอง
อะไรขึ้นมา มากอยู่เหมือนกัน.

ปัจจัยต้องหมายความว่าจำเป็นแก่ชีวิต; เราพิจารณาทำให้เสียก่อน
แล้วจึงเสพ, จะเป็นอาหาร หรือเครื่องนุ่งห่ม หรือที่อยู่อาศัย เครื่องใช้สอย หรือยา
แก้โรคก็ตาม ต้องพิจารณาเสมอกัน. อย่างที่เราสวดบทปัจจุเวกขณ **ปฏิสังขา
โยนิโส** นั้นแหละ ไปพิจารณาแล้วจึงเสพ นี้มีความหมาย ๒ อย่างคือว่า :

- ถ้าไม่พิจารณาก่อน ก็อาจจะเลือกผิดได้ คือเอาของที่ไม่ควรเสพมาเสพ
เข้า, - หรือถ้าไม่พิจารณาให้ดี ก็จะเสพไปในลักษณะที่ไม่ถูกต้อง หรือเกินพอดี
แม้ว่าปัจจัยนั้นควรเสพ เช่นว่าอาหารที่ถูกต้อง ที่ดี ที่ควรบริโภค ถ้าไม่พิจารณาก่อน
ก็อาจจะกินมากเกินไปก็ได้ หรือทำไปชนิดที่ไม่พอเหมาะพอสม; ต้องพิจารณาก่อน
เพื่อทำให้พอเหมาะพอสม, และเพื่อเลือกให้ได้มาแต่สิ่งที่ถูกต้องเหมาะสม.

หลักในการบริโภคปัจจัยจึงมีว่า ให้ถือว่า เสมือนมีผู้ทักท้วง คือ **ตน
ทักท้วงตนเอง ให้เสพปัจจัยเหล่านั้น** แต่เฉพาะในทางที่ถูกที่ควร ที่ถูกต้อง หรือ
เท่าที่สมควร; อย่าให้มาก อย่าให้น้อยเกินไป แล้วก็อย่าให้ผิดโดยประการอื่นอีก.

เมื่อบวชเป็นพระอยู่อย่างนี้ ถ้าพวกคุณได้ **พยายามปฏิบัติ ธรรมะชั้น
ให้จริงจัง** ให้มีความแม่นยำ ติดลงไปโนนินทรีย์, **สึกออกไปแล้วก็มีประโยชน์**
เหมือนกัน; จะได้รู้จักใช้จ่าย หามา หรือมีไว้ หรือบริโภค แต่ปัจจัยที่เหมาะสม

และโดยวิธีที่เหมาะสมก็จะมีประโยชน์ เป็นเรื่องถูกต้องทางเศรษฐกิจ ทางอนามัย อะไรทุกอย่าง, ไม่มีความเสื่อมมีแต่ความเจริญ. ฉะนั้น จึงเรียกว่า มีตนเป็นผู้ทักท้วง ให้พิจารณาเสียก่อนแล้วจึงเสพนี่เป็นธรรมชาติข้อที่ ๑.

ถ้าจะถือเป็นหลักกลาง ๆ ท่านให้ถือหลักว่า เราพิจารณาเห็นว่า ถ้าเสพเข้าไปแล้ว ซึ่งสิ่งนี้ หรือโดยวิธีอย่างนี้ แล้วเกิดบาป เกิดอกุศล เกิดความชั่ว อย่าเสพเลย หยุดเลย, ถ้าเสพสิ่งนี้ หรือโดยวิธีอย่างนี้เข้าไปแล้ว เกิดบาป เกิดอกุศล เกิดความชั่ว อย่าทำเลย. แต่ถ้าว่าเสพแล้ว เกิดกุศล เกิดความดี เกิดประโยชน์นี้เราเสพได้. ให้พิจารณาอย่างนี้เท่านั้น ว่าถ้าเกิดอกุศล เกิดบาป ก็หยุด อย่าเลย, ถ้าเกิดอกุศล เกิดความดี แล้วก็เสพได้. นี่เป็นข้อแรกที่ว่า พิจารณาแล้วจึงเสพมีหลักอย่างนี้.

ธรรมชาติเป็นเครื่องทักท้วงข้อที่ ๒. สงฺขยาเยกํ ปฏิกุชฺชติ - พิจารณาแล้วอดกลั้น; นี้ถึงถึงสิ่งที่ต้องอดกลั้น หรือสิ่งที่มายั่วให้ทำผิด. เราจะต้องอดกลั้นนี้จะต้องมี ขันติ มีความอดทนเท่านั้น แยกไว้เป็น ๓ ประเภทด้วยกัน ได้แก่ :

- **อดทนต่อความเปลี่ยนแปลงของธรรมชาติ** เช่น หนาว ร้อน หรืออะไรต่างๆ ที่เราต้องลำบาก, ทำให้เราลำบาก ตลอดถึงความเจ็บไข้; เหล่านี้เรียกว่า เป็นเรื่องของธรรมชาติ และโดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในเมื่อเราจะต้องทำงาน แม้ในที่ร้อนในที่หนาว ในที่อะไรต่างๆ ก็ต้องทน. คนที่ทำงานอย่างนี้ ต้องทนมากกว่าคนที่ไม่ทำงาน.

- อีกข้อหนึ่งก็คือ **อดทนต่อคนที่เขาเป็นศัตรู** เขาค่าเรา เขาอิฉาวิชาเรา เขาเบียดเบียนเรา; นี้พิจารณาแล้ว ก็ต้องอดทนเหมือนกัน.

- อีกข้อหนึ่ง อดทนต่อความบีบคั้นของกิเลส นี่ยังต้องอดทนมาก. การอดทนที่นับว่าวิเศษหรือที่เก่ง ที่เป็นนักเลงจริงๆ ก็คือทนต่อความบีบคั้นของกิเลส ซึ่งทนยากกว่าทนหนาวทนร้อน และทนถูกเขาตำเขาว่าเสียอีก.

กิเลสก็รู้กันอยู่แล้วว่า คือ รากะ โทสะ โมหะ พอถูกบีบคั้นเข้าจะเป็นอย่างไร; เช่นรากะเกิดขึ้นแล้ว มันบีบคั้นก็ต้องทน. **ถ้าไม่ทนก็มีแต่ทางที่จะทำผิด;** จะต้องออกถลันอดทน แล้วดูให้ทีเสียใหม่ว่า จะต้องทำอะไร.

ตัวอย่างที่เห็นได้ง่ายๆ แล้วก็มีมากที่สุด เช่นคนเลี้ยงนบู่หรี ซึ่ง เป็นของเสพติด พอไม่ได้สูบกก็กระวนกระวาย. **นี่ก็ต้องอดทนเท่านั้น ไม่มีอะไร** จนกว่าอาการนั้นจะหายไป หรือตีกันไป. กิเลสอย่างอื่นก็ยังมีมากยิ่งขึ้นไปอีก เช่นอยากจะไปสนุกสนานกัน ไปอะไรกัน ในเรื่องทางเพศ ก็ยังมีน้ำหนัก มีความรุนแรง ยิ่งขึ้นไปอีก **ก็ต้องอดทนยิ่งขึ้นไปอีก.**

ไม่ว่ากิเลสชนิดไหน ครอบงำจิตใจแล้ว **ก็ต้องอดทน ต้องหยุด** แล้ว **ก็ต้องต่อสู้กัน** ไปตามเรื่อง ซึ่งจะไปอยู่ในความหมายอื่น. แต่ในชั้นแรกนั้นต้องหยุด เหมือนกับห้ามล้อหยุด หยุดไว้ก่อน **แล้วก็ดูๆ** ดูว่ากิเลสมันจะอย่างไรก็ทำไป.

นี่เรื่องความอดทนมีอยู่ ๓ แห่ง ที่ว่า **ต้องอดทนต่อธรรมชาติ, อดทนต่อการเบียดเบียนของคน, อดทนต่อการบีบคั้นของกิเลส.** ให้พิจารณาดู แล้วก็อดทนออกถลัน; **ถ้าไม่พิจารณา** มันจะไม่ออกถลัน. ฉะนั้นจึงใช้คำว่า **“พิจารณาแล้ว”** เสมอไป **จึงค่อยทำอย่างใดอย่างหนึ่ง.**

ธรรมะที่ **เป็นศูนย์กลางข้อที่ ๓ สงฺขายกั ปรีวัชเชติ - พิจารณาแล้ว** **เว้นขาดเลย,** **นี่ก็หมายถึง**สิ่งที่ เป็นโทษโดยเฉพาะ **รุนแรงโดยเฉพาะ** ว่าทำไม่ได้,

ทำไมได้นะ. ฉะนั้นจึงต้องเว้นขาดเลย นับตั้งแต่วันที่ บัจจยัสี ชนิดที่บริโภคนแล้วเกิดบาป เกิดอกุศลนั้น ต้องเว้นขาดเลย ไม้ไข้เพียงอดกลั้น หรือบรรเทา. ต้องเว้นให้ขาดเลย เรื่องบาปกรรมอกุศลทั้งหลาย พิจารณาแล้วก็เว้นขาดเลย; ภาษาบาลี เรียกว่า **เสตุมาต** แปลว่า **ชักสะพานกัน**เลย, ไม่ต้องไปไม่ต้องมากันเลย.

พอ**บ่น**ชื่อว่า**บาป** ความชั่ว อกุศลแล้ว ก็อย่าล้งเลอยู่เลย **ชักสะพานกัน**ได้เลย ไม่ไปไม่มากันอีก; พิจารณาตุ้แล้วก็เว้นขาดเลย. รายละเอียดบอกไม่ไหว; ฉะนั้น จึงบอกได้เป็นหลักว่า ถ้าพิจารณาแล้ว เกิดบาป เกิดอกุศล เกิดความชั่ว ก็เว้นขาดเลย นับตั้งแต่วัตถุสิ่งของ, หรือการประพฤติ หรือการกระทำ หรือว่าบุคคล จนกระทั่งกรรมที่เป็นบาป อกุศล. แม้แต่ที่เป็น**ความคิด** **ความนึกอยู่**ในใจ ก็ต้อง**เว้นขาด**เลย, หรือเหมือนกับที่เราสมาทานศีลต่าง ๆ สมาทานศีลอุโบสถ สมาทานศีล ๑๐ ศีล ๒๒๗ อะไรก็ตาม **นี้**ก็ต้อง**เว้นขาด** มีเจตนาที่จะ**เว้นขาด**จากการกระทำนั้น ๆ.

เมื่อพิจารณาเห็นอยู่อย่างชัดเจนว่า **จะต้อง**เว้นขาด ก็**ต้อง**เว้น เหมือนกับว่า **คนอยากมีชีวิต แล้วเว้นยาพิษ**. นี่เป็นสำนวนบาลี : **คนที่อยากมีชีวิตอยู่นั้น เว้นยาพิษ**, หรือว่า **พ่อค้าที่ไปค้าขาย ต้อง**เว้น**หนทางที่ประกอบไปด้วยโจร** หรืออันตรายอย่างใดอย่างหนึ่ง **ที่จะเป็น**อันตรายแก่สินค้ำของเขา.

ถ้าเป็นพ่อค้า แล้วฝ่าเข้าไปในทางที่มีโจร ก็ย่อมจะถูกโจรปล้นเอาไปหมดแล้วจะได้ประโยชน์อะไร; ฉะนั้นพ่อค้าเขาก็**เว้นขาด**จากหนทางชนิดนี้ อย่างนี้เป็นต้น. **นี้เป็น**ตัวอย่างที่เป็นอุปมา และนำมาใช้เปรียบเทียบ.

และยังมีคำสอนว่า **เราจง**เว้น**จาก** **บาป** จาก**อกุศล** จาก**ความชั่ว** จาก**สิ่ง**ที่**ควร**เว้น เหมือนคน**ไม่**อยาก**ตาย** เขา**เว้น**ยา**พิษ**, หรือว่า**จาก**สิ่ง**ที่จะ**ทำให้**ตาย**ทุกอย่าง หรือ**พวก**พ่อ**ค้า** เขา**เว้น**จาก**หนทาง**ที่จะ**เป็น**อันตราย แก่**สินค้ำ**ของเขา.

ธรรมะเป็นเครื่องหักท้วงข้อที่ ๔ มีว่า *สงฺขาเยกั วิโนเทติ - พิจารณาแล้วบรรเทาเสีย* นี้ใช้คำว่า*บรรเทาเสีย* ไม่ใช่*เว้นขาด* แต่*บรรเทาเสีย* แล้วไม่ต้องใช้*วิธีออกถัน*; แต่ให้*บรรเทา* คือทอนกำลังมันเสีย.

สิ่งที่ต้อง “บรรเทา” เสีย ในที่นี้ ท่านระบุไปยัง*อกุศลวิตก* คือความคิดชั่วร้าย เรียกว่า*อกุศลวิตก* ได้แก่ *กามวิตก - วิตกไปในทางกาม, พยาบาทวิตก - วิตกไปในทางพยาบาท, วิหิงสาวิตก - วิตกไปในทางทำให้ลำบาก.* ต่างกันอยู่คือ:-

ข้อที่ ๑. *กามวิตก - วิตกไปทางกามารมณ์* นี้ก็แผดเผาจิตใจ *ทรมาณจิตใจ* ไม่จำเป็นจะต้องวิตกไปในรูปนั้น. ถ้าต้องการหรือปรารถนา ก็ทำไปในลักษณะอื่น อย่างกับว่าเป็นเรื่องจำเป็น อย่างใดอย่างหนึ่ง; อย่าให้มีความหมายไปในทางทรมาณจิตใจ อย่างนี้ก็เรียกว่าถูกต้องอยู่. ถ้าทำให้เป็นไปในรูปของ*กามวิตก*แล้ว ก็แผดเผา; ฉะนั้นจึงมีอุปาย หรือมีทางฉลาดอะไร ชนิดที่ไม่ให้เป็นไปในรูปนั้น.

ถ้าเกิด*ความวิตก*ชนิดที่เป็น*กามวิตก*นั้นแล้ว ก็ให้**รับบรรเทา** ให้ลดกำลังของ*มันลงเสีย* ด้วยอุปายอย่างใดอย่างหนึ่ง. อย่าให้ถึงกับถูกเรียกว่า *กามคิโท* ในภาษาบาลีมีมากเหลือเกิน แปลว่า *ผู้อันกามเคี้ยวกินแล้ว*; ตัวหนังสือแปลว่าอย่างนั้นคือผู้ลำบากอยู่เจียนตาย หรือถึงกับตายไปก็มี ด้วยอำนาจของ*กาม*อย่างนี้เรียกว่า *กามคิโท* - ผู้ที่ถูก*กาม*เคี้ยวกินแล้ว เพราะ*ว่ากามวิตก* จะนำไปสู่ความเป็นอย่างนั้น ดังนั้นจึงต้อง**บรรเทา**.

ข้อที่ ๒. เรียกว่า *พยาบาทวิตก* กับข้อที่ ๓. เรียกว่า *วิหิงสาวิตก* นี้ต้องคู่พร้อม ๆ กันไปจึงจะเข้าใจได้. บางคนเขาแปลผิด แล้วก็อธิบายผิด เป็นของอย่างเดียวกันไปเสีย. *พยาบาท* ก็*ปองร้าย* *มุ่งจะทำร้าย*, *วิหิงสา*ก็แปลว่า*เบียดเบียนกันไป*; อย่างนี้*ความหมาย*ใกล้กัน หรือปนกันเสีย. ที่*ถวรทรม*คือ

พยายาม นี้ปองร้าย ประทุษร้าย จะทำร้าย โดยเจตนา. ส่วนวิหิงสานั้นไม่ต้องเจตนา แต่ถ้าไปทำใครให้ลำบากเข้าแล้ว จะเจตนาหรือไม่เจตนา ก็เรียกว่าวิหิงสา; ฉะนั้น เราผลอไปทำให้คนอื่นลำบากเดือดร้อน ก็เรียกว่าเบียดเบียนกันทั้งนั้น.

พยายาม หมายถึงเจตนาร้ายโดยตรง แต่วิหิงสา หมายถึงความโง่ไม่เจตนาร้าย; แต่ว่า เพราะความโง่ไปทำให้ผู้อื่นเขาลำบาก. ฉะนั้นพระเดชพระคุณบางที่ไม่ได้เจตนา จะทำร้ายใคร แต่ทำไปด้วยความรู้เท่าไม่ถึงการณ์ ไปทำให้คนอื่นลำบากหรือเจ็บปวด ก็เรียกว่า วิหิงสาวิตกได้. จำไว้ว่า ทำคนอื่นเดือดร้อนด้วยเจตนา เรียกว่าพยายาม, ทำโดยไม่เจตนา แต่ทำด้วยความโง่ เรียกว่า วิหิงสา. การบรรเทา ๒ ชั้นนี้จึงว่า ไม่คิดไปในทางพยายาม และไม่คิดไปในทางเบียดเบียน คือทำให้ลำบาก.

เมื่อเกิดพยายามวิตก ความคิดครุ่นไปในทางที่จะทำให้คนอื่นลำบาก นี้เราเปรียบบรรเทาๆ, หรือว่า ถ้าเป็นวิตกไปในทางที่ตนรู้เท่าไม่ถึงการณ์ เราเป็นคนโง่ก็ต้องระวังอย่าให้ความโง่ของเราเป็นต้นเหตุไปทำให้คนอื่นลำบาก ก็จะอยู่ในลักษณะที่จะบรรเทาความโง่ให้เสียมากกว่า, หรือว่าบรรเทาความผลอความสะเพร่าต่างๆ อย่าให้มีขึ้นมาจะได้ไม่ทำวิหิงสาวิตก.

ถ้าสรุปความแล้ว ความคิดที่ชั่วร้ายนั้นแหละ จะเป็นชนิดไหนก็สุดแท้ อาจรวมเข้าได้ใน ๓ อย่างนี้; แม้จะมีชื่อเรียกอย่างอื่น ก็รวมได้ใน ๓ อย่างนี้. ฉะนั้นสรุปเอาคำเดียวว่า ความคิดที่ชั่วร้ายทั้งหลาย เรียกว่าอกุศลวิตก ต้องตั้งหน้าตั้งตาบรรเทาเสียตลอดเวลา แต่ถ้าเป็นกุศลวิตกแล้วอย่างนี้ไม่ต้องบรรเทา เป็นเรื่องที่ต้องส่งเสริม หรือว่าเสพคบ ตามข้อแรก, ที่ว่า พิจารณาตุแล้วเสพ คือคบ หรือเกี่ยวข้องด้วย. ส่วนผู้ทักท้วงคนสุดท้าย พิจารณาตุแล้วบรรเทานี้ เหมือนกับมาบอกว่างบบรรเทาๆ.

เรามีผู้ทักท้วงตั้ง ๔ คน ทักท้วงให้รู้จักเสพได้ ในสิ่งที่ควรเสพ, ทักท้วงให้
อดกลั้น ๆ, ทักท้วงให้เว้นกันเด็ดขาด ทักท้วงให้บรรเทาอยู่เสมอ. ชื่อธรรมะเหล่านี้
ก็เรียกว่า **อุปฺปเสณธรรม** - ธรรมที่จะเป็นที่ยึดที่พิงพิงได้เหมือนพนก คือพิงเข้าแล้วก็
ไม่ล้ม แต่โดยเหตุที่มีบทแสดงชัดอยู่ว่า **พิจารณาแล้วจึง....., พิจารณาแล้วจึง.....,**
พิจารณาแล้วจึง....., ผมเห็นว่าเป็นลักษณะของการทักท้วง ก็เลยเอาธรรม ๔ ข้อ^๕
มาใช้กับพระพุทธภาษิตที่เกี่ยวกับเรื่องทักท้วงว่า **จงทักท้วงตนด้วยตน, โจอทนต์ด้วยตน,**
พิจารณาตนด้วยตน, ตนเป็นคตบของตน; เรียกว่า เป็นผู้ทักท้วง ที่เราควรรู้จัก
แล้วก็เชื่อฟัง อย่าไปมัวเชื่อจึงจกอยู่เลย มันอยู่คนละระดับ.

เราจะต้องเชื่อธรรมะ ซึ่งเป็นผู้ทักท้วง ในที่สุดก็จะนำไปสู่ความไม่
ประมาท; เมื่อไม่ประมาท ก็ไม่ตาย ไม่ตายในทุกความหมาย, ตายโดยทางร่างกาย
ก็ไม่ตาย, ตายโดยทางจิตใจก็ไม่ตาย, หรือตายโดยทางวิญญาณสูงสุคนั้นก็ไม่ตาย.

เมื่อผู้ทักท้วงมาทักท้วงให้พ้นจากอันตรายมีอยู่ เราจึงควรต้องมี **เราต้อง**
เชื่อฟัง. ถ้าไม่เชื่อฟัง ก็เหมือนกับไม่มี; เหมือนกับเรามีบิตามารคา ครูบาอาจารย์
เป็นผู้ทักท้วง แต่แล้วเราก็ไม่เชื่อฟัง ก็เท่ากับไม่มี; ก็เลยกลายเป็นมิจฉาทิฏฐิ
ที่ถือว่า บิตามารคาไม่มี ครูบาอาจารย์ไม่มี; เพราะเขาไม่เชื่อฟัง ไม่ทำตาม ก็มีค่า
เท่ากับไม่มี.

ปัจจุบันนี้โลกเต็มไปด้วยอันตรายที่ทักท้วงยาก

พิจารณาคุณอีกข้อหนึ่ง อีกแง่หนึ่ง คือข้อเท็จจริง ที่เป็นอยู่จริงในยุคนี
ก็คือ มีอะไรมากมายเหลือเกิน ที่เกิดขึ้นแล้วเป็นไปในทางที่จะทำให้คนทักท้วงยาก
ทักกันยาก ฟังกันยาก, มีสิ่งที่มาช่วยกิเลสให้เจริญ ให้งอกงาม ให้อุกโพลง ให้อืดงโหล
ให้มัวเมามาก. ไปคิดเผื่อไว้ด้วย; เพราะเราเรามีชีวิตอยู่ในโลก ในสมัยปัจจุบันนี้

ซึ่งเต็มไปด้วยอันตราย; แล้วอันตรายนั้นก็ไม่มาในรูปภาพ หรือรูปลักษณะของ
อันตราย; แต่จะมาในรูปของสิ่งยั่วยวน เขาเรียกว่ามาร หรือซาตานแล้วแต่จะเรียก.

มารจะมาในรูปที่สวยงามที่สุด ยั่วยวนที่สุดเสมอ. อย่าเข้าใจว่าพญามาร
จะมาในรูปที่เห็นชัดว่า เป็นขี้ศึกเป็นศัตรู; เพราะถ้ามาอย่างนั้นจะไม่สำเร็จ ไม่มีใคร
เอาด้วย. แต่พญามารต้องมาในรูปที่สวยงาม ยั่วยวนให้หลงไหลไป, หรือบางทีก็มา
ในรูปที่เป็นมิตร เป็นสหาย เพราะมีกิเลสอยู่ในคนแล้ว ก็มาในรูปของกิเลส; กิเลส
ก็ต่อกันกับกิเลส ก็ดึงไปได้ง่าย.

พญามารจะมาในรูปที่เราไม่รู้จักร หรือไม่รู้สึกร ทำให้หลงไปว่าเป็นมิตรสหาย
ทั้งนั้น เพราะมันตรงกับความคิด ความต้องการ. เช่น มีใครมาชวนไปคูหนึ่ง นี้เรา
ก็ไม่คิดว่าเขาเป็นพญามาร; เพราะเรา ก็อยากไปคูหนึ่งเหมือนกัน, หรือว่าเรา
อยากจะทำชั่วอยู่แล้ว; พอมีใครมาชวนไปทำชั่ว ก็ทำไป; ไม่ได้คิดว่า เป็นมาร
หรือเป็นอะไรทำนองนี้.

พวกนักเขียนยังเขียนรูปมารผิด ๆ เป็นนักเขียนใจอยู่มาก ที่เขียนรูปมาร
รูปซาตาน น่าเกลียดน่ากลัว. นักเขียนที่ฉลาด ที่รู้ธรรมะ ได้เคยเห็น เขาเขียนรูปมาร
หรือซาตานนั้นสวยที่สุดเท่าที่จะทำได้; แล้วยิ่งกว่านั้น ยังถือพวงดอกไม้ ถือของ
ยั่วยวนมาในมืออีก. ตัวมารก็สวยด้วย, แล้วยังถือของสวย ๆ ยั่วยวนมาในมืออีก.
ถ้าพูดว่า บ่วงพญามาร ก็ร้อยด้วยดอกไม้ทั้งนั้น; ทำให้คนอยากยื่นคอเข้าไป ให้พญามาร
สวมง่าย ๆ ยินดีให้เอามาคล้องคอ เพราะว่าสวย.

ความลำบากในยุคปัจจุบันนี้ ก็เนื่องด้วย โลกเต็มไปด้วยดอกไม้ บ่วงพญามาร
หรือ บ่วงของพญามารมากขึ้น แน่นหนามาก. คนที่เคยพูดกันไม่รู้เรื่อง ทักท้วงกัน
ก็ไม่ได้ เป็นคนตื้อตึงไม่ยอมฟัง; ลูกเด็ก ๆ สมัยนี้เป็นอย่างนั้นกันมากขึ้น เพราะ

มีสิ่งที่ยั่วถึงไปมากนั้ ก็เลยไม่เชื่อฟังบิดามารดา ครูบาอาจารย์ผู้ทักท้วงที่เป็นคน ๆ แล้วก็ไม่เชื่อฟังธรรมะของพระพุทธเจ้า ซึ่งเป็นผู้ทักท้วงในทางธรรม. ทุกวันนั้น แม้นชั้นครูบาอาจารย์ก็พูดกันหนาหูแล้วว่า “ธรรมะไม่จำเป็น พุทธศาสนาเป็นของบ้า ๆ บอ ๆ” อย่างนี้ก็มี ก็เพราะว่าเขาไปหลงเรื่องของพญามาร.

เป็นอันว่า เรานั่นนอกจากจะรู้จักผู้ทักท้วงแล้ว ก็ยังจะต้องรู้ว่า เราอยู่ในท่ามกลางสิ่งๆ ทำให้เราเป็นคนหัวต่อ ทักท้วงยากขึ้นทุกที. ขอให้ระวังในข้อนี้ด้วย จึงจะสามารถปฏิบัติให้ถูกต้องตามหลักธรรมะ ๔ ประการ ซึ่งเป็นผู้ทักท้วงที่ดี, ที่เราควรจะรู้จักว่า หยุด พิจารณาตุ่ก่อน แล้วจึงค่อยเสพ. หยุดพิจารณาตุ่ก่อน แล้วเห็นว่า เป็นเรื่องออกกลน ก็ต้องออกกลน, หยุดพิจารณาตุ่ก่อน เป็นเรื่องที่ควรเว้นเด็ดขาด ก็เว้นเด็ดขาด, ถ้าเป็นเรื่องที่จะต้องบรรเทา ก็บรรเทาไป มีอยู่เท่านั้น.

ผู้ทักท้วง ที่คนไม่ค่อยรู้จักนั้น เป็นผู้ทักท้วง ที่ทุกคน ควรจะต้องรู้จัก. ถ้ารู้จักแล้วก็คุ้มครองได้. ไครแขวนพระเครื่อง ก็ขอให้พระเครื่องนั้น เป็นผู้ให้ธรรมะ เครื่องทักท้วง ๔ ประการ แล้วจะมีแต่ความสุขความเจริญ.

นี่คือเรื่องราวของผู้ทักท้วง ที่เราควรจะรู้จัก และเชื่อฟัง.

เวลาสำหรับการบรรยายก็สิ้นสุดลง ขอหยุดไว้เพียงเท่านี้.

สิ่งที่ทุกคนควรรู้จัก

- ๘ -

๑ พ.ศ. ๑๗

ผู้ปลูกพลอบ ที่ทุกคน ควรรู้จัก และยินยอม

ในการบรรยาย เรื่องสิ่งที่ควรรู้จักเป็นครั้งที่๘นี้ ผมจะได้กล่าวโดยหัวข้อย่อว่า ผู้ปลูกพลอบที่ทุกคนควรรู้จัก และยินยอม.

ในครั้งที่แล้วมา ได้พูดถึงผู้^๕ที่^๖ห้วง ซึ่งมีความหมายไปอีกอย่างหนึ่ง แต่ก็น่าจะเป็นสิ่งที่มีความสำคัญเท่าๆกัน ในฐานะเป็นสิ่งที่ต้องรู้จัก. ขอให้ ทบทวนไปถึงสิ่งต่างๆที่ได้พูดมาแล้วแต่วันก่อนอยู่เสมอ จะช่วยให้เข้าใจ ยิ่งขึ้นไป ในทุกๆสิ่งพร้อมๆกันไป.

ครั้งแรกได้พูดกันถึงหน้าที่ ที่ต้องรู้จัก หรือ^๗ธรรมะที่^๘คนจะ^๙ต้อง^{๑๐}รู้จัก. ที่นี้ ก็ต้องรู้จักว่าตัวเองเกี่ยวข้องกับธรรมะอย่างไร หรือเพียงไร หรือว่า ถึงที่สุดก็จะต้องว่า

ตัวเองก็เป็นธรรมชาติได้; ธรรมชาติเป็นตัวเองได้ แล้วทุกๆ อย่างอยู่ใต้ถ้วยอาหาร คือบัจฉัย สำหรับหล่อเลี้ยง หรือปรุงแต่งคำจูน ก็เลยต้องรู้จักสิ่งที่เรียกว่าอาหารให้ถูกต้องด้วย.

สิ่งที่เรียกว่าอุปสรรค หรืออันตราย ก็มีอยู่รอบตัว; ถ้าไม่รู้จักรอบคอบ หรือกำจัดออกไป ก็จะมีผลเหมือนกัน มีทั้งทางวัตถุ และทั้งทางจิตใจ คือ นามธรรม. คนเราจะต้องรู้รอบตัว หรือรอบตัว ว่ามีอุปสรรคอันตราย ศัตรู อย่างไรบ้าง ที่น่ากลัวกันจริงๆ, เขามักจะไปกลัวอันตราย หรือศัตรู ที่เป็นของเด็กเล่น หรือกลัวกันมาตั้งแต่เด็ก ๆ.

ที่นี้ก็มีถึงมิตรสหาย หรือผู้หวังดี ผู้ช่วยเหลือ ที่จะช่วยได้อย่างยิ่งนี้ ก็อะไร. ถ้ายังจำกันได้อยู่ ทุกเรื่องนี่คือธรรมชาติที่เป็นตัวตน หรือตัวตนที่เป็นธรรมชาติ ผู้ที่ทักท้วงก็ดี ก็ต้องให้คนที่เห็นธรรมชาติทุกท่วง.

วันนี้จะพูดกันถึงผู้ปลุกปลอบ ซึ่งเป็นเรื่องสำคัญเรื่องหนึ่งเหมือนกันในโลกนี้ ในเมื่อสิ่งต่าง ๆ จะต้องทำไปในระยะยาว ก็ต้องมีสิ่งที่คอยกระตุ้น หรือว่ามีความยากลำบากที่ทำให้ท้อถอย ก็ต้องมีสิ่งที่คอยกระตุ้น จะเป็นคน หรือไม่ใช่คน จะเป็นนามธรรม หรือว่า แม้จะเป็นวัตถุสิ่งของ ก็ทำหน้าที่ช่วยกระตุ้นได้ทั้งนี้; แต่ทั้งหมดนี้เราจะรวมเรียกกันด้วยคำ ๆ เดียวว่า ผู้ปลุกปลอบ จะเป็นอะไรก็ตามใจ.

คำว่าผู้ปลุกปลอบนี้ สังเกตดูให้ดี มีอยู่ ๒ คำรวมกัน คือ ผู้ปลุกคำหนึ่ง ผู้ปลอบคำหนึ่ง ที่เป็นทั้งผู้ปลุก และผู้ปลอบพร้อมกันไปในัน อีกคำหนึ่ง.

คำว่าปลุก หมายถึงทำให้ตื่น ให้นึกได้ นี่ก็เป็นผู้ช่วยเหมือนกัน ให้เกิดกำลังใจ เกิดเรี่ยวแรง เกิดความหวังอะไรได้เหมือนกัน. ส่วนผู้ปลอบ หมายถึงเมื่อมีความท้อแท้ เมื่อท้อถอย แม้จะมีความรู้ ความเข้าใจตื่นขึ้นมาแล้วในเรื่องนั้น ๆ

แต่ว่ายังมีกำลังน้อย มีกำลังใจน้อย หรือว่าลำบากมากเข้าเกิดทอดย ก็ต้องการ
ผู้ปลอบโยนอีกทีหนึ่ง. นี้เอามารวมกันเข้า เรียกว่าผู้ปลุกปลอบ ทำหน้าที่ใน ๒
ความหมายพร้อม ๆ กันไป.

คน ต้องการ การปลุกปลอบไปในทางตามใจกิเลส

ขอให้สังเกตให้พบข้อเท็จจริงเกี่ยวกับเรื่องนี้ ที่มีอยู่จริง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง
ในตัวเองของคนทุกคน. นี้จะเป็นเพราะสัญชาตญาณอะไรชนิดหนึ่ง หรือว่าไม่ใช่
ก็ยังไม่แน่ ที่ว่าทุกคน ต้องการปลุกปลอบ หรือการปลอบโยน; แล้วสังเกตดู
จะเห็นได้ว่า ในยุคในสมัยที่ว่ามี ความเจริญก้าวหน้าศิวิไลซ์นี้กลับยิ่งอ่อนแอ ต้องการ การ
ปลุกปลอบมากกว่า.

ถ้าเรามองดูสัตว์ไตร่จกาน มันต้องการ การปลุกปลอบน้อยกว่าคนมาก. หรือ
ไปดูคนบ้าสมัยหิน เขาต้องการการปลุกปลอบน้อยกว่าคนผิวบาง เขียบขี้ไก่ไม่ฝ่อ
อย่างสมัยนี้ ซึ่งเป็นผลของความเจริญ จนเกิดเป็นขนบธรรมเนียม หรือว่าเป็นประเพณี
เป็นวัฒนธรรมอะไรไปเสียเลย ที่ต้องมีผู้ช่วยปลุกปลอบจนเพื่อ. ถ้าเพื่อก็ต้องฉิบหาย
เที่ยวนี้กำลังฉิบหายอยู่ด้วยการปลุกปลอบที่เพื่อ.

ลองใคร่ครวญดู เพียงแต่รู้เห็น แล้วไม่ใคร่ครวญ จะไม่รู้ไม่เห็นจริง
เพียงแต่เห็นแล้วไม่ใคร่ครวญก็จะไม่เข้าใจ หรือไม่รู้ หรือไม่เห็นก็ได้ จะต้องใคร่ครวญ;
เราจะเห็นเต็ก ๆ งามมือ ที่พ่อแม่ พี่เลี้ยงเขาเลี้ยง เต็ก ๆ ต้องการปลุกปลอบ และการ
ประคบประหงม จนเป็นอะไรไปก็ไม่รู้ ต้องผัดกันแน่ ๆ กับเต็กงามมือ ในดิน ในยุค
ในสมัยที่เขาไม่มีการประคบประหงมกันมากเหมือนเดี๋ยวนี้.

เด็กงามมือยอมไม่รู้ประสีประสาอะไร ถ้ามีเหตุขุ้จจัย ก็คือการประคบ
ประหงมมาก หรือมากเกินไป ก็ยอมเกิดผลจนเป็นอย่างอื่นแน่. ต้องระวังเรื่อง

การปลุกปลอบก็ตาม การประคบประหงมก็ตาม จะต้องถูกต้อง; มิฉะนั้นแล้ว จะกลายเป็นผู้ทำลายมากกว่า ไม่ใช่ผู้ปลุกปลอบ.

เขียนขึ้นมาอีกนิตติกว่า คือเด็กวัยรุ่น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง สมัยปัจจุบันนี้ ต้องการความหวังอย่างบ้าหลัง พวกแพทย์ พวกนักจิตวิทยา ก็ส่งเสริมเรื่องนั้นจนเลยเถิด ผมยังไม่เห็นด้วย ที่จะมีเรื่องอะไร ๆ ก็โทษแต่ว่า ขาดความอบอุ่น ขาดความปลุกปลอบบ้าง อะไรบ้าง; อย่างนั้นะเกินไปเสียแล้ว จนเด็กวัยรุ่นนี้ไม่รู้จักอะไร นอกจากหวังแต่ว่า ความอบอุ่น.

มีหลายคนมาที่นี้ พูตกันไม่ก็คำ เขาก็อุทธรณ์ว่า เขาไม่ได้รับความอบอุ่นที่บ้าน. ผมเลยตะเพิดไป เต็กบ้าไปเรียนมาจากไหนก็ไม่รู้ เรียกร้องแต่ความอบอุ่นเท่านั้น จากบิดามารดา จากครูบาอาจารย์; เพราะเขาสอนกันผิด อบรมกันผิด, เป็นเด็กอ่อนแอ ต้องการอบอุ่น หรือการปลุกปลอบที่ไม่สมเหตุสมผล. แล้วเราก็มีเด็กวัยรุ่นที่เลวหรือเกเรมากขึ้นทุกที เพราะมีการยึดถือผิด, โกรธอะไรนิดหน่อยก็ออกจากบ้าน จะติดต่อพ่อแม่ แล้วเตลิดเบี่ยงไปสู่วัยรุ่น. นี่เห็นได้ว่า มีการปลุกปลอบที่ผิด ถ้ามีการปลุกปลอบที่ถูกต้อง ก็ไม่เป็นอย่างนั้น.

ที่นี้ พ่อคนวัยรุ่น กลายเป็นคนหนุ่มสาวขึ้นมา ก็เตลิดเบี่ยงต่อไปอีก : มีความหวังอย่างที่เรียกว่า เกินขอบเขต, มีอะไรที่เกินขอบเขต เป็นเรื่องวิมานในอากาศมากขึ้นทุกที; เพราะว่าขาดการปลุกปลอบที่ดี. เขาให้กิเลสปลุกปลอบ ไม่ให้ธรรมะเป็นผู้ปลุกปลอบ; เราจึงเห็นคนหนุ่มคนสาว ที่ไม่มีเหตุผลมากขึ้น, ที่เป็นชั้นเลวก็ฆ่าตัวตายอย่างไม่มี ความหมาย เป็นเรื่องที่สมัยโบราณเขาหัวเราะเยาะ.

คนหนุ่มสาวสมัยนี้ใจจัด ถึงขนาดฆ่าตัวตายทันทีที่ทันควันเลยทีเดียว; คนเหล่านี้ขาดการปลุกปลอบที่ถูกต้อง มีแต่การปลุกปลอบที่บ้าหลัง, คือการยุให้เข้าใจผิด จึงเดินทางไปผิด.

พอพูดถึงคนชั้นพ่อบ้านแม่เรือน ก็มีปัญหาเหมือนกัน; ต้องปลุกปลอบตัวเอง ต้องปลุกปลอบลูกหลาน แล้วก็ทำไปผิดทาง นี่ก็น่าหวัอย่างยิ่ง; ไม่รู้ว่าจะเอาลูกหลานชนิดนั้นไปทำไม. พ่อบ้านแม่เรือนอบรมลูกหลานในวิธีการอันหนึ่ง จนมองดูแล้วไม่รู้ว่า จะเอาไปทำอะไร, เพราะมีความเห็นผิด ความเข้าใจผิดอะไรกันอยู่ ไม่ใคร่จะปลุกปลอบให้หันเหมาในทางธรรมะ, หันเหไปแต่ในทางไถ้วัตถุ, เป็นการดีเนื้อหาหนึ่งทางการตีการเถ่น การอะไรไปในทำนองนั้น. ฉะนั้นลูกหลาน ดูจะเลวลงกว่าบรรพบุรุษทุก ๆ ชั้น เพราะเหตุนี้ในทางด้านคุณธรรม.

ครั้นมาถึงคนแก่ชรา ก็ต้องการปลุกปลอบอีกแบบหนึ่ง ต้องการการปลุกปลอบให้มีหวัง มีความอุ่นใจในโลกหน้า หลังจากตายไปแล้ว กระทบเรื่องนิพพานอย่างละเมอพักผ่อน. เขาไม่รู้จักนิพพาน, ต้องการนิพพาน ต้องการช่วยกันทำให้เกิดความเข้าใจไปอย่างพักผ่อนนั้น ๆ.

เท่าที่พูดมานี้ก็เพื่อให้สังเกตเห็น ความหมายและความสำคัญของคำว่าผู้ปลุกปลอบ ถ้ามีใครถูกต้อนแล้วจะมีประโยชน์ที่สุด ถ้ามีผิดพลาดก็จะเลวที่สุดเหมือนกัน. การปลุกปลอบที่ถูกต้อน จะทำให้สำเร็จประโยชน์ ทำให้ไม่ต้องเป็นทุกข์ชั้นนั้นต้องถูกต้อน ทั้งดี ทั้งจริง อะไรทำนองนั้น; เทียบเป็นเรื่องยั่วๆ แล้วก็ไปในทางของวัตถุ ที่เรียกว่าของเนื้อหาหนึ่งมากเกินไป.

ปัญหาว่า ใครจะเป็นผู้ปลุกปลอบที่ดี? ก็ต้องมีปัญหาว่าปลุกปลอบตัวเอง หรือว่าปลุกปลอบผู้อื่น? ผู้ที่จะปลุกปลอบตนเอง ก็มีในความหมายหนึ่ง, จะปลุกปลอบผู้อื่น ก็มีในความหมายหนึ่ง, แต่มีความหมายที่รวมกันอยู่อย่างหนึ่ง คือความถูกต้อง หรือความสำเร็จประโยชน์ จึงไปอยู่ที่การมีธรรมะ อย่างที่เราพูดกันมาแล้วในครั้งแรกว่า ธรรมะที่ควรรู้จัก.

ถ้าคนรู้จักธรรมะนั้น แล้วก็มีธรรมะ แล้วก็มีธรรมะเป็นตน มีตนเป็นธรรมะ นั้นจะเป็นผู้ปลุกปลอบที่ดี ทั้งในการปลุกปลอบตนเอง และการปลุกปลอบผู้อื่น ตามควรแก่กรณี :-

๑. การปลุกปลอบในกรณีเกี่ยวกับทำหน้าที่การงาน

นี้เราลองดูกันคนละอย่าง ว่ามีความต้องการปลุกปลอบอย่างไรบ้าง ในกรณีทั่วไป? หมายถึงการทำกรงาน. ทุกคนมีหน้าที่การงาน ต้องทำหน้าที่การงานก็ต้องมีปัญหาก่เกิดขึ้นเป็นธรรมดา; เพราะเรื่องกรงานนั้นไม่ใช่เป็นเรื่องง่าย หรือเป็นเรื่องที่เราวิตเอาได้ทันอกทันใจ. ผู้ที่ทำการงานก็ต้องมีการท้อแท้ ก็ต้องมีการปลุกปลอบให้เข้มแข็ง กล่าวหาญ สดชื่น ขึ้นมา.

หรือว่า ถ้าในเมื่อบางกรณีนั้น จะต้องปลุกปลอบถึงกับว่า ให้ออกกลิ่นออกทน อย่างที่เรียกว่าก่กัพันทน เหงื่อแตก ก็ต้องปลุกปลอบเหมือนกัน จึงจะทนได้. บางกรณี จะต้องถึงกับว่า ต้องบอกให้ละให้สละ ให้ทิ้งไปเลย นี้ก็ต้องการปลุกปลอบ ไม่อย่างนั้น ก็ไม่ยอมทิ้งเหมือนกัน ไม่ยอมสละ.

การปลุกปลอบต้องประกอบด้วยธรรมะ

ใน ๓ ความหมายนี้ ซึ่งเป็นการปลุกปลอบตัวเอง หรือปลุกปลอบผู้อื่น หรือทั้งปลุกปลอบตัวเอง ทั้งปลุกปลอบผู้อื่น ก็มีหลักอย่างเดียวกัน ต้องการความถูกต้องด้วยกัน ฉะนั้นจึงต้องดูกันว่า การปลุกปลอบนั้นประกอบไปด้วยธรรมะ หรือไม่ประกอบไปด้วยธรรมะ.

เราเห็นบิฑามารดา ที่ไม่ควรจะเรียกว่า บิฑามารดา ทำความเสียหายให้แก่บุตร; เพราะอบรมผิด. อย่างที่เขาถือกันมาแต่โบราณกาล ก่อนพุทธกาล กระทั่ง

สมัยพุทธกาล พระพุทธเจ้าก็ทรงยอมรับหลักเกณฑ์อันนี้ ว่าบิณฑบาตที่ทำให้การอบรมผิด แล้วบิณฑบาตนั้นแหละเป็นศัตรูไฟริ. มาตา สดตุ บิดา ไฟริ – มารดาเป็นศัตรู บิดา เป็นไฟริ คือพ่อแม่ที่อบรมลูกไม่ถูกต้อง; ที่เราพูดกันติดปากว่า อบรมลูกให้เป็นโจร, และเห็นแต่ได้ ไม่ได้คิดว่าผิดหรือถูก ประกอบอยู่ด้วยธรรมะ หรือไม่ประกอบอยู่ด้วยธรรมะ.

ถ้าอบรมถูกต้องประกอบอยู่ด้วยธรรมะ แม้มุ่งหมายอย่างนั้น ก็ยังมี ปัญหาเหลืออยู่ว่า ที่อบรมนั้นพอดีกับฐานะของคนที่ถูกอบรมหรือไม่? ถ้ามันมากเกินไป ก็เหมือนกบว่า บ่อนข้าวคำโตๆ ให้เต็กที่ปากยังเล็ก ๆ ก็เป็นไปไม่ได้; แต่ที่สำคัญที่สุดนั้น **การปลุกปลอบจะต้องถูกต้อง.**

คำว่า “ถูกต้อง” นี่ยากจะใช้คำว่า **ต้องกลมกลืนกับเจ้าแม่ธรรมชาติ.** ที่ใช้คำว่าเจ้าแม่ธรรมชาติ คำนี้ใช้เป็นอิทธิลึงค์, คำว่าธรรมชาติเป็นอิทธิลึงค์ ก็เลยต้องใช้คำว่าแม่. เจ้าแม่ธรรมชาตินี้, ใครรู้จักบ้าง? อยู่ที่ไหน? ต้องการอะไร? จะปลุกปลอบได้อย่างไร? ก็ให้นึกถึงธรรมะ ๔ ความหมาย ที่กล่าวมาแล้วในวันก่อน ๆ ก็แล้วกัน.

ธรรมะในฐานะเป็นปรากฏการณ์ของธรรมชาติ, ธรรมะในฐานะเป็นกฎหรือตัณหาของธรรมชาติ, ธรรมะในฐานะเป็นหน้าที่ตามกฎของธรรมชาติ, ธรรมะในฐานะเป็นผล ที่ได้มาตามกฎของธรรมชาติ **ทั้ง ๔ อย่างนี้เปลี่ยนแปลงไม่ได้;** เป็นตัวของธรรมชาติ. โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ที่เรียกว่ากฎของธรรมชาตินี้ ไม่มองหน้าใคร จึงเป็นหน้าที่ของคนที่จะต้องเข้าไปหา ไปศึกษา, แล้วก็ไปทำให้ถูกต้องถูกใจ เจ้าแม่ธรรมชาติ, ซึ่งหมายถึงทำให้ถูกต้องกฎธรรมชาติ แล้วก็ไต่รางวัล.

ที่นี้เราพูดถึงการปลุกปลอบต่างหากว่า การจะปลุกปลอบตนเอง หรือปลุกปลอบผู้อื่นก็ตาม ถ้าผิดหลักธรรมชาติแล้วจะเป็นไปไม่ได้ จะผิดบ้าง, จะเกินบ้าง จะผิดกฎของธรรมชาติไม่ได้ **การปลุกปลอบนั้นจะมีความถูกต้องและพอดี.**

การปลุกปลอบที่ดี คือพระไตรลักษณ์

กฎของธรรมชาตินี้ ไม่มีอะไรที่เลียบขาดยิ่งไปกว่ากฎที่เราเรียกกันว่า พระไตรลักษณ์ คือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา; นี่จะค่อยๆ พุตกันเรื่อยไป ให้รู้จัก สิ่งที่เราเรียกว่าพระไตรลักษณ์.

การที่ผู้ให้มูมานะเกินกฎเกณฑ์อันนี้ ก็เหมือนกับยุให้ฆ่าตัวตาย; ที่ถูกต้อง กลมกลืนกันไปกับความต้องการของกฎเกณฑ์ ของพระไตรลักษณ์ คือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ก็เท่ากับให้ออกทนเท่านั้นแหละ; และก็ต้องอดทนที่กลมกลืนกับกฎอันนี้, หรือว่า ถ้าให้สละทิ้งไป ก็กลมกลืนกับกฎอันนี้มากอยู่แล้ว.

ความเป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา นั้นมีอยู่ในทุกสิ่ง ฉะนั้นทำอะไรจะต้อง ถูกต้องตามกฎเกณฑ์อันนี้ จึงจะเรียกว่า ดีที่สุด และปลอดภัยด้วย ไม่เช่นนั้นแล้ว จะได้อย่างเสียอย่าง หรือจะไต่แต่อย่างหลอกลๆ ไม่ได้จริงๆ.

การศึกษาเรื่องนี้ ก็ต้องคำนึงถึงข้อที่ว่า สังขารทั้งหลายนี้ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา; จะยุไคร หรือจะไปห้ามไคร หรือว่าจะไปแนะนำเรื่องอะไรแก่ไคร ก็ตามเถอะ จะฝืนกฎอันนี้ไม่ได้. ถ้าเอาหลักเกณฑ์อันนี้มาใช้ นั้นแหละจะถูกต้อง จะพอดี. ฉะนั้นคนที่จะไปปลุกปลอบคนอื่น คนนั้นจะต้องมีความรู้เรื่อง อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา.

พอพูดว่า อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา; คนที่ฟังบางคน ก็ว่า บ้าแล้ว บ้าแล้ว พุทกับเรื่องตลกๆ เล็กๆ น้อยๆ ก็ช่างไปพูดให้สนใจ เรื่อง อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา. ผมเคยถูกตำ อย่างน้อยๆ เรื่อยๆ ไป ตั้งแต่ต้นจนบัดนี้; แต่ก็ไม่รู้จักเข็ดเหมือนกัน คือจะพูดเรื่องนี้อยู่เรื่อยๆ ไป เพราะเป็นความจริงที่เด็ดขาด.

๒. ในกรณีต่อสู้อุปสรรค ต้องใช้หลัก พระไตรลักษณ์

ต่อไปนี้จะพูดถึงกรณีที่เป็นกรณีต่อสู้ศัตรู ซึ่งจะยากลำบาก ยิ่งขึ้นไปกว่ากรณีที่มีการประกอบกรณอยู่ตามปกติ. ถ้าเรารู้จักใช้วิธีที่จะเอาชนะในการต่อสู้กับศัตรูได้แล้ว ก็จะเก่งมากขึ้นไปอีก. การที่จะไปปลุกปลอบใคร ให้มีชัยชนะในการต่อสู้ศัตรูนั้น ยิ่งยากขึ้นไปอีกกว่าเรื่องธรรมทาสาณญ.

หลักเกณฑ์คล้ายกันนั้นแหละ คือ บางทีก็ต้องปลุกปลอบเขาให้เข้มแข็งขึ้นมา ถึงมุกะลุตุตันไปเลย, บางทีก็ต้องปลุกปลอบให้อดทน ให้หยุดนิ่ง ให้อดกลั้น ตั้งมั่นอยู่เป็นระยะยาว, บางทีก็ต้องปลุกปลอบให้ด้อย ให้สลัดออกไป หรือทำให้หลบหลีกออกไป หรือทำให้ยอมแพ้ หรือให้หนี ก็แล้วแต่เรื่อง; มีความถูกต้องอยู่ที่ไหน ก็ต้องเอาความถูกต้องนั้น ๆ แลละมาใช้ในกรณีนั้น ๆ ถึงแม้ในกรณีที่เป็นกรณปลุกปลอบ ให้ต่อสู้ศัตรู อย่างนี้ก็ต้องการ ให้กลมกลืนกับเจ้าแม่ธรรมชาติอยู่นั่นเอง.

อย่าทำให้ผิดไปจากกฎของธรรมชาติ ในข้อที่ทุกอย่างจะต้องเป็น อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา อยู่เป็นปกติ เกินพอดีไปก็จะลำบากไปเปล่า ๆ. บางทีชนะแล้วก็ไม่มีประโยชน์อะไร เป็นการชนะของคนโง่.

๓. ต้องไม่ฝืนในกรณีที่เผชิญกับกฎธรรมชาติ

ที่นี้ดูต่อไป ถึงกรณีที่เผชิญกันกับธรรมชาติ ซึ่งแปลกออกไปอีกความหมายหนึ่ง; ที่แรกนั้นเผชิญกันกับหน้าที่การงานตามปกติ. อย่างที่ ๒ เผชิญกับอุปสรรคและศัตรู. อย่างที่ ๓ เผชิญหน้ากันกับเจ้าแม่ธรรมชาติเสียเอง.

ธรรมชาติที่เป็น อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา นั้นออกมาในรูปของ การที่ทุกอย่างไม่เป็นไปตามที่เราต้องการ ใต้แก่ มีความเปลี่ยนแปลง, มีความเจ็บไข้

ได้ป่วยในตัวเรา เท่านั้น; ไม่ต้องมีใครมาช่วย. นี่ก็ธรรมชาติที่เป็นปัญหามากมาย. การที่สังขารทั้งหลาย เป็นสิ่งที่บังคับไม่ได้ เป็นหัวใจของปัญหาเหล่านั้น; เทียวเจ็บ เทียวไข้, หรือไม่เจ็บไข้ แต่ก็ไม่เป็นไปอย่างที่เราต้องการ. นี่เรียกว่าเป็นธรรมชาติ; เราจึงต้องการมิตรสหายที่มีสติปัญญาแวดล้อม หรือปลุกปลอบ.

เราจะต้องคิดกันว่า เราจะต้องแก้ไขกันอย่างไรให้ถูกต้อง? หรือว่าจะต้องอดทนกันขนาดไหน อย่างไร จึงจะถูกต้อง หรือว่าพอดี? หรือว่าในบางอย่าง หรือว่า ในขั้นสุดท้าย จะต้องปล่อยวาง หรือจะต้องเสียสละกันอย่างไร

การจะไปปลุกปลอบกันให้เอาหัวชนภูเขา นี่ก็ไม่มีความหมายอะไร; มันต้องมีความถูกต้องที่ว่า ให้ลุล่วงไปได้ ก็คือให้ชนะธรรมชาติ. อย่าลืมว่า การชนะธรรมชาตินั้น ไม่ใช่เป็นการชนะอย่างบุคคล ชนะบุคคล; ถ้าชนะธรรมชาตินี้ กลายเป็นว่า ต้องทำให้ถูกต้องตามกฎของธรรมชาติ จนธรรมชาติทำอะไรเราไม่ได้ จนกระทั่งธรรมชาติทำให้เราเป็นทุกข์ไม่ได้. เราต้องการผู้รู้ ผู้มีปัญญา ที่จะมาคอยเตือนสติ กระทั่งคอยปลุกปลอบ ให้กำลังใจ ให้แสงสว่างอะไร ที่จะเผชิญกับธรรมชาตินี้ ๆ ได้.

คนเกิดมาในโลกนี้ด้วยกัน ก็ไม่ได้เหมือนกัน : บางคนก็โง่มาก บางคนก็ฉลาดมาก บางคนก็มีกำลังแข็งแรง บางคนก็ไม่ค่อยมีกำลัง บางคนก็สมบูรณ์ดี บางคนก็ขาด บางคนก็เกิน; ปัญหาที่เกี่ยวกับธรรมชาติมีอยู่มากมายอย่างนี้ ในที่สุดก็ไปรวมอยู่ที่ใจความสำคัญ ที่ไม่มีทางจะผิดเลย คือกลมกลืนกันกับกฎธรรมชาติ; นี่พูดอย่างวิทยาศาสตร์ต้องพูดอย่างนี้.

ถ้าพูดอย่างภาษานักประพันธ์สักหน่อย ก็ว่าให้มีความกลมกลืนกันกับเจ้าแม่ธรรมชาติ; เพราะถ้าพูดกับคนธรรมดาสามัญชาวไร่ชาวนานี้ พูดว่ากลมกลืนกับเจ้าแม่

ธรรมชาติ เขาฟังง่ายกว่า. เพราะเขากลัวสิ่งที่ไม่รู้จักเป็นเดิมพันอยู่แล้ว เขาก็จะถามว่า ทำอย่างไร ? ก็บอกกันไปเป็นเรื่องเป็นราวได้ แต่ถ้าพูดกับนักศึกษา เขาก็ต้องพูดว่ากฎธรรมชาติ ทั่วธรรมชาติ ให้ถูกต้องตามกฎเกณฑ์นั้น ๆ.

ผู้ปลุกปลอบที่ดี คือ พระไตรลักษณ์

ตอนหนึ่งสรุปความเสียที่หนึ่งก่อนว่า **ผู้ปลุกปลอบที่ดีที่สุด** **คือพระไตรลักษณ์**นั่นเอง ใครจะมีพระไตรลักษณ์มาปลุกปลอบตนเองได้บ้าง ก็ไปดูเอาเองเถิด. เมื่อเขาไม่รู้จักเสียเลย ก็เอามาใช้ไม่ได้; แต่ผมก็ขอยืนยันว่า ไม่มีอะไรดีกว่านั้น ที่จะมาเป็นผู้ปลุกปลอบ เพราะว่าพระไตรลักษณ์นั่นเองจะช่วยเป็นสื่อหรือจะเป็นอะไรก็สุดแท้แล้วแต่จะเรียก ที่จะให้กลมกลืนกับธรรมชาติ.

พอรู้จักของธรรมชาติ ก็สามารถทำให้กลมกลืนกับธรรมชาตินั้น ๆ ฉะนั้น **พระไตรลักษณ์**นี้จะทำหน้าที่ปลุกปลอบที่ถูกต้อง; หมายความว่า สติปัญญา ความรู้ เรื่องพระไตรลักษณ์ก็ได้ ที่เรามีสำหรับปลุกปลอบตัวเรา, หรือว่าสติปัญญาของผู้อื่น ที่รอบรู้แตกฉานในเรื่องของไตรลักษณ์นี้ จะมาช่วยปลุกปลอบผู้อื่น ก็ได้เหมือนกัน. แต่ความสำคัญอยู่ที่ตรงที่ สัจจะ หรือ ความจริง ของสิ่งที่เรียกว่า **ไตรลักษณ์**จะทำหน้าที่ **อันนี้**; นี่จะถือว่า **ผู้ปลุกปลอบที่ดีที่สุดก็คือ พระไตรลักษณ์.**

ดูให้ดีก็จะพบว่า **ผู้ที่มีพระไตรลักษณ์เป็นจิตใจอัน** **คือผู้ที่มีธรรมะ** **จริงสูงสุด,** แล้วจะเรียกว่า **มีตนเป็นธรรมะ มีธรรมะเป็นตัวตนได้.** ถ้าจิตของเขาสว่างใสอยู่ ด้วยเรื่องความจริงของพระไตรลักษณ์ แล้วจะทำผิดไม่ได้; เพราะเป็นธรรมะเสียเรื่อยไป, จะคิด จะนึก จะพูด จะทำอะไร ก็จะถูกต้องเสมอไป, เป็นธรรมะแล้ว เนื้อตัวของเขาก็เป็นธรรมะ. **ผู้ที่มีตนเป็นธรรมะ** หรือ**ผู้ที่มีธรรมะเป็นตน**นั้น เป็น**ผู้ที่สว่างใสอยู่ด้วยกฎของพระธรรมอันนี้** คือเรื่อง **อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา.**

ผู้ปลูกปลูกที่ต่ำที่สุด ก็คือสิ่งนี้, ผู้ปลูกปลูกที่แท้จริงที่สุด ก็คือสิ่งนี้ หรือที่สูงที่สุด ก็คือสิ่งนี้, หรือว่าผู้ปลูกปลูกที่สามารถปลูกปลูกให้ถูกต้องไปหมด ในทุกกรณี ก็คือสิ่งนี้. สิ่งนี้คือความรู้ที่เป็นเรื่องธรรมชาติ ที่เป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา. ธรรมชาตินี้ไม่ยอมใคร ไม่ฟังเสียงใคร; มีแต่ทุกคนจะต้องคล้อยตาม ต้องทำให้ถูกต้อง ให้กลมกลืนกันไปเข้ากับกฎอันนั้น.

เมื่อใครรู้จักธรรมชาตินี้แล้ว, หรือเอามาใช้ปลูกปลูกตนเองได้บ้างแล้ว จะไม่... ทุกอย่าง, ที่ไม่ควรจะ..... จะไม่กลัว จะไม่ร้องไห้ จะไม่ลึงโลด จะไม่หัวเราะ จะไม่บ่นบ่น จะไม่อะไรทุกอย่าง. คนเดียววัน, เทียวก็นั่งร้องไห้อยู่บ้าง เทียวก็ฆ่าตัวตาย บ้าง ในฝ่ายที่ผิดหวัง ผิดความต้องการ. ส่วนในฝ่ายที่ตรงกันกับความต้องการ ก็จะไม่หัวเราะรำ ลึงโลด กระทั่งถูถูกดูหมิ่นผู้อื่น; นี้ผิดหมดทั้งนี้.

ถ้ารู้จักของธรรมชาติแล้ว เรากรู้ถูกต้องหมดทุกกรณี; หมายความว่า ไม่ต้องไปเที่ยวขึ้น ๆ ลง ๆ เทียวฟูเตียวแปบ เทียวหัวเราะ เทียวร้องไห้. คนโง่ก็ต้องกลัว ก็ต้องเป็นทุกข์, ถ้าคนรู้ความจริงก็ไม่ต้องเป็นทุกข์ ไม่ต้องกลัว ไม่มีอะไรที่จะต้องกลัว. ถ้าเขารู้ธรรมชาติโดยแท้จริงแล้ว จะไม่มีอะไรที่จะต้องกลัว; ทุกอย่างเป็น ธรรมชาติธรรมดาไปหมด.

นี่ เรียกว่า รู้ธรรมชาติแท้จริงรู้พระไตรลักษณ์แล้ว จะไม่ต้องกลัวผี ไม่ต้อง กลัวเสือ ไม่กลัวตาย ไม่กลัวอะไรทั้งหมด. นี่เรียกว่าเป็นผู้ปลูกปลูก ที่ทำให้ ไม่กลัว, หรือไม่โกรธ ในเมื่อมีเรื่องที่ต้องโกรธ จะห้ามระงับดับความโกรธได้, ในเรื่อง ที่ต้องรัก ก็ไม่ไปเที่ยวหลงรัก; เพราะเห็นเป็นความบ้าชนิดหนึ่งเท่านั้น.

สรุปแล้วไม่ต้องหม่นหมอง ไม่ต้องเศร้าโศกอย่างใดอย่างหนึ่ง ไม่มีความ หม่นหมอง ไม่มีความทุกข์. เพราะฉะนั้นเราควรจะรู้จักพระไตรลักษณ์กันบ้าง อย่างน้อย

ก็ตามที่สมควรแก่สถานการณ์ของตน ๆ เช่น สมควรแก่วัยของตน หรือแก่หน้าที่การงานของตน เป็นต้น.

ควรรู้จัก พระไตรลักษณ์ ให้ถูกต้อง

พระไตรลักษณ์ในเมืองไทย เรียก เต็ม “พระ” เข้าไปข้างหน้า ถ้าภาษาบาลี ก็ไตรลักษณ์เฉย ๆ, พระ นี้เราเอามาเติมให้ เพื่อให้ดูสูงส่งยิ่งขึ้น; ทั้งที่ไตรลักษณ์นั้นเป็นสัจธรรม เป็นกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ แต่ก็เติมคำว่า พระ เข้าไปข้างหน้า คล้าย ๆ กับว่า เป็นบุคคล เป็นพระอะไรขึ้นมา เป็นพระพุทธเจ้าอะไรขึ้นมา. พระไตรลักษณ์นี้มีความสำคัญมาก จนควรแก้คำว่าพระ; แล้วถ้ามองกันอีกหน่อยก็พอเข้าใจได้ คือเป็นธรรมะ เป็นนามธรรม ที่ว่า ไตรลักษณ์คือพระธรรมนั่นเอง พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ นี้เอง.

ลักษณะที่ ๑ ของไตรลักษณ์ คือ อนิจจัง

อนิจจัง หมายถึงว่าไม่เที่ยงอยู่ในลักษณะใดลักษณะหนึ่ง เปลี่ยนอยู่เรื่อย. ทำไมจึงเปลี่ยน ? เพราะว่ามันไม่เป็นตัวเอง, เพราะว่ามีเหตุปัจจัยอย่างใดอย่างหนึ่งปรุงขึ้นมา; ก็ปรุงอยู่เรื่อย จึงเปลี่ยนเรื่อยไปตามอำนาจของการปรุงแต่ง, แล้วจึงเปลี่ยนเรื่อยไม่คงที่ ลักษณะอย่างนี้เรียกว่าอนิจจัง. พุคอย่างภาษาภาพพจน์ ก็ต้องว่าไหลเรื่อย ไหลเรื่อย เหมือนน้ำไหล; เพราะว่ามีอะไรปรุงแต่ง ผลักไส ผลักกัน เปลี่ยนแปลง แล้วก็พลอยเปลี่ยนแปลงตามๆ กันไปหมด.

เราจะต้องรู้จัก สิ่งทั้งปวง ที่เป็นสังขาร; ยกเว้นความหยุด ความดับ ความไม่มีสิ่งเหล่านี้ ซึ่งเรียกว่านิพพานเสียแล้ว จะมีแต่สิ่งที่เปลี่ยนแปลง ซ้ ซ้. รูปธรรมกัตติ นามธรรมกัตติ, หรือกิริยาอาการที่เนื่องกันกัตติ ล้วนแต่เปลี่ยนแปลง;

แต่ความรู้สึกของคนตามธรรมดา ไม่รู้สึกว่ามันเปลี่ยนแปลง เพราะถูกหลอกมาตั้งแต่เกิด หรือว่าก่อนเกิด.

พอเราเกิดขึ้นมา ก็เห็นว่าทุกอย่างเป็นอย่างนั้น; เช่นเห็นว่า เสาน หรือว่าก้อนหินนี้ หรืออะไรนี้ มีอยู่อย่างนั้น ก็เข้าใจว่า เที่ยง คือไม่เปลี่ยนแปลง. เกิดมามองแต่ในแง่ที่ไม่จริง คือเห็นเที่ยงไปเสียหมด; ที่ไม่เที่ยงหรือส่วนที่ไม่เที่ยง เราก็ไม่สนใจ, แล้วเราก็ไม่อยากจะสนใจด้วย เพราะเราเกลียด และเรากลัวความที่ไม่เที่ยง.

เมื่อเราเกิดมาในโลกนี้ ก็สนใจมองแต่ในแง่ที่ว่า มีอยู่เป็นอยู่; ไม่สนใจในแง่ว่าดับหรือตาย, สนใจแต่ในแง่ว่าอยู่ แล้วก็อยู่กับเรา แล้วก็เป็นที่ของเรา อยู่กับเราให้ตลอดกาลนาน; นี่คนจะสนใจแต่อย่างนี้ จึงได้มีความโง่เพิ่มขึ้นๆ ในลักษณะที่เห็นว่าเที่ยง. นี่เพราะเราเกิดมาก็ถูกหลอก หรือถูกทำให้เข้าใจว่าเป็นของเที่ยง; แล้วบรรพบุรุษของเราก็เป็นอย่างนั้น กระทั่งถอยหลังออกไปก็ล้านๆ ปี. บรรพบุรุษสมัยนั้น เขาก็คิดว่าเที่ยงเหมือนกัน; ฉะนั้นความเข้าใจว่าเที่ยง จึงเป็นของมีอยู่เป็นประจำ สำหรับผู้ที่ไม่ได้ศึกษาธรรมะ หรือ ธรรมชาติ.

ที่นี้ถ้ามาศึกษา ก็จะรู้จักความจริง ว่ามันตรงกันข้าม คือไม่เที่ยง; ไม่มีอะไรที่เที่ยงได้ถ้าเป็นสิ่งที่มีการเปลี่ยนแปลง. แต่เขาพูดกันฉลาดกว่านั้น ลึกกว่านั้น ว่าทุกสิ่งสำเร็จอยู่ที่ใจ แล้วแต่ที่ใจจะรู้สึกอย่างไร ครั้นพอมาอยู่ที่ใจ ตัวใจนั้นเองก็เปลี่ยนแปลง ฉะนั้นทุกอย่างก็ต้องเปลี่ยนไปตามจิตใจ, หรือตามความรู้สึกของจิตใจ ถ้าจิตใจไม่เปลี่ยน ก็จะเป็นชีวิตอยู่ไม่ได้. จิตใจจะต้องเปลี่ยนได้ไปตามสิ่งที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับตัว จึงเกิดรูป idea ความคิดอะไรขึ้นมาอย่างนั้นอย่างนั้น อย่างโน้นเรื่อยไป.

ถ้ายังเห็นว่าเที่ยง ก็คือไม่รู้จักความจริงของสิ่งทั้งปวง. ถ้าเห็นว่า
ทุกอย่างเปลี่ยนแปลงอยู่เรื่อย ก็เรียกว่า เป็นผู้มีตาแหลมมองเห็นความจริง,

อย่าว่าแต่เนื้อหนังของเราอย่างนี้เลย แม้แต่ก้อนหินมันก็ไม่เที่ยง มีลักษณะไหลไปเรื่อย ไปตามกฎเกณฑ์ของการเปลี่ยนแปลง; แต่เวลาที่มันไหลออก ความสัมพันธ์กันกับ เวลานั้น ไม่เหมือนกันกับที่ของบางอย่าง ที่แสดงให้เห็นเร็วและง่าย. แต่แล้วในที่สุด ก็อยู่ที่ว่าไม่เที่ยง คือเปลี่ยนแปลงด้วยกันทั้งนั้น; ฉะนั้น จะไปหวังอะไรในสิ่งที่ เปลี่ยนแปลงนั้น ๆ.

เรื่องหวังอะไร จะไปหวังในสิ่งที่มันเปลี่ยนแปลงนั้น ไม่ถูกต้อง; ต้องหวังให้ถูกต้องกับความหมายของคำที่มีการเปลี่ยนแปลง. ถ้าไปหวังผิด ก็จะต้องผิด, ถ้าไปหวังให้เที่ยง ก็เป็นไปได้; แต่ถ้ายอมรับข้อที่เปลี่ยนแปลง แล้วก็หวังจะให้ หอดี ๆ กับการที่เปลี่ยนแปลง, ธรรมชาตินั้นก็ทำอะไรเราไม่ได้; แล้วเราก็ไม่ต้อง เป็นทุกข์ด้วย. นี่ลักษณะที่ ๑ คือความไม่เที่ยง.

ลักษณะที่ ๒ ของไตรลักษณ์ เรียกว่า ทุกข์

สังขารทั้งหลายเหล่านี้เป็นทุกข์; ถ้าพูดว่าสิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์, อย่างนั้นก็เป็นที่ทุกข์หมด. ทุกสังขารที่ไม่เที่ยง แม้แต่ก้อนหินที่มีความไม่เที่ยง มันก็เป็น ทุกข์, เป็นทุกข์ในความหมายที่ว่า **คุณแล้วมันแสดงความน่าเกลียด เพราะไม่เที่ยง** นั่นเอง; ถ้าไปยึดถือเอาเป็นของเราเข้า คำว่าความทุกข์ก็เปลี่ยนความหมายเป็นว่า มันทรมาณ เจ็บปวด มันกัดเอา. ฉะนั้นความทุกข์มีอยู่ ๒ ความหมาย :-

อย่างหนึ่งว่า **คุณแล้วน่าเกลียด** น่าอึดหนาระอาใจ ถ้าเราเห็นความจริง อันนี้แล้ว จะรู้สึกอึดหนาระอาใจ น่าเกลียด; เช่นก้อนหินนี้ ไปดูให้เห็น ให้เข้าถึง ลักษณะอันแท้จริงแล้ว จะรู้ความไม่เที่ยง ความเป็นมายา ความที่มีชั่วขณะ ก็จะรู้สึก ระอาใจ. อย่างนี้คุณแล้วก็เกลียด คุณแล้วระอาใจ; ไม่ต้องพูดถึงของที่สกปรก ที่มีชีวิต เปลี่ยนแปลงเร็วกว่าก้อนหิน, นี่ก็คือคำกล่าวที่ว่า สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์ แล้ว ไม่ยกเว้นอะไร.

อีกอันหนึ่งว่า ความยึดมั่นดอมนเป็นตัวทุกข์ และจะไปเป็นทุกข์ได้ ก็ต่อเมื่อไปยึดสิ่งใดเข้าไว้ โดยความเป็นตัวเรา หรือของเรา. สังขารที่ถูกยึดมั่นแล้ว ก็เป็นของหนัก หรือเป็นของมีความทุกข์แก่บุคคลที่เข้าไปยึดถือนั้น. เราจึงรู้ว่า อะไร ที่น้ำหนัก ก็คือความทุกข์ที่เราไปยึดถือ แล้วหนัก, แล้วเป็นทุกข์; นี่น้ำหนัก เพราะ มีอยู่ในทุกสิ่ง; และทุกสิ่งก็ไม่เที่ยงอยู่แล้ว พอไปยึดถือเข้า ก็เป็นไปตามที่ ต้องการไม่ได้ ก็ต้องเป็นทุกข์.

ทีนี้ เรา รู้จัก คำว่า ทุกข์ หรือ ทุกขัง ก็เพื่อจะรู้จักหลีกเลี่ยงเสีย. อย่าเข้าไปยึดเข้า เพราะจะต้องเป็นทุกข์; มันจะกัดเอา. ใช้คำว่าอย่างนั้นทั้งนั้น ถ้าไม่รู้จัก มันอย่างถูกต้องแล้ว มันก็จะกัดเอา ลองไปยึดไปถือเอาว่าเป็นของเราเข้าเถิด มันจะกัดเอา.

มองดูอีกแง่หนึ่ง ความที่มีการเปลี่ยนแปลงในภายใน ในสิ่งที่มีความรู้สึก เช่นเรามี ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง เนื้อตัว กระทั่งทงหมดนี้ ก็ล้วนแต่ไม่เที่ยง ล้วนแต่เปลี่ยนแปลง ซึ่งก็มีลักษณะเป็นทุกข์อยู่แล้ว; แล้วเราไปยึดว่าของเรา เข้าไปอีก ก็เลยเป็นทุกข์สองซ้อน ทั้งสองความหมายเลย. ฉะนั้นจะต้องรู้จักความจริง อันนี้เสียด้วย และรู้จักให้เท่า ๆ กับความจริงอันแรก คือ อนิจจัง.

ลักษณะที่ ๑ คือ อนิจจัง รู้อย่างไร ก็ต้องรู้จักลักษณะที่ ๒ คือทุกข์ ใหญ่มากด้วย.

ลักษณะที่ ๓ ของไตรลักษณ์ เรียกว่า อนัตตา

นี้หมายความว่า สิ่งนั้นจะเป็นอะไรก็ตามใจ จะเป็นตัวคนที่แท้จริงไม่ได้ เพราะมีการเกิดขึ้นและดับไป คือไม่เที่ยง แล้วมีลักษณะที่ดูแล้วน่าเกลียด แล้ว กัดเอา ๆ; ถ้าเราไปยึดถือเข้า, ถ้าเรียกว่าอัตตา ก็จะต้องไม่เป็นอย่างนั้นซิ ต้องเพียง

แล้วก็ต้องได้อย่างที่จิตต้องการ. **สิ่งที่ไม่มีอะไร** ที่ได้ตามที่ต้องการ **มีแต่** ธรรมชาติแท้ ๆ ที่เปลี่ยนไปไหลไป ตามเหตุตามปัจจัย ฉะนั้นไม่ควรจะถือว่าตน หรือว่าของตน. ลักษณะที่สิ่งเหล่านี้ไม่มีอะไรที่ควรจะถือว่าตน หรือของตน **ลักษณะนั้น** คือ **ลักษณะแห่งอนัตตา.**

พอเราเห็นอย่างความจริง หรือมีความรู้สึกอย่างแท้จริง ก็จะไม่หวังอะไร ให้เป็นคน หรือเป็นของตน ก็เลยเป็นผู้ที่ **ไม่มีความทุกข์** คือไม่พ่ายแพ้แก่ธรรมชาติ กลายเป็นผู้หยุดเฉยอยู่ได้, หรือถ้าจะใช้โวหารอีกโวหารหนึ่ง ก็คือหัวเราะเยาะได้; ไม่ใช่หัวเราะโง่ ๆ. ถ้าหัวเราะเพราะรัก เพราะจะเอา หัวเราะอย่างนั้นจะเป็นทุกข์.

เราต้องหัวเราะเยาะว่า **สิ่งเหล่านี้ล้วนแต่ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็น** **อนัตตา;** หัวเราะอย่างนั้นไม่เป็นไร เป็นหัวเราะของผู้ที่รู้ หรือว่าเป็นผู้ชนะ.

ความรู้พระไตรลักษณ์ จะช่วยปลุกปลอบเรา ในทุกกรณี; ให้ทำ ถูกต้องในทุกกรณี : ในกรณีที่จจะรุดหน้า ก็จะช่วยปลุกปลอบให้ทำถูกต้อง, ในกรณีที่ ต้องหยุดอยู่ด้วยความออกถลนออกทน ก็จะช่วยให้เรารู้จักทำอย่างถูกต้อง, แล้วใน กรณีที่จะต้องเสียสละ หรือจะต้องถอยหลัง จะต้องยอม; นี้ก็จะช่วยให้เราทำถูกต้อง.

ขอให้เราฟังเสียงบอกของพระไตรลักษณ์เถิด เราจะทำถูกต้อง แล้วเรา จะมีความเข้มแข็ง มีความกล้าหาญ มีความแน่วใจอย่างยิ่งเลย. ไม่ต้องเชื่อ คนอื่น ทำให้มีความเชื่อถูกต้อง ทำให้มีความเข้าใจถูกต้อง ทำให้มีความรู้ถูกต้อง ทำให้ มีการกระทำถูกต้อง เป็นความหวังที่หวังได้จริงทั้งนั้นแหละ; จึงถือว่า ธรรมะนั้นเมื่อ มีจริงแล้ว ก็ให้เป็นตัวตนไปเสียเลย เรียกตัวตนที่ธรรมะ อย่าไปเรียกที่อื่น.

ถ้ามีธรรมะเป็นคน มีคนเป็นธรรมะ ก็จะเต็มไปด้วยธรรม อย่างนี้คือธรรมแห่งความรู้อย่างถูกต้องว่า อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา แล้วก็ไม่ใช่จับฉวยสิ่งใดไว้ โดยความเป็นตัวตน หรือของตน ก็จะเป็นอิสระ เป็นเสรีภาพ คือไม่ไปเป็นทาสของสิ่งใด ๆ. ถ้าเป็นความรู้สึกรู้สีกของจิต ก็แปลว่าเป็นจิตที่สว่างไสวแจ่มแจ้งหลุดพ้นแล้ว.

เมื่อยังไม่หลุดพ้น ยังมีปัญหาอย่างนั้นอย่างนี้รบกวน ก็ต้องการผู้ปลุกให้ลืมหุลืมตา หรือต้องการผู้ปลอบให้สลดชื่นมานะ เข้มแข็งอดทน ; นี่ก็ต้องการอาศัยความรู้ อันนี้ เป็นผู้ปลุกปลอบที่สูงที่สุด ที่ตีที่แท้ ที่อะไรทุกอย่าง. ฉะนั้นจึงขอเรียกพระไตรลักษณ์ว่า ผู้ปลุกปลอบที่ทุกคนควรรู้จัก แล้วก็ยินยอมตามคำปลุกปลอบนั้น.

เดี๋ยวนี้เรายังไม่รู้จักผู้ปลุกปลอบชนิดนี้ แล้วก็หวังจะให้คนอื่น ๆ ด้วยกัน มาปลุกปลอบ อย่างที่ชอบพูดกันนักว่าเป็น ต้องการให้คนนั้นคนนั้นมาช่วยให้กำลังใจ ; นั้นเป็นเรื่องของคนที่กำลังใจอยู่ เป็นเรื่องของคนที่ยังอ่อนแออยู่ ยังต้องการคนปลุกปลอบ ก็ว่ากันไปพลาง.

เราต้องการให้คนนั้นคนนั้นมาปลุกปลอบ จะเป็นมารดาบิดา หรือมิตรสหาย เพื่อนฝูง มาช่วยปลุกปลอบ ก็ดี ก็ต้องช่วยกันให้ถูกต้อง ให้พอดี ; ถ้าพอดี ก็ถูกต้องตามกฎเกณฑ์ของพระไตรลักษณ์เสมอ. ฉะนั้นถ้าว่าเจริญรุ่งเรืองเสียมากพอแล้ว ก็ให้พระไตรลักษณ์ปลุกปลอบเสียดีกว่า คือ ความรู้ หรือ ญาณ หรือ ปัญญา ที่เป็นอยู่ด้วยความรู้อันถูกต้อง ในเรื่องพระไตรลักษณ์ เป็นผู้ชี้ชวน เป็นผู้ปลุกปลอบ เป็นผู้ส่งเสริม กระทั่งเป็นผู้ห้ามล้อ ; แล้วจะถูกไปหมดอย่างนั้น.

ผู้ปลุกปลอบนั้น มีทั้งยุให้ทำ ยุให้หยุด แล้วก็แนะนำให้ถอยหลังเสีย. อย่าเสียใจที่จะต้องถอยหลัง, หรือจะต้องยอมแพ้ในบางกรณี ; แล้วในที่สุดจะต้องปลุก

ผู้ปลุกปลอบ ที่ทุกคนควรรู้จัก และยินยอม

๕๐๗

ปลอบให้สละวาง ให้โยนทิ้งสิ่งที่เคยไปเอามาถือไว้ ว่าเป็นตัวตน ของตน. ^๕นี้จึงถือ
ว่าเป็นผู้ปลุกปลอบที่ดีที่สุด ที่ควรอยู่เคียงข้าง สัตว์ทั้งหลายอยู่ตลอดเวลา; ^๕นี่ก็เรียกว่า
เป็นผู้ปลุกปลอบ.

ขอให้พิจารณาให้เห็น เป็นการเทียบเคียงกันขึ้นมา ตั้งแต่ผู้ปลุกปลอบที่
เป็นคน; เพราะคนโง่ก็มี คนฉลาดก็มี ก็ล้วนแต่ทำการปลุกปลอบกันทั้งนั้น ก็เป็นไป
ผิดๆ ถูกๆ ไปตามเรื่อง จนกว่าจะได้ผู้มีปัญญา เป็นสัตว์บุรุษ มีความรู้ธรรมะแท้จริง
มาเป็นผู้ปลุกปลอบ แล้วเรื่องต่างๆ ก็ถูกหมดเป็นแน่นอน.

นี่ถ้าพูดถึงคน ก็ต้องเป็นคนที่มีธรรมะเป็นความจริง; ให้มีผู้ปลุกปลอบ
ทั้งในโดยภาษาคนและโดยภาษาธรรม เราก็เป็นผู้มีผู้ปลุกปลอบที่ดี ก็รอดตัวไปได้.

เวลาสำหรับการบรรยายวันนี้ หมดแล้ว ขอยติไว้เพียงเท่านี้.

สิ่งที่ทุกคนควรรู้จัก

- ๙ -

๓ พ.ค. ๑๗

ผู้ดำ ที่ทุกคน ควรรู้จัก และพอใจ

การบรรยายเรื่อง สิ่งทีทุกคนควรรู้จัก เป็นครั้งที่ ๙ นี้ จะได้กล่าวโดยหัวข้อย่อว่า ผู้ดำที่ทุกคนควรรู้จักและพอใจ. บุคคลประเภทนี้ หรือการกระทำของบุคคลประเภทนี้ ก็เป็นสิ่งที่ควรรู้จักอย่างยิ่ง หรือบางทีจะยิ่งกว่าเรื่องที่แล้วๆ มา มีเหตุผลหลายประการ ที่จะพูดกันถึงเรื่องนี้.

การดำ กับ การสอน ต่างกันอย่างไร

ประการแรก ก็คือว่า ไม่รู้ว่า อย่างไรเรียกว่าดำ? อย่างไรเรียกว่าสอน? ฉะนั้น เราต้องพิจารณากันดู และโดยที่เราอยู่ในโลกนี้ ซึ่งหลีกเลี่ยงไม่พ้น กับสิ่งที่เรียกว่า การดำ ซึ่งมีมากมายเหลือเกิน. เมื่อมีมากมายเหลือเกิน เราก็ควรจะรู้จักใช้ให้เป็น

ประโยชน์ จะยิ่งได้กำไร. คำคำมีมาก มีเกลื่อนกล่นไปเสียหมด บางที่ไม่ต้องลงทุนอะไรก็ถูกค่า.

ปัญหาที่ยิ่งไปกว่านั้นก็คือ เราจะมองเห็นอะไรเป็นการต่ำไปเสียหมดก็ได้; อย่างพวกนักเลงถูกเขามองหน้ามองตาเท่านั้น แม้มองด้วยความสงสัย ก็เห็นเป็นการต่ำ, แล้วก็โกรธ ถึงฆ่าคนที่มองหน้าก็ได้. บางที่เขาเข้าใจผิดก็ได้ เขาก็ต่ำ. แต่คำว่า “ต่ำ” นี้มีปัญหามาก; **นี่คืออะไรกันแน่?** เราจะต้องพิจารณาดู ดังนั้นเราจึงรู้จักการต่ำนี้ ได้โดยยาก.

ผู้ใดที่จะเป็นผู้ต่ำ นักรู้จักได้ยาก เช่นเดียวกับที่เราจะรู้จักตัวเอง รู้จักอาหาร รู้จักอันตราย อย่างที่กล่าวมาแล้วข้างต้น, แม้แต่มีตรสหายเรารู้จักยาก แล้วก็ทำผิดในเรื่องนี้กันอยู่ทั่ว ๆ ไป. ทำผิดในทรัพย์สินสมบัติ จนทรัพย์สินสมบัติเป็นเครื่องฆ่าตนเองก็มี. ผู้ที่ทักท้วง ก็มักจะถูกกระทำ อย่างที่เรียกกันโดยภาษาหยาบคายว่า ตอกหน้า, ใครไปทักท้วงใคร ก็มักจะถูกตอกหน้า; เพราะเขาไม่รู้จักว่า ผู้ที่ทักท้วงนั้นคืออะไร. ผู้ปลุกปลอบก็เหมือนกัน ถูกเรียกร้องมากเกินไป เพราะความโง่มากจน ๆ ของคนในโลกนี้.

ทีนสิ่งที่เรียกว่า**ผู้ต่ำ** หรือ **การต่ำ ก็ยากที่จะรู้จักได้** ในทำนองเดียวกันนี้ หรือบางทีจะยากกว่า เพราะพอถูกต่ำแล้ว จิตใจก็จะเป็นฟืนเป็นไฟ แม้แต่คำสอนก็ฟังเป็นคำต่ำ. ยิ่งสมัยประชาธิปไตยช่วยแล้ว พูตอะไรกันหน่อยหนึ่งก็มีทางที่ถูกหาว่าต่ำ, แล้วก็ต่อต้านปะทะกันเป็นการใหญ่; เพราะว่าเขาไม่รู้ค่าของการต่ำ ว่าเป็นอย่างไรนั่นเอง; ฉะนั้นต้องวินิจฉัยกันถึงคำนี้กันสักหน่อย.

ตามความรู้สึกของคนทั่วไป จะถือเอาว่า ถ้าคำพูดนั้นไม่ถูกหูเรา ละก็เป็นการต่ำไปหมด; ฉะนั้นจึงมีคำประหลาด ๆ เช่นว่า บิตามารดาต่ำ บางทีสามีต่ำ ภรรยาต่ำ ด้วยคำพูดที่ฟังยาก; เพราะภรรยาสามีนั้น เขาถือว่าเป็นบุคคลที่รักที่พอใจ

อย่างยิ่ง. ทำไมจึงบากันขึ้นมา ถึงกับมีการตำ? มิตรสหายก็ตำ เพื่อนบ้านก็ตำ ศัตรูก็ตำ, เต็มไปด้วยสิ่งๆที่เรียกว่าการตำ. แต่จะมีลักษณะอย่างไร? จะแยกแยะกันอย่างไร? นัยยังเป็นเรื่องที่ยาก. แล้วยังปัญหาที่ว่า เราจะใช้ทุกสิ่งให้เป็นประโยชน์อย่างคำพูดที่ว่า “มองให้ดี หรือดูให้ดี ก็มีแต่ได้ ไม่มีเสีย” นี้ก็ยังเป็นปัญหา.

คำคำนี้ ถ้ามองดี มองเห็น “ก็จะมีแต่ได้ไม่มีเสีย”; คือไม่ถูกตำ, แล้วไม่ต้องเจ็บปวดทรมานอะไร. แต่คงจะเป็นเรื่องที่ยากที่สุดก็ได้ ในการที่จะทำอย่างนั้น เพราะเป็นศิลปะมากเกินไป ลึกเกินไป จึงทำยาก.

การดำเนินแยกดูให้ละเอียด ก็จะทำให้พบว่ามีอยู่หลายชั้น ที่เป็นประเภทใหญ่ๆ

๑. การดำเนิน พุดออกมาด้วยความโกรธ เกลียตช่วง หรือพุดออกมาด้วยความหวังดี? ถ้าถามอย่างนี้ คนก็จะมองไปในแง่ว่า ต้องเป็นเรื่องโกรธ เรื่องเกลียต จึงจะตำออกมาได้; ก็ถูกแล้ว, เขาตำด้วยโทสะตามปรกติ. แต่เราอยากจะทำให้มองให้ดีกว่า แม้เป็นคำตำด้วยโทสะ ก็อย่าไปรับเอาชึ; ส่วนที่เป็นโทสะ ซึ่งแปลว่าโทษนั้น ในคำตำที่มีโทษ เราก็อย่าไปรับเอาส่วนที่เป็นโทษ ก็ดูให้ดีกว่าคำตำนั้นว่าอย่างไร.

พระพุทธเจ้ามีคำตรัสอยู่คำหนึ่งว่า *วขุทสฺสี* - ผู้แสดงซึ่งโทษ ซึ่งเรา ก็จะต้องเรียกว่าผู้ตำอยู่นั่นเอง. แต่พระพุทธเจ้าจะเป็นผู้ตำผู้แอก ถ้ามองกันในแง่หนึ่งละก็ *วขุทสฺสี* - เป็นผู้ระบุซึ่งโทษ แต่แล้วการระบุโทษนั้น ทำไปด้วยอะไร? เจตนาร้าย, หรือว่าจะพ้องเขาให้ถูกลงโทษ ซึ่งก็เป็นการระบุโทษชนิดที่เจตนาร้าย; เพราะระบุโทษ ไม่ใช่ระบุคุณ.

คำคำทั้งหลาย เป็นการระบุโทษทั้งนั้นแหละ ระบุเอาตามความพอใจของบุคคลผู้นั้น คือโกรธขึ้นมา, แล้วก็อยากจะว่าให้เจ็บใจ ให้เจ็บปวด ให้เสียหายอะไรก็ตาม. เขาต้องเอาข้อที่เป็นโทษมาคำว่า; แต่ถ้าระบุโทษอย่างบัณฑิต นักปราชญ์ระบุโทษ ก็เป็นอีกความหมายหนึ่ง เรายากที่จะไปรู้ในจิตใจว่าเขาระบุด้วยอะไร? แม้เป็นบิดามารดา ครูบาอาจารย์ บางทีก็ระบุออกมาด้วยโทษะ; แต่ถึงระบุออกมาด้วยสติปัญญา ด้วยเมตตากรุณา คำพูดก็เหมือนกัน.

ถ้าเรารู้คำพูดที่พระพุทธเจ้าท่านตรัสออกมา ทั้งที่ปรากฏอยู่ใน *อภิกขุขุยมสูตร* กิติ หรือว่า *เกี่ยวกับเรื่องพระสุทิน* ที่ประกอบเมตตากรมกับภรรยาเก่า ทั้งเป็นพระนั้น กิติ คำพูดเหล่านั้นก็เป็นคำที่รุนแรง เหมือนอย่างที่ว่า เราใช้คำกันทั่วไปอย่างที่ไม่ผิดกันเลย.

๒. เราก็จะต้องศึกษา เข้าใจกันในตอนนี้แหละ ว่า คำคำนี้ คืออะไร.

คำบ่นบ่น มีคำบ่นว่า *นิกคยฺห* คำช้โทษ ว่า *วชฺชทสฺสี* แล้วยังมีคำว่า *กล่าวโทษ* เรียกว่า *ปวฺยฺห วฺขฺยา*; เป็นการกล่าวโทษ ปนกันยุ่งไปหมด. แต่ถ้าเอาเจตนาเป็นหลัก ก็พอจะแยกกันได้ แต่คำตรัสเหล่านั้น ก็ไม่ได้ระบุว่า เจตนา หรือไม่เจตนา หรือเจตนาอย่างไร; เพียงแต่กล่าวไว้เป็นกลางๆ ว่า *ให้มองในแง่ดี* ให้เป็นเหมือนกันบ้างว่า *ถ้อยคำเหล่านั้น เป็นคำช้ขุมทรัพย์*. ผมก็ใช้คำรวมๆ กัน.

เมื่อพิจารณาณดูแล้ว ก็ไม่มีคำอะไรที่จะมาแยกแยะออกไปได้ จึงใช้คำว่า คำคำรวมเรียกทั้งหมดนี้ว่า คำดำ. ผู้กล่าวคำเหล่านั้น ก็เรียกว่าผู้ดำ; แล้วก็ยืนยันว่า *ให้ถือว่าเป็นคำช้ขุมทรัพย์ หรือผู้ขุมทรัพย์* อย่างเดียวกับที่พระพุทธเจ้าท่านตรัส.

๓. มองดูถึงเหตุผลกันสักหน่อย เหตุผลก็คือว่า *ทุกคน ๆ นั้นแหละควรถูกดำ* จริงหรือไม่จริง? ลองกิติดู. ถ้าไม่อย่างนั้น ก็ไม่เกิดการตำหนิเป็นของ

ธรรมทาสสามัญไปได้. คนโง่ก็ควรถูกตำ หรือจำเป็นจะต้องตำ; เพราะว่ายิ่งโง่เท่าไร ก็ยิ่งไม่ค่อยเจ็บปวด; พุทธิ ๆ ก็ไม่รู้เรื่อง ก็เลยต้องตำ. แม้คนไม่สู้จะโง่ก็ยังมีงุ่มง่ามอยู่ ก็ยังต้องถูกตำในส่วนนั้น ซึ่งเป็นการตำอีกแบบหนึ่ง เป็นการตำบางแบบ.

แม้คนฉลาด ก็ไม่ใช่ว่าจะฉลาดรู้ไปหมดเสียทุกสิ่งทุกอย่าง, หรือทำถูกหมดเสียทุกสิ่งทุกอย่าง มาตั้งแต่ในท้อง ก็เกิดออกมาแล้ว ก็ฉลาดทันที; จะต้องมีการชุกเถลา หรือชุกแต่ง. เพราะฉะนั้นอยากจะพูดว่า เราทั้งหลายก็อยู่ใน ๔ พวก ดังต่อไปนี้ :

พวกโง่มากเป็น ปหฺปรมะ โปรตไม่ค่อยจะได้ ก็ควรจะยินดีให้เขาตำ; หรือเราฉลาดน้อยหน่อย เราฉลาดบ้าง ควรจะถูกลงตำ ควรจะยินดีให้เขาตำ เพราะว่า เป็นการชุกเถลา ชุกเถลา. เราฉลาดและฉลาดมากที่สุด ก็ยังยากที่จะรู้จักตัวเอง ก็ควรให้เขาตำ ในเมื่อทำผิด; ถ้าพูดที่เขาพูดระบอบะไรออกมา ในเมื่อเราทำผิด ก็จะไม่เรียกว่าเป็นการตำ แล้วเราก็ควรจะยินดี เหมือนกับว่าเป็นคำบอกชมทรัพย์.

คนในโลกนี้, ตามที่กล่าวไว้ในพระคัมภีร์ แม้จะไม่ใช่พุทธศาสนิก. พระพุทธเจ้า ท่านก็ทรงรับรองว่า **พวกแรก เป็นพวกปหฺปรมะ** แปลว่า โง่มม ยากที่จะพูดกันให้เข้าใจได้. ถัดขึ้นมาเป็น **เนชฺช** พอที่จะพูดกันรู้เรื่อง. ถัดขึ้นมาเรียกว่า **วิปปลิตฺตญฺญ** แปลว่า ถ้าต้องพูดกันบ่อย ๆ ไม่กี่ครั้งก็จะรู้เรื่องได้ดีที่สุด. พวกสุดท้ายก็เรียกว่า **อุมคตฺตญฺญ** พวกนี้ก็เพียงแต่พูดกันน้อยเท่านั้น ก็รู้เรื่องหมด.

อย่างไรก็ดี พวกเขาก็ยังควรต้องอาศัยการตำทั้งนั้น ก็ประหลาด ที่จะต้องมีคนมาทักท้วง แล้วเราก็ไปทำผิดต่อเขา แม้ไม่เจตนา; ก็ต้องยินดีรับการตำดีกว่า โดยเห็นว่า ผู้ตำนั้น เป็นผู้บอกชมทรัพย์. ฉะนั้นผู้ตำจึงเป็นผู้ที่ควรรู้จักอย่างยิ่ง แล้วรู้จักแยกแยะ โดยเฉพาะอย่างยิ่งให้ถือว่า เป็นการชุกเถลา.

๔. ผู้ต่ำเขาจะเจตนาอย่างไร ก็ไม่ทราบ เราอย่าไปสนใจนักก็ได้ เดียวจะเป็นข้อแก้ตัวให้แก่ตัวเสียอีก; แต่จะเพ่งพิจารณา ถึงข้อที่ว่า คำคำนี้ จะพูด เหมือนกับ เขามีความซุก จะเจ็บปวดแสบร้อนไปหมด. เราเลือกเอาส่วนนั้น ส่วนที่มันซุกเอา สิ่งที่จะต้องจะซุกออกเสีย เราก็ได้รับประโยชน์อย่างยิ่ง.

ผู้ต่ำ ที่ได้แก่บุคคลหลายประเภท

ทุกคนก็มีบิตามารดา เข้าใจว่า คงจะถูกต่ำ โดยบิตามารดา. คำต่ำของ บิตามารดาเอง ก็ยังมีบางครั้งเป็นโทษ แม้จะมีความรัก, แต่ในบางครั้ง ก็ระคนด้วย โทษ บางครั้ง โทษก็ปกคลุมความรัก เพราะฉะนั้นเป็นสิ่งที่เว้นไม่ได้; แล้วยังมีอยู่ หลายระดับ เช่นที่ต่ำอย่างสุภาพที่สุด เยือกเย็นที่สุด แทบจะไม่รู้สึกที่แรก นี้เราก็เรียกว่าต่ำ. และบางที่เราก็ใช้คำที่ประหลาดๆ เช่นใช้คำว่า เทศน์, ถูกเทศน์กัณฑ์ใหญ่แล้ววันนี้ ก็หมายความว่าถูกต่ำ ด้วยเจตนาดีด้วย เจตนาร้าย เจตนาอะไร ก็เรียกว่าถูกเทศน์ทั้งนั้น.

บิตามารดาก็ยังเป็นผู้ต่ำทั้งสุภาพและไม่สุภาพ; ถึงแม้เราจะใช้คำว่า ถูกๆ ก็ยังอยู่ในพวกที่เรียกว่า ถูกต่ำ.

ครูบาอาจารย์ ก็มีคู่กันอยู่ตลอดเวลา, บางทีก็ต่ำด้วยไม่เรียว คือว่า ตีลงไปเลย จะเรียกว่า เป็นการประทุษร้ายหรือไม่ ก็ลองคิดดูให้ดีๆ.

เพื่อนที่รักอย่างยิ่ง ก็ยังมีสิ่งที่เรียกว่าต่ำ เพราะยังเป็นปุถุชนอยู่ ก็ยังมี เวลาโกรธ, และบางที่ถ้าพูดไม่รู้เรื่องกันนัก ก็ต้องคำอยู่ที่นั่นแหละ. อย่างเช่น เพื่อนบ้านทั่วๆ ไป ต่ำกันปาวๆ นี้ ฟังดูให้คิดเถิด ต้องมีส่วนบกพร่องของคนที่ถูกต่ำ; เพราะว่า อย่างน้อยที่สุด คนนั้นไม่ดูตาม้าตาเรือ ไม่ดูให้ดี ไปทำในสิ่งที่คนอื่นเขาไม่ชอบ ก็ต้องถูกต่ำ.

คนบ้านใกล้เรือนเคียง ก็มักจะค่ากัน โดยวิธีต่างๆ อย่างหนึ่งอย่างนี้ มีการกระทบกันเรื่อย, แม้แต่ศัตรูก็ค่าแน่นอน; แต่ว่าก็ยังมีส่วนที่ระบุโทษ ที่เราควรจะได้รับฟัง. บางทีก็ค่ากันอย่างศัตรูในหน้าหนังสือพิมพ์. พิจารณาตุก็จะเห็นว่า มีส่วนที่จะระบุโทษ ที่ผู้ถูกค่าควรพิจารณาตุให้ตี คือว่าเปลี่ยนค่าค่า ให้เป็นค่าช้ชุมทรัพย์เสียให้ได้.

คนที่เขามีบุญ มีกุศล มีบุญญา มีเขาสามารถจะเปลี่ยนลูกศร ที่ยิงเป็นไฟมา ให้กลายเป็นน้ำได้ ที่ยิงมาเป็นอาวุธ เป็นทอก เป็นตาบ ให้กลายเป็นตอกบัวไปได้. มีเรื่องในนิยายบรมโบราณ เราไปหาว่า หรือไปประณามเสีย ว่าเป็นเรื่องหลอก เรื่องโกหก; แต่เขามีความมุ่งหมายอย่างนี้ก็ได้. เมื่อคนหนึ่งสาดไฟมา คนนี้ทำให้กลายเป็นน้ำไปเสียได้ เพราะอะไร เพราะเขารู้จักสังขัตติ รู้จักการค่าตี รู้จักผู้ค่าตี ว่ามันคืออะไร.

พระพุทธเจ้า ทรงทำอย่างไร เกี่ยวกับการค่า?

ที่นี้ มาตุกันในเรื่องที่ว่า พระพุทธองค์ท่านทรงทำอย่างไร? มีพระพุทธภาษิตที่ตรัสอยู่หลาย ๆ ข้อ แต่ข้อที่น่าสนใจที่สุดก็คือ ที่ตรัสกับพระอานนท์ ว่า “ดูก่อนอานนท์, เราไม่พยายามจะทำกับพวกเธออย่างทะนุถนอม เหมือนพวกช่างหม้อทำแก่ม้อ ที่ยังเบียดยังดิบอยู่”.

นี่ ถ้าคุณไปที่โรงปั้นหม้อ จะเห็นว่าช่างหม้อ เขาจะทำอย่างระมัดระวัง ประคับประคองกับหม้อที่ยังเบียดอยู่ ที่จะต้องเอาไปผึ่งไปตาก คือทำอย่างทะนุถนอม.

แต่ พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า “เราจะไม่ทำกับพวกเธอ อย่างทะนุถนอม เหมือนพวกช่างหม้อทำแก่ม้อ” นี่หมายความว่าท่านมีหลักอย่างไร. ก็ลองคิดดู. แล้วท่านตรัสอีกว่า “ดูก่อนอานนท์, เราจะชนาบแล้วชนาบอีกไม่มีหยุด เราจะช้โทษแล้ว ช้โทษอีก ไม่มีหยุด”.

จงฟังคำว่า ไม่มีหยุด ชีโฆส คือ ปวยุห, ขนาบ คือ นิคฺคยฺห บางทีก็ต้องแปลว่าท่า หรือ ช่มชี่, ใครมีแก่น คนนั้นอยู่ ใครไม่มีแก่น คนนั้นไป มีคำบาลีว่า โย สาโร โส รุสฺสติ.

ใครมีแก่น คนนั้นอยู่ หมายความว่า ทนได้; ส่วนคนที่ไม่มีแก่นก็โกรธเสียแล้ว เขาก็ต้องไป. นี่แสดงว่า กล่าวคำที่เฉียบขาด : ใครทนคำขนาบทนคำชีโฆส ซึ่งจะทำให้ไม่หยุดไม่หย่อน แล้วก็ไม่ต้องทนยอม ใครทนได้ คนนั้นอยู่นอกนั้นก็ไป. นี่ประมวลดู ก็จะรู้ว่า พระพุทธเจ้าท่านได้ทรงวางหลักไว้อย่างไรในเรื่องนี้.

เต็ววันถ้าสู้กัน เปรียบกันดูแล้ว สมัยนี้คิดกันไกล ครูบาอาจารย์ว่ากล่าวสักคนก็ไม่ได้; เขาโกรธ แล้วก็ท่า หรือ ก็เล่นงานครู; ยิ่งอย่างเต็ววันแล้ว เขาต้องรวมหัวกันเดินขบวนท่าครู ไต่ครูอย่างนี้ก็มี ไม่ยอมมอกทนเลย.

ขอให้เราผู้บวชในศาสนา นี้ รู้ไว้ว่า พระพุทธเจ้า ท่าน มีหลักอย่างนี้ ขนาบแล้ว ขนาบอีก ชีโฆสแล้ว ชีโฆสอีก ไม่มีหยุด; คำนั้นจะเป็นคำท่าหรือไม่ ก็ลองคิดดู.

ที่นี้ก็ลองฟังดู คำที่ท่านตรัส ตรงไปยังคนทุศีล คนเลว มีมากมายเหลือเกิน นับเป็นสิบ ๆ แห่ง แล้วสำนวนก็เหมือนกัน เช่น “มันเป็นคนทุศีล”. ถ้าพูดอย่างภาษาธรรมดาเต็วนี้ เมื่อโกรธแล้ว ก็ต้องพูดว่า “มัน”. พระพุทธเจ้าท่านใช้โวหารคนธรรมดา อย่างนี้ก็ใช้คำว่า เขา หรือภิกษุนี้ แต่ถ้าใช้สำนวนโวหารธรรมดา แม้ไม่มีกิเลสจะยึดถือ ก็ต้องพูดออกมาว่า “มัน” นั่นแหละ มันเป็นคนทุศีล อย่างนี้เป็นคำท่าเท่าไร.

ถ้าเป็นภาษาในธรรมวินัยนี้ ก็ถือว่าเป็นการท่าอย่างยิ่งละ แม้เพียงเท่านั้นทั้งเช่น มีความเป็นอยู่ลามก ไม่สะอาด, มีความประพฤติชนิดที่ตัวเองนึกแล้ว

ก็เกลียดชังตัวเอง, มีการกระทำที่ต้องปกปิดซ่อนเร้น, ไม่ใช่สมณะ ก็บัญญัติว่าเป็นสมณะ, มิใช่ผู้ประพฤติพรหมจรรย์ ก็บัญญัติว่าประพฤติพรหมจรรย์, เป็นคนเฝ้าใน หน้าข้างใน, แล้วก็เบียดแยะ มีความหมักหมมเหมือนบ่อ ที่เขาเหยอะมูลฝอย.

ขอให้หลับตามองดูภาพพจน์อันนี้ เช่น บ่อที่เหยอะมูลฝอยมีอย่างมากมาย กว้างขวาง อย่างสมัยโบราณ; นั่น หมักหมมอย่างไร. ยังมีคำสรุปว่า ทุกคนควรจะเหยอะแขยง ไม่ควรสมาคม ไม่ควรคบ ไม่ควรเข้าใกล้. นี่สำนวนอย่างนี้ เขาจะต้องถือว่า เป็นสำนวน เกินกว่าที่จะช้โทษระบุโทษ จึงต้องเป็นคำคำ.

ในกรณีที่ตรัสไว้ในอรรถกถาพุทธมุตฺตร ได้ทำให้ภิกษุ ๖๐ รูปอาเจียนเป็นโลหิต ทำให้ภิกษุ ๖๐ รูป หนีไปสี่ก; สึกอย่างครึ่งพุทธกาล คือไปเลย ไม่ใช่มาทำพิธีสึก; แล้วในครั้งนั้นทำให้ภิกษุอีก ๖๐ รูปเป็นพระอรหันต์ ในคำตำราเดียวกัน ที่เดียวกัน ด้วยสำนวนอย่างนี้ แล้วก็ตรัส ช้โทษอะไรเรื่อย ๆ มา เกี่ยวกับภิกษุหลงไหล ละโมบ โลกโลก ในलगสัการะอะไรต่าง ๆ.

สำนวนคำคำ ดังที่ยกมากล่าวแล้วนั้น ก็เห็นชัดอยู่ว่า เป็นสำนวนคำคำ อย่างสุดเหวี่ยงเท่าที่มีในสำนวนเอง ของพระอริยเจ้า หรือพระอริยวินัย; แล้วก็ยังมีผลดังจะเห็นได้ คุชิ, พวกหนึ่งเป็นพระอรหันต์, พวกหนึ่งอาเจียนเป็นโลหิต, แล้วพวกหนึ่งก็หนีไป, นี่คือข้อที่พิสูจน์ได้ว่า “ใครมีแก่นคนนั้นอยู่ ใครไม่มีแก่นคนนั้นไป” คนนั้นก็ไปตามเรื่อง.

ผู้ดำ มีหลายระดับ

เรื่องการค้า นี่เป็นเรื่องที่มองกันได้หลายแง่หลายมุม ถ้ามองผู้ดำ มองคนค้า จนกระทั่งเราจะพูดว่า พระธรรมก็ดำ, พระธรรมที่ไต่กล่าวไว้ ตรัสไว้ดีแล้วนั้น ก็ดำ,

หรือพระธรรมโดยธรรมชาติก็ตาม, พระเจ้าก็ตาม เทวาก็ตาม ผีสางก็ยังมีค่า คนก็ตาม แม้แต่สัตว์ก็ยังมีค่า.

ผมสังเกตดูสุนัข ที่มีอยู่นั้น บางทีก็มีอาการเหมือนกับค่า แต่ไม่ถึงกับทำร้าย หรือว่ากัดเอา หรืออะไรทำนองนั้น; มันแสดงอาการที่ลูกตา แสดงว่า มันไม่ชอบ หรือมันकुหมิ่น เหมือนกับมันไม่ชอบเรา. มันก็ไม่แสดงอะไรเป็นศัตรูขึ้นมาได้ แต่เรารู้ได้ว่า มันไม่ชอบ บางทีมันทำเสียงประหลาดๆ แสดงว่าไม่ชอบ หรือเหมือนทั้ง จะพูดว่า ช่างกระไร, ช่างกระไรมาทำอย่างนั้นได้.

ผู้ท่านเลยมีได้หลายระดับ เพราะว่าแม้แต่พระพุทธเจ้า ท่านก็ทรงใช้คำบริภาษ เหมือนที่ยกตัวอย่างมาให้ฟังแล้ว; จะเห็นว่าบุคคลผู้ประกอบไปด้วยธรรมก็มีค่ากล่าวอย่างนี้. ตัวธรรมะเองก็มีหลักเกณฑ์ที่จะประท้วง หรือต่อต้าน หรือย้าย คนที่ไม่ดี; เราจะเรียกว่า พระเจ้าค่า ก็ยังได้ หรือพระเจ้าสาปแช่งก็ยังได้ ทั้งที่พระเจ้านั้นเป็นบุคคลสูงสุด หรือสิ่งสูงสุด ที่เขาสมมติให้เป็นผู้สูงสุด.

ผู้สูงสุด ควรเชื่อฟัง ควรเกรงกลัว ก็ยังมีการสาปแช่ง มีการลงโทษ. ถ้าพวกเทวดาค่า ก็คงเป็นเพราะเห็นว่าซัดคอง, ถ้าพวกเทวดาที่ตีๆ ก็มีให้พร; ก็นับว่ามีทั้งเทวดาให้พร และเทวดาสาปแช่ง. แม้แต่พวกผีชั้นแล้ว ก็ยังต้องมีการดำ หรือว่ามีคำพูดที่มีเหตุผล.

แต่ในที่สุด ไม่มีอะไรดีไปกว่า ตัวเองค่า; ฉะนั้นขอให้รู้จักตัวเอง ในบางโอกาส หรือบางคราว ที่รู้จักค่าตัวเองบ้าง; นั่นคือผู้ค่าที่ดีที่สุดในบรรดาผู้ค่าทั้งหลาย แล้วก็จะมียุทธธรรมที่สุกสุกด้วย. ถ้าใครไม่รู้จักค่าตัวเองละก็ คนนั้นคงไปไม่รอด คือไม่มีสำนึกผิด ไม่รู้อะไรเสียเลย; ก็แปลว่า เป็นคนโง่ที่สุด ไม่รู้จักความผิดของตัวเอง ไม่รู้จักกำหนดตัวเอง ไม่รู้จักลงโทษตัวเอง.

ผมพูดว่า ผู้คนที่ควรรู้จัก นั้นหมายความว่า จะต้องรู้จักทุก ๆ ชนิด นับตั้งแต่สุนัขดำ ฝัดดำ เทวดาดำ อะไรดำ พระพุทธเจ้าดำ กระทั่งตัวเองดำ ; แล้วก็มีความหมายของคำว่าดำ เป็นชั้น ๆ ชั้น ๆ อย่างที่กล่าวมาแล้ว, แล้วก็ฟังเสียงถึงเจตนา. และสรุปว่า แม้เจตนาร้าย ก็ขอให้ดูให้ถี่ ๆ ยังมีส่วนที่แสดงประโยชน์อยู่ เขาช่วยระบุนิยามของความผิดของเรา ; ถึงแม้เขาจะฟ้องเราให้เป็นคนเสียหาย ให้เป็นการประจาน ก็เป็นอย่างเดียวกัน คือเขาช่วยบอกให้.

คำว่า ประจาน ก็คือชัโโทษ พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า ชัโโทษ ก็เป็นผู้บอกขุมทรัพย์ให้ มีพระพุทธรูปชาติไว้ชื่อว่า นิรัน วิ ปวดตารี ยัม ปสเส วชชทสสินิ – ฟังเห็นคำของคนชัโโทษว่าเป็นคำที่บอกขุมทรัพย์. นี้คำว่าชัโโทษนั้นมันกว้าง มี ความหมายกว้างเหมือนที่พูดมาแล้วข้างต้นว่า “ชัโโทษนี้ กว้างเหลือเกิน” ; แล้วแม้ว่าโดยเจตนาร้ายก็ต้องเรียกว่าชัโโทษ เจตนาดี ก็เรียกว่าชัโโทษ แล้วก็หลาย ๆ ระดับ เราน่าจะถือเอาเป็นหลัก ให้กว้างขวางเสียเลยว่ ไม่ว่าชัโโทษชนิดไหน จะถือเป็นคนชัโโทษหมด, บอกขุมทรัพย์ให้แก่ผู้ใดหมด.

ถ้าถืออย่างนี้ โลกนี้ก็มีสันติภาพอย่างยิ่ง อยู่กันด้วยความผาสุก สงบสุขอย่างยิ่ง โดยมีหลักว่า ถ้าเผชิญใครเกิดบันดาลโทสะขึ้นมา ซึ่งเป็นธรรมชาติของคนที่ยังมีกิเลส เขาก็พูดออกมา, เป็นการชัโโทษระบุนุโทษ ; แม้ในรูปประจาน ก็เป็นการชัโโทษ, เขาตำหนิชัโโทษ, ขนบถยังเป็นการชัโโทษ, ส่งสอนนั้น ยังเป็นการชัโโทษ. ที่เป็นการคู่ตาของครูบาอาจารย์นี้ ก็มองเป็นการชัโโทษให้หมด.

ถ้าเขาทำไปด้วยความโกรธ เทียวเขาก็จะนึกได้ แล้วเสียใจ. ถ้าเราไปตำทออบ อะไรตออบ ก็จะกลายเป็นขยายให้มากขึ้น, กลายเป็นอาฆาตของเวร ยึดเยื้อไม่มีวันหยุด ; ที่ต้อนรับด้วยการนิ่งเสียยิ่งก็กว่า. ถ้าต้อนรับ ด้วยการรับรู้ว่าเป็น

การบอกอย่างข่มขู่ทรัพย์, ถือว่าเขาบอกให้แก่ตัวเสียใหม่ อะไรเสียใหม่ คึงคิด
เท่านั้น; สังคมอย่างนี้ต้องเป็นสังคมที่ดีแน่, แต่ว่ายากที่จะมีในหมู่ปุถุชน จะมีได้
แต่ในสังคมของพระอริยเจ้าทั้งหลาย ที่จะถือว่า การทำนุเป็นการบอกข่มขู่ทรัพย์ให้.

พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้เป็นพุทธภาษิตว่า *คนเราควรมองผู้ที่มีบุญญาใด ๆ
ที่คอยขู่โทษ ที่คอยกล่าวคำขนาบอยู่เสมอไป ว่าคนนั้นแหละเป็นผู้ข่มขู่ทรัพย์...
นิธินิ ว ปวตตาริ - ผู้บอกข่มขู่ทรัพย์. แต่ท่านก็ระบุไปว่า ผู้มีบุญญา กล่าวคำ
ข่มขู่คนนั้น ก็เพราะคอยขู่โทษ คอยขนาบอยู่เรื่อย ด้วยอาศัยความเมตตา หรือ
อะไรก็สุดแท้ จึงทนขนาบอยู่เรื่อยได้ ด้วยความเห็นอกเห็นใจ, แล้วควรถือว่าเป็นผู้
ข่มขู่ทรัพย์อย่างยิ่ง.*

มีคำตรัสอีกว่า “คนควรคบบัณฑิตเช่นนั้น เมื่อคบบัณฑิตเช่นนั้นอยู่
ย่อมมีแต่ส่วนดีโดยส่วนเดียว ไม่มีเลวเลย”. คำว่า บัณฑิต ในที่นี้ ไม่ได้หมายความว่า
ความดีแต่ผู้ที่เป็นพระอรหันต์; เขาหมายถึงบัณฑิต ที่รอบรู้ในเรื่องทุกอย่าง
แม้เรื่องโลก ๆ ก็เรียกว่าเป็นบัณฑิตได้ นี่เขาก็มีทางที่จะพูดสิ่งที่มีประโยชน์โดยแน่นอน.

คำในพระไตรปิฎกที่กล่าวถึงเรื่องพระสุทิน แล้วพระพุทธเจ้าท่านตรัสมาก
มาย มีหลักธรรมะอยู่ในคำบริภาษนั้น เช่นว่าพูดอย่างนี้ แล้วไปทำอย่างนั้น, พูด
อย่างนั้นแล้วไปทำอย่างนี้ กระทั่งว่าใส่องคชาติลงไปในปากของงูพิษ งูเห่า หรือว่าใน
หลุมถ่านเพลิง ยังดีกว่าใส่องคชาติลงไปในองคชาติของมาตุคาม. ผมอ่านดูแล้ว บางที
ก็ชักจะสงสัย ว่าคำนี้เป็นคำของเดิมของจริง ที่พระพุทธเจ้าตรัสจริงหรือเปล่า? เพราะ
มีคำรุนแรงเหมือนคำที่ชาวบ้านพูดกัน.

แต่ เอาละ, เป็นอันว่า เป็นคำที่พระพุทธเจ้าตรัส. ท่านทรงเห็นหรือ
ทรงแน่พระทัยว่าตรัสอย่างนี้จะมีประโยชน์ ที่จะต้องกล่าวกับคนชนิดนั้นอย่างนี้

ก็เลยเป็นคำชู้มทรัพย์ไปหมด. เพราะเป็นการเปรียบเทียบให้ดูว่า ทำอย่างนั้นยังดีกว่า ทำอย่างนั้น แม้ว่าทำอย่างนั้น จะต้องตาย ก็ยังดีกว่าที่ไปทำอย่างนั้น ซึ่งเธอเข้าใจว่าดี วิเศษสนุกสนาน ฯลฯ.

หรือว่า พระสุทินจะมีเหตุผลอย่างอื่น เช่น ทำไปด้วยความไม่รู้ เพราะ ไม่รู้ว่ามิวินัยอย่างนั้นอย่างนี้ เป็นความต้องการที่ทางฝ่ายบ้าน เขาต้องการจะมีผู้สืบตระกูล มีบุตร จึงได้ทำไป ทำไปด้วยเจตนาดี แต่ไม่รู้ แม้กระนั้นก็ต้องถูกค่า.

เมื่อจะผูกกันถึงข้อที่ว่า **ผู้ดาตที่สุดคืออะไรหรือคือใคร?** เราจะพูดว่า อย่างไรดี; เราจะต้องตอบว่า ผู้ที่มีชีวิต หรือว่า มีใจประกอบอยู่ด้วยธรรมะ มีความรู้ธรรมะ หรือมีปัญญา นั้นควรจะเป็นผู้ค่า, หรือเป็นผู้ดาตที่สุด ในเมื่อ ตอนนั้นประกอบอยู่ด้วยธรรมะ.

ผู้ดาตที่สุด คือ ตนที่ประกอบด้วยธรรมะ

อย่าลืมนึกถึงเรื่องที่คุณมาแล้วยืดยาวช้า ๆ ซาก ๆ ว่า ถ้าจะมี **สฺรณะ** มี **ทฬัง** ก็จะมี **ตนเป็นสฺรณะ** มี **ตนเป็นทฬัง** แล้วมี **ธรรมนั้นเป็นสฺรณะ** มี **ธรรมเป็นทฬัง**; เพราะตนหรือธรรมเป็นอันเดียวกันเสีย. ที่จะมี **ตนเป็นทฬัง** ได้ ก็เพราะต้องมี **ธรรม**; พอมี **ธรรม** ขึ้นมาเมื่อไร คนก็เป็น **ทฬัง** แก่ **ตน** ได้. ฉะนั้น **คนที่มีธรรมะ** นั้นแหละจะ **เป็นผู้ดาต** และค่าตัวเองได้ด้วย **ไม่ต้องไปคิดค่าผู้อื่น**.

ถ้ามี **เหตุผล** หรือมีเรื่องอะไร ที่จะต้อง **ค่าผู้อื่น** ก็ควรจะมี **สติสัมปชัญญะ**, แล้วก็ **มีหลัก** โดยกลับไปหาหลักที่เคยพูดมาแล้วว่า **นับสืบเสียก่อน** นั้นแหละ. **เมื่อ** **จะค่า** ให้ **นับสืบเสียก่อน** คือหยุดยั้งชั่วขณะหนึ่ง เพื่อจะใคร่ครวญไตร่ตรอง ให้ **มี** **สติสัมปชัญญะ** หุด; แม้ **จะค่า** เกี่ยวกับผู้อื่น แม้ **จะค่า** ตัวเอง ก็ต้องมี **สติสัมปชัญญะ** ;

ถ้าไม่อย่างนั้น ก็คำไม่ถูก. สติสัมปชัญญะนี่ก็เป็นตัวธรรมะอยู่ส่วนหนึ่งแล้ว; ถ้าธรรมะคำ ธรรมะเป็นนามธรรมพูดไม่ได้ ก็ต้องเป็นตัวของตัวเอง, หรือผู้ันั้น เป็นผู้มีธรรมะ เป็นผู้คำ แม้จะคำคนอื่นก็ตาม คำตัวเองก็ตาม.

การค่านันจะคำด้วยอะไร? ก็ต้องคำด้วยความถูกต้อง; ฉะนั้นจะ ต้องเอาความเที่ยงธรรมหรือความถูกต้องนั้นแหละ เป็นหลักสำหรับพูด. ตนเองที่จะ เป็นผู้คำตนเองนั้น ก็จะต้องมีสติสัมปชัญญะ แล้วก็มี ความเที่ยงธรรม หรือถูกต้อง. ฉะนั้น คำที่ผมพูดว่า ผู้คำที่ทุกคนควรรู้จัก; หมายถึงผู้ที่มีสติสัมปชัญญะ แล้วก็มี ความเที่ยงธรรม.

ผู้ที่เป็นพระอรหันต์อย่างพระพุทธเจ้าฉนั้น มีสติสัมปชัญญะเต็มขนาด ถึงที่สุดอยู่ตลอดเวลา, และญาณ วิชา ความรู้ หรือ ความเที่ยงธรรมนั้น ก็มีอยู่ เต็มตลอดเวลา; แล้วจึงพูดออกไปได้โดยไม่มีผิด คือมีประโยชน์ หรือว่า มีเหตุผล ที่ควรจะพูด จึงเรียกได้ว่า ผู้คำที่ทุกคนควรรู้จัก และควรพอใจ.

ใครคำก็ตาม “ดูให้ดี มีแต่ได้ ไม่มีเสีย”

เคฉฉวน ไม่มีใครพอใจคำคำ เลยจึงได้นำมาพูด ชี้ให้เห็นว่า มีอะไรที่มี คุณค่าอยู่ประเภทหนึ่งในผู้คำที่ทุกคนควรรู้จัก และพอใจในคำคำ; แล้วอย่าลืมว่า แม้แต่ที่ เขาเป็นผู้คำต่อย เขาก็อยู่ในฐานะที่ว่าบางครั้งบางคราวก็มีโอกาส มีเหตุผล ที่ควรจะคำ? หรือควรจะพูด.

ใครจะคำก็ตาม ขอให้รับเอาหมดเลย นับตั้งแต่ พระเจ้าคำ เทวดาคำ ภุคฉบีศางคำ คนด้วยกันคำ ไม่ว่าจะเป็นคนที่เป็นบิดามารดาคำ มิตรสหาย ครูบาอาจารย์ เพื่อนบ้าน แม้ศัตรู เราก็แยกออกไปเสียในส่วนที่เป็นโทษ รับเอาแต่ส่วนที่เป็นคุณ.

ส่วนใดที่เป็นโทษ เราก็สามารถแปลงโทษให้เป็นคุณ, มองแต่แง่ที่เป็นคุณ ทุกอย่างก็จะเป็นคุณไปหมดได้ แม้ในคำคำที่หยาบคาย. นี่เรียกว่า ผู้ต่ำที่ต่ำที่สุด คือธรรมะ; ธรรมะถ้ามีในคน คนก็เหมาะสม หรือว่า ถูกต้องแล้ว ที่จะโจทก์หวัง, ในที่สุดก็จะกลายเป็นการทำที่พึง เหมือนกับการช้ขุมทรัพย์นั่นเอง.

ขอสรุปความสำหรับผู้ฟังออก และเข้าใจแล้วว่า คำต่ำทุกประเภท ทุกชนิด ทุกระดับ เป็นคำข้ขุมทรัพย์ทั้งนั้น; นี่แล้วแต่ผู้รับเอา ซึ่งจะเก่งหรือไม่เก่งเพียงไร.

“ถ้าดูให้ดี จะมีแต่ได้ ไม่มีเสีย” จะมีได้โดยตรง และโดยอ้อม ด้วยการช้โดยตรง พุจฉาตรง ๆ อย่างนี้ก็มี, ในคำระบุนโทษ ก็ระบุนความถูกต้องไปตรง ๆ ก็มี; แล้วก็ยังมีส่วนที่เป็นโดยอ้อม ที่เราจะต้องรู้จักรับเอา; รู้จักตีความหมายในแง่ดี. ถ้าเป็นคนที่มีมองอะไร ในแง่ที่อยู่ตลอดเวลา คนอย่างนี้จะได้กำไรมาก; แต่เป็นคนเช่นนี้มันน้อย.

คนส่วนมากมักมีนิสัยที่มองอะไรในแง่ร้ายอยู่เสมอ จนชินเป็นนิสัย ตั้งแต่อ่อนแอออกจนบัดนี้ ก็ทำยาก, จะเป็นคนที่รู้จักมองแต่ในแง่ร้าย จะสะกุดแต่ในแง่ร้าย; ยากที่จะมองเห็นคำคำนี้ ว่าเป็นการช้ขุมทรัพย์; ฉะนั้นต้องเปลี่ยนหรือรู้จักเปลี่ยนนิสัยเสีย ให้รู้จักมองแต่ในแง่ดี.

คนโบราณ เขาจะสอนกันอย่างมาก ว่า “ให้รู้จักแปลความหมายไปในทางดี”; ฉะนั้นสิ่งที่ต้องเจ็บปวดทรมาน ก็จะกลายเป็นสิ่งที่ทำให้เกิดความสบาย หรือมีประโยชน์ไปเสีย. ให้รู้จักต้อนรับเหมือนสิ่งที่เขานำมาเป็นไฟ เราก็ทำให้เป็นน้ำไปเสีย อย่างนี้เป็นต้น.

สมัยนี้ มีการดำ ที่ทำลายตนและผู้อื่น

ในที่สุดที่จะต้องดูกันอีก ก็คือ คนสมัยนี้เป็นอย่างไร; ช่วงเวลาที่ผมสังเกต เห็นเท่านั้น ไม่ต้องพูดถึงร้อยปี พันปี หมื่นปีไปโน่น ชั่วโมง ๕๐-๖๐ ปี นี้ก็สังเกตเห็นว่า มีการเปลี่ยนแปลงไปมาก สำหรับกรณียินยอมให้ตุ๋น **เดี๋ยวนี้เปลี่ยนไปเป็นตุ๋นตัว หรือดีอีสรภาพ เสรีภาพ ไม่อยากให้ใครดำมากจน** แต่แล้วก็นำหัวอย่างยิ่งตรงที่ว่า สมัยนี้กลับยังมีการดำมากจน

น่าประหลาดไหม ที่สมัยก่อน คนเขาไม่ค่อยถือเนื้อถือตัว ต่ำก็ไม่ค่อยเจ็บ เจยได้ บางทีให้พรคนต่ำเลย; แต่คนสมัยนี้ไม่เป็นเช่นนั้น แต่แล้วในโลกสมัยนี้ กลับมีการดำมากจน แล้วก็ต่ำโดยอ้อม โดยลึกซึ้ง กระทั่ง เป็นการทำลายกันมากจน

นี่จะต้องฝึกกันเสียใหม่อย่างไร, ที่จะอยู่ในโลกสมัยนี้ ซึ่งมีการต่ำกัน มากมายเหลือเกิน. สมัยก่อน ก็มีบ้าง แม้พระพุทธเจ้าก็ถูกต่ำ แต่ไม่มากเหมือน สมัยนี้ ที่การต่ำกลายเป็นของโปรด ของชอบอะไรไป; แล้วสมัยนี้ยังมีการอบรมให้ เป็นคนพูดหยาบ, หรือพูดคำคำโดยไม่รู้สึกรู้สึ; เช่นว่า เด็ก ๆ ของเรา อ่าน หนังสือพิมพ์เป็นประจำ ไม่เท่าไรก็มีนิสัยต่ำคนเก่ง เพราะมีสิ่งที่แวดล้อมให้มันนิสัยเป็น อย่างนั้น

เราเคยมีขนบธรรมเนียมสมบัติของผู้ดี ในหนังสือเล่มเล็ก ๆ นั้น ที่เขาใช้ สอนอบรมกัน หน้าแรกก็มีว่า “**จะไม่ใช่คนพูดคำต่ำ และคำสบถ**” นี้ผมยังจำได้ หนังสือเล่มละสองสามสตางค์ สมัยนั้นเขาเรียกว่า “หนังสือสมบัติผู้ดี” ประโยคแรก ก็มีว่า “**ไม่เป็นคนใช้คำต่ำ หรือคำสบถ**”.

เดี๋ยวนี้ คำต่ำ นี้นับของประหลาด เป็นของที่ถูกรับมาให้ใช้เป็นกันมา ตั้งแต่เด็ก ๆ; เช่น เด็กพูดคำหยาบ พูดคำหยาบใส่หน้ากัน หรือว่า ทักทาส

ปราศรัยกัน ด้วยคำต่ำ. ควรจะต้องหักกันเสียใหม่ ยังมีคนพูดคำหยาบ ที่ต้องแก้ไขกันมาก เพราะว่า ยังอยู่จมลึกมาก.

สมัยนี้ มีคนประเภทที่มิจฉาฐิมานะ อันสะสมไว้มาก อยู่ลึกมาก จะต้องปลุกกันด้วยการคำที่รุนแรงพอกัน ซึ่งมีคำพูดอยู่ส่วนหนึ่งที่ว่า “ปลุกด้วยการถลกหนังหัวเท่าเหรียญทองแดง”. นี่เพราะปลุกชนิดไหนก็ไม่ตื่น เตะก็ไม่ตื่น ทำอย่างไรก็ไม่ตื่น; ต้องปลุกด้วยการถลกหนังหัว เท่าเหรียญทองแดง อย่างที่เขาว่านั้น จึงจะตื่น.

คนสมัยนี้จะเป็นผู้ปลุกขาด อย่างนี้มากขึ้น ต้องชูคณันลึกลง ต้องทำอะไรกันลึกลง ให้พอสมกัน กับที่สะสมกิเลสเข้าไว้มาก สะสมทิฐฐิเข้าไว้มาก.

คนสมัยนี้เองนั่นแหละ คือ คนที่ “ต้องปลุกกันด้วยการถลกหนังหัวเท่าเหรียญทองแดง” นี่จะเป็นคำต่ำอีกหรือไม่ ก็ลองคิดดู เพราะมันน้อยหยอกอยู่เมื่อไร ในการที่จะถลกหนังหัว เพื่อเป็นการปลุก.

เวลาสำหรับการบรรยายทั้งหมด ขอยุติไว้เพียงเท่านี้.

โปรดแก้คำผิด ใน มหิทธธรรม

หน้า	บรรทัดที่	คำผิด	แก้เป็น
๔๓	ล่างสุด	กัมมัฏฐาน	กัมมัฏฐาน
๕๒	๔-๕	ถ้ายังไม่ถึงพระอรหันต์...มีของตน	(ทั้งหมดหนีศอกออกเสีย เพราะซ้ำ)
๖๔	๑๐ (จากล่าง)	บิณฑพัฏฐ	บิณฑพัฏฐ
๗๑	๔ (จากบน)	ของคว	ของควเอง
๗๑	๑๔ ,,	อย่างกิเลส	อย่างมีกิเลส
๗๓	๒ ,,	สติ	สติ
๗๖	๗ ,,	ก็เหมาะ	ก็เพื่อเหมาะ
๗๙	๑ ,,	ย่อมสมคว	ย่อมมีผลสมคว
๘๑	๑ ,,	แบบ	แบบของ
๘๖	ล่างสุด	หลับ คือ	หลับคือ
๘๘	๔ (จากล่าง)	พุทธบริษัท	หน้าที่ของพุทธบริษัท
๑๐๕	๑ (จากบน)	หน้าที่การ	หน้าที่ในการ
๑๐๖	๖ (จากล่าง)	ปรมัตถ์-	ปรมัตถ์-
๑๑๕	๑๓ (จากบน)	จะเป็น	จะไม่ให้เป็น
๑๑๖	๖ ,,	มีปัญญา	มีปัญญา
๑๑๙	๑ ,,	ใช้ธรรมะถูก	ใช้ธรรมะให้ถูก
๑๒๗	๒ ,,	อุทยาน	อุทยาน
๑๓๙	๒ ,,	สติ	สติ
๑๔๔	๔ (จากล่าง)	ปรมัตถ์	ปรมัตถ์
๑๔๔	๕ ,,	สงฆาร สนฺตติ (ทุกแห่ง)	สงฆารสนฺตติ
๑๔๔	๖ ,,	ธมฺม สมฺปฺปญฺญา	ธมฺมสมฺปฺปญฺญ
๑๔๖	๔ (จากบน)	ตัวคน	ตัวคน
๑๕๒	๓ ,,	กวรจ	กวรจ
๑๕๕	๓ (จากล่าง)	๘	๘.
๑๕๗	๔ (จากบน)	ถูกต้องทางกาย ถูกต้องทางวาจา	ถูกต้องทางวาจา ถูกต้องทางกาย
๑๖๑	๖ ,,	สมฺปาเนน	-สมฺปาทาเนน
๑๖๑	๑๒ ,,	นย เหตุ	นยเหตุ
๑๖๑	๔ (จากล่าง)	ทิวฏฐินิซุณาน ชนฺตียา	ทิวฏฐินิซุณานฺตุนฺตียา
๑๖๗	๔ ,,	แล้วเพราะ	แล้ว เพราะ
๑๖๙	๕ ,,	ให้คุณทราบ	ให้ คุณก็ทราบ,
๑๗๒	๑๐ (จากบน)	สำเร็จ	สำเร็จ
๑๗๓	๖ ,,	หลาย ๆ อย่าง	; ไม่ได้หลาย ๆ อย่าง
๑๗๗	๓ ,,	มาไว	มา ไว

หน้า	บรรทัดที่	คำที่ผิด	แก้เป็น
๑๘๒	๘ (จากล่าง)	บ็องกน	บ็องกัน
๑๘๔	๑๑ (จากบน)	วิญญาณ์	จุกวิญญาณ์ -
๑๘๖	๘ ,,	ฝิวหน้ง	สัมผัสทางฝิวหน้ง
๑๘๗	๑๑ ,,	ธาทุ	ธาทุอื่นมาช่วย
๑๘๗	๕ (จากล่าง)	ปรุงตา	ปรุงเป็นตา
๑๘๙	๑๐ - ๑๑ (จากบน)	ยากแล้ว. ที่น้ำมันก็เกิดอุปาทาน	อยากเสียแล้ว. ที่น้ำมันก็เกิดอุปาทาน. เมื่อ
๑๘๙	ล่างสุด	คุทอนไหน ?	; จะคุทอนไหน ?
๑๙๑	๙ (จากล่าง)	ซึ่งขณะ	ซึ่งท่าน
๑๙๕	๔ (จากบน)	ไป ในทาง	ไปในทาง
๒๐๒	๕ (จากล่าง)	ถ้าจิกไต้	ถ้าจิกเต็ม
๒๒๓	๑ (จากบน)	กวย	ก้วย
๒๒๓	๕ ,,	แล้วก็	แต่แล้วก็
๒๒๗	๘ ,,	ถก	ถก
๒๒๘	๔ (จากล่าง)	สำหรับนักศึกษา	(ชื่อกออกเสีย)
๒๔๘	๑๐ ,,	สาม	สาม ก. :
๒๕๑	๑ (จากบน)	สิ่งไม่	สิ่งที่ไม่
๒๕๕	๑ ,,	อวิชชา	อวิชชา
๒๕๕	๒ ,,	เหยื่อ	เหยื่อ
๒๕๘	๒ ,,	ปริกษุติ	ปริกษุติ
๒๕๘	๑๑ ,,	อัสสัทธียัง หรือ	(ชื่อกออกเสีย)
๒๕๙	๖ (จากล่าง)	ท้อง.	ท้อง; เป็นอาหาร.
๒๖๐	๔ (จากบน)	อัสสัทธียัง	อัสสัทธียัง
๒๖๐	๕ ,,	อัสสัทธียัง	ถ้าตอบว่า
๒๖๐	๖ ,,	ของคนพาลนี้	(ชื่อกออกเสีย)
๒๖๐	๖ (จากล่าง)	อุทธัจจะ กุกุกจะ	อุทธัจจุกุกจะ
๒๖๓	๙ ,,	ปฏิบัติ	ปฏิบัติ
๒๖๔	๔ ,,	ทิกฺขุ สมาทานา	-ทิกฺขุสมาทานา
๒๖๕	๑๑ (จากบน)	และก็	ละก็
๒๖๖	๕ (จากล่าง)	สัณฺญทฤษฏี	สมุญทฤษฏี
๒๗๓	๗ (จากบน)	สมมุคฺคก	สมมุคฺคตา
๒๘๐	๑๑ ,,	มโนสัณฺญเจตนาหาร	มโนสัณฺญเจตนาหาร
๒๘๔	๖ ,,	แก้ท่าน นักศึกษา	แก้ท่านนักศึกษา
๒๘๐	๕ ,,	เรียกว่า	(ชื่อกออกเสีย)
๒๘๓	๙ (จากล่าง)	บัญญัติ	บัญญัติ
๒๘๕	๑๐ ,,	อัสถังคะ	อัสถังคะ
๓๐๐	๖ ,,	experience	experienced
๓๐๑	๘ (จากบน)	ไม่มี	ไม่ใช่

หน้า	บรรทัดที่	คำที่ผิด	แก้เป็น
๓๐๓	๗ (จากล่าง)	จนจะได้	จะได้
๓๐๔	๑ (จากบน)	มหกถธรรม	มหิกถธรรม
๓๒๑	๘ ..	ที่เขามัว	ที่มัว
๓๒๑	๙ ..	ประเภทอื่น	ประเทศอื่น
๓๓๑	๓ (จากล่าง)	มันจะหิว	จะหิว
๓๔๘	๙ ..	สูตร	ศุทธ
๓๖๙	๒ ..	จิตวิเวก	จิตฺตวิเวก
๓๗๘	๗ ..	กบฏ	กบฏ
๓๗๙	๒ (จากบน)	ไคว่า	ไว้ว่า
๓๘๕	๓ ..	เป็นคน	เป็นคน
๔๐๐	๔ (จากล่าง)	มโนสติญเจตนา	มโนสติเจตนา (ทุกแห่ง)
๔๐๓	๔ (จากบน)	สติญเจตนา	สติเจตนา (ทุกแห่ง)
๔๑๒	๗ ..	เหมือนกัน ๆ	เหมือนกัน
๔๒๕	๒ ..	ผก	ผิก
๔๓๐	๓ ..	ความกรุ่น (๒ คำ)	กามฉันทะ - ความกรุ่น, พยาบาท - ความกรุ่น
๔๓๗	๒ (จากล่าง)	เข้าที่	เข้าที่
๔๔๑	๘ ..	จึง	จึง
๔๔๒	๕ ..	ไป	หรือ
๔๔๒	๔ ..	ต้อง	ซึ่งต้อง
๔๔๔	๓ (จากบน)	ธรรมที่ป่า	ธรมที่ป่า
๔๕๔	๑๓ ..	มีอะไรเลย	หรือมีอะไรเลย
๔๕๘	๔ - ๕ ..	หิริ, ความละอายและ, ละอาย	(สี่ค ๓ คำนี้ออกเสีย)
๔๖๖	๔ ..	ได้ไม่ว่า จะ	ได้ ไม่ว่าจะ
๔๖๗	๘ ..	นำไป	ทำให้
๔๗๘	๕ ..	ปฏิภุขมกิ	อริวาเสกิ
๔๗๘	๗ (จากล่าง)	เกินเพื่อ	เกิน หรือ เพื่อ
๔๘๑	๑๐ (จากบน)	อกุศล	กุศล
๔๘๑	๑๒ ..	ปฏิภุขมกิ	อริวาเสกิ
๔๘๖	๔ ..	อุปฺปะเสนธรมม	อุปฺปะเสนธรมม
๔๘๖	๒ ..	การ	ผู้
๔๘๖	๓ (จากล่าง)	เรื่อง	พวก
๔๘๘	๓ (จากบน)	เขาก็ต้อง	ก็ต้อง
๕๑๒	๗ (จากล่าง)	เนยย	เนยยะ
๕๑๒	๗ ..	วิปคิกัญญ	วิปจิกัญญ
๕๑๒	๖ ..	อุขมกิ-	อุขมกิ-
๕๑๒	๙ ..	ภายศ.	ภายศ:
๕๑๖	๑๐ (จากบน)	อดกัทฺฐปมฺมุตฺต	อถฺกัธฺนโรปมฺมุตฺต

ดำเนินการจัดพิมพ์โดย

ธรรมทานมูลนิธิ หน้าสวนโมกขพลาราม

๖๘/๑ หมู่ ๖ ต.เลม็ด อ.ไชยา จ.สุราษฎร์ธานี ๘๔๑๑๐

โทร. (๐๗๗) ๔๓๑๕๕๒, ๔๓๑๕๙๖ - ๗, ๔๓๑๖๖๑ - ๒, โทรสาร. (๐๗๗) ๔๓๑๕๙๗

พิมพ์ที่ธรรมสภา

๑/๔ - ๕ ริมถนนบรมราชชนนี กรุงเทพมหานคร ๑๐๑๗๐

โทร. ๐ - ๒๔๔๑ - ๑๕๓๕, ๐ - ๒๔๔๑ - ๑๖๐๔ โทรสาร. ๐ - ๒๘๘๘ - ๗๙๔๐

บันทึก

หนังสือชุด “ธรรมโฆษณ์ของพุทธทาส” เท่าที่ได้จัดพิมพ์ขึ้นไว้ในพระพุทธศาสนา
มาจนถึงวันนี้ มีรายชื่อ และเลขหมายประจำเล่ม ดังนี้ :-

ลำดับพิมพ์ออก	ชื่อหนังสือ	เลขประจำเล่ม	
(๑)	พุทธประวัติจากพระโอบุษฐ์	๑	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๑๒]
(๒)	อิทัปปัจจายตา	๑๒	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๖]
(๓)	สันหัตถเสตัพพธรรม	๑๓	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๓]
(๔)	ธรรมบรรยายระดับมหาวิทยาลัย เล่ม ๑	๓๖	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๕)	พุทธกิจจริยธรรม	๑๔	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๖)	ขุมทรัพย์จากพระโอบุษฐ์	๓	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๔]
(๗)	โอสาทเรตัพพธรรม	๑๓ . ก	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๓]
(๘)	พุทธจริยา	๑๑	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๙)	ตุลาการิกธรรม เล่ม ๑	๑๖	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๑๐)	มhidลธรรม	๑๗ . ข	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๑๑)	บรรมธรรม ภาคต้น	๑๙	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๕]
(๑๒)	บรรมธรรม ภาคปลาย	๑๙ . ก	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๕]
(๑๓)	อานาปานสติภาวนา	๒๐ . ก	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๕]
(๑๔)	ธรรมปาฏิโมกข์ เล่ม ๑	๓๑	
(๑๕)	สุญญตาปริทรรคน์ เล่ม ๑	๓๔	
(๑๖)	ค้ายธรรมนุต	๓๗	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๑๗)	ขมวาวาสธรรม	๑๗ . ก	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๔]
(๑๘)	ปรมัตถสภาพธรรม	๑๕ . ก	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๑๙)	ปฏิบัติทาปริทรรคน์	๑๔	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๒๐)	ธรรมบรรยายระดับมหาวิทยาลัย เล่ม ๒	๓๖ . ก	
(๒๑)	สุญญตาปริทรรคน์ เล่ม ๒	๓๔ . ก	
(๒๒)	เตกัจฉกธรรม	๑๗ . ง	
(๒๓)	โมกขธรรมประยุกต์	๑๗ . ค	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๒๔)	สารทกาลิกเทศนา	๒๖	
(๒๕)	ศีลธรรม กับ มนุษยโลก	๑๔ . ข	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๒๖)	อริยศีลธรรม	๑๔ . ค	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๒๗)	การกลับมาแห่งศีลธรรม	๑๔ . ก	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๒๘)	ธรรมสังจสงเคราะห์	๑๔ . ข	
(๒๙)	ปฏิจสมุปบาทจากพระโอบุษฐ์	๔	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๔]
(๓๐)	ธรรมะกับการเมือง	๑๔ . จ	
(๓๑)	เขวชนกับศีลธรรม	๑๔ . ง	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๓๒)	เมื่อธรรมครองโลก	๑๔ . ฉ	
(๓๓)	ไก่อัลยธรรม	๑๒ . ก	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๓๔)	อาสาฬหบูชาเทศนา เล่ม ๑	๒๔	
(๓๕)	มาฆบูชาเทศนา เล่ม ๑	๒๒	
(๓๖)	พระพุทธรูปบรรยาย	๑๑ . ก	
(๓๗)	วิสาขบูชาเทศนา เล่ม ๑	๒๓	
(๓๘)	ขุมนุมลืออายุ เล่ม ๑	๔๒ . ก	
(๓๙)	ธรรมบรรยายต่อทางสุนัช	๓๙ . ค	
(๔๐)	เทคนิคของการมีธรรมะ	๓๗ . ก	
(๔๑)	อะไรคืออะไร?	๓๗ . ค	

